

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

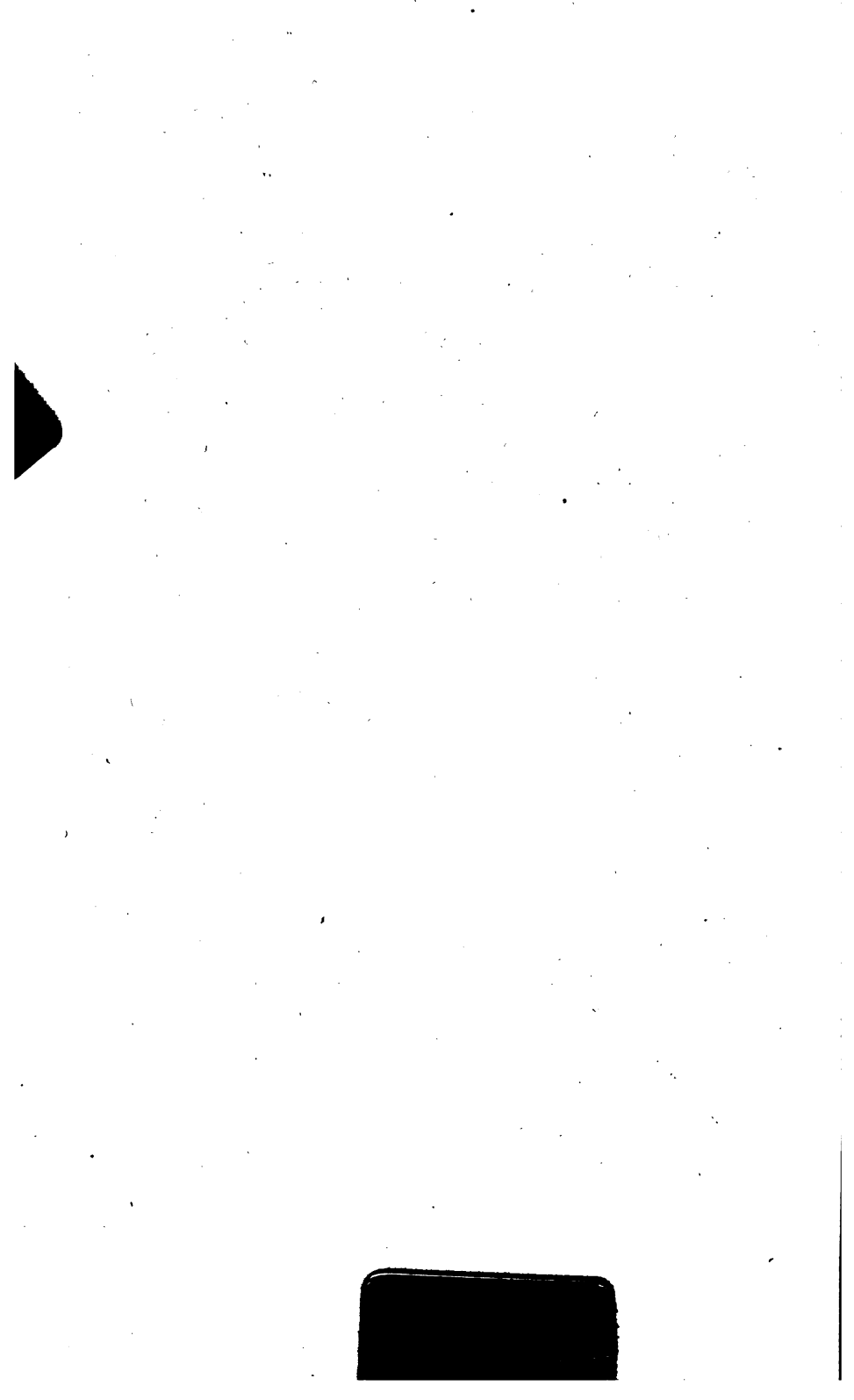
We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

3 3433 08164068 6

1777

Manuscript
(Corpus Script. Lat.)

EFL

506-6

CORPUS
SCRIPTORUM ECCLESIASTICORUM
LATINORUM

EDITUM CONSILIO ET IMPENSIS
ACADEMIAE LITTERARUM CAESAREAE
VINDOBONENSIS

VOL. I.

SULPICI SEVERI OPERA EX REC. C. HALMI

VINDOBONAE

APUD C. GEROLDI FILIUM BIBLIOPOLAM ACADEMIAE
MDCCCLXVI

MW

^u
SULPICI^u SEVERI

LIBRI QUI SUPERSUNT

RECENSUIT

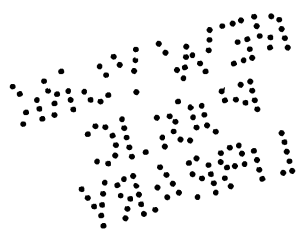
ET COMMENTARIO CRITICO INSTRUXIT

CAROLUS HALM

VINDOBONAE

APUD C. GEROLDI FILIUM BIBLIOPOLAM ACADEMIAE

MDCCCLXVI.

TYPIS CAROLI GEROLD FILII.

Praefatio.

Chronicorum libri, quos Sulpicius Seuerus composuit, primum editi sunt a Flacio Illyrico sub hoc titulo: 'Sulpitii Seueri | sacrae historiae | a Mundi exordio ad sua usque | tempora deductae libri | II. nunc primum in | lucem editi. Basileae, per Joannem Oporinum (a. 1556)', eruti, ut ipse in 'epistola nuncupatoria' scribit 'ex quadam celeberrimae Saxonum ciuitatis Hildesiae bibliotheca'. ex iis, qui postea libellum ediderunt, cum alii tum Victor Gieselius (1574 Antuerpiae), Carolus Sigonius (1581 Bononiae), Jo. Drusius (1607 Arnheimi) optime de uerbis scriptoris non admodum deprauati emendandis meruerunt, sed nulli curae fuit aut contigit ut codicem manu scriptum, unde liber depromptus erat, iterum inueniret. felicius res cessit Hieronymo de Prato, qui cum amplissimam bibliothecam Vaticanam perquirendam curasset, certior factus est in ea exstare codicem qui Sulpicii librum diu desideratum contineret. atque accepit lectiones ab homine in libris manu scrip-

Quod Seuerus ipse gloriatus est librum quem de uita Martini edidisset studiose legi (u. Epist. 1, 1) et per totum fere orbem terrarum penetrasse (Dial. I, 20, 3, cf. etiam Dial. III, 17, 4 sqq.), hoc hodie quoque ex parte testari possumus: nam uix ulla amplior bibliotheca exstat, in qua non exempla horum opusculorum inueniantur. sed quo frequentius lectitata et descripta sunt, eo procliuior erat eorum interpolatio, exstiteruntque duae codicum familiae, quarum scripturae admodum inter se discrepant. harum alteram Italicam, alteram Gallicam et Germanicam nominare possis. neutrius familiae lectiones adhuc accurate cognitae erant, bonasque complures inuenimus, quae etsi in utraque inueniuntur, nondum tamen in uerborum contextum receptae erant. prioris autem familiae, quae alteri bonitate longe praestat, agmen ducit liber ille uetustissimus, qui in bibliotheca capituli Veronensis adseruatur. is ipse quidem saeculo VII post Chr. n. exaratus est, sed, ut ex subscriptione apparet (fol. 114), apographum est libri a. 519 conscripti, u. Reifferscheidii Bibl. Patrum Italica I, p. 112. hunc librum primus usurpauit Hieronymus de Prato, sed non ea diligentia lectiones exscripsit, quae hodie in his rebus merito requiritur. codicem praestantissimum Augustus Reifferscheid in nostrum usum iterum contulit multasque optimas lectiones, quas in commentario Hieronymi de Prato frustra quaeras, ex eo protulit. ad eandem familiam pertinet codex Brixianus ab eodem de Prato excussus: qui etsi saeculo demum XIII scriptus esse fertur, inter optimos tamen recensendus est. quamquam autem eius scripturae plerumque cum Veronensi conspirant, ex aliquot tamen locis eum non ex

Veronensi defluxisse certo apparet. ex altera familia, ad quam pars longe maior librorum manu scriptorum pertinere uidetur, satis habuimus tres libros adhibuisse, ne nimia lectionum discrepantium mole perspicuitas tolleretur. horum unus est codex Quedlinburgensis saeculo VIII scriptus (v. Pertzii Arch. VIII, 660), cuius lectiones Tobias Eckhardus in libro sic inscripto publicauit: 'Codices mss. Quedlinburgenses. Quedlinburgi 1723. 4°' p. 57 sqq. sed multas lectiones ab Eckhardo praetermissas esse ex duobus libris eiusdem familiae, quos ipsi excussimus, certo conicere licet. horum alter est codex olim Frisingensis, nunc Monacensis (lat. n. 6326), saeculo decimo conscriptus, alter olim bibliothecae Augustanae ciuitatis, nunc item Monacensis (lat. n. 3711) saec. XI.

Vulgatae quam uocant lectionis ratio in his libris tam peculiaris est, ut non possit silentio praetermitti cum enim Wolfgangus Lazius haec opuscula primus, ut sibi uidebatur, in lucem protraxisset et ad calcem Pseudo-Abdiae Babylonii ex codice multis uitiiis inquinato Basileae a. 1551 edidisset, Giselinus qui eum secutus est, ex nouem codicibus, quos ipse adhibuerat, multa quidem uitia emendauit, sed ab universo editionis Lazianae fundamento non recessit. atque ita exstitit lectio uulgata, ex codice multis mendis repleto profecta neque constanter ex libris melioribus perpurgata. aliam haberemus uulgatam, si editoribus prioribus, id quod H. de Prato primus monuit, cognitum fuisset hos libellos iam in Bonini Membritii Sanctuario siue Vitis Sanctorum editos fuisse ex optimo codice, qui ad familiam Veronensis pertinet, recen-

sitos. nec haec tantum editio Lazianam antecessit, sed tres praeterea aliae, una quae Zwollis typis Petri Os de Breda circiter a. 1500*) impressa est, altera, quam Aldus in Sylloge poetarum Christianorum a. 1501 edidit**), tertia denique ab Jodoco Clichtouio Parisiis a. 1511 curata. ceterum ego in his libris recensendis hanc mihi legem posui, ut optimi Veronensis lectiones, nisi manifesto corruptae uiderentur, summa cum fide exprimerem: nam in libris, qui quo saepius lectitabantur, eo magis interpolati sunt, res anceps uidebatur inter diuersas codicum familias modo hanc modo illam sequi et lectionum optionem quasi arbitrariam facere. hos autem libros iam pridem interpolatos esse inde luculentissime apparet, quod in altera familia locus de Antichristo (Dial. II c. 14) deletus est, scilicet quia praesagium a Sulpicio factum falsum fuisse paulo post cognitum est: contra in altera desideratur uehemens in Brictionem inuectio (Dial. III, c. 15 sq.), quam ob Sancti reuerentiam in multis libris extinctam esse

*) Alii eam anno 1490, alii a. 1495 adscribunt. Titulus libelli 36 foliis constantis hic est: In hoc opere continetur uita Martini | Turonensis archiepiscopi Cum tri | bus opusculis dyologorum per | scripta ab eloquētissimo | Oratore Seuero Sul | pitio eiusdem uiri | sanctissimi discipulo.

**) Jac. Carolus Brunet describit (Manuel du Libraire uol. V col. 322 ed. V.) editionem sic inscriptam: 'Sulpicius Seuerus de uita et obitu S. Martini episcopi Turonensis. Beati Nicolai myrensis uita etc.' quam Venetiis typis expressam esse suspicatur. haec coniectura utique uera est: nam editio ab eo descripta non alia est nisi ipsa Aldina siue pars sylloges poetarum Christianorum: quod idem in aliis quoque Aldinis factum inuenimus, ut a librariis aut ab exemplorum possessoribus in partes singulas dissecarentur. partis illius, quae solas uitas Martini et Nicolai continet, exemplum a reliquo corpore seiunctum in bibliotheca quoque Monacensi inuenimus.

probabile uidetur. Quod autem in rebus quas uocant orthographicis ueterem scribendi rationem, quae in codice Veronensi et plerumque etiam in Frisingensi constanter seruata est, ubique restituendam putauī, hoc multos fore qui uituperent prouideo: sed quaero ex istis, num nobis liceat in his rebus a ueterum exemplorum fide declinare et eam scribendi rationem, quae multis denique post saeculis in consuetudinem uenit, ex nostro arbitrio substituere. nam si hoc criticorum munus est librum ueterem non ad commenta recentiorum aut ad lectiones cuiuslibet exempli typis expressi, sed ad scripturas in antiquissimis libris manu scriptis expressas redigere, ne in rebus quidem minutioribus recte tradita abicere licebit.

Restat ut de appendice septem epistolarum quas Jo. Clericus primus opusculis Seueri prius notis in ed. Lipsiensi a. 1709 adiecit, pauca dicamus. harum duas priores Stephanus Baluzius in Miscellaneorum primo uolumine a. 1678 ex codice Cantabrigiensi edidit. prioris ex his duabus, quae nondum in alio codice inuenta esse uidetur, apographum mihi misit H. A. J. Munro, scientissimus Lucretii editor, cuius ope complura exempli Baluziani uitia mihi corrigere licuit. alia est causa secundae epistolae. haec iam in appendice Codicis Regularum, quem Lucas Holstenius edidit, Athanasii nomine inscripta Romae a. 1661 et iterum Parisiis a. 1663 uulgata erat, idque ex libris Cantabrigiensi longe melioribus. sed ne haec quidem editio prima epistolae fuerat, cum iam dudum inter Hieronymi epistolas edita esset, idque iam in

uetustissimis exemplis, ut ipse testari possum tribus quae possidet bibliotheca Monacensis inspectis. in ed. Vallarsii legitur inter scripta Hieronymo supposita uol. XI p. 127 sqq. denique pars eiusdem epistolae inuenitur in actis concilii Aquisgranensis, quae recensio proxime ad optimos libros, quibus L. Holstenius usus est, accedit. nobis in epistola recensenda ad manus erant lectiones codicis Romani, unius ex iis quibus Holstenius usus est, ab Aug. Reifferscheidio exscriptae, codicis Cantabrigiensis, quas et ipsas insigni Angli Munro beneuolentiae debeo, codicis denique Vindobonensis Theolog. num. 664 (u. Codd. mss. theol. ed. Denis I, 1, p. 891 et Tabulae codd. Vindob. I, p. 143), quas Kuerschnerus sodalis seminarii philologici Vindobonensis in meum usum exscripsit. horum subsidi-
diorum ope aliquot saltem locis optimam Holstenii recensionem emendare potuimus.

Reliquas quinque epistolas Lucas D'Achery primum in Spicilegio V, p. 532 sqq. ex codice Romano in lucem protulit, quem ipsum Augustus Reifferscheid in bibliotheca Vaticana inter libros Palatinos n. 829 iterum inuenit et qua est in me officiositate lectiones discrepantes mecum communicauit. ex eodem codice descriptae praeterea exstant in cod. Palatino n. 828.

Cum mihi quidem manifestum uideatur nullam harum septem epistolarum, quippe quarum sermo a stilo genuinorum Sulpicii librorum prorsus abhorreat, ad eum auctorem referri posse, diu multumque mecum reputaui num in nouam editionem recipiendae essent.

secunda utique omitti poterat, quoniam alius locus in nouo scriptorum ecclesiasticorum corpore inter libros spurios Hieronymi patebat, minus facile reliquae, quae in aliquo saltem uolumine repetendae erant. re longe ponderata denique ob eam solam causam recipiendas existimaui, ne quid quod in superiore editione extaret in noua desideraretur. ob eandem causam breuem uitam Sulpicii ex Gennadii catalogo uirorum illustrium huc adiciendam putauimus.

* * *

Seuerus presbyter cognomento Sulpicius, Aquitanicae prouinciae, uir genere et litteratura nobilis et paupertatis atque humilitatis amore conspicuus, carus etiam sanctorum uirorum Martini Turonensis episcopi et Paulini Nolensis, scripsit non contemnenda opuscula. nam epistolas ad amorem Dei et contemptum mundi hortatorias scripsit sorori suae multas, quae et notae sunt. scripsit et ad supradictum Paulinum Nolanum duas et ad alios alias, sed quia in aliquibus etiam familiaris necessitas inserta est, non digeruntur. composuit et chronica. scripsit et ad multorum perfectum uitam beati Martini monachi et episcopi, signis et prodigiis ac uirtutibus illustris uiri: et collationem Postumiani et Galli se mediante et iudice de conuersatione monachorum orientalium et ipsius Martini habitam in dialogi speciem duabus in concisionibus comprehendit, in quarum priore refert suo tempore apud Alexandriam synodo episcoporum decretum, Origenem et cautius a sapientibus pro bonis legendum et a minus capientibus

uetustissimis exemplis, ut ipse testari possum tribus quae possidet bibliotheca Monacensis inspectis. in ed. Vallarsii legitur inter scripta Hieronymo supposita uol. XI p. 127 sqq. denique pars eiusdem epistolae inuenitur in actis concilii Aquisgranensis, quae recensio proxime ad optimos libros, quibus L. Holstenius usus est, accedit. nobis in epistola recensenda ad manus erant lectiones codicis Romani, unius ex iis quibus Holstenius usus est, ab Aug. Reifferscheidio exscriptae, codicis Cantabrigiensis; quas et ipsas insigni Angli Munro beneuolentiae debeo, codicis denique Vindobonensis Theolog. num. 664 (u. Codd. mss. theol. ed. Denis I, 1, p. 891 et Tabulae codd. Vindob. I, p. 143), quas Kuerschnerus sodalis seminarii philologici Vindobonensis in meum usum exscripsit. horum subsidi-
diorum ope aliquot saltem locis optimam Holstenii recensionem emendare potuimus.

Reliquas quinque epistolas Lucas D'Achery primum in Spicilegio V, p. 532 sqq. ex codice Romano in lucem protulit, quem ipsum Augustus Reifferscheid in bibliotheca Vaticana inter libros Palatinos n. 829 iterum inuenit et qua est in me officiositate lectiones discrepantes mecum communicauit. ex eodem codice descriptae praeterea exstant in cod. Palatino n. 828.

Cum mihi quidem manifestum uideatur nullam harum septem epistolarum, quippe quarum sermo a stilo genuinorum Sulpicii librorum prorsus abhorreat, ad eum auctorem referri posse, diu multumque mecum reputaui num in nouam editionem recipiendae essent.

secunda utique omitti poterat, quoniam alius locus in nouo scriptorum ecclesiasticorum corpore inter libros spurios Hieronymi patebat, minus facile reliquae, quae in aliquo saltem uolumine repetendae erant. re longe ponderata denique ob eam solam causam recipiendas existimaui, ne quid quod in superiore editione extaret in noua desideraretur. ob eandem causam breuem uitam Sulpicii ex Gennadii catalogo uirorum illustrium huc adiciendam putauimus.

* * *

Seuerus presbyter cognomento Sulpicius, Aquitanicae prouinciae, uir genere et litteratura nobilis et paupertatis atque humilitatis amore conspicuus, carus etiam sanctorum uirorum Martini Turonensis episcopi et Paulini Nolensis, scripsit non contemnenda opuscula. nam epistolas ad amorem Dei et contemptum mundi hortatorias scripsit sorori suae multas, quae et notae sunt. scripsit et ad supradictum Paulinum Nolanum duas et ad alios alias, sed quia in aliquibus etiam familiaris necessitas inserta est, non digeruntur. composuit et chronica. scripsit et ad multorum profectum uitam beati Martini monachi et episcopi, signis et prodigiis ac uirtutibus illustris uiri: et collationem Postumiani et Galli se mediante et iudice de conuersatione monachorum orientalium et ipsius Martini habitam in dialogi speciem duabus in concisionibus comprehendit, in quarum priore refert suo tempore apud Alexandriam synodo episcoporum decretum, Origenem et cautius a sapientibus pro bonis legendum et a minus capientibus

pro malis repudiandum. hic in senectute sua a Pelagianis deceptus et agnoscens loquacitatis culpam silentium usque ad mortem tenuit, ut peccatum quod loquendo contraxerat tacendo penitus emendaret*).

*) Additum est in codice Cusano (u. Jos. Klein, Ueber eine Handschrift des Nicolaus von Cues Berl. 1866 p. 8): Antiochiaë scripsit aduersus auaritiā unum et longum uolumen, et in curatione caeci, qui a Salvatore inluminatus est, omiliam composuit conpunctione timoris Dei et humilitatis plenam. Moritur Arcadii imperatoris tempore.

Scripsi Monachii mense Augusto a. 1866.

Carolus Halm.

SVLPICII SEVERI CHRONICA.

***P* = codex quondam Palatinus, nunc Vaticanus num. 824 saec. xi.**

***b* = editio princeps Basileensis a 1556.**

SVLPICII SEVERI CHRONICORVM

LIBER PRIMVS

Res a mundi exordio sacris litteris éditas breuiter constrin- 1
gere et cum distinctione temporum usque ad nostram memoriam
carptim dicere aggressus sum, multis id a me et studiose efflagi-
tantibus, qui diuina compendiosa lectione cognoscere properabant,
5 quorum ego uoluntatem secutus non peperci labori meo, quin ea, 2
quae permultis uoluminibus perscripta continebantur, duobus li-
bellis concluderem, ita breuitati studens, ut paene nihil gestis
subduxerim. uisum autem mihi est non absurdum, cum usque ad 3
Christi crucem Apostolorumque actus per sacram historiam cucur-
10 rissem, etiam post gesta conectere: excidium Hierosolymae uexa-
tionesque populi Christiani et mox pacis tempora, ac rursum
ecclesiarum intestinīs periculis turbata omnia locuturus. ceterum 4
illud non pigebit fateri, me, sicubi ratio exegit, ad distinguenda
tempora continuandamque seriem usum esse historicis mundia-
15 libus atque ex his, quae ad supplementum cognitionis deerant,
usurpasse, ut et imperitos docerem et litteratos conuincerem.
uerumtamen ea quae de sacris uoluminibus breuiata digessimus, 5
non ita legentibus auctor accesserim, ut praetermissis his, unde

INCIPIT PROLOGVS SVLPITII SEVERI IN CHRONICA. QVAE IPSE FECIT AB
EXORDIO MVNDI VSQ. AD TEMPVS SVVM *P*, uerbis usq. ad tempus suum *su-*
per ab exordio mundi *scriptis* 3 a me studiose *b* 10 conectere *P*, ut
coniecit Giselinus: conuertere *b* || hierosolimae *P* 12 locuturo *Hieron.*
Mercerus; 'magis placeret, si hoc uerbum penitus deesset' *de Prato*; cf.
tamen I, 28, 5: erat Allophylis moris... Samson quasi in pompam publi-
cum producere, capto insultantes *et* 1, 38, 6 Huius eum facti mox piguit
paenituitque, ueniam a Deo petens *etc.* 14 hystoricis *P* || mundialibus *P*,
add. sup. lin. manu saec. XV vel XVI ethnicis, ut est in *b*; cf. 2, 14, 6
18 acutor *P* || praetermissis his unde *P*: praetermissis illis unde haec *b*

deriuata sunt, appetantur: nisi cum illa quis familiariter nouerit, 6 hic recognoscat quae ibi legerit: etenim uniuersa diuinarum rerum mysteria non nisi ex ipsis fontibus hauriri queunt. nunc initium narrandi faciam.

2 Mundus a Deo constitutus est abhinc annos iam paene sex 5 milia, sicut processu uoluminis istius digeremus: quamquam inter se parum consentiant, qui rationem temporum inuestigatam 2 ediderunt. quod cum uel Dei nutu uel uitio uetustatis eueniat, calumnia carere debebit. mundo autem condito homo factus est: uiro Adam, mulieri Eua nomen fuit. sed constituti in paradiso, 10 cum interdicta sibi arbore degustassent, in nostram uelut exules 3 terram eiecti sunt. deinde ex his Cain atque Abel nascitur: sed Cain impius fratrem interemit. filium Enoch habuit, a quo pri- 4 mum ciuitas condita est, auctoris nomine uocitata. ex hoc Irad atque ex eo Mauiahel nascitur. hic Mathusalam filium habuit 15 isque Lamech genuit, a quo iuuenis occisus traditur, nec tamen nomen refertur occisi: quod quidem futuro mysterio fuisse prae- 5 missum a prudentibus aestimatur. igitur Adam post necem filii minoris Seth filium procreauit, cum iam trigesimum et ducen- tesimum annum aetatis implisset, uixit autem annos DCCCCXXX. 20 Seth uero Enos, Enos Kainan, Kainan Malaleel, Malaleel Iared, Iared Enoch genuit: qui ob iustitiam translatus a Deo traditur. 6 huius filius Mathusalam dictus est, qui Lamech genuit: ex quo Noë natus, iustitia egregius et prae ceteris mortalibus Deo carus 7 acceptusque. qua tempestate cum iam humanum genus abundaret, 25 angeli, quibus caelum sedes erat, speciosarum forma uirginum

5 Gen. 1. 9 Gen. 2. 13 Gen. 4. 19 Gen. 5.

1 deriuata *P* 4 faciam INCIPIT LIBER *P* 5 a Deo *P* et *Sigonius*: a Domino *b* || annorum malebat *Giselinus* 6 millia *b* 8 uenustatis *P* 10 constutiti *P* 11 interdicta sibi arbore *scripsi*: interdictā sibi arbore *P*, interdictam sibi arborem *b* 12 nascitur *P*: nascuntur *b* 13 Is filium *Vonck* (in *Lectionum Latinarum libris II. Traiecti 1745*) || enoc *P* 14 ex eo Irad atque ex hoc malebat de *Prato* 15 mauiahel *P*: Mamahel *b* || hic Mathusael *Vorstius* 16 iuuenis *P*: iuuenis quidam *b* 17 pmissum *P* (non pmissum, ut ait de *Prato*) 20 ducesimum] sic *LXX*, contra textus *hebr. et vulg.* centesimum 21 Kainan *P* (bis), ut con. *Gelasinius*: Nainan *b* || Maleleel *LXX* et *Lucas* 24 iustitiā *P* || deo *P*: Domino *b* 26 sedis *P*, sed eadem manu sedes corr. || spetiosarum *P*

capiti illicitas cupiditates appetierunt: ac naturae suae originis-
que degeneres, relictis superioribus, quorum incolae erant, ma-
trimoniis se mortalibus miscuerunt. hi paulatim mores noxios 8
conserentes humanam corrumpere progeniem, exque eorum coitu
5 Gigantes editi esse dicuntur, cum diuersae inter se naturae per-
mixtio monstra gigneret.

Quibus rebus offensus Deus maximeque malitia hominum, 3
quae ultra modum processerat, delere penitus humanum genus
decreuerat. sed Noë, uirum iustum, uita innocens destinatae
10 exemit sententiae. idem admonitus a Deo diluuium terris immi- 2
nere, arcam immensae magnitudinis ex lignis contexuit ac bitumine
illitam impenetrabilem aquis reddidit, qua ille cum uxore ac
filiis tribus et totidem nuribus clausus: uolucrum etiam paria
itidemque diuersi generis bestiarum eodem claustro recepta, reli-
15 qua omnia diluuium absumpta. igitur Noë, cum iam imbrium uim 3
destitisse et quieto in salo arcam circumferri intellexeret, ratus,
id quod erat, aquas decedere, coruum primum explorandae rei
gratia, eoque non reuertente — ut ego conicio, cadaueribus deten-
tum — emisit columbam: quae cum consistendi locum non rep-
20 perisset, reuersa est. rursum emissa folium oliuae retulit, mani- 4
festum indicium, nudari cacumina arborum. tertio demum emissa
non rediit: unde animaduersum aquas destitisse. ita Noë arcam 5
egressus est. id gestum a mundi exordio post annos, ut ego
comperio, II CC duos et quadraginta.

25 Ac primum Noë aram Deo statuit hostiasque ex uolucris 4
immolauit. mox a Deo cum filiis benedicitur, praeceptumque acce-
pit, ne sanguine uesceretur aut sanguinem hominis effunderet,
quia mundi primordia mandati istius liber Cain maculauerat.
igitur uacuo tum saeculo ex filiis Noë semen fuit: tres enim 2

9 Gen. 7. 26 Gen. 9.

4 humanum *P* || exque eorum *Vonck*: ex quē eorum *P*, ex quorum *b*
10 a deo *P*: a Domino *b* 13 nuribus est clausus *b* 14 universi gene-
ris *malebat de Prato* 15 imbrium uim *scripsi*: imbrium *P*, imbrem *b*
16 et *P*: ac *b* || intelleret *P* 17 decedere *P corr. 1 m. ex* decerere
18 conitio *P* || detentū *P*: detento *b* 19 reperiisset *b* 20 emissa *Gise-*
linus: remissa *Pb* 21 iudicium *P* 22 desedissee *Vonck* 24 .II. (*i. e. II*
milia) *P*: II *b* 25 et 26 deo *P*: Domino *b* 26 accipit *coni. de Prato* 29 se-
men *amicus Vonckii et de Prato*: Sem *Pb* pro sem, ut vox in *P* scribi solet

habuit, Sem, Cham, Iaphet. sed Cham, quod sopitum uino pa-
 3 trem riserat, maledictum a patre meruit. huius filius, Chus no-
 mine, Nebroth gigantem genuit, a quo Babylon ciuitas con-
 structa traditur. pleraque etiam oppida ea tempestate condita me-
 morantur, quae nominatim persequi animus non fuit. sed cum
 4 multiplicaretur humanum genus diuersaque loca atque insulas
 mortales haberent, una tamen omnes lingua utebantur, donec se
 5 in unum dispergenda per totum orbem multitudo contraxit. his
 more humani ingenii consilium fuit, insigni aliquo opere famam
 6 quaerere, priusquam a se inuicem deducerentur. ita turrim facere
 10 aggressi, quae caelo accederet, nutu Dei, ut officia operantium
 praepedirentur, a sueto sermonis genere multa diuerso neque ulli
 inuicem intellecto linguarum ritu loquebantur: quo promptius
 dispersi sunt, quia alter alterum uelut alienigenam facile relinque-
 7 bat. sed filiis Noë ita diuisus orbis fuit, ut Sem intra Orientem,
 15 Iaphet Occidentem, Cham mediis contineretur. ita usque Abraham
 ducta successio nihil sane insigne aut memorabile in se habuit.
 5 Abraham autem patre Thara natus post diluuium anno mil-
 lesimo et septuagesimo. Abraham uxor Sara dicta est, prima-
 que eius in regione Chaldaeorum habitatio fuit. inde apud Charras
 20 una cum patre diuersatus est. qua tempestate admonitus a Deo,
 domum patriam ac patrem relinquens, assumpto Loth fratris
 filio in terram Chananaeorum profectus in loco, cui Sychem no-
 3 men est, consedit. mox annonae inopia Aegyptum concessit, ac
 rursum reversus. Loth, prae multitudine familiae a patruo di-
 25 gressus, ut laxioribus uacuae tum regionis spatiis uterentur, in

5 Gen. 10. 10 Gen. 11. 21 Gen. 12,

3 Nebrod *b* || meruit *P*, sed *ead. m.* genuit *corr.* || babyl | lon *P*
 7 tamen *P*: tantum *b* || omis *P* 10 diducerentur *Hornius* 12 assueto
P, inassueto *b* 14 quia *P*: quum *b* 16 iaphe *P* 18 natus *P*:
 natus est *b* 19 septuagesimo secundo *H. Mercier* || Sarai *Io. Arcerius*,
 cuius emendationes *Vonckius* in *Lectt. latt. publicauit* 20 eius nos: eis
Pb, ei *de Prato* || Carras *Drusius* 21 a Domino *b* 22 domum, patriam
edd. 23 chananeorum *P* || sychem *P* ut est in *LXX*: Sichem *b* 24 con-
 cessit, ac rursum reuersus Loth *b*; uerborum distinctionem mutauit *de*
Prato (concessit. ac rursum reuersis, Loth *Sigonius* 26 uacui *P*; *de*
scriptura uacuae *Drusius* in *notis p. 45* suspicionem mouit, nec tamen
 uacui lectio ferenda uidetur

Sodomis consedit. id oppidum infame incolis, uiris in uiros irruentibus, atque ob id inuisum Deo fuisse traditur. ea tempe-
state reges uicinarum gentium in armis erant, cum antea nullum inter mortales certamen fuisset. sed aduersum hos, qui bello
uicina temptabant, reges Sodomorum et Gomorrae uicinarumque
regionum in proelium erumpunt, primoque impetu fusi uictoriam
concessere. tum a uictoribus Sodoma direpta praedae hostibus fuit,
ductusque Loth in captiuitatem. quod cum Abraham comperisset, 5
propere armatis seruis suis, numero trecentis decem et octo, reges
uictoria feroces exutos praeda armisque in fugam compulit. tum 6
a Melchisedech sacerdote benedictus est, eidemque praedae decimas dedit. reliqua his, quibus erepta erant, reddidit.

Per idem tempus Abrahæ Deus locutus est, multiplican-
dumque semen eius, sicut arenas maris stellasque caeli, spodon-
dit: peregrinumque eius semen futurum praedictum ac posteros
in hostili solo per quadringentos annos laturos seruitium, post
libertati restituendos. tunc ei atque uxori eius adiectione unius 2
litterae nomen inmutatum: ita nunc ex Abram Abraham, ex Sara
Sarrah dicitur. cuius quidem rei non inane mysterium non est
huius operis exponere. eodem tempore Abrahæ lex circumcisionis 3
imposita est, erat ei autem ex ancilla filius Ismahel. et cum ipse
esset annorum centum, uxor autem eius nonaginta, futurum eis
filium Isaac Deus pollicetur, qui cum duobus angelis ad eum
uenerat. inde Sodomam missi angeli Loth in porta sedentem rep- 5
pererunt. quos cum ille, homines existimans, hospitio receptos

2 Gen. 14. 13 Gen. 15 et 17. 23 Gen. 18. 25 Gen. 19.

2 Domino b 3 erant cum b: erant immortales cum P 5 sodo-
mum et gomorrum P; Sodomorum, Gommoreorum b; Gomorrhæ coni. Vor-
stius, coll. interprete Graeco: βασιλεὺς Σοδόμων, βασιλεὺς Γομόρρας (Sodo-
mitarum et Gomorrhæorum coni. de Prato) || uicinarumque urbium coni.
Drusius 6 uictoria P; at cf. 1, 34, 5 11 decimas b sed ante praedae:
om. P 13 Dominus b 15 praedictum futurum b 16 post P: postea b
18 inmutatum P corr. || ex Abram Abraam Drusius || ex Sara Sarrah
Sigonius: ex sarai sara Pb; cf. Genes. 17, 5 et 15 ex interpret. LXX,
August. de ciu. Dei XVI, 26, 25 21 Ismael b || ipse esse P 22 annorum
fere (uel prope) centum coni. de Prato 23 Dominus b || cum duobus b:
duobus P, at u. Gen. 18, 2 apparuerunt ei tres uiri stantes prope eum.
24 sedente P || reperierunt b

cenatosque domi haberet, iuuentus improba ex oppido novos hospites ad stuprum flagitabant. Loth pro hospitibus filias offerens, non adquiescentibus, quibus illicita potius desiderio erant, ipse 5 ad stuprum trahebatur. quem angeli propere ab iniuria uindictantes luminibus impudicorum caecitatem offuderunt. tum Loth ab 5 hospitibus edoctus perdendum oppidum, propere cum uxore et filiabus egressus: interdictum tamen est, ne retrorsum respicerent. 6 sed mulier parum dicto audiens—humano malo quo aegre uetitis abstinetur—, reflexit oculos statimque in molem conuersa traditur. 7 at Sodoma diuinis ignibus conflagrauit. Loth autem filiae existi- 10 mantes humanum genus interisse concubitum inebriati patris appetiuerunt, unde Moab et Ammon nati sunt.

7 Per idem tempus fere, cum Abraham esset iam centum annorum, Isaac filius natus est. tum ancillam, de qua Abraham filium susceperat, Sara expulit: quae habitasse in deserto una 15 cum filio et praesidio Dei defensa traditur. nec multum post Deus Abrahae fidem temptans immolandum sibi a patre filium Isaac poscit. quem ille non cunctatus offerre, cum arae puerum superposuisset gladiumque educeret, uox missa de caelo est, puero parceret: uictimae aries praesto fuit. consummatoque sacrificio 20 Abrahae Deus locutus est, promittens ea quae iam spoponderat. 3 at Sara, cum septimum et uigesimum et centesimum annum ageret, decessit: corpus cura uiri sepultum in Chebron, Chana- 4 naeorum oppido, etenim illic Abraham commorabatur. tum Abraham Isaac filium iuuenilis aetatis uidens, siquidem cum quadra- 25 gesimum annum aetatis ageret, seruo suo imperauit uxorem ei quaereret, ex ea tamen tribu atque terra, de qua ipse oriundus uidebatur: modo ut inuentam puellam in regionem Chananaeorum

14 Gen. 21. 16 Gen. 22. 22 Gen. 23. 24 Gen. 24.

1 coenatosque *b* 4 *trahebatur *P* 7 egressus *P*: est egressus *b*
 || tamen eis est *b* || respicerent *P*: conspicerent *b* 8 aegre *nos*: aeger *P*,
 aegrius *b* 9 immolem *P* 11 interiisse *b* 13 esset iam *Wopkens* (*lect. Tull. I, 9*): esset etiam *Pb* 14 habraham *P* 16 Domini *b* || nec *P*:
 Non *b*; immo nec multo post, *ut. est I, 21, 2 et 3. 50, 6. II, 18, 5* || Domi-
 nus *b* 17 habrahae *P* 19 puero ut parceret *b* 21 abrehae *P* || Dominus *b*
 22 et cent. *P*: supra centesimum *b* 23 Hebron *b* || chananeorum *P*
 25 iam uirilil aetatis *coni. de Prato* || cum — ageret *P*: tum — agebat *b*
 28 chananeorum *P*

deduceret, nec putaret is causa coniugis in solum patrum redi-
 turum. atque ut ea strenue mandata exequeretur, contacto domini
 femine sacramentum dedit. ita seruus profectus in Mesopotamiam 5
 ad oppidum Nachor, Abrahæ fratris, deuenit. successitque in
 domum Bathuelis Syri, Nachore patre geniti: huius filiam Re-
 beccam, speciosam uirginem, conspicatus poposcit atque ad domi-
 num adduxit. post id Abraham accepit uxorem Cethuram nomine, 6
 quæ in Paralipomenis concubina dicitur, suscepitque ex ea filios.
 sed Isaac Sara edito substantiam tradidit, his autem, quos ex
 concubinis suscepit, dona distribuit. atque ita ab Isaac separati
 sunt. Abraham diem functus est, impletis annis centum et quin- 7
 que et septuaginta: corpus sepulcro Saræ uxoris appositum.

At Rebecca, diu sterilis, assiduus mariti ad Dominum pre- 8
 cibus a die matrimonii uigesimo fere anno geminos edidit: qui in
 matris aluo exultasse sæpius traduntur, dictumque responso Dei
 est, duos in his populos prænuntiari, et maiorem minoris sub-
 dendum esse principio. sed prius editus, asper sætis, Esau uoca-
 tus, minori Iacob nomen fuit. ea tempestate grauis annonæ 2
 inopia inceserat. qua necessitate Isaac in Geraris ad regem Abi-
 melech cessit, admonitus a Domino, ne in Aegyptum descen-
 deret: eidemque uniuersæ terræ illius possessio promittitur ibi-
 que benedicatur, multiplicatusque pecore atque omni substantia
 agente inuidia ab incolis pellitur: pulsus apud puteum iuramenti
 consedit. igitur annis grauior, luminibus obductis, cum Esau 3
 filium benedicere pararet, consilio Rebeckæ matris Iacob se bene-
 dicendum pro fratre obtulit. ita Iacob adorandus principibus et
 gentibus fratri præponitur. quis rebus Esau accensus fratri necem 4
 moliebatur. quo metu Iacob hortante matre in Mesopotamiam
 confugit, admonitus a patre ut ex domo Laban, fratris Rebeckæ,
 uxorem acciperet: tanta illis cura fuit, cum in alienis terris con-

7 Gen. 25. 8 I Paral. 1, 32. 13 Gen. 25. 19 Gen. 26. 23 Gen. 27.
 28 Gen. 28.

1 is P: eum b 2 exequerentur b 5 Nahore b 7 Ceturam *Drusius*
 8 paralipomenonis concubina edicitur P 12 sepulcro P, sed ead. m.
 sepulchro corr. 15 Domini b 16 minoris *Barthius*: minori Pb 17 setis
 Pb 19 inceserat P: terras inceserat b || Gerara *Sigonius* 20 conces-
 sit malebat *Vorstius* 25 se b: om. P 27 queis b 29 amonitus P

- 5 sisterent, genus tamen intra familiam suam ducere. ita Iacob profectus in Mesopotamiam, per soporem Dominum uidisse traditur: atque ob id locum somnii sacratum habens, lapidem ex eo sumpsit: uouitque, si rebus prosperis reuertisset, titulum sibi domus Dei futurum decimasque omnium, quae acquisita sibi 5 forent, Deo daturum. inde se ad Laban fratrem matris contulit: quem ille sororis filium agnitum in hospitium benigne recepit.
- 9 Erant Laban duae filiae, Lia et Rachel: sed Lia oculis deformior, Rachel pulchra traditur. cuius specie Iacob captus amore uirginis conflagrabat, eamque sibi in matrimonio a patre 10 postulans septem annorum seruitio se mancipauit. sed impleto tempore, Lia ei supponitur: ac rursum septennii seruitio subditur, atque ei Rachel traditur. sed hanc diu sterilem, Liam fecundam 3 fuisse accepimus. filiorum, quos ex Lia Iacob habuit, haec sunt nomina: Ruben, Symeon, Leui, Iudas, Isachar, Zabulon, Dina: 15 ex ancilla uero Liae Gad et Aser, ex ancilla Rachel Dan et Nephtalin nati sunt. at Rachel desperata iam partitudine Ioseph edidit.
- 4 tum Iacob redire ad patrem cupiens, cum ei Laban socer partem pecorum mercedem seruitii dedisset, obque id parum sibi eum aequum gener Iacob ratus, dolum ab eo suspectans, clam pro- 20 fectus est uigesimo post fere anno, quam aduenerat. Rachel uiro in scio patris idola furto abstulit: qua iniuria Laban generum persecutus, non repertis idolis, pace facta regressus est, multum 5 obtestatus generum, ne uxores filiabus suis superduceret. inde digressus Iacob uidisse angelos et castra Dei traditur. sed cum 25

6 Gen. 29. 15 Gen. 29. 30. 18 Gen. 31. 24 Gen. 32. 33.

1 suam in *P* deesse falso tradidit de Prato 4 properis *P* 5 domū *P*, addita s sup. ū ead. manu || dei *P*, ut conī. Drusius: Domini b 6 Domino b 9 pulchra *P*: pulchra fuisse b 10 in matrimonium Vorstius coll. I, 11. 34. 35; at cf. I, 43 11 mancipatū *P* 12 septennii *P*, ut conī. G. Fabricius: septem in b 15 Symeon *P*: Simeon edd. cf. LXX 16 liq *P*, ut conī. Giselinus: hae b || neptalin Pb 17 desperato iam partu b 19 in mercedem malebat Vonck || obque id *P*: ob quae b 20 gener Iacob glossema uidetur 21 p' (i. e. post) *P*: primo b || uiro b: uero *P* 23 pace facta b: patefacta *P* 24 obtestus *P* || superduceret de Prato: perduceret *P*, superinduceret b; cf. Capitolini Anton. phil. c. 29 extr. ne tot liberis superduceret nouercam, Sulp. Vict. inst. rhet. 36 (Rhett. lat. p. 333 ed. Lips.) nouercam filio superduxit 25 Domini b

praeter regionem Edom, quam Esau frater incolebat, iter destinaret, missis prius legatis et muneribus suspectum sibi fratrem explorauit. tum ille obuiam fratri processit: nec tamen Iacob se ultra fratri credidit. sed pridie, quam inter se fratres conuenirent, 6
 5 Deus humana specie assumpta, colluctatus cum Iacob refertur. et cum aduersus Deum praeualuisset, tamen non esse mortalem non ignorauit: benedici se ab eo flagitabat. tum a Deo ei immu- 7
 tatum nomen est, ut ex Iacob Israël diceretur. sed cum ille uicissim a Deo nomen Dei quaereret, non esse quaerendum, quia
 10 admirabile esset, responsum. ex colluctatione autem latitudo feminis Iacob obtorpuuit.

Igitur Israël declinans fratris domum, promouit agmen in 10
 Salem Sicimorum oppidum, atque ibi loco pretio accepto tabernaculum statuit sibi. huic oppido Emor, Chorraeus princeps, prae-
 15 erat. huius filius Sychem Dinam filiam Iacob ex Lia genitam 2
 stupro subdidit. quo comperto Symeon et Leui, Dinae fratres, omnes in oppido sexus uirilis dolo peremerunt atque impigre sororis ulti iniuriam: oppidum a filiis Iacob direptum praedaeque omnis abducta. id factum aegre admodum tulisse Iacob traditur. 3
 20 mox a Deo monitus Bethel petiit ibique altarium Deo statuit. inde in parte turris Gader tabernaculum fixit. Rachel ex partu obiit: puer Benjamin uocatus est. Isaac decessit annos natus centum et octoginta. at Esau potens diuitiis erat, uxoribus sibi etiam 4
 e Chananaeorum gente assumptis: cuius progeniem in hoc tam
 25 praeciso opere inserendam non putauit. si quis studiosior erit, ad originem reuertatur. post excessum patris Iacob in solo eo, in quo

12 Gen. 33. 16 Gen. 34. 20 Gen. 35. 22 Gen. 36.

3 fratri *Vonckio glossa uidetur* 5 Dominus *b* || assumpta *P* 6 Dominum *b* 7 ignorans *Fabricius*; contra *de Prato* malebat ideoque benedici uel et ben. || se *P*: sibi *b* || a Deo *b*: ab eo *P* || ei *P*: illi *b* 9 a Domino nomen Domini *b* 10 responsum est *b* 11 femoris *b* 14 Chorreus *Sigonius*: chorrens *P* (rens in rasura, sed prima m. ita scriptum): Chemoreus *b*; *LXX* in Gen. 34, 2: Ἐμὴν ὁ Εὐαῖος, ὁ ἄρχων τῆς γῆς cf. tamen *de Prato* ad h. l. 15 Sichem *b*, at cf. *LXX* 16 Simeon *edd.* 17 atq. nos: at *P*, ac *b* 18 ulti sunt *b* 19 est abducta *b* 20 Domino *b* || Bethel *Drusius*: Bethlehem *Pb*; cf. *Genes.* 35 || altare Domino *b* 23 octaginta *P* || diuitiis *b*: diuinitus *P* 24 chananeorum gentē *P* 25 miserendam *P* 26 originem *P*: origines *b*

- Isaac uixerat, commorabatur. filii eius aliquando ab eo pascui gratia cum gregibus secesserunt, Ioseph tamen et Benjamin paruus domi resederant. carus admodum Ioseph patri obque id inuisus fratribus, simul quia frequentibus eius somniis maiorem eum omnibus futurum portendi uidebatur. igitur ad inspiciendos greges reuisendosque fratres a patre missus oportunus iniuriae fuit. namque uiso fratre consilium necis eius ceperunt. sed obsistente Ruben, cui a tanto facinore abhorrebat animus, in lacum demissus: mox suadente Iuda deducti ad mitius consilium negotiatoribus eum, qui tum Aegyptum petebant, uendiderunt. atque ab his Petefrae, praeposito Pharaonis, traditus est.
- 11 Per idem tempus Iudas, Iacob filius, Sauam Chananaeam in matrimonium assumpsit. ex qua tres filios sustulit, Her, Onan, Selam. sed Her Thamar concubio sociatur. quo mortuo Onan fratris uxorem accepit: qui, quia spermata in terram effunderet, exinctus a Deo refertur. tum Thamar meretricio habitu assumpto socero mixta est, exque eo geminos edidit. in partu autem illo mirabile fuit, quod cum prodeunti puero, ad dinoscendum qui prius nasceretur, obstetrix manum eius cocco illigasset, reductus in aluum matris puer posterior editus est. nomen infantibus 4 Fares et Zara inditum. at Ioseph, cum benigne a curatore regio, qui eum pretio acceperat, haberetur domumque eius et familiam procuraret, decorus ipse insigni specie uxoris domini oculos in se conuerterat. cumque amore turpi deperiret, appetitum saepius nec adquiescentem sibi falso scelere infamat, ac uiro queritur stuprum sibi intentatum. ita Ioseph in carcerem coniectus. erant in

2 Gen. 37. 12 Gen. 38. 20 Gen. 39. 26 Gen. 40.

1 aliquando nos: aliquanto P, aliquantum b 2 cum] oum P || secesserant b || et P: ac b 6 opportunus b 7 coeperunt P 11 petefre P Potifari b; illud reponendum esse docuit de Prato coll. LXX atque Hieronymo in Quaestt. hebr. et August. in Quaestt. in Gen. || praeposito coquorum Phar. coni. de Prato cum LXX et Aug. Q. in Gen. 77 12 Sauam Drusius: suam Pb, cf. LXX et August. Q. 128 in Gen. || chanaeam P 13 "Hq, Αὐάν, Σηλώμ LXX 14 concubio P: connubio b

15 quia spermata b: qui afer uasta P 16 a Domino b 17 illud malebat de Prato, ac paulo post prodeunte 20 posterior editus Drusius: postero die reductus P, postero die editus b 23 decorus P 24 turpi P: ipsius b 26 est coniectus b || erant P ead. m. ex irati corr.

eadem custodia ministri regii duo: qui cum somnia sua ad Ioseph 5
retulissent, futura ex somnio coniectans, unum eorum poenas
capite luiturum, alium absoluendum pronuntiauit. atque ita ac-
cidit. igitur post biennium somnium regi obiectum est. quod cum 6
a prudentibus Aegyptiorum non posset absolui, minister regis ille
carcere exemptus regem admonet, Ioseph esse mirum somniorum
interpretem. ita Ioseph soluitur interpretatusque est regi som- 7
nium: septem annis proximis maximam frugum ubertatem futu-
ram, consequentibus inopiam. quo metu rex percussus, uidens di-
uinum in Ioseph spiritum, rei eum annonariae praefecit, aequato 8
secum imperio. tum Ioseph abundantibus per totam Aegyptum 8
frumentis magnam copiam congegit: multiplicatisque horreis ad-
uersus futuram famem consuluerat. ea tempestate spes atque salus
Aegypti in illo sita erat. per idem tempus duos ex Asenet 9
15 filios genuit, Manassen et Ephraem: ipse autem, cum summam a
rege potestatem accepit, erat annorum xxx: nam a fratribus sep-
tem decem annos natus uenundatus est.

Interea rebus in Aegypto aduersus famem bene compositis, 12
orbem terrae grauis frumenti inopia quatiebat. qua necessitate
30 compulsus Iacob filios in Aegyptum misit, Benjamin tantum
secum domi retento. igitur Ioseph rerum potentem, penes quem 2
annonae arbitrium erat, fratres adeunt et more regio adorant. qui-
bus ille uisis callide agnitionem dissimulans, hostiliter eos uenisse
et subdole loca explorare arguebat. angebatur autem, quod Ben- 3
25 iamin fratrem non uidebat. res ergo in id deducitur, ut praesen-
tiam eius pollicerentur, nimirum ut ex eo quaereretur, an isti ex-
plorandi causa Aegyptum intrassent. ad promissi autem fidem
Symeon obses traditur: ipsis frumentum gratis datum. rursum
igitur reuertentes Benjamin, ut conuenerat, deduxerunt. tum se 4
30 cognoscendum Ioseph fratribus praeiungit, non sine pudore male
merentium. ita eos oneratos frumento multisque donatos domum

3 Gen. 41. 19 Gen. 42. 28 Gen. 43—45.

1 regii *nos*: regio *P*, regis *b* 2 poenas *P* 13 consuluerat *P*
14 erat *b*: est *P* || tempus *P*: tempus vero *b* || Asenec *Pb* 15 Ma-
nassem *b* || effrem *Pb* 16 septemdecim *b* 21 Ioseph *Pb*: casu excidit
in edd. plerisque 23 agnitionem *P* 25 deducitur *P*: deducta *b*
28 Simeon *edd.*

remisit, praemonens quinque adhuc annos famem futuram: cum
 5 patre atque omni progenie et familia commigrarent. ita Iacob in
 Aegyptum descendit, Aegyptiis admodum laetantibus, gaudente
 rege, benigne a filio susceptus. id gestum anno aetatis Iacob cen-
 tesimo et trigesimo, a diluuiio autem anno MCCC et LX. ceterum 5
 ab eo tempore, quo Abraham in terra Chananaeorum consedit, in
 6 id, quo Iacob Aegyptum ingressus est, referuntur anni CCXV. igitur
 Iacob septimo et decimo anno, quam in Aegypto aduenerat,
 urgente morbo Ioseph filium obtestatur, corpus sepulchro red-
 7 deret. tum Ioseph benedicendos filios suos obtulit, quibus bene- 10
 dictis, cum tamen benedictionis merito maiori minorem praepo-
 suisset, filios omnes benedictione lustrauit. decessit autem annos
 natus CXLVII. funus magnifice curatum: corpus in sepulchro pa-
 8 trum Ioseph condidit. fratres post patris obitum pro conscientia
 pauentes benigne habuit. decessit autem Ioseph ipse aetatis anno 15
 decimo et centesimo.

13 Igitur Hebraei, qui in Aegyptum deuenerant, incredibile
 memoratu est quam cito numero aucti sint multiplicataque pro-
 2 genie Aegyptum repleuerint. sed defuncto rege, qui eos ob merita
 Ioseph benigne fouebat, succedentium regum imperio deprime- 20
 bantur. nam et opus durum aedificandarum ciuitatum eis impo-
 situm, et quia iam multitudo abundans metuebatur, ne quando-
 que libertatem armis uindicarent, paruulos recens editos aquis
 3 mergere edicto regio cogeabantur. nec dissimulari cruentum im-
 perium licebat. qua tempestate filia Pharaonis infantem in flu- 25
 mine repertum nutriendum pro filio curauit: nomen puero Moyses
 4 dedit. Moyses hic, cum uiriles annos ageret, conspicatur Hebraeum
 ab Aegyptio pulsari: quo permotus dolore, fratrem ab iniuria uin-

2 Gen. 46. 47. 7 Gen. 48. 17 Exod. 1. 25 Exod. 2.

1 annos *b*: *om. P* 2 et *P*: *ac b* || ad se commigrarent *b* || ita *P*:
 Igitur *b* 5 annos *m̃* ccc *P* *erasa c post ccc* || LX *Giselinus*: .XL. *P*
 6 chananeorum *P* 7 id quod *Pb* 8 septimo decimo *Sigonius* ||
 quam in *de Prato*: quam (*vel* quain) *P* || Aegyptum *Sigonius* 9 sepulchro
 suo *b* 10 benedicendos *P*: patri benedicendos *b* 13 patrum *P*: maio-
 rum *b* 17 Hebraei igitur *b* || aegypto *P* || incredibili *P* 19 merito *P*,
 meritum *b* 21 ciuitatum *P*: ciuitatum *b* 27 conspicatus *b* 28 quo
P: *om. b*

dicans, Aegyptium calce perculsum interemit. mox supplicium e 5
facto metuens in terram Madian profugit: et apud Iothor sacer-
dotem regionis illius diuersatus filiam eius Sepphoram in matri-
monium accepit exque ea duos filios Gersam et Eliezer sustulit.
hoc tractu temporum Iob fuit, lege naturae et agnitionem Dei et 6
omnem iustitiam complexus, praediues opibus atque eo illustrior,
quod his neque integris corruptus neque amissis deprauatus est. 7
nam cum per diabolum exutus bonis, filiis etiam esset orbatus, ad
extremum diris ulceribus affectus, non potuit uinci, ut prae dolo-
ris impatientia aliqua in parte peccaret. mercedem denique diuini 8
testimonii consecutus, sanitati redditus omnia quae amiserat in
duplum recepit.

At Hebraei multiplicato seruitutis malo pressi, querelis in 14
caelum conuersis, spem auxilii a Deo expectabant. tum Moysi
pascenti oues repente rubus ardere uisa, flammis tamen, quod erat
mirabilius, innoxii. qua nouitate obstupefactus rubo propius ac- 2
cessit, statimque ad eum istius modi fere uerbis Deus locutus est:
Dominum se esse Abraham, Isaac et Iacob, quorum progeniem,
Aegyptiorum dominatione depressam, ereptam malis cupiat: iret
ergo ad regem Aegypti ducemque se populi in libertatem resti-
tuendi praestaret. cunctantem potestate confirmat, uirtutem ei
signorum faciendorum impertiens. ita Moyses in Aegyptum pro- 3
fectus, signis prius apud suos editis, assumpto fratre Aaron regem
adiit: missum se a Deo prodiit uerbisque se Dei dicere, populum
Hebraeum uti dimitteret. at ille negans se Dominum nosse parere
imperio abnuebat. cumque Moyses in testimonium mandatorum 4
Dei ex uirga draconem fecisset, mox aquas omnes in sanguinem
conuertisset totamque terram ranis opplesset, facientibus similia
Chaldaeis, magicas esse artes, quaecumque per Moysen fierent,
potius quam Dei uirtutem pronuntiabat, donec superductis scini-

14 Exod. 3. 21 Exod. 4. 24 Exod. 5. 25 Exod. 6—8.

2 Madiam de Prato cum LXX || iothor P, ut uoluit Drusius:
Iethor b 4 Gersam de Prato: gersan P, Gersom b || Elieser b 5 lege P,
ut con. Vonck: legem b 9 prae doloris b: predoris P 14 conuersis
Vonck: conuersi Pb 18 Deum Drusius coll. Exod. 3, 6 19 domina-
tionē P || iret ergo P: iter ergo susciperet b 21 potestatē P 30 scyni-
phibus (ex Graeco σκνίψ) P, cyniphibus b, ciniphibus uulgo

phibus terra oppleta est, Chaldaeis fatentibus maiestate diuina ista
 5 fieri. tum rex malo coactus, aduocato ad se Moyse et Aaron, dat
 populo discedendi potestatem, modo ut superductam cladem auer-
 6 terent. sed ubi clades exempta est, impotens sui animus, in se
 reuersus, exire, ut conuenerat, Israelitas non patiebatur. ad
 extremum decem plagis corporis et regni sui contusus et euic-
 tus est.

- 15 Sed pridie quam Aegypto populus egressus est, mandatis Dei
 instruitur rudis adhuc temporum, mensem illum, qui tunc erat,
 primum omnium mensium esse cognosceret: sacrificium autem 10
 diei illius in sollemnitate consequentium saeculorum ita esse
 celebrandum, ut quarta decima diemensis agnus immaculatus, anni-
 culus, uictima caederetur, eiusdem sanguine postes illinirentur:
 carnem penitus exedendam, os autem non conterendum: septem
 diebus fermento abstinerent, azymis uterentur, ritumque hunc 15
 2 posteris traderent. ita populus egressus diues et suis copiis et
 Aegypti spoliis cumulatior: cuius numerus ex quinque et septua-
 ginta Hebraeis, qui primi in Aegyptum descenderant, ad milia
 uirorum sescenta peruenerat... ab eo autem, quo primum Abraham
 terram Chananaeorum accesserat, anno trigesimo et quadringen- 20
 tesimo, a diluuiio autem mille quingentis quinque et septuaginta.
 3 igitur propere egressis columna nubis interdiu, noctu columna
 ignis praeferebatur. sed cum ob interiectum sinum rubri maris
 praeter terram Phylistiim uia duceret, ne postea Hebraeis eremum
 aspernantibus redeundi in Aegyptum continentibus terris noto 25
 itinere facultas panderetur, nutu Dei auersi in rubrum mare illati
 4 sunt castraque ibi cunctantes constituerunt. quod ubi regi nuntia-

4 Exod. 9—11 7 Exod. 12 sq. 19 Exod. 12. 23 Exod. 14.

1 fatentibus *b*: facientibus *P* 2 moysen *P* 3 populū *P* 5 israhc-
 litas *P* 8 pridie *de Prato*: pridem *P*, prius *b* || est egressus *b* 9 Domini *b*
 11 solennitatem *b* 16 diues et *P*: et *om. b* || et] ex *P* 18 primi in
scripsi: primum *Pb* 19 sexcenta *b* || peruenerat *Pb*: peruenerant *edd.*
prioris pleraeque || ab eo autem] nisi malis *Vorstium* secutus ab eo tem-
 pore scribere, uerum *de Prato* uidisse existimandus est, qui hic enuntiatum
intercidisse statuit, quod sic *explere conatus* est: peruenerat [id factum
 post annos ccv ab eo tempore quo Jacob in Aegyptum peruenerat:] ab eo
 autem *etc.* 24 Philistiim *de Prato* (*secundum Graecum Φυλιστιειμ*),
 phylistim *P*, Philistim *b* || heremum *P*

tum est, Hebraeum populum uiae errore in obiectum mare deuenisse, nullum ei esse exitum obsistente elemento, furens animi, quoniamangebatur, tot hominum milia regno suo et potestati decedere, exercitum propere educit. iamque eminus arma signaque et protentae patentibus late campis acies uisebantur, cum Hebraeis metu trepidis et caelum aspectantibus Moyses a Deo monitus percussum uirga mare discidit. ita populo, cedentibus in latera aquis, uelut in continenti iter peruium fuit. nec cunctatus rex Aegyptius cedentes insequi mare, qua patebat, ingressus: mox coeuntibus aquis cum omni exercitu deletus est.

Tunc Moyses incolumitate suorum, exitio hostium uirtute exultans canticum Deo cecinit, idemque omnis turba uiriliter ac muliebris sexus fecit. sed ingressos eremum, cum iam per triiduum iter agerent, aquae penuria urgebat, repertaque ob amaritudinem usui non erat. ac tum primum impatientis populi contumacia apparuit iamque in Moysen ferebatur, cum edoctus a Deo lignum aquis intulit, cuius haec uis fuit, ut dulcem saporem fluentis redderet. exin promotum agmen apud Elim duodecim fontibus aquarum et septuaginta arboribus palmarum repertis consedit. rursum populus famem conquerens Moysen increpabat, Aegypti seruitium cum saturitate uentris desiderans: tum grex coturnicum superne missus castra oppleuit. postero autem die animaduertunt qui extra castra processerant, paruis quibusdam siliquis oppletum solum: quarum species in modum coriandri seminis glaciali albitudine erat, ut crebro hibernis mensibus superductis pruinis tegi terram uidemus. tum per Moysen populus admonetur, panem hunc eis munere missum Dei: unumquemque in id paratis uasculis tantum

11 Exod. 15. 19 Exod. 16.

2 fort. nec ullum 3 quoniam scripsi: quo Pb (pro quò), quod de Prato 4 exercitum P, item v. 10 exercitu 7 uerba uelut—aegyptius P in litura scripta habet, sed prima manu 11 incolumitate suorum, exitio hostium b: incolumitate exitium hostium P, an ob incolumitatem suorum et exitium h. ? || uirtute P: uirtuteque b, uirtuteque Dei Sigonius 12 Domino b 13 mulieris P || ingressus P, em. Sigonius || heremum P 15 impatientis (non impatientis) P, impotentis b || contumacia P 19 arborum Pb, em. Sigonius; cf. 1, 27, 3 oliuarum arbores exustae 21 tum rex coturnascum P, em. in b 24 albedine b 26 pannem P

- usurpare debere, quantum in diem unum pro numero singulis sa-
tis esset: sexto tamen die, quia sabbato colligi non liceret, duplum
7 praesumerent. uerum populus, ut semper parum dicto audiens,
more humani ingenii non refrenauit cupiditatem, ex reconditis in
posterum quoque diem consulens. sed reposita foetore diro in uer- 5
8 mes effernescebant, cum die sexto in sabbatum reseruata integra
permanerent. hoc Hebraei per XL annos cibo usi, cuius sapor
melli proximus: nomen manna traditur. in testimonium autem
diuini muneris reseruasse Moyses gomor plenum in uase aureo
dicitur. 10
- 17 Inde progressus populus, cum aquae penuria temptaretur,
aegre ab exitio ducis temperabat. tum Moyses mandante Domino
apud locum, cui Choreb nomen est, uirga petram percutiens large
2 aquae copiam fecit. sed ubi Raphidin peruentum, Amalecitae po-
pulum incursionibus uastabant. Moyses suis in proelium eductis, 15
cum Iesum bellantibus praefecisset, assumpto Aaron et Vr specta-
tor pugnae futurus, simul precandi Dominum gratia, montem con-
scendit. sed cum dubio euentu acies concurrissent, Moysi precibus
3 uictor Iesus hostes in noctem cecidit. per idem tempus Iothor,
Moysi socer, cum filia Sepphora, quae Moysi nupta, proficiscente in 20
Aegyptum uiro, domi resederat, liberisque eius, cognitis rebus
4 quae per Moysen gerebantur, ad eum uenit. huius consilio Moyses
ordines populi distribuit: tribunos centurionesque et decuriones
praeficiens necessarium disciplinae ritum posteris tradidit: Iothor
5 in patriam regressus. exin ad Sinam montem peruentum. ibi 25
Moyses a Domino monetur, populus ut sanctificaretur, auditurus
Dei uoces: idque sollicite curatum. sed ubi Deus monti institit,
ualidis tubarum clangoribus aër quatiebatur, crassaeque nubes
6 crebris cum fulminibus aduoluebantur. sed Moyses et Aaron in

11 Exod. 17. 19 Exod. 18. 25 Exod. 19.

1 pro numero domesticorum (uel familiae) malebat de Prato 5 fe-
tore P 7 cibo sunt usi b || cuius b: cū P (pro cui', ut cuius sem-
per scriptum est) 8 tradit P 9 diuini b: diuini P 12 tepera-
bat P 13 Choreb Exod. 17, 6: chreph P, Oreb b 14 amalechitae Pb
15 uexabant malebat Sigonius 16 "Ωρ LXX 19 hiesus P 19 et
24 Jethro b 23 distribuit et malebat de Prato (ad 1, 25 pag. 41)
25 synam P 26 sanctificaret P 29 fluminibus P

montis cacumine Dominum propter, populus circa ima montis constitit. ita lex lata multiplex et copiosa Dei uerbis, et saepe repetita: cuius si quis erit curiosior, fontem ipsum adeat, nos eam breuiter perstringimus. Non erunt, inquit, tibi dii alieni praeter 7
 5 me: non facies tibi idolum: non sumes nomen Dei tui in uanum: sabbato nullum opus facies: honorifica patrem tuum et matrem tuam: non occides: non moechaberis: non furtum facies: non falsum testimonium dices aduersus proximum tuum: non concupisces quicumque proximi tui.

10 His a Deo dictis, cum tubae circumstreperent, lampades in- 18
 ardescerent, montem fumus obtegeret, populus prae timore inhorruit, uerba Dei non sustinens: poposcitque a Moyse, ut ipsi tantum loqueretur Deus atque ita audita ad populum referret. edicta autem 2
 15 Dei ad Moysen istius modi sunt: Hebraeus puer pecunia
 emptus sex annis seruiet, post haec liber erit: sponte autem per-
 manenti in seruitute auris forabitur. qui hominem occiderit, capite poenas luet: qui imprudens, rite exul erit. qui patrem matremue pulsauerit conuiciumue eis dixerit, capitali supplicio afficitur. si 3
 20 quis Hebraeum subreptum uendiderit, morti dabitur. si quis seruum proprium seruauit percuisset exque eo ictu obierit, reus in iudicio fiet. si quis partum non deformatum mulieri excusserit . . . neci dabitur. si quis seruo oculum aut dentem extorserit, seruus uindicta liberabitur. taurus si hominem occiderit, lapidabitur: si 4
 dominus sciens bestiae uitium non consuluerit, et ipse lapidabitur, 5
 25 aut pretio se redimat, in quantum accusator poposcerit. si seruum taurus occiderit, in triginta didrachmis pecunia domino numerabitur. si quis defossum lacum non cooperuerit pecusque in lacum 5

2 Exod. 20. 14 Exod. 21.

4 Dei alieni b 5 sumes P 7 non occides om. P 13 Dominus b
 16 qui prudens hominem Sigonius 18 conuiciumque Pb, em. de Prato
 || afficitur P 20 isque malebat Vonck || in om. b 21 excusserit] Exod.
 21, 22: Ἐὰν δὲ μάχωνται δύο ἄνδρες καὶ πατάξωσι γυναῖκα ἐν γαστρὶ
 ἔχουσαν, καὶ ἐξέλθῃ τὸ παιδίον αὐτῆς μὴ ἐξεικονισμένον, ἐπιτίμιον ζήμιω-
 θήσεται· καθότι ἂν ἐπιβάλῃ ὁ ἀνὴρ τῆς γυναικός, δώσει μετὰ ἀξιώματος.
 ἂν δὲ ἐξεικονισμένον ᾖ, δώσει ψυχὴν ἀντὶ ψυχῆς. Suppleuit de Prato
 secundum Drusium: si quis partum non deformatum mulieri excusserit,
 [multam pendet; si deformatum] neci dabitur. 26 dragmis P, em. Dru-
 sius ex LXX Exod. 21, 32

ualeret. sed cum mandata Dei relaturus esset, uultum uelamento obtexit, atque ita ad populum uerbis Dei locutus est. hoc in loco tabernaculum interiorumque eius aedificatio referetur. quo con-
 10 summato nubes superne decidit atque ita tabernaculum obumbra-
 uit, ut ipsum Moysen aditu excluderet. haec fere duobus libris, 5
 Genesi atque Exodo, continentur.

20 Exin Leuiticus liber sequitur, in quo litandi praecepta tradun-
 tur, mandata etiam latae superius legi adduntur, plena omnia sacer-
 dotalibus institutis. quae si quis cognoscere uolet, perfectius inde
 capiet. nos enim suscepti operis modum custodientes solam histo- 10
 2 riam persequimur. Igitur Leui tribu in sacerdotium segregata re-
 3 liquae tribus dinumeratae repertaque hominum $\overline{\text{DC}}$ et III D. cum
 ergo populus mannae cibo, ut supra retulimus, uteretur, tot tan-
 tisque beneficiis Dei, ut semper, ingratus uiles, quibus in Aegypto
 4 assueuerat, desiderabat. tum Deus immensam copiam coturni- 15
 cum castris intulit: quas cum auide diriperent, primoribus labiis
 admotis carnibus interibant. magnaue eo die in castris clades fuit,
 adeo ut XX et III virorum perisse tradantur. ita populus eo, quem
 5 desiderabat, cibo punitus est. inde promotum agmen et in Faran
 uentum est: edoctusque a Deo Moyses, uicinam esse terram, cuius 20
 possessionem eis promiserat Deus, exploratoribus in eam missis
 renuntiatur, felicem omni copia esse regionem, sed gentes ualidas
 6 et munita ingentibus muris oppida. quod ubi populo compertum,
 magna mentes omnium formido incesserat: eoque mali uentum,

11 Num. 1 sqq. 14 Num. 11. 17 Num. 12, sq. 22 Num. 14.

2 Domini δ 3 tabernaculū P : tabernaculi δ || referetur P : refer-
 tur δ , quo recepto hoc in loco interpretantur 'scilicet ab Exodi cap. 35
 usque ad finem libri'. Quodsi codicis scriptura uera est, adnotationem
 Seueri de re habemus, quam exsecuturus erat, sed incertum qua causa
 praetermisit 8 legi Vonck: legis Pb 10 hystoriam P 11 perse-
 quimur] sic P , non prosequimur, ut ait de Prato 12 .DC. et .III. .D. P ,
 DC et III M δ ; nos scripsimus III addito signo millenario, ut iam sit nume-
 rus hominum 603,500; in quarto libro Pentateuchi (Num. 1, 46) numerus
 est 603 milia et 550 15 desiderabat P (sc. cibos): dapes desiderabat δ ||
 Dominus δ , item u. 21 17 clades in castris δ 18 .XX. et .III. uirorum
 P : XX et III virorum millia δ || perisse traduntur P , periisse tradan-
 tur δ 19 desiderauerat de Prato 20 a Domino δ 21 ei malebat
 de Prato

ut spreto Moysi imperio ducem sibi constituere pararent, cuius ductu in Aegyptum reuërterentur. tum Iesus et Chaleb, qui inter 7 exploratores terrae fuerant, conscissis uestibus flentes populum obtestantur, ne exploratoribus credant, formidolosa referentibus: 5 se quoque una cum his fuisse, nihil metuendum in solo illo reperisse: promissis illos Dei confidere oportere, hostes praedae potius quam exitio fore. sed gens indomita, sanis consiliis male renitens, in perniciem eorum ferebatur. quis rebus commotus Deus partem populi hostibus caedendam obiecit, exploratoribus inter- 10 fectis ad ulgi formidinem.

Secuta est eorum contumacia, qui se Dathan et Abiron du- 21 cibis aduersum Moysen et Aaron erigere conati sunt: sed eos uiuos hiatu suo terra obsorbuit. nec multo post totius populi in Moysen 2 et Aaron orta seditio est, adeo ut tabernaculum, quod erat nefas 15 ni sacerdotibus introire, irrumperent. tum uero cateruatim in eos grassata mors est: momentoque omnes interissent, nisi Moysi precibus placatus Dominus cladem auertisset. numerus tamen peremptorum septingenti et XIII milia fuit. nec multo post ob aquae 3 penuriam, ut iam saepius, populi exorta seditio est. tum Moyses 20 a Deo monitus, ut petram uirga feriret, familiari sibi experimento, siquidem id iam ante fecisset, semel atque iterum petram percussit, atque ita aqua effluxit. in quo quidem notatus a Deo Moyses refertur, quod per diffidentiam non nisi iterato ictu aquam eduxerit: denique ob hoc peccatum promissam sibi terram non in- 25 gressus est, sicut inferius ostendam. igitur Moyses ex eo loco promouens, cum praeter Edom agmen ducere pararet, missis ad regem legatis transeundi copiam poposcit, ob ius sanguinis bello abstinendum ratus: etenim gens illa Esau progenies erat. sed rex supplices aspernatus transitum negauit, paratus armis contendere.

11 Num. 16 sq. 13 Num. 20.

1 spreto b: expto P 2 Tunc b 5 unã P || nihil P || reperisse b
8 in perniciem suam *Drusius et de Prato*; at refertur eorum ad *Iesum et Chaleb*, u. Num. 14, 10 || quois rebus commotus Dominus b 9 obiecit. Exploratoribus b et edd. priores; uerborum distinctionem emendauit de *Prato* 11 contumacia P || Abirom *Drusius* 13 obsorbuit P: absorbit b
15 ni P: nisi b 18 .dcc. et .XIII. milia P 19 Tunc Moyses a Domino b
20 familiare P 22 a Domino b 26 ducere de *Prato*: educere Pb

- 5 tum Moyses in Or montem iter conuertit, uetita uia abstinens, ne quam inter consanguineos causam belli praeberet, in eoque cursu regem gentis Chananaeorum delenit. Seon quoque regem Amor-
raeorum perculit omnibusque eorum oppidis potitus est: Basan etiam et Balac reges deuicit. castra super Iordanem haud longe 5 ab Iericho molitus est. tum aduersus Madianitas certatum uicti-
6 que et subacti sunt. Moyses mortuus est, cum XL in deserto annos populo praefuisset. ceterum Hebraei ob hanc causam tanto tem-
pore in eremo fuisse traduntur, donec omnes, qui uerbis Dei non crediderant, interirent. excepto enim Iesu [et Chaleb nemo ultra 10
7 XX annos natus, Aegypto profectus, Iordanem transiit. ipse Moyses ut terram promissam uideret tantum nec contingeret, pec-
cato eius adscribitur, quod eo tempore, quo saxum ferire et aquam producere praeceptus est, post tot uirtutum suarum experimenta
8 dubitauerit. decessit autem anno aetatis uigesimo et centesimo. de 15 sepulchri loco parum compertum.
- 22 Moysae mortuo summa rerum penes Iesum Naue filium erat: etenim illum sibi Moyses successorem constituerat, uirum uirtu-
2 tibus sui simillimum. principio autem suscepti imperii dimissis per castra nuntiis populum certiore facit frumentum uti para- 20
3 rent, triduoque proximo iter pronuntiat. sed Iordanis flumen ualidissimum transitum prohibebat, quia neque nauium copia pro tempore erat neque uadari fluuius poterat, qui tum pleno alueo ferebatur. igitur arcam praeferrī a sacerdotibus eosdemque aduerso flumine consistere iubet, quo facto incisus Iordanis traditur: ita 25
4 per siccum copiae traductae. erat in his locis oppidum nomine Iericho, muris ualidissimis munitum neque expugnationi neque

2 Num. 21 et Deut. 3, 20. 3 Num. 22 sqq. 7 Num. 31. Deut. 34. 11 Deut. 32. 17 Jos. 1. 24 Jos. 3.

1 in Hor m. *Drusius* || ne quam b: nequaquā P 2 in eoque *de Prato*: in eo quoque Pb 3 amorreorum Pb 4 omnibusque *Vonck*: omniumque Pb 5 etiam Pb: quoque *edd. pleraeque* || castra P: et castra b 6 iericho P, sed *infra c. 22* hiericho || Tunc b 9 heremo P 13 ascribitur P 15 de sepulchri loco b: depulchro loco P 17 Moyses P ante rasuram || Naue] *Navē in LXX corruptum esse ex Naūv notauit Drusius* 19 sui simillimum *Sigonius*: suis simillimum Pb 21 flumen uadissimum malebat *de Prato* 26 erant P 27 Hiericho Pb

obsidioni facile. sed Iesus Deo fretus, non armis aut uiribus urbem aggressus, ferri arcam Dei circa muros iubet sacerdotesque praeficere arcam et tuba canere. sed cum arca septies circumacta esset, muri ac turre conciderunt, direptum oppidum atque incensum. tum Iesus Deum traditur . . . inde aduersus Geth ductus exercitus, locatisque a tergo urbis insidiis, Iesus metum simulans, terga hosti dedit. quo uiso qui in oppido erant patentibus portis cedentibus instare. ita hi, qui in insidiis fuerant, uacuam urbem cepere, caesique omnes absque ullius effugio: rex captus summoque supplicio affectus.

Quod ubi uicinarum gentium regibus compertum est, in bellum conspirant Hebraeos armis depellere. uerum Gabaonitae, gens ualida ex urbe opulenta, ultro se Hebraeis dederunt, iussa facturos pollicentes, receptique in fidem: ut ligna et aquam conueherent imperatum. sed regibus proximarum urbium deditio eorum iras concitauerat. itaque admotis copiis oppidum eorum Gabaon nomine obsidione circumstant. igitur oppidani, artis rebus suis, nuntios ad Iesum mittunt, obsessis uti succurreret. ita ille maturato itinere, inopinantibus superuenit caesaque ad internecionem multa hostium milia. cum dies caedentes deficeret noxque uictis futura praesidio uideretur, merito fidei dux Hebraeus noctem auertit, dies perseuerauit: ita nullum hostibus effugium fuit. quinque reges capti interfecti sunt. eodem impetu uicinae quoque urbes imperio adiectae regesque earum perempti. uerum quia omnia haec in ordinem persequi non fuit consilium, dum breuitati studemus,

1 Jos. 6. 5 Jos. 8. 11 Jos. 9. 16 Jos. 10. 23 Jos. 11. 24 Jos. 12.

1 facilis Pb || Domino b 3 circumacta P: circumlata b 4 turre Pb: turris edd. multae uitiose 5 Dominum b || traditur] supplet Galesinius ex Josuae cap. 6, 26: Tum Iesus Dominum traditur allocutus, iis male precando, qui Hierichon oppidum ope diuina disturbatum instaurare aggredierentur. || Geth Pb: Gai de Prato (praecunte Drusio) cum graecis Bibliis et Hieronymo de locis Palestinae || exercitus P 12 'mallem tantum uel in bellum conspirant uel conspirant H. armis depellere' de Prato; cf. II, 11, 4 13 dederunt Galesinius: dederunt Pb 14 malim receptisque in fidem . . . imperatum 16 Gabaon Pb: Gabaon Drusius 17 artis P: arctis b 18 nuntios (sic) P || succurret P 19 internecionem | ulta P

- id modo annotandum curauimus, xx et nouem regna imperio
 Hebraeorum subiecta: quorum terra per undecim tribus uiritim
 distributa est. Leuitis enim in sacerdotium assumptis nulla portio
 5 data, quo liberius seruirent Deo. equidem hoc exemplum non ta-
 citus praeterierim, legendumque ministris ecclesiarum libenter 5
 ingesserim. etenim praecepti huius non solum immemores, sed
 etiam ignari mihi uidentur: tanta hoc tempore animos eorum ha-
 bendi cupido ueluti tabes incessit. inhiant possessionibus, praedia
 excolunt, auro incubant, emunt uenduntque, quaestui per omnia
 6 student. at si qui melioris propositi uidentur, neque possidentes 10
 neque negotiantes, quod est multo turpius, sedentes munera expec-
 tant, atque omne uitae decus mercede corruptum habent, dum
 7 quasi uenalem praeferunt sanctitatem. sed longius quam uolui
 egressus sum, dum me temporum nostrorum piget taedetque: ad
 inceptum redeo. igitur, ut supra dixi, diuiso per tribus captiuo 15
 solo, pace summa Hebraei perfruebantur, finitimis bello territis
 8 tot uictoriis nobiles armis temptare. eodem tractu Iesus mortuus
 est, anno aetatis decimo et centesimo. de imperii autem eius tem-
 pore parum definitio: frequens tamen opinio est, xx et vii annis
 eum Hebraeis praefuisse. quod si ita est, a mundi exordio in ex- 20
 cessum eius anni sunt $\overline{\text{III}}$ D CCC LXXX et IIII.
- 24 Iesu mortuo populus sine duce agebat. sed cum aduersus Cha-
 nanaeos bellandum esset, dux belli Iudas assumptus est. huius
 ductu res prospere gestae: domi militiaeque summum otium:
 populus subactis aut per deditionem acceptis gentibus imperitabat. 25
 2 inde, ut semper fieri secundis rebus solet, morum disciplinaeque
 immemor matrimonia ex uictis assumere paulatimque externos
 mores trahere ac mox profano ritu idolis sacrificare coepit: adeo

3 Jos. 13. sqq. 15 Jos. 23. 24. 22 Jud. 1.

1 xxxi Sigonius coll. Jos. 12, 24. 2 terra per undecim tribus uiri-
 tim b: trib; per undecim tribus uirtutem P; uerum erat per xii tribus,
 sed uidetur error ipsius Seueri 6 immoemores P 7 labendi P 15 in-
 coeptum Pb 17 armis nemine audente tentare b ex interpolatione || tractu
 temporis malebat de Prato, temporum tractu Vonck coll. I, 13. II, 5. 9.
 12. 33. 21 $\overline{\text{III}}$ P, ut con. Giselinus: x b 22 chananeos P 23 Iuda
 con. Drusius, quoniam de tribu sermo est 25 populus aut subactis b
 27 assumere b: assumpsere P

cuncta cum externis societas perniciosa est. quae Deus longo ante
 prospiciens salubri Hebraeos responso instruxerat, deuictas gentes
 ut internecioni darent. sed plebs cupida dominandi imperare vic-
 tis cum perniciæ malebat. igitur cum relicto Deo idola colerent, 3
 destituti diuino auxilio, a rege Mesopotamiae enicti et subacti
 viii annis captiuitatem pependerunt, donec Gothoniël duce in li-
 bertatem restituti per quinquaginta annos rerum potiti sunt. rur- 4
 sumque corrupti longae pacis malo idolis litauerunt. moxque ade-
 rat poena peccantibus: ab Eglom rege Moabitarum deuicti duo-
 10 deuginti annis seruierunt, donec instinctu Dei Aod regem hostium
 dolo interemit contractoque tumultuario exercitu libertatem armis
 vindicauit. idem per LXXX annos in pace Hebraeis praefuit. huic
 Semigar successit: isque aduersus Allophylos congressus secun-
 dum euentu proelium fecit. rursumque Hebraeos sectantes idola 5
 15 rex Chananaeorum Iabin nomine subiugauit grauissimamque in
 eos per xx annos dominationem exercuit, donec pristinum Deb-
 bora mulier statum reddidit. adeo nihil spei in eorum ducibus
 erat, ut muliebri auxilio defenderentur. quamquam haec in typum
 ecclesiae [forma] praemissa sit, cuius auxilio captiuitas depulsa
 20 est. sub hac duce uel iudice xl annis Hebraei fuerunt. rursumque 6
 ob peccata Madianitis traditi duro imperio habebantur, afflictique
 malo seruitutis diuinum auxilium implorauerunt. ita semper in
 secundis rebus immemores caelestium beneficiorum idolis suppli-
 cabant, in aduersis Deo. unde cum reputare in animo soleo, po- 7
 25 pulum tot beneficiis Dei obligatum, tot cladibus cum peccaret
 coercitum, expertumque et misericordiam et seueritatem Dei ne-
 quaquam emendatum, et cum semper ueniam erroris acciperet,
 semper peccasse post ueniam, nihil mirum uideri potest Christum

4 Jud. 3. 14 Jud. 4 sq. 20 Jud. 5.

1 pernitiōsa P, item u. 4 pernitie || longo P: longe b 3 inter-
 nitioni P 5 malim Mesopotamiae uicti 6 viii Vorstius (cf. Jud. 3, 8):
 vii Pb || libertate P 7 quadraginta Judicum 3, 11, cf. de Prato ad h. l.

9 Eglom Vorstius: eglo P (ab Eglo enim rege b) 10 intinctu P || Aod
 Drusius: Adon Pb 11 exercitui P 13 Samegar LXX et August.
 Quaest. 25 in lib. Jud. || isque P (corr. 1 m. ex icque): hioque b || aduer-
 sum P corr. || alloflos P || secundo euentu Drusius 19 forma J. C.
 Hofmeisterus (in ed. Tiguri 1708) glossema esse uidit || est depulsa b

23 coelestium b 25 Deo malebat de Prato

ab his non receptum, cum iam inde ab initio totiens in Domino rebelles deprehendantur: magisque mirum est, illis semper peccantibus numquam Dei, si quando eum implorauerunt, defuisse clementiam.

25 Igitur cum eis, ut supra retulimus, Madianitae dominaren- 5
tur, conuersi ad Dominum, misericordiam solitam flagitantes,
2 impetrauerunt. erat in Hebraeis Gedeon quidam nomine, uir iustus
et carus Deo acceptusque. huic angelus de campo messis domum
reuerenti astitit et 'Dominus' inquit 'tecum, potens in uirtute'.
3 at ille uoce humili non esse in se Deum ingemescibat, siquidem 10
quod populum captiuitas premeret, uirtutumque Domini, qui eos
4 de terra Aegypti eduxerat, flens recordabatur. tum angelus 'uade'
inquit 'in hoc spiritu, quo locutus es, et populum de captiui-
tate eripe.' ille uero abnuere se infractis suorum uiribus, cum
ipse minimus esset, tantum onus suscipere. perstare angelus, ne 15
5 dubitaret posse fieri, quae Deus loquebatur. perfecto sacrificio
dirutaque ara, quam Baalis idolo Madianitae sacrauerant, ad suos
profectus castra castris hostium contulit. sed Madianitis etiam
gens Amalech se coniunxerat: Gedeon uero non amplius quam ad
6 triginta et II milia exercitum parauerat. sed priusquam confi- 20
geret, Deus ad eum locutus est, nimiam esse hanc multitudinem,
quam in proelium uellet educere: Hebraeos pro solita perfidia
euentum pugnae non Deo, sed uirtuti suae daturus: itaque daret
uolentibus discedendi potestatem. quod ubi populo diuulgatum,
xx et II a castris recesserunt. sed ex decem milibus, quae rese- 25
7 derant, admonitus a Deo non amplius quam trecentos tenuit: reli-
quos ab armis dimisit. ita media uigilia castra hostium ingressus,
iussis omnibus tuba canere, magnum terrorem iniecit: neque cui-
quam resistendi animus fuit: turpi fuga quo quisque potuit dilapsi.

19 Jud. 7.

1 non esse receptum *b* || toties *b* || in Dominum *Vorstius* 8 Do-
mino *b* 9 et *addidit Vorstius* || inquit *P* 10 Dominum ingemiscebat *b*
|| siquidem populum *Giselinus* 14 abnuere in se *Hornius*; *si quid mu-*
tandum, potius se delendum uidetur 15 perstare *P*: perstare contra *b*
16 Dominus *b* || perfecto *P*: perfecto igitur *b* 17 bachili *P corr. in*
bachali 18 perfectus *P* 19 Amalec *Drusius* 20 II milia] II *P*
22 prelio *P* || solita *P* 26 a Domino *b* 29 quisque *b*: quis-
quā *P* || dilapsi *P*: dilapsis *b*

sed occurrentibus omni ex parte Hebraeis passim fugientes cadunt. reges Gedeon persecutus ultra Iordanem, comprehensos neci dedit. ea pugna \overline{c} et \overline{xx} ex hostibus caesa, \overline{xv} capta traduntur. tum 8 consensu omnium Gedeoni, ut princeps populi esset, delatum. 5 quod ille aspernatus communi iure cum ciuibus uiuere quam praeesse suis maluit. depulsa igitur captiuitate, quae septem annos populum continuerat, pax per \overline{xl} annos fuit.

Sed defuncto Gedeon filius eius Abimelech, ex concubina 26 ortus, fratribus interemptis, pessimis quibusque consentientibus 10 et maxime Sicimorum principibus operam nauantibus, regnum 2 occupauit. isque discordiis ciuilibus exercitus, cum suos bello premeret, turrin quandam, in quam se amisso oppido fugientes receperant, expugnare aggressus, dum incautius subit, saxo a muliere ictus periit, cum triennio imperium tenuisset. huic suc- 3 cessit Thola, qui duobus et \overline{xx} annis regno potitus est. post hunc 15 Iair fuit, qui cum aequae uiginti et duos annos principatum obtinisset, populus relicto Deo idolis se mancipauit. obque id Israelitae subacti sunt ab Allophylis et Ammonitis duoque de \overline{xx} annis sub eorum imperio fuerunt. quo tempore eis Deum inuo- 4 20 cantibus diuinum responsum redditum est, simulacra potius inuocarent, se non ultra misericordiam ingratis praestiturum. at illi flentes culpam fateri et ueniam precari, abiectisque idolis Deum implorantes negatam licet misericordiam impetrauerunt. igitur 5 Iepta duce ad libertatem armis uindicandam frequentes conueniunt, missis prius ad Ammon regem legatis, finibus suis contentus bello abstineret. at ille proelium non abnuens aciem instruxit. tum Iepta prius quam signum pugnae daretur, uouisse dicitur, si prospere pugnasset, eum, qui sibi primus reuertenti obuius fuisset, hostiam Deo dandum. ita uictis hostibus, cum 6

2 Jud. 8. 8 Jud. 9. 13 Jud. 10. 24 Jud. 11.

3 \overline{xv} b: \overline{xv} P || Tunc b 8 Gedeoni b, Gedeone Vonck 10 Sichimorum b || operam P: operam ei b 15 Thola Galesinius: cholias Pb 17 Domino b || israelitae P; item p. 30, 11 18 ab illophylis P || duoq. b: duo P 19 Dominum b 20 diuinum P: diuinum scilicet b 22 precari ueniam b 24 Jephtha Drusius 25 Amon ad regem P, ad Amō regem b, ad Ammonitarum regem Vorstius, ad regem filiorum Ammon Drusius; at cf. 1, 35, 4 ad regem Moab || finibus P: ut finibus b [26 abstinere P 29 damdū (sic) P, sed ū ex ā ead. m. corr.]

- domum rediret, filia ei obuam fit, quae patrem exceptura uic-
torem cum tympanis et choris laeta processerat. tum Iepta con-
sternatus, dolore conscissis uestibus, indicat filiae uoti necessi-
tatem. at illa non feminea constantia, mori non recusans, duos
tantum tamen menses uitae spatium petit, ut aequales suas prius⁵
uideret. quibus actis ultro ad patrem rediit uotumque Deo red-
7 didit. Iepta principatum sex annis tenuit. huic Esebon successit,
et tranquillis rebus exacto imperio anno septimo decessit. postque
eum Ailon Zabulonites annis x itemque Abdon annis viii rerum
potiti, pacis tempore nihil quod historia loqueretur ediderunt.¹⁰
- 27 Rursum Israelitae ad idola conuersi, diuino destituti prae-
sidio, subiecti Allophyliis per xl captiuitatis annos poenas per-
2 fidae pependunt. ea tempestate Samson natus traditur. huius
mater diu sterilis angelum uidit, dictumque ei est, uino et sicera
atque immundis abstinere: fore uti puerum ederet libertatis uin-¹⁵
dicem et hostium ultorem. ita mulier enixa puerum Samson
3 nomen ei indidit. is intonso capite mirae uirtutis fuisse traditur,
adeo ut leonem in uia obuium manu discerperet. uxorem ex Allo-
phyliis habuit: quae cum absente uiro in alterius matrimonium
conuenisset, dolore ereptae coniugis perniciem genti molitus est:²⁰
fretus Deo et uiribus palam uictores clade afficiebat. ccc siquidem
uulpibus captis, ardentes lampades earum illigauit caudis atque
eas agris hostium immisit. ac tum forte maturis messibus facile
4 incendium fuit, uineaeque et oliuarum arbores exustae. grandi
Allophyliorum exitio abreptae uxoris iniuriam ultus uidebatur. quo²⁵
dolore Allophyli permoti mulierem tanti mali causam cum domo
et patre incendio consumpserunt. sed Samson parum se uindicatum
ratus, urgere omnibus incommodis profanam gentem non desine-
5 bat. tum compulsi Iudaei uinctum eum Allophyliis tradiderunt:

7 Jud. 12. 11 Jud. 13. 17 Jud. 14. 21 Jud. 15.

4 foeminea b 5 tamen *del. Fabricius, item Vonck, nisi tantum delendum sit* 6 rediit Pb: redit *edd. recentiores* || Domino b 7 Ἐσεβών LXX 8 et b: *om. P* 9 Allon Pb, Αἰλὼν LXX, Ahialon *uulgo*
12 allophilis P *et sic infra semper allophili* 14 dictuque P || sicera P, *sed s eadem m. ex c corr.* 17 fuisse Pb: *om. edd. recentt. ple- raeque* 21 Domino b || uictoris P 23 immisit. At tum b 28 ur- gere b

sed traditus ruptis uinculis, arrepto osse asini, quod casus telum dederat, mille ex hostibus prostrauit. ingraescente autem aestu, cum siti affectus esset, inuocato Deo ex osse, quod manu tenebat, aqua fluxit.

5 Ea tempestate Samson Hebraeis praeerat, Allophylis unius 28
uirtute domitis. igitur insidiantes uitae eius nec palam eum temp-
tare audentes uxorem eius, quam ille postea acceperat, pecunia
corripiunt, uirtutem uiri uti proderet. illa eum blandimento mu-
liebri aggressa diu eludentem et multa cunctantem perpulit ut
10 indicaret, in crinibus capitis uirtutem suam subsistere. mox dor- 3
mienti insidiata crinem eius abstulit atque ita eum Allophylis
tradidit: nam saepe prius traditum comprehendere nequiuierant.
tum illi effossis oculis uinctum compedibus in carcerem conie-
cerunt. sed spatio temporis accisus crinis crescere et cum eo uirtus 4
15 redire coeperat. iamque Samson conscius recepti roboris tempus
modo iustae ultionis opperiebatur. erat Allophylis moris, cum dies
festos agerent, Samson quasi in pompam publicam producere, capto 5
insultantes. ita die quodam, cum publicum epulum in honorem idoli
dedissent, Samson exhiberi iubent. templum autem, in quo omnis
20 populus omnesque Allophylorum principes epulabantur, duabus
subnixum columnis mirae magnitudinis erat: productus Samson 6
inter columnas statuitur. tum ille tempore arrepto, inuocato prius
Domino, columnas disiecit: turbaque omnis ruina domus obruta,
ipse cum hostibus non inultus occubuit, cum xx annis Hebraeis
25 praefuisset. huic Simmichar successit, de quo nihil amplius scrip- 7
tura prodidit. nam neque finem imperii eius repperi et fuisse po-
pulum sine duce inuenio. ideo, cum aduersus Benjamin tribum
ciuile bellum fuit, Iudas temporarius dux belli assumptus est. sed
plerique, qui de temporibus scripserunt, annum imperium eius
30 annotauerunt: plerique ita eum praeterierunt, ut post Samson

6 Jud. 16.

3 Domino *b* 6 teptare *P* 8 corripiunt *P*: corrumpunt *b* 9 multa
P: multum *b* 10 captis *P* 14 accisos *Pb* || cum eo *P*: cum eis *b* ||
occoeperat *b* 18 idolis *P* 19 exhyberi *P* 21 mire *P* 25 Simmichar
Pb, at *infra c. 29*, 7 Semigar 26 reperi *b* 27 ideo *b*: adeo *P* || tri-
bum *de Prato* 29 plerique] *immo pauci (uel aliqui); uidetur enim*
librarius sequens plerique calamo praecepisse || annum imperium *scripsi*:
annūnū imperiū *P*, annum unum imperio *edd.*

domum rediret, filia ei obuiam fit, quae patrem exceptura uictorem cum tympanis et choris laeta processerat. tum Iepta consternatus, dolore conscissis uestibus, indicat filiae uoti necessitatem. at illa non feminea constantia, mori non recusans, duos tantum tamen menses uitae spatium petit, ut aequales suas prius uideret. quibus actis ultro ad patrem rediit uotumque Deo reddidit. Iepta principatum sex annis tenuit. huic Esebon successit, et tranquillis rebus exacto imperio anno septimo decessit. postque eum Ailon Zabulonites annis x itemque Abdon annis viii rerum potiti, pacis tempore nihil quod historia loqueretur ediderunt.

27 Rursum Israelitae ad idola conuersi, diuino destituti praesidio, subiecti Allophylis per xl captiuitatis annos poenas per 2 fidae pependerunt. ea tempestate Samson natus traditur. huius mater diu sterilis angelum uidit, dictumque ei est, uino et sicera atque inmundis abstinere: fore uti puerum ederet libertatis uin- 15 dicem et hostium ultorem. ita mulier enixa puerum Samson 3 nomen ei indidit. is intonso capite mirae uirtutis fuisse traditur, adeo ut leonem in uia obuuium manu discerperet. uxorem ex Allophylis habuit: quae cum absente uiro in alterius matrimonium conuenisset, dolore ereptae coniugis perniciem genti molitus est: 20 fretus Deo et uiribus palam uictores clade afficiebat. ccc siquidem uulpibus captis, ardentes lampades earum illigauit caudis atque eas agris hostium immisit. ac tum forte maturis messibus facile 4 incendium fuit, uineaeque et oliuarum arbores exustae. grandi Allophylorum exitio abreptae uxoris iniuriam ultus uidebatur. quo 25 dolore Allophyli permoti mulierem tanti mali causam cum domo et patre incendio consumpserunt. sed Samson parum se uindicatum ratus, urgere omnibus incommodis profanam gentem non desine- 5 bat. tum compulsi Iudaei uinctum eum Allophylis tradiderunt:

7 Jud. 12. 11 Jud. 13. 17 Jud. 14 21 Jud. 15.

4 foeminea b 5 tamen *del. Fabricius, item Vonck, nisi tantum delendum sit* 6 rediit Pb: redit *edd. recentiores* || Domino b 7 Εσεβών LXX 8 et b: *om. P* 9 Allon Pb, Αλλών LXX, Ahialon *uulgo* 12 allophilis P *et sic infra semper allophili* 14 dictuque P || sicera P, *sed s eadem m. ex c corr.* 17 fuisse Pb: *om. edd. recentt. ple-raeque* 21 Domino b || uictoris P 23 immisit. At tum b 28 ur-gere b

sed traditus ruptis uinculis, arrepto osse asini, quod casus telum dederat, mille ex hostibus prostrauit. ingrauescente autem aestu, cum siti affectus esset, inuocato Deo ex osse, quod manu tenebat, aqua fluxit.

5 Ea tempestate Samson Hebraeis praeerat, Allophylis unius 28
uirtute domitis. igitur insidiantes uitae eius nec palam eum temp-
tare audentes uxorem eius, quam ille postea acceperat, pecunia
corripiunt, uirtutem uiri uti proderet. illa eum blandimento mu- 2
liebri aggressa diu eludentem et multa cunctantem perpulit ut
10 indicaret, in crinibus capitis uirtutem suam subsistere. mox dor- 3
mienti insidiata crinem eius abstulit atque ita eum Allophylis
tradidit: nam saepe prius traditum comprehendere nequiu-
erant. tum illi effossis oculis uinctum compedibus in carcerem conie-
cerunt. sed spatio temporis accisus crinis crescere et cum eo uirtus 4
15 redire coeperat. iamque Samson conscius recepti roboris tempus
modo iustae ultionis opperiebatur. erat Allophylis moris, cum dies
festos agerent, Samson quasi in pompam publicam producere, capto 5
insultantes. ita die quodam, cum publicum epulum in honorem idoli
dedissent, Samson exhiberi iubent. templum autem, in quo omnis
20 populus omnesque Allophylorum principes epulabantur, duabus
subnixum columnis mirae magnitudinis erat: productus Samson 6
inter columnas statuitur. tum ille tempore arrepto, inuocato prius
Domino, columnas disiecit: turbaque omnis ruina domus obruta,
ipse cum hostibus non inultus occubuit, cum xx annis Hebraeis
25 praeuisset. huic Simmichar successit, de quo nihil amplius scrip- 7
tura prodidit. nam neque finem imperii eius repperi et fuisse po-
pulum sine duce inuenio. ideo, cum aduersus Benjamin tribum
ciuile bellum fuit, Iudas temporarius dux belli assumptus est. sed
plerique, qui de temporibus scripserunt, annum imperium eius
30 annotauerunt: plerique ita eum praeterierunt, ut post Samson

6 Jud. 16.

3 Domino b 6 teptare P 8 corripiunt P: corrumpunt b 9 multa
P: multum b 10 captis P 14 accisos Pb || cum eo P: cum eis b ||
occoeperat b 18 idolis P 19 exhyberi P 21 mire P 25 Simmichar
Pb, at infra c. 29, 7 Semigar 26 reperi b 27 ideo b: adeo P || tri-
bunum de Prato 29 plerique] immo pauci (uel aliqui); uidetur enim
librarius sequens plerique calamo praecepisse || annum imperium scripsi:
annūnū imperiū P, annum unum imperio edd.

ualeret. sed cum mandata Dei relaturus esset, uultum uelamento obtexit, atque ita ad populum uerbis Dei locutus est. hoc in loco tabernaculum interiorumque eius aedificatio referetur. quo con-
 10 summato nubes superne decidit atque ita tabernaculum obumbra-
 uit, ut ipsum Moysen aditu excluderet. haec fere duobus libris, 5
 Genesi atque Exodo, continentur.

20 Exin Leuiticus liber sequitur, in quo litandi praecepta tradun-
 tur, mandata etiam latae superius legi adduntur, plena omnia sacer-
 dotalibus institutis. quae si quis cognoscere uolet, perfectius inde
 capiet. nos enim suscepti operis modum custodientes solam histo- 10
 2 riam persequimur. Igitur Leui tribu in sacerdotium segregata re-
 3 liquae tribus dinumeratae repertaque hominum $\overline{\text{DC}}$ et $\overline{\text{III}}$ D. cum
 ergo populus mannae cibo, ut supra retulimus, uteretur, tot tan-
 tisque beneficiis Dei, ut semper, ingratus uiles, quibus in Aegypto
 4 assueuerat, desiderabat. tum Deus immensam copiam coturni- 15
 cum castris intulit: quas cum auide diriperent, primoribus labiis
 admotis carnibus interibant. magnaque eo die in castris clades fuit,
 adeo ut $\overline{\text{XX}}$ et $\overline{\text{III}}$ virorum perisse tradantur. ita populus eo, quem
 5 desiderabat, cibo punitus est. inde promotum agmen et in Faran
 uentum est: edoctusque a Deo Moyses, uicinam esse terram, cuius 20
 possessionem eis promiserat Deus, exploratoribus in eam missis
 renuntiatur, felicem omni copia esse regionem, sed gentes ualidas
 6 et munita ingentibus muris oppida. quod ubi populo compertum,
 magna mentes omnium formido incesserat: eoque mali uentum,

11 Num. 1 sqq. 14 Num. 11. 17 Num. 12, sq. 22 Num. 14.

2 Domini \bar{b} 3 tabernaculū P : tabernaculi \bar{b} || referetur P : refer-
 tur \bar{b} , quo recepto hoc in loco interpretantur 'scilicet ab Exodi cap. 35
 usque ad finem libri'. Quodsi codicis scriptura uera est, adnotationem
 Seueri de re habemus, quam exsecuturus erat, sed incertum qua causa
 praetermisit 8 legi Vonck: legis Pb 10 hystoriam P 11 perse-
 quimur] sic P , non prosequimur, ut ait de Prato 12 . $\overline{\text{DC}}$. et . $\overline{\text{III}}$. $\overline{\text{D}}$. P ,
 $\overline{\text{DC}}$ et $\overline{\text{III}}$ \bar{m} \bar{b} ; nos scripsimus $\overline{\text{III}}$ addito signo millenario, ut iam sit nume-
 rus hominum 603,500; in quarto libro Pentateuchi (Num. 1, 46) numerus
 est 603 milia et 550 15 desiderabat P (sc. cibos): dapes desiderabat \bar{b} ||
 Dominus \bar{b} , item u. 21 17 clades in castris \bar{b} 18 . $\overline{\text{XX}}$. et . $\overline{\text{III}}$. uirorum
 P : $\overline{\text{XX}}$ et $\overline{\text{III}}$ virorum millia \bar{b} || perisse traduntur P , periisse tradan-
 tur \bar{b} 19 desiderauerat de Prato 20 a Domino \bar{b} 21 ei malebat
 de Prato

ut spreto Moysi imperio ducem sibi constituere pararent, cuius ductu in Aegyptum reuërterentur. tum Iesus et Chaleb, qui inter 7 exploratores terrae fuerant, conscissis uestibus flentes populum obtestantur, ne exploratoribus credant, formidolosa referentibus: 5 se quoque una cum his fuisse, nihil metuendum in solo illo reperisse: promissis illos Dei confidere oportere, hostes praedae potius quam exitio fore. sed gens indomita, sanis consiliis male renitens, in perniciem eorum ferebatur. quis rebus commotus Deus partem populi hostibus caedendam obiecit, exploratoribus inter- 10 fectis ad vulgi formidinem.

Secuta est eorum contumacia, qui se Dathan et Abiron du- 21 eibus aduersum Moysen et Aaron erigere conati sunt: sed eos uiuos hiatu suo terra obsorbuit. nec multo post totius populi in Moysen 2 et Aaron orta seditio est, adeo ut tabernaculum, quod erat nefas 15 ni sacerdotibus introire, irrumperent. tum uero cateruatim in eos grassata mors est: momentoque omnes interissent, nisi Moysi precibus placatus Dominus cladem auertisset. numerus tamen peremptorum septingenti et XIII milia fuit. nec multo post ob aquae 3 penuriam, ut iam saepius, populi exorta seditio est. tum Moyses 20 a Deo monitus, ut petram uirga feriret, familiari sibi experimento, siquidem id iam ante fecisset, semel atque iterum petram percussit, atque ita aqua effluxit. in quo quidem notatus a Deo Moyses refertur, quod per diffidentiam non nisi iterato ictu aquam eduxerit: denique ob hoc peccatum promissam sibi terram non in- 25 gressus est, sicut inferius ostendam. igitur Moyses ex eo loco promouens, cum praeter Edom agmen ducere pararet, missis ad regem legatis transeundi copiam poposcit, ob ius sanguinis bello abstinentum ratus: etenim gens illa Esau progenies erat. sed rex supplices aspernatus transitum negauit, paratus armis contendere.

11 Num. 16 sq. 13 Num. 20.

1 spreto b: expto P 2 Tunc b 5 unã P || nihil P || reperisse b
8 in perniciem suam *Drusius et de Prato*; at refertur eorum ad Iesum et Chaleb, u. Num. 14, 10 || queis rebus commotus Dominus b 9 obiecit. Exploratoribus b et edd. priores; uerborum distinctionem emendauit de Prato 11 contumacia P || Abirom *Drusius* 13 obsorbuit P: absorbit b
15 ni P: nisi b 18 .dcc. et .XIII. milia P 19 Tunc Moyses a Domino b
20 familiare P 22 a Domino b 26 ducere de Prato: educere Pb

- 5 tum Moyses in Or montem iter conuertit, uetita uia abstinens, ne
quam inter consanguineos causam belli praeberet, in eoque cursu
regem gentis Chananaeorum delenit. Seon quoque regem Amor-
raeorum perculit omnibusque eorum oppidis potitus est: Basan
etiam et Balac reges deuicit. castra super Iordanem haud longe 5
ab Iericho molitus est. tum aduersus Madianitas certatum uicti-
6 que et subacti sunt. Moyses mortuus est, cum XL in deserto annos
populo praefuisset. ceterum Hebraei ob hanc causam tanto tem-
pore in eremo fuisse traduntur, donec omnes, qui uerbis Dei non
crediderant, interirent. excepto enim Iesu et Chaleb nemo ultra 10
7 XX annos natus, Aegypto profectus, Iordanem transiit. ipse
Moyes ut terram promissam uideret tantum nec contingeret, pec-
cato eius adscribitur, quod eo tempore, quo saxum ferire et aquam
producere praeceptus est, post tot uirtutum suarum experimenta
8 dubitauerit. decessit autem anno aetatis uigesimo et centesimo. de 15
sepulchri loco parum compertum.
- 22 Moyse mortuo summa rerum penes Iesum Naue filium erat:
etenim illum sibi Moyses successorem constituerat, uirum uirtu-
2 tibus sui simillimum. principio autem suscepti imperii dimissis
per castra nuntiis populum certiore facit frumentum uti para- 20
3 rent, triduoque proximo iter pronuntiat. sed Iordanis flumen uali-
dissimum transitum prohibebat, quia neque nauium copia pro
tempore erat neque uadari fluuius poterat, qui tum pleno alueo
ferebatur. igitur arcam praeferri a sacerdotibus eisdemque aduerso
flumine consistere iubet, quo facto incisus Iordanis traditur: ita 25
4 per siccum copiae traductae. erat in his locis oppidum nomine
Iericho, muris ualidissimis munitum neque expugnationi neque

2 Num. 21 et Deut. 3, 20. 3 Num. 22 sqq. 7 Num. 31.
Deut. 34. 11 Deut. 32. 17 Jos. 1. 24 Jos. 3.

1 in Hor m. *Drusius* || ne quam b: nequaquam P 2 in eoque *de*
Prato: in eo quoque Pb 3 amorreorum Pb 4 omnibusque *Vonck*:
omniumque Pb 5 etiam Pb: quoque *edd. pleraeque* || castra P: et
castra b 6 iericho P, sed *infra c. 22* hiericho || Tunc b 9 heremo P
13 ascribitur P 15 de sepulchri loco b: depulchro loco P 17 Moyses
P ante rasuram || Naue] *Navî in LXX corruptum esse ex Naiv notauit*
Drusius 19 sui simillimum *Sigonius*: suis simillimum Pb 21 flumen ua-
dosissimum *malebat de Prato* 26 erant P 27 Hiericho Pb

obsidioni facile. sed Iesus Deo fretus, non armis aut uiribus urbem aggressus, ferri arcam Dei circa muros iubet sacerdotesque praerire arcam et tuba canere. sed cum arca septies circumacta esset, muri ac turres conciderunt, direptum oppidum atque incensum. 5 tum Iesus Deum traditur . . . inde aduersus Geth ductus exercitus, locatisque a tergo urbis insidiis, Iesus metum simulans, terga hosti dedit. quo uiso qui in oppido erant patentibus portis cedentibus instare. ita hi, qui in insidiis fuerant, uacuum urbem cepere, caesique omnes absque ullius effugio: rex captus summoque supplicio affectus.

Quod ubi uicinarum gentium regibus compertum est, in 23 bellum conspirant Hebraeos armis depellere. uerum Gabaonitae, gens ualida ex urbe opulenta, ultro se Hebraeis dederunt, iussa facturos pollicentes, receptique in fidem: ut ligna et aquam conueherent imperatum. sed regibus proximarum urbium deditio eorum iras concitauerat. itaque admotis copiis oppidum eorum Gabaoth nomine obsidione circumstant. igitur oppidani, artis rebus suis, nuntios ad Iesum mittunt, obsessis uti succurreret. ita ille 3 maturato itinere inopinantibus superuenit caesaque ad internecionem multa hostium milia. cum dies caedentes deficeret noxque uictis futura praesidio uideretur, merito fidei dux Hebraeus noctem auertit, dies perseuerauit: ita nullum hostibus effugium fuit. quinque reges capti interfecti sunt. eodem impetu uicinae quoque urbes imperio adiectae regesque earum perempti. uerum quia omnia haec 4 in ordinem persequi non fuit consilium, dum breuitati studemus,

1 Jos. 6. 5 Jos. 8. 11 Jos. 9. 16 Jos. 10. 23 Jos. 11. 24 Jos. 12.

1 facilis Pb || Domino b 3 circumacta P: circumlata b 4 turres Pb: turris edd. multae uitiose 5 Dominum b || traditur] supplet Galesinius ex Josuae cap. 6, 26: Tum Iesus Dominum traditur allocutus, iis male precando, qui Hierichon oppidum ope diuina disturbatum instaurare aggredierentur. || Geth Pb: Gai de Prato (praeunte Drusio) cum graecis Bibliis et Hieronymo de locis Palaestinae || exercitus P 12 'mallem tantum uel in bellum conspirant uel conspirant H. armis depellere' de Prato; cf. II, 11, 4 13 dederunt Galesinius: dederunt Pb 14 malim receptisque in fidem . . imperatum 16 Gabaoth Pb: Gabaon Drusius 17 artis P: arctis b 18 nuntiis (sic) P || succurret P 19 internecionem | ulta P

id modo annotandum curauimus, xx et nouem regna imperio
 Hebraeorum subiecta: quorum terra per undecim tribus uiritim
 distributa est. Leuitis enim in sacerdotium assumptis nulla portio
 5 data, quo liberius seruirent Deo. equidem hoc exemplum non ta-
 citus praeterierim, legendumque ministris ecclesiarum libenter 5
 ingesserim. etenim praecepti huius non solum immemores, sed
 etiam ignari mihi uidentur: tanta hoc tempore animos eorum ha-
 bendi cupido ueluti tabes incessit. inhiant possessionibus, praedia
 excolunt, auro incubant, emunt uenduntque, quaestui per omnia
 6 student. at si qui melioris propositi uidentur, neque possidentes 10
 neque negotiantes, quod est multo turpius, sedentes munera expec-
 tant, atque omne uitae decus mercede corruptum habent, dum
 7 quasi uenalem praeferunt sanctitatem. sed longius quam nolui
 egressus sum, dum me temporum nostrorum piget taedetque: ad
 inceptum redeo. igitur, ut supra dixi, diuiso per tribus captiuo 15
 solo, pace summa Hebraei perfruebantur, finitimis bello territis
 8 tot uictoriis nobiles armis temptare. eodem tractu Iesus mortuus
 est, anno aetatis decimo et centesimo. de imperii autem eius tem-
 pore parum definitio: frequens tamen opinio est, xx et vii annis
 eum Hebraeis praefuisse. quod si ita est, a mundi exordio in ex- 20
 cessum eius anni sunt III D CCC LXXX et III.

24 Iesu mortuo populus sine duce agebat. sed cum aduersus Cha-
 nanaeos bellandum esset, dux belli Iudas assumptus est. huius
 ductu res prospere gestae: domi militiaeque summum otium:
 populus subactis aut per deditionem acceptis gentibus imperitabat. 25

2 inde, ut semper fieri secundis rebus solet, morum disciplinaeque
 immemor matrimonia ex uictis assumere paulatimque externos
 mores trahere ac mox profano ritu idolis sacrificare ocepit: adeo

3 Jos. 13. sqq. 15 Jos. 23. 24. 22 Jud. 1.

1 XXXI Sigonius coll. Jos. 12, 24. 2 terra per undecim tribus uiri-
 tim b: trib; per undecim tribus uirtutem P; uerum erat per xii tribus,
 sed uidetur error ipsius Seueri 6 immoemores P 7 labendi P 15 in-
 coeptum Pb 17 armis nemine audente tentare b ex interpolatione || tractu
 temporis malebat de Prato, temporum tractu Vonck coll. I, 13. II, 5. 9.
 12. 33. 21 III P, ut con. Giselinus: x b 22 chananeos P 23 Juda
 con. Drusius, quoniam de tribu sermo est 25 populus aut subactis b
 27 assumere b: assumpsere P

cuncta cum externis societas perniciosa est. quae Deus longo ante
 prospiciens salubri Hebraeos responso instruxerat, deuictas gentes
 ut internecioni darent. sed plebs cupida dominandi imperare vic-
 tis cum perniciē malebat. igitur cum relicto Deo idola colerent, 3
 5 destituti diuino auxilio, a rege Mesopotamiae euicti et subacti
 viii annis captiuitatem pependerunt, donec Gothoniēl duce in li-
 bertatem restituti per quinquaginta annos rerum potiti sunt. rur- 4
 sumque corrupti longae pacis malo idolis litauerunt. moxque ade-
 rat poena peccantibus: ab Eglom rege Moabitum deuicti duo-
 10 deniginti annis seruierunt, donec instinctu Dei Aod regem hostium
 dolo interemit contractoque tumultuario exercitu libertatem armis
 vindicauit. idem per Lxxx annos in pace Hebraeis praefuit. huic
 Semigar successit: isque aduersus Allophylos congressus secun-
 dum euentu proelium fecit. rursumque Hebraeos sectantes idola 5
 15 rex Chananaeorum Iabin nomine subiugauit grauissimamque in
 eos per xx annos dominationem exercuit, donec pristinum Deb-
 bora mulier statum reddidit. adeo nihil spei in eorum ducibus
 erat, ut muliebri auxilio defenderentur. quamquam haec in typum
 ecclesiae [forma] praemissa sit, cuius auxilio captiuitas depulsa
 20 est. sub hac duce uel iudice xl annis Hebraei fuerunt. rursumque 6
 ob peccata Madianitis traditi duro imperio habebantur, afflictique
 malo seruitutis diuinum auxilium implorauerunt. ita semper in
 secundis rebus immemores caelestium beneficiorum idolis suppli-
 cabant, in aduersis Deo. unde cum reputare in animo soleo, po- 7
 25 pulum tot beneficiis Dei obligatum, tot cladibus cum peccaret
 coercitum, expertumque et misericordiam et seueritatem Dei ne-
 quaquam emendatum, et cum semper ueniam erroris acciperet,
 semper peccasse post ueniam, nihil mirum uideri potest Christum

4 Jud. 3. 14 Jud. 4 sq. 20 Jud. 5.

1 pernitiosa *P*, item *u.* 4 pernitie || longo *P*: longe *b* 3 inter-
 netioni *P* 5 *malim* Mesopotamiae uicti 6 viii *Vorstius* (cf. *Jud.* 3, 8):
 vii *Pb* || libertate *P* 7 quadraginta *Judicium* 3, 11, cf. *de Prato ad h. l.*

9 Eglom *Vorstius*: eglo *P* (ab Eglō enim rege *b*) 10 instinctu *P* || Aod
Drusius: Adon *Pb* 11 exercitui *P* 13 Samegar *LXX et August.*
Quaest. 25 in *lib. Jud.* || isque *P* (corr. 1 m. ex icque): hioque *b* || aduer-
 sum *P* corr. || alloflos *P* || secundo euentu *Drusius* 19 forma *J. C.*
Hofmeisterus (in ed. Tiguri 1708) glossema esse uidit || est depulsa *b*

23 coelestium *b* 25 Deo malebat *de Prato*

ab his non receptum, cum iam inde ab initio totiens in Domino rebelles deprehendantur: magisque mirum est, illis semper peccantibus numquam Dei, si quando eum implorauerunt, defuisse clementiam.

- 25 Igitur cum eis, ut supra retulimus, Madianitae dominarentur, conuersi ad Dominum, misericordiam solitam flagitantes, 2 impetrauerunt. erat in Hebraeis Gedeon quidam nomine, uir iustus et carus Deo acceptusque. huic angelus de campo messis domum reuertenti astitit et 'Dominus' inquit 'tecum, potens in uirtute'. 3 at ille uoce humili non esse in se Deum ingemescere, siquidem 10 quod populum captiuitas premeret, uirtutumque Domini, qui eos 4 de terra Aegypti eduxerat, flens recordabatur. tum angelus 'uade' inquit 'in hoc spiritu, quo locutus es, et populum de captiuitate eripe.' ille uero abnuere se infractis suorum uiribus, cum ipse minimus esset, tantum onus suscipere. perstare angelus, ne 15 5 dubitaret posse fieri, quae Deus loquebatur. perfecto sacrificio dirutaque ara, quam Baalis idolo Madianitae sacrauerant, ad suos profectus castra castris hostium contulit. sed Madianitis etiam gens Amalech se coniunxerat: Gedeon uero non amplius quam ad 6 triginta et ii milia exercitum parauerat. sed priusquam confligeret, Deus ad eum locutus est, nimiam esse hanc multitudinem, quam in proelium uellet educere: Hebraeos pro solita perfidia euentum pugnae non Deo, sed uirtuti suae daturus: itaque daret uolentibus discedendi potestatem. quod ubi populo diuulgatum, 20 xx et ii a castris recesserunt. sed ex decem milibus, quae resederant, admonitus a Deo non amplius quam trecentos tenuit: reliquos ab armis dimisit. ita media uigilia castra hostium ingressus, iussis omnibus tuba canere, magnum terrorem iniecit: neque cuiquam resistendi animus fuit: turpi fuga quo quisque potuit dilapsi,

19 Jud. 7.

1 non esse receptum b || toties b || in Dominum *Vorstius* 8 Domino b 9 et *addidit Vorstius* || inquit P 10 Dominum ingemiscebat b || siquidem populum *Giselinus* 14 abnuere in se *Hornius*; si quid mutandum, potius se delendum uidetur 15 perstare P: perstare contra b 16 Dominus b || perfecto P: perfecto igitur b 17 bachili P *corr. in* bachali 18 perfectus P 19 Amalec *Drusius* 20 ii milia] ii P 22 prelio P || solita P 26 a Domino b 29 quisque b: quisquam P || dilapsi P: dilapsis b

sed occurrentibus omni ex parte Hebraeis passim fugientes cadunt. reges Gedeon persecutus ultra Iordanem, comprehensus neci dedit. ea pugna C et XX ex hostibus caesa, XV capta traduntur. tum 8 consensu omnium Gedeoni, ut princeps populi esset, delatam. 5 quod ille aspernatus communi iure cum ciuibus uiuere quam praeesse suis maluit. depulsa igitur captiuitate, quae septem annos populum continuerat, pax per XL annos fuit.

Sed defuncto Gedeon filius eius Abimelech, ex concubina 26 ortus, fratribus interemptis, pessimis quibusque consentientibus 10 et maxime Sicimorum principibus operam nauantibus, regnum 2 occupauit. isque discordiis ciuilibus exercitus, cum suos bello premeret, turrin quandam, in quam se amisso oppido fugientes receperant, expugnare aggressus, dum incautius subit, saxo a muliere ictus periit, cum triennio imperium tenuisset. huic suc- 3 cessit Thola, qui duobus et XX annis regno potitus est. post hunc 15 Iair fuit, qui cum aequae uiginti et duos annos principatum obtinisset, populus relicto Deo idolis se mancipauit. obque id Israelitae subacti sunt ab Allophylis et Ammonitis duoque de XX annis sub eorum imperio fuerunt. quo tempore eis Deum inuo- 4 20 cantibus diuinum responsum redditum est, simulacra potius inuocarent, se non ultra misericordiam ingratis praestiturum. at illi flentes culpam fateri et ueniam precari, abiectisque idolis Deum implorantes negatam licet misericordiam impetrauerunt. igitur 5 Iepta duce ad libertatem armis uindicandam frequentes conue- 25 niunt, missis prius ad Ammon regem legatis, finibus suis contentus bello abstinere. at ille proelium non abnuens aciem instruxit. tum Iepta prius quam signum pugnae daretur, uouisse dicitur, si prospere pugnasset, eum, qui sibi primus reuertenti obuius fuisset, hostiam Deo dandum. ita uictis hostibus, cum 6

2 Jud. 8. 8 Jud. 9. 13 Jud. 10. 24 Jud. 11.

3 XV b: xv P || Tunc b 8 Gedeoni b, Gedeone Vonck 10 Sichi-
morum b || operam P: operam ei b 15 Thola Galesinius: choliis Pb
17 Domino b || israhelitae P; item p. 30, 11 18 ab illophylis P ||
duoq. b: duo P 19 Dominum b 20 diuinum P: diuinum scilicet b
22 precari ueniam b 24 Jephtha Drusius 25 Amon ad regem P,
ad Amō regem b, ad Ammonitarum regem Vorstius, ad regem filiorum
Ammon Drusius; at cf. 1, 35, 4 ad regem Moab || finibus P: ut finibus b
[26 abstinere P 29 damdū (sic) P, sed ñ ex ā ead. m. corr.]

domum rediret, filia ei obuam fit, quae patrem exceptura uictorem cum tympanis et choris laeta processerat. tum lepta consternatus, dolore conscissis uestibus, indicat filiae noti necessitatem. at illa non feminea constantia, mori non recusans, duos tantum tamen menses uitae spatium petit, ut aequales suas prius uideret. quibus actis ultro ad patrem rediit uotumque Deo reddidit. lepta principatum sex annis tenuit. huic Esebon successit, et tranquillis rebus exacto imperio anno septimo decessit. postque eum Ailon Zabulonites annis x itemque Abdon annis viii rerum potiti, pacis tempore nihil quod historia loqueretur ediderunt.

27 Rursum Israelitae ad idola conuersi, diuino destituti praesidio, subiecti Allophylis per xl captiuitatis annos poenas perfidiae pependerunt. ea tempestate Samson natus traditur. huius mater diu sterilis angelum uidit, dictumque ei est, uino et sicera atque inmundis abstinere: fore uti puerum ederet libertatis uindicem et hostium ultorem. ita mulier enixa puerum Samson nomen ei indidit. is intonso capite mirae uirtutis fuisse traditur, adeo ut leonem in uia obuuium manu discerperet. uxorem ex Allophylis habuit: quae cum absente uiro in alterius matrimonium conuenisset, dolore ereptae coniugis perniciem genti molitus est: fretus Deo et uiribus palam uictores clade afficiebat. ccc siquidem uulpibus captis, ardentes lampades earum illigauit caudis atque eas agris hostium inmisit. ac tum forte maturis messibus facile incendium fuit, uineaeque et oliuarum arbores exustae. grandi Allophylorum exitio abreptae uxoris iniuriam ultus uidebatur. quo dolore Allophyli permoti mulierem tanti mali causam cum domo et patre incendio consumpserunt. sed Samson parum se uindicatum ratus, urgere omnibus incommodis profanam gentem non desinebat. tum compulsi Iudaei uinctum eum Allophylis tradiderunt:

7 Jud. 12. 11 Jud. 13. 17 Jud. 14 21 Jud. 15.

4 foeminea b 5 tamen *del. Fabricius, item Vonck, nisi tantum delendum sit* 6 rediit Pb: redit *edd. recentiores* || Domino b 7 Ἐσεβάν LXX 8 et b: *om. P* 9 Allon Pb, Αἰλὼν LXX, Ahialon *uulgo* 12 allophilis P *et sic infra semper allophili* 14 dictaque P || sicera P, sed s *eadem m. ex c corr.* 17 fuisse Pb: *om. edd. recentt. ple-raeque* 21 Domino b || uictoris P 23 immisit. At tum b 28 urgere b

sed traditus ruptis uinculis, arrepto osse asini, quod casus telum dederat, mille ex hostibus prostravit. ingraescente autem aestu, cum siti affectus esset, innocato Deo ex osse, quod manu tenebat, aqua fluxit.

- 5 Ea tempestate Samson Hebraeis praeerat, Allophylis unius 28
uirtute domitis. igitur insidiantes uitae eius nec palam eum temp-
tare audentes uxorem eius, quam ille postea acceperat, pecunia
corripiunt, uirtutem uiri uti proderet. illa eum blandimento mu- 2
liebri aggressa diu eludentem et multa cunctantem perpulit ut
10 indicaret, in crinibus capitis uirtutem suam subsistere. mox dor- 3
mienti insidiata crinem eius abstulit atque ita eum Allophylis
tradidit: nam saepe prius traditum comprehendere nequuerant.
tum illi effossis oculis uinctum compedibus in carcerem conie-
cerunt. sed spatio temporis accisus crinis crescere et cum eo uirtus 4
15 redire coeperat. iamque Samson conscius recepti roboris tempus
modo iustae ultionis opperiebatur. erat Allophylis moris, cum dies
festos agerent, Samson quasi in pompam publicam producere, capto 5
insultantes. ita die quodam, cum publicum epulum in honorem idoli
dedissent, Samson exhiberi iubent. templum autem, in quo omnis
20 populus omnesque Allophylorum principes epulabantur, duabus
subnixum columnis mirae magnitudinis erat: productus Samson 6
inter columnas statuitur. tum ille tempore arrepto, innocato prius
Domino, columnas disiecit: turbaque omnis ruina domus obruta,
ipse cum hostibus non inultus occubuit, cum xx annis Hebraeis
25 praeuisset. huic Simmichar successit, de quo nihil amplius scrip- 7
tura prodidit. nam neque finem imperii eius repperi et fuisse po-
pulum sine duce inuenio. ideo, cum aduersus Benjamin tribum
ciuile bellum fuit, Iudas temporarius dux belli assumptus est. sed
plerique, qui de temporibus scripserunt, annum imperium eius
30 annotauerunt: plerique ita eum praeterierunt, ut post Samson

6 Jud. 16.

3 Domino b 6 teptare P 8 corripiunt P: corrumpunt b 9 multa
P: multum b 10 captis P 14 accisos Pb || cum eo P: cum eis b ||
occoeperat b 18 idolis P 19 exhyberi P 21 mire P 25 Simmichar
Pb, at infra c. 29, 7 Semigar 26 reperi b 27 ideo b: adeo P || tri-
bunum de Prato 29 plerique] immo pauci (uel aliqui); uidetur enim
librarius sequens plerique calamo praecepisse || annum imperium scripsi:
annūnū imperiū P, annum unum imperio edd.

- cum simili clade afficerentur, in oppidum Ascalonensium arcam transuexerunt. his uero, aduocatis gentis eius primoribus, consilium fuit, arcam Domini Hebraeis reddere. ita ex sententia principum augurumque et sacerdotum imposita uehiculo multis cum
 4 muneribus remittitur. illud mirabile, quod, cum oneri boues feminas subiecissent uitulosque earum domi retinuissent, iter nullo duce in Iudaeam pecudes direxerunt, non reuocante affectu foetus relictis. cuius rei miraculo reguli Allophylorum usque in fines
 5 Hebraeorum arcam secuti religiosum officium praestiterunt. Iudaei autem, ubi referri arcam uiderunt, certatim ex oppido Betsamis 10 cum gaudio obuiam ruere, festinare, exultare, grates Deo referre. mox Leuitae, quorum hoc negotium erat, sacrificium Deo celebrant, bouesque eas, quae arcam adduxerant, immolant. sed in oppido, quod supra diximus, teneri arca non potuit. itaque passim Dei nutu per totam urbem saeuitum, arca in Cariathiarim oppidum 15 translata est ibique per uiginti annos fuit.
- 32 Ea tempestate Samuel sacerdos Hebraeis praecerat: quietis a bello rebus populus in otio degebat, pax deinde Allophylorum irruptione turbata, trepidantibus cunctis ob conscientiam peccati.
 2 Samuel caesa prius hostia Deo fretus suos in proelium eduxit, 20
 3 primoque impetu fuis hostibus uictoria penes Hebraeos stetit. sed hostili metu remoto secundis tranquillisque rebus, corruptis consiliis, more uulgi, cui praesentia fastidio, insueta desiderio sunt, regium nomen, cunctis fere liberis gentibus perinuisum, populus desiderabat: plane insigni exemplo amentiae praeoptabat libertatem 25
 4 seruitio mutare. igitur frequentes Samuelem circumsistunt, ut, quia
 5 iam ipse senuisset, regem eis constitueret. at ille placide salubri oratione ab insana uoluntate detorquere plebem: dominationem regiam et superba imperia exponere, libertatem extollere, seruitutem detestari, postremo diuinam eis iram denuntiare, siquidem homines 30 mente corrupti, Deum regem habentes, [regem sibi ex hominibus

2 I Reg. 6. 15 I Reg. 7. 25 I Reg. 8.

10 Betsamis *b*, Βαιθσαμύς LXX, Bethsames *Drusius* 11 Domino *b* 15 strage pestilentiae saeuitum *malebat de Prato* || chariathiarim *P* 20 Domino *b* || implium *P* || deduxit *b* 24 perinuisum *P*: semper inuisum *b* 25 plane *P*: planeque *b* || insigni *Bernays p. 26*: non sine *Pb*

flagitarent. his atque aliis istiusmodi frustra dictis, cum populus 6 in sententia perseueraret, Deum consulit. qui permotus uecordia insanae gentis nihil aduersum se petentibus negandum respondit.

Ita Saul, sacerdotali prius a Samuele unguento perfusus, rex 33
5 constitutus est. hic ex tribu Benjamin, Cis patre ortus, modestus animi, forma excellenti, ut merito dignitas corporis dignitati regiae conueniret. sed principio regni huius aliquanta ab eo pars populi 2 descuerat, parere imperio abnuens, seque Ammonitis coniunxerat. sed hos Saul impigre ultus est: uicti hostes, uenia Hebraeis data
10 tum Saul iterato a Samuele unctus traditur. inde Allophyllorum 3 irruptione atrox bellum exortum: locum exercitui ad conueniendum Saul in Galgalis constituerat. et cum per septem dies Samue- 4 lem opperitur, ut sacrificium Deo fieret, tardante illo cum populus dilaberetur, illicita praesumptione rex ad uicem sacerdotis holo-
15 caustum obtulit: multumque a Samuele increpitus sera peccatum paenitentia fatebatur. igitur ex peccato regis metus omnem exer- 5 citum peruaserat. castra hostium haud longe sita praesens periculum ostendebant, neque cuiquam exeundi in proelium animus: plures lamas petiuerant. nam praeter imbecillitatem animorum,
20 qui alienum a se Deum delicto, regis arbitrabantur, in maxima ferramentorum inopia exercitus erat, adeo ut praeter Saul et Ionathan filium eius nemo gladium aut lanceam habuisse tradatur. nam Allophyli, superiore bello uictores, cotis usum Hebraeis ademerant, neque cuiquam conficiendi teli bellici aut rustici ferra-
35 menti potestas fuerat. igitur Ionatha audaci consilio, solo armigero suo comite, castra hostium ingressus uiginti fere ex hostibus interemptis, uniuersum exercitum terrore perculerat. tum uero 7

4 I Reg. 9 et 10 12 Reg. 13. 25 I Reg. 14.

2 Dominum b 4 Ita P: Igitur b || Saul b: om. P 6 excellenti P: excellenti erat b 9 sed — uenia P: Verum hos Saul impigre ultus est: uictique hostes, et uenia b 13 opperitur P: opperitus esset b

uel latebasr
|| Domino b 14 bolocaustum P 16 poenitentia b 19 lacrimas
(add. s. l. 1 m. uel latebras) P, lachrymas et latebras b; lacrimas potius
ex lamas corruptum esse perspexit Bernays (Rhein. Mus. f. Philol. XVI,
371) coll. I Reg. 13, 6. 20 Dominum b || delectu P || imaxima P

23 superiores Pb, em. Giselinus || cotis addidit Bernays ex I Reg. 13, 20; alii suppl. usum armorum

nutu Dei in fugam uersi non imperia exequi, non ordines obseruare, omne praesidium in pedibus habere. quod ubi Saul animaduertit, suis propere eductis fugientes persecutus uictoria potitus
 8 est. eo die rex edixisse traditur, ne quis nisi confectis hostibus cibum caperet. sed Ionatha interdicti nescius fauo reperto, tincto
 5 spiculo, mel degustauerat. id ubi regi ex Dei ira compertum est, morte affici filium iussit. sed populi auxilio ab exitio uindicatus
 9 est. ea tempestate Samuel a Deo monitus regem adiit, uerbis Dei nuntians, uti genti Amalech, quae olim Hebraeos ex Aegypto uenientes transitu prohibuerat, bellum inferret, addito interdicto, ne
 10 quid ex spoliis deuictorum concupisceret. ita in fines hostium ductus exercitus, rex captus, gens subacta. Saul uictus praedae magnitudine, praecepti diuini immemor, capta seruari et ferri
 34 iubet. quo facto offensus Deus Samuelem alloquitur: paenitere se,
 2 quod Saul regem constituerit. dictum sacerdos regi refert. mox a
 15 Deo monitus Dauid regali unguento perlinit, paruum etiamnum puerum sub patre agentem, pastorem ouium, assuetum saepius cithara canere: ob quod postea a Saule assumptus inter ministros
 3 regios habebatur. qua tempestate Allophylis atque Hebraeis bello flagrantibus, cum ex aduerso acies constitissent, Goliath quidam
 20 ex Allophylis, uir mirae magnitudinis et roboris, suorum ordines praetergressus, ferocibus uerbis probra in hostes iaciens singula
 4 rem pugnam ciebat. tum rex magna praemia et filiae nuptias despondit, si quis prouocantis spolia retulisset: sed nemo ex tanto
 5 agmine aggredi audebat. igitur Dauid etiamnum puer pugnae se
 25 obtulit reiectisque armis, quibus infirma aetas grauabatur, uirga tantum et quinque lapidibus sumptis in proelium processit. primoque ictu, misso funda lapide, Allophylum perculit, caput uicti et spolia abstulit, gladium postea in templum posuit: Allophyli

8 I Reg. 15. 16 I Reg. 16. 19 I Reg. 17.

1 ordines seruare *malebat Vorstius* 2 impedibus *P* 5 interdicti nescius *P*: interdictionis eius inscius *b* 6 speculo *P* || id *G. Richter* (*Spec. obseruat. crit. Jenae 1713 p. 16*): sed *Pb* (*sic praeceptum ex enuntiato sequenti*), sed id *Drusius*, quod *Vorstius*; cf. II, 13, 4. 21, 3. || Domini *b* et statim post Domino et Domini 14 Dominus et 16 Domino *b* 15 constitueret *P* 16 perlinit *P corr. 1 m. ex perimit* || parum *P* 18 cithara *P* 20 goliath *P*, goliath *b* 29 templo *malebat de Prato*

autem omnes in fugam uersi uictoriam concessere. sed e proelio 6
 reuersis multus circa Dauid fauor inuidiam regis accenderat. timens
 autem tam carum omnibus cum inuidia et pernicie necare, sub
 specie honoris obiectare eum periculis statuit. ac primum tribu- 7
 5 num eum fecerat, ut rem bellicam curaret: inde, cum ei filiam
 spondisset, fidem fregit eamque alteri tradidit. mox filia regis
 natu minor, Melchol nomine, amore Dauid flagrare occeperat.
 igitur nuptiarum eius istiusmodi conditionem proponit: si centum
 praepudia Dauid ex hostibus retulisset, regiam uirginem matri-
 10 monio illius cessuram: sperabat enim iuuenem periculosa auden-
 tem facile periturum. sed longe aliter ac ratus erat euenit: nam, 8
 ut proposuerat, impigre Dauid centum praepudia ex Allophylis
 retulit: atque ita regis filiam in matrimonio accepit.

Crescebat in dies in eum regis odium stimulante inuidia, 35
 15 quia bonos semper mali insectantur. igitur ministris et Ionathae
 filio imperauit, uitae eius ut insidias pararent. sed Ionathae carus 2
 acceptusque iam inde a principio Dauid fuerat: itaque rex incre-
 pitus a filio cruentum imperium repressit. sed non diu mali boni 3
 sunt. nam cum spiritu erroris Saul affligeretur, eique Dauid assi-
 20 steret, cithara laborantem deliniens, lancea eum ferire conatus est,
 nisi ille letalem ictum propere declinasset. exinde iam non occulte, 4
 sed palam ei necem parabat: nec ultra se Dauid regi credidit. ac
 primum fugiens ad Samuelem se contulit, inde ad Abimelech,
 postremo ad regem Moab confugit. mox per Gad prophetam moni-
 25 tus in terram Iudae regressus, uitae periculum adiit. ea tempe- 5
 state Saul Abimelech sacerdotem interemit, cur Dauid recepisset:
 et cum ex ministris regiis nemo in sacerdotem manus inferre
 auderet, Doec Syrus cruentum ministerium executus est. post id 6
 Dauid desertum petiit. illuc quoque eum Saul persecutus est, sed
 30 inani opera eius exitium moliebatur, quem Deus protegebat. erat

1 I Reg. 18. 19 I Reg. 20. 24 I Reg. 22. 29 I Reg. 24.

3 pernicie *P* 7 *Μελχόλ LXX*, Michal *text. hebr.* 13 matri-
 monio *P*: matrimonium *b* 21 letalem *P* 23 Abimelech, post ad
 regem Geth, postremo *Drusius* 25 in t. Juda *coni. de Prato, ut est in*
LXX εἰς γῆν' Ιουδα 26 cur *P*: quod *b*; *cf. Ind. III s. u.* 28 doec *P*,
 Doeg *b*; *cf. LXX Δωήx* || sirus *P* 29 persecutus *b* || sed *om. P, fort.*
 persecutus, set inani 30 exitum *P* || Dominus *b*.

in deserto spelunca, uasto recessu patens. in huius interiora David
 7 se coniecerat. Saul nesciens in primo speluncae aditu reficiendi
 corporis gratia successerat, ibique somno captus requiescebat.
 quod ubi David animaduertit, hortantibus cunctis ut oportunitate
 uteretur, abstinuit regis exitio, diploidem tamen eius abstulit. 5
 8 mox egressus tuto eminens loco a tergo allocutus est, sua in illum
 commemorans beneficia, ut saepe pro regno eius caput periculis
 obiectasset, ut postremo praesenti tempore a Deo sibi traditum
 interimere noluisse. ad haec Saul culpam fateri, ueniam precari,
 lacrimas fundere, pietatem David extollere, malitiam suam incu- 10
 9 sare, regem eum et filium appellans. tantum ex feroci illo animo
 mutatum: crederes nihil ultra aduersum generum ausurum. sed
 David, qui pensius ingenium mali spectatum haberet et cognitum,
 10 nihil regi credendum ratus intra eremum se continebat. Saul
 uecors animi, quia comprehendendi generum potestas non erat, 15
 filiam suam Melchol David, ut supra retulimus, nuptam Faltim
 cuidam in matrimonium dedit. David ad Allophylos confugit.
 36 Ea tempestate Samuel diem functus est. Saul Allophyliis bel-
 lum inferentibus Deum consulit nullumque ei responsum red-
 ditum. tum per mulierem, cuius uiscera spiritus erroris imple- 20
 uerat, Samuelem euocatum consulit. dictum ei ab eo est, postero
 illum die cum filiis uictum ab Allophyliis in proelio casurum.
 2 igitur Allophylii castris in hostili solo positus postero die aciem
 instruunt, David tamen ex castris remisso, quia parum crediderunt
 sibi illum aduersum suos fidum fore. sed conserto proelio He- 25
 braei fusi, filii regis cadunt: Saul equo delapsus, ne uiuus in
 3 potestatem hostium ueniret, gladio suo incubuit. de aetate im-
 perii eius parum certa comperimus, nisi quod in actibus Aposto-
 lorum XL annos regnasse dictus est. quamquam ego arbitrer, tum

16 I Reg. 25. 18 I Reg. 28. 23 I Reg. 29. 25 I Reg. 31.
 28 A. Ap. 13, 21.

4 opportunitate b 5 diploidem b: diplo id P 6 a tergo P: a tergo
 regem b 8 ut P: utque b || a Domino b 9 culpam Saul b 10 lachry-
 mas b 13 pensius P: penitius b, penitus ed. Colon. || malum cons. de
 Prato 14 regi b: rei P || heremum P 16 τῷ Φαλτί LXX in I
 Reg. 25, 44; Phalti Vulg. 19 Dominum b || nullumque est ei b 22 filiis
 Drusius: filio Pb; cf. u. 26 et I Reg. 28, 19 24 crediderunt P: credi-
 derant b 29 arbitrer P: arbitror b

a Paulo, cuius illa praedicatio refertur, etiam Samuelis annos sub regis istius aetate numeratos. plerique tamen, qui de temporibus scripserunt, xxx eum annos regnasse annotauerunt, cui opinioni nequaquam accedimus, nam ea tempestate, qua Dei arca in Cariathiarim oppidum translata est, necdum regnare Saul coeperat: refertur autem per Dauid regem ex illo oppido arcam sublatam, cum per xx annos ibi constitisset. ergo, cum intra id tempus Saul regnauerit atque decesserit, paruo admodum spatio tenuit imperium. eadem nobis de temporibus Samuelis caligo, qui sub Heli sacerdote natus, admodum senex sacerdotio functus referatur. a nonnullis tamen, qui de temporibus scripsere, quia fere nihil de eius annis sacra historia signauit ... a plerisque autem LXX annis praefuisse populo refertur: sed unde haec auctoritas fuerit assumpta non repperi. nos in tanta erroris copia Chroni-
corum annotationem secuti, quia eam ex Apostolorum actibus, sicut superius memorauimus, profectam arbitremur, Samuelem et Saulem xl annos principatum egisse referimus.

Saul perempto Dauid in terra Allophylorum, perlato ad se mortis eius nuntio, miro pietatis exemplo fleuisse traditur. tum Chebron Iudaeae oppidum petiit: ibi rursum regali unguento illitus rex appellatus est. sed Abenner, qui magister militiae Saul regis fuerat, spreto Dauid, Isbaal regis Saul filium regem constituit. crebris deinde proeliis inter duces regum concursus: pulsus Abenner saepius, fratrem tamen Ioab, qui ex parte Dauid exercitui praeerat, fugiens peremit. quo dolore postea Ioab, cum se Abenner Dauid regi dedidisset, iugulari eum praecepit, non sine dolore regis, cuius fidem cruentauerat. per idem tempus

18 II Reg. 1.

1 illic de Prato 3 xx Drusus coll. Jos. Ant. hebr. 6, 14, 9 || cui' (i. e. cuius) P 4 Domini b || archa in chariathirim oppidum translata P 5 ceperat P 9 qui P: ut qui b 10 sub G. Richter: cum Pb; cf I, 30, 1. II 27, 2 || heli P 11 fere Hornius: uere Pb 12 hystoria signauit P || a plerisque autem P: om. b; nos lacunae signum adiecimus 14 reperi b 16 arbitremur P: arbitramur b 17 Saulum ed. Vorstiana 21 et 24 Abner Pb, sed P infra u. 26 abenner, ut est in LXX Ἀβερνή 22 regis Saul scripsi: regis sui Pb, cf. II Reg. 2, 8: Ἀβερνή υἱὸς Νήφ ἀρχιστράτηγος Σαουλ ἔλαβε τὸν Ἰσβόσεθ υἱὸν τοῦ Σαουλ etc. 26 dedisset Pb

omnes fere natu *maiores* Hebraeorum publico consensu regnum ei totius gentis detulerunt: nam per septem annos in Chebron tantum regnauerat. ita tertio rex ungitur, annorum circiter xxx.

- 4 Allophylos in regnum irruentes secundis proeliis reppulit. ea tempestate arcam Dei, quae in Cariathiarim oppido, ut supra retulimus, erat, in Sion transtulit. cumque aedificare Deo templum in animo haberet, diuinum ei responsum redditum, semini illius id 5 reseruari. bello deinde Allophylos domuit, Moabitas subiugauit, Syriam subegit stipendiumque ei imposuit. auri atque aeris ex 6 praeda immensum modum retulit. bellum deinde aduersum Ammonitas ex iniuria Annon regis eorum exortum. Syris denuo rebellantibus, qui cum Ammonitis in bellum coniurauerant, David summam rerum Ioab principi militiae permiserat, ipse a bello remotus intra Hierusalem commorabatur.
- 38 Qua tempestate Bersaben quandam, mirae feminam pulchritudinis, stupro compertam habuit. haec Vri cuiusdam uxor, qui tum in castris erat, fuisse traditur. hunc David iniquo pugnae loco obiectum hostibus interficiendum curauit. ita mulierem matrimonio uacuam, sed iam ex stupro grauidam, numero 2 uxorū aggregauit. tum per Nathan prophetam grauiter increpitus, licet agnito errore, castigationem Dei non effugit. namque filium ex furtiuo illo concubitu editum paucos post dies amisit, 3 multaque in domum familiamque eius execranda acciderunt. ad extremum Abessalon filius eius arma impia aduersus patrem sustulit, regno eum depellere cupiens. aduersus hunc Ioab acie conflixit, admonitus a rege ut uicto parceret: sed ille spreto imperio

3 II Reg. 5. 4 II Reg. 6—8 11 II Reg. 10. 15 II Reg. 11. 20 II Reg. 12—18.

1 maiores *om.* P, fort. omnes maiores natu, cf. II Reg. 5, 3 πάντες οἱ πρεσβύτεροι Ἰσραὴλ 3 ungitur b 4 repulit b 5 Domini b || chariathirim P 6 syon P || Domino b 11 Annon] animę P, Chanun b, Ἀννών LXX in II Reg. 10, 1 || siris P 12 ammotis P 15 Bersabee uel Bersabeen *mal. de Prato, ut iam prius G. Richter, cf. infra p. 41, 23* 16 uri P: uiri b, Uriae de Prato, in LXX (II Reg. 11, 3) est γυνή Οὐρίου, in *Vulg.* uxor Uriae 19 in matrimonio Pb, in *del. de Prato* || uacuam P: uiduam b 21 Domini b || fugit P, sed *corr. 1 m.* effugit 24 abessalon P (ex LXX Ἀβεσσαλόν): Absalon b 26 ille b: illo P

parricidales conatus ferro ultus est. flebilis ea uictoria fuisse regi traditur: tanta in eo pietas erat, ut etiam parricidae filio ignosci uoluerit. uix hoc bellum extinctum uidebatur, aliud rursum exortum, Sabaea quodam duce, qui pessimum quemque ad arma incitauerat. sed propere motus omnis morte ducis repressus. crebra deinde aduersus Allophylos Dauid proelia secundo euentu habuit: cunctisque bello domitis et tam exteris quam domesticis motibus compressis florentissimum regnum in pace habebat. tum eum subita cupido incessit ad metiendas imperii uires populum censere: ita a Ioab militiae magistro decies centena et trecenta ciuium milia dinumerata. huius eum facti mox piguit paenituitque, ueniam a Deo petens, cur in id animos extulisset, ut regni sui potentiam ex suorum potius multitudine quam ex fauore diuino aestimaret. itaque missus ad eum angelus trinam ei poenam denuntiat datque arbitrium unam eligendi. sed proposita triennii fame, trium mensium fuga, morte tridui, fugam et famem detestatus mortem elegit, momentoque temporis LXX milia uirorum interiere. tum Dauid uidens angelum, cuius dextera populus prosternebatur, ueniam precari seque 'unum pro omnibus poenae obicere: se dignum exitio, quia ipse peccasset. ita auersum plebis supplicium: Dauid in loco, in quo angelum uiderat, aram Deo statuit. mox annis et morbo infractor Salomonem filium, ex Bersabee Vri uxore susceptum, successorem regni constituit. is regali unguento per Sadoc sacerdotem unctus, patre adhuc incolumi, rex appellatus. Dauid, cum regnasset annos XL, defunctus est.

Salomon initio regni urbem muro circumdedit. huic per sororem astare Deus uisus est, petendi quae uellet tribuens optio-

1 II Reg. 19. 3 II Reg. 20. 5 II Reg. 21—23. 8 II Reg. 24. 22 III Reg. 1.

1 parricidales b 3 cum aliud malebat Sigonius, at cf. uit. Mart. 7, 3 4 Σαβέε LXX, Sabaea Drusius 9 metuendas P 10 ita ioab militiae magistrū P, fort. ita per Joab m. magistrum 12 petens] cf. ad 1, 1 uisum est mihi . . locuturus || regnū sui P 16 deprecatus malebat de Prato 19 unum P et Drusius: uiuum b 22 Domino b 23 bersabee P (pro bersabee, ut uidetur; nam terminationes nominum propriorum alienigenarum plerumque in P apices habent) || uri P: Uriae b 28 Dominus b, item paulo post Domini et a Domino.

- 2 nem. sed ille non aliud sibi quam sapientiam dari poposcit, reliqua omnia parui aestimans. ita somno excitatus, cum ante sacrum Dei constitisset, indultae sibi a Deo sapientiae documentum
3 dedit. namque duae mulieres una in domo diuersantes, cum eodem tempore pueros edidissent atque ex his alter post diem tertium 5 nocte obisset, mater defuncti somno alterius insidiata mortuum suum supposuit, uiuentem abstulit. inde inter eas de puero altercatio, postremo res ad regem delata: difficilis iudicii absolutio
4 inter negantis, ubi testis deerat. tum Salomon diuinæ sapientiae munere perimi puerum corpusque eius diuidi inter ambigentes 10 iubet. cumque una earum iudicio adqueiuisset, alia uero cedere potius puero quam discerpi eum mallet, Salomon ex affectu feminae hanc uere matrem esse coniectans, puerum illi adiudicauit, non sine circumstantium admiratione, siquidem latentem ueritatem prudentia protulisset. ita in admirationem ingenii prudentiaeque eius reges uicinarum gentium amicitiam ab eo foedusque petiere, parati imperata facere.
- 40 Quis opibus confisus templum Deo inmensi operis facere aggressus, paratis per triennium impendiis, quarto fere imperii anno primum fundamentum iecit, a protectione Hebraeorum ex 20 Aegypto anno fere octauo et octogesimo et quingentesimo, licet libro Regnorum tertio CCCCXL fuisse referantur, quod nequaquam conuenit, siquidem per seriem superius comprehensam facilius
2 fuerit, ut minus fortassis annorum quam amplius annotarim. sed non dubito librariorum potius negligentia, praesertim tot iam 25 saeculis intercedentibus, ueritatem fuisse corruptam, quam ut propheta errauerit. sicut in hoc ipso nostro opusculo futurum credimus, ut describentium incuria, quae non incuriose a nobis sunt digesta, uitentur. igitur Salomon coeptum templi opus uigesimo anno explicuit. celebrato deinde ibidem sacrificio dictaque 30 oratione, qua populum templumque benedixit, Deus ad eum locutus est, denuntians fore, si quando peccassent ac Deum reliquissent,

1 III Reg. 3. 15 III Reg. 4 18 III Reg. 6 30 III Reg. 8.

8 iudici *perperam* malebat de Prato 9 negantes *P* corr. et b
18 Quis b || Domino immensi b 29 uitentur *P* 31 Dominus b,
item 32 Dominum.

templum illud solo aequandum. quod iam pridem impletum uide-
mus, et mox conexum rerum ordinem exponemus. interea Salomon 4
florens opibus, omnium qui umquam fuerant regum ditissimus,
quique semper ordo rerum est, ab opibus in luxum et uitia delap-
sus, cum aduersum interdictum Dei ex alienigenis coniugia sump-
sisset et iam septingentas uxores et trecentas concubinas haberet,
idola eis ritu gentium suarum, quibus litarent, constituit. quis 5
rebus auersus Deus grauiter increpito poenam denuntiauit, fore ut
regnum ex parte maiore ademptum filio seruo illius traderetur.
10 idque ita accidit.

Nam defuncto Salomone anno imperii quadragesimo, cum 41
Roboam filius anno aetatis sexto et decimo regnum patrum tenere
coepisset, pars populi ab eo offensa discedit. etenim cum laxari
sibi stipendium poposcisset, quod Salomon grauissimum impo-
15 suerat, repudiatis precibus supplicum fauorem uniuersae plebis auer-
terat. itaque consensu omnium imperium ad Jeroboam defertur. 2
is medio genere ortus aliquandiu Salomoni seruitutem pependerit.
sed cum ei responso Achiae prophetae regnum Hebraeorum annun-
tium comperisset, necare eum clam destinauerat. quo ille metu 3
20 in Aegyptum confugit, ibique uxore accepta ex stirpe regia,
cognita demum Salomonis morte in solum patrum regressus uolun-
tate populi, ut supra retulimus, sumpsit imperium. penes Roboam 4
tamen duae tribus, Iudae et Benjamin, resederant: ex his ad
trecenta milia parauit exercitum. cumque acies promouerentur,
25 uerbis Dei populus admonetur, proelio abstinere: ex suo nutu
Jeroboam regnum accepisse. ita spreto regis imperio exercitus 5
dilapsus: Jeroboam imperium inualuerat. sed cum Hierosolymam
Roboam optineret, ubi templo a Salomone facto populus sacrificare
Deo consueuerat, ueritus Jeroboam, ne ab eo plebem religio auer-

1 III Reg. 10. 2 III Reg. 11 11 III Reg. 12.

2 conexum b (mox iuxta conexum con. de Prato) 3 regum fue-
rant P 4 delapsi P 5 sumpsissent P 6 et iam de Prato: etiam Pb
7 Quibus r. auersus Dominus b 11 Nam om. b 12 aetatis xli Drusius
recte ut uidetur, cf. III Reg. 14, 21 et Paral. II, 12, 13 || paternum ma-
lebat Drusius 15 a se auerterat malebat Vorstius 18 cum e responso P
23 ad cc milia Drusius coll. III Reg. 12, 21 27 delapsus P 29 Do-
mino b, item paulo post || Hieroboam Pb || ne a se Drusius

6 teret, statuit animos eius superstitione occupare. itaque uaccam auream in Bethel, alteram apud Dan constituit, quibus populus litaret, sacerdotesque omissa Leui tribu ex plebe instituit. inuisum Deo flagitium postulatio consecuta: crebra deinde inter reges proelia: dubio euentu regnum optinebant. Roboam septimo et decimo imperii anno exacto uita functus est.

- 42 In huius locum Abiud filius eius regnum Hierosolymae sex annos tenuit, quamuis in Chronicis triennio regnasse referatur. 2 huic Asab filius successit, a Dauid quintus fere, quippe abnepos eius. fuit religiosus Dei cultor: namque deletis aris lucisque idolorum uestigia paternae perfidiae sustulit. foedus cum rege Syriae firmanit: eius auxilio Jeroboae regnum, quod tum a filio tenebatur, multa clade affectit, ac saepe uictis hostibus praedam ex uictoria retulit. post unum et quadragesimum annum aeger pedibus decessit. 3 huic triplex peccatum ascribitur: unum quod societate regis Syriae nimie confusus sit, alterum quod prophetam Dei hoc ipsum increpantem in uincula coniecerit, tertium quia in pedum dolore remedium non a Deo, sed a medicis sperauerit. sed initio regni huius Jeroboam rex decem tribuum defunctus est, regnum Nabath filio reliquit. is malis operibus et tam suis quam paternis meritis inuisus Deo non ultra biennium regno potitus est, priuataque imperio 5 indigna progenies. Baasam Achiae filium successorem habuit, aequae a Deo alienissimum. isque sexto et uigesimo imperii anno defunctus est: regnum ad Elam filium deuolutum nec ultra biennium retentum. namque eum Zambri, princeps equitum, epulantem interfecit regnumque occupauit, uir perinde in Deum atque homines impius. 6 ab hoc pars populi secessit: Thamni cuidam regium nomen delatum.

3 III Reg. 13. 7 III Reg. 14. 15 II Paral. 16. 19 III Reg. 15. 25 III Reg. 16.

1 superstitionē P 4 postulatio P: expostulatio b 7 Abiu Drusus ex lectione LXX Ἀβίου in III Reg. 15, 1, sed ibi alii Ἀβία (Abiam Vulg.) 9 Asa Drusus coll. III Reg. 15, 9 10 et 16 Domini b || 16 nimie P, nimium b 17 coniecit Pb, em. G. Richter 18 et 21 Domino b 19 Hieroboam Pb || regnu P || Nabath de Prato (ex lectione LXX in III Reg. 15, 25 Ναβάρ): nabaech P, Nadab b 20 paternis P, ut coni. Sigonius: maternis b 22 Baasam Achiae Drusus ex III Reg. 15, 33: bana-chiae Pb, Ban Achiae Sigonius 23 Domino et 26 Dominum b 23 xxiiii. Sigonius coll. III Reg. 15, 33 24 Elam Drusus: helam P, Helam b

sed Zambri ante hunc septem annos, et cum eodem duodecim reg-
nauit. at in parte tribus Iudae Asab mortuo Iosaphat filius eius 7
regnare coepit, uir religiosus uirtutibus merito clarus. is cum Zambri
pacem habuit. defunctus est autem, cum regnasset annos v et xx.
5 Huius imperii tempore Achab, Ambri filius, rex decem tri- 43
buum fuit, ultra omnes in Deum impius. namque Iezabel filia
Basae regis ex Sidone in matrimonio accepta Bahali idolo aram
lucosque constituit, prophetas Dei interemit. quo tempore Elias 2
propheta caelum oratione conclusit, ne pluuiam terrae daret, idque
10 regi denuntiauit, ut se impius causam mali esse cognosceret. igitur
suspensis caelo aquis, cum loca omnia adusta solis ardoribus non
uictum hominibus, non pabulum iumentis darent, ipse se intra
periculum famis propheta concluderat. ea tempestate cum eremum 3
petisset, coruis cibum ministrantibus uixit: aquam torrens proxi-
15 mus, donec aruit, dedit. inde admonitus a Deo Saraptae oppidum 4
petiit, ad mulierem uiduam diuertit. cumque ab ea esuriens cibum
peteret, illa causari, non esse sibi nisi pugillum farris et pusillum
olei, quo assumpto una cum filiis mortem expectaret. sed cum 5
Elias uerbis Dei polliceretur, nec hydriam farre nec uas oleo esse
20 minuendum, mulier poscenti fidem non cunctata prophetae credere,
promissorum fidem consecuta est, siquidem diurnis incrementis
tantum accresceret, quantum cotidie detrahebat. eodem tempore
eiusdem uiduae filium mortuum Elias in uitam reduxit. tum iussu 6

8 III Reg. 17. 23 III Reg. 18.

1 zambri P: Jambri b 2 Asa Vorstius 3 religionis malebat
Sigonius || iambri Pb, em. de Prato; nam apparet Seuerum per
totum locum duos homines, Zambri (Zamri) et Ambri (Amri) confudisse

5 Jambri Pb; scripsimus Ambri, ut est in LXX Reg. III, 16, 29
Ἀχάβ υἱὸς Ἀαβὶ, nisi hic quoque Seuerus Zambri continuata nominum
confusione dederat (Sigonius ubique Amri scribendum esse censuit) 6 in
Dominum b || Jezabel b: zazabel P; cf. III Reg. 16, 31. 7 Basae Pb:
Ethbaal Sigonius et alii; at monuit de Prato, Luciferum quoque Carali-
tanum in lib. de regibus apostaticis legere: Jezabel filiam Basan et Helam
regis Sidoniorum || in matrimonium malebat Vorstius, cf. ad 1, 9 || Baali b

8 constituit et prophetas Domini b || Elias Drusius: helias P, et sic
infra 9 oratione coelum b 13 heremum P 14 petisset Pb: peti-
set edd. recentt. 15 a Domino b || Saraptae Pb: Sareptae edd.

recentt. 17 pugillum P, ut con. Drusius: pusillum b 18 assumpto P
20 olei P || minuendum P 21 diurnis P 1 m. corr. e diuinis, diuinis b

- Dei regem adiit exprobratoque ei sacrilegio poposcit ad se omnem populum congregari. qui cum propere conuenisset, accitis idolorum ac lucorum sacerdotibus cccc fere et L, inter eos inde altercatio:
- 7 Elia Deum praedicante illi superstitiones suas asserebant. postremo placuit fieri periculum, ut, si cuius caesam hostiam missus caelo 5 ignis absumeret, rata esset religio quae uirtutem edidisset. ita sacerdotes occiso uitulo Bahal idolum inuocare coeperunt, frustra-que consumptis inuocationibus imbecillitatem dei sui taciti fatebantur. tum Elias irridens eos 'ne forte' inquit 'dormiat, clamate uehementius, ut somno quo tenetur euigilet'. enimuero miseri 10 trepidantes mussare, et tamen, quidnam Elias facturum esset, 8 expectare. at ille caesum uitulum imposuit, cum prius sacrarium aqua opplesset, inuocatoque Domino spectantibus cunctis ignis caelo delapsus aquam cum hostia absumpsit. tum uero populus solo stratus Deum fateri, idola execrari: postremo Eliae iussu 15 profani sacerdotes comprehensi deductique ad torrentem necati 9 sunt. redeuntem inde regem propheta prosecutus est: sed cum ei Iezabel regis uxor uitae periculum pararet, ad remotiora secessit. ibi eum Deus allocutus est, vii milia uirorum adhuc esse pronuntians, qui se idolis non dedissent. mirum id Eliae fuit, qui solum 20 se a sacrilegio immunem esse crediderat.
- 44 Ea tempestate Achab rex Samariae uineam Nabuthei, adhaerentem sibi, concupiuit. quam cum ille ei uendere noluisset, dolis Iezabel interfectus est. ita Achab uinea potitus est, cum tamen 2 Nabuthei mortem doluisse referatur. mox per Eliam uerbis Dei 25 increpitus, agnito crimine cilicio indutus egisse paenitentiam 3 traditur: quo facto imminentem poenam auertit. namque rex Syriae

17 III Reg. 19. 22 III Reg. 21.

1 Domini b 3 locorum P, at u. p. 44, 10 et 45, 8 || inde P: inde orta est b 4 Dominum b 6 absumeret P 7 Baal b 8 Domini sui tacite b 9 tum Elias nos: tum forte P (forte ex sequenti 'ne forte' praecceptum), tum uero Helias b || clamite P, an ex clamitate? 13 spectantibus nos: expectantibus Pb 15 Dominum b 16 prophani b 18 et 24 Iezabel P 19 esse adhuc b 20 que se P || dedidissent malebat de Prato praecunte Drusio 22 rex Samariae de Prato spurium habet; at u. Reg. III, 21, 1 || Nabuthaei b, Nabuthae Drusius cum LXX, in quibus est Ναβουθαι (sed in aliis libris Ναβούθ) 25 uerbis dei increpitus agnito P: uerbo Domini increpitus, agnitoque b

magno cum exercitu, duobus et triginta regibus in societatem belli
 ascitis, fines Samariae ingressus urbem cum rege obsidere coepit.
 artis deinde obsessorum rebus dat belli conditiones, si aurum
 argentumque et feminas tradidissent, fore uti uitae eorum parceret.
 5 sed tam iniustis conditionibus extrema perpeti satius uisum. et 4
 cum iam omnium desperata esset salus, propheta a Deo missus
 regem adit, hortatur ut in proelium exeat, cunctantem multis
 confirmat. ita eruptione facta fusi hostes copiosaque praeda reperta.
 sed post annum reparatis uiribus Syrus in Samariam regressus, 5
 10 acceptam cladem ultum ire cupiens, rursum uictus est. eo proelio
 cxx milia Syrorum interiere: regi uenia data, regnum ei et
 pristinus status concessus. tum Achab uerbis Dei a propheta incre- 6
 pitus, cur abusus diuino munere hosti sibi tradito pepercisset.
 igitur Syrus post triennium bellum Hebraeis intulit. aduersum
 15 hunc Achab pseudoprophetarum impulsu in proelium descendit,
 spreto Michea propheta et in uincula coniecto, cur ei exitiabilem
 fore pugnam denuntiasset. ita eo proelio Achab interfectus, Ocho-
 ziae filio imperium reliquit.

Is aeger corpore cum ex ministris, qui idolum pro salute 45
 20 eius consulerent, misisset, Elias a Deo monitus obuiam se eis
 optulit increpitosque renuntiare regi iubet, mortem eius consecu-
 turam. tum rex comprehendi eum ac deduci ad se iubet, sed missi 2
 caelesti igne absumpti. rex, ut propheta praedixerat, obiit. successit
 autem Ioram ei frater eius: isque duodecim annis imperium potitus
 25 est. at in parte duarum tribuum Iosaphat rege defuncto Ioram
 filius regnum tenuit annos duodeuiginti. is Achab filiam uxorem
 habuit, socero quam patri propior. post hunc Ochozias filius impe- 3
 rium adeptus est. hoc regnante Elias translatus refertur. eodem
 tempore Helisaeus, discipulus eius, multis signis potens extitit:
 30 quae omnia notiora sunt quam ut stilo egeant. ab eo uiduae filius 4

14 III Reg. 22. 19 IV Reg. 1. 28 IV Reg. 2. sqq.

2 cum rege urbem *b* 3 artis *P*, ut con. *Drusius*: actis *b*; cf. *L*
 23, 2. II, 16, 1 4 et argentum *b* 6 a Domino *b* 16 Michaea *b* || cur
P: quod *b* 21 consecuturam *P*, consequuturam *b* 24 imperium *P*: im-
 perio *b* 25 iorā (pro iorā) *P* 26 annos VIII *Sigonius* 28 adeptus *P*
 29 heliseus *P*, Eliseus *b* 30 stilo *P*: nostro stylo *b* || ab eo *P*: ab
 eo est *b*

- Dei regem adiit exprobratoque ei sacrilegio poposcit ad se omnem populum congregari. qui cum propere conuenisset, accitis idolorum ac lucorum sacerdotibus cccc fere et L, inter eos inde altercatio:
- 7 Elia Deum praedicante illi superstitiones suas asserebant. postremo placuit fieri periculum, ut, si cuius caesam hostiam missus caelo 5 ignis absumeret, rata esset religio quae uirtutem edidisset. ita sacerdotes occiso uitulo Bahal idolum inuocare coeperunt, frustra-que consumptis inuocationibus imbecillitatem dei sui taciti fatebantur. tum Elias irridens eos 'ne forte' inquit 'dormiat, clamate uehementius, ut somno quo tenetur euigilet'. enimuero miseri 10 trepidantes mussare, et tamen, quidnam Elias facturus esset, 8 expectare. at ille caesum uitulum imposuit, cum prius sacrarium aqua opplesset, inuocatoque Domino spectantibus cunctis ignis caelo delapsus aquam cum hostia absumpsit. tum uero populus solo stratus Deum fateri, idola execrari: postremo Eliae iussu 15 profani sacerdotes comprehensi deductique ad torrentem necati 9 sunt. redeuntem inde regem propheta prosecutus est: sed cum ei Iezabel regis uxor uitae periculum pararet, ad remotiora secessit. ibi eum Deus allocutus est, vii milia uirorum adhuc esse pronuntians, qui se idolis non dedissent. mirum id Eliae fuit, qui solum 20 se a sacrilegio immunem esse crediderat.
- 44 Ea tempestate Achab rex Samariae uineam Nabuthei, adhaerentem sibi, concupiuit. quam cum ille ei uendere noluisset, dolis Iezabel interfectus est. ita Achab uinea potitus est, cum tamen 2 Nabuthei mortem doluisse referatur. mox per Eliam uerbis Dei 25 increpitus, agnito crimine cilicio indutus egisse paenitentiam 3 traditur: quo facto imminentem poenam auertit. namque rex Syriae

17 III Reg. 19. 22 III Reg. 21.

1 Domini b 3 locorum P, at u. p. 44, 10 et 45, 8 || inde P: inde orta est b 4 Dominum b 6 assumeret P 7 Baal b 8 Domini sui tacite b 9 tum Elias nos: tum forte P (forte ex sequenti 'ne forte' praecceptum), tum uero Helias b || clamite P, an ex clamitate? 13 spectantibus nos: expectantibus Pb 15 Dominum b 16 prophani b 18 et 24 zezabel P 19 esse adhuc b 20 que se P || dedidissent malebat de Prato praecunte Drusio 22 rex Samariae de Prato spurium habet; at u. Reg. III, 21, 1 || Nabuthaei b¹, Nabuthae Drusius cum LXX, in quibus est Ναβούδα (sed in aliis libris Ναβούδ) 25 uerbis dei increpitus agnito P: uerbo Domini increpitus, agnitoque b

magno cum exercitu, duobus et triginta regibus in societatem belli
 ascitis, fines Samariae ingressus urbem cum rege obsidere coepit.
 artis deinde obsessorum rebus dat belli conditiones, si aurum
 argentumque et feminas tradidissent, fore uti uitae eorum parceret.
 5 sed tam iniustis conditionibus extrema perpeti satius uisum. et 4
 cum iam omnium desperata esset salus, propheta a Deo missus
 regem adit, hortatur ut in proelium exeat, cunctantem multis
 confirmat. ita eruptione facta fusi hostes copiosaque praeda reperta.
 sed post annum reparatis uiribus Syrus in Samariam regressus, 5
 10 acceptam cladem ultum ire cupiens, rursum uictus est. eo proelio
 cxx milia Syrorum interiire: regi uenia data, regnum ei et
 pristinus status concessus. tum Achab uerbis Dei a propheta incre- 6
 pitus, cur abusus diuino munere hosti sibi tradito pepercisset.
 igitur Syrus post triennium bellum Hebraeis intulit. aduersum
 15 hunc Achab pseudoprophetarum impulsu in proelium descendit,
 spreto Michea propheta et in uincula coniecto, cur ei exitiabilem
 fore pugnam denuntiasset. ita eo proelio Achab interfectus, Ocho-
 ziae filio imperium reliquit.

Is aeger corpore cum ex ministris, qui idolum pro salute 45
 20 eius consulerent, misisset, Elias a Deo monitus obuiam se eis
 optulit increpitosque renuntiare regi iubet, mortem eius consecu-
 turam. tum rex comprehendi eum ac deduci ad se iubet, sed missi 2
 caelesti igne absumpti. rex, ut propheta praedixerat, obiit. successit
 autem Ioram ei frater eius: isque duodecim annis imperium potitus
 25 est. at in parte duarum tribuum Iosaphat rege defuncto Ioram
 filius regnum tenuit annos duodeuiginti. is Achab filiam uxorem
 habuit, socero quam patri propior. post hunc Ochozias filius impe- 3
 rium adeptus est. hoc regnante Elias translatus refertur. eodem
 tempore Helisaeus, discipulus eius, multis signis potens extitit:
 30 quae omnia notiora sunt quam ut stilo egeant. ab eo uiduae filius 4

14 III Reg. 22. 19 IV Reg. 1. 28 IV Reg. 2. sqq.

2 cum rege urbem *b* 3 artis *P*, ut con. *Drusius*: actis *b*; cf. *L*
 23, 2. II, 16, 1 4 et argentum *b* 6 a Domino *b* 16 Michaea *b* || cur
P: quod *b* 21 consecuram *P*, consequuturam *b* 24 imperium *P*: im-
 perio *b* 25 iorá (*pro* iorā) *P* 26 annos viii *Sigonius* 28 adeptus *P*
 29 heliseus *P*, Eliseus *b* 30 stilo *P*: nostro stylo *b* || ab eo *P*: ab
 eo est *b*

resuscitatus, uel Syrus lepra purgatus, uel famis tempore omnium rerum copia fugatis hostibus innecta, uel in usum trium exercituum aquae praebitae, uel de exiguo olei inmodicis incrementis solutum
 5 mulieris debitum et ipsi sufficiens uiuendi substantia data. huius temporibus, ut diximus, Ochozias duarum tribuum erat rex, decem
 uero Ioram, ut supra retulimus, imperabat: interque eos foedus ictum. nam et aduersum Syros iunctis uiribus bellatum, et aduersum Ieu, qui per prophetam in regem decem tribuum unctus fuerat, pariter in proelium egressi eadem pugna interiire.
 46 Sed regnum Ioram Ieu tenuit. post Ochoziam in Iudaea regem,¹⁰ qui uno anno regnauit, mater eius Gotholia imperium occupauit, adempto nepoti imperio, etiam tum paruo puero, cui Ioas nomen fuit. sed huic ab auia praereptum imperium post octo fere annos
 2 per sacerdotes et populum depulsa auia redditum. hic initio regni obseruantissimus diuini cultus fuit magnisque sumptibus templum¹⁵ exornauit: post adulatione principum deprauatus adoratusque ab eis iram meruit. namque ei Azahel rex Syriae bellum intulit: inclinatisque rebus suis auro templi pacem redemit. nec tamen ea potitus est, facti inuidia a suis interfectus anno imperii quadrage-
 3 simo. huic Amassia filius successit. at in parte decem tribuum²⁰ defuncto Ieu Ioachas filius eius regnauit, inuisus Deo malis operibus, ob quae regnum eius Syris praedae fuit, donec Dei miseri-
 4 cordia depulsis hostibus pristinum habere statum coeperunt. Ioachas diem functus Ioae filio reliquit regnum. is Amassiae regi duarum tribuum ciuile bellum intulit: uictoriam potitus multam²⁵ praedam in regnum suum conuertit. id Amassiae ob delictum

10 IV Reg. 9. 13 IV Reg. 11. 20 IV Reg. 13. 23 IV Reg. 14. II Par. 23. 26 II Par. 25.

1 resuscitatus b: om. P || uel quater P (scil. 1, non et, ut ait de Prato): om. b; cf. Ind. uerb. 3 aquae praebitae b: aquis praebitis P
 7 aduersum Syros b 8 Ieu P (ut ex LXX' *Ἰηού* coni. Drusius): Jehu b, et sic deinceps 10 post Ochoziam in I. regem G. Richter: posito Ochozia (Ochozozia P) in Iudaea (Iudea P) rege Pb 14 sacerdotes P: sacerdotem b; cf. 1, 50, 1 15 diuini P 16 post adulationem Pb, em. Giselinus
 17 iram P: Dei iram b; cf. Chron. II, 24, 18: et facta est ira contra Iudam et Ierusalem || Hazael Drusius 20 Amassia (uel Amessias) Drusius 22 ob quē in regnum eius siris praeda fuit P, em. in b 24 Joae de Prato: Johae Pb 24 amessiae P 25 uictoriam P: uictoriaque b
 26 id nos: is P, idque b || ob Amassiae b

accidisse traditur, siquidem Idumaeorum fines uictor ingressus
 idola gentis eius assumpserat. hic nouem annos regnasse scribitur, 5
 quantum in libris Regnorum repperi. Sed in Paralipomenis atque
 etiam in Chronicis nouem et uiginti annos imperium tenuisse
 5 annotatus est, ea nimirum id persuadente ratione, quae in his
 [Regnorum] libris facile perspicui potest. Ieroboam enim rex decem
 tribuum octauo anno imperii Amassiae traditur regnare coepisse
 unumque et quadraginta annos imperium tenuisse: regnante demum
 Ozia, Amassiae filio, quarto imperii eius anno esse defunctus. qua 6
 10 ratione xx et viii annos regi Amassiae effecit. itaque nos hoc
 ipsum secuti, quia rationem temporum persequi placet, Chroni-
 corum auctoritati accessimus.

Igitur Amassiae Ozias filius successit. nam in parte decem 47
 tribuum Ioas diem functus Ieroboae filio locum fecerat, postque
 15 hunc Zacharias filius eius regnauit. horum nos regum omniumque, 2
 qui in parte decem tribuum Samariae praefuerunt, annotanda esse
 tempora non putauimus, quia breuitati studentes superflua omi-
 simus, et ad cognitionem temporum eius potissimum partis annos
 credidimus persequendos, quae in captiuitatem posterius abducta
 20 prolixius tempus in regno habuit. igitur Ozias regnum Iudae 3
 adeptus praecipuam curam Domini cognoscendi habuit, Zacharia
 propheta plurimum usus: (Isaias etiam sub hoc primum prophe-
 tasse traditur) quo merito prosperis euentibus aduersum finitimos
 bella gessit, Arabas etiam deuicit. iamque Aegyptum terrore 4
 25 nominis sui concusserat, elatusque secundis rebus, illicita prae-
 sumens, incensum Deo obtulit, quod solis facere sacerdotibus mos
 erat. itaque per Azariam sacerdotem increpitus cum loco decedere

13 IV Reg. 15. 20 II Par. 26.

2 nouem] immo xxviii, ut libri etiam IV Reg. 14, 2 habent; cf. de
 Prato ad h. l. 5 annotatus est. Ea P: annotatum est. Et b 6 regno-
 rum] Chronicorum de Prato, nos regnorum inclusimus || Jeroboam P, ut
 conl. Hornius: Joram b 7 octauo] xviii de Prato cum Eusebio (xv Reg.
 IV, 14, 23) 9 quarto] at u. de Prato || esse defunctus P: defunctus est b
 10 effecit (scil. Eusebius in Chron.) conl. de Prato 12 auctoritate P
 13 Ozias (ut est infra) de Prato: Ozia Pb 14 ieroboae P: Joram b
 15 eius filius b 19 credimus Pb, em. de Prato 22 Esaias b 23 eun-
 tibus P || aduersus b 26 mos P: fas b 27 cum nos: com P (Itaque
 cum per A. — eo loco b)

- cogeretur atque in iram exarsisset, lepra oppletus decessit. quo morbo affectus uita functus est, cum regnasset annos duo et quin-
 5 quaginta. regnum inde Ioathae filio datum: isque admodum sanctus fuisse traditur prospereque imperium administravit: gentem Ammonitarum bello uictam stipendium praestare coegit. regnavit
 autem annis xvi eidemque Achaz filius successit.
- 48 Celebris circa haec tempora Niniuitarum fides traditur. id oppidum olim ab Assure, Sem filio, conditum caput regni Assyri-
 2 milia c et xx atque ut in magno populo abundans uitiis. quis 10
 Deus motus Ionam prophetam ex Iudaea ire praecepit ac denuntiare urbi excidium, sicut olim Sodoma et Gomorra diuinis ignibus
 3 conflagrassent. uerum propheta praedicationis istius ministerium detrectans, non contumacia, sed praescientia, qua uidebat Deum
 paenitentia populi placandum, nauim, quae longe diuersa regione 15
 4 Tharsos petebat, conscendit. sed ubi in altum processum, nautae saeuitia maris compulsi, quisnam esset mali causa, sorte explora-
 uere. cum super Ionam sors decidisset, tamquam piaculum tempe-
 statis in profundum proiectus est: exceptusque a ceto [marino
 monstro] ac deuoratus, post triduum fere Niniuitarum litoribus 20
 eiectus iussa praedicat, urbem scilicet ob peccata populi triduo
 5 perituram. igitur non dissimulanter, ut olim Sodomis, audita est
 uox prophetae: ac statim iussu regis exemploque populus uniuersus,
 quin et recens nati cibo potuque abstinenter: iumenta itidem et
 diuersi generis animalia compulsa fame ac siti lamentantium 25
 6 speciem cum hominibus praebebant. ita imminens malum auer-
 sum. Ionae apud Deum conquerenti, quod fides dictis non affuisset,
 responsum, paenitentibus ueniam negari non posse.
- 49 At in Samaria Zachariam regem admodum impium, quem
 superius regnasse memorauimus, Sella quidam interemit regnum- 30

1 IV Reg. 15. 7 Jon. 1 sqq. 29 IV Reg. 15.

2 duos b 4 ammanitarum P 6 azhaz P 7 id] in P 8 as-
 sure P: Assur b || Sem Drusius: Seon Pb; cf. *Genes.* 10, 22 10 uitiis
 b: diuitiis P || quis b 12 Gomorrha b 14 Dominum b 16 Tharsis
Drusius, ut LXX εἰς Θάρσις 19 coeto P || marino monstro obelo no-
 tauit Vonck 23 at statim malebat de Prato 24 abstinenter P: absti-
 nere iubentur b 28 negare P 29 samariā P 30 Sella] Σελλούμ
LXX in Reg. 4, 15, 10

que occupauit: idemque Mane insidiis exemplo facti sui periit. Mane ereptum Sellae imperium tenuit filioque Pachae reliquit. 2 eundem uero Pache quidam eiusdem nominis interemit regnumque occupauit. mox ab Osee peremptus eodem scelere quo assumpserat 3 imperium amisit. hic ultra omnes reges superiores impius poenam sibi perpetuamque genti captiuitatem a Deo meruit. namque ei Salmanassar rex Assyriorum intulit bellum uictumque tributarium sibi effecit. sed cum occultis consiliis rebellionem pararet regemque 4 Aethiopum, qui tum Aegyptum optinebat, in auxilium arcesseret idque Salmanassar comperisset, perpetuis eum uinculis in carcerem coniecit urbemque excidit, populum uniuersum in regnum suum abduxit, Assyriis in hostili solo ad custodiam positis. exinde ea pars Samaria appellata, quod lingua Assyriorum custodes Samaritas uocant. ex quibus plerique diuinas caeremonias receperunt, reliquis 15 in errore gentilitatis perseuerantibus. hoc bello Tobias in captiui- tatem ductus est. at in parte duarum tribuum rex Achaz ob impie- tatem inuisus Deo, cum finitimorum bellis saepe premeretur, deos gentium colere decreuit, nimirum quia eorum auxilio uictores frequentibus proeliis extitissent. ita in hoc nefariae mentis piaculo 20 diem functus est, cum xvi annis in regno fuisset.

Huic Ezechias filius successit, multum paterni dissimilis in- 50 genii. namque initio regni populum sacerdotesque ad Dei cultum cohortatus multis disseruit, ut frequenter castigati a Domino saepius essent misericordiam consecuti, ut postremum decem tribus 25 in captiuitatem nuper abductae sacrilegii poenas dissoluerent: curandum eis sedulo ne eadem pati mererentur. ita conuersis ad 2 religionem omnium animis Leuitas sacerdotesque omnes ad cele- branda secundum legem sacrificia ordinauit celebrarique Pascha instituit, quod iam pridem fuerat omissum. cumque dies festus 3

21 IV Reg. 18. II Par. 29. 28 II Par. 30.

1 mane P, ut con. G. Richter: Manae b, *Μανᾶμ* LXX || perit b
3 pachē P: Pache b; in LXX dicitur (IV Reg. 15, 22) *Φαχελας* 7 et
10 Salmanassar Pb: Salmanasser edd. recentt. 9 accerseret b 13 quot
P 16 Achaz Pb, em. de Prato, ut est in LXX et supra c. 47 18 auxilio
P: ille (illae edd. seqq.) auxilio b 19 nephariae b 21 Ezechias Drusus
24 consequuti b 25 obducte P 26 mererentur nos: merentur P,
mereantur b 28 sacrificia b: sacrilegia P

adesset, dimissis per omnem terram nuntiis conuentus diem edixit: ut si qui post abductionem decem tribuum in Samaria resedissent, ad sollempne sacrum conuenirent. ita frequentissimo conuentu dies sacer publica laetitia exactus, longo post interuallo religione legi-
 4 tima per Ezechiam restituta. pari deinde industria, qua diuina 5 curauerat, rem bellicam administravit, Allophylosque frequentibus proeliis contudit: donec ei Sennacherim rex Assyriorum bellum intulit, magno cum exercitu fines eius ingressus, lateque agris uastatis nullo obsistente urbis obsidionem urgebat: Ezechias enim multitudinem inferior, non ausus manum conserere, muris se tue-
 5 batur. rex Assyrius portis assultans minitari excidium, deditionem imperare: Ezechiam frustra Deo confidere, se Dei nutu potius arma sumpsisse: uictorem omnium gentium, euersorem Samariae effugi
 6 non posse, ni matura deditione sibimet consulissent. in hoc rerum statu Ezechias Deo fretus Isaiam prophetam consulit, eiusque 15 responso edocetur, nihil ex hoste periculi fore, diuinum autem auxilium non defuturum. nec multo post Tarraca rex Aethiopum regnum Assyriorum inuadit.

51 Quo nuntio Sennacherim ad sua tuenda conuersus, fremens et clamitans uictori sibi uictoriam eripi, bellum omisit, missis ad 20 Ezechiam litteris cum uerborum contumeliis denuntians, se paulo post rebus domi compositis ad excidium Iudaeae mature rediturum
 2 sed nihil his Ezechias motus orasse Deum traditur, ne hanc tantam hominis insolentiam inultam sineret. ita eadem nocte angelus castra Assyriorum aggressus multa hominum milia leto dedit. rex 25 trepidus in oppidum Ninuem confugit ibique a filiis interfectus
 3 dignum se exitum tulit. per idem tempus Ezechias aeger corpore morbo incubuerat. cumque Isaias ei uerbis Domini annuntiasset

6 IV Reg. 1. II Par. 31. Esai. 36. 13 Esai. 37. 17 IV Reg. 19
 27 IV Reg. 20. Esai. 38.

3 solemne b 7 sennacherim P (ut est in LXX Σενναχερημ): Sens nacherib b, item infra 9 etechias P (litterae t et z in P persimiles sunt) 11 excidium P 13 sūpsisse P, ut con. Sigonius: suppressisse b 15 Esaiam b 16 fore b: fere P 17 tarraca (addito in extrema a apice) P: Tirehac b; in LXX est Θαρακά 22 domi compositis b: cū domi positus P || reditum P 23 Dominum b 24 insolenteram P (syllaba ter per compendium) 25 loeta P, letho b 26 Ninuē b 27 exitum P et Drusius: exitium b 28 esaias hic P || uerbis P, ut con. de Prato: uerbum b

uitae eius finem adesse, flesse rex traditur: ita xv annos prorogari
sibi ad uitam meruit. quibus peractis nono et uigesimo imperii 4
anno decessit: regnum Manasse filio reliquit. is a patre multum
degenerans relicto Deo culturas impias exercuit: ob quod in pote-
statem Assyriorum traditus malo coactus agnouit errorem, popu-
lumque adhortatus est ut relictis idolis Deum colerent. nihil sane
dignum memoria gessit, regnavit autem annos v et L. Amos deinde 5
filius eius regnum indeptus est, nec ultra biennium eo potitus
est: paternae impietatis heres, Dei neglegens, suorum insidiis
10 circumuentus periit.

Ad Iosiam filium imperium deuolutum. is admodum religio- 52
sus fuisse traditur summaque cura diuina administrasse, Helchia
sacerdote usus bene. is cum in templo librum, uerbis Dei scriptum, 2
reperit a sacerdote legisset, quo continebatur Hebraeam gentem
15 ob crebras impietates et sacrilegia delendam, piis ad Deum pre-
cibus fletuque iugi imminentem cladem auertit. quod ubi indultum 3
sibi per Oldam prophetissam comperit, maiore cura, utpote obli-
gatus diuinis beneficiis, cultum Dei exercuit. igitur uasa omnia,
anteriorum regum superstitionibus idolis consecrata, cremauit.
20 namque eo profani ritus inualuerant, ut soli ac lunae diuinos
honores darent eisdemque etiam ex metallis sacraria aedificarent.
quibus Iosias in puluerem redactis sacerdotes quoque profanarum 4
aedium interfecit. sed ne sepulchris quidem impiorum pepercit,
quod olim praedictum a propheta, impletum animaduersum est.
25 huius octauo et decimo imperii anno Pascha celebratum. post 5
triennium fere aduersus Nechao regem Aegypti, qui bellum Assyriis
inferebat, in proelium egressus, priusquam inter se acies concur-
rerent, sagitta ictus est. exque eo uulnere in urbem relatus decessit,
cum regnasset annos unum et uiginti.

3 II Reg. 21. 6 IV Reg. 22. 11 IV Reg. 22 sq. 25 II Par. 35.

2 merunt P 3 Manassae *Giselinus* 4 Domino b || impotestatem P
6 Dominum b 7 amos P: Amon b 8 indeptus P: adeptus b 9 Domini
negligens b 12 Helchia Pb; in LXX dicitur *Χελχίας* 13 uerbis P:
uerbi b 17 Oldam *Drusus*: Ollam Pb; in LXX est *Ὀλδα*, in Vulg.
Holda || utpote b: ut puta P || obligatus P 19 idoli P 20 diunos P
23 ne pulchris quidem P 26 triennium] cf. de Prato 29 annos I
et XXX *Vorstius coll. IV Reg. 22, 1*

53 Ioachas inde filius eius regnum indeptus tribus mensibus tenuit, captiuitati ob impietatem destinatus. namque eum Nechao rex Aegypti uinctum captumque duxit, nec multo post in uinculis 2 diem functus est. Iudaeis stipendium annuum imperatum, rex eis Eliachim arbitrio uictoris datus, qui postea immutato nomine 5 Ioachim uocitatus est. hic Ioachae frater, Iosiae filius fuit, fratri 3 quam patri propior, sacrilegio inuisus Deo. igitur cum regi Aegyptio pareret, quippe cui tributum penderet, Nabuchodonosor rex Babylonius Iudaeam terram occupauit armis et per triennium iure belli uictor possedit. etenim cedente iam rege Aegypti deter- 10 minatisque inter eos imperii finibus conuenerat Iudaeos ad Baby- 4 lonam pertinere. ita cum Ioachim, exactis in regno annis undecim, filio eiusdem nominis locum fecisset isque regis Babylonii in se iram concitasset, Deo nimirum agente, cui constitutum erat Iudae- am gentem captiuitati et internecioni dare, Nabuchodonosor Hiero- 15 solymam cum exercitu ingressus urbem murosque ac templum solo strauit: auri inmensum modum et sacra ornamenta uel publica uel privata, puberesque omnes uirilis ac muliebris sexus transtulit, relictis, quorum imbecillitas aut aetas fastidio uictoribus fuit. quae turba inutilis seruitio exercendis colendisque agris, ne incul- 20 tum esset solum, deputata. eisdemque rex Sedechias praepositus, ademptis uiribus inani tantum umbra regii nominis concessa. sed 6 Ioachim tribus mensibus tempus imperii habuit. is cum populo Babylonam translatus et in carcerem coniectus: trigesimum post annum emissus atque a rege in amicitiam receptus mensaque 25 et consiliis participatus, non sine solacio depulsae calamitatis decessit.

2 IV Reg. 23. 11 IV Reg. 24. 21 IV Reg. 25.

1 adeptus b 2 impietate P 3 uinctum de Prato coll. Ezech. 19, 2 sq., item Vonck 5 Eliachim Pb, em. de Prato 6 Joachis Pb, em. Vorstius cf. II, 1, 2 (Joachim Sigonius) || ioachae frater iosiae filius P, ut con. Drusius: Joachae fratris Josiae f. b 9 babilonius P 11 babilnam P 12 Joachis Pb, item infra u. 23. 13 eiusdem nominis] cf. de Prato 15 internecioni P || hierusolimam P 17 uel—uel] sic P, non et—et, ut ait de Prato 18 mulieris P 20 agris b: om. P, fort. exercendis agris colendisque || incultu P 21 Sedecias Drusius cum LXX Σεδεξίας 24 babiloham P || coniectus est b || tricesimum septimum Sigonius, cf. IV Reg. 25, 27 26 solatio Pb

Interea Sedechias rex turbae inutilis, quamquam sine uiribus, 54
 infido ingenio et Dei immemor, qui non intellexeret captiuitatem
 ob delicta gentis illatam, postremis denique malis debitus, regis
 animum offendit. ita ei post nouem annos Nabuchodonosor bellum
 5 intulit, compulsumque intra muros confugere triennio obsedit.
 qua tempestate Hieremiam prophetam, qui iam saepius imminere 2
 urbi captiuitatem pronuntiauerat, consulit, si quid spei forsitan
 superesset. sed ille caelestis irae non ignarus, eadem saepius
 interrogatus, respondit, ipsi regi specialem poenam denuntians.
 10 tum uero Sedechias in iram excitatus trudi prophetam in carcerem 3
 iubet: moxque eum crudelis facti piguit, sed obsistentibus Iudae-
 orum principibus, quibus iam inde a principio moris fuerat bonos
 premere, absolueri innocentem non ausus. isdem cogentibus in 4
 lacum inmensi profundi caenoque ac sordibus atque ex eo exitiabili
 15 foetore horridum demissus est, ut ne simplici quidem morte exspi-
 raret. sed rex licet impius, aliquanto tamen sacerdotibus mitior, educi
 prophetam de lacu et carceris custodiae reddi iubet. interea obses- 5
 sos uis hostium et penuria urgebat, consumptisque omnibus, quae
 mandi poterant, fames inualuerat: ita defessis inedia defensoribus
 20 oppidum captum incensumque. rex, ut propheta dixerat, effossis
 oculis Babylonam translatus, Hieremias misericordia hostili car-
 cere exemptus. cum eum Nabuzardan, princeps regius, captium 6
 cum ceteris duceret, delata sibi optione ab eo, utrum in solo patrio
 deserto desolatoque subsistere an secum abire in summis honoribus
 25 uellet, residere in patria maluit. Nabuchodonosor abducto populo, 7
 residuis quos belli conditio uel praedae fastidium relinqui a uicto-
 ribus fecerat, Godoliam eiusdem gentis praeposuit absque ullo
 insigni regio aut imperii nomine, quia praeesse paucis et calami-
 tosis nulla dignitas erat.

10 Jer. 37 sqq. 13 IV Reg. 25. II Par. 36.

4 nouem b: .iiii. P, cf. IV Reg. 25, 1. 6 Jeremiam b || quiaam
 saepius P 7 consuluit malebat de Prato 10 carcere P 13 non est
 ausus b || hisdem P 14 coenoque b 16 principibus mitior Vorstius
 con. 19 famis P 21 babilonam P 22 Nabuzardan Pb: Nebuzardan
 aliquot editt. posteriores 26 uel] sic P, non et, ut ait de Prato || relin-
 qui P, ut con. Giselinus et Sigonius: reliqui b 28 praeesse] praee P
 (pro praee) 29 erat. EXPLICIT SACRORV CHRONICORV LIBER PRIMVS.
 INCIPIT SECVNDVS. LEGE FELICITER. P.

CHRONICORVM

LIBER SECVNDVS.

1 Captiuitatis tempora prophetarum uaticiniis atque actibus
 illustrata sunt, maximeque Danielis egregia ad conseruandam
 legem perseuerantia et in absolutione Susannae diuino consilio
 2 ceterisque ab eo gestis, quæ iam ordine persequemur. hic sub rege
 Ioachim captus deductusque Babylonam paruus admodum puer: 5
 postea ob elegantiam uultus inter ministros regios assumptus,
 3 unaque cum eo Annanias, Misaël et Azarias. sed cum eos rex
 delicatioribus cibis curari praecepisset idque Asphanæ eunuchō
 negotiū dedisset, Daniel paternarum traditionum memor, ne ex
 mensa regis gentilium cibis participaret, poposcit ab eunuchō, ut 10
 4 leguminibus tantum uterentur. causante Asphane, ne dissimulatum
 imperiū regis consecutura macies proderet, Daniel Deo fretus
 pollicetur maioris decoris sibi uultus ex leguminibus quam ex
 cibis regiis fore. fidesque dictis affuit, ita ut minime eorum uultus
 comparabiles haberentur, qui imperialibus impendiis procuraban- 15
 tur. igitur a rege in honorem et gratiam adhibiti prudentia et

7 Dan. 1.

2 egregiam — perseuerantiam *P*, *em. de Prato* (Maxime itaque Danielis egregiam ad c. l. perseuerantiam, et in absolutionem S. diuino consilio, caeteraque ab eo gesta ordine persequemur *b*) 3 absolutionē *P*, *em. Hofmeister et de Prato* || sussanne *P* 4 quæ iam ordine *scripsi*: quæ in ordine *P* 5 Joacim *Sigonius* || babalonam *P* 6 elegantiam *P* 7 Ananias *b*, *item infra c. 3* 8 delicatioribus *P* || asphane eunuchō *P* 9 patiarum *Sigonius*, *at u. II, 12, 6* || memo. ne *P* 11 uescerentur *Sigonius* || asphanen *P* 13 maius *P* 16 in honorem et gratiam *nos*: in honore et gratiā (*sed gratia ex gratiā rasura factum*) *P*, in honore et gratia *b*

disciplina breui omnibus regis proximis antelati. per idem tempus 5
 Susanna, cuidam Ioachi nupta, spectatae femina pulchritudinis,
 a duobus presbyteris appetita, cum impudicis non adqueuisset,
 falso crimine incessitur, isdem presbyteris deferentibus, in remotis
 5 locis adulescentem cum ea deprehensum, sed illum iuuenili alacri-
 tate senum manus effugisse. ita presbyteris fides habita: iudicio
 populi Susanna damnatur. quae cum secundum legem ad suppli- 6
 cium duceretur, Daniel, tum annos natus XII, increpitis Iudaeis,
 cur innocenter morti dedissent, reduci eam in iudicium causam-
 10 que denuo audiri postulat. enimvero multitudo Iudaeorum, quae 7
 tum aderat, non sine Deo existimans puerum contemptae aetatae
 in hanc constantiam prorupisse, fauore accommodato in consilium
 reuertitur. initur denuo iudicium: Danielo, ut inter maiores natu 8
 resideret, delatum. igitur separari accusatores iubet: unumquem-
 15 que ex eis interrogat, sub cuius generis arbore adulteram depre-
 hendisset. ex uarietate responsi falsitas deprehensa: Susanna abso-
 luta, presbyteri, qui innocenti periculum creauerant, capite damnati.

Ea tempestate Nabuchodonosor somnium uidit, mysterio futu- 2
 rorum mirabile. cuius interpretationem cum per se non posset euol-
 20 uere, ascitis ad interpretandum Chaldaeis quique magicis artibus
 extisque hostiarum scire occulta et futura praecinere uidebantur,
 mox ueritus, ne more hominum non uera, sed placita regi ex som-
 nio coniectarent, uisa subprimit poscitque ab eis, ut, si uera in iis
 diuinatio esset, somnium ipsum sibi dicerent: tum demum inter-
 25 pretationi eorum crediturum, si prius enuntiando somnium artis
 periculum fecissent. illi uero tantam molem abnuentes, non esse 2
 id humanae opis confitebantur. rex motus, cur falsa diuinandi
 professione homines erroribus illuderent, cum astricti praesenti
 negotio nihil scire se confiterentur: ita edicto regis in eos animad-

18 Dan. 2.

1 tempus sus | sussanna P 2 cuidam de Prato: quaedam P || Joa-
 chim b, Joacim Drusius 3 presbiteris P et sic deinceps 4 hisdem P
 5 dephensū P 7 sussanna dampnatur P 9 innocenter P: inno-
 centem edd. || reduci scripsi: reduce P, reducere b 13 Danieli b, item
 p. 58, 2 14 unumquemque de Prato: unumque Pb 17 dampnati P
 18 misterio P 20 quique Drusius: qui Pb, cf. Dan. 2, 2 et 2, 10
 22 ueritur P 23 poscitque nos: poposcitque Pb || in his Pb 27 cur
 P: quod b

3 uersum palamque omnes huius artis interficiebantur. quod ubi
 Danielo compertum, regis proximum appellat: enuntiationem
 4 somnii interpretationemque eius pollicetur. res ad regem deferitur:
 Daniel arcessitur. iam reuelato sibi per Deum mysterio uisa regis
 refert absoluitque. sed res postulat, uti regis somnium et inter- 5
 5 pretationem prophetae et consequentium fidem exponamus. uiderat
 rex per soporem imaginem capite aureo, *pectore* brachiisque
 argenteis, uentre et femoribus aereis, cruribus ferreis, quae in
 pedes *partim* ferreos, partim fictiles desinebat: sed ferrum atque
 testum inter se confusum coire non poterat. ad extremum ima- 10
 ginem lapis sine manibus abscissus proterebat, redactaque omnia
 in puluerem uento ablata.
 3 Igitur secundum prophetae interpretationem imago uisa figu-
 2 ram mundi gerit. caput aureum Chaldaeorum imperium est,
 3 siquidem id primum et opulentissimum fuisse accepimus. pectus 15
 et brachia argentea secundum regnum annuntiant: Cyrus enim
 4 uictis Chaldaeis atque Medis imperium ad Persas contulit. in
 uentre aereo tertium regnum portendi pronuntiatur, atque imple-
 tum uidemus, siquidem Alexander ereptum Persis imperium Mace-
 5 doniae uindicauit. crura ferrea imperium quartum, idque Romanum 20
 intellegitur, omnibus ante regnis ualidissimum. pedes uero partim
 ferrei, partim fictiles diuidendum esse Romanum regnum, ita ut
 numquam inter se coeat, praefigurant: quod aequae impletum est,
 siquidem cum non ab uno imperatore, sed etiam a pluribus semper-
 que inter se armis aut studiis dissentientibus res Romana admini- 25
 6 stretur. denique commisceri testum atque ferrum numquam inter
 se coeunte materie commixtiones humani generis futurae a se in-
 uicem dissidentes significantur, siquidem Romanum solum ab
 exteris gentibus aut rebellibus occupatum aut dedentibus se per

2 Danieli *b* 4 accersitur *b* || per Dominum *b* 5 refert *de Prato*
 (*idem regi scribens*): refertur *P* (uisio regis refertur solutioque *b*) 7 pec-
 tore *addendum esse uidit Drusius, cf. u. 15 et Dan. 2, 32.* 9 par-
 tim *b: om. P* 10 se *addidit Giselinus*; confusum inter se *Vorstius*
 11 abscissus *P* 18 atque *P*: idque *b* 24 siquidem iam non . . ad-
 ministratur *b* || *fort.* sed iam a. pluribus 26 denique quod commis-
 centur *Bernays p. 28 not. 48* 27 coeunte materia *Bernays, coeuntē*
 materiē *P* 29 rebeli *P* || se per pacis speciem *Sigonius*: semper pacis
 speciē *P*

pacis speciem traditum constet, exercitibusque nostris, urbibus
 atque prouinciis permixtas barbaras nationes, et praecipue Iudaeos,
 inter nos degere nec tamen in mores nostros transire uideamus.
 atque haec esse postrema prophetae annuntiant. in lapide uero sine 7
 5 manibus abscisso, qui aurum, argentum, aes, ferrum testumque
 comminuit, Christi figura est. is enim non conditione humana
 editus, siquidem non ex uoluntate uiri, sed ex Deo natus est,
 mundum istum, in quo sunt regna terrarum, in nihilum rediget
 regnumque aliud incorruptum atque perpetuum, id est futurum
 10 saeculum, quod sanctis paratum est, confirmabit. de quo uno adhuc 8
 quorundam fides in ambiguo est, non credentium de futuris, cum
 de praeteritis conuincantur. igitur Daniel multis a rege muneribus
 donatus, praefectus Babyloniae atque omni imperio, in summis
 honoribus habebatur. eius suffragio Annanias, Azarias et Misael
 15 ad summam aequae dignitatem et potestatem prouecti. eodem fere 9
 tempore praeclara Ezechielis prophetia extitit, reuelato ei futu-
 rorum et resurrectionis mysterio. extat liber magni operis et cum
 cura legendus.

At in Iudaea, cui post excidium Hierosolymae Godoliam 4
 20 praepositum supra memorauimus, aegre ferentes Iudaei principem
 sibi ex stirpe *non* regia arbitrio uictoris datum, Ismael quodam
 duce et concitatore nefandae coniurationis, dispositis eum in con-
 uuiuo insidiis peremerunt. at hi, qui extra noxiam fuerant, ultum 2
 ire facinus cupientes propere aduersum Ismael arma capiunt. sed
 25 *ut* ille cognouit exitium sibi imminere, relicto exercitu, quem con-
 traxerat, non amplius octo comitantibus ad Ammonitas confugit.
 igitur populum uniuersum metus peruaserat, ne paucorum scelus 3
 omnium exitio rex Babylonius ultum iret: nam praeter Godoliam

15 Dan. 2. 19 IV Reg. 25. 23 Jer. 40 sq.

2 et praecipue Iudaeos *corruptum censet Bernays l. c.* 4 postrema
P: postrema tempora *b* || propheta (*sc. Daniel*) annuntiat *de Prato* 5 ab-
 scisso *P* || aes *scripsi*: .es. (*sic*) *P*, et *b*; *cf. Dan. 2, 35* (*es pro aes codex*
etiam II, 8, 5 habet) 6 figuram esse *b* 8 redigit *P*, *em. Giselinus*

11 credentium *de Prato*: credendum *P* 13 donatus *P*, *ut coni.*
Vonck: donatur *b* 14 misahel *P* 16 hiezechielis *P* 20 Iudaei qui-
 dam malebat *de Prato* 21 extirpe *P* || non *b*: *om. P* 22 concentore *P*

25 *ut ille nos*: ille *P*, ille quia *b* 26 *viii nos*: *om. P*, quam octo *b*;
cf. Jerem. 41, 15 28 babylonius *P*

4 multos ex Chaldaeis cum eo interfecerant. itaque consilium ineunt
 fugiendi in Aegyptum, sed prius Hieremiam frequentes adeunt,
 5 sciscitantes diuinum responsum. at ille uerbis Dei uniuersos hortari,
 in solo patrio manerent: si id fecissent, Dei praesidio tuendos
 nullumque a Babyloniiis periculum fore: sin Aegyptum peterent, 5
 6 omnes ibi ferro ac fame diuersoque mortis genere perituros. sed
 plebs assueto malo insolens parendi salubribus consiliis et diuino
 imperio profecta in Aegyptum. quid de ea postea actum, sacris
 litteris siletur: nobis nihil compertum.

5 Hoc tractu temporum Nabuchodonosor elatus rebus secun- 10
 dis statuam sibi auream immensae magnitudinis posuit adorari-
 2 que eam ut sacram effigiem praecepit. quod cum certatim ab
 omnibus, deprauatis adulatione omnium animis, fieret, Annanias,
 Azarias et Misael profano officio abstinuerunt, non ignorantes ho-
 norem hunc soli Deo debitum. igitur rei ex edicto regis constituun- 15
 tur, propositaque eis conditio poenarum, ardens caminus, ut prae-
 senti metu adorare statuam cogerentur. uerum illi deuorari igni-
 3 bus quam piaculum committere maluerunt. itaque uincti compedi-
 bus in medias flammis coniciuntur. sed ministros infandi operis,
 dum promptius damnatos in ignem propellunt, flamma absorbit: 20
 Hebraeos — mirum dictu et incredibile non uisentibus — ignis non
 attigit, cum a spectantibus deambulantes in camino psalmum Deo
 dicere cernerentur, uisusque cum his inter ignes quartus specie
 angeli, quem Nabuchodonosor propius intuitus filium Dei se uidisse
 4 confessus est. tum rex haud dubius diuinam in re praesenti fuisse 25
 uirtutem, missis per omne regnum suum edictis facti miraculum
 5 prouulgauit, confessus soli Deo honorem deferendum. nec multo
 post obiecto sibi somnio, mox uoce etiam caelo emissa admonitus,
 potestate regia abiecta atque ab omni conuersatione humana remo-
 tus, herbis tantum uitam sustinens, egisse paenitentiam traditur: 30
 seruatum ei nutu Dei imperium, donec impleto tempore, agnito
 demum Deo, post VII annos et regno et statui pristino restitutus

2 Jer. 43. 6 Jer. 44. 10 Dan. 3. 27 Dan. 4.

3 sciscitantes *P* 8 profecta est *b* 14 misahel *P* 16 præpo-
 sitaque *P* 18 compedibus *Drusius*: pedibus *Pb*, cf. I, 28, 3 22 cum
 aspectantibus *edd.* pleraeque 23 inter ignem *b* 28 post rex obiecto *b*
 31 seruatumque *coni. de Prato*

est. hic post deuictum, ut supra diximus, Sedechiam, quem capti- 6
uum Babylonam transtulit, regnasse traditur annos VI et XX,
quamquam id non in sacra historia scriptum inuenerim. sed forte 7
accidit, ut dum multa euoluerem, annotationem hanc iam inter-
polato per aetatem libello sine auctoris nomine reperirem, in quo
regum Babyloniorum tempora continebantur: quam praetereundam
non putaui, siquidem et Chronicis consentiret, et ita illius nobis
ratio quadraret, ut per ordinem regum, quorum tempora contine-
bat, usque in primum Cyri regis annum, LXX annos — tot enim
10 per sacram historiam a captiuitate usque ad Cyrum fuisse refe-
runtur — impleteret.

Post Nabuchodonosor filius eius regnum indeptus, quem in 6
Chronicis Euilmarodac fuisse uocitatum repperi. hic duodecimo
imperii anno diem functus, fratri minori, qui Balthasar dictus
15 est, locum fecit. is cum quarto et decimo anno publicum epulum 2
principibus ac praefectis suis daret, sacra uasa, quae per Nabu-
chodonosor de templo Hierosolymae ablata nec in regales usus
usurpata, sed recondita in thesauris habebantur, proferri impe-
rauit. cumque his per luxum ac licentiam regalis conuiuii promi- 3
20 scue omnes uirilil ac muliebris sexus, uxores concubinaeque eius
uterentur, subito rex in pariete conspicatur digitos scribentes
cernebanturque in uersum ductae literae: sed qui posset scripta
legere, non reperiabatur. igitur rex perterritus magos et Chaldaeos 4
aduocat. quibus mussantibus nec quicquam respondentibus, regina
25 regem admonet, esse quendam Hebraeum Daniel nomine, qui olim
Nabuchodonosor occulti mysterii somnium reuelasset, iam tum ob
illustrem sapientiam summis honoribus donatum. itaque accitus 5
perlegit interpretatusque, ob delictum regis, qui sacra Deo vasa
temerasset, ipsi exitium imminere regnumque eius Medis ac Persis

12 IV Reg. 25. 15 Dan. 5.

2 babillonā *P*, Babylonem *b* 4 hanc in interpolato *Giselinus* 5 rep-
perirem *P* 6 regnum babilloniorum *P* 7 consentirent *P*, *em. de Prato*
12 regnum est adeptus *b* 13 Euilmarodac *Pb*: Euilmarodach *Drusius*
14 Balsasar *Drusius* 15 Is cum *b*: cum *P* 17 hierolimae *P*
|| nec *P*: ac *b* 19 cumq. *P*: cum *b* 20 omnes *P*, ut *coni. Sigonius*:
omnis *b* 21 conspicatur *P* (*non* conspicatus est): conspicit *b* 22 pos-
sit *P* 23 repperiebatur *P* 24 mussitantibus *b*, at *cf. I, 43, 7* 27 ac-
citus Daniel *b*

- 6 datum. quod mox consecutum est. nam eadem nocte Balthasar
interiit, regnum eius Darius natione Medus occupauit: Danielum
illustri opinione compertum uniuerso imperio praeposuit, secutus
superiorum regum iudicium. nam et Nabuchodonosor eum regno
praefecerat et Balthasar ueste purpurea et torque aureo donatum 5
tertium regni principem constituerat.
- 7 Igitur hi, qui una cum eo rerum potentes erant, exagitati
inuidia, quod eis alienigena captivae gentis fuisset aequatus, regem
deprauatum adulatione compellunt, ut sibi diebus proximis xxx
diuini honores darentur, neque cuiquam liceret Deum nisi regem 10
precari. facile id Dario persuasum, stultitia regum omnium, qui
2 sibi diuina uindicant. igitur Daniel non rudis neque inscius, Deo
preces, non homini deferendas, reus constituitur edicto regis non
paruisse. multumque abnuente Dario, cui carus acceptusque sem-
3 per fuerat, principes peruicere, ut in lacum demitteretur. sed 15
obiecto bestiis nullum periculum fuit. quod cum rex comperisset,
accusatores deputari leonibus praecepit: qui non simili exemplo
perfuncti sunt: nam continuo deuorati ferarum famem expleue-
4 runt. Daniel clarus ante clarius haberi: rex antiquato edicto suo
nouum proposuit, relictis erroribus ac superstitionibus Deum Da- 20
5 nielis colendum. extant etiam uisiones eius, quibus consequentium
saeculorum ordinem reuelauit, annorum etiam numerum comple-
xus, intra quem Christum, sicut factum est, descensurum ad terras
6 pronuntiauit uenturumque Antichristum manifeste exposuit. quod
si qui studiosior erit, rectius ibi quaesitum reperiet: nobis propo- 25
situm est rerum tantum ordinem contexere. Darius duodeuiginti
annos regnasse traditur: qua tempestate Astyages Medis imperabat.
- 8 Hunc Cyrus, ex filia nepos eius, regno expulit, Persarum
usus armis: unde summa imperii ad Persas translata est. Baby-
2 lonii quoque in potestatem ditionemque eius concessere. igitur 30

21 Dan. 7—10. 28 Esra 1. Jer. 25. II Par. 36.

2 regnumque b || Daniele b 8 inuidia *Giselinus*: iniudea P, in
Judaea b 9 compellant *malebat de Prato coll. Seueri dial. 2, 6* 10 deum
P, ut *coniecit de Prato*: Dominum b 11 id *olario P* 18 feram P
19 haberi P: haberi coepit b || *aritiqato P* 24 anticristum P
25 si quis b 26 duo de xx P 27 astyagis P 30 potestatem et
ditionemq. P

initio regni, propositis publice edictis, dat potestatem Iudaeis in
solum patrium redeundi, sacra etiam uasa, quae Nabuchodonosor
de templo Hierosolymae abstulerat, reddidit. itaque pauci tum
in Iudaeam regressi: ceteris redeundi animus an facultas defuerit
15 parum comperimus. erat ea tempestate apud Babylonios Beli anti-
quissimi regis, cuius etiam Virgilius meminit, ex aere simulacrum,
quod superstitione hominum consecratum Cyrus quoque adorare
erat solitus, antistitum eius dolo illusus, qui uesci effigiem illam
atque potare affirmabant, cum diurnam pensitationem, quae idolo
20 inferebatur, clam ipsi absumerent. igitur Cyrus cum Danielo fami-
liariter uteretur, quaerit ab eo, cur simulacrum non adoraret,
cum manifestum uiuentis Dei esset indicium, absummentis ea, quae
inferebantur. Daniel ridens hominis errorem negare id posse fieri, 5
ut aes illud, id est bruta materies, cibo uteretur aut potu. acciri
15 ergo rex sacerdotes iubet (nam fere ad septuaginta erant) adhibi-
toque eos terrore increpat, quis impensa consumeret, cum Daniel
uir prudentia insignis minime id ab insensibili simulacro posse
fieri contenderet. tum illi confisi parato dolo sueta inferri et obsig- 6
nari a rege templum deprecant, uti, nisi omnia postero die ab-
20 sumpta deprehenderentur, morte poenas persoluerent, dum eadem
conditio Danielo maneret. itaque signo regis templum obsignatur, 7
cum prius Daniel sacerdotibus insciis pauimentum cinere asper-
sisset, ut introeuntium occultos aditus uestigia proderent. igitur
postero die rex templum ingressus animaduertit absumpta, quae
25 idolo apponi iusserat. tum Daniel occultam fraudem uestigiis pro- 8
dentibus reserat, sacerdotes cum uxoribus et filiis, subfosso fora-
mine ingressos, ea quae idolo apposita fuerant deuorasse. ita
omnes iussu regis interfecti, templum ac simulacrum *Danielo* in
potestatem datum atque arbitrio eius dirutum.

30 Interea Iudaei, quos ex permissu Cyri in patriam regressos 9
supra memorauimus, urbem ac templum restituere aggressi, ut

6 Aen. I, 729. 30 II Par. 36.

4 defuerat P 5 Beli b: bella P 6 cuius — meminit *Sigonio glossema*
uidebatur 10 Daniele b 14 ut | ut es illud P || accyri P, accersi b
18 sueta P: om. b; *aliquid deesse recte Vorstius senserat* || inferri P
et Vorstius: inferre b 21 Danieli b 23 ues'tia P 28 Danielo
om. P, Danieli b 31 restuere P

pauci atque inopes parum proficiebant, donec centesimo fere anno, Artaxerxe rege Persis imperitante, per eos, qui locis praeerant, ab
 2 aedificando deterriti: etenim tum Syria atque omnis Iudaea sub
 Persarum imperio per magistratus ac praesides regebatur. igitur
 his consilium fuit regi Artaxersi scribere, non oportere Iudaeis
 restituendae urbis suae copiam dari, ne pro contumaci ingenio
 resumptis uiribus, aliis gentibus imperare soliti, non paterentur
 3 sub alieno imperio degere. ita comprobato a rege praesidium con-
 silio prohibita urbis aedificatio usque in secundum Darii regis
 annum dilata est. sed hoc tractu temporum, qui reges Persis 10
 imperauerint, inseremus, quo facilius annorum series in ordinem
 4 contexta prodatur. post Darium Medum, quem duodeuiginti annos
 regnasse significauimus, Cyrus uno et triginta annis rerum potitus
 est. Scythis bellum inferens in proelio cecidit, secundo anno post-
 5 quam Tarquinius Superbus Romae regnare coeperat. Cyro Cam- 15
 byses filius eius successit: regnauit annos viii. hic cum Aegy-
 ptum atque Aethiopiam bello premeret et subegisset uictorque in
 Persas reuerteretur, casu se ipse uulnerauit ex eoque ictu periit.
 6 post huius mortem magi duo fratres, natione Medi, menses vii Per-
 sarum regnum optinuerunt. ad hos interficiendos septem nobilis- 20
 simi Persae coniurauerunt, quorum princeps fuit Darius Hystaspis
 filius, natus ex fratre patruelis Cyri, omniumque consensu regnum
 7 ei delatum: regnauit annos vi et xxx. hic ante quadriennium
 quam decederet, apud Marathonam pugnavit, celeberrimo Graecis
 Romanisque historiis proelio. id gestum post Romam conditam 25
 anno fere ducentesimo et sexagesimo, Macerino et Augurino con-
 sulibus, abhinc annos, si tamen inuestigatio Romanorum consulum
 non fefellit, dccc lxxx et viii: omne enim tempus in Stiliconem
 8 consulem direxi. post Darium Xerses fuit, isque uno et xx annis

2 Esra 3. 8 Esra 6.

2 Artaxerxe *b*, et sic semper in hoc nomine 3 sunt deterriti *b*
 4 regebatur *b*: agebatur *P*, an ex agebat? cf. ad I, 30, 1 9 et usque
malebat de Prato 12 contexta *P* 13 significamus *P* || una et xxx
 annis *P* 15 ceperat *P* 16 regnauitque *b* 18 ipse *P*: ipsum *b*
 21 hystaspi *P* 24 Marathona *malebat de Prato* 26 macherino *P*,
em. de Prato 28 omne *P* || stilliconem *P* 29 exerses *P*, Xerses *b*
 et sic deinceps || unum et xx annos *b*

regnasse traditur: quamquam in plerisque exemplaribus xx et v annos imperii eius fuisse repperi. huic successit Artaxerses, cuius supra meminimus. hic cum inhiberi aedificationem urbis Iudaeae 9 templique iussisset, suspensum opus usque in secundum Darii regis annum pependit. sed ut usque ad eum temporum ordo conexus sit, Artaxerses regnavit annis uno et xl, Xerses duobus mensibus. postque eum Suedianus vii mensibus fuit.

Darius deinde, sub quo templum est restitutum, regnum 10 adeptus est, cui Ochus tum nomen erat. hic cum ex Hebraeis tres 10 adolescentes spectatae fidei corporis custodes haberet unusque ex his prudentiae documento admirationem regis in se conuertisset, delata sibi optione petendi, si quid animo concepisset, ingemiscens patriae ruinis copiam restituendae urbis poposcit meruitque a rege, ut subregulis ac praesidibus imperaret, aedificationem sacrae 15 aedis praebitis impendiis maturarent. ita templum quadriennio 2 consummatum, sexto post anno quam Darius regnare coeperat, idque Iudaeis satis uisum: et quia magnae molis erat urbem restituere, diffusi uiribus opus multi laboris incipere non ausi templo continebantur. per idem tempus Esdras scriba legis post 3 20 xx fere annos quam templum fuerat consummatum, defuncto iam Dario, qui unum de uiginti annos rerum fuerat potitus, permissu Artaxersis secundi, non illius, qui inter duos Xerses fuit, sed huius, qui Dario Ocho successerat, Babylonia profectus multique eum secuti Hierosolymam peruexere uasa diuersi operis et dona, 25 quae rex templo Dei miserat, cum xii Leuitis: uix enim hic nu- 4 merus ex illa tribu repertus traditur. is cum deprehendisset Iudaeos gentilium conubiis permixtos, multis increpitos renuntiare

12 Esra 6. 23 Esra 7 sq. 26 Esra 9 sq.

3 meminimus *P*: mentionem fecimus *b* 6 annis uno *nos*: annos unū *P*
7 Suedianus] *vulgo* Sogdianus 9 adeptus *P* 11 documento ammi-
rationem *P* 12 concupisset *malebat de Prato* 14 imperaret ut *b*
16 ceperat *P* 21 unū de .xx. annos *P*: unum de xx annis *b* (unde uiginti
de Prato) 22 artaxerses *P* 23 dario cho *P* || multique eum secuti
Hierosolymam peruexere uasa diuersi operis *scripsi*: multisque eum secuti
hierosolimam peruenere uasa diuersi operis *P*, multisque eum sequutis,
Hierosolymam peruenere. Vasa quoque diuersi operis *b* 27 cocconubiis *P*,
connubiis *edd.*

pauci atque inopes parum proficiebant, donec centesimo fere anno, Artaxerxe rege Persis imperitante, per eos, qui locis praeerant, ab aedificando deterriti: etenim tum Syria atque omnis Iudaea sub Persarum imperio per magistratus ac praesides regebatur. igitur his consilium fuit regi Artaxersi scribere, non oportere Iudaeis restituendae urbis suae copiam dari, ne pro contumaci ingenio resumptis uiribus, aliis gentibus imperare soliti, non paterentur sub alieno imperio degere. ita comprobato a rege praesidium consilio prohibita urbis aedificatio usque in secundum Darii regis annum dilata est. sed hoc tractu temporum, qui reges Persis imperauerint, inseremus, quo facilius annorum series in ordinem contexta prodatur. post Darium Medum, quem duodeuiginti annos regnasse significauimus, Cyrus uno et triginta annis rerum potitus est. Scythis bellum inferens in proelio cecidit, secundo anno postquam Tarquinius Superbus Romae regnare coeperat. Cyro Cambyses filius eius successit: regnauit annos VIII. hic cum Aegyptum atque Aethiopiam bello premeret et subegisset uictorque in Persas reuerteretur, casu se ipse uulnerauit ex eoque ictu periit. post huius mortem magi duo fratres, natione Medi, menses VII Persarum regnum optinuerunt. ad hos interficiendos septem nobilissimi Persae coniurauerunt, quorum princeps fuit Darius Hystaspis filius, natus ex fratre patruele Cyri, omniumque consensu regnum ei delatum: regnauit annos VI et XXX. hic ante quadriennium quam decederet, apud Marathonam pugnavit, celeberrimo Graecis Romanisque historiis proelio. id gestum post Romam conditam anno fere ducentesimo et sexagesimo, Macerino et Augurino consulibus, abhinc annos, si tamen inuestigatio Romanorum consulum non fefellit, DCCC LXXX et VIII: omne enim tempus in Stiliconem consullem direxi. post Darium Xerses fuit, isque uno et XX annis

2 Esra 3. 8 Esra 6.

2 Artaxerxe *b*, et sic semper in hoc nomine 3 sunt deterriti *b*
 4 regebatur *b*: agebatur *P*, an ex agebat? cf. ad I, 30, 1 9 et usque malebat de Prato 12 contexta *P* 13 significamus *P* || unū et xxx annis *P* 15 ceperat *P* 16 regnauitque *b* 18 ipse *P*: ipsum *b*
 21 hystaspi *P* 24 Marathonā malebat de Prato 26 macherino *P*, em. de Prato 28 omnē *P* || stiliconem *P* 29 exerses *P*, Xerxes *b* et sic deinceps || unum et xx annos *b*

regnasse traditur: quamquam in plerisque exemplaribus xx et v annos imperii eius fuisse repperi. huic successit Artaxerses, cuius supra meminimus. hic cum inhiberi aedificationem urbis Iudaeae 9 templique iussisset, suspensum opus usque in secundum Darii regis annum pependit. sed ut usque ad eum temporum ordo conexus sit, Artaxerses regnavit annis uno et xl, Xerses duobus mensibus. postque eum Suedianus vii mensibus fuit.

Darius deinde, sub quo templum est restitutum, regnum 10 adeptus est, cui Ochus tum nomen erat. hic cum ex Hebraeis tres 10 adolescentes spectatae fidei corporis custodes haberet unusque ex his prudentiae documento admirationem regis in se conuertisset, delata sibi optione petendi, si quid animo concepisset, ingemiscens patriae ruinis copiam restituendae urbis poposcit meruitque a rege, ut subregulis ac praesidibus imperaret, aedificationem sacrae 15 aedis praebitis impendiis maturarent. ita templum quadriennio 2 consummatum, sexto post anno quam Darius regnare coeperat, idque Iudaeis satis uisum: et quia magnae molis erat urbem restituere, diffisi uiribus opus multi laboris incipere non ausi templo continebantur. per idem tempus Esdras scriba legis post 3 20 xx fere annos quam templum fuerat consummatum, defuncto iam Dario, qui unum de uiginti annos rerum fuerat potitus, permissu Artaxersis secundi, non illius, qui inter duos Xerses fuit, sed huius, qui Dario Ocho successerat, Babylonia profectus multique eum secuti Hierosolymam peruexere uasa diuersi operis et dona, 25 quae rex templo Dei miserat, cum xii Leuitis: uix enim hic nu- 4 merus ex illa tribu repertus traditur. is cum deprehendisset Iudaeos gentilium conubiis permixtos, multis increpitos renuntiare

12 Esra 6. 23 Esra 7 sq. 26 Esra 9 sq.

3 meminimus *P*: mentionem fecimus *b* 6 annis uno *nos*: annos unū *P*
 7 Suedianus] *uulgo* Sogdianus 9 adeptus *P* 11 documento ammi-
 rationem *P* 12 concupisset *malebat de Prato* 14 imperaret ut *b*
 16 ceperat *P* 21 unū de .xx. annos *P*: unum de xx annis *b* (unde uiginti
de Prato) 22 artaxerses *P* 23 dario cho *P* || multique eum secuti
 Hierosolymam peruexere uasa diuersi operis *scripsi*: multisque eum secuti
 hierosolimam peruenere uasa diuersi operis *P*, multisque eum sequutis,
 Hierosolymam peruenere. Vasa quoque diuersi operis *b* 27 coconubiis *P*,
 connubiis *edd.*

istiusmodi matrimoniis ac filios ex his susceptos extrudi iubet,
 omnesque dicto paruere. purgatus populus ueteris legis ritu agebat.
 5 ceterum Esdras nihil super reficienda urbe egisse comperio, credo
 potiore curam ratus plebem corruptis moribus reformare.

11 Erat ea tempestate apud Babyloniam Neemias minister 5
 regius, gente Iudaeus, Artaxersi merito obsequiorum carissimus.
 2 is Iudaeos percontatus, quis paternae urbis status esset, ubi com-
 perit in isdem ruinis iacere patriam, totis sensibus conturbatus
 cum gemitu multisque lacrimis orasse ad Deum traditur, delicta
 3 gentis suae reputans, misericordiam diuinam efflagitans. igitur 10
 cum eum rex inter epulas maestum extra solitum animaduertis-
 set, poposcit ab eo causam dolorum ut exponeret. tum ille
 aduersa gentis suae et ruinam ciuitatis deflere, quae iam per annos
 fere ducentos et quinquaginta solo strata, malorum testimonium,
 spectaculum inimicis praeberet: daret sibi eundi et restituendae 15
 4 eius potestatem. paruit rex piis precibus, statimque eum cum
 praesidio equitum, quo tutius iter ageret, dimisit, datis ad prae-
 tores epistulis ut necessaria praeberent. is cum Hierosolymam
 peruenisset, uiritim populo opus urbis distribuit, et certatim iussa
 omnes curabant. iamque ad medium machinae processerant, cum 20
 5 flagrante inuidia gentium uicinae urbes conspirant opera inter-
 rumpere Iudaeosque ab aedificando detertere. sed Neemias, dispo-
 sitis aduersum incursantes praesidiis, nihil territus coepta expli-
 cuit: consummatoque muro et ualuis portarum perfectis, per
 familias construendis interius domibus urbem dimensus est. 25
 censuitque populum minime urbi parem, neque enim amplius
 quam ad quinquaginta milia promiscui sexus atque ordinis reperta:
 6 tantum ex illo quondam inmani numero frequentibus bellis ab-
 sumptum aut captiuitate detentum. nam olim hae duae tribus,
 quarum hoc residuum fuit, cum ab his decem tribus separatae 30
 sunt, CCC et XX milia uirorum armauerant. a Deo ob peccatum

10 Neh. 2. 20 Neh. 3 sqq.

2 ritu *de Prato*: ritū *Pb* 5 *Nehemias Drusius* 6 *artaxersi P*
 10 *misericordiamque b* 14 et sexaginta *Sigonius* 20 cum flagrante]
 conflagrante *P* 22 Iudaeos *b* || dispositis *b*: depositis *P* 24 muro
Sigonius addidit, possis etiam opere 25 dimensus *Galesinius et Giselinius*:
 dimissus *P* 31 *CLXXX Sigonius* || a Deo *de Prato*: adeo *edd. priores*,

internecioni et captiuitati datae ad hanc usque paucitatem deue-
nerant. sed haec, ut dixi, plebs duarum tribuum fuit: decem uero 7
prius deductae per Parthos, Medos, Indos atque Aethiopas dis-
persae numquam in solum patrium regressae, hodieque barba-
rarum gentium imperiis continentur. sed consummatio restitutae
urbis xxx et ii imperii Artaxersis anno refertur. a quo tempore 8
usque ad Christi crucem, id est Fusium Geminum et Rubellium
consules, anni cccxc et viii: ceterum a restitutione templi usque
in euersionem, quae sub Vespasiano consule Augusto per Titum
Caesarem consummata est, anni cccc lxxx et iii. praedictum id 9
olim est a Daniele, qui ab instauratione templi usque in euer-
sionem lx et viii hebdomadas futuras pronuntiauerat. a die
autem captiuitatis Iudaeorum usque in tempus restitutae ciuitatis
fuerunt anni cclx.

11 In hoc temporum tractu Esther atque Iudith fuisse arbitra- 12
mur: quarum quidem actus quibus potissimum regibus conectam,
non facile perspexerim. nam cum Esther sub Artaxerxe rege refe-
ratur, porro duos huius nominis Persarum reges fuisse reppererim,
multa cunctatio est cuius haec temporibus applicetur. mihi tamen 2
uisum est huic Artaxersi, sub quo Hierosolyma est restituta,
Esther historiam conectere, quia non sit uerisimile, ut, si sub
priore Artaxerxe fuisset, cuius tempora Esdra complexus est,
nullam tam illustris feminae mentionem retulisset, maxime cum
ab illo Artaxerxe inhibitam templi aedificationem, sicut supra
memorauimus, constet: neque Esther passura fuerit [tum], si in
illius matrimonio tum fuisset. nunc gesta edisseram. erat ea tem- 3
pestate regi in matrimonio Vastis quaedam, mirae femina pulchri-

10 Dan. 9.

1 data P 3 deductae nos: ductae P, abductae de Prato 4 sunt
regressae b 6 ii] duo P || artaxersis P 7 Fusium P: Fusium b ||
Geminum b || rebellium P, em. de Prato 8 malim cons. (sic cod.) s
(i. e. sunt) anni 14 post cclx est in P spatium uacuum quindecim fere
litterarum 15 nhoc P initio noui uersus, Hoc b || Esther Drusius:
hester P et sic deinceps 17 artaxerxe P, item u. 22 et 24, et artar-
xersi u. 20 18 reppererim scripsi: repperi P 21 quia non sit scripsi:
qui an fuit P, quae ante fuit b || uerisimilis b 22 tempora Esdra de
Prato: tēprā P 24 sic supra P 25 utrumque tum de Prato delen-
dum censet, nos prius saltem inclusimus

tudinis. cuius cum formam omnibus praedicaret, die quodam, cum publicum conuiuium dabat, adesse reginam demonstrandae
 4 pulchritudinis gratia iubet. illa uero stulto rege consultior, pudens uirorum oculis spectaculum corporis praebere, iussa abnuuit. qua contumelia barbarus animus permotus uxorem matrimonio ac regia
 5 depellit. igitur cum in locum eius puella regis coniugio quaeretur, reperta est Esther ceteras specie uincere. haec Iudaea ex tribu Benjamin, utroque parente orba, a Mardochoaeo patrueli
 6 fratre educta. cum ad regales nuptias duceretur, mandante educatore genus *et* patriam occultauit, admonita ne paternarum tradi-
 7 tionum immemor, etsi in matrimonium alienigenae captiua succederet, gentilium cibus participaret. igitur iuncta regi breui, ut fit, ui pulchritudinis totum eius animum facile cepit, adeo ut eam aequatam imperio insigni regio, ueste purpurea donaret.

13 Qua tempestate Mardochoeus inter proximos regis erat, pro
 uirili portione negotiorum familiarium curator. is compositas a duobus spadonibus regi insidias prodiderat, atque ex eo carior
 2 summisque honoribus donatus. erat ea tempestate regi Aman quidam perfamiliaris, quem aequatum sibi adorari more regum praeceperat. id Mardochoeus unus ex omnibus facere fastidians
 3 odia Persae in se grauiter accenderat. igitur Aman ad perniciem Hebraei animum intendens regem adit affirmatque, esse in regno eius hominum genus prauis superstitionibus deo hominibusque inuisum, externis legibus uiuens, dignum exitio: rectum esse omnes huius gentis internecioni dare, exque eorum bonis inmensas
 4 opes pollicetur. facile id barbaro persuasum: edictum emittitur Iudaeos necandos, missique continuo qui per omne regnum ab India usque Aethiopiam promulgarent. id ubi Mardochoaeo compertum, conscissis uestibus sacco obuoluitur conspersusque cinere pergit ad regiam, ibique eiulatu multo cuncta questibus replet:
 30 facinus indignum immeritam gentem perire neque ullam pereundi

6 Esther 2. 18 Esther 3. 28 Esther 4.

8 mardochoeo *P* || patruelo *b* 10 *et om. P, ac b* || ammonita *P* 13 coepit *P* 14 aequatam sibi imp. malebat *Vorstius* 15 mardocheus *P*, *et sic deinceps* 18 amman *h. l. P*, *sed alias aman; Haman b* 21 perniciem *P* 22 intendens *b*: incendens *P* || adiit *Pb* 27 omnē *P* 28 promulgarent *P*: edictum promulgarent *b* 30 regiam *P et de Prato*: reginam *b*

causam dari. Esther lamentantis voce excita rem, ut erat, cognoscit. tum uero anceps consilii, quia adeundi regem potestas non erat — etenim more Persarum reginae introire ad regem nisi accersitae non licet, nec tamen, cum fuerit regi libitum, sed statuto tempore admittitur — et forte tum ita euenerat, ut diebus xxx proximis separata a conspectu regis Esther haberetur. igitur audendum aliquid pro ciuibus rata, etsi certa pestis adesset, pulchro in negotio occumbere parata, inuocato prius Deo, aulam regis ingreditur. at barbarus re insolita percussus, paulatim blandimento muliebri delinitus, postremo ad cenam reginae perducitur, unaque cum illo Aman ille regi carus et Iudaeae genti infestus. igitur cum iam post epulas multis poculis conuiuium calere coepisset, Esther genibus regis aduoluitur, gentis suae perniciem deprecatur. rex uero nihil se petenti, si quid ultra peteret, negaturum pollicetur. tum Esther arrepto tempore Amanis mortem flagitat in ultionem gentis, quam perditam cupierat. sed rex amici memor paulisper cunctatus deliberandi gratia modicum secessit. deinde regressus ut uidit Aman reginae genua complexum, succensus ira et appetitam reginam clamitans, morte eum affici iubet. et tum regi compertum, poenam crucis per Aman Mardochoeo paratam. ita Aman eadem cruci affigitur, omniaque bona eius Mardochoeo data Iudaeique sunt absoluti. Artaxerses regnauit annos duos et lx, eidemque Ochus successit.

Huic rerum ordini recte Iudith actus conseram: traditur enim post captiuitatem fuisse, sed quis eo tempore Persis regnauerit, historia diuina non edidit: regem tamen, sub quo illa gesta sint, Nabuchodonosor nuncupat, non utique eum, qui Hierosolymam ceperit. sed nullum hoc nomine post captiuitatem apud Persas regnasse reperio, nisi si ob inopotentiam et pariles conatus quicum-

6 Esther 5. 13 Esther 7. 24 Judith 1.

8 parata de Prato: parat Pb || dō P corr. 1 m. ex dnō: Domino b
 9 percussus b 10 coenam b 11 gentis P, em. Galesinius 13 per-
 nitentem P 17 cunctatur deliberandique b 18 ut uidit Sigonius: uidit P
 20 compertum erat b 21 eodem P: eidem b 22 artaxerses P
 23 lx P: xl Sigonius; contra de Prato censet infra anni ii et xl (pro
 duo et xx) scribendum esse 24 conseram P, ut con. Drusius: conferam b
 26 gesta sunt malebat de Prato 29 inpatientiam P, em. Sigonius
 || quicumq. P et Sigonius: quicum b

3 que ille rex Nabuchodonosor a Iudaeis uocitatus est. plerique
 tamen Cambysem, Cyri regis filium, putant, eo quod uictor Aegy-
 ptum atque Aethiopiam penetrauerit. sed huic opinioni eadem sacra
 historia repugnat: nam duodecimo regis illius anno Iudith fuisse
 4 signatur. porro Cambyses non ultra VIII annos rerum potitus est. 5
 unde, si in historia opinari licet, sub Ocho rege, qui post Artax-
 ersen secundum fuit, haec gesta crediderim: idque uel ex hoc
 conicio, quod idem Ochus, ut in saecularibus legi, natura immitis
 cupidusque bellorum traditur. nam et arma finitimis intulit et
 Aegyptum, quae ante multos annos descieuerat, bello recuperauit. 10
 5 quo tempore etiam sacra eorum et Apim in deum receptum irri-
 sisse traditur: quod postea Baguas, spado eius natione Aegyptius,
 indignatus, contumeliam gentis morte regis ultus est. meminit
 6 autem huius Baguae historia diuina: nam cum Holofernes iussu
 regis aduersum Iudaeos duxit exercitum, Baguam in isdem 15
 castris fuisse memorauit. unde non immerito in argumentum
 nostrae opinionis adduxerim, ut rex ille, Nabuchodonosor nuncu-
 patus, Ochus fuerit, sub quo Baguam fuisse mundiales historici
 7 prodiderunt. ceterum illud nemini mirum esse oportebit, quod
 scriptores saecularium litterarum nihil ex his, quae sacris uolumi- 20
 nibus scripta sunt, attigerunt: Dei spiritu praeualente, ut inta-
 minata ab ore corrupto uel falsis uera miscente intra sua tantum
 mysteria contineretur historia, quae separata a mundi negotiis et
 sacris tantum uocibus proferenda permisceri cum aliis uelut aequali
 8 sorte non debuit: etenim erat indignissimum, ut alia agentibus 25
 aut alia quaerentibus haec quoque cum reliquis miscerentur. sed
 pergam ad cetera ac per Iudith gesta, ut potero, paucis absoluiam.
 15 Igitur reuersis, ut supra memorauius, in solum patrium
 Iudaeis, necdum composito rerum aut urbis statu, rex Persarum
 Medis bellum infert atque aduersus regem eorum, Arphaxad 30

12 Judith 2. 30 Judith 1.

2 eo *P*: esse *b* 6 artaxersen *P* 8 conitio *P* || in *b*: *om. P* || saecularibus *P*: secularibus quibusdam scriptis *b* 14 olofern', i. e. olofernus *P*
 15 aduersus *b* || duxit *Laubmann*: dux *P*, duxerat *b*, duceret *de Prato*
 17 opionis *P* 21 attigerunt *b*: contigerunt *P*, attigerint *malebat de Prato* ||
 prouidente *coni. de Prato* 22 uel *P*: et *b* 27 ac Judith gesta *Sigonius*
 30 arfaxat *P*, *em. Drusius e Graeco Ἀρφαξάδ*

nomine, acie confli- git secundo euentu: perempto rege gentem imperio adiungit. idem reliquis nationibus facit, praemisso Holo-
 2 ferne, quem principem militiae delegarat, cum milibus peditum
 c et xx, equitum xii. is Cilicia et Arabia bello uastatis multas
 3 urbes aut ui capit aut metu in deditionem compellit. iamque 3
 Damascus admotus exercitus magno Iudaeos terrore perculerat.
 sed impares ad resistendum, neque ad deditionem adquiescentibus 4
 animis, expertis quippe usque antea captiuitatis mala, ad templum
 frequentes concurrunt. ibi communi gemitu permixtoque ululatu
 10 diuinum auxilium implorant: satis se Deo ob peccata uel crimina
 dedisse poenarum; reliquiis saltem seruitio nuper exemptis par-
 ceret. interea Holofernes Moabitibus in deditionem acceptis atque 5
 aduersum Iudaeos in societatem belli assumptis, cum ab eorum
 principibus inquireret, quibusnam uiribus freti Hebraei deditioni
 15 animos non dedissent, Achior quidam comperta edisserit, Iudaeos 6
 Dei cultores, pio a patribus ritu institutos, olim in Aegypto pepen-
 disse seruitium: inde diuino munere eductos ac siccatum mare
 pedibus emensos, postremo omnibus gentibus deuictis habitatas
 maioribus terras recepisse. exin uario rerum statu floruisse aut 7
 20 concidisse, atque iterum malis emersisse, secundum merita iratum
 aut placatum Deum uicissitudine expertos, dum peccantes incur-
 sionibus hostium aut captiuitatibus coërcentur, propitio numine
 semper inuicti. ceterum, si praesenti tempore absque peccato sint,
 nullo modo eos posse superari: sin aliter se habeant, facile uincen-
 25 dos. ad haec Holofernes ferox multis uictoriis, nihil sibi inuictum 8
 ratus, ira accensus, cur ex peccato potissimum Iudaeorum pendere
 illius uictoria putaretur, propelli Achior in castra Hebraeorum
 iubet, ut cum his periret, quos uinci non posse affirmauerat. ac 9
 tum Iudaei montes petiuerant: ita quibus id negotii datum, ima

2 Judith 2 sq. 7 Judith 4. 12 Judith 5. 28 Judith 6.

2 oloferne *P* et sic deinceps 3 delegerat *b* 6 torrere *P* 8 antea.
 nos: antead *P* (an ex antehac?), ante *b* 11 salutem *P* 12 et 25 olo-
 fernis *P*, item p. 72, 5 || Moabitibus] addendum censet *Drusius* et *Am-*
monitis (uel et filiis *Ammon*), quia *Achior Ammonitarum dux fuerit*
 13 asumptis *P* 15 acitor *P* (et sic deinceps, sed p., 72 1 accitor),
 Accitor *b*, em. *Drusius*, cf. *Judith* 5, 5 20 emeruisse *P* 22 captiui-
 tatis *P* || coercerentur *Vorstius* 28 inuicti *P*

- montium successere ibique uinctum Achior reliquerunt. quod ubi Iudaei animaduenterunt, exemptum uinculis in collem perducunt. causas rei quaerentibus gesta exponit receptusque in pacem exitum opperiebatur. is post uictoriam circumcisis Iudaeus factus est.
- 10 igitur Holofernes difficultate locorum comperta, quia adiri prae- 5
celsa non poterant, montes militibus circumdat et summa cura Hebraeos aquationibus prohibet: eoque maturius obsidionem sentire. itaque uicti penuria aquae ad Oziam principem concurrunt, proni omnes ad deditiōem. ille uero opperiendum paulisper et diuinum auxilium expectandum respondens, quinto demum die 10 deditiōis tempus constituit.
- 16 Quod ubi Iudith compertum, quae uiro uidua, praediues opibus, insignis specie, sed moribus quam uultu illustrior tum in castris erat, artis suorum rebus etiam certo sibi exitio audendum aliquid et temptandum rata, caput comit, uultu expolitur, comite 15
2 ancilla castra hostium ingreditur. statimque ad Holofernem deducta perditas res suorum memorat, se transfugio uitae consuluisse. deinde a duce poscit liberum extra castra nocturno tempore egressum orandi gratia. mandatum id uigilibus portarumque custo-
3 dibus. sed ubi per triduum egrediendi ac redeundi consuetudinem 20 sibi barbaris fidem fecit, Holofernem cupido incessit dediticiae corpore abuti: etenim forma excellenti Persam facile permouerat. ita ad ducis tentorium per Baguam eunuchum deducitur, initoque
4 conuiuio barbarus multo se uino obruit. tum remotis ministris, priusquam uim mulieri inferret, somno captus est. Iudith tempore 25 arrepto caput hostis desecat secumque aufert. et cum secundum
5 consuetudinem castris egredi crederetur, incolumis regressa. postero die Hebraei, caput Holofernīs de superioribus ostentantes, erup-

8 Judith 7. 12 Judith 8—10. 18 Judith 12. 27 Judith 13 sq.

2 amin aduerterunt *P* 3 in pacem *nos*: inparem *P*, parem *b* 6 milibus *P* 10 demum *Signonius*: decimo *P*, cf. *lib. Judith* 7, 15 14 arctis *b*

20 consuetudinem sibi, barbaris fidem *distinctum est in editt.*; uidetur *sententia*: ubi barbaris fidem fecit, sibi esse egred. ac redeundi consuetudinem, cf. *infra*: cum secundum consuetudinem castris egredi crederetur (consuetudine sibi apud barbaros fidem fecit *Vorstius*) 21 fide *P* 22 abutendi *Drusius* 23 deducitur *P*, ut *coni. Drusius*: deducunt *b* || initoque conuiuio *de Prato*: initioque conuiuii *P* 27 regressa *P*: ad suos regressa est *b*

tione facta ad castra hostium pergunt. tum uero barbari signum pugnae poscentes tabernaculum ducis frequentes assistunt. ubi truncum corpus repertum, foeda formidine in fugam uersi terga hostibus praebuerunt. Iudaei fugientes persecuti caesisque multis 6 milibus castris ac praeda potiti. Iudith summis laudibus celebrata c et v annos uixisse traditur. haec si Ocho rege, ut opinamur, 7 gesta sunt anno imperii eius duodecimo, a tempore Hierosolymae restitutae usque in id bellum fuerunt anni duo et xx. ceterum Ochus xx et iii annos regnavit. fuit autem ultra omnes cruentus 8 et plus quam barbaro animo. hunc Baguas spado aegrotantem uenenis sustulit. post eum Arsēs, filius eius, triennio imperium tenuit, Darius annos iii.

Aduersum hunc Alexander Macedo acie conflixit. eo uicto 17 Persis imperium ademptum, quod ab initio Cyri steterat annos cc et l. Alexander uictor fere *omnium* gentium adiisse Hieroso- 2 lymae templum dicitur ac dona intulisse, edixitque per omne imperium, quod sui iuris effecerat, ut Iudaeis ibidem degentibus esset liberum in patriam reuerti. exacto duodecimo imperii anno, septimo posteaquam Darium deuicerat, apud Babylonam defunctus est. regnum amici eius, qui simul cum illo maxima illa bella 3 gesserant, partiti sunt. hi aliquanto tempore sine usurpatione regali susceptas partes procurauerunt, Arrideo quodam Philippo Alexandri fratre regnante, cui perimbecillo uerbo datum imperium uidebatur, re autem penes eos erat, qui sibi exercitum et prouin- 4 cias distribuerant. nec uero hic rerum status diu mansit, omnes que se reges appellari maluerunt. primus in Syria post Alexandrum Seleucus rex fuit, subiecta eidem Perside ac Babylone. qua 5 tempestate Iudaei annum stipendium trecenta argenti talenta regi dabant, nec tamen per externos magistratus, sed per sacerdotes suos regebantur. patrioque ritu uiuebant, donec plerique eorum longa rursum pace corrupti miscere omnia seditionibus et

2 Iudith 15 sq.

6 si P: om. b 8 duo et xx] duo et xl de Prato, cf. eius edit. II, p. 123 sq. 10 Bagua spado Pb, sed cf. II, 14, 5 11 Arsēs Pb 13 alexander P 15 omnium b: om. P 18 liberum esset b 19 babylonam P 21 hi P: inde b 22 Arrideo Pb 24 re de Prato: res P 27 eadem perside ac babylone P 29 externos Sigonius: ternos P

turbare coeperunt, affectantes summum sacerdotium libidine, auaritia et dominandi cupidine.

- 18 Namque primum sub rege Seleuco, Antiochi magni filio, Oniam sacerdotem, uirum sanctum atque integrum, Simon quidam falsis apud regem criminibus insimulatum excutere nequiuerat. 5
 2 interiecto deinde tempore Iason frater Oniae Antiochum regem, qui Seleuco fratri successerat, adiit, augmentum stipendii pollicens, si sibi summum sacerdotium traderetur. et quamquam insolitum neque ante permissum erat perpetuo sacerdotio perfungi, sollicitus tamen regis animus, aeger auaritia, facile superatus est. 10
 4 ita depulso Onia Iasoni sacerdotium mandatum. is foede admodum ciues patriamque lacerauit. dein cum per Menelaum quendam, Simonis illius fratrem, promissam regi pecuniam misisset, patefacta semel ambitioni uia, isdem artibus, quibus Iason prius, 5
 5 Menelaus sacerdotium obtinuerat. nec multo post, cum promissum 15
 6 argenti modum non reddidisset, loco pellitur: Lysimachus substituitur. inde inter Iasonem et Menelaum foeda certamina, donec Iason profugus patria excessit. his initiis corruptis moribus eo usque processum, ut plerique popularium ab Antiocho poscerent, 20
 7 ab Alexandria — namque tum bellum regi Aegypto intulerat, quod iussu senatus et populi Romani deposuit, Paulo et Crasso consulibus — Hierosolymam adiit. cum discordantem superstitionibus susceptis populum repperisset, legem Dei destruens et his fauens, qui impia sequebantur, omnia templi ornamenta detraxit 25

25 II Macc. 5.

- 1 auarię et donandi *P*, em. in *b* 4 Oniam *b*: omam *P* 5 excutere *Giselinus*: exquire *P*, exquirere *b* (extinguere *Sigonius*, extrudere *Clericus*, excipere *Vonck*) 9 permissum cuiquam erat *b* || non perpetuo (uel non perfungi) *Sigonius et Drusius*, *uulgatam sic explicat de Prato*: 'sacerdotium, quod perpetuum erat, usurpare' 10 sollicitus *P*, sollicitatus *malebat de Prato*, sed eodem sensu sollicitus dictum esse apparet, cf. ad II, 51, 5 11 depulsa *P* || est mandatum *b* 13 symonis *P* || promissa *P* 15 menelaus *P*: Menelaus quoque *b* || obtinuit *Sigonius* || quum is promissum *b* 17 foeda *P*: foeda fuere *b* 18 init', i. e. initus *P* 22 nantiochus *P* 27 frauens *P* || templo *Vorstius*

ac multa caede uastauit. id gestum ab excessu Alexandri anno 8
centesimo uno et quinquagesimo, Paulo, ut diximus, Crassoque
consulibus, post quinquennium fere quam Antiochus regnare
coeperat.

- 5 Sed ut temporum ordo consertus sit ac liqueat euidentius, 19
quis hic fuerit Antiochus, regum, qui post Alexandrum in Syria
fuerant, et nomina et tempora enumerabimus. defuncto, ut supra 2
retulimus, rege Alexandro, ab amicis eius regnum omne diuisum
ac regio nomine aliquamdiu administratum est. Seleucus post
10 nonem annos in Syria rex est appellatus, regnauitque annos II et
xxx. post eum Antiochus, filius eius, annos unum de uiginti. 3
inde Antiochus, Antiochi filius, qui et Theus cognominatus est,
annos xv. post hunc Seleucus filius, cognomine Callinicus, annos
unum et uiginti. item Seleucus, filius Callinici, annos tres. hoc 4
15 defuncto Antiochus frater [Callinici] Asiam et Syriam tenuit
annos VII et xxx. hic est Antiochus, aduersus quem Lucius Scipio
Asiaticus bellauit: quo bello uictus et imperii parte multatus
est. hic duos filios habuit, Seleucum et Antiochum, quem obsi-
dem Romanis dederat. ita Antiocho magno mortuo Seleucus filius 5
20 eius natu maior regnum indeptus est, sub quo Oniam sacerdotem
a Simone insinulatum diximus. tum Antiochus a Romanis dimis-
sus datasque in locum eius obses Demetrius, Seleuci regis, qui
eo tempore regnabat, filius. Seleuco mortuo anno imperii duo-
decimo regnum frater Antiochus, qui Romae obses fuerat, occu- 6
25 pauit. is post quinquennium quam regnare coeperat, ut supra
docuimus, Hierosolymam depopulatus est. etenim graue Romanis
stipendium pensitans ipse immensis sumptibus paene necessario
cogebatur pecunias rapto quaerere neque ullam praedandi occa-
sionem omittere. post biennium deinde, pari rursum clade affectis 7
30 Iudaeis, ne forte frequentibus malis compulsi bellum sumerent,

1 m. caede urbem uastauit *coni. Sigonius probabiliter* 2 uno b: imo P;
minus uerisimile est imo ex dittographia ortum esse, cf. de Prato ad h. l.
de chronologia 7 fuerant P: fuerunt b 12 qui et theus P: qui
Etthaeus b 15 Callinici *delendum esse uidit de Prato* 16 Lucius
Scipio nos: ut suscipio P, Scipio b 17 Asiaticus *de Prato: asyana*
gens P, Africani frater b 19 eius filius b 20 maior P, *ut coni. de*
Prato: minor b || adeptus b || omam P 21 symone P 27 sumptibus
deditus *coni. de Prato*

praesidium arci imposuit. inde sacram legem euertere aggressus mittit edictum, ut omnes relictis maiorum traditionibus gentili-
8 lium ritu uiuerent. nec defuere qui profano imperio uolentes pa-
rerent. tum uero foedum spectaculum: per uniuersas urbes palam
in plateis litabatur, sacra etiam legis et prophetarum uolumina 5
igni cremata.

20 Ea tempestate Matthathias, Iohannis filius, sacerdos erat. hic
cum a regiis cogeretur edicto parere, egregia constantia profana
contemnens, Hebraeum publice profanantem in ore omnium iugu-
2 lauit. tum demum reperto duce facta secessio est. Matthathias 10
oppido egressus, multis ad eum confluentibus, speciem iusti
exercitus effecerat: quis omnibus destinatum erat aduersus pro-
fanum imperium se armis tueri, et uel in bello occumbere quam
3 impias cerimonias exercere. interea Antiochus per Graecas quo-
que urbes, quae in illius imperio erant, repertos Iudaeos sacri- 15
4 ficare cogebat inauditisque cruciatibus reluctantes afficiebat. qua
tempestate illustris illa passio septem fratrum matrisque fuit:
qui omnes, cum legem Dei, instituta maiorum uiolare suppliciiis
cogerentur, mori maluerunt. ad extremum poenas mortesque
eorum comitata mater est. 20

21 Interea Matthathias moritur: uicarium exercitui, quem para-
uerat ducem, Iudam filium substituit. huius ductu aduersum
2 regios frequentibus proeliis prospere pugnatum. nam priu-
m Apollonium ducem hostium, qui magnis copiis in conflictum
descenderat, cum omni exercitu deleuit. quod cum Seron qui- 25
dam, qui tum Syriae praeerat, comperisset, multiplicatis legio-
nibus Iudam aggressus, ferox quia numero praestabat, ubi in
aequum descensum, fusus ac fugatus, octingentis ferme amissis
3 in Syriam regressus est. id ubi compertum est Antiocho, ira

1 I Macc. 1, 35 sqq. 7 I Macc. 2. 16 II Macc. 7. 22 I Macc.
3 sqq.

2 maiorum *P*: maiorum suorum *b* 4 fedum *P* || uniuersam urbem *P*,
em. de Prato 5 litabatur *P*: diis litabatur *b* 7 matthathias *P*: Ma-
thathias *b*, et sic *infra* 12 queis *b* 13 et uel in bello *P*: et in bello
potius *b* (*errauit de Prato de P*) 14 nantiochus *P* 18 Dei et *b*
22 aduersus *b* 27 quia *P* (*per compendium*) *addita eadem m. syl-*
laba ta s. l. 28 in aequum *P*: in certamen *b*

et dolore succensus, quippeangebatur duces suos cum magnis exercitibus deuictos, auxilium per omne regnum contrahit, do-
 natium militibus, exhaustis penitus thesauris, largitur. etenim
 tum praecipue grauiter pecuniae inopia affectus erat. nam defi-
 5 cientibus Iudaeis ab eo, qui ei ultra trecenta argenti talenta
 annua pensitauerant, praeterea Graecis urbibus multisque regio-
 nibus persecutionis malo turbatis — ne gentilibus quidem peper-
 cerat, quos deserere inueteratas superstitiones et ad unum
 ritum deducere temptauerat, illis quidem, ubi nihil sancti erat,
 10 facile relinquentibus, sed tamen omnibus metu ac clade affe-
 ctis — uectigalia cessauerant. quibus rebus aestuans — etenim
 ipse olim omnibus regibus opulentior suomet scelere inopiam
 persenserat — copias cum Lysia partitur eique Syriam et bel-
 lum aduersus Iudaeos committit, ipse in Persas ad cogenda
 15 uectigalia profectus. igitur Lysias duces belli delegit Ptole-
 maeum, Gorgiam, Doronem et Nicanorem: his XL milia pedi-
 tum, VII equitum data. ac primo impetu magnum Iudaeis ter-
 rorem intulerunt. tum Iudas cunctis desperantibus suos adhor-
 tatus, forti animo descenderent in proelium: Deo fretis nihil in-
 20 uictum fore: saepe antea a paucioribus aduersum plures bene
 pugnatum. ieiunio indicto celebratoque sacrificio in aciem de-
 scensum: fusae hostium copiae, Iudas castris potitus multumque
 ibi auri et Tyriarum opum repertum. namque ex Syria negotia-
 tores nihil de uictoria dubitantes, regium exercitum secuti spe
 25 captiuos mercandi, praedae fuere. haec ubi Lysiae ex nuntiis 8
 comperta, maiore cura copias parat annoque post immani exer-
 citu Iudaeos aggreditur: uictus Antiochiam se recepit.

Iudas pulsus hostibus Hierosolymam regressus purgare templum 22
 et restituere animum intendit, quod euersum ab Antiocho pro-
 30 fanatumque a gentibus foedam sui speciem praebebat. sed Syris 2
 arcem tenentibus, quae continua templo et loci natura superior

28 I Macc. 4.

1 duces duos malebat de Prato, et deinde auxilia 8 inueterate P
 12 regis P 15 lisyas P, item infra u. 25 lisyae || delegitur P
 16 Doronem cum Sigonio aut delendum est aut scribendum Ptole-
 maeum Dorymenis filium; cf. Maccab. 3, 38 et Jos. Antiq. 12, 11 21 in
 acie P 27 uictus P: uictus denno b 31 contigua Drusius probabi-
 liter, ut est II, 34, 2 et Dial. 3, 10 contigua flumini.. habitacula

uersus hos Alexander acie configit. eo proelio Ptolemaeus cadit,
 5 Alexander uincitur: paulo post interfectus, cum regnasset annos
 quinque uel, ut in plerisque auctoribus repperi, nouem.
 25 Demetrius regnum indeptus Ionatham benigne habuit, foedus
 cum eo fecit, Iudaeos legibus suis reddidit. interea Tryphon, 5
 qui partium Alexandri fuerat, praefectus Syriae regno * * * eum
 bello prohibiturus. contra Ionatha in proelium descendit, terri-
 2 bilis XL milium exercitu. Tryphon, ubi se imparem cernit, pa-
 cem simulat, receptumque in amicitiam inuitatumque Ptolemai-
 dam interfecit. post Ionatham summa rerum ad Simonem fra- 10
 trem defertur. is funus fratris magnifice curauit septemque illas
 pyramidas nobilissimi operis extruxit, in quibus et fratrum et
 3 patris ossa condidit. tum Demetrius, refecto cum Iudaeis foe-
 dere, contemplatione cladis a Tryphone illatae — nam post Iona-
 thae necem urbes eorum atque agros bello uastauerat — annua 15
 eis uectigalia in perpetuum remittit: etenim usque ad id tempus
 regibus Syriae, nisi cum armis restiterunt, stipendium pensi-
 4 tauerant. id gestum Demetrii regis anno secundo, quod ideo

1 eo proelio uincitur ptolomeus. cadit alexander uincitur paulo post *P*,
 eo proelio uincitur Ptolemaeus, cadit Alexander. Vincitur Ptolemaeus, et
 paulo post *b*; *secuti sumus emendationem G. Richteri, nisi quod ille secun-*
dum editionem principem et ante paulo addidit 2 interfectus *P*:
 interficitur *b* 3 implerisque *P* 4 Jonathan *b* 5 iudas *P* || 5 et 8
 trifon *P* 6 regno] *hic quaedam intercidisse critici recte intellexerunt;*
nec tamen sufficit cum Hieronymo de Prato inhiabat supplere; nam appa-
ret plura deesse et uerba eum bello prohibiturus non ad sententiam sequen-
tem, sed ad priorem pertinere. Ex Maccab. I, 12, 39 sq., 'καὶ ἐζήτησε
Τρύφων βασιλεῦσαι τῆς Ἀσίας καὶ περιθέσθαι τὸ διαίδμα καὶ ἐκτεῖναι
χεῖρα ἐπὶ Ἀντιοχὸν τὸν βασιλέα καὶ ἐφοβήθη μὴ ποτε οὐκ ἐάσῃ αὐτὸν
Ἰωνάθαν καὶ μὴ ποτε πολεμήσῃ πρὸς αὐτόν καὶ ἐξήτει πόρον τοῦ συλλα-
βεῖν τὸν Ἰωνάθαν καὶ ἀπολέσαι αὐτόν, καὶ ἀπάρας ἦλθεν εἰς Βαιθσάν'
lacuna sic fere explenda uidetur: regno [Asiae inhians, ueritus ne Jonatha
sibi arma inferret, profectus est Baethsan] eum bello prohibiturus. contra
Jonathan etc. 7 ionatha (*cum apice super syllaba tha*) *P*: Jonathan *b*
 8 milium *b*: milib; *P* 9 ptolomaidam *P*, Ptolemaidem *Drusius,*
nisi malis Ptolemaida 10 interficit malebat *de Prato* || Jonathan *b*
 || symonem *P* 12 in quibus matris et fratrum *de Prato; immo potius*
 et fratrum et matris et patris, *cf. Maccab. I, 13, 28* 14 trifonē *P*
 16 eis *Giselinus*: eius *P* || imperpetuum *P* 17 restiterunt *P*: resi-
 stenter *b*

signauimus, quia usque in hunc annum per tempora Asianorum regum cucurrimus, ut ratio temporum digesta luceret. nunc 5 autem per tempora eorum, qui Iudaeis uel pontifices uel reges fuerunt, usque ad Christi natiuitatem rerum ordinem digeremus.

5 Igitur post Ionatham Simon frater eius, ut supra dictum est, 26 Hebraeis praefuit iure pontificis. id enim ei tum et a suis et a populo Romano honoris delatum. hic cum secundo Demetrii regis 2 anno ciuibus praeesse coepisset, post octo annos insidiis Ptolemaei circumuentus occubuit. huic Iohannes filius successit. qui cum aduersum Hyrcanos, gentem ualidissimam, egregie pugnasset, Hyrcani cognomen accepit. mortuus est annos vi et xx rerum potitus. post hunc Aristobulus pontifex substitutus primus om- 3 nium post captiuitatem regum nomen assumpsit capitique diadema imposuit. exacto anno diem functus est. Alexander deinde, 4 filius eius, rex pariter et pontifex fuit, regnauit annos vii et xx: in cuius actibus nihil praeter crudelitatem memoria dignum reperi. hic cum Aristobulum et Hyrcanum paruos filios reliquisset, Salina siue Alexandra uxor eius regnum per nouem annos tenuit. 5 post huius obitum foeda inter fratres de regno certamina. ac primum Hyrcanus imperium obtinebat: mox ab Aristobulo fratre. 20 pulsus confugit ad Pompeium, qui tum Mitridatico bello confecto pacataque Armenia et Ponto uictor omnium gentium, quas adierat, introrsum pergere et uicina quaeque Romano imperio adiungere cupiens, causas belli et materiam uincendi quaerebat. igitur Hyrcanum libens excepit ductuque eius Iudaeos aggreditur: 6 urbe capta atque eruta templo pepercit. Aristobulum uinctum Romam mittit, Hyrcano ius pontificatus restituit: imposito Iudaeis stipendio procuratorem eis Antipatrum quendam Ascalo-

5 Jonathan *b* || symon *P* 6 id enim—populo *scripsi*: et id enim et tuū et a suis et a populo *P*, id enim ei tum a suis, tum et a populo *b* (*Drusius*: a regibus eius loco quod est a populo Ro.) 8 ptolomei *P* 11 annos vi et xx r. potitus *Giselinus*: anno vi et xx rerum potitus est *P* 12 aristobolus *P* 15 filius] *immo* frater, ut ex *Josepho liquet* de Prato

18 Salina *P*, ut con. *Drusius*: Solina *b* || alexandria *P* 19 primū (i. e. primusum) *P* 20 mox aristobolo *P* 23 adierat *P* || introrsum *P*: ultrorsum *b* 24 uincendi *P*: incendii aliquot *edd. recentt.* 25 excipit malebat de Prato 26 eruta *P*: arce *b* || uinctum *Sigonius*: uictum *P*, cf. *Jos. Ant. 14, 8. Flor. 1, 41, 30 etc.* 27 impositoque *b* 28 ascalonitem *P*, item p. 82, 3 ascalonitae

- 7 nitem praeposuit. Hyrcanus quattuor et triginta annos rerum potitus, dum aduersum Parthos bellum gerit, capitur.
- 27 Tum Herodes alienigena, Antipatri Ascalonitae filius, regnum Iudaeae a senatu et populo Romano petiit accepitque. hunc primum Iudaei externum regem coeperunt habere. etenim iam aduentante Christo necesse erat secundum uaticinia prophetarum 5 suis eos ducibus priuari, ne quid ultra Christum expectarent. sub hoc Herode, anno imperii eius tertio et xxx, Christus natus est 3 Sabino et Rufino consulibus, viii Kal. Ianuarias. uerum haec, quae euangeliiis ac deinceps Apostolorum actibus continentur, 10 attingere non ausus, ne quid forma praecisi operis rerum dignitatibus deminueret, reliqua exequar. Herodes post natiuitatem Domini regnauit annos iiii: nam omne imperii eius tempus vii et xxx anni fuerunt. postque eum Archelaus tetrarcha annis viii, 5 Herodes annis xx et iiii. hoc regnante, anno regni eius octauo 15 et decimo, Dominus cruci fixus est Fusio Gemino et Rubellio Gemino consulibus: a quo tempore usque in Stiliconem consulem sunt anni ccclxxii.
- 28 Apostolorum actus Lucas edidit usque in tempus, quo Paulus Romam deductus est Nerone imperante: qui non dicam regum, 20 sed omnium hominum et uel inmanium bestiarum sordidissimus dignus extitit, qui persecutionem primus inciperet: nescio an et postremus explerit, siquidem opinione multorum receptum sit, 2 ipsum ante Antichristum uenturum. huius uitia ut plenius exponerem res admonebat, nisi non esset huius operis tam uasta ingredi: 25 id tantum annotasse contentus sum, hunc per omnia foedissima et crudelissima eo processisse, ut matrem interficeret, post etiam Pythagorae cuidam in modum sollempnium coniugiorum

28 ex Tac. Ann. 15, 37.

1 iiii et xx *Sigonius* 2 bella *b* 7 sub *b*: sed *P* 12 deminuerit *P*, diminueret *b* 14 postq. eum *P*: post quem *b* 15 annis xx *P*: an. xx *b*, annos xx *complures edd. posteriores* || eius *P*: om. *b* 16 fusio *P*: Fusio *b* || rebellio *P*, em. de *Prato* et iam ante eum *Joh. Clericus* 17 a om. *P* || stiliconem *P* 18 ccclxxii *Sigonius* 22 persecutionem *P*: persecutionem in Christianos *b* 23 explebit *Giselinus*; immo expleturus sit || receptus *P* 24 ante Antichristum de *Prato* (*lectione in P non cognita*): antecristum *P*, Antichristum *b*; cf. *Dial. II, 14* 26 foedissima *P* 28 pythagorae *P* || sollempniorum *P*

denuberet; inditumque imperatori flammeum; dos et genialis torus et faces nuptiales, cuncta denique, quae uel in feminis non sine uerecundia conspiciuntur, spectata. reliqua uero eius incertum ³ pigeat an pudeat magis disserere. hic primus Christianum nomen ⁵ tollere aggressus est: quippe semper inimica uirtutibus uitia sunt et optimi quique ab improbis quasi exprobrantes aspiciuntur. namque eo tempore diuina apud urbem religio inualuerat, Petro ⁴ ibi episcopatum gerente et Paulo, posteaquam ab iniusto praesidis iudicio Caesarem appellauerat, Romam deducto: ad quem ¹⁰ tum audiendum plures conueniebant, qui ueritate intellecta uirtutibusque Apostolorum, quas tum crebro ediderant, permoti ad cultum Dei se conferebant. etenim tum illustris illa aduersus ⁵ Simonem Petri ac Pauli congressio fuit. qui cum magicis artibus, ut se deum probaret, duobus suffultus daemoniis euolasset, ¹⁵ orationibus Apostolorum fugatis daemonibus, delapsus in terram populo inspectante disruptus est.

Interea abundante iam Christianorum multitudine accidit ut ²⁹ Roma incendio conflagraret, Nerone apud Antium constituto. sed opinio omnium inuidiam incendii in principem retorquebat, cre- ²⁰ debaturque imperator gloriam innovandae urbis quaesisse. neque ² ulla re Nero efficiebat, quin ab eo iussum incendium putaretur. igitur uertit inuidiam in Christianos, actaeque in innoxios crudelissimae quaestiones: quin et nouae mortes excogitatae, ut ferarum ²⁵ tergis contacti laniatu canum interirent, multi crucibus affixi aut flamma usti, plerique in id reseruati, ut cum defecisset dies, in usum nocturni luminis urerentur. hoc initio in Christianos ³ saeuiiri coeptum. post etiam datis legibus religio uetabatur, palamque edictis propositis Christianum esse non licebat. tum Paulus ac Petrus capitis damnati: quorum uni ceruix gladio desecta, ⁴ ³⁰ Petrus in crucem sublatus est. dum haec Romae geruntur, Iudaei,

19 Tac. ann. 15, 40 sqq.

1 denuberet *P* (ut est in Tac. Ann. 15, 37 extr.): nuberet *b* 2 thor-
 rus *b* 3 conspiciuntur *P* 8 praesidis *P*, ut uoluerat *Sigonius*: prae-
 sulis *b* 11 ediderant *Pb*: ediderunt *edd. complures* 13 symonem *P*
 13 congressio *P* 15 dilapsus *P* 21 afficiebat *P* 27 latis legibus
Sigonius 28 Christiano *Nic. Heinsius ad Ouid. ep. Heroid. 14, 64*
 29 dampnati *P*

praesidis sui Festi Flori iniurias non ferentes, rebellare coeperunt. aduersus eos Vespasianus proconsulari imperio a Nerone missus multis grauibisque proeliis deuictos coegit intra muros
 5 Hierosolymae confugere. interim Nero iam etiam sibi pro conscientia scelerum inuisus, humanis rebus eximitur, incertum an
 6 ipse sibi mortem consciuerit: certe corpus illius non repertum.
 7 unde creditur, etiam si se gladio ipse transfixerit, curato uulnere eius seruatus, secundum illud, quod de eo scriptum est: et plaga mortis eius curata est, sub saeculi fine mittendus, ut mysterium iniquitatis exerceat. 10

30 Igitur post excessum Neronis Galba imperium rapuit: mox
 2 Otho Galba interfecto occupauit. tum Vitellius e Gallia fretus exercitibus, quibus praeerat, urbem ingressus, Othone interfecto summam rerum usurpauit. quae posteaquam ad Vespasianum delata, licet malo exemplo, bono tamen affectu rei publicae ab
 15 improbis uindicandae, cum Hierosolymam obsideret, sumit imperium et, ut mos est, diademate capiti imposito ab exercitu consalutatus. Titum filium Caesarem facit: eidem pars copiarum
 3 et obsidendae Hierosolymae negotium datum. Vespasianus Romam profectus, summo fauore senatus et populi receptus, cum
 20 se Vitellius interfecisset, imperium confirmauit. interea Iudaei obsidione clausi, quia nulla neque pacis neque deditionis copia dabatur, ad extremum fame interibant, passimque uiae oppleri cadaueribus coepere, uicto iam officio humani: quin omnia nefanda esca super ausi ne humanis quidem corporibus pepercunt, 25
 4 nisi quae eiusmodi alimentis tabes praeripuerat. igitur defessis defensoribus irrupere Romani. ac tum forte in diem Paschae omnis ex agris aliisque Iudaeae oppidis multitudo conuenerat:

8 Apocal. 13, 3.

1 Festi] a Iosepho uocatur Gessius Florus, ab Eusebio Cestius Fl.
 4 Nero P, ut con. Giselinus: uero b 6 non repertum (sic ñreptũ)
 P: interemptum b; sententiam diuinauerat Tillemont proponens irre-
 pertum 8 ei' P: fort. ãã, i. e. esse: || et Sigonius: uel (per comp.) P,
 ut l 12 Tunc b || in Gallias Pb, ex Galliis Sigonius, in Galliis. Is
 fretus Vonck 13 exercitibus P 14 postea malebat de Prato 15 R.
 P. P 18 consalutatus P: Imperator consalutatus b 21 sibi confirma-
 uit de Prato 22 obsidioni P 23 interiebant P haud scio an recte
 25 esca super P: insuper b; cf. Bernays p. 59 n. 79

nimirum ita Deo placitum, ut eo tempore, quo Dominum cruci affixerat, gens impia internecioni daretur. Pharisei aliquantisper 5 pro templo acerrime restiterunt, donec obstinatis ad mortem animis ultro se subiectis ignibus intulerunt. numerus peremptorum ad undecies centena milia refertur, capta uero C milia ac uenundata. fertur Titus adhibito consilio prius deliberasse, an 6 templum tanti operis euertetet. etenim nonnullis uidebatur, aedem sacratam ultra omnia mortalia illustrem non oportere deleri, quae seruata modestiae Romanae testimonium, diruta per-
 10 ennem crudelitatis notam praeberet. at contra alii et Titus ipse 7 euertendum in primis templum censebant, quo plenius Iudaeorum et Christianorum religio tolleretur: quippe has religiones, licet contrarias sibi, isdem tamen ab auctoribus profectas; Christianos ex Iudaeis extitisse: radice sublata stirpem facile peri-
 15 turam. ita Dei nutu accensis omnium animis templum dirutum, 8 abhinc annos trecentos triginta et unum. atque haec ultima templi euersio et postrema Iudaeorum captiuitas, qua extorres patria per orbem terrarum dispersi cernuntur, cotidie mundo testimonio sunt, non ob aliud eos quam ob illatas Christo impias
 20 manus fuisse punitos. nam saepe alias, cum propter peccata captiuitatibus traderentur, numquam tamen ultra LXX annos seruitutis poenam pependerunt.

Interiecto dein tempore Domitianus, Vespasiani filius, perse- 31 cutus est Christianos. quo tempore Iohannem apostolum atque
 25 euangelistam in Pathmum insulam relegauit: ubi ille arcanis sibi mysteriis reuelatis librum sacrae Apocalypsis, qui quidem a plerisque aut stulte aut impie non recipitur, conscriptum edidit. non multo deinde interuallo tertia persecutio per Traianum fuit. 2
 qui cum tormentis et quaestionibus nihil in Christianis morte aut
 30 poena dignum repperisset, saeui in eos ultra uetuit. sub Adriano 3 deinde Iudaei rebellare uoluerunt, Syriam ac Palaestinam diri-

2 farisei P 5 C b: om. P; C milia habet Eusebius, τρεῖς μυριάδας Syncellus, ad C milia Drusius secundum Iosephum 8 oportere P: debere b, debere de Prato quasi ex codice 9 perenne P 11 templum in primis b || penitius cont. Bernays p. 57; at u. ad 1, 35, 9 13 hisdem P || ab hic addidit de Prato, ante isdem Sigonius 17 quae P 18 patria P, non patriae, ut ait de Prato 23 deinde b 24 Joannem b 25 Patinum Drusius || archanis P

pere conati: misso exercitu subacti sunt. qua tempestate Adrianus, existimans se Christianam fidem loci iniuria perempturum, et in templo et loco Dominicae passionis daemonum simulacra
 4 constituit. et quia Christiani ex Iudaeis potissimum putabantur — namque tum Hierosolymae non nisi ex circumcisione habebat 5 ecclesia sacerdotem — militum cohortem custodias in perpetuum agitare iussit, quae Iudaeos omnes Hierosolymae aditu arceret. 5 quod quidem Christianae fidei proficiebat, quia tum paene omnes Christum Deum sub legis obseruatione credebant. nimirum id Domino ordinante dispositum, ut legis seruitus a libertate fidei 10 6 atque ecclesiae tolleretur. ita tum primum Marcus ex gentibus apud Hierosolymam episcopus fuit. quarta sub Adriano persecutio numeratur, quam tamen postea exerceri prohibuit, iniustum esse pronuntians, ut quisquam sine crimine reus constitueretur.

32 Post Adrianum Antonino Pio imperante pax ecclesiis fuit. sub 15 Aurelio deinde, Antonini filio, persecutio quinta agitata. ac tum primum intra Gallias martyria uisa, serius trans Alpes Dei religione suscepta. sexta deinde Seuero imperante Christianorum 2 uexatio fuit. quo tempore Leonida, Origenis pater, sacrum in martyrio sanguinem fudit. interiectis deinde annis VIII et XXX 20 pax Christianis fuit, nisi quod medio tempore Maximinus nonnullarum ecclesiarum clericos uexauit. mox Decio imperante iam 3 tum septima persecutione saeuitum in Christianos. inde Valerianus 4 octauus sanctorum hostis fuit. post eum, interiectis annis fere quinquaginta, Diocletiano et Maximiano imperantibus acerbis- 25 sima persecutio exorta, quae per decem continuos annos plebem Dei depopulata est. qua tempestate omnis fere sacro martyrum cruore orbis infectus est: quippe certatim gloriosa in certamina ruebatur multoque auidius tum martyria gloriosis mortibus quaerebantur, quam nunc episcopatus prauis ambitionibus appetuntur. 30 5 nullis umquam magis bellis mundus exhaustus est, neque maiore umquam triumpho uicimus, quam cum decem annorum stragi-

1 misso *P*: missoque *b* 3 et in templo et loco *P*: et in templo ac loco *b*, qua uitiosa scriptura de Prato inductus est ut locum mancum esse putaret coll. Paulini ep. 31 et Hieron. ep. 58. 6 imperpetuum *P* 13 postea *Pb*: post aliquot edd. recentt. 19 leonida *P*: Leonidas *b*, Leonides de Prato cum Eusebio 22 iam tum uix sanum est 25 Maximiano *Pb*: Maximiniano prae edd. Hornii et Vorstii

bus uinci non potuimus. extant etiam mandatae litteris praeclarae 6
eius temporis martyrum passiones, quas conectendas non putavi,
ne modum operis excederem.

Sed finis persecutionis illius fuit abhinc annos VIII et LXXX, 33
a quo tempore Christiani imperatores esse coeperunt. namque
tum Constantinus rerum potiebatur, qui primus omnium Roma-
norum principum Christianus fuit. sane tum Licinius, qui ad- 2
uersum Constantinum de imperio certauit, milites suos litare
praeceperat: abnuentes militia reiciebat. sed id inter persecu-
tiones non computatur: adeo res leuioris negotii fuit, quam ut
ad ecclesiarum uulnera perueniret. exinde tranquillis rebus pace 3
perfrui: neque ulterius persecutionem fore credimus, nisi eam,
quam sub fine iam saeculi Antichristus exercebit. etenim sacris
nocibus decem plagis mundum afficiendum pronuntiatum est: ita
cum iam VIII fuerint, quae superest ultima erit. hoc temporum 4
tractu mirum est quantum inualuerit religio Christiana. tum
siquidem Hierosolyma horrens ruinis frequentissimis ac magni-
ficentissimis ecclesiis adornata. namque Helena, mater principis 5
Constantini, quae Augusta cum filio conregnabat, cum Hiero-
solymam agnoscere concupisset, reperta ibi idola ac templa pro-
trixit: mox usa regni uiribus basilicas in loco Dominicae pas-
sionis et resurrectionis et ascensionis constituit. illud mirum, 6
quod locus ille, in quo postremum institerant diuina uestigia,
cum in caelum Dominus nube sublatus, continuari pauimento
cum reliqua stratorum parte non potuit, siquidem quaecumque 7
applicabantur, insolens humana suscipere terra respueret, ex-
cussis in ora apponentium saepe marmoribus. quin etiam calcati
Deo pulueris adeo perenne documentum est, ut uestigia impressa
cernantur, et cum cotidie confluentium fides certatim Domino 8
calcata diripiat, damnum tamen arena non sentiat, et eandem
adhuc sui speciem, uelut impressis signata uestigiis, terra
custodit.

18—29 Paulini ep. ad Seuerum 31.

1 praeclarae b: praecarae P 2 conectandas P, connectendas edd.

7 quia aduersum P, em. Vonck 18 adornata P, est adornata b 20 con-
cupisceret b 21 basylicas P, basilicam b 23 postrem' (postremus) P
24 sublatus est b 28 docimentum P 30 eandem Laubmann: eadem P

- 34 Eiusdem reginae beneficio crux Domini tum reperta: quae
neque in principio obsistentibus Iudaeis potuerat consecrari, et
postea dirutae ciuitatis oppressa ruderibus, non nisi tam fideliter
2 requirenti meruit ostendi. igitur Helena primum de loco passionis
certior facta, admota militari manu atque omnium prouincialium 5
multitudine in studia reginae certantium, effodi terram et con-
tigua quaeque ac uastissima ruinarum purgari iubet: mox pre-
tium fidei et laboris tres pariter cruces, sicut olim Domino ac
3 latronibus duobus fixae fuerant, reperiuntur. hic uero maior
dinoscendi patibuli, quo Dominus pependerat, difficultas omnium 10
animos mentesque turbauerat, ne errore mortalium forsitan pro
4 cruce Domini latronis patibulum consecrarent. capiunt deinde
consilium, ut aliquem recens mortuum crucibus admouerent. nec
mora, quasi Dei nutu funus extincti sollemnibus exequiis defere-
5 batur concursuque omnium feretro corpus eripitur. duabus prius 15
frustra crucibus admotis, ubi Christi patibulo attactum est, dictu
mirabile, trepidantibus cunctis, funus excussum et inter specta-
tores suos astitit: crux reperta dignoque ambitu consecrata.
- 35 His per Helenam gestis, principe Christiano libertatem atque
exemplum fidei mundus acceperat: sed longe atrocius periculum 20
cunctis ecclesiis illa pace generatum. namque tum haeresis
Arriana prorupit totumque orbem iniecto errore turbauerat.
2 etenim duobus Arriis acerrimis perfidiae huius auctoribus impe-
rator etiam deprauatus, dum sibi religionis officium uidetur im-
plere, uim persecutionis exercuit: actique in exilium episcopi, 25
saeuitum in clericos, animaduersum in laicos, qui se ab Arrio-
3 rum communione secreuerant. quae autem Arrii praedicabant,
erant huiusmodi: patrem Deum instituendi orbis causa genuisse

1 cap. 34 ex Paulini ep. 5. 27 — p. 89, 2 ex Hilario fragm. II,
26 col. 642 ed. Veron. 1730.

7 peium *P* 10 dignoscendi *b* || quo *P*: in quo *b* 14 funus *P*, ut
coni. Sigonius: funeris *b* || immo efferebatur, ut Hofmeisterus quoque uidit

22 Arriana de Prato: arriani *P*, Arrii *b* (*P* semper habet arrius, etsi
nomen est graecum Ἀρειός) || iniecto *P*: inuecto *b* 24 deprauatus dum *P*:
deprauatur: dumque *b* || regionis *P* 26 animaduersus *P* || Arrianorum *b*

27 Arriani *b* 28 huiuscemodi *b* || deum *P*: Domini *b* (prae intellectione
compendio in *P* dñm); apud Hilarium est: tradebant autem Arii talia:
patrem Deum instituendi orbis causa genuisse filium, et pro potestate

filium, et pro potestate sui ex nihilo in substantiam nouam atque alteram Deum nouum alterumque *fecisse*: fuisse autem tempus, quo filius non fuisset. igitur huius mali causa synodus apud Nicaeam ex toto orbe contrahitur, CCC siquidem et duodeuiginti episcopis congregatis: fides plena conscribitur, haeresis Arriana damnatur, imperator decretum episcopale complectitur. Arriani nihil contra sanam fidem retractare ausi, se quoque tamquam adquiescentes nec aliud sentientes ecclesiis miscuerunt: manebat tamen in pectoribus eorum insitum in catholicos uiros odium, et aduersus quos de fide disceptare non poterant, eos subornatis accusatoribus fictisque criminibus appetebant.

Itaque primum Athanasium Alexandriae episcopum, uirum sanctum, qui apud Nicaenam synodum diaconus adfuerat, aggregantur absentemque condemnant. etenim ad crimina, quae falsi testes congesserant, aggregabant, quod Marcellum atque Photinum haereticos sacerdotes, synodi iudicio condemnatos, prauo studio recepisset. sed de Photino dubium non erat merito fuisse damnatum: in Marcello nihil tum damnatione dignum repertum uidebatur, maximeque ei a studiis partium innocentia accesserat, quod eosdem illos iudices, a quibus fuerat condemnatus, haereticos esse nemo dubitabat. ceterum Arriani non hos potius quam Athanasium remouere cupiebant. itaque imperatorem eo usque compellunt, ut Athanasius exulatum ad Gallias mitteretur. mox in Aegypto LXXX episcopi congregati Athanasium iniuste condemnatum esse pronuntiant. res ad Constantinum refertur: iubet ex toto orbe apud Sardicam episcopos congregari atque omne iudicium, quo Athanasius damnatus fuerat, retractari.

3—5 Hilarii fragm. II, 27

sui ex nihilo in substantiam nouam atque alteram Deum nouum alterumque fecisse

1 et *Galesinius*: eo P 2 deum P: factum Dominum b || fecisse *suppleuimus ex Hilario* 6 dampnatur P 7 detractare *coni. de Prato* 10 aduersum b 12 uirū sanctum P *distincte*: iuris consultum b 13 affuerat P 15 fotinum P et sic *postea* 19 a studiis p. innocentia accesserat *scripsi*: astudiis p. innocentia cesserat P, studium p. innocentium accesserat b 20 condemnatus P et sic *saepius* 23 compellant *malebat de Prato II, p. 103* || athanasiū (sic) P 25 Constantinum] at u. de Prato ad h. l. 26 serdicam P

- 6 inter haec Constantinus moritur: synodus congregata iam Constantio imperatore Athanasium absoluit, Marcellus quoque episcopatui redditur: nam de Photino episcopo Sirmiensi non est rescissa sententia, qui etiam nostrorum iudicio haereticus probatur. et tamen hoc ipsum Marcellum grauabat, quia Photinus 5
 7 auditor eius fuisse in adolescentia uidebatur. uerumtamen ad Athanasii absolutionem etiam illud accesserat, quod Vrsacius et Valens, principes Arrianorum, cum post synodum Sardicensem uiderentur a communione secreti, coram positi a Iulio Romanae urbis episcopo ueniam poposcerunt, quod innoxium condemn- 10
 nassent, meritoque eum sententia concilii Sardicensis absolutum professi sunt.
- 37 Interiecto deinde tempore Athanasius, cum Marcellum parum sanae fidei penitus comperisset, a communione suspendit. habuitque ille hanc uerecundiam, ut tanti uiri iudicio notatus sponte 15
 2 concederet. ceterum antea innocens, postea deprauatus, uideri poterat iam tum nocens fuisse, cum de eo fuerat iudicatum. nacti ergo Arriani istiusmodi occasionem conspirant penitus Sardicensis synodi decreta subuertere. etenim eis color quidam subpetere uidebatur, ut tam iniuste fuisset pro Athanasio iudicatum, 20
 quam Marcellus fuerat absolutus, qui nunc etiam Athanasii iudicio esse haereticus probaretur. namque Marcellus Sabellianae haeresis assertor extiterat: Photinus uero nouam haeresim iam ante protulerat, a Sabellio quidem in unione dissentiens, sed initium Christi ex Maria praedicabat. igitur Arriani astuto consilio 25
 5 miscent innoxium criminosus, damnationemque Photini et Marcelli et Athanasii eadem sententia comprehendunt, illud nimirum apud imperitorum animos praestruentes, ut non putarentur de Athanasio perperam iudicasse, qui de Marcello atque Photino
 6 uera sensissent. uerumtamen ea tempestate Arriani perfidiam 30
 suam occultabant: non ausi palam erroris sui dogmata praedicare catholicos se gerebant, nihil sibi prius agendum rati quam

1 constantio *P*: Constantino *b* 4 qui etiam *scripsi*: quia etiam *P*
 || probatur *P*: probabatur *b* 7 Vrsacius *de Prato* 14 fidei *P*: fidei
 esse *b* 17 fuerit *P* 20 ut *P*: quod *b* || fuisse *P* 21 quam iniuste
 Marcellus *malebat de Prato* 22 haereticus esse *b* 23 assator *P*
 26 miscunt *P* || fofotini *P* 28 imperitorum *de Prato*: imperatorum *Pb*
 || prostruentes *corr. 1 m. in* pstruentes *P* 31 non *P*: nec *malebat de Prato*

ut Athanasium ecclesia submouerent, qui semper eis uelut murus
 obstitit: quo remoto reliquos in libidinem suam cessuros spera-
 bant. sed pars episcoporum, quae Arrios sequebatur, damna-
 tionem Athanasii cupitam accepit: pars coacti metu et factione
 in studia partium concesserant: pauci, quibus fides cara et ueri-
 tas potior erat, iniustum iudicium non receperunt: inter quos
 Paulinus, episcopus Treuerorum, oblata sibi epistola ita sub-
 scripsisse traditur, se in Photini atque Marcelli damnationem
 praebere consensum, de Athanasio non probare.

10 Tum uero Arriani, ubi doli parum processerant, ui agere 38
 decernunt. nam quidlibet audere atque agere facile erat regis
 amicitia subnixis, quem sibi prauis adulationibus deuinxerant.
 quin etiam ex consensione multorum inexpugnabiles erant: nam 2
 omnes fere duarum Pannoniarum episcopi multique Orientalium

15 ac tota Asia in perfidia eorum coniurauerant. sed principes mali 3
 istius habebantur a Singiduno Vrsatius, Valens a Mursa, Hera-
 clia Theodorus, Stephanus Antiochenus, Acatius a Caesarea,
 Menofantus Epheso, Georgius Laodicia, Narcissus a Neronopoli.
 hi ita palatium occupauerant, ut nihil sine eorum nutu ageret 4
 20 imperator, obnoxius quidem omnibus, sed praecipue Valenti
 deditus. nam eo tempore, quo apud Mursam contra Magnentium 5
 armis certatum, Constantius descendere in conspectum pugnae
 non ausus in basilica martyrum extra oppidum sita, Valente tum
 eius loci episcopo in solatium assumpto, diuersatus est. ceterum

25 Valens callide per ** suos disposuerat, ut quis proelii fuisset euen-
 tus primus cognosceret, uel gratiam regis captans, si prior
 bonum nuntium detulisset, uel uitae consulens, ante capturus
 fugiendi spatium, si quid contra accidisset. itaque paucis, qui 6

15 Hilarii fragm. II (ex epist. Sardic. synodi).

2 concessuros *Vorstius*, ut est paulo post u. 5 3 arrios *P*: Arrium *b*
 5 concesserunt *coni. de Prato* 6 portior *P* 9 de A. non praebere
Giselinus 11 quodlibet *b* 12 deuixerant *P* 15 in perfidiam *Vorstius*
 16 mursa *P*, *em. de Prato* || ab Heraclia *b* 18 menofantus *P*, ut
coni. de Prato: Menophanes *b* || Laodicea *b* || Neronopoli *Sigonius* (*sed*
ille Neronipoli): Neapoli *Pb*, Jeropoli *cod. Hilarii* 20 obnoxius *P*
 21 mursam *P*: Morsam *b* 22 constantius (*sed ~ eras.*) *P*: Constan-
 tinus *b* 22 conspectu *P* 25 per agros (*uel campum*) suos *de Prato*,
ipse malim per uiam suos

circa regem erant, metu trepidis, imperatore anxio, primus nuntiat hostes fugere. cum ille indicem ipsum intromitti posceret, Valens ut reuerentiam sui adderet, angelum sibi fuisse nuntium respondit. facilis ad credendum imperator palam postea dicere solitus, se Valentis meritis, non uirtute exercitus uicisse.

39 Ab hoc initio illecti principis extulere animos Arriani, potestate regis usuri, ubi auctoritate sua parum ualuissent. igitur cum sententiam eorum, quam de Athanasio dederant, nostri non recipere, edictum ab imperatore proponitur, ut qui in damnationem Athanasii non subscriberent, in exilium pellerentur. ceterum a nostris tum apud Arelatem ac Bitteras, oppida Galliarum, episcoporum concilia fuere. petebatur, ut priusquam in Athanasium subscribere cogere, de fide potius disceptarent, ac tum demum de re cognoscendum, cum de persona iudicum constisset. sed Valens sociique eius prius Athanasii damnationem extorquere cupiebant, de fide certare non ausi. ab hoc partium conflictu agitur in exilium Paulinus. interea Mediolanum conuenitur, ubi tum aderat imperator: eadem illa contentio nihil inuicem relaxabat. tum Eusebius Vercellensium et Lucifer a Carali Sardiniae episcopi relegati. ceterum Dionysius, Mediolanensium sacerdos, in Athanasii damnationem se consentire subscripsit, dummodo de fide inter episcopos quaereretur. sed Valens et Vrsatius ceterique metu plebis, quae catholicam fidem egregio studio conseruabat, non ausi piacula profiteri intra palatium congregantur. illinc epistolam sub imperatoris nomine emittunt, omni prauitate infectam, eo nimirum consilio, ut, si eam aequis auribus populus recepisset, publica auctoritate cupita proferrent: sin aliter fuisset excepta, omnis inuidia esset in rege, et ipsa uenialis, quia etiam tum catechumenus sacramentum fidei merito uideretur potuisse nescire. igitur lecta in ecclesia epistola populus auersatus. Dionysius, quia non esset assensus, urbe

1 anxio P 5 est solitus b 11 tum b: cum P || bitteras P: Bitteras b, Bitteras Sigonius, ut Hilarius quoque habet 13 ac tum P: nec tum b; cf. de Prato ad h. l. 14 iudicum de Prato: iudicium Pb

20 Carali P et edd., adhaesit s ex sequenti uoce || episcopis P, fort. pro episcopi s = sunt 26 infectam P: refertam b || eā P: ea b

27 proferent P 28 et ipsa] fort. ipsi 29 catechumenus P 30 lecta — auersatus P: lectam in Ecclesia epistolam populus auersatur b

pellitur, statimque eius in locum *Auxentius* episcopus subrogatur. Liberius quoque urbis Romae et Hilarius Pictavorum episcopi dantur exilio. Rhodanum quoque, Tolosanum antistitem, qui natura lenior non tam suis uiribus quam Hilarii societate non cesserat Arrianis, eadem conditio implicuit, cum tamen hi omnes parati essent Athanasium a communione suspendere, modo ut de fide inter episcopos quaereretur. sed Arrianis optimum uisum praestantissimos uiros a certamine submouere. ita pulsati in exilium, quos supra memorauimus, abhinc annos quinque et XL, Arbitione et Lolliano consulibus. sed Liberius paulo post urbi redditus ob seditiones Romanas. ceterum exules satis constat totius orbis studiis celebratos, pecuniasque eis in sumptum affatim congestas, legationibusque eos plebis catholicae ex omnibus fere prouinciis frequentatos.

Interea Arriani non occulte, ut antea, sed palam ac publice haeresis piacula praedicabant: quin etiam synodum Nicaenam pro se interpretantes, quam unius litterae adiectione corruerant, caliginem quandam iniecerant ueritati. nam ubi *ὁμοούσιον* erat scriptum, quod est unius substantiae, illi *ὁμοιοούσιον*, quod est similis substantiae, scriptum esse dicebant, concedentes similitudinem, dum adimerent unitatem, quia multum ab unitate similitudo distaret: ut uerbi gratia pictura humani corporis esset homini similis, nec tamen haberet hominis ueritatem. sed quidam ex his ultra processerant, *ἀνομοιοουσίαν*, id est dissimilem substantiam, confirmantes. eoque his certaminibus processum, ut istiusmodi piaculis orbis terrarum implicaretur. nam Italiam, Illyricum atque Orientem Valens et Vrsatius ceterique, quorum nomina edidimus, infecerant. Gallias nostras Saturninus Arelatensium episcopus, homo impotens et factiosus, premebat. Osium

1 Auxentius *suppleuit Sigonius* 2 episcopi *de Prato*: ep̃s *P*, cf. II, 47, 2 3 rhodanum *P*, sed c. 45 extr. rhodanum || tolosanum *P*, ut *coni. Theod. Canterus*: et Dosanum *b* (*syllaba olo ita in P scripta est, ut facile do legas*) 4 tam *b*: tam *P* || hylarius *P* 5 hi omnes *P*: homines *b* (*in P est hi om̃s*), omnes *Vorstius* 6 commune *P* 8 praestantissimo *P* 11 redditur *b* 12 cebratos *P* 13 legationibusq. *P*: legationibus quoque *b* 16 niceam *P* 18 quandam *P* || omo usion et 19 omeo usion *P* 19 est unius *P*, ut *coni. de Prato*: unius est *b* 23 hominis unitatem *Sigonius* 24 anomeousian *P*, Anomoeousiam *b* 27 illiricum *P*

- quoque ab Hispania in eandem perfidiam concessisse opinio fuit : quod eo mirum atque incredibile uidetur, quia omni fere aetatis suae tempore constantissimus nostrarum partium, et Nicaena synodus auctore illo confecta habebatur: nisi fatiscente aevo — etenim maior centenarius fuit, ut sanctus Hilarius in epistolis refert 5
- 6 — delirauerat. quis rebus perturbato orbe terrarum et morbo quodam ecclesiis languentibus, segnior quidem, sed non minus grauis cura principem exercebat, quod licet Arriani, quibus fauebat, superiores uiderentur, necdum tamen de fide inter episcopos conueniret. 10
- 41 Igitur apud Ariminum, urbem Italiae, synodum congregari iubet: idque Tauro praefecto imperat, ut collectos in unum non ante dimitteret, quam in unam fidem consentirent, promisso 2 eidem consulatu, si rem effectui tradidisset. ita missis per Illyricum, Italiam, Africam, Hispanias Galliasque magistri officia- 15 libus, acciti aut coacti quadringenti et aliquanto amplius occidentales episcopi Ariminum conuenire: quibus omnibus annonas 3 et cellaria dari imperator praeceperat. sed id nostris, id est Aquitanis, Gallis ac Britannis, indecens uisum: repudiatis fiscalibus propriis cum sumptibus uiuere maluerunt. tres tantum ex Bri- 20 tannia inopia proprii publico usi sunt, cum oblatam a ceteris collationem respuissent, sanctius putantes fiscum grauare quam 4 singulos. hoc ego Gaudium episcopum nostrum quasi obtrectantem referre solitum audiui, sed longe aliter senserim laudique attribuo, episcopos tam pauperes fuisse, ut nihil proprium ha- 25 berent neque ab aliis potius quam a fisco sumerent, ubi neminem grauabant: ita in utrisque egregium exemplum. de reliquis nihil

5 uerba ut S. Hil. in epist. refert *Sigonius pro glossemate habuit, quod Seuerus numquam alias aliquem nomine sancti nominasset; locus II, 36, 1 diuersus est* 6 delirauerat *P: delirauerit b || quibus rebus b* 15 affricam *P || magistri P, ut con. Gothofredus (ad cod. Theod. I, 10, 3): magistris b; cf. dial. 3, 11 et Hil. fragm. 1, 4, ubi de hac ipsa re dicit: officiales magistri uolitant* 16 aut coacti *Sigonius: aut macti P, aut etiam coacti Giselinus, aut adacti Bernays not. 38* 17 conuenere *b* 18 dare *P, em. Sigonius || id est — Britannis Sigonius pro glossemate habuit, at recte monuit de Prato nostris hic non significari catholicos, sed solos Aquitanos; cf. Bernays n. 2* 20 cum *P: om. b* 25 episcopis *b* 26 a *P: om. b || sumere uoluisset Bernays* 27 in utrisque *Drusius: in utriusque P; sententiam recte perspexerunt Hofmeister et de*

memoria dignum traditur, sed redeo ad ordinem. posteaquam 5 omnes, ut supra diximus, in unum collecti sunt, fit partium secessio. ecclesiam nostri optinent, Arriani autem aedem, tum de industria uacantem, orationis loco capiunt, sed hi non amplius 6 quam LXXX, reliqui nostrarum partium erant. igitur frequentibus conciliis nihil actum, nostris in fide manentibus, illis de perfidia non cedentibus. ad postremum placuit decem legatos mitti ad imperatorem, ut quae esset partium fides uel sententia, cognosceret sciretque pacem cum haereticis esse non posse. idem 7

10 Arriani faciunt mittuntque numero pari legatos, qui aduersum nostros coram imperatore configerent. sed ex parte nostrorum leguntur homines adulescentes, parum docti et parum cauti: ab Arrianis autem missi senes, callidi et ingenio ualentes, ueterno perfidiae imbuti, qui apud regem facile superiores extiterunt.

15 sed nostris mandatum, ne quo modo cum Arrianis communionem 8 inirent omniaque integra synodo reseruarent.

Interim in Oriente exemplo Occidentalium imperator iubet 42 cunctos fere episcopos apud Seleuciam Isauriae oppidum congregari. qua tempestate Hilarius, quartum iam exilii annum in 2

20 Phrygia agens, inter reliquos episcopos, per uicarium ac praesidem data euectionis copia, adesse compellitur, cum tamen 3 nihil de eo specialiter mandasset imperator, iudices tantum generalem iussionem secuti, qua omnes episcopos ad concilium cogere iubebantur, hunc quoque inter reliquos uolentes misere.

25 ut ego conicio, Dei nutu ita gestum, ut uir diuinarum rerum instructissimus, cum de fide disceptandum erat, interesset. is ubi 4 Seleuciam uenit, magno cum fauore exceptus omnium in se animos et studia conuerterat. ac primum quaesitum ab eo, quae

Prato; concludit enim Seuerus relationem hac sententia: ita in utrisque, (h. e. tam Aquitanis Gallisque, qui fiscalia repudiauerant, quam Britannis, qui a fisco potius quam ab aliis sumere maluerant) egregium est exemplum

2 omneis, ut supra dictum b 3 autem aedem tum Joh. Clericus (*Bibliothèque choisie Tom. XX, 1 p. 349*): tmedentū P, aedem tum Giselinus, tantum locum Baronius, iunctam aedem tum Bochartus, tam * Edentum b 8 esset p. fides uel P: essent p. fides et b 13 ueneno perfidiae de Prato 18 seleutiam isau | oppidum P 20 frigia P 24 misere P: miscere b 25 conitio P; ut ego conicio ad sequentia referendum esse uidit Sigonius

- esset Gallorum fides: quia tum, Arrianis praua de nobis uul-
gantibus, suspecti ab Orientalibus habebamur trionymam soli-
tarii Dei unionem secundum Sabellium credidisse. sed exposita
fide sua iuxta ea, quae Nicaeae erant a patribus conscripta, Oc-
5 cidentalibus perhibuit testimonium. ita absolutis omnium animis,
intra conscientiam communionis nec non etiam in societatem re-
ceptus concilioque ascitus est. agi deinde coeptum, repertique
6 prauae haeresis auctores atque ab ecclesiae corpore auulsi. in eo
numero fuere Georgius ab Alexandria, Acatius, Eudoxius, Vra-
nius, Leontius, Theodosius, Euagrius, Theodulus. sed confecta 10
synodo decreta ad imperatorem legatio, quae gesta insinueret.
damnati quoque ad regem profecti, satis freti sociorum uiribus
et principis societate.
- 43 Interea legatos Ariminensis concilii ex parte nostrorum com-
pellit imperator uniri haereticorum communioni: eisdemque con- 15
scriptam ab improbis fidem tradit, uerbis fallentibus inuolutam,
2 quae catholicam disciplinam perfidia latente loqueretur. namque
usiae uerbum tamquam ambiguum et temere a patribus usurpa-
tum, neque ex auctoritate scripturarum profectum, sub specie
falsae rationis abolebat, ne unius cum patre substantiae filius 20
crederetur. eadem fides similem patri filium fatebatur. sed inte-
rius aderat fraus parata, ut esset similis, non esset aequalis.
- 3 ita dimissis legatis praefecto mandatum, ut synodum non ante
laxaret, quam conscriptae fidei consentire se omnes subscriptioni-
bus profiterentur: ac si qui pertinacius obsisterent, dummodo is 25
4 numerus intra quindecim esset, in exilium pellerentur. sed re-
gressis legatis, licet uim regiam deprecantibus, negata com-
munio. enimuero compertis quae decreta erant maior rerum et
consiliorum perturbatio: dein paulatim plerique nostrorum,
partim imbecillitate ingenii, partim taedio peregrinationis 30
euicti, dedere se aduersariis, iam post reditum legatorum su-
perioribus et ecclesiam nostris inde detrusis optinentibus: fac-
taque semel inclinatione animorum cateruatim in partem alte-

2 trionymū P 4 nicea P 5 absolutus J. C. Hofmeister

7 concilioque P; ex consilioque? 10 Leontinus Galesinius || ana-
grius theodulus P 11 insynueret P 12 satis creti P 15 uniri b:
unire P || conscripta P 16 fallantibus P 25 pertinacius P

ram concessum, donec ad uiginti usque nostrorum numerus inminutus est.

Sed hi quanto pauciores, tanto ualidiores erant. constantissi-⁴⁴
mus inter eos habebatur noster Foegadius et Seruatio Tungrorum
episcopus. hos, quia minis et terculis non cesserant, Taurus
precibus aggreditur ac lacrimans obtestatur, mitiora uti consu-
lerent. clausos intra unam urbem episcopos iam septimum men-
sem agere, iniuria hiemis et inopia confectis nullam spem reuer-
sionis dari: quis tandem esset finis? sequerentur plurimum exem-²
plum, auctoritatem saltem ex numero sumerent. enimvero Foe-
gadius paratum se exilio atque ad omne supplicium, in quod de-
posceretur, profiteri: se ab Arrianis conceptam fidem non recep-
turum. ita in hoc certamine aliquot dies tracti: ubi parum ad³
pacem proficiebant, paulatim et ipse infractor, ad extremum
proposita conditione euincitur. namque Valens et Vrsatius affir-⁴
mantes, praesentem fidem catholica ratione conceptam, ab Orien-
talibus imperatore auctore prolatam cum piaculo repudiari: et
quis discordiarum finis foret, si, quae Orientalibus placuisset,
Occidentalibus displiceret? postremo si quid minus plene prae-⁵
senti fide editum uideretur, ipsi adderent, quae addenda puta-
rent: praebituros se in his quae essent adiecta consensum. fauo-
rabilis professio pronis omnium animis excepta, nec ultra nostri
repugnare ausi, iam quoquo modo finem rebus imponere cupien-
tes. dein conceptae a Foegadio et Seruatione professiones edi coe-⁶
pere: in quis primum damnatus Arrius totaque eius perfidia
ceterum etiam patri *aequalis* et sine initio, sine tempore Dei
filius pronuntiatur. tum Valens tamquam nostros adiuuans sub-⁷
iecit sententiam, cui inerat occultus dolus, filium Dei non esse
creaturam sicut ceteras creaturas: fefellitque audientes fraus pro-
fessionis. etenim his uerbis, quibus similis esse ceteris creaturis³⁰

3 constantissimus P: constantissimusque b (constantissimi — habeban-
tur coni. de Prato) 4 Foegadius P: Faegadius b et sic postea; alias
audit nomen Phoebadius 10 enimvero de Prato: etenim uero P 14 pro-
ficiebat sc. Foegadius Sigonius 15 affirmantes] 'haec quasi absolute po-
sita pro Valente et V. affirmantibus' de Prato; ipse malim affirmant

17 et quis de Prato: ut quis P, ecquis Sigonius, aut quis Baronius
20 addanda P 24 seruatiōe P 25 damnatur b 26 ceterum de
Prato: coetern' (sic) P, ceterum non b || aequalis b: om. P

natim ad eum confluebant: quippe humilitatis speciem ore et habitu praetendens honorem sui et reuerentiam cunctis iniecerat. 7 iamque paulatim perfidiae istius tabes pleraque Hispaniae peruas-
 8 rat, quin et nonnulli episcoporum deprauati, inter quos Instantius et Saluianus Priscillianum non solum consensione, sed sub
 9 quadam etiam coniuratione susceperant, quoad Hyginus, episcopus Cordubensis, ex uicino agens, comperta ad Ydacium Emeritae
 10 sacerdotem referret. is uero sine modo et ultra quam oportuit Instantium sociosque eius lacessens, facem quandam nascenti incendio subdidit, ut exasperauerit malos potius quam compresserit. 10
 17 Igitur post multa inter eos nec digna memoratu certamina apud Caesaraugustam synodus congregatur, cui tum etiam Aquitani
 2 episcopi interfuere. uerum haeretici committere se iudicio non ausi: in absentes tamen lata sententia damnatique Instantius et
 3 Saluianus episcopi, Helpidius et Priscillianus laici. additum 15 etiam ut, si qui damnatos in communionem recepisset, sciret in se eandem sententiam promendam. atque id Ithacio † Sossubensi episcopo negotium datum, ut decretum episcoporum in omnium notitiam deferret et maxime Hyginum extra communionem faceret, qui, cum primus omnium insectari palam haereticos coepisset, 20
 4 postea turpiter deprauatus in communionem eos recepisset. interim Instantius et Saluianus damnati iudicio sacerdotum Priscillianum etiam laicum, sed principem malorum omnium, una secum Caesaraugustana synodo notatum, ad confirmandas uires suas episcopum in Abilensi oppido constituunt, rati nimirum, si 25
 5 hominem acrem et callidum sacerdotali auctoritate armassent, tutiores fore sese. tum uero Ydacius atque Ithacius acrius instare,

6 quoad Hyginus *de Prato*: quoadyginus *P*, Quo Adyginus *b* 7 comperto; ad Idatium emeritae aetatis sacerdotem refert *b* || ydatium *P* (et sic *infra*): Idatium *uulgo* 11 nec *Vonck*: et *Pb* 14 tamen *P*: tum *b*

15 episcopi *Drusius*: ep̃s *P*; cf. *II*, 39, 7 16 si quis *b* 17 Itacius (non Ithacius) scribendum esse docere conati sunt *Florez* et *Giruesius Hispani* || Ossonobensi (uel Oxomensis) *Sigonius*; illud (uel Ossonubensi) uerisimilius uidetur et plerorumque historicorum assensum tulit 19 et addidi, maximeque *b* || yginum *P* || extra communionem faceret *b*: communionē (sed ~ *erasum*) faceret *P*, fort. communione arceret (uel secerneret)

24 caesar augustina synodū *P* 25 labilensi *P*, em. *Sigonius* 27 ydatius atque ithatius *P*

arbitrantes posse inter initia malum comprimi: sed parum sanis consiliis saeculares iudices adeunt, ut eorum decretis atque executionibus haeretici urbibus pellerentur. igitur post multa et 6 foeda certamina Ydacio supplicante elicitur a Gratiano tum imperatore rescriptum, quo uniuersi haeretici excedere non ecclesiis tantum aut urbibus, sed extra omnes terras propelli iubebantur. quo comperto Gnostici diffusi rebus suis, non ausi iudicio certare, 7 sponte cessere, qui episcopi uidebantur: ceteros metus dispersit.

Ac tum Instantius, Saluianus et Priscillianus Romam pro- 48
fecti, ut apud Damasum, urbis ea tempestate episcopum, obiecta purgarent. sed iter eis praeter interiorem Aquitanicam fuit, ubi 2 tum ab imperitis magnifice suscepti sparsere perfidiae semina. maximeque Elusanam plebem, sane tum bonam et religioni studentem, prauis praedicationibus peruertere. a Burdigala per 15 Delphinum repulsi, tamen in agro Euchrotiae aliquantisper morati, infecere nonnullos suis erroribus. inde iter coeptum ingressi, 3 turpi sane pudibundoque comitatu, cum uxoribus atque alienis etiam feminis, in quis erat Euchrotia ac filia eius Procula, de qua fuit in sermone hominum Priscilliani stupro grauidam par- 20 tum sibi graminibus abegisse. hi ubi Romam peruenere, Damaso se purgare cupientes, ne in conspectum quidem eius admissi sunt. regressi Mediolanum aequae aduersantem sibi Ambrosium reppererunt. tum uertere consilia, ut, quia duobus episcopis, 5 quorum ea tempestate summa auctoritas erat, non illuserant, largiendo et ambiendo ab imperatore cupita extorquerent. ita corrupto Macedonio, tum magistro officiorum, rescriptum eliciunt, quo calcatis, quae prius decreta erant, restitui ecclesiis iubebantur. hoc freti Instantius et Priscillianus repetiuere Hispanias; nam Saluianus in urbe obierat: ac tum sine ullo certa- 30 mine ecclesias, quibus praefuerant, recepere.

Verum Ithacio ad resistendum non animus, sed facultas defuit, 49 quia haeretici corrupto Voluentio proconsule uires suas confirma-

4 certamina *om. b* 9 Actum *P*, At tum *b* 11 Aquitaniam *b*
15 Delphinum *b* || euchrotiae *P*, ut *em. de Prato*: Euchrociae *b*, et
sic infra 17 cum feminis atque alienis etiam uxoribus *coni. de Prato*
21 conspectu *P* 22 eque *P* 24 tempestatē *P* 26 tum *P*, ut
coni. Sigonius: cum *b* 27 restui *P* 31 Ithacio *Baronius*: itachio
P, Trachio *b*, Idacio *Sigonius* 32 Viuentio *Baronius*

2 uerant. quin etiam Ithacius ab his quasi perturbator ecclesiarum
 reus postulatus, iussusque per atrocem executionem deduci tre-
 pidus profugit ad Gallias: ibi Gregorium praefectum adiit. qui
 compertis quae gesta erant, rapi ad se turbarum auctores iubet
 ac de omnibus ad imperatorem refert, ut haereticis uiam am- 5
 3 biendi praecluderet. sed id frustra fuit, quia per libidinem et
 potentiam paucorum cuncta ibi uenalia erant. igitur haeretici
 suis artibus, grandi pecunia Macedonio data, optinent, ut impe-
 riali auctoritate praefecto erepta cognitio Hispaniarum uicario
 4 deferretur: nam iam proconsulem habere desierant: missique a 10
 magistro officiales, qui Ithacium tum in Treueris agentem ad
 Hispanias retraherent. quos ille callide frustratus, ac postea per
 5 Britannium episcopum defensus illusit. iam tum rumor inces-
 serat clemens, Maximum intra Britannias sumpsisse imperium
 ac breui in Gallias erupturum. ita tum Ithacius statuit, licet 15
 rebus dubiis, noui imperatoris aduentum expectare: interim sibi
 6 nihil agitandum. igitur ubi Maximus oppidum Treuerorum uictor
 ingressus est, ingerit preces plenas in Priscillianum ac socios eius
 7 inuidiae atque criminum. quibus permotus imperator, datis ad
 praefectum Galliarum atque ad uicarium Hispaniarum litteris, 20
 omnes omnino, quos labes illa inuoluerat, deduci ad synodum
 8 Burdigalensem iubet. ita deducti Instantius et Priscillianus:
 quorum Instantius prior iussus causam dicere, postquam se
 parum expurgabat, indignus esse episcopatu pronuntiatus est.
 9 Priscillianus uero, ne ab episcopis audiretur, ad principem pro- 25
 uocauit. permissumque id nostrorum inconstantia, qui aut sen-
 tentiam uel in refragantem ferre debuerant aut, si ipsi suspecti

1 itachius P 5 ambien (sic) P 10 deferretur om. P, deferatur sup-
 pleuit Galesinius 11 ithatium P et sic saepius || in Treueris P, ut coni.
 Giselinus: in aere ueris b, quae lectio inde exorta est, quod in P intre-
 ueris ex inereueris correctum est, littera e, de qua agitur, non deleta.
 Scriptura talis est teste Reifferscheidio, ut tantum accuratius insipienti
 intreueris correctum esse appareat. 12 frustratus P et Sigonius: fru-
 stratur b 13 britannium P, ut coni. Tillemont: Pritannium b, Brito-
 nium Hontheim Prodr. hist. Treuir. I, 134 || defessus P || tum om. b
 14 clemens maximū P: Clementem Maximum b; cf. Sall. Jug. 22 sed
 is rumor clemens erat, et Prisc. 18, 277 p. 353 ed. Herts. || inperium P
 16 noui] noim P 22 Burdegalensem b 26 qui aut de Prato: quia
 aut Pb 27 uel P: om. b || aut si P et Giselinus: aut sibi b

habebantur, aliis episcopis audientiam reservare, non causam imperatori de tam manifestis criminibus permittere.

Ita omnes, quos causa inuoluerat, ad regem deducti. secuti 50
etiam accusatores Ydaci⁴ et Ithaci⁵ episcopi, quorum studium
super expugnandis haereticis non reprehenderem, si non studio
vincendi plus quam oportuit certassent. ac mea quidem sententia 2
est, mihi tam reos quam accusatores displicere, certe Ithacium
nihil pensi, nihil sancti habuisse definitio: fuit enim audax, lo-
quax, impudens, sumptuosus, uentri et gulae plurimum imper-
tens. hic stultitiae eo usque processerat, ut omnes etiam sanctos 3
uiros, quibus aut studium inerat lectionis aut propositum erat
certare ieiuniis, tamquam Priscilliani socios aut discipulos in
crimen arcesseret. ausus etiam miser est ea tempestate Martino 4
episcopo, uiro plane Apostolis conferendo, palam obiectare hae-
resis infamiam. namque tum Martinus apud Treueros constitutus 5
non desinebat increpare Ithacium, ut ab accusatione desisteret,
Maximum orare, ut sanguine infelicium abstineret: satis super-
que sufficere, ut episcopali sententia haeretici iudicati ecclesiis
pellerentur: saeuum esse et inauditum nefas, ut causam eccle-
siae iudex saeculi iudicaret. denique quoad usque Martinus Tre- 6
ueris fuit, dilata cognitio est: et mox discessurus egregia auctori-
tate a Maximo elicit sponsionem, nihil cruentum in reos
constituendum. sed postea imperator per Magnum et Rufum 7
episcopos deprauatus et a mitioribus consiliis deflexus causam
praefecto Euodio permisit, uiro acri et seuer⁸. is Priscillianum 8
gemino iudicio auditum conuictumque maleficii nec diffitentem
obscenis se studuisse doctrinis, nocturnos etiam turpium femina-
rum egisse conuentus nudumque orare solitum, nocentem pro-
nuntiauit redegitque in custodiam, donec ad principem referret.
gesta ad palatium delata censuitque imperator, Priscillianum 9
sociosque eius capite damnari oportere.

4 ydaci⁴ et ithaci⁵ P || stidium P 5 super nos: super in P, in b
|| non] n (pro ñ) P 7 mihi non tam Sigonius 8 audiax P 9 sup-
tuo⁹ P 10 stilitiae P 17 infelium P 19 seuum P, nouum b
20 indicaret P corr. ex uindicaret, quod haud scio an praeferendum
sit 24 defluxus P 25 euodio P || is P: Qui b 27 obscenis b
30 gesta ad p. delata censuitq. P: gestis ad p. delatis censuit b
31 capitis b

51 Ceterum Ithacius uidens, quam inuidiosum sibi apud episcopos foret, si accusator etiam postremis rerum capitalium iudiciis astitisset — etenim iterari iudicium necesse erat — subtrahit se
 2 cognitioni, frustra callidus iam scelere perfecto. ac tum per Maximimum accusator apponitur Patricius quidam, fisci patronus. ita
 5 eo insistente Priscillianus capitis damnatus est, unaque cum eo Felicissimus et Armenius, qui nuper a catholicis, cum essent
 3 clerici, Priscillianum secuti descuerant. Latronianus quoque et Euchrotia gladio perempti. Instantius, quem superius ab episcopis damnatum diximus, in Sylinancim insulam, quae ultra
 4 Britannias sita est, deportatus. itum deinde in reliquos sequentibus iudiciis, damnatique Asarius et Aurelius diaconus gladio, Tiberianus ademptis bonis in Sylinancim insulam datus. Tertullus, Potamius et Iohannes, tamquam uiliores personae et digni misericordia, quia ante quaestionem se ac socios prodidissent,
 5 sent, temporario exilio intra Gallias relegati. hoc fere modo homines luce indignissimi pessimo exemplo necati aut exiliis multati: quod initio iure iudiciorum et egregio publico defensum postea Ithacius iurgiis sollicitatus, ad postremum conuictus, in eos retorquebat, quorum id mandato et consiliis effecerat; solus
 6 tamen omnium episcopatu detrusus. nam Ydacijs, licet minus nocens, sponte se episcopatu abdicauerat: sapienter id et uerecunde, nisi postea amissum locum repetere temptasset. ceterum Priscilliano occiso, non solum non repressa est haeresis, quae illo auctore proruperat, sed confirmata latius propagata est.
 7 namque sectatores eius, qui eum prius ut sanctum honorauerant, 8 postea ut martyrem colere coeperunt. peremptorum corpora ad Hispanias relata magnisque obsequiis celebrata eorum funera:

2 accusator *P*: accusato *b* 4 callidus *P*, ut *coni. Bernays*: calido *b*
 || actū *P*, At tum *b* 7 cum essent *om. b* 10 sylinanci insulam *P*:
 Sylinam insulam *b*; paulo infra *P* item habet sylinanci 11 britannias *P*:
 Britanniam *b*; cf. *II*, 46, 3 12 asarius *P* (non asaricus): Asarinus *b*
 13 delatus *Vallarsius*; at cf. *II*, 39, 7 dantur exilio et *II*, 1, 6 morti
 dedissent 16 homines licet luce *Bernays p. 18 n. 82*. 19 iurgiis sollicitatus *Bernays*: in iurgiis solitus *Pb*, fort. iurgiis sollicitus cf. *II*, 18, 3
 21 nam Idacijs *Sigonius*: nāydatius (ut tamen etiam nardatius legere possis, uirgula super na erasa) *P*, Nardacijs *b* 22 uerecundię *P*
 25 fort. confirmata et latius

quin et iurare per Priscillianum summa religio putabatur. at inter
 nostros perpetuum discordiarum bellum exarserat, quod iam per
 quindecim annos foedis dissensionibus agitatum nullo modo
 sopiri poterat. et nunc, cum maxime discordiis episcoporum 9
 5 *omnia* turbari ac misceri cernerentur cunctaque per eos odio aut
 gratia, metu, inconstantia, invidia, factione, libidine, auaritia,
 arrogantia, somno, desidia deprauata, postremo plures aduer- 10
 sum paucos bene consulentes insanis consiliis et pertinacibus stu-
 diis certabant: inter haec plebs Dei et optimus unus quisque
 10 probro atque ludibrio habebatur.

1 at *P*, ut con. de Prato: ac *b* 3 fedis dissentionibus *P* 4 et
 tunc de Prato 5 omnia om. *P*, post misceri habet *b* || ac de Prato:
 aut *Pb* 7 somno deest in edd. compluribus || deprauata *P*: essent
 deprauata *b* 9 optimus quisque *b* 10 *P* subscriptione caret.

V = codex Veronensis saec. VII.

A = codex quondam Augustanus, nunc Monacensis lat. n. 3711 saec. XI.

B = codex Brixianus, quo usus est Hier. de Prato, saec. XIII.

F = codex quondam Frisingensis, nunc Monacensis lat. n. 6326 saec. X.

M = editio Bonini Mombricii in Vitis Sanctorum.

Q = codex Quedlinburgensis ex collatione Tobiae Eckhardi, u. Codd. manuscr. Quedlinburgenses (Quedlinb. 1723. 4°) p. 57 sqq.

v = editio uulgata, cuius scripturae iam ab Hier. de Prato multis locis correctae sunt.

Integram dedimus lectionum diuersitatem ex **AFV**.

VITA SANCTI MARTINI

EPISCOPI ET CONFESSORIS.

Senerus Desiderio fratri karissimo. Ego quidem, frater una-
 nimis, libellum quem de uita sancti Martini scripseram, scheda
 sua premere et intra domesticos parietes cohibere decreueram,
 quia, ut sum natura infirmissimus, iudicia humana uitabam, ne,
 quod fore arbitror, sermo incultior legentibus displiceret omnium-
 que reprehensionis dignissimus iudicaret, qui materiem disertis
 merito scriptoribus reseruandam inpudens occupassem: sed pe-
 tenti tibi saepius negare non potui. quid enim esset, quod non
 amor tuo uel cum detrimento mei pudoris inpenderem? uerum-
 tamen ea tibi fiducia libellum edidi, qua nulli a te prodendum
 reor, quia id spondidisti. sed uereor, ne tu ei ianua sis futurus,
 et emissus semel reuocari non queat. quod si acciderit et ab ali-
 quibus eum legi uideris, bona uenia id a lectoribus postulabis,
 ut res potius quam uerba perpendant et aequo animo ferant, si
 aures eorum uitiosus forsitan sermo perculerit, quia regnum Dei
 non in eloquentia, sed in fide constat. meminerint etiam, salu-
 tem saeculo non ab oratoribus, cum utique, si utile fuisset, id
 quoque Dominus praestare potuisset, sed a piscatoribus praedi-

1 fratri karissimo AV (sed add. in A salutem): om. F || uniani-
 mis V 2 scripseram V, et sic fere semper scribi, scriptum, scriptura etc.
 || schida V, sceda F, scaeda A 3 promere F 4 infirmissimus V:
 infimus F, infirmus Av 6 repraehensionis V: reprehensione AFv; cf.
 infra c. 9, 3 || materiem V: materiam AFv et corr. V 9 ueruntamen
 V, om. FQ 10 ededi V || quia nulli V 11 spondidisti V, cf. Chron. 1,
 34, 7 12 non queat reuocari AFv 13 id uenia v 17 cum — potuisset
 BV: post praedicatam esse habent AFv || fuisset] fuit et V 18 prae-
 dicatum est V, praedicatam (sine esse) AB (?) Fy

5 catam esse. ego enim, cum primum animum ad scribendum
 appuli, quia nefas putarem tanti uiri latere uirtutes, apud me
 ipse decidi, ut soloecismis non erubescerem: quia nec magnam
 istarum umquam rerum scientiam contigissem, et si quid ex his
 studiis olim fortasse libassem, totum id desuetudine tanti tem- 5
 6 poris perdidissem. sed tamen ne nos maneat tam molesta de-
 fensio, suppresso, si tibi uidetur, nomine libellus edatur. quod
 ut fieri ualeat, titulum frontis erade, ut muta sit pagina et,
 quod sufficit, loquatur materiam, non loquatur auctorem.
 1 Plerique mortales studio et gloriae saeculari inaniter dediti 10
 exinde perennem, ut putabant, memoriam nominis sui quaesi-
 2 erunt, si uitas clarorum uirorum stilo inlustrassent. quae res
 utique non perennem quidem, sed aliquantulum tamen conceptae
 spei fructum adferebat, quia et suam memoriam, licet incassum,
 propagabant, et propositis magnorum uirorum exemplis non 15
 parua aemulatio legentibus excitabatur. sed tamen nihil ad bea-
 3 tam illam aeternamque uitam haec eorum cura pertinuit. quid
 enim aut ipsis occasura cum saeculo scriptorum suorum gloria
 profuit? aut quid posteritas emolumenti tulit legendo Hectorem
 pugnantem aut Socraten philosophantem? cum eos non solum 20
 imitari stultitia sit, sed non acerrime etiam inpugnare dementia:
 quippe qui humanam uitam praesentibus tantum actibus aesti-
 4 mantes spes suas fabulis, animas sepulcris dederint: siquidem ad

2 appoli *V* || putauit *A*, putaram *Vonck* 3 ipsum *F corr. m.* 2 ex ipso ||
 decidi *B* et aliquot *Giselini libri*: didici *AVv*, decreui *F in ras. m.* 2 || soly-
 elsmis *V*, soloecismos *dett.* 4 rerum umquam *A* || quit *V* et sic alias || ex
 his *om. F pr. m.* 5 desuetudine *V*: dissuetudine *AFQ*, desitudine 2 *codd.*
Gis. et v 7 subpresso *F* || edatur *om. F pr. m.*, datur *V* 8 et] aut de
Prato 9 auctorem] additum in *V*: Vale frater in Christo uenerabilis; decus
 bonorum. sanctorumque omnium. *Sequitur deinde in V*: Incipit uita sancti
 martini episcopi et confessoris, in *F legitur post praefationem (cap. 2 in.)*:
 Inc. uita scī ac beatissimi patroni nostri Martini episcopi atque confessoris,
 in *A eodem item loco*: Inc. uita scī ac beatissimi Martini archiepiscopi turo-
 niensis 10 mortalium *AFQ* || studio et gloriae (*F gloria ut uidetur*)
 saeculari *AFV*: studio gloriae saecularis 3 *codd. Gisel.* 'Studium h. l. non
 ardorem animi et desiderium, sed litterarum exercitationem designat' de
Prato 11 quaesierunt *AFv* 12 uirorum *V s. l.* 13 utique *om. A*
 14 suam *BMV*: sui *AFQv* 17 curam *V* 20 socratem *V*: socratem
AFv 23 animas suas *v* || dederunt *F* || Si *F corr. e* Sed

solam hominum memoriam se perpetuandos crediderunt, cum hominis officium sit, perennem potius uitam quam perennem memoriam quaerere, non scribendo aut pugnando uel philosophando, sed pie sancte religioseque uiuendo. qui quidem error
 5 humanus litteris traditus in tantum ualuit, ut multos plane aemulos uel inanis philosophiae uel stultae illius uirtutis inuenerit. unde facturus mihi operae pretium uideor, si uitam sanctissimi uiri, exemplo aliis mox futuram, perscripsero: quo utique ad ueram sapientiam et caelestem militiam diuinamque uirtutem
 10 legentes incitabuntur. in quo ita nostri quoque rationem commodi ducimus, ut non inanem ab hominibus memoriam, sed aeternum a Deo praemium exspectemus, quia etsi ipsi non ita uiximus, ut exemplo aliis esse possimus, dedimus tamen operam, ne is lateret qui esset imitandus. igitur sancti Martini uitam
 15 scribere exordiar, ut se uel ante episcopatum uel in episcopatu gesserit, quamuis nequaquam ad omnia illius potuerim peruenire: adeo ea, in quibus ipse tantum sibi conscius fuit, nesciuntur, quia laudem ab hominibus non requirens, quantum in ipso fuit, omnes uirtutes suas latere uoluisset. quamquam etiam ex his, quae con-
 20 perta nobis erant, plura omisimus, quia sufficere credidimus, si tantum excellentia notarentur: simul et legentibus consulendum fuit, ne quod his pareret copia congesta fastidium. obsecro autem 9 eos qui lecturi sunt, ut fidem dictis adhibeant, neque me quicquam nisi conpertum et probatum scripsisse arbitrentur: alioquin
 25 tacere quam falsa dicere maluissem.

Igitur Martinus Sabaria Pannoniarum oppido oriundus fuit, 2 sed intra Italiam Ticini altus est, parentibus secundum saeculi dignitatem non infimis, gentilibus tamen. pater eius miles primum, post tribunus militum fuit. ipse armatam militiam in
 30 adulescentia secutus inter scolares alas sub rege Constantio, deinde sub Iuliano Caesare militauit: non tamen sponte, quia a

3 philosophando V 5 humanis *codd.* aliquot *prob.* Vonckio || plane V *pr. m.*: tamen AFQ et *corr.* V 6 inanes philosophiae V 12 praemium *om.* F *pr. m.* 13 aliis exemplo v 15 ut se MV: utq; F, ut quae Q, et quae Av 21 excellentia AFQV: excellentiora v 26 Sabaria BV et *corr.* F: sabariae AF³ Qv || Pannoniorum *dett.* || oppido *om.* v 27 alitus ABF¹, aletus V *corr.* (altus *pr. m.*) 28 millex V, *item p. 112, 20* 30 alas F *partim in ras. m. 2* || Constantino v 31 sponte A *in marg.*

primis fere annis diuinam potius seruitutem sacra inlustris
 3 pueri spirauit infantia. nam cum esset annorum decem, inuitis
 parentibus ad ecclesiam confugit seque catechumenum fieri postu-
 4 lauit. mox mirum in modum totus in Dei opere conuersus, cum
 esset annorum duodecim, eremum concupiuit, fecissetque uotis
 satis, si aetatis infirmitas non obstitisset. animus tamen aut
 circa monasteria aut circa ecclesiam semper intentus medita-
 5 batur adhuc in aetate puerili, quod postea deuotus inpleuit. sed
 cum edictum esset a regibus, ut ueteranorum filii ad militiam
 scriberentur, prodente patre, qui felicibus eius actibus inuide- 10
 bat, cum esset annorum quindecim, captus et catenatus sacra-
 mentis militaribus implicatus est, uno tantum seruo comite con-
 tentus, cui tamen uersa uice dominus seruiebat, adeo ut plerum-
 que ei et calciamenta ipse detraheret et ipse detergeret, cibum
 6 una caperent, hic tamen saepius ministraret. triennium fere ante 15
 baptismum in armis fuit, integer tamen ab iis uitiiis, quibus illud
 7 hominum genus implicari solet. multa illius circa commilitones
 benignitas, mira caritas, patientia uero adque humilitas ultra
 humanum modum. nam frugalitatem in eo laudari non est necesse,
 qua ita usus est, ut iam illo tempore non miles, sed monachus 20
 putaretur. pro quibus rebus ita sibi omnes commilitones deuinx-
 8 rat, ut eum miro adfectu uenerarentur. necdum tamen regeneratus
 in Christo agebat quendam bonis operibus baptismi candidatum:
 adistere scilicet laborantibus, opem ferre miseris, alere egentes,
 uestire nudos, nihil sibi ex militiae stipendiis praeter cotidianum 25
 uictum reseruare: iam tum euangelii non surdus auditor de cra-
 stino non cogitabat.

1 diuina p. seruitute *Fv* 2 inspirauit *FQ* et corr. *V* || duodecim *V*
 3 cathecuminum *V*, catichumenum *Q*, caticuminum *AF* et sic fere
 semper in hoc nomine 4 opus *A* 5 heremum *AF* et sic fere semper
 6 non fuisset inpedimento *V* solus ex notis || tamen] eius add. in *F*
m. 2 || tamen circa *v* 10 eius *om. V* 11 captus *BMV*: raptus *AFQv*
 14 calciamenta (*om.* ipse) detraheret *v* 15 tamen *om. AFQ* 16 bap-
 tismum *BMV*: baptisma *AFv* || ab his *AFQV* 17 illius *BV*: illi *AFv*
 19 laudari *ABFV*: laudare *v* 20 qua *F* rasura ex quia 21 pro
V: *om. AFv* || commilitones suos *AFv* 23 quendam *F* pr. *m.* || baptismi
V: baptismatis *AFv* 24 alere egentes] eregenes *V* 26 reseruare *MV*
 (item *F*, sed hic re in ras. ex reseruans ut uidetur): reseruabat *AQ*, reser-
 uans 2 codd. *Giselini*

Quodam itaque tempore, cum iam nihil praeter arma et sim-³
 plicem militiae uestem haberet, media hieme, quae solito asperior
 inhorruerat, adeo ut plerosque uis algoris extingueret, obuium
 habet in porta Ambianensium ciuitatis pauperem nudum: qui cum
⁵ praetereuntes ut sui misererentur oraret omnesque miserum prae-
 terirent, intellexit uir Deo plenus sibi illum, aliis misericordiam
 non praestantibus, reseruari. quid tamen ageret? nihil praeter²
 chlamydem, qua indutus erat, habebat: iam enim reliqua in
 opus simile consumpserat. arrepto itaque ferro, quo accinctus
¹⁰ erat, mediam diuidit partemque eius pauperi tribuit, reliqua
 rursus induitur. interea de circumstantibus ridere nonnulli, quia
 deformis esse truncatus habitu uideretur: multi tamen, quibus
 erat mens sanior, altius gemere, quod nihil simile fecissent, cum
 utique plus habentes uestire pauperem sine sua nuditate potuis-
¹⁵ sent. nocte igitur insecuta, cum se sopori dedisset, uidit Chri-³
 stum chlamydis suae, qua pauperem texerat, parte uestitum.
 intueri diligentissime Dominum uestemque, quam dederat, iube-
 tur agnoscere. mox ad angelorum circumstantium multitudinem
 audit Iesum clara uoce dicentem: Martinus adhuc catechumenus
²⁰ hac me ueste contexit. uere memor Dominus dictorum suorum,⁴
 qui ante praedixerat: quamdiu fecistis uni ex minimis
 istis, mihi fecistis, se in paupere professus est fuisse uesti-
 tum: et ad confirmandum tam boni operis testimonium in eodem
 se habitu, quem pauper acceperat, est dignatus ostendere. quo⁵
²⁵ uiso uir beatissimus non in gloriam est elatus humanam, sed
 bonitatem Dei in suo opere cognoscens, cum esset annorum duo-

21 Matth. 25, 40.

1 igitur *F* 2 uestimentum *V* 3 obuiam *F* 4 anbianensium *V*,
 ambiamensium *A* 7 nihil] *add. in V s. l. m. 2* quia 8 clamydem *V*,
 clamidem *AF*, item *infra u. 16* clamydis et clamidis *eidem* || enim
om. V 11 risere *F*, sed se *ex corr.* 12 esse *V*: esse et *AF*, esset et *v*
 || habitus *F corr.* || tamen *V*: quidem *AF* 13 sanctior *V solus ex*
notis; cf. infra c. 9, 4 || gemuere *F corr. et Q* 15 uidet *A pr. m. et V*
 16 contexerat *1 cod. Gisel.* 17 uestem quam *A* 19 cathecuminus *V*
 21 quae *F* || fecestes *V*, haec fecistis *AFv* (haec *BM quoque om.*)
 22 pauperem *V* 25 uisu *F* 26 annorum *xxii V*; at habet *Paulinus*
quoque, quem citauit de Prato: Quattuor a lustris geminos minus egerat
 annos

deniginti, ad baptismum conuolauit. nec tamen statim militiae renuntiauit, tribuni sui precibus euictus, cui contubernium familiare praestabat: etenim transacto tribunatus sui tempore renuntiaturum se saeculo pollicebatur. qua Martinus expectatione suspensus per biennium fere posteaquam est baptismum consecutus, solo licet nomine, militauit.

- 4 Interea inruentibus intra Gallias barbaris Iulianus Caesar coacto in unum exercitu apud Vangionum ciuitatem donatium coepit erogare militibus, et, ut est consuetudinis, singuli citabantur, donec ad Martinum uentum est. tum uero oportunum tempus existimans, quo peteret missionem — neque enim integrum sibi fore arbitrabatur, si donatium non militaturus acciperet —, hactenus, inquit ad Caesarem, militauit tibi: patere ut nunc militem Deo: donatium tuum pugnaturus accipiat, Christi ego miles sum: pugnare mihi non licet. tum uero aduersus hanc uocem tyrannus infremuit dicens, eum metu pugnae, quae postero die erat futura, non religionis gratia detractare militiam. at Martinus intrepidus, immo inlato sibi terrore constantior, si hoc, inquit, ignauiae adscribitur, non fidei, crastina die ante aciem inermis adstabo et in nomine Domini Iesu, signo crucis, non clipeo protectus aut galea, hostium cuneos penetrabo securus. retrudi ergo in custodiam iubetur, facturus fidem dictis, ut inermis barbaris obiceretur. postero die hostes legatos de pace miserunt, sua omnia seque dedentes. unde quis dubitet hanc uere beati uiri fuisse uictoriam, cui praestitum sit, ne inermis ad proelium mitteretur. et quamuis pius Dominus seruare militem suum licet inter hostium gladios et tela potuisset, tamen ne uel aliorum mortibus sancti uiolarentur obtutus, exemit pugnae necessitatem. neque enim aliam pro milite suo Christus debuit

1 baptisma *AF*, item u. 5 || tamen *om. FQ* 6 licet *V et meliores Giselini*: scilicet *ABF* 7 irrumpentibus *1 cod. Gis.* 8 uangionum *F*

9 et ut *BMV*: ut *AF^v*, utque *F corr.* || recitabantur *F* 10 opportunum *v* 11 remissionem *V* 14 militaturus *Gisel. ex tribus suis libris et v* 15 aduersum *F* 16 postera *AF^v* 17 detractare *AF^v* 21 clipeo *FF^v* || cuneis *F pr. m.* 22 custodia *A* 23 obiceretur *V* || postera *F^v*

24 seque *AFMV*: seseque *v* 25 ne *om. F pr. m.* 27 licet] etiam *F sed in ras. manu recenti* 28 mortibus *V*: morte *AF^v* || uiolaretur *B*

praestare uictoriam, quam ut subactis sine sanguine hostibus nemo moreretur.

Exinde relicta militia sanctum Hilarium Pictauae episcopum 5 ciuitatis, cuius tunc in Dei rebus spectata et cognita fides habebatur, expetiit et aliquamdiu apud eum commoratus est. temp- 2 tauit autem idem Hilarius inposito diaconatus officio sibi eum artius implicare et ministerio uincire diuino. sed cum saepissime restitisset, indignum se esse uociferans, intellexit uir altioris ingenii, uno eum modo posse constringi, si id ei officii imponeret, in quo quidam locus iniuriae uideretur: itaque exorcistam eum esse praecepit. quam ille ordinationem, ne despexisse tamquam humiliorem uideretur, non repudiauit. nec multo post ad- 3 monitus per soporem, ut patriam parentesque, quos adhuc gentilitas detinebat, religiosa sollicitudine uisitaret, ex uoluntate 15 sancti Hilari profectus est, multis ab eo obstrictus precibus et lacrimis ut rediret. maestus, ut ferunt, peregrinationem illam ingressus est, contestatus fratribus, multa se aduersa passurum: quod postea probauit euentus. ac primum inter Alpes deuia secu- 4 tus incidit in latrones. cumque unus securi eleuata in caput eius 20 librasset ictum, ferientis dexteram sustinuit alter: uinctis tamen post tergum manibus uni adseruandus et spoliandus traditur. qui cum eum ad remotiora duxisset, percontari ab eo coepit, quisnam esset. respondit Christianum se esse. quaerebat etiam ab eo an 5 timeret. tum uero constantissime profitetur, numquam se tam 25 fuisse securum, quia sciret misericordiam Domini maxime in temptationibus adfuturam: se magis illi dolere, qui Christi mi-

3 pictauiae *F* corr. *m.* 2 (episcopum pictauae *A*) 4 expectata *AM*, inclita spectata *F* 5 expetiuit *AFv* || aliquantum *V*, sed ntum in *litura*

6 diaconatus *MV*: diaconii *AFv* 7 implicari et *m.* uinciri *Q* 8 uir *AV*: uir Dei *FQ* 9 uno *BV*: hoc *AFv* || id * officii *V* 11 praecepit *V* || dispexisset *V* 12 multū *AF* 15 hilarii *V* corr. *AFv* || multis *BV*: multisque *AFv* || obstrictus *ABFMQV*: adstrictus *Gisel.* ex tribus *ouis et v* 17 ingressus *V*: adgressus *AFv* || fratribus *BMV*: fratres *AFv* 18 ac *om.* *F* in *rasura* 19 securim eleuatam *Av* 20 dexteram *B* et alii pauci (etiam duo *Traiectini Vonckii*): dextera *AVv*, dexteræ *FQ*

21 postergum *AF* || adseruandus *V*: ad seruandum *B*, seruandus *AFv* || spoliandus *V*: spoliandum *B*, custodiendus *AFM* 22 percunctari *MV* 24 fuisse tam *v* 26 sed magis *V* teste de *Prato* || illi *AV* et *libri fere omnes*: illū *F* || condolere *dett.* pauci

- 6 sericordia utpote latrocinia exercens esset indignus. ingressusque euangelicam disputationem uerbum Dei latroni praedicabat. quid longius morer? latro credidit persecutusque Martinum uiae red-
didit, orans ut pro se Dominum precaretur. idemque postea reli-
giosam agens uitam uisus est, adeo ut haec, quae supra rettulimus, 5
ex ipso audita dicantur.
- 6 Igitur Martinus inde progressus cum Mediolanum praeterisset, diabolus in itinere, humana specie adsumpta, se ei obuium tulit, quo tenderet quaerens. cumque id a Martino responsi accepisset, 10
2 se quo Dominus uocaret intendere, ait ad eum: quocumque ieris 10 uel quaecumque temptaueris, diabolus tibi aduersabitur. tunc ei prophetica uoce respondens, Dominus mihi, inquit, adiutor est: non timebo, quid faciat mihi homo. statimque de conspectu eius
3 inimicus euauit. itaque ut animo ac mente conceperat, matrem a gentilitatis absoluit errore, patre in malis perseuerante: plures 15
tamen suo saluauit exemplo.
- 4 Dehinc cum haeresis Arriana per totum orbem et maxime intra Illyricum pullulasset, cum aduersus perfidiam sacerdotum solus paene acerrime repugnaret multisque suppliciis esset ad-
fectus — nam et publice uirgis caesus est et ad extremum de ciui- 20
tate exire compulsus — Italiam repetens, cum intra Gallias quo-
que discessu sancti Hilari, quem ad exilium haereticorum uis coe-
gerat, turbatam ecclesiam comperisset, Mediolani sibi monaste-
rium statuit. ibi quoque eum Auxentius, auctor et princeps Arria-
norum, grauissime insectatus est, multisque adfectum iniuriis 25
de ciuitate exturbauit. cedendum itaque tempori arbitratus ad
5 insulam, cui Gallinaria nomen est, secessit comite quodam pre-

5 agere *FMQ* || adeo *mei*: *om. v* 6 ex *BV*: ab *AFv* 7 medio-
lanium *V* 8 itinere *V* (*tales litterarum e et i in V confusiones posthac non omnes notabimus*) || obuiam *F* 10 tendere *M*, eo tendere *com. de Prato*

12 profiteca *V* || respondens — inquit *BV*: respondit *AFv* 13 homo
mox statimque *V* || de *MV*: e *AFv* 14 ac *AV*: et *F* 15 a *om. AFv* ||
perseuerantem *V* (patrem in malis perseuerantem reliquit *F*) 17 dehinc
V: deinde *AFv* 18 cum aduersus — pugnaret *F in marg. m. 2* 19 repu-
gnaret *BMV*: pugnaret *AFv* 20 nam publice *v* 22 hilarii *AFv et corr. V* || exi [lium — uirtutem] erectus (*p. 117, 22*): inclusa desunt in *V*,
cum una scheda interciderit 27 cui gallinaria nomen est *AFMQ*: galli-
nariam nomine *v*

sbytero, magnarum uirtutum uiro. hic aliquamdiu radicibus uixit herbarum: quo tempore helleborum, uenenatum, ut ferunt, gramen, in cibum sumpsit. sed cum uim ueneni in se grassantis uicina iam morte sensisset, imminens periculum oratione repulit statimque omnis dolor fugatus est. nec multo post, cum sancto Hilario comperisset regis paenitentia potestatem indultam fuisse redeundi, Romae ei temptauit occurrere profectusque ad urbem est.

Cum iam Hilarius praeterisset, ita eum est uestigiis prosecutus: cumque ab eo gratissime fuisset susceptus, haut longe sibi ab oppido monasterium conlocauit, quo tempore se ei quidam catechumenus iunxit, cupiens sanctissimi uiri institui disciplinis: paucisque interpositis diebus languore correptus ui febrium laborabat. ac tum Martinus forte discesserat: et cum per triduum defuisset, regressus exanime corpus inuenit: ita subita mors fuerat, ut absque baptismo humanis rebus excederet. corpus in medio positum tristi maerentium fratrum frequentabatur officio, cum Martinus flens et eiulans accurrit. tum uero tota sanctum spiritum mente concipiens egredi cellulam, in qua corpus iacebat, ceteros iubet, ac foribus obseratis super exanimata defuncti fratris membra prosternitur. et cum aliquamdiu orationi incubuisset sensissetque per spiritum Domini adesse uirtutem, erectus paululum et in defuncti ora defixus, orationis suae ac misericordiae Domini intrepidus expectabat euentum: uixque duarum fere horarum spatium intercesserat, uidet defunctum paulatim membris omnibus commoueri et laxatis in usum uidendi palpitare luminibus. tum uero magna ad Dominum uoce conuersus gratias agens

2 eleborum *A*, elebori * (i ex corr.) *F* || ferunt ut uenenatum *A*
3 cibum] *add. in F m.* 2 suum 4 pepulit *B* 7 profectus (profec-
tusq. corr. *m.* 2) 8 ad urbem *F* 9 Cumque iam uel Cum uero (autem) iam
dett. || eum e uestigio *cod. Berol. (Vorstii)*, eum e uestigiis est pros. *non-*
nulli libri Giselini; expectares potius: ita eius uestigia est pros. *Paulinus*
habet: Ergo legens praegressa pio uestigia cursu etc. 10 gratantissime
fuisse *A* 12 instrui *cod. Berol.* 13 paucis quippe *AF* || correptus est
(*add. m.* 2 et) ui *F* 14 at tum *M* || post triduum fuisset regressus *M*
15 exanime corpus *AFM*: c. exanime *v* || subito *F pr. m.* 17 tum *F*
18 tota sanctum spiritum (spir. sanctum *F*) *AFM*: sanctum spir. tota *v*
22 erectus] *hic redit V* 24 aduentum *A* 25 uidet *ABF¹V*: uidit
F corr. et v, et uidit (uel cum uidit) *dett. pauci; at u. Chron. I, 38, 4.*

- cellulam clamore compleuerat: quo audito qui pro foribus adstiterant statim inruunt. mirum spectaculum, quod uidebant uiuere, 5 quem mortuum reliquissent. ita redditus uitae, statim baptismum consecutus plures postea uixit annos, primusque apud nos Martini uirtutum uel materia uel testimonium fuit. idem tamen 6 referre erat solitus, se corpore exutum ad tribunal iudicis ductum deputandumque obscuris locis et uulgaribus turbis tristem excepisse sententiam: tum per duos angelos iudici fuisse suggestum, hunc esse pro quo Martinus oraret: ita per eosdem angelos se iussum reduci, et Martino redditum uitaeque pristinae restitutum. 10 7 ab hoc primum tempore beati uiri nomen enituit, ut qui sanctus iam ab omnibus habebatur, potens etiam et uere apostolicus haberetur.
- 8 Nec multo post, dum agrum Lupicini cuiusdam honorati secundum saeculum uiri praeteriret, clamore et luctu turbae plangentis 15 2 excipitur, ad quam cum sollicitus adstitisset et quis esset hic fletus inquireret, indicatur unum ex familia seruulum laqueo sibi uitam extorsisse. quo cognito cellulam, in qua corpus iacebat, ingreditur, exclusisque omnibus turbis superstratus corpori aliquantisper orauit. mox uiuescente uultu, marcescentibus oculis in ora 20 illius defunctus erigitur: lentoque conamine enisus adsurgere, adprehensa beati uiri dextera in pedes constitit: adque ita cum eo usque ad uestibulum domus, turba omni inspectante, processit.
- 9 Sub idem fere tempus ad episcopatum Turonicae ecclesiae petebatur: sed cum erui monasterio suo non facile posset, Rusticius quidam, unus e ciuibus, uxoris languore simulato ad genua illius 25 prouolutus ut egrederetur obtinuit. ita dispositis iam in itinere ciuium turbis, sub quadam custodia ad ciuitatem usque deducitur.

1 adsisterant *V* 2 expectaculum *F* 3 baptisma *AFv* 6 corpore esse exutum *V* 7 deputandumque *FMQV*: deputatumque *Av* || et *om. A* || excipisse *V* et paulo post excipitur 10 redditum *om. 1 cod. Gisel.*

11 primum *V*: primo *AFv* 12 ab hominibus *F* 16 sollicitus cum *v* || adstitessit *V*, restitisset *F* 17 ex *V*: e *AFv* 20 uiuescente *F* *pr. m.*: uiuiscente *AF²Vv* 21 lentoque *V* 25 Eodem fere tempore martinus ad *AF* 26 monasterio *AQV*: a monasterio *Fv* || facile non *v* || possit *AF*, sed in *F* posset *ead. m. corr.* || rusticius *V*: rusticus *BM*, ruritius *A*, ruricius *Fv*

mirum in modum incredibilis multitudo non solum ex illo oppido, sed etiam ex uicinis urbibus ad suffragia ferenda conuenerat. una 3 omnium uoluntas, eadem uota eademque sententia, Martinum episcopatus esse dignissimum: felicem fore tali ecclesiam sacerdote. pauci tamen et nonnulli ex episcopis, qui ad constituendum antistitem fuerant euocati, impie repugnabant, dicentes scilicet, contemptibilem esse personam, indignum esse episcopatu hominem uultu despicabilem, ueste sordidum, crine deformem. ita 4 populo sententiae sanioris haec illorum inrisa dementia est, qui inlustrem uirum dum uituperare cupiunt praedicabant. nec uero aliud his facere licuit, quam quod populus Domino uolente cogitabat. inter episcopos tamen qui adfuerant praecipue Defensor quidam dicitur restitisse: unde animaduersum est grauiter illum lectione prophetica tum notatum. nam cum fortuito lector, cui 5 legendi eo die officium erat, interclusus a populo defuisset, turbatis ministris, dum expectatur qui non aderat, unus e circumstantibus sumpto psalterio, quem primum uersum inuenit, arripuit. psalmus autem hic erat: ex ore infantium et lactantium 6 perfecisti laudem propter inimicos tuos, ut destruas inimicum et defensorem. quo lecto clamor populi tollitur, pars diuersa confunditur. adque ita habitum est, di- 7 uino nutu psalmum hunc lectum fuisse, ut testimonium operis sui Defensor audiret, qui ex ore infantium adque lactantium, in Martino Domini laude perfecta, et ostensus pariter et destructus 8 esset inimicus.

Iam uero sumpto episcopatu qualem se quantumque praestiterit, non est nostrae facultatis euoluere. idem enim constantissime perseuerabat qui prius fuerat. eadem in corde eius humi- 2

18 Ps. 8, 3.

2 conuenerant *ABF* 4 episcopatus *V*: episcopatu (— tū *A*) *AFv*; cf. p. 109, 6 || felicem *om. A pr. m.* 8 despicabilem *F sed partim in rasura 2 m. dispicabilem QV* 11 cogitabat *V et cod. Lazii*: cogebat *AFv*

13 quidam *BMV*: nomine quidam *A*, quidam nomine *Fv* || grauiter illum *om. V* 14 tum *V*: tunc *AFv* || fortuitu *ABFM* 15 eo die legendi *A* 18 hic *om. v* || lactantium *F¹ QV (item infra u. 23)*: lactentium *Av et corr. F* 21 pars aduersa *BM* 23 qui *MV*: quia *AFv* || et *A* || lactentium *Av* 24 est (*pro et*) ostensus *V* 25 esset *MV*: est *AFv* 28 eadem in corde humilitas *om. V*, eius *om. M*

litas, eadem in uestitu eius uilitas erat: adque ita, plenus auctoritatis et gratiae, inplebat episcopi dignitatem, ut non tamen
 3 propositum monachi uirtutemque desereret. aliquandiu ergo adhaerenti ad ecclesiam cellula usus est: dein cum inquietudinem
 5 se frequentantium ferre non posset, duobus fere extra ciuitatem
 4 milibus monasterium sibi statuit. qui locus tam secretus et remotus erat, ut eremi solitudinem non desideraret. ex uno enim latere praecisa montis excelsi rupe ambiebatur, reliquam planitiem Liger fluius reducto paululum sinu clauserat: una tantum eademque
 6 arta admodum uia adiri poterat. ipse ex lignis contextam
 10 cellulam habebat, multique ex fratribus in eundem modum: plerique saxo superiecti montis cauato receptacula sibi fecerant. discipuli fere octoginta erant, qui ad exemplum beati magistri instituebantur. nemo ibi quicquam proprium habebat, omnia in
 15 medium conferebantur. non emere aut uendere, ut plerisque monachis moris est, quicquam licebat, ars ibi exceptis scriptoribus nulla habebatur, cui tamen operi minor aetas deputabatur: maiores
 7 res orationi uacabant. rarus cuiquam extra cellulam suam egressus, nisi cum ad locum orationis conueniebant. cibum una omnes post horam ieiunii accipiebant. uinum nemo nouerat, nisi quem
 20 infirmitas coegisset. plerique camelorum saetis uestiebantur: mollior ibi habitus pro crimine erat. quod eo magis sit mirum necesse est, quod multi inter eos nobiles habebantur, qui longe aliter educati ad hanc se humilitatem et patientiam coegerant:
 9 pluresque ex eis postea episcopos uidimus. quae enim esset ciuitas
 25 aut ecclesia, quae non sibi de Martini monasterio cuperet sacerdotem?

2 episcopii *F* || ut *om.* *V* 3 ergo] uero *Q* || adhaerente *v* 4 deinde *Fv* 5 se *MV*: *om.* *AFv* || ciuitate *V* 7 erimi *V*, heremi *AF* 8 excelsi *BMV*: excelsa *AF* 11 multique *BMV*: multi quidem *AFv* || ex *V*: e *AFv* || in eundem — cauato *om.* *F pr. m.* 12 saxo (*non ex saxo*) supertecti montis caua *V* 13 fere *BMV*: uero *AFv* 14 in medio *Fv*

16 quisquam *F corr.* 2 *m.* ex cuiquam 18 suam *ABFMQ*: *om.* *V*, fuit *dett. pauci et v* 19 unū *A* 21 camellorum *V* || saetis *V*: setis *AFv*

22 sit *om.* *V* || mirandum *duo libri Gisel.* 24 edocati *V* 25 eis *V*: his *AFv* || post episcopatos *V*, sed sic *m.* 2 in rasura (*praeter syllabam extremam*) 26 non sibi — cuperet sacerdotem *BMV*: non sibi (*corr. e se*) — cuperet sacerdotes *Q*, non — cuperet sacerdos *A*, non se — cuperet sacerdotes habere *Fv*

Sed ut reliquas uirtutes eius, quas in episcopatu egit, adgre-
 11 diar, erat haut longe ab oppido proximus monasterio locus, quem
 falsa hominum opinio, uelut consepultis ibi martyribus, sacra-
 uerat: nam et altare ibi a superioribus episcopis constitutum ha-
 2 bebatur. sed Martinus non temere adhibens incertis fidem, ab his,
 qui maiores natu erant, presbyteris uel clericis flagitabat no-
 men sibi martyris, tempus passionis ostendi: grandi se scrupulo
 permoueri, quod nihil certi constans sibi maiorum memoria tra-
 didisset. cum aliquandiu ergo a loco illo se abstinuisset, nec 3
 10 derogans religioni, quia incertus erat, nec auctoritatem suam
 uulgo adcommodans, ne superstitio conualesceret, quodam die
 paucis secum adhibitis fratribus ad locum pergit. dehinc super 4
 sepulchrum ipsum adstans orauit ad Dominum, ut quis esset
 uel cuius meriti esset sepultus ostenderet. tum conuersus ad
 15 laeuam uidet prope adsistere umbram sordidam, trucem: imperat
 nomen meritumque loqueretur. nomen edicit, de crimine confi-
 tetur: latronem se fuisse, ob scelera percussus, uulgi errore cele-
 bratum: sibi nihil cum martyribus esse commune, cum illos
 gloria, se poena retineret. mirum in modum uocem loquentis qui 5
 20 uiderant audiebant, personam tamen non uidebant. tum Martinus
 quid uidisset exposuit iussitque ex eo loco altare, quod ibi fuerat,
 submoueri, adque ita populum superstitionis illius absoluit
 errore.

Accidit autem insequenti tempore, dum iter ageret, ut gen- 12
 25 tilis cuiusdam corpus, quod ad sepulchrum cum superstitioso fu-
 nere deferebatur, obuium haberet: conspicatusque eminus uenien-
 tium turbam, quidnam id esset ignarus, paululum stetit: nam
 fere quingentorum passuum interuallum erat, ut difficile fuerit
 dinoscere quid uideret. tamen quia rusticam manum cerneret et 2

1 eius *AF*: e... *V*, et *V* corr. 2 monasterio *BMV*: monasterii
AFv 6 sibi nomen *v* || tempus *V*: tempora *AFQ*, uel tempora *v*
 10 religionem *V* *haud scio an recte* 11 quadam *A* 12 dehinc
V: dein *A*, deinde *Fv* 13 esset *om. B* 14 esset sepultus *BV*:
 esset *om. AFv* 15 uidet *AV*: uidit *Fv* || prope *om. V* || crucem
V, ac trucem *F m. 2* 16 loqueretur *V*: ut loqueretur *AFv*, ut *BM*
ante nomen *habent* 19 immodum *V*, *item 122, 6* 20 tamen *om. A*
 26 obuiam *F* 27 id *om. A* || paululum *F* || nam tum fere *F*, nam
 cum fere *Q* 28 difficile ei *coni. de Prato* 29 dinoscere *mei*: dignoscere *v*

- agente uento lintea corpori superiecta uolitarent, profanos sacrificiorum ritus agi credidit: quia esset haec Gallorum rusticis consuetudo, simulacra daemonum candido tecta uelamine misera per 3 agros suos circumferre dementia. leuato ergo in aduersos signo crucis imperat turbæ non moueri loco onusque deponere. hic uero 5 mirum in modum uideres miseros primum uelut saxa riguisse.
- 4 dein, cum promouere se summo conamine niterentur, ultra accedera non ualentes ridiculam in uertiginem rotabantur, donec uicti corporis onus ponunt: attoniti et semet inuicem aspicientes, quidnam 10 sibi accidisset, taciti cogitabant. sed cum beatus uir conperisset exequiarum esse illam frequentiam, non sacrorum, eleuata rursum manu dat eis abeundi et tollendi corporis potestatem. ita eos et cum uoluit, stare compulit, et cum libuit, abire permisit.
- 13 Item, cum in uico quodam templum antiquissimum diruisset 15 et arborem pinum, quæ fano erat proxima, esset adgressus excidere, tum uero antistes loci illius ceteraque gentilium turba 2 coepit obsistere. et cum idem illi, dum templum euertitur, imperante Domino quieuisent, succidi arborem non patiebantur. ille eos sedulo commonere, nihil esse religionis in stipite: Deum 20 potius, cui seruiret ipse, sequerentur: arborem illam succidi 3 oportere, quia esset daemonei dedicata. tum unus ex illis qui erat audacior ceteris: si habes, inquit, aliquam de Deo tuo, quem dicis te colere, fiduciam, nosmet ipsi succidimus hanc arborem, tu ruentem excipe: et si tecum est tuus, ut dicis, Dominus, 25 4 euades. tum ille intrepide confisus in Domino facturum se pollicetur. hic uero ad istius modi condicionem omnis illa gentilium

1 lintea *BMV*: linteamina *AFv*; *Paulinus habet*: Et tremefacta leui motantur lintea uento || corporis *F* 4 leuato *BMV*: eleuato *AFv* || aduersos *BF*: aduerso *Vv*, aduersū *A* 7 cum primo mouere *AFQ* 8 uicti *ABFMQ*: uincti *V*, uicti pondere *Giselinus ex suis* 9 ponunt *BMV*: deponunt *AFv* || aspicientes *MV*: aspectantes *AFv* (*de lectione codicis V errauit de Prato*) 10 cogitantes *A* || beatus uir cum *v* 12 manum *V* 15 cum *BMV*: dum *AFv* 16 aggressus esset *A* 17 antistites *V*, antestites *F* 18 coeperunt *M* || iidem *v* || inperante *AF* 21 seruirent ipsi *V* || succidi *V*: excidi *AFv* 22 daemoneis *F* || tum *om. V* unus ex illis *V*: unus ex his *AFQ*, ex illis unus *v* 24 succidimus *AFV* 26 intrepidus *M* 27 omnes *V*

turba consensit, facilemque arboris suae habuere iacturam, si inimicum sacrorum suorum casu illius obruissent. itaque cum 5 unam in partem pinus illa esset adclinis, ut non esset dubium, quam in partem succisa corrueret, eo loci uinctus statuitur pro arbitrio rusticorum, quo arborem esse casuram nemo dubitabat. succidere igitur ipsi suam pinum cum ingenti gaudio laetitiaque 6 coeperunt. aderat eminus turba mirantium. iamque paulatim nutare pinus et ruinam suam casura minitari. pallebant eminus 7 monachi et periculo iam propiore conterriti spem omnem fidem- 8 que perdiderant, solam Martini mortem expectantes. at ille con- 9 fisus in Domino intrepidus opperiens, cum iam fragorem sui pinus concidens edidisset, iam cadenti, iam super se ruenti, eleuata obuiam manu, signum salutis opponit. tum uero — uelut turbinis modo retro actam putares — diuersam in partem ruit, 10 adeo ut rusticos, qui tuto in loco steterant, paene prostrauerit. tum uero in caelum clamore sublato gentiles stupere miraculo, 9 monachi flere prae gaudio, Christi nomen in commune ab omnibus praedicari: satisque constitit eo die salutem illi uenisse regioni. nam nemo fere ex inmani illa multitudine gentilium fuit, 11 qui non impositione manus desiderata Dominum Iesum, relicto impietatis errore, crediderit. et uere ante Martinum pauci admodum, immo paene nulli in illis regionibus Christi nomen receperant: quod adeo uirtutibus illius exemploque conualuit, ut iam ibi nullus locus sit, qui non aut ecclesiis frequentissimis aut monasteriis sit repletus. nam ubi fana destruxerat, statim ibi aut ecclesias aut monasteria construebat.

Nec minorem sub idem fere tempus eodem in opere uirtutem 14 edidit. nam cum in uico quodam fano antiquissimo et celeberrimo ignem inmisisset, in proximam, immo adhaerentem domum

1 consentit *AFv* 2 cum *om. Fpr. m.* 4 loci *V*: loco *AFv* 7 itaque *F*
 8 casurā *F s. l. m.* 2 || minitari coepit *F* 10 *Ac A* 11 in dominum
V, at u. *supra* c. 12, 4 || operiens *A* || sui *F corr. e* suę ut uidetur 12 iam
 super] et super *V*, sed et in *ras. manu antiqua* || eleuat o. manum *AFQ*
 13 uelut *V*: *om. AFv* 15 tuto loco *v* || steterant — semper (*p. 124, 11*)
desunt in V una scheda amissa 18 constat *B* 20 impositionem manuum
 desideraret et domino Jesu *B* 24 frequentissimus *dett., om. M*
 29 inieciisset *BM* || *malim* in adhaerentem domum, cum uerba proximam
 immo *glossam sapiant*

2 agente uento flammaram globi ferebantur. quod ubi Martinus ad-
 uertit, rapido cursu tectum domus scandit, obuium se aduenien-
 tibus flammis inferens. tum uero mirum in modum cerneret
 contra uim uenti ignem retorqueri, ut compugnantium inter se
 elementorum quidam conflictus uideretur. ita uirtute Martini ibi 5
 3 tantum ignis est operatus, ubi iussus est. In uico autem, cui
 Leprosus nomen est, cum itidem templum opulentissimum su-
 perstitione religionis uoluisset euertere, restitit ei multitudo gen-
 4 tilium, adeo ut non absque iniuria sit repulsus. itaque secessit
 ad proxima loca, ibique per triduum cilicio tectus et cinere, 10
 ieiunans semper adque orans, precabatur ad Dominum, ut, quia
 templum illud euertere humana manus non potuisset, uirtus illud
 5 diuina dirueret. tum subito ei duo angeli hastati adque scutati
 instar militiae caelestis se obtulerunt, dicentes missos se a Do-
 mino, ut rusticam multitudinem fugarent praesidiumque Martino 15
 ferrent, ne quis, dum templum dirueretur, obsisteret: rediret
 6 ergo et opus coeptum deuotus impleret. ita regressus ad uicum,
 inspectantibus gentilium turbis et quiescentibus, dum profanam
 aedem usque ad fundamenta dirueret, aras omnes adque simu-
 7 lacra redegit in puluerem. quo uiso rustici, cum se intellexerent 20
 diuino nutu obstupefactos adque perterritos, ne episcopo repug-
 narent, omnes fere Iesum Dominum crediderunt, clamantes palam
 et confitentes, Deum Martini colendum, idola autem neclegenda,
 quae nec sibi nec aliis adesse possent.

2 obuiam *F* 6 operatus est *F* 7 leprosus *A*, lebrosum *cod. Berol.*
(Vorstii), libroso *M*, librosso *cod. Jureti*, librasso *B*, fort. Leproso (*Gise-*
linus tacet de suis libris) || itidem *BM*: idem *AFv* || superstitionis reli-
 gionis *B* et 2 *codd. Gisel.* 11 a Domino *v* 12 illud *V* || manus *BV*:
 manu *AFv*; contulit de Prato *Greg. Turon. h. Franc. VIII, 12*: diuinam
 misericordiam . . flagitabat, ut quia id (*sc. simulacrum*) humana industria
 euertere non ualeret, uirtus illud diuina destrueret 16 rediret] dum iret *V*

17 ergo opus incoeptum *F* || deuotum *v* 18 spectantibus *M*, expec-
 tantibus *BV* 19 fundamenta *F* sed ultima a in ras., fundamentum *v*

22 fere om. *F pr. m.* || Iesum *MV*: in Iesum *AFv* (in dominum *J. F*) ||
 clamantesque *F* 23 dominum *V*¹ || autem *V*: om. *AFv* || negligenda *AF*

24 nec sibi nec aliis adesse de Prato: nec sibi adesse *V*, sibi adesse
 non *rell. et v*; cf. *Greg. Turon. h. Fr. II, 29* nihil sunt dii quos colitis,
 qui neque sibi neque aliis potuerunt subuenire, et *II, 31* coepit ei insinuare
 ut . . idola negligeret, quae neque sibi neque aliis prodesse possent || pos-
 set *V*, possunt *A*

Quid etiam in pago Aeduorum gestum sit, referam. ubi dum 15
templum itidem euertetur, furens gentilium rusticorum in eum
inruit multitudo. cumque unus audacior ceteris stricto eum gladio
peteret, reiecto pallio nudam ceruicem percussuro praebuit. nec 2
cunctatus ferire gentilis, sed cum dexteram altius extulisset, resu-
pinus ruit, consternatusque diuino metu ueniam precabatur. nec 3
dissimile huic fuit illud. cum eum idola destruentem cultro qui-
dam ferire uoluisset, in ipso ictu ferrum ei de manibus excussum
non comparuit. plerumque autem contra dicentibus sibi rusticis, 4
ne eorum fana destrueret, ita praedicatione sancta gentiles animos
mitigabat, ut luce eis ueritatis ostensa ipsi sua templa subuer-
terent.

Curationum uero tam potens in eo gratia erat, ut nullus fere ad 16
eum aegrotus accesserit, qui non continuo receperit sanitatem:
quod uel ex consequenti liquebit exemplo. Treueris puella quae- 2
dam dira paralysis aegritudine tenebatur, [ita] ut iam per mul-
tum tempus nullo ad humanos usus corporis officio fungeretur:
omni ex parte praemortua uix tenui spiritu palpitabat. tristes ad 3
solam funeris expectationem adstabant propinqui, cum subito
ad ciuitatem illam Martinum uenisse nuntiatur. quod ubi puellae
pater conperit, cucurrit exanimis pro filia rogaturus. et forte 4
Martinus iam ecclesiam fuerat ingressus. ibi inspectante populo
multisque aliis praesentibus episcopis, eiulans senex genua eius
amplectitur dicens: filia mea moritur misero genere languoris, et
quod ipsa est morte crudelius, solo spiritu uiuit, iam carne
praemortua. rogo ut eam adeas adque benedicas: confido enim
quod per te reddenda sit sanitati. qua ille uoce confusus obstipuit 5
et refugit dicens, hoc suae non esse uirtutis: senem errare iudicio,
non esse se dignum, per quem Dominus signum uirtutis osten-

2 itidem *om.* V || euertetur A 4 proiecto M || percussuro ABFV:
percussori v 7 fuit illud V, illud fuit A 10 fana eorum v || gentiles
V: gentilium AFv 15 liquebat V || Triberis V 16 ita *om.* V 19 ad-
stabant BMV: adsistebant AFv 20 ad ciuit. illam martinum uenisse
nuntiatur V: nuntiatur ad ciu. illam uenisse mart. AFv 21 pater
puellae v || currit AFQ || exanimis mei: exanimi v 22 spectante BM, ex-
pectante V, cf. *supra* c. 14, 6 23 episcopis praesentibus AFv || heulans
AF || illius A 26 eam adeas BM: eas adeam ~ V, sed sic m. 2 in *litura*, ad
eam uenias AF (sed in *Frasura* corr. eas) 27 obstipuit V: obstupuit AFv

- deret. perstare uehementius flens pater et orare ut exanimem ui-
 6 sitaret: postremo a circumstantibus episcopis ire compulsus de-
 scendit ad domum puellae. ingens turba pro foribus expectabat,
 7 quidnam Dei seruus esset facturus. ac primum quae erant illius
 familiaria in istius modi rebus arma, solo prostratus orauit. deinde 5
 aegram intuens dari sibi oleum postulat: quod cum benedixisset,
 in os puellae uim sancti liquoris infundit, statimque uox reddita
 8 est. tunc paulatim singula contactu eius coeperunt membra uiue-
 scere, donec firmatis gressibus populo teste surrexit.
- 17 Eodem tempore Taetradii cuiusdam proconsularis uiri seruus 10
 daemonio correptus dolendo exitu cruciabatur. rogatus ergo Mar-
 tinus, ut ei manum inponeret, deduci eum ad se iubet: sed ne-
 quam spiritus nullo proferri modo de cellula, in qua erat, potuit:
 2 ita in aduenientes rabidis dentibus saeuiebat. tum Taetradius 15
 ad genua beati uiri aduoluitur, orans ut ad domum, in qua dae-
 moniacus habebatur, ipse descenderet. tum uero Martinus negare
 3 se profani et gentilis domum adire posse: nam Taetradius eo tem-
 pore adhuc gentilitatis errore implicitus tenebatur. spondet ergo
 4 se, si de puero daemon fuisset exactus, Christianum fore. ita
 Martinus inposita manu puero immundum ab eo spiritum eiecit. 20
 quo uiso Taetradius Dominum Iesum credidit: statimque cate-
 chumenus factus nec multo post baptizatus est, semperque Mar-
 tinum salutis suae auctorem miro coluit affectu.
- 5 Per idem tempus in eodem oppido ingressus patris familias cu-
 iusdam domum, in limine ipso restitit dicens, horribile in atrio 25
 domus daemonium se uidere. cui cum ut discederet imperaret et

3 expectans *AFV* *haud scio an recte, malim tamen*: ingens stat turba . .
 expectans (erat autem ingens t. — expectans *M*, ubi i. t. p. f. expectans
 aderat *B*) 4 acturus *A* 5 in *om. V* 7 infundit *V*: infudit *AFv*

8 ante singula in *V* *uox crasa est* || coeperant *A* || uiuiscere *ABF^a*:
 uiuiscere *V* *add. re manu antiqua*, reuiuiscere *F* *corr.*, uiuiscere *v*

10 Eodemque *F*, Eodem quoque *A* || taetradii *V*: tetradii *AFv* *et sic*
deinceps 12 manus *F* || ne quā... *F* 13 de (*non ex*) cellula *V*:
 de ea cellula *M*, ex cella *AFv* 15 daemonicus *V* *pr. m.* 16 uero *om. V*

17 eo tempore *BM*: eodem tempore *AFVv* 18 spondit *FV*, spon-
 dit *F* *corr.* || igitur *v* 20 ab eo *om. F* *pr. m.* 21 domino ihu *V*, do-
 minum nostrum *J. AF* 22 multum *AF* 24 in eo *V* 25 horribi-
 lem in atrii *V* 26 descenderet *V* || et patrem familias *V*: cocum patris
 familias *BM*, quendam e familia *AFv*

patrem familias, qui in interiorē parte aedium morabatur, arripuisset, saeuire dentibus miser coepit, et obuio quosque laniare. commota domus, familia turbata, populus in fugam uersus: Martinus se furenti obiecit, ac primum stare ei imperat. sed cum 6
 5 dentibus fremeret hiantique ore morsum minaretur, digitos ei Martinus in os intulit: si habes, inquit, aliquid potestatis, hos deuora. tum uero, ac si candens ferrum faucibus accepisset, longe 7
 reductis dentibus digitos beati uiri uitabat attingere: et cum fugere de obsesso corpore poenis et cruciatibus cogeretur nec
 10 tamen exire ei per os liceret, foeda relinquens uestigia fluxu uentris egestus est.

Interea cum de motu adque impetu barbarorum subita ciuita- 18
 tem fama turbasset, daemoniacum ad se exhiberi iubet: imperat ut, an uerus esset hic nuntius, fateretur. tum confessus est 2
 15 decem daemonas secum fuisse, qui rumorem hunc per populum dispersissent, ut hoc saltem metu ex illo Martinus oppido fugaretur: barbaros nihil minus quam de irruptione cogitare. ita cum haec immundus spiritus in media ecclesia fateretur, metu eturbatione praesenti ciuitas liberata est.

20 Apud Parisios uero, dum portam ciuitatis illius magnis secum 3
 turbis euntibus introiret, leprosum miserabili facie horrentibus cunctis osculatus est adque benedixit, statimque omni malo emundatus. postero die ad ecclesiam ueniens nitenti cute gratias 4
 pro sanitate, quam receperat, agebat. nec praetereundum est,
 25 quod fimbriae uestimento eius cilicioque detractae crebras super infirmantibus egere uirtutes. nam digitis inligatae aut collo in- 5
 ditae saepe ab aegrotantibus morbos fugauerunt.

1 arripuisset *V*: arripuit *AFv* 2 quosque *AMV*: quoscumque *Fv*
 || laniaret *V* 5 morsu *V* || minaretur *A*, minabatur *FQ* 10 ei
 exire *A* || reliquens *V* 11 egressus est *M* 12 metu *AFQ*, *at u. Paulinus*: Barbaricos adfert fama improba motus etc. || ciues *V* *solus ex notis*
 13 turbasset fama *A* || exhiberi *V* 14 tunc *AVv* 15 decem *de Prato*: decem *V*, sedecim *AFv* || daemones *Av et corr. F* || secum *V*: *om. rell. et v*; *cf. de Prato ad h. l.* 16 dispersissent *BMV*: disseminassent *AFv* || saltem *mei*: saltem *v et sic alias* 17 minus] omnino *V* || de irruptione *V*: inruptionem *AFv* 18 media in *AFv* 20 apud parios *V*
 23 emundatus *ABFV*: emundatus est *v* 24 nec *BMV*: sed nec (*ne F*)
 hoc *AFv* 25 uestimento *BM*: uestimenti *AFVv*, uestimentis *de Prato*
 || *malim* cilicioe (cilicio *F pr. m.*) 26 nam digitis — inditae *V*: nam

- 19 Arborius autem, uir praefectorius, sancti admodum et fidelis ingenii, cum filia eius grauissimis quartanae febribus ureretur, epistulam Martini, quae casu ad eum delata fuerat, pectori puellae in ipso accessu ardoris inseruit, statimque fugata febris
 2 est. quae res apud Arborium in tantum ualuit, ut statim puellam
 5 Deo uouerit et perpetuae uirginitati dicarit: profectusque ad Martinum puellam ei, praesens uirtutum eius testimonium, quae per absentem licet curata esset, obtulit, neque ab alio eam quam a Martino habitu uirginitatis inposito passus est consecrari.
- 3 Paulinus magni uir postmodum futurus exempli, cum oculum
 10 grauiter dolere coepisset et iam pupillam eius crassior nubes superducta texisset, oculum ei Martinus penicillo contigit pristina
 4 namque ei sanitatem sublato omni dolore restituit. ipse autem cum casu quodam esset de cenaculo deuolutus et per confragosos
 15 scalae gradus decidens multis uulneribus esset adfectus, cum exanimis iaceret in cellula et inmodicis doloribus cruciaretur, nocte ei angelus uisus est eluere uulnera et salubri unguedine contusi corporis superlinire liuores: adque ita postero die restitutus est
 5 tati, ut nihil umquam pertulisse incommodi putaretur. sed longum est ire per singula: sufficiant haec uel pauca de plurimis,
 20 satisque sit, nos et in excellentibus non subtrahere ueritatem et in multis uitare fastidium.
- 20 Adque ut minora tantis inseram — quamuis, ut est nostrorum aetas temporum, quibus iam deprauata omnia adque corrupta

cum aut digitis — inditae sunt *AF*, nam aut digitis — inditae *v* 27 persaepe *AFv* || fugauerunt *V*: effugauerunt *AFv*

2 quartanis *BM* 4 accessu *BM*, ut uidetur: accensu *AF*, item *V*, sed in hoc s manu posteriore in rasura scripta est. Retinuimus lectionem uulgatam, cum saltem locutio accessio febris uulgaris sit, sed rasura in *V* probabile fit Sulpicium scripsisse in ipso accentu (i. e. incremento) ardoris, cuius locutionis haec similia accentus hiemis, doloris etc. in lexicis adferuntur || febris fugata *F* 6 uouerit *A* || uirginitatis *V* || dicaret *AFv* || profectus *F* pr. m. 7 praesens ob uirtutem *AFQ* || quae] per quas *F* m. 2 in ras. 10 Paulinus magni uir *V*: Paulinus uero uir magni *AFv* 12 pinicillo *V*, peniculo *AFv* 14 caenaculo *F*, coenaculo *v* 15 gradus *V* et pr. m. *F* 16 et] nec *V*; an nec modicis? 17 unguedine *V*: unguento *BM*, unguine *AFv* 18 superlinire liuores *BMV*: membra contingere *AFv* 19 sed *BMV*: sed quia *AFv* 21 excellentioribus *F* 23 inferam' *F* (sed uirgula uidetur a 2 m.)

sunt, paene praecipuum sit, adulationi regiae sacerdotalem non
cessisse constantiam —, cum ad imperatorem Maximum, ferocis
ingenii uirum et bellorum ciuiliu uictoria elatum, plures ex
diuersis orbis partibus episcopi conuenissent et foeda circa prin-
cipem omnium adulatio notaretur seque degenerere inconstantia
regiae clientelae sacerdotalis dignitas subdidisset, in solo Martino
apostolica auctoritas permanebat. nam et si pro aliquibus regi 2
supplicandum fuit, imperauit potius quam rogauit, et a conuiuio
eius frequenter rogatus abstinuit, dicens se mensae eius partici-
pem esse non posse, qui imperatores unum regno, alterum uita
expulisset. postremo, cum Maximus se non sponte sumpsisse im- 3
perium adfirmaret, sed inpositam sibi a militibus diuino nutu
regni necessitatem armis defendisse, et non alienam ab eo Dei
uoluntatem uideri, penes quem tam incredibili euentu uictoria
fuisset, nullumque ex aduersariis nisi in acie occubuisse, tandem
uictus uel ratione uel precibus ad conuiuium uenit, mirum in
modum gaudente rege, quod id impetrasset. conuiuiae autem ad- 4
erant, uelut ad diem festum euocati, summi adque inlustres uiri,
praefectus idemque consul Euodius, uir quo nihil umquam iustius
fuit, comites duo summa potestate praediti, frater regis et pa-
truus: medius inter hos Martini presbyter accubuerat, ipse autem
in sellula iuxta regem posita consederat. ad medium fere conui- 5
uium, ut moris est, pateram regi minister obtulit. ille sancto
admodum episcopo potius dari iubet, expectans adque ambiens,
ut ab illius dextera poculum sumeret. sed Martinus ubi e bibit, 6
pateram presbytero suo tradidit, nullum scilicet existimans dig-
norem, qui post se prior biberet, nec integrum sibi fore, si aut
regem ipsum aut eos, qui a rege erant proximi, presbytero prae-
tulisset. quod factum imperator omnesque qui tunc aderant ita 7
admirati sunt, ut hoc ipsum eis, in quo contempti fuerant, pla-

1 ut paene *FQ*, sed ut in *F* *erasum* 3 uictoriae laetum *V* 4 orbis
BMV: om. *AFv* 5 degenerere *V*: degeneri *AFv* || inconstantiae regiae
clientellae *V* 7 supplicandum regi *AFv* 10 imperatores *AFV*: duos
imperatores *F* corr. et *v* || uitae *V* 11 se] *hic margo in V laesa est, nec*
tamen se in eo uidetur fuisse 14 paenes *V* 17 conuiuiae *V* || autem
om. *F in rasura* 18 ueluti *AFv* || summi itaque *V* 22 in *V*: om. *AFv*
25 e bibit *V* 27 post se prior biberet *AB*: possit prior bibere *FQV*,
post se (om. prior) biberet 2 *codd. Gisel. et v*

ceret. celeberrimumque per omne palatium fuit, fecisse Martinum in regis prandio, quod in infimorum iudicum conuiuuiis nemo 8 episcoporum fecisset. eidemque Maximo longe ante praedixit futurum ut, si ad Italiam pergeret, quo ire cupiebat, bellum Valentiniano imperatori inferens, sciret se primo quidem impetu 5 futurum esse uictorem, sed paruo post tempore esse periturum. 9 quod quidem ita uidimus. nam primo aduentu eius Valentinianus in fugam uersus est: deinde post annum fere resumptis uiribus captum intra Aquileiae muros Maximum interfecit.

- 21 Constat autem etiam angelos ab eo plerumque uisos, ita ut 10 conserto apud eum inuicem sermone loquerentur: diabolum uero ita conspicabilem et subiectum oculis habebat, ut siue se in propria substantia contineret, siue in diuersas figuras spiritalis nequitiae transtulisset, qualibet ab eo sub imagine uideretur. quod 15 cum diabolus sciret se effugere non posse, conuiciis eum frequenter urgebat, quia fallere non posset insidiis. quodam autem tempore cornu bouis cruentum in manu tenens cum ingenti fremitu cellulam eius inrupit, cruentamque ostendens dexteram et admissio recens scelere gaudens 'ubi est' inquit, 'Martine, uirtus tua? 3 unum de tuis modo interfeci'. tunc ille conuocatis fratribus refert 20 quid diabolus indicasset: sollicitos ire praecipit per cellulas singulorum, quisnam hoc casu adfectus fuisset. neminem quidem deesse de monachis, sed unum rusticum mercede conductum, ut uehiculo ligna deferret, isse ad siluam nuntiant. iubet igitur 4 aliquos ire ei obuiam: ita haut longe a monasterio iam paene ex- 25 nimis inuenitur. extremum tamen spiritum trahens indicat fratribus causam mortis et uulneris: iunctis scilicet bubus dum dis-

2 prandium *V* || nemo episc. *V*: episc. nemo *AFv* 4 pergerit *V*

5 quidem primo *V* || inpetu *A* 8 dein *AF* 9 interficit *V* 11 inuicem apud eum *AFv* 12 ita *V*: tam *AFv* 13 spiritalis nequitiae *BMV*: spiritualesque (spiritualesque *v*) nequitias *AFv* 15 conuiciis *AF* || frequ. urgebat *AV*: urgebat (urgebat *v*) frequ. *Fv* 17 cornu. *V* (cornum *corr.*) 18 ostendens *V*: ostentans *AFv* 19 recenter *F corr.* || gaudens *V*: congaudens *AFv* || inquit *V*, item saepe alias 20 interfici *V* 21 sollicitosque *M* || ire de Prato: esse libri || praecipit *AFv* 22 fuisset adfectus *AFv* 25 ita *ABFMQV*: itaque *v* || haut aut *V* et sic saepe alias 27 causam *V* et *cod. Jureti*: casum *rell.* et *v*; cf. *Paulinus*: Vulneris exponens causam etc.

soluta artius lora constringit, bouem sibi excusso capite inter inguina cornu adegisse. nec multo post uitam reddidit. uideris, quo iudicio Domini diabolo data fuerit haec potestas. in Martino illud 5 mirabile erat, quod non solum hoc, quod supra rettulimus, sed multa istius modi, si quotiens accidissent, longe antea praeuidebat aut sibi nuntiata fratribus indicabat.

Frequenter autem diabolus, dum mille nocendi artibus sanctum 22 uirum conabatur inludere, uisibilem se ei formis diuersissimis ingererebat. nam interdum in Iouis personam, plerumque Mercuri, 10 saepe etiam se Veneris ac Minervae transfiguratum uultibus offerebat: aduersus quem semper interritus signo se crucis et orationis auxilio protegebat. audiebantur plerumque conuicia, quibus 2 illum turba daemonum proteruis uocibus increpabat: sed omnia falsa et uana cognoscens non mouebatur obiectis. testabantur 3 15 etiam aliqui ex fratribus, audisse se daemonem proteruis Martinum uocibus increpantem, cur intra monasterium aliquos ex fratribus, qui olim baptismum diuersis erroribus perdidissent, conuersos postea recepisset, exponentem crimina singulorum: Mar- 4 tinum diabolo repugnantem respondisse constanter, antiqua delicta melioris uitae conuersione purgari, et per misericordiam Domini absoluendos esse peccatis, qui peccare desierint. contra dicente diabolo, non pertinere ad ueniam criminosos, et semel lapsis nullam a Domino praestari posse clementiam, tunc in hanc uocem fertur exclamasse Martinus: si tu ipse, miserabilis, ab 5 20 hominum insectatione desisteres et te factorum tuorum uel hoc tempore, cum dies iudicii in proximo est, paeniteret, ego tibi uere confisus in Domino Jesu Christo misericordiam pollicerer.

2 cornu adegisse *BV* (*sed V* cornua degesse): cornu iniecisse *AFv* || multum *AF* || reddit *F* || uideris *AMV*: uideres *F*, uidens *B*, uidetis *v*, uiderit is *de Prato*; at iam *Giselinus* ueram esse lectionem uideris *persperit*, cf. si tanti est, *Maduigii gramm. lat.* §. 340 not. 4 3 diabulo *V* et sic saepius in hoc uoc. 5 si quotiens *ABFQV*: quotiens 2 *libri* *Gis. et v*; cf. *Dial. III, 6, 1* || ante *AFv* 6 aut *BMV*: et *AFv* 8 conaretur *A* 9 persona *M* 10 persaepe *AFv* || enim *AF* 12 audiebantur *AFMQV*: audiebantur etiam *v* 15 se *om. FQ* 17 prodidissent *malebat de Prato* 18 recipisset *V* 20 conuersione *V* et *cod. Berol.* 21 desierint *BMV*: desinerent *AFv* 23 praestari posse clem. *BV*: praestari clem. *AF*, clem. praestari *v* 24 o miserabilis *AFv* 27 Jesu Christo *V*: Christi *AFv*

o quam sancta de Domini pietate praesumptio, in qua etsi aucto-
 6 ritatem praestare non potuit, ostendit affectum. et quia de dia-
 bolo eiusdemque artibus sermo exortus est, non ab re uidetur,
 licet extrinsecus, referre quod gestum est, quia et quaedam in eo
 Martini uirtutum portio est et res digna miraculo recte memoriae 5
 mandabitur, in exemplum cauendi, si quid deinceps uspiam tale
 contigerit.

- 23 Clarus quidam, adulescens nobilissimus, mox presbyter, nunc
 felici beatus excessu, cum relictis omnibus se ad Martinum con-
 tulisset, breui tempore ad summum fidei uirtutumque omnium 10
 2 culmen enituit. itaque cum haut longe sibi ab episcopi monasterio
 tabernaculum constituisset multique apud eum fratres commora-
 rentur, iuuenis quidam ad eum Anatolius nomine, sub profes-
 sione monachi omnem humilitatem adque innocentiam mentitus,
 3 accessit habitauitque aliquamdiu in commune cum ceteris. dein 15
 procedente tempore angelos apud se loqui solere dicebat. cum
 fidem nullus adhiberet, signis quibusdam plerosque ad creden-
 dum coartabat. postremo eo usque processit, ut inter se ac Deum
 nuntios discurrere praedicaret, iamque se unum ex profetis haberi
 4 uolebat. Clarus tamen nequaquam ad credendum cogi poterat. ille 20
 ei iram Domini et praesentes plagas, cur sancto non crederet,
 5 comminari. postremum in hanc uocem erupisse fertur: ecce hac
 nocte uestem mihi candidam Dominus de caelo dabit, qua indutus
 in medio uestrum diuersabor: idque uobis signum erit, in me Dei
 6 esse uirtutem, qui Dei ueste donatus sim. tum uero grandis om- 25
 nium ad hanc professionem expectatio. itaque ad mediam fere
 noctem fremitu terram insultantium commoueri omne monaste-
 rium loco uisum est: cellulam autem, qua idem adulescens con-
 tinebatur, crebris cerneret micare luminibus, fremitusque in ea
 discurrentium et murmur quoddam multarum uocum audiebatur. 30

3 eiusdem *F pr. m.* 6 quit *V* 8 quidam *BMV*: quidam nomine *AFv*

11 aut *V* 12 apud eum *V* 13 anatholius *AF* 14 omni humili-
 tate atque innocentia *F* 15 que in *V s. l.* || in *om. V* 17 fidem dictis
 nullus *A* 18 coartabat *BMV*: cohortabatur *AFv* 19 nuntios *BMV*:
 angelos *AFv*; lectionem nuntios firmat *Paulinus* 21 ei] enim *FV*

22 postrema *AFv* || inrupisse *V* 24 deuersabor *AF* || in me dei *M*
 et *cod. Berol.*: me in dei *FQ*, me dei *AVv* 27 terram *V*: *om. AFv*

28 cellula *V* || qua *AFV*: in qua *v*

dein facto silentio egressus unum de fratribus [Sabatium nomine] 7
 ad se uocat tunicamque ei, qua erat indutus, ostendit. obstupe- 8
 factus ille conuocat ceteros, ipse etiam Clarus adcurrit, adhibi-
 toque lumine uestem omnes diligenter inspiciunt. erat autem
 summa mollitie, candore eximio, micanti purpura, nec tamen,
 cuius esset generis aut uelleris, poterat agnosci: curiosis tamen
 oculis aut digitis adtrectata non aliud quam uestis uidebatur.
 interea Clarus fratres admonet orationi insistere, ut manifestius
 eis Dominus quidnam id esset ostenderet. itaque reliquum noctis 9
 hymnis psalmisque consumitur. ubi inluxit dies, adprehensum
 dextera ad Martinum trahere uolebat, bene conscius inludi illum
 diaboli arte non posse. tum uero reniti ac reclamare miser coepit, 10
 interdictumque sibi esse dicebat, ne se Martino ostenderet. cum-
 que inuitum ire compellerent, inter trahentium manus uestis eua-
 nit. unde quis dubitet hanc etiam Martini fuisse uirtutem, ut 11
 fantasiam suam diabolus, cum erat Martini oculis ingerenda,
 dissimulare diutius aut tegere non posset.

Animaduersum est tamen, eodem fere tempore fuisse in Hi- 24
 spania iuuenem, qui cum sibi multis signis auctoritatem para-
 uisset, eo usque elatus est, ut se Heliam profiteretur. quod cum 2
 plerique temere credidissent, addidit ut se Christum esse dice-
 ret: in quo etiam adeo inlusit, ut eum quidam episcopus Rufus.
 nomine ut Deum adoraret: propter quod eum postea ab episco-
 patu deiectum uidimus. plerique etiam ex fratribus nobis rettule- 3
 runt, eodem tempore in Oriente quendam extitisse, qui se Iohan-
 nen esse iactitauerit. ex quo conicere possumus, istius modi pseu-
 doprophetis existentibus, Antichristi aduentum imminere, qui iam
 in istis mysterium iniquitatis operatur.

1 deinde v || Sabacium nomine F, om. ABMQV et 4 codd. Gisel.

2 ei om. A 3 adcurrit V corr. ex occurrit 5 mollitiae candore
 eximio V 6 curiosis BFMV: curiosius Av 8 insistere BMV: instare
 AFv 9 ei A || id BV: om. AFv 10 At ubi AFv 11 trahere ad mar-
 tinum AFv || uolebant bene conscii ed. Ald. prob. de Prato 12 tunc AF

13 cum V solus ex notis 16 fantasiam AFV: phantasiam v 17 aut
 tegere om. M 18 hispania BMV: hispaniis AFv (in hisp. iuuenem
 fuisse A) 21 addidit se Ch. esse (sine diceret) B 22 nomine rufus v

23 Deum MV: dominum AFv || postea episcopatus V 24 nobis e fra-
 tribus AFv 25 Johannem V: iohannē AF, Joannem v 26 iactitarit
 A, iactitaret Fv 27 antechristi V

- 4 Non praetereundum autem uidetur, quanta Martinum sub isdem diebus diabolus arte temptauerit. quodam enim die praemissa prece et circumiectus ipse luce purpurea, quo facilius claritate adsumpti fulgoris inluderet, ueste etiam regia indutus, diademate ex gemmis auroque redimitus, calceis auro inlitis, sereno ore, laeta facie, ut nihil minus quam diabolus putaretur, oranti in cellula adstitit. cumque Martinus primo aspectu eius fuisset hebetatus, diu multum silentium ambo tenuerunt. tum prior diabolus: 'agnosce' inquit, 'Martine, quem cernis: Christus ego sum: descensus ad terram prius me manifestare tibi uolui'. ad haec cum Martinus taceret nec quidquam responsi referret, iterare ausus est diabolus professionis audaciam: 'Martine, quid dubitas credere, cum uideas? Christus ego sum'. tum ille, reuelante sibi spiritu, ut intellegeret diabolum esse, non Dominum, 'non se' inquit 'Iesus Dominus purpuratum nec diademate reudentem uenturum esse praedixit: ego Christum nisi in eo habitu formaque, qua passus est, nisi crucis stigmata praeferentem uenisse non credam'. ad hanc ille uocem statim ut fumus euauit et cellulam tanto foetore conpleuit, ut indubia indicia relinqueret diabolum se fuisse. hoc itaque gestum, ut supra rettuli, ex ipsius Martini ore cognoui, ne quis forte existimet fabulosum.
- 25 Nam cum olim audita fide eius, uita adque uirtute desiderio illius aestuaremus, gratam nobis ad eum uidendum suscepimus peregrinationem: simul quia iam ardebat animus uitam illius scribere, partim ab ipso, in quantum ille interrogari potuit, scitati sumus, partim ab his, qui interfuerant uel sciebant, cognouimus. quo quidem tempore credi non potest, qua me humilitate, qua benignitate suscepit, congratulatus plurimum et

1 Non *BMV*: Nec (neque) enim *AFv* || sub istis *V* 2 quadam *F*
 3 prece *V*: praese *AF*, prae se *v* || circumiecta (-tus 1 m.) ipsa *F*
 || qua *V* 7 cella *A* || adstetit *V* 8 multum *BV*: multumque *AFv*,
 mutumque *aliquot libri Gisel.* || ambo silentium *AF* || tunc *v* 10 terras
AFM 11 nec quidquam responsi *V s. l.* || referret *deest in V margine*
laesa 13 dubitas? crede *MV*, dubitas? cerne *B* 14 dominum *MV*:
 deum *AFv* 15 nec *V*: et *AFv* || renidentem *scripsi*: renitentem *libri*
 17 formamque *V* || proferentem *Fv* 19 et om. *V* || faetore *V*
 20 itaq. *AFV*: ita *v* || rettuli *BMV*: retulimus *AFv* 21 cognoui-
 mus *A* 22 ante uita in *V* et *s. l. add.* || uirtute *V*: uirtutibus *AFv*
 23 peregr. suscepimus *AFv* 25 illum interrogare potui *B*

gausis in Domino, quod tanti esset habitus a nobis, quem peregrinatione suscepta expeteremus. miserum me — paene non audeo 3 confiteri — cum me sancto conuiuio suo dignatus esset adhibere, aquam manibus nostris ipse obtulit, ad uesperum autem pedes 5 ipse nobis abluit. nec reniti aut contra ire constantia fuit: ita auctoritate illius oppressus sum, ut nefas putarem, si non adquiessem. sermo autem illius non alius apud nos fuit, quam mundi 4 inlecebras et saeculi onera relinquenda, ut Dominum Iesum liberi expeditique sequeremur: praestantissimumque nobis praesentium 10 temporum inlustris uiri Paulini, cuius supra fecimus mentionem, exemplum ingerebat, qui summis opibus abiectis Christum secutus solus paene his temporibus euangelica praecepta compleret: illum nobis sequendum, illum clamabat imitandum: beatumque 5 esse praesens saeculum tantae fidei uirtutisque documento, cum 15 secundum sententiam Domini diues et possidens multa uendendo omnia et dando pauperibus, quod erat factu impossibile, possibile fecisset exemplo. iam uero in uerbis et confabulatione eius quanta 6 grauitas, quanta dignitas erat! quam acer, quam efficax erat, quam in absoluendis scripturarum quaestionibus promptus et facili! 20 et quia multos ad hanc partem incredulos scio, quippe 7 quos uiderim me ipso etiam referente non credere, Iesum testor spemque communem me ex nullius umquam ore tantum scientiae, tantum [ingenii] boni et tam puri sermonis audisse. quamquam in Martini uirtutibus quantula est ista laudatio! 8 25 nisi quod mirum est homini inlitterato ne hanc quidem gratiam defuisse.

2 expeteremus *V*: expetissemus *AFv soloece* 3 esset *BMV*: est *AFv*
 || adhiberi *Av* 4 ipse *om. V solus* || ad uesperum *A (non item V)* 5 ipse
 nobis pedes *AFv* || reniti ad hoc *v* 7 mundi *V*: mundi huius *AFv*
 10 mentionem fecimus *AFv*, commemorationem *f. M* 11 sequutus
 (sequutus *corr.*) *V* 12 complisset *V* 13 illum (*ante clam.*) *V s. l.*
 14 documenta *V (in V litterae a et o saepe confusae sunt)*, docu-
 mentū *F pr. m. et Q* 16 omnia *V post dando s. l. habet* || factu *F*
pr. m.: factū *A*, facto *F corr. et V* 18 acer *BMV*: alacer *AFv*;
 illud firmat *Paulinus* || efficax erat quam *V*: efficax quam *AFQ*, efficax
 et quam *v* 19 absoluendis *BMV*: exsoluendis *AFv* 23 tantum
 ingenii boni *V*, tantum ingenii, tam boni *AFv*, t. ingenii, tantum boni
cod. Berol.; nos ingenii ut *glossema inclusimus* 24 quamquam *AF*:
 quam *V* 25 inlitterato *V*

- 26 Sed iam finem liber postulat, sermo claudendus est, non quod omnia, quae de Martino fuerint dicenda, defecerint, sed quia nos, ut inertes poetae, extremo in opere neclegentes, uicti 2 materiae mole succumbimus. nam etsi facta illius explicari uerbis utcumque potuerunt, interiorem uitam illius et conuersationem cotidianam et animum caelo semper intentum nulla umquam — uere profiteor — nulla explicabit oratio. illam scilicet perseverantiam et temperamentum in abstinencia et in ieiuniis, potentiam in uigiliis et orationibus, noctesque ab eo perinde ac dies actas nullumque uacuum ab opere Dei tempus, quo uel otio 10 indulserit uel negotio, sed ne cibo quidem aut somno, nisi quantum naturae necessitas cogebat, uere fatebor, non si ipse, ut aiunt, ab inferis Homerus emergeret, posset exponere: adeo omnia maiora in Martino sunt, quam ut uerbis concipi queant. numquam hora ulla momentumque praeteriit, quo non aut orationi 15 incumberet aut insisteret lectioni, quamquam etiam inter legendum aut si quid aliud forte agebat, numquam animum ab oratione laxabat. nimirum ut fabris ferrariis moris est, qui inter operandum pro quodam laboris leuamine incudem suam feriunt, ita Martinus etiam, dum aliud agere uideretur, semper orabat. 20 50 uere uir beatus, in quo dolus non fuit: neminem iudicans, neminem damnans, nulli malum pro malo reddens. tantam quippe aduersum omnes iniurias patientiam adsumpserat, ut, cum esset summus sacerdos, inpune etiam ab infimis clericis laederetur, nec propter id eos aut loco umquam amouerit aut a sua, quantum 25 in ipso fuit, caritate repulerit.
- 27 Nemo umquam illum uidit iratum, nemo commotum, nemo maerentem, nemo ridentem: unus idemque fuit semper, caele-

2 fuerint *V*: fuerant *AFv* || deficerint *V* 5 potuerint *F* (*non item V*)
 || cotidianam conuers. *AF* 7 profitetur *F* || nulla *ABFMV*: *om. v*
 8 et in iei. *V*: et iei. *AFv* 9 et in uigiliis *V* || noctes *V add.* que
s. l. eadem m. || perinde ab eo *Apr. m.* 11 ne cibo *AFV*: nec cibo *v*
 || quidem post somno habent *AFv* || quantum *V*: in quantum *AFv*
 12 coegit *MV* || non nisi *F* 13 omerus *AF*, omyrus *V* || possit *V*
 || explicare *F in ras. m. 2* 17 quit aliut *V* || ab operatione *V*, sed pe
m. antiqua punct., 21 uir *BMV*: *om. AFv* || nem. damnans *V s. l.*
habet, neminem condemnans *v* 23 aduersus *F* 27 nemo commotum
om. AF 28 fuit *V*: *om. AFv*

stem quodammodo laetitiam uultu praeferens extra naturam hominis uidebatur. numquam in illius ore nisi Christus, numquam 2 in illius corde nisi pietas, nisi pax, nisi misericordia inerat. plerumque etiam pro eorum, qui illius obtrectatores uidebantur, solebat flere peccatis, qui remotum et quietum uenenatis linguis et uipereo ore carpebant. et uere nonnullos experti sumus inuidos 3 uirtutis uitaeque eius, qui in illo oderant, quod in se non uidebant et quod imitari non ualebant. adque, o nefas dolendum et ingemescendum, non alii fere insectatores eius, licet pauci admodum, non alii tamen quam episcopi ferebantur. nec uero quem- 4 quam nominari necesse est, licet nosmet ipsos plerique circumlatrent: sufficiet ut, si qui ex his haec legerit et agnouerit, erubescat. nam si irascitur, de se dictum fatebitur, cum fortasse nos de aliis senserimus. non refugimus autem, ut, si qui eius 5 modi sunt, nos quoque cum tali uiro oderint. illud facile confido, 6 omnibus sanctis opusculum istud gratum fore. de cetero si qui haec infideliter legerit, ipse peccabit. ego mihi conscius sum me, 7 rerum fide et amore Christi impulsus ut scriberem, manifesta exposuisse, uera dixisse: paratumque, ut spero, habebit a Deo 8 praemium, non quicumque legerit, sed quicumque crediderit.

3 erat *V* 4 obtrect. illius *AFv* 7 uirtutis *MV*: uirtutibus *AFv*; cf. *Dial.* 3, 17, 5 non inuidus gloriarum 9 ingemescendum *F*: ingemiscendum *AVv* || fere *ABMV*: fuere *Fv* 11 nominari *ABV*: nominare *Fv*

12 sufficiet (*non* sufficiat) ut si qui *V*: sufficit ut si quis *AFv* 13 de se *BMV*: de se ipso *ed. Ald.* de se ipse *AFv* 13 dictum esse *A* 14 de alio *v* 16 si quis *AFv* 18 ut haec scriberem *v*; in *V* haec s. l. *alia manu add. est* 19 uira *V* || ut spero *om. A pr. m.* 20 Expl. de uita *sci martini epi.* per (*add. s. l. sulpicius*) seuerum monachum massiliensem. cuius depositio est tertiu idus nouembri Inc. epistula eiusdem (*add. s. l. sulpicii*) Seueri *V*, Expl. liber primus de uita *sci Martini epi* et confessoris. Inc. epistola Seueri ad eusebium presbiterum postea episcopum *A*, item *F* sed hic *om. uerbis* de uita — confessoris.

EPISTULA PRIMA.

AD EVSEBIVM.

1 Hesterna die, cum ad me plerique monachi uenissent, inter
 fabulas iuges longumque sermonem mentio incidit libelli mei,
 quem de uita beati uiri Martini episcopi edidi, studioseque eum 5
 2 a multis legi libentissime audiebam. interea indicatur mihi dixisse
 quendam malo spiritu suscitatum, cur Martinus, qui mortuos
 suscitasset, flammis domibus depulisset, ipse nuper adustus in-
 3 cendio periculosae fuisset obnoxius passioni. o istum, quisquis
 est, miserum! Iudaeorum in uerbis eius perfidiam et dicta cog- 10
 noscimus, qui in cruce positum Dominum his uerbis increpabant:
 alios saluos fecit, se ipsum saluum facere non po-
 4 test. uere iste, quicumque est, illis temporibus natus esset, ut
 in Dominum hac uoce potuisset dicere, qui simili modo sanctum
 5 Domini blasphemat exemplo. quid ergo, quisquis es, Martinus 15
 ideo non potens, ideo non sanctus, quia est periclitatus incendio?
 o beatum et per omnia similem Apostolis etiam in his conuiciis
 uirum! nempe hoc et de Paulo gentiles, cum eum uipera momor-

12 Matth. 27, 42.

2 *Epistulam ad Eusebium scriptam esse apparet ex Dial. II, 9, 5*

3 Hesterna] *Epist. I et II et priorum partem tertiae non habent BM*

5 episcopi *V: om. AFv* 7 concitatum 2 *codd. Gis.*, sciscitatum *coni.*

Gisel. delet dixisse, at *u. de Prato* 10 perfidia *V* 11 increpat *V*

13 uere iste q. est illis (si illis *corr.*) temp. natus esset ut in D. hac
 uoce potuisset dicere qui *V*: Vere plane iste q. est si illis temp. natus esset
 et in D. hac uoce dicere (uti *A*) potuisset qui *AFv* *sententia plane peruersa.*
Secundum scripturam cod. optimi hoc dicit Seuerus: iste, qui sanctum
 Domini blasphemat exemplo, recte (*hoc enim ualet uere h. l.*) illis temporibus
 natus esset (*i. e. illis temp. nasci debuerat*), ut occasionem nactus
 esset hac uoce in Dominum dicendi 14 modo *V: om. AFv* 18 gentiles
AFQV: gentiles illi v || eum om. AFQ

disset, sensisse referuntur: hic homo debet homicida esse, quem saluum factum de mari fata uiuere non siuerunt. at ille excussa uipera in ignem nihil mali patiebatur. illi autem subito casurum et repente moriturum eum putabant, sed cum uiderent nihil mali contingere ei, conuertentes se dicebant eum Deum esse. adquin uel horum exemplo, omnium mortalium infelicissime, perfidiam tuam coarguere ipse debuēras, ut si tibi scandalum mouerat, quod Martinus flamma ignis uidebatur adtactus, hunc rursum adtactum ad merita illius et uirtutem referres, quod
 10 circumsaeptus ignibus non perisset. agnosce enim, miser, agnosce 6
 quod nescis, omnes fere sanctos magis insignes periculorum suorum fuisse uirtutibus. uideo quidem Petrum fide potentem rerum ob-
 stante natura mare pedibus supergressum et instabiles aquas corporeo pressisse uestigio. sed non ideo mihi minor uidetur gentium
 15 praedicator, quem fluctus absorbuit et post triduum totidemque noctes emergentem e profundo unda restituit. adque nescio an
 paene plus fuerit uixisse in profundo an supra maris profunda trans-
 isse. sed haec tu, ut arbitror, stulte, non legeras aut lecta non au- 7
 diaras. neque enim absque diuino consilio istius modi exemplum
 20 beatus Euangelista sacris litteris protulisset, nisi ut ex his hu-
 mana mens erudiretur naufragiorum adque serpentium casus, et,
 sicut Apostolus refert, qui nuditate et fame latronumque peri-
 culis gloriatur, omnia haec sanctis hominibus ad perpetiendum
 quidem esse communia, sed his tolerandis adque uincendis prae-
 25 cipuam semper iustorum fuisse uirtutem, dum per omnia temp-
 tamenta patientes et semper inuicti tanto fortius uincerent, quanto
 grauius pertulissent. unde hoc, quod ad Martini infirmitatem uo- 8
 catur, plenum est dignitatis et gloriae, siquidem periculosissimo

1. Acta Apost. 28, 4.

1 dixisse V, sed dix in ras. || hic homo homicida (sic) est A 2 fa.ta
 A || siuerunt 3 codd. Gisel. et A: sinuerunt FQV, sed prior n in F
 punctata, sinunt v 6 adquin V pr. m.: adque V corr. alioquin AFv
 8 mouebatur F corr. 13 instabile V 14 minor mihi AFv 15 ob-
 sorbuit AFQ 16 itaque V corr. ex adque || nescio V: haud scio AFv
 17 quam supra Vorstius 18 aut] an V 20 ex is (add. h s. l.) V
 22 et V: om. AFv 23 hominibus V: hominibus atque omnibus AFv
 24 adque deest in V margine laesa 26 et V: om. AFv || uicti V
 27 infirmitate V

- casu temptatus euicerit. ceterum omissum hoc a me in libello illo, quem de uita illius scripsimus, nemo miretur, cum ibidem sim professus me non omnia illius facta complexum: quia si persequi uniuersa uoluisssem, immensum uolumen legentibus edidissem. neque enim sunt tam parua, quae gessit, ut omnia potuerint 5
 9 comprehendi. sed tamen hoc, de quo quaestio incidit, latere non patiar et rem omnem, ut gesta est, referam, ne forte consilio hoc, quod ad uituperationem beati uiri poterat opponi, praetermisisse uideamur.
- 10 Cum ad dioecesim quandam pro sollemni consuetudine, sicut 10
 episcopis uisitare ecclesias suas moris est, media fere hieme Martinus uenisset, mansionem ei in secretario ecclesiae clerici parauerunt, multumque ignem scabro iam et pertenui pauimento subdiderunt: lectum ei plurimo stramine extruxerunt. dein, cum se Martinus cubitum conlocasset, insuetam mollitiem strati male 15
 blandientis horrescit, quippe qui nuda humo, uno tantum cilicio
 11 superiecto cubare consueuerat. itaque quasi accepta permotus iniuria stramentum omne proiecit. casu super fornaculam partem paleae illius, quam remouerat, aggressit. ipse, ut erat moris nuda humo ex lassitudine itineris urgente requieuit. ad mediam 20
 fere noctem per interruptum, ut supra diximus, pauimentum
 12 ignis aestuans arentes paleas adprehendit. Martinus somno excitus re inopinata, ancipiti periculo et maxime, ut referebat, diabolo insidiante adque urgente praeuentus, tardius quam debuit ad orationis confugit auxilium. nam erumpere foras cupiens, cum 25
 pessulo, quem ostio obdiderat, diu multumque luctatus, grauissimum circa se sensit incendium, ita ut uestem, quam indutus
 13 erat, ignis absumpserit. tandem in se reuersus, non in fuga, sed

1 omissum hoc *V*: omissum *AQ*, omissa *F*, id omissum *v* || in *om. V*

5 enim *V*: *om. AFv* || tam pauca malebat de Prato 6 incidit *V*

7 gesta sunt *V* || consilio *V*: consulto *A*, ut con. Vorstius, incon-
 sultum *Fv* 10 diocisim *V* 11 martinus hieme *F* 12 ei *om. V* *marginale laesa* 13 et *om. AF* 14 lectum *AFQV*: lectumque *v* 17 cu-
 bare 3 libri Giselini: occubare *QV*, accubare *AF* || consueberat *V* 18 su-
 pra *V* 20 ex *V*: *om. AFv* || itineris urgente requiebit *V* 22 arentes
V: arescentes *AFv* || excitatus *FQ* corr. 23 diabolo insitiente *V*

25 fores *A* 26 quem *V*: quod *AF* 27 ita *V*: adeo *AFv* || quam
V: qua *AFv* 28 absumpserit *V*: adsumpserit *F*, assumpserit *Av*

in Domino sciens esse praesidium, scutum fidei et orationis arripiens mediis flammis totus ad Dominum conuersus incubuit. tum uero diuinitus igne submoto, innoxio sibi orbe flammaram, orabat. monachi autem, qui pro foribus erant, crepitante et conlucante incendii sono, obseratas effringunt fores, demotoque igne de mediis flammis Martinum auferunt, cum iam penitus esse consumptus tam diuturno incendio putaretur. ceterum — uerbis meis 14 Dominus est testis — mihi ipse referebat et non sine gemitu fatebatur, in hoc se diaboli arte deceptum, ut excussus e somno consilium non haberet, quo per fidem et orationem periculo repugnaret: denique tam diu circa se saeuisse ignem, quamdiu erumpere ostium turbatus mente temptauerit. ubi uero uexillum crucis 15 et orationis arma repetisset, medias cessisse flammam, seque tum sensisse rorantes, quas male esset expertus urentes. unde intellegat quisquis haec legerit, temptatum quidem illo Martinum periculo, sed uere probatum.

1 sciens *V*: om. *AFv* 4 erant *mei*: cubabant *Berol.* et 1 *cod. Gisel.*
 5 sono excitati *Lazius* || demotoque *AFV*: dimotoque *v* || igni *A*
 6 de *V*: e *ed. Lazii*, om. *AFv* uerbis *V*: ut uerbis *AFv* 9 e *V*:
 e e (i. e. est e) *F*, a *A* 12 uexillum *V*: auxilium *AFv* 13 tunc *v*
 15 martino *V* 16 sed uere *V*: sed *Av*, et *F*, sed et cum *Aldina de Prato*, qui falso refert sed uere in *V* inductum esse || Expl. epistula
 sulpici (— cii *corr.*) seueri. Item inc. eiusdem ad aurilium diaconum *V*, Expl.
 epla seueri. Inc. alia eiusdem ad Aurelianum (sed idem in subscriptione
 aurelium) diaconum *F*, Expl. epla seueri ad Eusebium presb. Item alia
 eiusdem ad Aurelianum diaconum *A*

EPISTULA SECVNDA.

AD AVRELIVM DIACONVM.

1 Posteaquam a me mane digressus es, eram residens solus in
 cellula, subieratque me illa quæ saepius occupat cogitatio,
 spes futurorum praesentiumque fastidium, iudicii metus, for- 5
 mido poenarum, et, quod consequens erat adque unde cogitatio
 tota descenderat, peccatorum meorum recordatio tristem me con-
 2 fectumque reddiderat. deinde cum fatigata animi angore in lec-
 tulo membra posuissem, ut plerumque ex maestitudine solet,
 somnus obrepit — qui ut semper matutinis horis leuior incertus- 10
 que, ita suspensus ac dubius per membra diffunditur, ut quod in
 3 alio sopore non euenit, paene uigilans dormire te sentias — cum
 repente sanctum Martinum episcopum uidere mihi uideor, prae-
 textum toga candida, uultu igneo, stellantibus oculis, crine pur-
 pureo: adque ita mihi in ea habitudine corporis formaque, qua 15
 eum noueram, uidebatur, ut, quod eloqui nobis paene difficile
 est, non posset aspici, cum posset agnosci. adridensque mihi
 paululum libellum, quem de uita illius scripseram, dextera prae-
 4 ferebat. ego sancta genua eius complexus benedictionem [pro con-
 suetudine] flagitabam, superpositamque capiti meo manum tactu 20
 blandissimo sentiebam, cum inter benedictionis uerba sollemnia
 familiare illud ori suo crucis nomen iteraret. mox in eum lumini-
 bus intentis, cum exsatiari uultu illius conspectuque non possem,

3 *Praemittitur in edd.* Sulpicius Seuerus Aurelio diacono salutem, quæ
 absunt ab AFV 4 cogitatio AFQV: om. v 8 angore animi AFv

11 ac AFV: et v 13 praetextatum 2 codd. Gisel. 15 in ea ha-
 bitu V || forma FQ || qua eum V: qua AFQ, quam v 17 possit aspici
 cum possit AFv 18 dextera v 19 complexus AFV: amplexus v || pro
 consuetudine om. V 20 tactum blandissimum V 22 ore F corr. ex ori
 23 possim FQV

subito mihi in sublime sublatus eripitur: donec emensa aeris
istius uastitate, cum tamen rapida nube subuectum acie seque-
remur oculorum, patenti caelo receptus uideri ultra non potuit.
nec multum post sanctum Clarum presbyterum, discipulum illius, 5
qui nuper excesserat, uideo eadem qua magistrum uia scan-
dere. ego inpudens sequi cupiens, dum altos gressus molior et
conitor, euigilo: somnoque excitus congratulari coeperam uisioni,
quam uideram, cum ad me puer familiaris ingreditur, solito
tristior uultu loquentis pariter et dolentis. quid tu, inquam, tam 6
tristis loqui gestis? at ille 'duo' inquit 'monachi modo a Turonis
adfuerunt: domnum Martinum obisse nuntiant'. concidi, fateor,
obortisque lacrimis fleui uberrime. quin etiam dum haec ad te,
frater, scribimus, fluunt lacrimae, nec ullum inpatientissimi
doloris admitto solacium. te uero, ubi hoc mihi nuntiatum est,
15 participem esse uolui luctus mei, qui eras socius amoris. ueni 7
ergo ad me statim, ut pariter lugeamus, quem pariter amamus:
quamquam sciam uirum illum non esse lugendum, cui post
euietum mundum triumphatumque saeculum nunc demum red-
dita est corona iustitiae. sed tamen ego non possum mihi impe-
rare, quin doleam. praemisi quidem patronum, sed solacium 8
uitae praesentis amisi: etsi, si rationem ullam dolor admitteret,
gaudere deberem. est enim ille consertus apostolis ac profetis,
et, quod pace sanctorum omnium dixerim, in illo iustorum grege
nulli secundus: ut spero, credo et confido, in illis potissimum,
25 qui stolas suas in sanguine lauerunt, adgregatus agnum ducem
ab omni integer labe comitatur. nam licet ei ratio temporis non 9
potuerit praestare martyrium, gloria tamen martyris non carebit,

1 emensa *Giselinus ex suis libris*: inmensa *AFV* 4 multum *AFQV*:
multo *v*, cf. *Ind. III s. u.* multus || presbyterum sanctum (*om. F*) clarum
AFv 5 uideo eum *V* || eadem qua *m.* uia *V*: eandem quam *m.* uiam *AFv*
|| ascendere *V* 6 gressos *V* 7 conitor *v* || euigilo *V* || uisione *V*
8 quam (qua *V*) uideram *V* et 2 alii *codd.* apud *de Prato*: *om. AFv*
|| cum *A*: Tum *F*, statim *V* 9 quid] *praemissum in V* aio ad eum,
unde *coni. de Prato*: ego ad eum || inquam *om. F pr. m. et v* || tam *om. V*
10 at ille *V*: *om. AFv* || modo *om. AFQ* 11 domnum *V*: dominum
AFv, cf. *de Prato* || concedi *V* 14 mihi *V*: *om. AFv* 16 amaui-
mus *dett.* 18 mundum *V*: *om. AFv* 21 etsi si *de Prato*: et si *libri*
22 ille *FV*: ille ut est *Av* 24 et *QV*: *om. AF* || in illis *V*: in
om. AFv 25 in sanguine *AFV*: in sanguine agni *v* || lauerint *AF¹V*

quia noto adque uirtute et potuit esse martyr et uoluit. quodsi
 ei Neronianis Decianisque temporibus in illa, quae tunc extitit,
 dimicare congressione licuisset, testor Deum caeli atque terrae,
 sponte eculeum ascendisset, ultro se ignibus intulisset, Hebraeis-
 que pueris aequandus inter flammaram globos media licet hym- 5
 10 num Domini in fornace cantasset. quodsi Esaianum illud suppli-
 cium persecutori forte placuisset, numquam profecto inpar pro-
 fetæ serris et lamminis desecari membra timuisset. ac si praecisis
 rupibus abruptisque montibus agere felicem furor impius ma-
 luisset, perhibeo confisus testimonium ueritati, sponte cecidisset. 10
 si uero gentium doctoris exemplo gladio deputatus inter alias, ut
 saepe prouenit, uictimas duceretur, primus omnium, carnifice
 11 compulso, palmam sanguinis occupasset. iam uero aduersus om-
 nes poenas adque supplicia, quibus plerumque humana cessit in-
 firmitas, ita a confessione Domini non recedens, immobilis ob- 15
 stitisset, ut laetus ulceribus congaudensque cruciatibus quaelibet
 12 inter tormenta risisset. Sed quamquam ista non pertulerit, in-
 pleuit tamen sine cruore martyrium. nam quas ille pro spe aeter-
 nitatis humanorum dolorum non pertulit passiones, fame, uigi-
 liis, nuditate, ieiuniis, opprobriis inuidorum, insectationibus 20
 inproborum, cura pro infirmantibus, sollicitudine pro periclitan-
 13 tibus? quo enim ille dolente non doluit? quo scandalizante non
 ustus est? quo pereunte non gemuit? praeter illa cotidiana illius
 aduersum uim humanae spiritalisque nequitiae diuersa certa-
 mina, dum in eo uariis temptationibus adpetito semper exsu- 25
 perat fortitudo uincendi, patientia expectandi, aequanimitas
 14 sustinendi. o uere ineffabilem uirum, pietate, misericordia, ca-
 ritate, quae cum cotidie etiam in sanctis uiris saeculo frigente
 frigescat, in illo tamen usque ad finem aucta in dies perseuerauit!
 quo ego illius bono uel specialiter frui sum, cum me indignum 30

1 uirtute *AFQV*: uirtutibus *v* 4 eculeum *mei*: equuleum *v* 6 isaia-
 num *A*, eseianum *V* 8 lamminis *FV*: lammis *A*, laminis *v* || desecari
AFV: dissecari *edd. inepte* || at si *ed. Ald.* 10 ueritati *V*: ueritatis
AFv 15 obstitisset *AFQV*: stetitset *v* 17 pertulerit *V*: tulerit *AFv*
 18 tamen *V*: tamen etiam *AFv* 24 aduersum uim *scripsi*: uim *om.*
libri; aduersum humanas spiritalesque nequitias *coni. de Prato* 25 in
 eum *V* || temptationibus *A* || exsuperet *F* 27 o *om. V* 28 quae cum —
 frigescat *V*, quae — frigescit *AFv* 29 aut *V* 30 fructus *V*

et non merentem unice diligebat. en rursus lacrimae fluunt imo- 15
 que de pectore gemitus erumpit. in quo mihi post haec homine
 similis requies, in cuius erit caritate solacium? me miserum,
 me infelicem! poterone umquam, si diutius uixero, non dolere,
 quod Martino superstes sum? erit post haec uita iucunda, erit
 dies aut hora sine lacrimis? aut tecum, frater dilectissime, po-
 tero illius mentionem habere sine fletu? aut umquam loquens
 apud te aliud quam de illo loqui potero? sed quid te in lacrimas 16
 fletusque commoueo? ecce nunc consolatum esse te cupio, qui me
 solari ipse non possum. non deerit nobis ille, mihi crede, non
 deerit: intererit de se sermocinantibus, adstabit orantibus:
 quodque iam hodie praestare dignatus est, uidendum se in gloria
 sua saepe praebebit, et adsidua, sicut ante paululum fecit, bene-
 dictione nos proteget. inde secundum ordinem uisionis caelum 17
 se sequentibus patere monstrauit et quo sequendus esset edocuit:
 quo spes nostra tendenda, quo animus dirigendus, instruxit. quid
 tamen fiet, frater? quod mihi ipse sum conscius, conscendere
 arduum illud iter ac penetrare non potero: ita sarcina molesta me
 praegrauat et peccati mole depressum, negato in astra conscensu,
 saeuena miserabilem ducit in tartara. spes tamen superest, illa sola, 18
 illa postrema, ut quod per nos obtinere non possumus, saltem
 pro nobis orante Martino mereamur. sed quid te, frater, diutius
 occupo epistula tam loquaci demororque uenturum? simul iam
 pagina inpleta non recipit. mihi tamen haec fuit ratio, sermo- 19
 nem istum longius proferendi, ut quia doloris nuntium epistula
 defererebat, eadem tibi ex quadam nostri confabulatione praestaret
 charta solacium.

1 en *AF*: enim *V*, sed im *punct.*, et *v* 2 haec *om. A* 3 solacium
om. F pr. m. 4 me et infelicem *V corr.* 5 erit *AFV*: erit mihi *v*
 || iocunda *V* 6 ora *V* 8 apud de aliud *V* 9 consolatum *V* || te esse *A*
 10 solari *QV*: consolari *AFv* et *corr. m. 2 V* || crede, non, non deerit *v*
 14 nos *om. A* || uisionis *V*: uisionis qua (quia *F pr. m.*) *AFv* 15 se-
 quentibus se *AFv* 16 tenenda *Q* 17 ipsi *F* 18 illud *F*: illum *AQV*
 || iter *V*: *om. AFv* || penetrare *A* 19 necato *V* 23 epistulam iam
V, tam *om. F pr. m.* 25 praefereendi *V* 27 carta *AF* || Expl. epistula.
seueri. ad aurilium diaç de adsumptione. beati. martini epi. et conf. V, Expl.
epistola Seueri ad aurelium diaconum F

EPISTULA TERTIA.

1 Sulpicius Seuerus Bassulae parenti uenerabili salutem.

Si parentes liceret in ius uocari, te plane expilationis furtique
ream ad praetoris tribunal iusto dolore traheremus. quid enim non
conquerar, quam a te patior iniuriam? nullam mihi domi char- 5
tulam, nullum libellum, nullam epistulam reliquisti: ita fura-
2 ris omnia, ita uniuersa diuulgas. si quid ad amicum familiariter
scripsi, si quid forte, dum ludimus, quod uelim tamen occultum
esse, dictaui, omnia ad te prius paene quam fuerint scripta aut
dictata perueniunt. nimirum obarratos habes notarios meos, per 10
quos tibi nostrae ineptiae publicantur. nec tamen aduersus eos
possum moueri, si tibi parent, qui in ius nostrum ex tua potis-
simum liberalitate uenerunt seque adhuc tuos quam meos esse
3 meminerunt. tu sola es rea, tu sola culpabilis, quae et mihi in-
sidiaris et illos fraude circumuenis, ut sine dilectu ullo familia- 15
riter scripta aut neclegenter emissa inlucubrata tibi penitus adque
inpolita tradantur. nam ut de reliquis taceam, rogo quemadmo-
dum tam cito ad te epistula illa potuit peruenire, quam nuper
ad Aurelium diaconum scripseramus. ego enim Tolosae positus,

1 Incipit epistula seucri. sulpicii. ad bassula de adsumptione beati. mar-
tini epi et conf. V, Inc. epistola Seucri Sulpici (Sulpicii A) ad socrum suam
bassulam (basulam F) qualiter sanctus martinus de hoc mundo recesserit
(recessit F) AFQ 2 basulae F 3 uocari (uocare F) in ius liceret AFv

4 praeturii V || iusto dolore V: iustolore F, iusto loro Av 5 con-
quiras V || patiar A || cartulam AF 8 uelit V, uellem F || tamen]
tam in V 10 obarratos V: oberratos Q, obaeratos AFv 11 aduer-
sum AFv 15 dilectu A: dilecto V, delicto Fv, delectu *Damianus ad*
Minuc. Fel. p. 37 ed. 2 16 inlucubrata V || paenitus V et sic semper
19 aurilium V || tholose AV

tu Treueris constituta et tam longe a patria filio inquietante di-
 uulsa, qua tandem familiarem illam epistulam occasione furata
 es? namque accepi litteras tuas, quibus scribis in eadem epistula, 4
 qua de obitu sancti Martini fecerim mentionem, ipsum beati uiri
 transitum exponere debuisse. quasi uero ego illam epistulam aut
 legendam alii praeterquam ipsi, ad quem missa uidetur, edide-
 rim, aut ego tanto sim operi destinatus, ut omnia, quae de Mar-
 tino cognosci oportet, me potissimum scribente notescant. itaque 5
 si quae de obitu sancti episcopi audire desideras, ab illis potius,
 10 qui interfuere, cognosce: ego tibi statui nihil scribere, ne ubi-
 que me publices. tamen, si das fidem nulli te esse lecturam,
 paucis tuae satisfaciam uoluntati, itaque praestabo his, quae
 mihi sunt conperta, participem.

Martinus igitur obitum suum longe ante praesciit dixitque fra- 6
 15 tribus dissolutionem sui corporis imminere. interea causa extitit,
 qua Condacensem diocesim uisitare. nam clericis inter se eccle-
 siae illius discordantibus pacem cupiens reformare, licet finem
 dierum suorum non ignorasset, proficisci tamen ob istius modi
 causam non recusauit, bonam hanc uirtutum suarum consumma-
 20 tionem existimans, si pacem ecclesiae redditam reliquisset. ita 7
 profectus cum suo illo, ut semper, frequentissimo discipulorum
 sanctissimoque comitatu mergos in flumine conspicatur piscium
 praedam sequi et rapacem ingluuiem adsiduus urguere capturis.
 forma, inquit, haec daemonum est: insidiantur incautis, capiunt
 25 nescientes, captos deuorant exsaturatique non queunt deuoratis.
 imperat deinde potenti uerbo, ut eum, cui innatabant, gurgitem 8
 relinquentes aridas peterent desertasque regiones, eo nimirum
 circa aues illas usus imperio, quo daemones fugare consueuerat.

1 deuulsa quae V 3 accipi V || scribis ut in *F corr.* || epistula om. V
 4 ouitum V || sancti V: domini *AFv* 5 me exponere *malim* || de-
 buissem *AFQ*, dibuissem V || ego om. *F pr. m.* 6 ediderim V 8 oport-
 tit V 9 si qua *AFQ*, si quae om. V || ouitu V 12 his *AFV*: te his v
 14 Martinus] *hic redeunt BM*, cf. ad p. 138, '3 || praesciuit *AFv*
 15 inmenere V 16 condacensem V: cerdendensem B, condatensem
AFv || diocisem V, diocesim *AF* || eccl. illius inter se B 18 ignorasset
 V: ignoraret *AFv* || istiusmodi ob v 19 uirtutium V || consummasse V,
 ex consummationem esse ? 22 conspicatus — capturis, forma, inquit
con. de Prato 23 et] tu V 26 uerbo V: uirtute uerborum *AFv* ||
 gurgitem relinquentes aredas V 27 mirum *AF¹*

ita grege facto omnes in unum illae uolucres congregatae, relicto
 flumine, montes siluasque petierunt, non sine admiratione mul-
 torum, qui tantam in Martino uirtutem uiderent, ut etiam aui-
 9 bus imperaret. aliquandiu ergo in uico illo uel in ecclesia, ad
 quam ierat, commoratus, pace inter clericos restituta cum iam 5
 regredi ad monasterium cogitaret, uiribus corporis coepit repente
 10 destitui, conuocatisque fratribus indicat se iam resolui. tunc uero
 maeror et luctus omnium et uox una plangentium: cur nos,
 pater, deseris? aut cui nos desolatos relinquis? inuadent gregem
 tuum lupi rapaces: quis nos a morsibus eorum percusso pastore 10
 prohibebit? scimus quidem desiderare te Christum, sed salua
 tibi sunt tua praemia nec dilata minuentur: nostri potius mise-
 11 rere, quos deseris. tunc ille motus his fletibus, ut totus semper
 in Domino misericordiae uisceribus affuebat, lacrimasse perhi-
 betur: conuersusque ad Dominum hac tantum flentibus uoce re- 15
 spondit: Domine, si adhuc populo tuo sum necessarius, non re-
 12 cuso laborem: fiat uoluntas tua. nimirum inter spem maerorem-
 que positus dubitauit paene quid mallet, quia nec hos deserere nec
 a Christo uolebat diutius separari. nihil tamen in uoto suo ponens
 aut uoluntati relinquens, totum se Domini arbitrio potestatique 20
 13 committens, sic orauit dicens: grauis quidem est, Domine, cor-
 poreae pugna militiae et iam satis est, quod hucusque certauit: sed
 si adhuc in eodem labore pro castris tuis stare me praecipis, non
 recuso nec fatiscentem causabor aetatem. munia tua deuotus in-
 plebo, sub signis tuis, quoadusque ipse tu iusseris, militabo. 25
 et quamuis optata sit seni remissio post laborem, est tamen ani-
 mus uictor annorum et cedere nescius senectuti. quodsi iam

3 uiderint *V* 7 destitui *FF* || fratribus *V*: discipulis *AFv* || tum
AFv || uero luctus (luc in ras.) o. *V* 8 et uox *V*: uox *AFv* 9 relinques *V*

10 quis nos a morsibus eorum *V*: et quis eos a morsibus (mortibus
AFQ) nostris *AFQv* 12 ibi *F*, sed uidetur litt. ante i erasa || minuen-
 tur *AF*: inuentor *V* 17 maeroremque *V*: amoremque *AFv* 18 poenae
 quid mallit *V* 21 commisit *Lazius et M* || sic orauit dicens *V*: nonne
 tibi his paucissimis uerbis dicere uidetur *rell. codd. noti et edd.* || corporea
V: corporeae *AFv* 22 et om. *V* 23 tuis *V*: tuorum *AFv* 24 recuso
 laborem *A* || causam laboro aetate *V* 25 quoadusque *V*: quodusque *B*,
 quoad *AFQ*, quod *v* 26 remissio *BV*: missio *AFv* 27 quodsi *V*: at
 si *ed. Ald.*, ac si *AFv*

parcis aetati, bonum mihi est, Domine, uoluntas tua: hos uero, quibus timeo, ipse custodies. o uirum ineffabilem, nec labore 14 uictum nec morte uincendum, qui in nullam se partem prunior inclinauerit, nec mori timuerit nec uiuere recusauerit. itaque 5 cum iam per aliquot dies ui februm teneretur, non tamen ab opere Dei cessabat: pernoctans in orationibus et uigiliis fatiscientes artus spiritui seruire cogebat, nobili illo strato suo in cinere et cilicio recubans. et cum a discipulis rogaretur ut saltem uilia sibi sineret stramenta subponi, non decet, inquit, Christia- 10 num nisi in cinere mori: ego si aliud uobis exemplum relinquo, peccauit. oculis tamen ac manibus in caelum semper intentis inuictum ab oratione spiritum non relaxabat. et cum a presbyteris, 15 qui tunc ad eum conuenerant, rogaretur ut corpusculum lateris mutatione releuaret, sinite, inquit, sinite me, fratres, caelum 15 potius respicere quam terram, ut suo iam itinere iturus ad Dominum spiritus dirigatur. haec locutus diabolum uidit prope adsi- 16 stere. quid hic, inquit, adstas, cruenta bestia? nihil in me, funeste, reperiens: Abrahae me sinus recipit.

Cum hac ergo uoce spiritum reddidit: testatique nobis sunt qui 17 20 ibidem fuerunt, uidisse se uultum eius tamquam uultum angeli:

1 est mihi v || Domine, fiat uoluntas de Prato cum cod. Biuil. et ed. Ald. 2 custodias M 3 parte prunior V 4 inclinauerit BMV: inclinauerat AFv || morte V || timuit Av || recusauerit M: recusauit AFV (?) v 5 aliquot V || a dei opere AFv (dei non deest in V, ut ait de Prato) 6 pernoctans V: pernox AFv 7 artos V || seruire spiritui v || isto F pr. m. || strato BV (item F corr. e stratu): stratu Av 8 saltem Fv 9 ait illis non decit inquit V || christianum V: filii, christianum AFv 10 in cinere et cilicio B et 2 codd. alii apud de Prato || alium V 11 peccauit BV: ipse peccauit AFv || oculis tamen V: oculis AFQ, oculis igitur v || intentis AV: intentus Fv 13 tum AFv || conuenerant V: confluerant AFv 14 releuaret V 15 ut] et AF¹ || itinere om. V 16 uidet AF¹ || propter A pr. m. et duo optimi Gisel. 17 cui sic ait quid hic inquit V 18 repperies abraae (abrahae corr.) me senus recipit V 19 Cum hac ergo — in futurae resurrectionis V: codd. reliqui et edd. interpolate sic habent: Cum hac ergo uoce flagitatum (sic AFQ, fatigatum ed. Ald., flagitantem v) diuinis operibus spiritum caelo reddidit: testatique (testati igitur Q) nobis sunt qui adfuerant iam exanimi (exanimi A et 3 codd. Gis.) corpore glorificati hominis uidisse se (om. F) gloriam. uultus (add. eius in A) luce clarior renitebat (immo renidebat), cum membra cetera ne tenuis quidem macula fuscaret. in aliis etiam et in illo (sic

membra autem eius candida tamquam nix uidebantur, ita ut dicerent: quis istum umquam cilicio tectum, quis in cineribus crederet inuolutum? iam enim sic uidebatur, quasi in futurae resurrectionis gloria et natura demutatae carnis ostensus esset. in obsequium uero funeris credi non potest quanta hominum multitudo conuenerit: tota obuam corpori ciuitas ruit, cuncti ex agris adque uicis multique de uicinis etiam urbibus adfuerunt. o quantus luctus omnium, quanta praecipue maerentium lamenta monachorum! qui eo die fere ad duo milia conuenisse dicuntur, specialis Martini gloria: eius exemplo in Domini seruitutem stirpes tantae fruticauerant. agebat nimirum ante se pastor greges suos, sanctae illius multitudinis pallidas turbas, agmina palliata, aut emeritorum laborum senes aut iuratos Christi in sacramenta tirones. tum uirginum chorus, fletu abstinens prae pudore, quam sancto dissimulabat gaudio quod dolebat! siquidem fides flere prohiberet: gemitum tamen extorquebat adfectus. etenim tam erat sancta de illius gloria exultatio quam pia de morte tristitia. ignoscere flentibus, congratularere gaudentibus, dum unusquisque et sibi praestat ut doleat, et illi ut gaudeat. haec igitur beati uiri corpus usque ad locum sepulchri hymnis canora caele-

nostri quoque inepte) tantum artubus (artibus *F pr. m.*) non pudendis septennis (septuennis *F*) quodammodo pueri gratia uidebatur. Quis istum umquam cilicio tectum, quis cineribus crederet inuolutum? ita uitro purior, lacte candidior iam in quadam futurae resurrectionis etc. 19 ^{am} anim *V in rasura*; ex spatio rasurae licet conici primitus spum scriptum fuisse, ut alias uox in *V* scribitur 20 uidisse *V in rasura*

2 cilicio uidit tectum *V* || ceneribus crederit *V* 4 naturae demutate *V* || esset *de Prato*: est *AFVv* 5 iam uero in obsequium *AFv* 6 ciuitas obuam corpori *v* 7 de *V*: ex *AFv* 8 maerentium *V pr. m.* 9 conuiesse *V* 10 stirps tanta frutificauerat *AFv* (fruticauerant *V corr. in fruticauerant*) 11 pastor *V*: pastor extinctus *AFv* 12 palliata et aut *AFv* 13 laborum *om. V* 14 tyrones tam *V* || pudore] *additum in AFv*: cum laetandum potius illi esse sentiret, quem iam suo Dominus gremio confoueret 15 si quidem] *add. in F s. l. m.* 2 cum 16 prohiberet *V* || gemitum extorqueret *AFv* 17 gloria et exultatio *V* || tristitia *V*: confusio *AFv* 18 ignosce... *F*, ignosce *A* || congratulare *V*, gratulare *AF*, gratularere *v* || gaudentibus] *add. in AFv*: quia et pium est gaudere Martino (martinum *F*) et pium est flere Martinum 19 illi *V*: illi debet *AFv* || Hoc *AFv* 20 ymnis *AFV*, item *infra* || caelestis *FMQ*

stibus turba prosequitur. comparetur, si placet, saecularis illa 21
 pompa non dicam funeris, sed triumphi: quid simile Martini
 exequiis aestimabitur? ducant illi prae curribus suis uinctos post
 terga captiuos: Martini corpus ii, qui mundum ductu illius uice-
 5 rant, prosequuntur. illos confusis plausibus populorum honoret
 insania: Martino diuinis plauditur psalmis, Martinus hymnis cae-
 lestibus honoratur. illi post triumphos suos in tartara saeua tru-
 dentur: Martinus Abrahae sinu laetus excipitur, Martinus pauper
 et modicus caelum diues ingreditur. [illinc nos, ut spero, custo-
 10 diens me haec scribentem respicit, te legentem.]

1 torba *V* || placit *V* 3 stimabitur *V*, conferatur *F* *partim in rasura*,
 conferetur *Av* (*rectius foret existimabitur, sed aestim. stilo Seueri con-*
uenientius uidetur) || posterga *AF* 4 hii *AV*, hi *Fv* || mundum doctrina
V, mundum ducatu *M* 7 trudentur *AFMQV*: trudentur *v* 8 pauper *V*:
 hic pauper *AFv* 9 diuis *V* || illinc — legentem *om. BMQ et 5 codd.*
Giselini, nos inclusimus (ille nos *V*) 10 respicit te *V pr. m.* respicit
 et te *F* || legentem seruabit. Cuius adsumptio est III. idos nouembris *V*,
 legentem Christo protegente. qui cum patre et spiritu sancto uiuit et regnat
 deus per omnia saecula saeculorum. Amen. EXPL. EPISTOLA DE TRANSITU
 SCI MARTINI *A, F caret subscriptione.*

- uirtutibus in seruis suis Christus operetur. nam certe, quia in his regionibus inter ista quae uiuimus ipsa nobis uita fastidio est, libenter ex te audiemus, si uel in eremo uiuere Christianis licet.
- 3 Ad haec Postumianus, faciam, inquit, ut desiderare te uideo. sed quaeso prius ex te audiam, an isti omnes, quos hic reliqueram 5 sacerdotes, tales sint, quales eos antequam proficiscerer noueramus.
- 4 Tum ego, absiste, inquam, ista quaerere, quae aut una mecum [ut puto] nosti, aut si ignoras, non audire sit melius. illud reticere non possum, non solum illos, de quibus interrogas, nihilo meliores quam noueras factos, sed unum illum nostri quondam 10 amantem, in quo respirare ab istorum insectationibus solebamus, asperiores nobis fuisse quam debuit. nec uero quidquam in illum inclementius dicam, quia et amicum colui et tunc etiam amaui, 5 cum putabatur inimicus. me autem haec tacitis cogitationibus reuoluentem admodum dolor iste compugit, paene nos sapientis et 15 religiosi uiri amicitia destitutos. uerum haec, quae maeroris plena sunt, relinquamus: te potius, ut dudum sponderas, audiamus.
- 6 Ita, inquit, fiat, Postumianus. quod cum dixisset, paululum omnes conticuimus: dein cilicium, cui insederat, ad me propius admoit adque ita exorsus est. 20
- 3 Ante hoc triennium, quo tempore tibi, Sulpici, hinc abiens ualedixi, ubi Narbone nauem soluimus, quinto die portum Africae intrauimus: adeo prospera Dei nutu nauigatio fuit. libuit animo adire Carthaginem, loca uisitare sanctorum et praecipue ad sepulchrum Cypriani martyris adorare. quinto decimo die ad portum 25 regressi prouectique in altum, Alexandriam petentes, reluctantem austro paene in Syrten inlati sumus: quod prouidi nautae cauentes iactis nauem anchoris sistunt. sub oculis autem terra continens

1 quia *om.* V 2 uidimus B 3 erimo V, heremo AF 7 ego] scuerus V || absiste BMV: absit te AFv 8 ut puto *om.* V 9 nihilo V: nihil AFv 10 illū F *corr.* ex illos 12 illum clementius V 14 haec *om.* Q 15 compugit V *pr. m.*: compungit V *corr. m.* 2 AFv || paene — destitutos *om.* B et 2 *codd.* Gisel. 16 destitutos] *sequitur in AF et in edd.* illum quondam tam amicum nobis tam amarum in nos esse potuisse, *quae uerba cum V deleuimus* 17 sponderas Q 18 Postumianus] *add. in V minio*: Item seuerus 21 Ante] *praemissum in V minio scriptum (ut saepe post-hac) interlocutoris nomen* Postumianus || tibi *om.* V 22 narbone AFMV: Narbona v || nauim v 25 quinto ..decimo V, *fort.* quinto et dec- 27 syrtē V: syrtim BM, syrtes AFv 28 ictis F

erat, in quam scaphis egressi cum uacua humano cultu omnia
 cerneremus, ego studiosius explorandorum locorum gratia longius
 processi. tribus fere a litore milibus paruum tugurium inter ha-
 renas conspicio, cuius tectum, sicut Salustius ait, quasi carina
 5 naus erat, contiguum terrae, satis firmis tabulatis constratum,
 non quod ibi uis imbrum ulla timeatur — fuisse autem illic plu- 4
 uiam, ne quando quidem auditum est —, sed quod uentorum ea
 uis est, ut si quando uel clementiore caelo aliquantulus spirare
 flatus coeperit, maius in illis terris quam in ullo mari naufragium
 10 sit. nulla ibi germina, sata nulla proueniunt, quippe instabili
 loco arentibus harenis ad omnem motum uentorum cedentibus.
 uerum ubi auersa quaedam a mari promuntoria uentis resistunt, 5
 terra aliquantulum solidior herbam raram adque hispidam gignit:
 ea ouibus pabulum est satis utile. incolae lacte uiuunt: qui autem
 15 sollertiores sunt uel, ut ita dixerim, ditiores, hordeacio pane
 utuntur. ea ibi sola messis est, quae celeritate prouentus per natu-
 ram soli saeuientium uentorum casus euadere solet: quippe fertur 6
 a die iacti seminis tricensimo die maturescere. consistere autem
 ibi homines non alia ratio facit, quam quod omnes a tributo liberi
 20 sunt. extrema siquidem Cyrenorum ora est, deserto illi contigua,
 quod inter Aegyptum et Africam interiacet, per quod olim Cato
 Caesarem fugiens duxit exercitum.

4 Sall. Jug. 18, 8

1 in quas *V*, in qua *A* corr. *BM* || scaphis *V* || uacua *V*: uacua ab *AFv*
 2 studiosus *F* 3 milibus a littore *v* || harenas *mei*: arenas *v* 4 sa-
 lustius] sic *AFV* 5 naues *V* || tabulatis *AFV* et corr. *B*: tabulis *B* *pr.*
m. Mv || constructum *M* 7 ne fando quidem uir doctus in *Actis* erud.
Lips. a. 1724 p. 278 8 esset *V* || clementiore caelo *AV*: clementior
 aecelo *F*, clementiori coelo *v* || aliquantulum *A* 10 ibi germina sata
 nulla *ABFMQ*: ibi satae nulla *V*, ibi semina germina nulla 2 *codd. Gisel.*
 || proueniunt *V* || in instabili *Rosweydyus* (in *Vit. patrum lib. IV*) qui bono
 libro usus est 12 uirum *V* || quadam *V* || promuntoria *AF²*, promun-
 taria *F¹*, promontoria *edd.* 13 raram herbam *F* 14 est pabulum *AFv*
 || autem *V* (*s. l. sed eadem manu*): *om. AFv* 15 ordeacio *F*, hor-
 deaceo *A* corr. et *v* 16 prouentus *V* manu posteriore in proueniens
 correctum 17 soli *ed. Ald. et cod. Venet. (apud de Prato)*: solis *codd. rell.*
 et *v* || saeuientium scripsi: siue a uim *V*, siue aeris *AFv* inepte 18 iactati
A || tricesimo *AFv* || maturascere *A* 19 a *om. AF¹v* 20 cyrinorum
V, cyrenarum *AB*, Cyrenacorum *M*, quae uera lectio uidetur || hora *V*

4 Ergo ad tugurium illud, quod eminus conspexeram, per-
tendi: ibi inuenio senem in ueste pellicia, molam manu uerten-
2 tem. consalutatos accepit nos benigne. eiectos nos in illud litus
exponimus, et ne statim repetere cursum possimus, maris mol-
litie detineri: egressos in terram, ut sit mos humani ingenii, 5
naturam locorum cultumque habitantium uoluisse cognoscere:
Christianos nos esse: id praecipue quaerere, an essent aliqui inter
3 illas solitudines Christiani. tum uero ille flens prae gaudio ad
genua nostra prouoluitur: iterum nos ac saepius exosculatus inui-
tat ad orationem: deinde expositis in terra ueruecum pellibus facit 10
4 nos discumbere. adponit prandium sane locupletissimum, dimi-
dium panem hordeacium. eramus autem nos quattuor, ipse erat
quintus. fasciculum etiam herbae intulit, cuius nomen excidit,
quae menthae similis, exuberans foliis, saporem mellis praesta-
bat: huius praedulci admodum suauitate delectati adque exsatiati 15
5 sumus: ad haec subridens ego ad Gallum meum: quid, inquam,
Galle, placetne prandium fasciculus herbarum et panis dimidius
uiris quinque? tum ille, sicut est uerecundissimus, aliquantulum
6 erubescens, dum fatigationem meam accipit: facis, inquit, Sul-
picii, tuo more, qui nullam occasionem, si qua tibi porrecta fue- 20
rit, omittis quin nos edacitatis fatiges. sed facis inhumane, qui
nos Gallos homines cogis exemplo angelorum uiuere: quamquam
ego studio manducandi etiam angelos manducare credam: nam
7 istud dimidium hordeacium timeo uel solus adtingere. sed con-
tentus sit hoc Cyrenensis ille, cui uel necessitas uel natura est 25
esurire, uel postremum isti, quibus, credo, marina iactatio ine-
diam cibi fecerat: nos procul a mari absumus, et quod tibi saepe

1 ad *AFV*: ut ad *Mv* || pertendi ibi *V*: pertendens *A*, pertendi *Fv*
2 pellicea *v* 3 consalutatos *V*: consalutatus *ABFMQ*, consolatus *v*
4 cursum *om.* *V* || possemus *AB* || mollitiae *V*, mollitia *BFM*,
malitia *A*, malacia *coni. Gisel.* 5 detineri *V*: adtineri *AFv* || sit *V*:
est *AFv* 6 coltumque *V* 8 prae *V*: *om.* *AFv* 9 exosculatos *Av*
10 expositis in terra *BV*: positis in terra *AF*, impositis in terram *v*
|| uerbecum *V* 11 adponet *V* 12 hordiacium *V*, ordeacium *AF*, hor-
deaceum *v*, et sic plerumque alias 14 mentae *AFv* 15 exatiati *AV*,
satiati *F* 17 placetne *V*: placetne tibi *AFv* 19 accipit ait *V*, accep-
pit *AFv* || inquit sulpicii *V* 20 fuerint *V* 22 coges *V* 24 istud
AV: istum *F in ras. m. 2 et v* 25 ille cyrenensis *A* 26 postremum *V*:
postremo *AFv*

testatus sum, Galli sumus. sed pergat hic potius explicare sui Cyrenensis historiam.

Enimuero, Postumianus [ait], cauebo posthac cuiusquam ab-
 stinentiam praedicare, ne Gallos nostros arduum penitus offendat
 exemplum. statueram autem etiam cenam Cyrenensis illius uel 2
 consequentia — septem enim diebus apud ipsum fuimus — referre
 conuiuia: sed supersedendum est, ne se Gallus aestimet fatigari.
 ceterum postero die, cum aliqui ex incolis ad nos [uisendos] con- 3
 fluere coepissent, cognoscimus illum hospitem nostrum esse pres-
 byterum, quod summa nos dissimulatione celauerat. deinde cum 4
 ipso ad ecclesiam processimus, quae fere duobus milibus aberat,
 a conspectu nostro interiectu montis exclusa. erat autem. uilibus
 texta uirgultis, non multo ambitiosior quam nostri hospitis ta-
 bernaculum, in quo nisi incuruus non poterat consistere. cum 5
 hominum mores quaereremus, illud praeclarum aduertimus,
 nihil eos neque emere neque uendere. quid sit fraus aut furtum ne-
 sciunt. aurum uero adque argentum, quae prima mortales putant
 esse, neque habent neque habere cupiunt. nam cum ego presby- 6
 tero illi decem nummos aureos obtulissem, refugit, altiore con-
 silio protestatus, ecclesiam auro non instrui, sed potius destrui.
 aliquantulum ei uestimentorum indulsimus.

Quod cum ille benigne accepisset, reuocantibus ad mare nautis 6
 discessimus, prosperoque cursu septimo die Alexandriam perue-
 nimus, ubi foeda inter episcopos adque monachos certamina gere-
 bantur ex ea occasione uel causa, quia congregati in unum saepius
 sacerdotes frequentibus decreuisse synodis uidebantur, ne quis
 Origenis libros legeret aut haberet, qui tractator scripturarum
 sacrarum peritissimus habebatur. sed episcopi quaedam in libris 2
 illius insanius scripta memorabant, quae adsertores eius defen-

3 ait *om. FQV*, inquit *A* (cauebo inquit *F m. 2*) 4 gallus *V*
 5 autem *om. V* || illus *V* 7 gallus se *AFv* 8 uisendos *om. BV*
 14 incuruus *V*: incuruus quis *AFv* 15 animaduertimus *AFv*
 16 emere uel uendere *V* 17 uero *et statim post esse V: om. AFv*
 18 habent aut habere *V* 19 refutauit *ed. Rosweydi* || altiori *A*
 20 instrui *BMV (sed V instrui)*: strui *AFv* || distrui *V* 21 aliquan-
 tulum *V*, aliquantum *A pr. m.* 22 reuocantibus nos *AFv* 25 uel causa
ABFMQV: om. v || qua *V* 27 script. sacrarum *FV*: script. sanctarum *A*,
 sacrarum script. *v* 29 illius *V*: ipsius *AFv* || adsertores illius *V*

dere non ausi ab haereticis potius fraudulentè inserta dicebant: et ideo non propter illa, quae in reprehensionem merito uocarentur, etiam reliqua esse damnanda, cum legentium fides facile possit habere discrimen, ne falsata sequerentur et tamen catholice disputata retinerent. non esse autem mirum, si in libris 5 neotericis et recens scriptis fraus haeretica fuisset operata, quae in quibusdam locis non timuisset inpetere euangelicam ueritatem.

3 aduersum haec episcopi obstinatius renitentes pro potestate cogebant recta etiam uniuersa cum prauis et cum ipso auctore damnari, quia satis superque sufficerent libri, quos ecclesia rece-10 pisset: respuendam esse penitus lectionem, quae plus esset nocitura insipientibus quam profutura sapientibus. mihi autem ex illis libris quaedam curiosius indaganti admodum multa placuerunt, sed nonnulla deprehendi, in quibus illum praua sensisse 5 non dubium est, quae defensores eius falsata contendunt. ego 15 miror unum eundemque hominem tam diuersum a se esse potuisse, ut in ea parte, qua probatur, neminem post Apostolos habeat aequalem, in ea uero, qua iure reprehenditur, nemo de-7 formius doceatur errasse. nam cum ab episcopis excepta in libris illius multa legerentur, quae contra catholicam fidem scripta 20 constaret, locus ille uel maxime parabat inuidiam, in quo editum legebatur, quia Dominus Iesus, 'sicut pro redemptione hominis in carne uenisset et crucem pro hominis salute perpassus mortem pro hominis aeternitate gustasset, ita esset eodem ordine passionis etiam diabolum redempturus: quia [hoc bonitati illius pieta-25 tique congrueret, ut, qui perditum hominem reformasset, pro-2 lapsum quoque angelum liberaret. cum haec adque alia istius modi ab episcopis proderentur, ex studiis partium orta seditio:

2 reprehensione *F* 4 sequerentur *FQV*: sequeretur *Av* 5 retine-
rent *V*: retineret *AFv* || lebris neutericis *V* 6 recentibus *V*, recenter
ed. Ald. 7 inpetere *V*: incidere *AFv* 9 con prauis *V* || damnari
ABMV: damnare *Fv* 10 sufficerent — recipissent *V* 13 illis *FV*:
illius *Av* 14 deprehendi *A*: reprehendi *FMV* || prauae *A* 16 potasse *V*
18 qua iure *AF*: quae iure *V(?)v* 19 excepta *BV*: excerpta *AFMv*
21 constarent *F* || maxime *V*: maximam *AFv* 23 et addidit de
Prato || pro hominis salute (salutem *V*) *glossema uidetur Hier. de Prato*
27 haec cum *V* 28 hortat *V* || seditio *QV*: seditio est *AF*, est se-
ditio *v*

quae cum reprimi sacerdotum auctoritate non posset, scaeuo exemplo ad regendam ecclesiae disciplinam praefectus adsumitur, cuius terrore dispersi fratres ac per diuersas oras monachi sunt fugati, ita ut propositis edictis in nulla consistere sede sinerentur. illud 3
me admodum permouebat, quod Hieronymus, uir maxime catholicus et sacrae legis peritissimus, Origenem secutus primo tempore putabatur, qui nunc idem praecipue uel omnia illius scripta damnaret. nec uero ausim de quoquam [temere] iudicare, praestantissimi tamen [uiri] et doctissimi ferebantur in hoc certamine 4
dissidere. sed tamen siue ille error est, ut ego sentio, siue haeresis, ut putatur, non solum reprimi non potuit multis animaduersionibus sacerdotum, sed nequaquam tam late se potuisset effundere, nisi contentione creuisset. istius modi ergo turbatione, 5
cum ueni Alexandriam, fluctuabat. me quidem episcopus illius ciuitatis benigne admodum et melius, quam opinabar, excepit et secum tenere temptauit, sed non fuit animus ibi consistere, 6
ubi recens fraternae cladis feruebat inuidia. nam etsi fortasse uideantur parere episcopis debuisse, non ob hanc tamen causam multitudinem tantam sub Christi confessione uiuentem, praesertim ab episcopis, oportuisset adfligi.

Igitur inde digressus Bethleem oppidum petii, quod ab Hierosolymis sex milibus separatur, ab Alexandria autem sedecim mansionibus abest. ecclesiam loci illius Hieronymus presbyter 2
regit: nam paroecia est episcopi, qui Hierosolymam tenet. mihi iam pridem Hieronymus superiore illa mea peregrinatione conpertus facile obtinuerat, ut nullum mihi expetendum rectius arbitrarer. uir enim praeter fidei meritum dotemque uirtutum non 3
solum Latinis adque Graecis, sed et Hebraeis litteris ita insti-

1 scaeuo 2 codd. Gisel. et A: saeuo FV, sed in V a est a m. 2 in ras.

4 praepositis F || in om. F 6 sequutus V 7 qui V et cod. Lazii: quem AFv 8 ausim V: ausus AF, ausus sum F corr. et v || temere om. V 9 uiri om. V 10 Sed tamen F in ras. si tamen A || ille V: illud AFv || ego om. F pr. m. 11 putabatur B 12 sed et F || tam om. AFQ 14 alexandria BM 16 temptabat ABFM 18 episcopis parere A 22 separatur BV: disparatur AFv || sedecem V 24 paroecia V: parrochia F, parrochia Av; an Seuerus paroecia (παροικία) scripsit?

28 aut grecis F || sed et h. litteris ita V: sed et h. etiam ita litteris AFv (in V non deest et post sed)

tutus est, ut se illi in omni scientia nemo audeat conparare. miror autem, si non et uobis per multa quae scripsit opera conpertus 4 est, cum per totum orbem legatur. Nobis uero, Gallus inquit, nimium nimiumque conpertus est. nam ante hoc quinquennium quendam illius libellum legi, in quo tota nostrorum natio mona- 5 chorum ab eo uehementissime uexatur et carpitur. unde interdum Belgicus noster ualde irasci solet, quod dixerit, nos usque ad uomitum solere satiari. ego autem illi uiro ignosco, adque ita sentio, de orientalibus illum potius monachis quam de occiden- talibus disputasse. nam edacitas in Graecis gula est, in Gallis 10 6 natura. Tum ego, scolastice, inquam, Galle; defendis gentem tuam: sed quaeso te, liber iste numquid hoc solum uitium dam- nat in monachis? Immo uero, inquit, nihil penitus omisit, quod non carperet, laceraret, exponeret: praecipue auaritiam nec mi- nus uanitatem insectatus est. multa de superbia, non pauca de 15 superstitione disseruit: uere fatebor, pinxisse mihi uidetur uitia multorum.

9 Ceterum de familiaritatibus uirginum et monachorum adque etiam clericorum quam uera, quam fortia disputauit! unde a qui- 2 busdam, quos nominare nolo, dicitur non amari. nam sicut Bel- gicus noster irascitur, edacitatis nimiae nos notatos, ita illi fre- mere dicuntur, cum in illo opusculo scriptum legunt: caelibem spernit uirgo germanum, fratrem quaerit extra- 3 neum. Ad haec ego, nimium, inquam, Galle, progredieris: caue ne et te aliquis, qui haec agnoscat, exaudiat teque una cum Hiero- 25 nymo incipiat non amare. nam quia scolasticus es, non inmerito

22 Hieron. ep. 22 ad Eustochium c. 14.

1 est om. V in litura, in qua sit ante rasuram uidetur scriptum fuisse

3 cum per totum — conpertus est om. V 4 nimiumque om. B 6 ue-
mentissime F || belgicus noster interdum A 8 solere om. AFQ || ego]
praemissum est in V minio: et gallus || autem AV: autem inquam gallus
FQ, ego autem Gallus coni. Gisel. || illi uero F 10 gula V 11 tum
ego] postumianus V, sic minio 12 nquid A (pro nquid) 14 exponeret
add. in F s. l. m. 2; ipse malim exploderet || minus] add. in V s. l. eadem
manu quam 16 fateor Lazius 18 ceterorum V 19 etiam om. B
21 premere V (mere in rasura) 24 ad haec ego] postumianus V

25 qui haec agnoscat, exaudiat scripsi: qui haec audit agnoscat et
audiat V, qui haec fortassis agnoscat exaudiat AFv

te uersu comici illius admonebo: obsequium amicos, ueritas odium parit. tua nobis potius, ut coeperas, Postumiane, 4 repetatur orientalis oratio. Ego, inquit, ut dicere institueram, apud Hieronymum sex mensibus fui: cui iugis aduersum malos pugna perpetuumque certamen conciuat odia perditorum. oderunt eum haeretici, quia eos inpugnare non desinit, oderunt eum clerici, quia uitam eorum insectatur et crimina: sed plane eum 5 boni omnes admirantur et diligunt: nam qui eum haeticum esse arbitrantur, insani sunt. uere dixerim, catholica hominis scientia, sana doctrina: totus semper in lectione, totus in libris est: non die neque nocte requiescit: aut legit aliquid semper aut scribit. quod nisi mihi fuisset fixum animo et promissum Deo, ante propositam eremum adire, uel exiguum temporis punctum a tanto uiro discedere noluissem. huic ergo traditis adque com- 6 missis omnibus meis omnique familia, quae me contra uoluntatem animi mei secuta tenebat implicitum, exoneratus quodammodo graui fasciae penitus ac liber, regressus ad Alexandriam, uisitationis ibi fratribus ad superiorem inde Thebaidem, id est ad Aegypti extrema contendi. ibi enim uaste patentes eremi solitudines plurimum ferebantur habere monachorum. longum est, si omnia cupiam referre quae uidi: pauca perstringam.

Haut longe ab eremo contigua Nilo multa sunt monasteria. 10 habitant uno loco plerumque centeni: quibus summum ius est,

1 Terent. Andr. I, 1, 41.

2 parit odium *F*, odium parat *V*, deinde *minio* additum: et gallus
3 et postumianus (*minio*) ego *V* 4 aduersus *AF* 5 consciuit *AFV*,
em. Giselinus 6 eum (*ante* clerici) *om. AVv* 7 uitia illorum *B* 8 et
mirantur *F* || et diligunt — arbitrantur *om. F pr. m.* 9 insani sunt *V*:
insaniunt *AFv* 10 doctrina *V*: doctr. est *AFv* 11 neque *V*: non *AFv*
12 et *om. F pr. m.* 13 ante *BV* et tres libri *Gisel.*: teste *AFv* || propositum
ABFM, propositam *abesse malis* || exiguum *MV*: exigui *AFv*
14 descendere *F* 15 uoluntate *V* 16 inplectum *V* 17 ad *V*: *om. AFv*
18 thebaidem *BV*: thebaidam *AF*, Thebaida *v* 19 uastae patentes
AFV, uastae patens *edd.*; ex his scripturis intellegitur uaste patentes
restituendum esse, ut *Vonckius* in altero *Traiectino scriptum inuenit*
21 pauca perstringam *BV*: tamen pauca perstringam e pluribus *AFv*
22 aut longe *V* || sunt *om. F pr. m.* 23 uno in loco *AFM* || plerique *FV*

- abbatis imperio uiuere, nihil suo arbitrio agere, per omnia ad
nutum illius potestatemque pendere. ex his si qui maiorem uir-
tutem mente conceperint, ut acturi solitariam uitam se ad ere-
mum conferant, nonnisi permittente abbate discedunt. haec illo-
2 rum prima uirtus est, parere alieno imperio. transgressis ad ere- 5
mum abbatis illius ordinatione panis uel quilibet cibus alius mi-
nistratur. casu per illos dies quibus illo adueneram cuidam, qui
nuper ad eremum secesserat neque amplius ab hoc monasterio
quam sex milibus tabernaculum sibi constituerat, panem abbas
per duos pueros miserat, quorum maior habebat aetatis annos 10
3 quindecim, minor duodecim erat. his ergo inde redeuntibus aspis
mirae magnitudinis fit obuiam, cuius occurso nihil perterriti,
ubi ante pedes eorum uenit, quasi incantata carminibus caerulea
colla deposuit. minor e pueris manu adprehensam ac pallio in-
uolutam ferre coepit. dein monasterium quasi uictor ingressus 15
in occursum fratrum, inspectantibus cunctis, captiuam bestiam
4 resoluta pallio non sine iactantiae tumore deposuit. sed cum in-
fantium fidem adque uirtutem ceteri praedicarent, abbas ille
altiore consilio, ne infirma aetas insolesceret, uirgis utrumque
conpescuit, multum obiurgatos, cur ipsi, quod per eos Dominus 20
operatus fuerat, prodidissent. opus illud non suae fidei, sed di-
uinae fuisse uirtutis: discerent potius Deo in humilitate seruire,
non in signis et uirtutibus gloriari, quia melior esset infirmitatis
conscientia uirtutum uanitate.
- 11 Hoc ubi ille monachus audiuit, et periclitatos infantulos ser- 25
pentis occurso et ipsos insuper multa uerbera uicto serpente me-
ruisse, abbatem obsecrat ne sibi post haec panis ullus aut cibus
2 aliqui mitteretur. iamque octauus dies fuerat emensus, quo se
homo Christi intra periculum famis ipse concluderat — arebant

1 abbas *V*: sub abbas *AFv* || per *om. AF* 2 uirtute *A* 3 con-
cupierint *F* || aut acturi — ad erimum conferre *V* 4 illo discedunt *A*
7 quibus ad illos *B* 10 puerulos *A* 11 xv *V* || xii *V*: duodecim
annis *B*, duodecennis *AFM*, duodennis *v* 12 perterritis *F*, sed s. 2 m.
adiecta 13 caerulea *FV*: caerulea *M*, cerulea *A* 14 minoris pueri manu
adprehensa ac p. inuoluta ferri coepit *AFQ* 15 deinde *AFv* 16 expec-
tantibus *FQ*, spectantibus *M* || bestiolam *A* 19 altiori *v* 23 et non
AFQ 24 uirtutum *V* 25 infantes *F* 27 posthac *B* 28 aliquis
AFv || quod se *V*

membra ieiunio, sed deficere mens caelo intenta non poterat: corpus inedia fatiscebat, fides firma durabat — cum interim admonitus abbas ille per spiritum ut discipulum uisitaret, pia sollicitudine cognoscere cupiens, qua uitae substantia fidelis aleretur, qui ministrari sibi panem ab homine noluisset, ad requirendum eum ipse proficiscitur. ille ubi eminus senem uenire conspexit, occurrit, agit gratias, ducit ad cellulam. cum ingressi pariter ambo, conspiciunt palmiciam sportam, calido pane congestam, foribus adfixam ante postem pendere. ac primum calidi panis odor sentitur, tactu uero ac si ante paululum focus esset ereptus, ostenditur: Aegyptii tamen panis forma non cernitur. obstupefacti ambo munus caeleste cognoscunt. cum ille hoc abbatis aduentui praestitum fateretur, abbas uero illius fidei ac uirtuti id potius adscriberet: ita ambo caelestem panem cum multa exultatione fregerunt. quod cum senex ad monasterium post regressus fratribus rettulisset, tantus omnes incesserat ardor animorum, ut certatim ad eremum et sacras solitudines ire properarent, miseros se fatentes, si qui diutius in congregatione multorum, ubi humana esset patienda conuersatio, resedissent.

In hoc monasterio duos ego senes uidi, qui iam per quadraginta annos ibi degere, ita ut numquam inde discesserint, ferebantur. quorum praetereunda mihi commemoratio non uidetur, siquidem id de eorum uirtutibus et abbatis ipsius testimonio et omnium fratrum audierim sermone celebrari, quod unum eorum sol numquam uidisset epulantem, alterum numquam uidisset iratum. Ad haec Gallus me intuens: o si uester ille — nolo nomen dicere — nunc adesset, uellem admodum istud audiret exemplum, quem in multorum saepe personis nimium experti sumus uehementer irasci: sed tamen, quia inimicis suis, quantum

2 abbas ille admonitus *F* 4 fidelis⁵ *V*: uir fidelis *AFv* 6 at ille *B*
 8 palmitiam *A* || calido pane congestam *om. AFQ et 1 cod. Gisel.*
 9 ante poste (*sic*) *V*, de poste *AFv* || primam *A* || calidi panis odore
 (odorem *corr.*) *V*, panis calidus sentitur odore *Rosweyds* 11 aegypti *V*
 15 regressum *ed. Vorstii* 16 omnes incesserat a. animorum *BMV*:
 omnium incenderat ardor animos *AFv* || 17 et ad sacras *F corr.* 18 si
 qui *B*: si quid *V*, qui *AFv*, siquidem *com. de Prato* 20 quinquaginta
V, at u. *de Prato* 25 uidisset iratum numquam *v* 27 dicere *BV*:
 edicere *AFv* || uelim *AF* || audire *F* 28 quem] quod *F*

- audio, nuper ignouit, si istud audiret, magis magisque proposito confirmaretur exemplo, praeclaram esse uirtutem iracundia non moueri. nec uero infitiabor iustas illi causas irarum fuisse: sed ubi durior pugna, ibi gloriosior est corona. unde quendam, si agnoscis, censeo iure laudandum, quod cum eum libertus deseruerit ingratus, miseratus est potius quam insectatus abeuntem. sed neque illi irascitur, a quo uidetur abductus. Ego autem: nisi istud uincendae iracundiae Postumianus prodidisset exemplum, grauiter irascerer discessione fugitiui: sed quia irasci non licet, tota istorum commemoratio, quae nos compungit, abolenda est. te, inquam, Postumiane, te potius audiamus. Faciam, inquit, Sulpici, quod praecipis, quatenus tam studiosos esse audiendi uos uideo. sed mementote, quia non sine faenore istum apud uos depono sermonem: libens praesto quod poscitis, dummodo paulo post quod poposcero non negetis. Nos uero, inquam, nihil habemus, in quo tibi mutuum uel sine faenore restituere possimus. sed tamen quidquid putaueris, imperato, dummodo, ut coeperas, desideriis nostris satisfacias: ualde enim nos delectat tua oratio. Nihil, inquit Postumianus, uestra studia fraudabo: et quia eremitaе unius agnouistis uirtutem, referam adhuc uobis pauca de plurimis.
- 13 Ergo ubi prima eremi ingressus sum, duodecim fere a Nilo milibus — habebam autem unum ex fratribus ducem locorum peritum — peruenimus ad quendam senem monachum sub radice montis habitantem. ibi, quod in illis locis rarissimum est, puerus erat. bouem unum habebat, cuius hic erat totus labor, impulsu rotali machina aquam producere: nam fere mille aut amplius pedum profundum putei ferebatur. hortus illic erat multis

1 si] iste V 3 nec uiro V 5 agnoscit (— at corr. F) AF 6 deseruerit ignarus miseratus F in ras. habet m. 2 (sine libertus) 11 conpugnit F (conpugit corr.) 12 et postumianus (sic minio) faciam V
 || Sulpici de Prato: galle libri 13 esse audiendi uos F: esse ad audiendo uos V, esse uos aud. A, audiendi esse uos v 14 faenore mei: fenore (uel foen.) edd. 16 et gallus (sic minio) nos uero inquit V
 19 tua delectat oratio M || et postumianus (sic minio) nihil inquit V
 20 eremitaе V || unius V et Rosweydyus: incipientis unius F, unius incipientis Av 21 pluribus A 23 ex AFV: e v 26 bouem — decerperet (p. 165, 25) haec desunt in V una scheda amissa

holeribus copiosus, id quidem contra naturam eremi, ubi omnia
 arentia, exusta solis ardoribus, nullius umquam seminis uel exi-
 guam radicem ferunt. uerum hoc sancto illi labor cum pecore 3
 communis et propria praestabat industria: frequens enim inri-
 gatio aquarum tantam pinguedinem harenis dabat, ut mirum in
 modum uirere adque fructificare horti illius holera uiderimus. ex 4
 iis igitur una cum domino bos ille uiuebat: nobis quoque ex ea
 copia cenam sanctus dedit. ibi uidi, quod uos Galli forte non
 creditis, ollam cum holeribus, quae nobis in cenam praepara-
 10 bantur, sine igne feruere: tanta uis solis est, ut quibusbet co-
 quis etiam ad Gallorum pulmenta sufficiat. post cenam autem 5
 iam inclinante uespera inuitat nos ad arborem palmam, cuius in-
 terdum pomis uti solebat, quae fere duobus milibus aberat. nam 6
 hae tantum in eremo arbores, licet raro, habentur tamen. quod
 15 utrum sollers antiquitas procurauerit, an soli natura gignat,
 ignoro, nisi Deus praescius habitandam quandoque a sanctis ere-
 mum haec seruis suis parauerit. ex maiore enim parte, qui intra 7
 illa secreta consistunt, cum alia ibi germina nulla succedant,
 istarum arborum pomis aluntur. ergo ubi ad illam, ad quam
 20 nos humanitas nostri hospitis ducebat, arborem peruenimus,
 leonem ibi offendimus: quo uiso ego et ille dux meus intremui-
 mus, sanctus uero ille incunctanter accessit: nos licet trepidi
 secuti sumus. fera paululum — cerneret imperatam a Deo — 8
 modesta secessit et constitit, dum ille attigua ramis humilioribus
 25 *poma decerperet. cumque plenam palmulis manum obtulisset,
 adcurrit bestia accepitque tam libere quam nullum animal dome-

1 holeribus *AF* (et sic deinceps): oleribus *v* 3 ferunt tres *Gisel. libri*:
 fecerunt *A*, deperisse (dephendisse *F* corr.) ferunt *FQ*, item alii interpolate
 || pecude *Rosw. et cod. Berol.* 6 uiuere *BM* || uiderimus *AFM*: uide-
 remus *v* || ex his *AF* 7 cum domino suo *Rosweyds* 8 sanctus ille
Rosw. 9 credetis *de Prato* || praeparabantur *A et ed. Aldina*: praepara-
 batur *Fv* 12 inclinante iam *F* || palmae *cod. Berol.* 14 habentur
 quod tamen utrum *cod. Venetus apud de Prato* 15 soli *B*: solis *AFMv*
 16 nisi *AFM*: nisi si *edd.* 17 praeparauerit *Rosw.* 18 succedant
BM: succedunt *AFv*, succrescant *coni. de Prato* 20 humanitatis nostri
 duc. *A pr. m. fort. ex* humanitas hospitis n. duc. (hosp. n. duc. hum. *B*)
 22 ille *om. F* 23 ut cerneret *ed. Ald., ut est infra c. 14, 5* || impe-
 rata *F* 24 secessit *ed. Ald. et M*: discessit *AFv* 25 palmolis *F* corr.
 26 occurrit *AFQ*

sticum, et cum comedisset, abcessit. nos haec intuentes et adhuc trementes facile potuimus expendere, quanta in illo fidei uirtus et quanta in nobis esset infirmitas.

- 14 Alium aequae singularem uirum uidimus, paruo tugurio, in quo non nisi unus recipi posset, habitantem. de hoc illud ferebatur, quod ei lupa solita esset adstare cenanti, nec facile umquam bestia falleretur, quin illi ad legitimam horam refectionis occurreret et tam diu pro foribus expectaret, donec ille panem, qui cenulae superfuisset, offerret: illam manum eius lambere solitam, adque ita quasi inpleto officio et praestita consalutatione 10
2 discedere. sed forte accidit, ut sanctus ille, dum fratrem, qui ad eum uenerat, deducit abeuntem, diutius abesset et nonnisi sub nocte remearet. interim bestia ad consuetudinarium illud cenae tempus occurrit. uacuam cellulam, cum familiarem patronum abesse sentiret, ingressa, curiosius explorans ubinam 15
3 esset habitator. casu contigua cum panibus quinque palmicia fisco 3 cella pendeat. ex his unum praesumens deuorat, dein perpetrato scelere discedit. regressus eremita uidet sportulam dissolutam, non constantem panum numerum: damnum rei familiaris in- 4
4 tellegit ac prope limen panis absumpti fragmenta cognoscit. sed 20 non erat incerta suspicio, quae furtum persona fecisset. ergo cum sequentibus diebus secundum consuetudinem bestia non ueniret — nimirum audacis facti conscia ad eum uenire dissimulans, cui fecisset iniuriam —, aegre patiebatur eremita se alumnae solacio 5
5 destitutum. postremo illius oratione reuocata septimum post diem 25 adfuit, ut solebat ante, cenanti. sed, ut facile cerneres uerecundiam paenitentis, non ausa propius accedere, deiectis in terram profundo pudore luminibus, quod palam licebat intellegi, quandam ueniam precabatur: quam illius confusionem eremita

5 unū *F* || posse *F* ut uidetur, possit *V* 6 lupa ei *v* || esset *BV*: erat *AFv* 8 prae *V* 10 consalutatione *de Prato*: consulatione *V*, consolatione *AFv* 12 deduceret *Q* || non *om. V* 14 tempus ueniens uacuam *Q* 16 casu *AV*: causa *F* || palmitia *AF* || fisco *BV*: sportella *AFv* 17 praesumit et deuorat *AFv* || deinde *v* 18 eremita *V* || uidet *BMV*: uidit *AFv* 19 constantem p. numerum *V*: constante (stante *F*) p. numero *AFv* 20 assumpti *F* 21 suspicio *A* 22 ueniret *BV*: uenisset *AFv* 23 dissimulat *V*, fort. dissimulabat (uel dissimulauit) 26 caenantē (sed ē in ras.) *F*

miseratus iubet eam propius accedere ac manu blanda caput triste permulcet: dein pane duplicato ream suam reficit. ita indulgentiam consecuta officii consuetudinem deposito maerore reparauit. intuemini, quaeso, Christi etiam in hac parte uirtutem, cui sapit omne quod brutum est, cui mite est omne quod saeuit. lupa 7 praestat officium, lupa furti crimen agnoscit, lupa conscio pudore confunditur: uocata adest, caput praebet et habet sensum indultae sibi ueniae, sicut pudorem gessit errati: tua haec 8 uirtus, Christe, tua sunt haec, Christe, miracula. etenim quae in 10 tuo nomine operantur serui tui, tua sunt, et in hoc ingemescimus, quod maiestatem tuam ferae sentiunt, homines non uerentur.

Ne cui autem hoc incredibile forte uideatur, maiora memo- 15 rabo. fides Christi adest me nihil fingere, neque incertis auctoribus uulgata narrabo, sed quae mihi per fideles uiros conperta 15 sunt, explicabo. habitant plerique in eremo sine ullis tabernaculis, quos anachoretas uocant. uiuunt herbarum radicibus: nullo umquam certo loco consistunt, ne ab hominibus uisitentur frequenter: quas nox coegerit, sedes habent. ad quendam igitur 3 hoc ritu adque hac lege uiuentem duo ex Nitria monachi, licet 23 longe diuersa regione, tamen quia olim ipsis in monasterii conuersatione carus et familiaris fuisset, auditis eius uirtutibus, tetenderunt: quem diu multumque quaesitum tandem mense septimo reppererunt in extremo illo deserto, quod est Memphis contiguum, demorantem: quas ille solitudines iam per annos duodecim dicebatur habitare. qui licet omnium hominum uitaret occursum, tamen agnitos non refugit seque carissimis per triduum non negauit. quarto die aliquantulum progressus cum prosequeretur 4 abeuntes, leaenam mirae magnitudinis ad se uenire conspiciunt. bestia licet tribus repertis, non incerta quem peteret,

2 refecit *v* 5 mitae *V* 6 lupa f. c. agnoscit *om.* *V* 8 tua haec Christe miracula *V* reliquis omissis 10 ingemescimus *F* *pr. m.* et *V*: ingemiscimus *AF²v* 13 neq. *F* *corr. e* nec 14 narrabo *ABV*: narrare *Fv* 16 anachoritas *F* et sic deinceps, sed p. 168, 13 anachoreta 17 uisitentur frequenter *V* et *cod. Vorstii*: frequententur *AFv* 18 quos nox coegeret *V*, qua nox c. *alter Traiectinus* 20 diuersa *BMV*: et diuersa *AFv* || qui *V* || monasterio *V* 23 reppererunt extremo *v* || Blembis *B*, fort. Blemmyis, cf. de Prato || contiguo *V*, ex contiguo ut uidetur 25 occursum *BV*: occursum *AFv* 29 repperitis *V*

- anachoretæ pedibus aduoluitur et cum fletu quodam ac lamentatione procumbens indicabat gementis pariter et rogantis affectum. mouet omnes et præcipue illum, qui se intellexerat expetitur: præcedentem sequuntur. nam subinde restitans, subinde respectans facile poterat intellegi id eam uelle, ut quo illa ducebat, 5 anachoreta sequeretur. quid multis? ad speluncam bestiae peruenitur, ubi illa adultos iam quinque catulos male feta nutrieat, qui ut clausis luminibus ex aluo matris exierant, caecitate perpetua tenebantur. quos singulos de rupe prolatos ante anachoretæ pedes mater exposuit. tum demum sanctus aduertit quid 10 bestia postulare, inuocatoque Dei nomine contrectauit manu lumina clausa catulorum: ac statim caecitate depulsa apertis oculis bestiarum diu negata lux patuit. ita fratres illi, anachoreta quem desiderabant uisitato, cum admodum fructuosa laboris sui mercede redierunt, qui in testimonium tantæ uirtutis admissi fidem 15 sancti, gloriam Christi, quæ per ipsos esset testificanda, uidissent. mira dicturus sum, leaenam post dies quinque ad auctorem tanti beneficii reuertisse eidemque inusitatae ferae pellem pro munere detulisse: qua plerumque sanctus ille quasi amiculo circumtectus non dedignatus est munus per bestiam sumere, cuius alium 20 potius interpretabatur auctorem.
- 16 Erat etiam alterius anachoretæ in illis regionibus nomen illustre, qui in ea parte deserti, quæ est Syenis, habitabat. hic cum primum se ad eremum contulisset, herbarum radicibus, quas prædulcis interdum et saporis eximii fert harena, uicturus, 25 ignarus germinis eligendi nociua plerumque carpebat. nec erat facile uim radicum sapore discernere, quia omnia aequè dulcia 2 erant, sed pleraque occultiore natura uirus letale cohibebant. cum

1 ac lam. *AFV*: et lam. *v* 3 mouit *AFv* 4 secuntur *F* || nam subinde restitans *V*: nam praeiens et subinde restans *AFv* || subindeque resp. *M* 5 duceret *Q* 10 animaduertit *AFv* 14 desiderauerant *Ald*.

16 et gloriam *M* 18 inusitatae *Meursius* 19 amminiculo *F* || circumiectus *V* 23 quæ est syenis (synis *V*) *BV*: quæ est Syenes *Rosw.*, quæ syenis (sienis *A*) iungitur *AFv* 24 contulisset et *Fv* || herbarum *V*: herbis herbarumque *AFv*, cf. *I*, 15, 2 25 prædulcis *BV*: prædulces *AFv*; caue tamen prædulcis, ut de Prato putat, pro genetiuo singul. numeri habeas || uixisset *F* in rasura *m.* 2 26 nociua *V*: noxia *AFv* 27 saporē *F* corr. 28 erant *V*: om. *AFv* || letale *AF* || cohibebant *AV*: habebant *F m.* 2 (•h•bebant *pr. m.*), continebant *dett.*

ergo edentem uis interna torqueret et immensis doloribus uitalia
uniuersa quaterentur ac frequens uomitus cruciatibus non feren-
dis ipsam animae sedem stomacho iam fatisciente dissolueret,
omnia penitus quae sunt edenda formidans septimum ieiunus
diem spiritu deficiente ducebat, cum ad eum fera, cui ibicis est 3
nomen, accessit. huic propius adstanti fasciculum herbarum,
quem collectum pridie adtingere non audebat, obiecit: sed bestia
quae uirulenta erant ore discutiens, quae innoxia nouerat eligebat.
ita uir sanctus eius exemplo quid edere, quid respuere deberet
edoctus, et periculum famis euasit et herbarum uenena uitauit.
sed longum est, de omnibus, qui eremum incolunt, conperta 4
nobis uel audita memorare. annum integrum et septem fere men-
ses intra solitudinem constitutus exegi, magis uirtutis admirator
alienae, quam quod ipse tam arduum adque difficile potuerim
temptare propositum: saepius tamen cum sene illo, qui puteum
et bouem habebat, habitauit.

Duo beati Antoni monasteria adii, quae hodieque ab eius di- 17
scipulis incoluntur. ad eum etiam locum, in quo beatissimus
Paulus primus eremita est diuersatus, accessi. rubrum mare uidi, 2
iugum Sina montis, cuius cacumen caelo paene contiguum est et
nequaquam adiri potest. inter eius recessus anachoreta esse aliqui 3
ferebatur, quem diu multumque quaesitum uidere non potui, qui
fere iam ante quinquaginta annos a conuersatione humana remo-
tus nullo uestis usu, saetis corporis sui tectus, nuditatem suam
diuino munere nesciebat. hic quotiens eum religiosi uiri adire uo- 4
luerunt, cursu auia petens occursum uitabat humanum. uni tan-
tummodo ferebatur se ante quinquennium praebuisse, qui credo

1 edentem ergo *F* 2 non referendis *F* 3 fatesciente *F* 4 sunt *V*:
essent *AFv* || ieiunus *V*: ieiunii *M*, in ieiuniis *AFv* 5 cum *ABFMV*:
tum *v* || hibicis *V* (cui nomen est dorcas *B* et 1 cod. *Gisel.*) 6 stanti *A*
corr. in astanti 7 bestia *V*: fera *AFv* 13 solitudinem *Rosw.* et *V*:
solitudines *AFv* || constitutos *F* 17 Antonii *AFv* || hodie*** *F*
19 deuersatus *V* 20 iugum etiam *A*; sane etiam uel coniunctio de-
sideratur, fort. rubrum m. uidi, uidi iugum etc. || montis *AFV*: montis
adscendi *v* foeda interpolatione || cacumen *Rosw.* et *V*: summum cacumen
AFv || est et *V*: om. *AFv* 21 eius (non eius montis) *V*: huius *AFv* ||
aliquis *AFv* 22 dium *V* 23 ante iam *F*, iam om. *A* 24 usu sed *A*
|| saetis *FV*: setis *Av* 25 nesciebat *BV*: uestiebat *AFv*, cf. de Prato
ad h. l. 26 occursum u. humanum *V*: congressus u. humanos *AFv*

- potenti fide id obtinere promeruit: cui inter multa conloquia
 percontanti, cur homines tantopere uitaret, respondisse perhi-
 5 betur, eum, qui ab hominibus frequentaretur, non posse ab an-
 gelis frequentari. unde non inmerito recepta opinione multorum
 6 fama uulgauerat, sanctum illum ab angelis uisitari. ego autem
 a Sina monte digressus ad Nilum flumen regressus, cuius ripas
 frequentibus monasteriis consertas utraque ex parte lustraui. ple-
 rumque uidi, ut dudum dixeram, uno in loco habitare centenos,
 7 sed et bina et terna milia in isdem uiculis agere constabat. nec
 sane ibi minorem putetis diuersantium in multitudine monacho- 10
 rum esse uirtutem, quam eorum esse cognouistis, qui se ab hu-
 8 manis coetibus remouerunt. praecipua, ut iam dixeram, ibi uir-
 tus et prima est oboedientia: neque aliter adueniens a monasterii
 abbate suscipitur, quam qui temptatus prius fuerit et probatus,
 nullum umquam recusaturus quamlibet arduum ac difficile in- 15
 dignumque toleratu abbatis imperium.
- 18 Duo uobis referam incredibilis oboedientiae admodum magna
 miracula, licet suppetant plura recolenti: sed ad incitandam uir-
 tutum aemulationem, cui pauca non sufficiunt, multa non pro-
 2 derunt. ergo cum quidam saeculi actibus abdicatis monasterium 20
 magnae dispositionis ingressus suscipi se rogaret, abbas ei
 coepit multa proponere: graues esse istius disciplinae labores,
 sua uero dura imperia, quae nullius facile ualeret implere pa-
 tientia: aliud potius monasterium, ubi facilioribus legibus uiue-
 retur, expeteret: non temptaret adgredi, quod implere non posset. 25
 3 ille uero nihil his terroribus permoueri, sed magis ita omnem
 oboedientiam polliceri, ut, si eum abbas in ignem ire praeci-
 peret, non recusaret intrare. quam illius professionem ubi magi-
 4 ster accepit, non cunctatus probare profitentem. casu clibanus

2 percunctanti *F* 6 regressus *ABFMV*: regressus sum *Qv* 9 in
 om. *V* || isdem *F*: hisdem *AV*, iisdem *v* || agere *ABFQV*: degere *v*
 10 deuersantium *V* || in *in A* erasum est 11 cognouistis *Rosv.*
 et *V*: cognoscitis *AFv* 13 a monasterii abbate *BMV*: ad monasterium
 abbatis *AFv* 15 quaelibet *V* 18 incitandam *V*: excitandam *AFv*
 21 ingressus suscipi se rogaret *BMV*: ingressus coepisset rogare *FQ*
 (et sic *v*, sed ingressurus), ingressurus coepisset rogare ut susciperetur *A*
 26 permoueri *V* 27 praeceperit *F pr. m. et V* 29 cunctatus *AFV*:
 cunctatus est *M*, cunctatur *F corr. et v*

propter ardebat, qui multo igne succensus coquendis panibus
parabatur: exundabat abruptis flamma fornacibus, et intra camini
illius concaua totis habenis regnabat incendium. hic aduenam
illum iubet magister intrare, nec distulit parere praecepto: me-
dias flammās nihil cunctatus ingreditur, quae mox tam audaci
fide uictae uelut illis quondam Hebraeis pueris cessere uenienti.
superata natura est, fugit incendium: et qui putabatur arsurus, 5
uelut frigido rore perfusus se ipse miratus est. sed quid mirum, 6
si tuum, Christe, tironem ignis ille non adtigit? ut nec abbatem
pigeret dura mandasse nec discipulum paeniteret imperio paru-
isse: qui eo quo aduenerat die, dum temptaretur infirmus, per-
fectus inuentus est: merito felix, merito gloriosus, probatus
oboedientia, glorificatus est passione.

In eodem autem monasterio factum id, quod dicturus sum, 19
recenti memoria ferebatur. quidam itidem ad eundem abbatem
recipiendus aduenerat. cum prima ei lex oboedientiae poneretur
ac perpetem polliceretur ad omnia uel extrema patientiam, casu
abbas storacinam uirgam iam pridem aridam manu gerebat. hanc 2
solo figit adque illi aduenae id operis inponit, ut tamdiu uirgulae
aquam inriguam ministraret, donec, quod contra omnem natu-
ram erat, lignum aridum in solo arente uiresceret. subiectus ad- 3
uena durae legis imperio aquam propriis umeris cotidie conue-
hebat, quae a Nilo flumine per duo fere milia petebatur. iamque
emenso anni spatio labor non cessabat operantis, et de fructu
operis spes esse non poterat: tamen oboedientiae uirtus in labore
durabat. sequens quoque annus uanum laborem iam affecti fratris
eludit. tertio demum succedentium temporum labente curriculo, 4
cum neque noctu neque interdiu aquarius ille cessaret operator,

1 propter *AV*: prope *F* et 2 *codd. Gisel.* 3 hic *V*: hunc igitur *M*,
hoc igitur *AFv*, huc igitur *Mercerus* 4 iubet *om. F pr. m.* || nec di-
stulit *V*, sed *litt. edis in rasura* 8 perfusum se *B*, perfusum se esse *M*
9 tyronem *AFV* 11 eo die quo aduenerat *v* 12 meritoque glor. *A*
14 autem *om. F* 19 figit *ABV*: fixit *F (corr. e uixit) et v* 21 in
solo — crediderunt (*p. 172, 20*) deest in *V*, cum scheda interciderit || ui-
resceret *BM*: uiuesceret *F*, uiuisceret *Av* 23 ferme miliaria *dett.*
24 fort. etsi de (et de fr. operis *om. B*) 26 effecti *F pr. m. fort.* effecti
27 succedentium *AF* (temp. succ. *A*), tertio demum anno, succed.
temp. l. curr. *Rosw.* 28 noctu 1 *cod. Gis. et BM*: nocte *AFv*

5 uirga floruit. ego ipsam ex illa uirgula arbusculam uidi, quae
 hodieque in atrio monasterii ramis uirentibus quasi in testimo-
 nium manens, quantum oboedientia meruerit et quantum fides
 6 possit, ostendit. sed me dies ante deficiet, quam diuersa mira-
 cula, quae mihi de sanctorum uirtutibus sunt conperta, con- 5
 summem.

20 Duo uobis adhuc praeclara memorabo: quorum unum egregium
 erit aduersus inflationem miserae uanitatis exemplum, alterum
 2 aduersus falsam iustitiam non mediocre documentum. quidam
 ergo sanctus, fugandorum de corporibus obsessis daemonum in- 10
 credibili praeditus potestate, inaudita per singulos dies signa fa-
 ciebat. non solum enim praesens, neque uerbo tantum, sed absens
 quoque interdum cilicii sui fimbriis aut epistulis missis corpora
 obsessa curabat. hic ergo mirum in modum frequentabatur a po-
 3 pulis ex toto ad eum orbe uenientibus. taceo de minoribus: prae- 15
 facti comitesque ac diuersarum iudices potestatum pro foribus
 illius saepe iacuerunt. episcopi quoque sanctissimi, sacerdotali
 auctoritate deposita, contingi se ab eo adque benedici humiliter
 postulantes, sanctificatos se ac diuino munere inlustratos, quo-
 tiens manum illius uestemque contigerant, non inmerito credi- 20
 4 derunt. hic ferebatur omni potu in perpetuum penitus abstinere
 ac pro cibo — tibi, Sulpici, in aurem loquar, ne Gallus hoc
 5 audiat — sex tantum caricis sustentari. interea sancto uiro ut ex
 uirtute honor, ita ex honore uanitas coepit obrepere. quod malum
 ille ubi primum potuit in se sentire grassari, diu multumque 25
 discutere conatus est, sed repelli penitus uel tacita conscientia
 6 uanitatis perseuerante uirtute non potuit. ubique nomen eius dae-
 mones fatebantur: excludere a se confluentium populos non ua-

1 ipse *B* corr. || uidi *ABM*: post uirentibus habent *F*, corr. *A* et *v*

2 in atrio monasterii *BM*: intra atrium *m.* est *AFv* || uirescentibus *F*

|| quasi *ABM*: uidi quasi *F*, uidi, quae quasi *v* 3 meruerit *M*: me-
 ruit *AFv* 5 sanctorum uirtutibus *AF*: uirt. sanctorum *v* 7 narrabo *B*

17 saepe *om. F pr. m.* 18 contingi se *F* corr. *e* contigisse, contin-
 gisse *A* 20 contingerent *M* 22 sulpicii *V* 23 sex *V*: septem *AFv*
 || caricis *F in ras. habet* || sustineri *V* || uiro *om. A pr. m.* || ex uirtute
 et honore (*om. mediis*) uanitas *V* 24 quo *V* 25 dium *V* 26 paenitus *V*

27 uanitatis *BMV*, ut con. *Dauisius ad Minuc. Fel. p. 144 ed. 2*:
 uanitas *AFv* 28 confluentum *V* (confluentem populum *Rosiv.*)

lebat. uirus interim latens serpebat in pectore, et cuius nutu ex aliorum corporibus daemones fugabantur, se ipsum occultis cogitationibus uanitatis purgare non poterat. totis igitur precibus 7 conuersus ad Deum fertur orasse, ut permissa in se mensibus 8 quinque diabolo potestate similis his fieret, quos ipse curauerat. quid multis morer? ille praepotens, ille signis adque uirtutibus 9 toto Oriente uulgatus, ille ad cuius limina populi ante confluerant, ad cuius fores summae istius saeculi se prostrauerant potestates, correptus a daemone est retentus in uinculis: omnia 10 illa, quae energumeni solent ferre, perpressus quinto demum 9 mense purgatus est non tantum daemone, sed, quod illi erat utilius adque optatius, uanitate.

Sed mihi ista replicanti nostra infelicitas, nostra occurrit in- 21 firmitas. quis enim nostrum est, quem si unus homunculus humilis salutauerit aut fatuis adque adulantibus uerbis femina una laudauerit, non continuo elatus sit superbia, non statim inflatus sit uanitate? ut, etiamsi non habeat conscientiam sanctitatis, tamen, quia uel stultorum adulatione aut fortasse errore sanctus esse dicatur, sanctissimum se putabit! iam uero si ei munera 2 crebra mittantur, Dei se magnificentia adseret honorari, cui dormienti adque resoluti necessaria conferantur. quodsi uel de modico ei aliqua uirtutis alicuius signa succederent, angelum se putaret. ceterum cum neque opere neque uirtute conspicuus sit, 3 si quis clericus fuerit effectus, dilatat continuo fimbrias suas, 4 gaudet salutationibus, inflatur occursibus, ipse etiam ubique discurrit: et qui antea pedibus aut asello ire consueuerat, spumantibus equis superbus inuehitur: parua prius ac uili cellula con-

1 uirtus *A* 4 conuersis *A* || deum *BV*: dominum *AFv* 5 diabolo *MV* (sed *V* diabulo): diaboli *AFv* 6 moror *coni. de Prato* || ille signis *ABM*: ille qui signis *Fv* 8 postrauerunt *F pr. m.* 9 retentus *V et Rosw.*: tentus *AFv* 10 energumini *FV*, inergumini *A* || perpressus. Quinto *v*, interpunctionem uerborum *corr. de Prato* 12 optatiuibilis *V*, unde optabilius scribendum uidetur 13 infedilitas *V* 14 humilior *B* 15 femina uana *duo Traiectini* 18 fortasse *V*: fortassis *AFv* 20 magnificentia *ABFV*: munificentia *F corr. 2 libri Gis. et v* || adseret *BMV*: asserit *AFv* 22 ei *om. V* || alicuius *BV*: *om. AFv* 23 neque opere *om. V* 25 occursibus *V*: occursionibus *AFv* 26 ante *AFv* || spumantibus equis *MV*: spumante equo *3 libri Gis. et v*, spumeco equo *AFQ*

tentus habitare erigit celsa laquearia, construit multa conclauia, sculpsit ostia, pingit armaria, uestem respuit grossiorem, indumentum molle desiderat, adque haec caris uiduis ac familiaribus mandat tributa uirginibus, illa ut byrrum rigentem, haec ut
 5 fluentem texat lacernam. uerum haec describenda mordacius
 beato uiro Hieronymo relinquamus: ad propositum reuertamur. Tu uero, inquit Gallus meus, nescio quid Hieronymo reliqueris
 [disputandum]: ita breuiter uniuersa nostrorum instituta complexus es, ut pauca haec tua uerba, si aequanimiter acceperint
 et patienter expenderint, multum eis arbitrer profutura, ut non
 10 indigeant libris posthac Hieronymi coërceri. sed tu illa potius
 euolue quae coeperas, et illud, quod aduersus falsam iustitiam dicturum te esse promiseras, prode documentum: nam, ut uere
 tibi fatear, nullo perniciosius malo intra Gallias laboramus. ita faciam, Postumianus inquit, nec te diutius tenebo suspensum. 15
 22 Adulescens quidam ex Asia praediues opibus, genere clarus, habens uxorem et filium paruulum, cum in Aegypto tribunus
 esset et frequentibus aduersum Blembois expeditionibus quaedam eremi contigisset, sanctorum etiam tabernacula conplura uidisset,
 2 a beato uiro Iohanne uerbum salutis accepit. nec moratus inuti- 20
 lem militiam cum uano honore contemnere, eremum constanter ingressus breui tempore in omni genere uirtutum perfectus emicuit. potens ieiuniis, humilitate conspicuus, fide firmus facile se antiquis monachis studio uirtutis aequauerat, cum interim subiit
 eum cogitatio iniecta per diabolum, quod rectius esset ut rediret 25
 ad patriam filiumque unicum ac domum totam cum uxore saluaret: quod utique esset acceptius Deo, quam si solum se saeculo eripere contentus salutem suorum non sine impietate neclegeret.
 3 istiusmodi falsae iustitiae colore superatus post quadriennium

1 construxit *F pr. m.* 4 byrrum *AV*: birrum *Fv* 5 texat *om. V*
 6 nos reuertamur *F corr.* 7 tu] Item postumianus (*minio*) tu *V* 8 disputandum *om. V* || breuiter *V* 9 acciperent et p. expenderent *V*
 11 posthac *BMV*: post haec *AFv* || coherceri *AF et sic alias*; in *V* additum *minio*: et gallus 14 tibi *om. F* || laboramus. et postumianus nec te *etc. V* 15 suspensum tenebo *A* 16 quidem *F pr. m.* 17 paruulum *V* 18 Blembois] *sic libri*; Blemmyes (*sive Blemmyas*) de Prato || quaedam loca *A* 19 eremi] hieme *V* || cumplura *F* 21 uano *V*: uano illo *AFv* 29 istiusmodi *V*: istiusmodi ergo *AFv*

fere cellulam suam adque propositum eremita deseruit. sed ubi
ad proximum monasterium, quod a multis fratribus habitabatur,
accessit, causam discessionis adque consilium quaerentibus con-
fiteatur. renitentibus cunctis et praecipue loci illius abbate reti-
nente male animo fixa sententia non potuit auelli. igitur infelici 4
se obstinatione proripiens cum dolore omnium digressus a fratri-
bus. uix e conspectu abscesserat, inpletur a daemone cruentasque
spumas ore prouoluens suis dentibus se ipse lacerabat. deinde ad
idem monasterium fratrum umeris reportatus, cum coerceri in
10 eo immundus spiritus non ualeret, necessitate cogente ferreis nexi-
bus alligatur, pedes cum manibus uinciuntur: non inmerita poena
fugitino, ut quem non cohibuerat fides, catena cohiberet. post 5
biennium demum oratione sanctorum ab immundo spiritu libera-
tus ad eremum, unde discesserat, mox regressus, et ipse cor-
15 rectus et aliis futurus exemplo, ne quem aut falsae iustitiae um-
bra decipiat aut incerta mobilitas inutili leuitate conpellat semel
coepta deserere. haec uos de uirtutibus Domini, quae in seruis
suis uel imitanda operatus est uel timenda, scire sufficiat. sed 6
quia satisfeci uestris auribus, immo etiam uerbosior fui fortasse
20 quam debui, tu modo — ad me autem loquebatur — debitum
faenus exsolue, ut te de Martino tuo, ut es solitus, plura referen-
tem, iam pridem in hoc desideriis meis aestuantibus, audiamus.
Quid? inquam, tibi de Martino meo liber ille non sufficit, 23
quem ipse tu nosti me de illius uita adque uirtutibus edidisse?
25 Agnosco id quidem, Postumianus inquit, neque umquam a dex-
tera mea liber iste discedit. nam si agnoscis, ecce — et aperit
librum, qui ueste latebat — en ipsum. hic mihi, inquit, terra
ac mari comes, hic in peregrinatione tota socius et consolator

4 retinente *MV*: om. *AF*, renitente *v* 5 male *AFQV*: malo || *vsentia*
V || euelli *Rosw.* 6 digressus est *A* 7 inpletur *BMV*: inpletus
AFv || a om. *A* 8 dein *F* 9 humeris *Av* 12 catena cohiberet *BV*:
catenae cohiberent *AFv* 14 regressus est *A* || correctus *AFQ* *codd.*
Gisel. Rosw.: correptus *V(?)v* 15 futurus *Rosw. et V*: post futurus
AFv || neque aut *V* 17 quae *Lazius*: quas *AFVv* 23 et sulpicius
(*minio*) quid *V* 25 et postumianus (*minio*) agnosco id quidem inquit *V*
|| 26 iste *V*: ille *AFv* || discedit et ait *V* || ecce et *V*: om. *AFv*
27 ueste *BV*: sub ueste *AFv*, cf. *Verg. Aen. VI, 406* || en *AV*:
enim *F* || terra *BMV*, ut *coni. Vorstius*: terrae *AFv* 28 maris *F* *corr.*

- 3 fuit. sed referam tibi sane, quo liber iste penetrarit, et quam nullus fere in orbe terrarum locus sit, ubi non materia tam felicitis
 4 historiae peruulgata teneatur. primus eum Romanae urbi uir studiosissimus tui Paulinus inuexit: deinde cum tota certatim urbe raperetur, exultantes librariorum uidi, quod nihil ab his quae-
 5 stuosius haberetur, siquidem nihil illo promptius, nihil carius uenderetur. hic nauigationis meae cursum longe ante praegressus, cum ad Africam ueni, iam per totam Carthaginem legebatur. solus eum Cyrenensis ille presbyter non habebat, sed me largiente
 6 descripsit. nam quid ego de Alexandria loquar? ubi paene omni-
 7 bus magis quam tibi notus est. hic Aegyptum, Nitriam, Thebaidam ac tota Memphitica regna transiuit. hunc ego in eremo a quodam sene legi uidi: cui cum me familiarem tuum esse dixissem, et ab illo et a multis fratribus haec mihi iniuncta legatio est, ut, si umquam terras istas te incolumi contigissem, ea te
 15 supplere compellerem, quae in illo tuo libro de uirtutibus beati uiri professus es praeterissem. age ergo, quia non illa a te audire desidero, quae scripta sufficiunt, illa quae tum uel propter legentium, ut credo, fastidium praeteristi, multis id una mecum a te poscentibus explicentur. 20
- 24 Equidem, Postumiane, inquam, cum te iam dudum de sanctorum uirtutibus intentus audirem, tacitis ad Martinum meum cogitationibus recurrebam, merito perspiciciens omnia illa, quae
 2 singuli diuersa fecissent, per unum istum facile completa. nam cum excelsa retuleris, quod mihi dixisse liceat pace sanctorum,
 25 nihil a te penitus audiui, in quo Martinus esset inferior. sed sicut nullius umquam cum illius uiri meritis profiteor conferendam esse uirtutem, ita illud animaduerti decet, iniqua illum cum eremitis uel etiam anachoretis condicione conferri. illi enim ab omni

1 sane *V*: plane *AFv* || penetrarit *V*: penetrauerit *AFv* 2 tam *AFQV*: om. *v* 3 romae *V* 7 cursum *BMV*: cursus *AFv* || praegressus *V* ut *coni. Giselinus*: progressus *AFv* 8 ueni *BMV*: uenissem *AFv* || Kartaginem *A*, cartag. *F* 11 fort. Thebaidem cf. p. 171, 18 12 memphitica *V* 13 legi *F* corr. e longe || dississem *A* 15 incolume *FV* 18 tum om. *V* || uel om. *M* 20 explicetur. sulpicius (*minio*) equidem *V* 22 intentus om. *V* 23 me conuertebam *V* solus || prospiciens *F*, sed pro ex corr. 25 excelsa om. *V* 28 ita *V*: ita et *AFv* || iniqua *A* et corr. *F*: in qua *F* pr. m. et *V*, non aequa *M* 29 condicione *Fv*

inpedimento liberi, caelo tantum adque angelis testibus, plane
 admirabilia docentur operari: iste in medio coetu et conuersa- 3
 tione populorum, inter clericos dissidentes, inter episcopos sae-
 uientes, cum fere cotidianis scandalis hinc adque inde premere-
 tur, inexpugnabili tamen aduersus omnia uirtute fundatus stetit
 et tanta operatus est, quanta ne illi quidem, quos ante audiui-
 mus esse in eremo uel fuisse, fecerunt. ac si illi paria fecissent, 4
 quis iudex tam esset iniustus, ut non istum esse potiore meri-
 to iudicaret? puta enim istum fuisse militem, qui pugnauerit
 in iniquo loco et tamen uictor euaserit, illos autem aequae con-
 pone militibus, sed qui ex aequo loco aut etiam de superiore cer-
 tauerint. quid ergo? etsi omnium una uictoria est, non potest 5
 omnium esse par gloria. tamen cum praeclara retuleris, a nemine
 retulisti mortuum suscitatum: quo uno utique necesse est con-
 fiteri Martino neminem conferendum. nam si admirandum est, 25
 quod illum Aegyptium flamma non adtigit, hic quoque saepius
 imperauit incendiis. si reuoluas quod anachoretis feritas bestia-
 rum uicta succubuit, hic familiariter et rabiem bestiarum et ser-
 pentium uenena conpescuit. quodsi illum conferas, qui inmundis 2
 spiritibus obsessos uerbi imperio aut etiam fimbriarum uirtute
 curabat, ne in hac quidem parte inferiorem fuisse Martinum
 multa documenta sunt. si etiam ad illum recurras, qui saetis 3
 suis pro ueste contactus putabatur ab angelis uisitari, cum isto
 angeli cotidie loquebantur. iam uero aduersus uanitatem adque 4
 inactantiam ita inuictum spiritum gessit, ut illa uitia fortius nemo
 contempserit, cum quidem inmundis spiritibus adflatos absens
 plerumque curauerit, nec solum comitibus aut praefectis, sed
 ipsis etiam regibus imperaret. minimum id quidem in illius uir-
 tutibus, sed credas uelim, non solum uanitati, sed causis etiam
 adque occasionibus uanitatis neminem fortius repugnasse. parua 5
 quidem, sed non praetereunda dicturus sum, quia et ille laudan-
 dus est, qui summa praeditus potestate tam religiosam ad reue-

6 ante] a te *B et Ald.* 9 puto *F* 10 in *om. BV* || aequae *V*
 11 de] ad *V* 13 omnium esse *BMV*: omnium *om. AFv* || tamen *AFQV*:
 et tamen *v* 14 utique *V*: utique te *AFv* 18 rabiem *V* 20 ant
AFQV: ac *v* 22 documenta *V* || saetis *AV*: setis *Fv* 23 putatur *AF*
 27 curauit *V* 28 imperarit *B*, imperauerit *M* || illius *BV*: illis *AFv*
 29 uanitatis *V*

- 6 rentiam beati uiri ostenderit uoluntatem. memini Vincentium
 praefectum, uirum egregium et quo nullus sit intra Gallias omni
 uirtutum genere praestantior, dum Turonos praeteriret, a Mar-
 tino saepius poposcisse, ut ei conuiuium in suo monasterio daret—
 in quo quidem exemplum beati Ambrosi episcopi praeferebat, qui 5
 eo tempore consules et praefectos subinde pascere ferebatur — :
 sed uirum altioris ingenii, ne qua ex hoc uanitas adque inflatio
 7 obreperet, noluisse. ergo fatearis necesse est in Martino omnium
 illorum, quos enumerasti, fuisse uirtutes, Martini autem in illis
 omnibus non fuisse. 10
- 26 Quid tu, inquit Postumianus, ita mecum? quasi non eadem
 tecum sentiam semperque senserim. ego uero quoadusque uiuam
 semper et sapiam, Aegypti monachos praedicabo, laudabo ana-
 choretas, mirabor eremitas: Martinum semper excipiam: non illi
 ego audeo monachorum, certe non episcoporum quempiam con- 15
 2 parare. hoc Aegyptus fatetur, hoc Syria, hoc Aethiops conperit,
 hoc Indus audiuit, hoc Parthus et Persa nouerunt, nec ignorat
 Armenia, Bosporus exclusa cognouit, et postremo si quis aut For-
 3 tunatas insulas aut glaciale frequenter oceanum. quo miserior
 est regio ista nostrorum, quae tantum uirum, cum in proximo 20
 habuerit, nosse non meruit. nec tamen huic crimini miscebo po-
 pulares: soli illum clerici, soli nesciunt sacerdotes, nec inme-
 rito nosse illum inuidi noluerunt, quia si uirtutes illius nossent,
 4 sua uitia cognouissent. horreo dicere quae nuper audiui, infeli-
 cem dixisse nescio quem, te in illo libro tuo plura mentitum. non 25
 est hominis uox ista, sed diaboli, nec Martino in hac parte detra-
 5 hitur, sed fides Euangeliiis derogatur. nam cum Dominus ipse
 testatus sit istiusmodi opera, quae Martinus inpleuit, ab omni-
 bus fidelibus esse facienda, qui Martinum non credit ista fecisse,

3 praetestantior *V* || Turonas *M* 5 ambrosi *V*: ambrosii *AFv*
 || qui *F* corr. e quē ut uidetur 10 fuisse. et postumianus inquit ita
 etc. *V* 11 quasi *AV*: quia *F* || deodem *V*, ex de eo idem? 12 quoad-
 usque *V*: quoad *AFv* 13 semper *om. B* 15 audeo *V*: quemquam
 audebo *AFv* 16 siria *A* || ethiops *V* 18 bosforus *AFV* 19 gla-
 tiale *AF* 20 nostrorum (*i. e.* Aquitanorum) *AFV*: uestrorum *M*, no-
 strarum *Q*, nostra *v* 24 uitia nouissent *BV* || quae *V*: quod *AFv*
 27 fides *BV*: fidei *AFv* || euangeliiis *V*: euangelii *ABFv* 29 ista
 fecisse non credit *om. F pr. m.*

non credit Christum ista dixisse. sed infelices, degeneres, som- 6
nuli, quae ipsi facere non possunt, facta ab illo erubescunt,
et malunt illius negare uirtutes quam suam inertiam confiteri.
uerum nobis ad alia properantibus omnis istorum memoria relin- 7
quatur: tu potius, ut iam dudum desidero, residua Martini opera
contexe. At ego, inquam, arbitror rectius istud a Gallo esse
poscendum, quippe qui plura nouerit — neque enim ignorare po- 8
tuit magistri facta discipulus — et qui non inmerito istam uicem
non solum Martino, sed etiam nobis debeat, quia ego iam librum
10 edidi, tu hactenus Orientalium gesta memorasti: istam demum
necessarii sermonis historiam Gallus euoluat, quia, ut dixi, et
nobis debet loquendi uicem et Martino suo, credo, praestabit,
ut non grauante illius facta commemoret.

Ego plane, inquit Gallus, licet inpar sim tanto oneri, tamen 27
12 relatis superius a Postumiano oboedientiae cogor exemplis, ut
munus istud, quod inponitis, non recusem. sed dum cogito me 2
hominem Gallum inter Aquitanos uerba facturum, uereor ne
offendat uestras nimium urbanas aures sermo rusticius. audietis
me tamen ut Gurdonicum hominem, nihil cum fuco aut cothurno
14 loquentem. nam si mihi tribuistis Martini me esse discipulum, 3
illud etiam concedite, ut mihi liceat exemplo illius inanes ser-
monum faleras et uerborum ornamenta contemnere. Tu uero, in- 4
quit Postumianus, uel Celtice aut, si mauis, Gallice loquerei
dummodo Martinum loquaris. ego autem credo, quia, etiamsi
16 mutus esses, non defutura tibi uerba, quibus Martinum facundo
ore loquereris, sicut Zachariae in Iohannis nomine lingua reso-

26 cf. Luc. 1, 63. 64.

1 somnolenti AFv 6 et sulpicius ad ego V 7 qui et plura A
9 quia V: ut quia (qui F pr. m.) AFv || et ego V haud inepte, si
deinde scribas et tu 10 edidi BMV: editum AFv (habeo editum F corr.)
|| tu MV: ac tu AFv || ista F pr. m. 11 uoluat V 13 grauare V
14 et gallus ego plane inquit V || honori tamen praelatis V 16 istud
om. F pr. m. 19 gurdonicum AF: gorthonicum V, gortonicum uel gur-
tonicum aliquot Gisel. libri, gorgonicum BM || coturno AFV 20 tri-
buitis BV: tribuitis AFv 22 faleras AFV: phaleras v || et postumianus
tu uero inquit V 24 dummodo BV: dummodo iam AFv || de martinum
(—no corr. m. 2) V || credo BV: profiteor AFv 25 motus V || quamuis
profundo ore loquaris BM (non item V, ut ait de Prato) 26 zachariae V

5 luta est. ceterum cum sis scholasticus, hoc ipsum quasi schola-
 sticus artificiose facis, ut excuses inperitiam, quia exuberans
 eloquentia. sed neque monachum tam astutum neque Gallum
 6 decet esse tam callidum. uerum adgrederere potius et quod te manet
 explica: nimium enim dudum alias res agentes consumimus tem- 5
 pus, et iam solis occidui umbra prolixior monet, non multum
 7 diei uicina nocte superesse. Deinde cum paululum omnes conti-
 cuissemus, Gallus ita coepit: cauendum mihi inprimis esse arbi-
 tror, ne ea de Martini uirtutibus repetam, quae in libro suo Sul-
 picius iste memorauit. unde prima illius inter militandum gesta 10
 praetereo, neque ea attingam, quae laicus egit ac monachus: nec
 8 uero audita ab aliis quam quae uidi ipse dicturus sum.

(DIALOGVS SECVNDVS).

1 Quo primo igitur tempore relictis scholis beato me uiro iunxi,
 paucos post dies euntem ad ecclesiam sequebamur. interim ei 15
 seminudus hibernis mensibus pauper occurrit, orans sibi uesti-
 2 mentum dari. tunc ille arcessito archidiacono iussit argentem sine
 dilatione uestiri: dein secretarium ingressus, cum solus, ut erat
 consuetudo, resideret — hanc enim sibi etiam in ecclesia solitu-
 dinem permissa clericis libertate praestabat, cum quidem in alio 20
 secretario presbyteri sederent, uel salutationibus uacantes uel
 audiendis negotiis occupati: Martinum uero usque in eam horam,
 qua sollemnia populo agi consuetudo deposceret, sua solitudo
 3 cohibebat. illud non praeteribo, quod in secretario sedens num-
 quam cathedra usus est: nam in ecclesia nemo umquam illum 25
 sedere conspexit, sicut quendam nuper, testor Deum, non sine

1 scolasticus (bis) *AF* || quasi] quare sis *V* (hoc ipsum — scholast.
deest in ed. de Prato) 2 qui *V* || exuberans *ABF²MV*: exsuperas *F pr.*
m. et v 7 diei] de *AFQV* 9 sulpitius *F* 10 inter militandum *AV*:
 interim militando (meditando *F corr.*) *FQ* 12 quam *V*: potius quam
AFv || *Explicit liber secundus AF*; in *BV* oratio pergit sine ulla inter-
 ruptione 14 primum *BM* || scholis *AF* 17 arcessito *AV*: arcersito *F⁴*,
 accersito *F corr.* 18 deinde *AFv* || erat *V*: erat illi *AFv* 20 clericis *V*
 21 residerent *A* 22 audientes *F pr. m.* || martino *V* 23 quā *F*,
 quae *V* || populi *edd. complures* 26 deum *ABFMV*: dominum *v* || sine
V: sine meo *AFv*

pudore uidi sublimi solio et quasi regio tribunali celsa sede resi-
 dentem, sedentem uero Martinum in sellula rusticana, ut sunt 4
 istae in usibus seruulorum, quas nos rustici Galli tripeccias, uos
 scholastici aut certe tu, qui de Graecia uenis, tripodas nuncu-
 patis —: hoc secretum beati uiri pauper ille captatus, cum ei
 archidiaconus dare tunicam distulisset, inrupit, dissimulatum se
 a clerico querens, algere deplorans. nec mora, sanctus paupere 5
 non uidente intra amphibalum sibi tunicam latenter eduxit pau-
 peremque contactum discedere iubet. dein paulo post archidia-
 conus ingressus admonet pro consuetudine, exspectare in ecclesia
 populum, illum ad agenda sollemnia debere procedere. cui ille 6
 respondens ait, pauperem prius — de se autem dicebat — oportere
 uestiri: se ad ecclesiam non posse procedere, nisi uestem pauper
 acciperet. diaconus uero nihil intellegens, quia extrinsecus indu- 7
 tum amphibalo, ueste nudum interius non uidebat, postremo
 pauperem non comparere causatur. mihi, inquit, uestis, quae
 parata est, deferatur: pauper non deerit uestiendus. tum demum 8
 clericus necessitate compulsus, iam felle commoto, e proximis
 tabernis bigerricam uestem, breuem adque hispidam, quinque
 comparatam argenteis rapit adque ante Martini pedes iratus ex-
 ponit. en, inquit, uestem, sed pauper hic non est. ille nihil 9
 motus iubet eum paululum stare pro foribus, secretum utique
 procurans, dum sibi uestem nudus inponeret, totis uiribus ela-
 borans ut posset occultum esse quod fecerat. sed quando in sanctis
 uiris latent ista quaerentibus? uelint nolint cuncta produntur.
 cum hac igitur oblaturus sacrificium Deo ueste procedit. quo 2
 quidem die — mira dicturus sum — cum iam altarium, sicut
 est sollemne, benediceret, globum ignis de capite illius uidimus

1 et *BMV*: om. *AFv* 2 sedentem uero martinum *V*: sedebat autem
 martinus *AFv* || ut sunt istae (ista *V*) *BMV*: ut sunt *A*, ut est *Fv*

3 tripeccias *V*: tripecias *F*, tripetias *Av* 4 scolastici *AF* 5 hoc *V*:
 ergo hoc *AF*, hoc ergo *v* || captatus *BMV* (i. e. deceptus): captatum *AFv*

7 quaerens *V*, conquerens *BM* 8 amfibalum *FV*, amphimalum *B*
 || educit *BM* 15 amfibalo *V* 17 parata *BV*: praeparata *AFv* || tum

V: arta tum *B*, artatus *AF*, arctatus *v* 18 ac necessitate *F* corr. ||
 iam *V*: iamque *AFv* || e *AFV*: a *edd.* 19 bigerricam *BMV*: bigeri-

mam (bigerrimam corr.) *A*, nigerrimam *F*, sed prior n et m in ras. m. 2;
 bigerrigam *v* || breuem *BMV*: breuemque *AFv* 22 secreto *AF* 23 et

totis *A* 24 possit *AFMV* 25 ista? quaerentibus de Prato

emicare, ita ut in sublime contendens longum admodum crinem
 2 flamma produceret. et licet celeberrimo factum die in magna po-
 puli multitudine uiderimus, una tantum de uirginibus et unus de
 presbyteris, tres tantum uidere de monachis: ceteri cur non uide-
 rint, non potest nostri esse iudicii. 5

3 Per idem fere tempus cum Euanthius auunculus meus, uir licet
 saeculi negotiis occupatus admodum Christianus, grauissima
 aegritudine extremo mortis periculo coepisset urgueri, Martinum
 euocauit. nec cunctatus ille properauit: prius tamen quam me-
 10 dium uiae spatium uir beatus euolueret, uirtutem aduenientis
 sentit aegrotus, receptaque continuo sanitate uenientibus nobis
 4 obuiam ipse processit. altera die redire cupientem magna prece
 tenuit, cum interim unum e familia puerum letali ictu serpens
 perculit: quem iam exanimem ui ueneni ipse Euanthius suis
 umeris inlatum ante pedes sancti uiri, nihil illi impossibile con- 15
 fisus, exposuit. iamque se malum serpens per omnia membra
 5 diffuderat: cerneret omnibus uenis inflatam cutem et ad utris
 instar tensa uitalia. Martinus porrecta manu, uniuersa pueri
 membra pertractans, digitum prope ipsum uulnusculum, quo
 6 bestia uirus infuderat, fixit. tum uero — mira dicturus sum — uidi- 20
 mus uenenum ex omni parte prouocatum ad Martini digitum cu-
 currisse: dein per illud ulceris foramen exiguum ita uirus stipasse
 cum sanguine, ut solet ex uberibus caprarum aut ouium pasto-
 7 rum manu pressis longa linea copiosi lactis effluere. puer surrexit
 incolumis. nos obstupefacti tantae rei miraculo, id quod ipsa co- 25
 gebat ueritas, fatebamur non esse sub caelo, qui Martinum possit
 imitari.

1 conscendens *de Prato cum cod. Vorstii* || longum a. crinem *V*: longius
 collum crinemque *AFv* 2 et *V*: hoc *AFv* 3 uideremus *V* || tantum
om. F 4 non uiderent *V* 6 euanthius *FV (item infra)*: euantius *Av*
 || uir scilicet *F* 7 admodum *BV*: tamen admodum *AFv* 8 extremo
om. V || coepit *F* 11 sentit *V*: sensit *AFv* 12 magna cum prece *V*
corr. m. 2 13 tenuit *BMV*: detinuit *AFv* 14 quem iam *AV*: quo
 iam *F*, quoniam *Q* 16 exponit *B* || serpens *BV*: serpentis *AFv*
 17 ad *om. F in rasura, item M* 19 pertractans *A* || uulnusculum
 ipsum *A* 20 uidimus *om. F pr. m.* 21 prouocatum *V*: reuocatum *AFv*
 22 deinde *AFv* || per *Giselino delendum uidebatur* || serpsisse *La-*
zius, stillasse lectio uaria in cod. Veneto

Consequenti itidem tempore iter cum eo, dum dioeceses uisitat, ³ agebamus. nobis nescio qua necessitate remorantibus aliquantulum ille processerat. interim per aggerem publicum plena militantibus uiris fiscalis raeda ueniebat. sed ubi Martinum in ueste hispida nigro et pendulo pallio circumtectum contigua de latere iumenta uiderunt, paululum in partem alteram pauefacta cesserunt. dein funibus implicatis protentos illos, quibus, ut saepe ³ uidistis, misera ipsa animalia conglobantur, ordines miscuerunt: dumque aegre expediuntur, moram fecere properantibus. qua ¹⁰ permoti iniuria militantes praecipitatis in terram saltibus se dederunt. dehinc Martinum flagris ac fustibus urguere coeperunt, ⁴ cum quidem ille mutus et incredibili patientia praebens terga caedentibus maiorem insaniam infelicibus commoueret, magis ex hoc furentes, quod ille quasi non sentiens uerbera inlata con- ¹⁵ temneret. nos ilico consecuti foede cruentum adque uniuersa ⁵ corporis parte laniatum, cum exanimis in terram procubuisset, inuenimus: statimque eum asello suo inposuimus ac locum caedis illius exsecrantes raptim abire properauimus. interea illi regressi ad raedam suam furore satiati, agi quo ire coeperant, iumenta ²⁰ praecipiant. quae cum omnia solo fixa ac si aenea signa riguis- ⁶ sent, adtollentibus altius uicem magistris, flagris hinc adque inde resonantibus, nihil penitus mouebantur. consurgunt deinde omnes pariter in uerbera: consumit Gallicas mularum poena mastigias. tota rapitur silua de proximo, trabibus iumenta tun- ⁷ duntur, sed nihil penitus saeuae manus agebant: uno adque eodem in loco stabant fixa simulacra. quid agerent infelices homines nesciebant, nec iam ultra dissimulare poterant, quin quamlibet brutis pectoribus agnoscerent, diuino numine se teneri. tandem ergo in se regressi coeperunt quaerere, quis ille esset, ⁸

1 eo dum] eodem V, eodem dum AF || diocesis uisitata V 3 pupli- cum F 4 raeda V: reda AF, rheda v et sic infra § 5 5 circumiec- tum V 6 cesserunt ABV: haeserunt Fv 7 deinde v 8 ipsa V: illa AFv 9 facere F pr. m. 10 saltibus om. F pr. m. 11 dehinc V: dein A, deinde Fv 12 ille non motus 2 codd. Gisel. 14 furentibus M; at u. de Prato 15 ilico AFV: illico v || cruentato F corr. 16 terra AF 19 furore suo satiati M, furore fatigati V; at cf. Paulinus: Interea expleto satiati corda furore 20 signa om. AFQ 21 adtollentibus BMV: tollentibus AFv 24 trauibus V 29 regressi in se F, in se reuersi M

quem in eodem loco ante paululum cecidissent, cum percontantes cognoscunt ex uiantibus, Martinum a se 'tam crudeliter uerberatum. tum uero apparere omnibus causa manifesta, nec ignorare 9 iam poterant, quin ob illius uiri iniuriam tenerentur. igitur omnes rapidis nos passibus consequuntur. conscii facti ac meriti, 5 pudore confusi, flentes et puluere, quo se ipsi foedauerant, caput adque ora conspersi, ant Martini se genna prouoluunt, ueniam precantes et ut eos abire sineret postulantes: satis se uel sola conscientia dedisse poenarum satisque intellexisse, quam eodem ipsos uiuos absorbere terra potuisset, uel ipsi potius amissis sen- 10 sibus in immobilem saxorum naturam rigescere debuissent, sicut adfixa locis quibus steterant iumenta uidissent: orare se adque obsecrare, ut indulgeret sceleris ueniam et copiam praestaret 10 abeundi. senserat etiam, priusquam occurrerent, uir beatus illos teneri, nobisque id ante iam dixerat: ueniam tamen clementer 15 indulsit eosdemque abire permisit, animalibus restitutis.

4 Illud autem animaduerti saepe, Sulpici, Martinum tibi dicere solitum, nequaquam sibi in episcopatu eam uirtutum gratiam suppetisse, quam prius se habuisse meminisset. quod si uerum est, immo quia uerum est, conicere possumus, quanta fuerint 20 illa, quae monachus operatus est et quae teste nullo solus exercuit, cum tanta illum in episcopatu signa fecisse sub oculis omnium uiderimus. multa quidem illius prius gesta innotuere mundo neque potuere celari, sed innumerabilia esse dicuntur, quae dum iactantiam uitat, occuluit neque in hominum notitiam 25 passus est peruenire, quippe qui humanam substantiam supergressus, uirtutis suae conscientia mundi gloriam calcans, caelo 3 teste frueretur. quod uerum esse uel ex his, quae conperta nobis sunt nec latere potuerunt, possumus aestimare, siquidem ante episcopatum duos mortuos uitae restituerit, quod liber tuus ple- 30

1 percontantes *AV et corr. F*: percunctantes *F pr. m. et v* 3 tum *BMV*: tunc *AFv* 5 conscii *BV et corr. F*: conscio *AF¹v* || merito *de Prato cum Aldina* 9 satisque se i. *A* || eodem *V*: eosdem *AFv* 10 absoruere *V* 14 occurrerent *V*: accurrerent *AFv* 16 eosdemque *V*, *sed s sup. lin.* 17 sulpicii *V* 18 episcopatum *V* 19 meminrat *V* 20 fuerint *MV*: fuerunt *AFv* 21 monachus *A* 23 gesta prius *v* 25 occuluit *BV (sed V occoluit)*: occultauit *AFv* || et neque *V* 28 fruetur *V*

nus est locutus, in episcopatu uero, quod praetermisisset te
 miror, unum tantummodo suscitavit. cuius rei ego testis sum,
 si tamen nihil de idoneo teste dubitatis. id ipsum autem vobis,
 qualiter gestum sit, explicabo. fuerat causa nescio qua Carno- 4
 5 tum oppidum petebamus. interea, dum vicum quendam habitan-
 tium multitudine frequentissimum praeterimus, obuiam nobis
 inmanis turba processit, quae erat tota gentilium: nam nemo in
 illo uico nouerat Christianum. uerum ad famam tanti uiri cam-
 pos omnes late patentes confluentium multitudo contexerat. sensit 5
 10 Martinus operandum et adnuntiante sibi spiritu totus infremuit,
 nec mortale sonans uerbum Dei gentilibus praedicabat, saepius
 ingemescens, cur tanta Dominum Salvatorem turba nesciret. in- 6
 terea, sicut nos incredibilis circumdederat multitudo, mulier
 quaedam, cuius filius paullo ante defecerat, corpus exanime
 15 beato uiro protensis manibus coepit offerre dicens: scimus quia
 amicus Dei es: restitue mihi filium meum, quia unicus mihi est.
 iunxit se cetera multitudo et matris precibus adclamabat. tum 7
 Martinus uidens pro expectantium salute, ut postea nobis ipse
 dicebat, consequi se posse uirtutem, defuncti corpus propriis
 20 manibus accepit: et cum spectantibus cunctis genua flexisset,
 ubi consummata oratione surrexit, uiuificatum paruolum matri
 reddidit. tum uero multitudo omnis in caelum clamore sublato 8
 Christum Deum fateri, postremo cuncti cateruatim ad genua
 beati uiri ruere coeperunt, fideliter postulantes ut eos faceret
 25 Christianos. nec cunctatus, in medio ut erant campo, cunctos 9
 inposita uniuersis manu catechumenos fecit, cum quidem ad nos
 conuersus diceret, non inrationabiliter in campo catechumenos
 fieri, ubi solerent martyres consecrari.

1 praetermisisset miror *V* 2 suscitavit *AF*: suscitaret *V*, suscita-
 uerit *v* 3 de idoneo *V*: de minus idoneo *AFv*, de me minus id. *BM*
 4 nescio qua *AFV*: nescio quae, qua *v* || carnutum *B* 5 habitan-
 tum *V* 8 Christum *F* corr. et *v* 9 sensit *V*: sensit hic *AFv*
 11 uerba *V* 12 ingemescens *AVv* 13 multitudo — defecerat *om. F*
pr. m. 14 exanimum *v* 16 est mihi *v* 17 adclamabat (accl. *F*)
AFMV: acclamat *v* 19 se *om. V* 20 spectantibus *BMV*: expectan-
 tibus *AFQ*, inspectantibus *v* 21 ubi — surrexit *om. V* || paruulum *AFv*
 22 reddidit 2 *codd. Gis. et V*: restituit *AFv* 23 deum *ABFV*: do-
 minum *v* || fateri dixere *F* || postremum *AF* 24 fideliter *V* 25 erant
AV: erat *Fv* 26 catechuminos *V*, item paulo post 28 solent *AFQ*

5 Vicisti, inquit Postumianus, Galle, uicisti, non utique me,
 qui Martini sum potius adsertor et qui haec omnia de illo uiro et
 sciui semper et credidi, sed eremitas omnes anachoretasque uicisti.
 2 nemo enim illorum, sicut Martinus hic uester, immo noster,
 mortibus imperauit. meritoque hunc iste Sulpicius apostolis con- 5
 parat et prophetis, quem per omnia illis esse consimilem fidei
 3 uirtus ac uirtutum opera testantur. sed perge quaeso, quamquam
 nihil magnificentius audire possumus, perge tamen, Galle, quod
 etiam nunc de Martino superest sermonis euoluere. nam etiam
 minima illius et cotidiana animus festinat agnoscere, quia mi- 10
 4 nima illius aliorum maximis maiora esse non dubium est. Ita
 faciam, Gallus inquit: uerum id, quod dicturus sum, ipse non
 uidi, prius enim gestum est, quam me illi uiro iungerem: sed
 factum celebre est, fidelium fratrum, qui interfuerant, sermone
 5 uulgatum. eo fere tempore, quo primum episcopus datus est, 15
 fuit ei necessitas adire comitatum. Valentinianus tum maior
 rerum potiebatur. hic cum Martinum ea petere cognouisset, quae
 praestare nolebat, iussit eum palatii foribus arceri: etenim ad
 animum illius inmitem ac superbum uxor accesserat Arriana,
 quae totum illum a sancto uiro, ne ei debitam reuerentiam prae- 20
 6 staret, auerterat. itaque Martinus, ubi semel adque iterum su-
 perbum principem adire temptauit, recurrit ad nota praesidia:
 cilicio obuoluitur, cinere conspergitur, cibo potuque abstinet,
 7 orationem noctibus diebusque perpetuat. septimo die adsistit ei
 angelus: iubet eum ad palatium ire securum, regias fores quam- 25
 libet clausas sponte reserandas, imperatoris spiritum superbum
 8 molliendum. igitur istiusmodi praesentis angeli confirmatus ad-

1 Postumianus (*minio*) uicisti inquit *V* 2 assertor *AF* 3 anachoretasque *V* 6 quem *F* corr. ex quae 7 testatur *V* || quamquam *AF*
 8 possumus *F* pr. m. 11 non *BV*: nulli *AFv* 12 et gallus (*minio*)
 ita faciam inquit *V* || inquit. uerum inquit id *F* 13 gestum *V*: gesta
 res *AFv* || illi uiro] illo *F* corr. in illi 14 interfuerunt *V* *haud scio an*
recte 15 eo *BV*: eodem *AFv* 16 ualentianus *V* 17 rerum *Fv*:
 rerum summa *A*, regno *B*, rerum omnium potiebatur imperiuest (*sic*) *V*
 || hic *V*: is *AFv* || petere cogn. quae *om.* *V* 21 auerteret *F* pr. m.
 22 adire *FQV*: frustra adire *Av* 23 abstinet. *F* 24 orationem
BMV: orationibus *A* et pr. m. *F*, orationes *F* corr. et *v* || noctibus die-
 busque *BMV*: diebus noctibusque *AFv* || septimo uero *AFv* || adsistit
V: adstitit *AFv* 27 confirmatus est *F* pr. m. et *Q*

loquio et fretus auxilio palatium petit. patent limina, nullus obsistit: postremo usque ad regem nemine prohibente peruenit. qui cum uenientem eminus uideret, frendens cur fuisset admissus, nequaquam adsurgere est dignatus adstanti, donec regiam sellam ignis operiret ipsumque regem ea parte corporis, qua sedebat, adflaret incendium. ita e solio suo superbus excutitur et Martino inuitus adsurgit: multumque complexus quem spernere ante decreuerat, uirtutem sensisse diuinam emendatio fategatur: nec expectatis Martini precibus prius omnia praestitit quam rogaretur. conloquio illum adque conuiuio 10 frequenter adsciuit: postremo abeunti multa munera obtulit, quae uir beatus, ut semper, paupertatis suae custos cuncta reiecit.

Et quia palatium semel ingressi sumus, licet diuersis in 6 palatio temporibus gesta conectam: nequaquam enim praetermittendum uidetur circa Martini admirationem reginae fidelis exemplum. Maximus imperator rempublicam gubernabat, uir omni 2 uita merito praedicandus, si ei uel diadema non legitime tumultuante milite inpositum repudiare uel armis ciuilibus abstinere 4 licuisset: sed magnum imperium nec sine periculo renui nec sine armis potuit retineri. hic Martinum saepius euocatum receptum- 3 que intra palatium uenerabiliter honorabat: totus illi cum eo sermo de praesentibus, de futuris, de fidelium gloria, de aeternitate sanctorum, cum interim diebus ac noctibus de ore Martini 5 regina pendebat: euangelico illo non inferior exemplo pedes sancti fletu rigabat, crine tergebat. Martinus, quem nulla um- 4 quam femina contigisset, istius adsiduitatem, immo potius seruitutem non poterat euadere. non illa opes regni, non imperii dignitatem, non diadema, non purpuram cogitabat: diuelli a 5 Martini pedibus solo strata non poterat. postremo a uiro suo poscit, dicens Martinum uterque compellant, ut ei remotis omnibus ministris praeberet sola conuiuium. nec potuit uir beatus

1 petiit *A* || patent *om. F* 3 frendens *V*: infrendens *AFv* 6 e *V*:
om. AFv 8 sensisse se *A* 15 conectam *FV*: connectam *Av* 18 uita-
AMV et pr. m. F: uitae *F corr. et v* 21 retineri *V*: teneri *AFv*
22 ille *F pr. m.* 25 penderet *A* 26 crine tergebat *om. F* 29 de-
uelli *F pr. m.* 31 poscit *BV*: poposcit *AFv* || dicens *V*: dein *AF*,
deinde *v* || compellant *AV*: compellunt *Fv*

- obstinatius reluctari. conponitur castus reginae manibus apparatus: sellulam ipsa consternit, mensam admouet, aquam manibus subministrat, ciūm, quem ipsa coxerat, adponit. ipsa illo edente eminus secundum famulantium disciplinam solo fixa consistit immobilis, per omnia ministrantis modestiam et humilitatem exhibens seruientis: miscuit ipsa bibituro et ipsa porrexit.
- 6 finita cenula fragmenta panis absumpti micasque collegit, satis fideliter illas reliquias imperialibus epulis anteponebat. beata mulier, tantae pietatis adfectu illi merito comparanda, quae uenit a finibus terrae audire Salomonem, siquidem simplicem se-
- 7 quamur historiam. sed fides reginarum est conferenda, quod mihi liceat separata mysterii maiestate dixisse: illa expetiit audire sapientem, ista non tantum audisse contenta meruit seruire sapienti.
- 7 Ad haec Postumianus, iam dudum, inquit, Galle, audiens te loquentem uehementer admiror reginae fidem: sed ubi illud est, quod nulla umquam femina ferebatur propius adstitisse Martino?
- 2 ecce ista regina non solum adstitit, sed etiam ministrauit. et uereor ne isto aliquantulum se tueantur exemplo qui libenter feminis inseruntur. Tum Gallus, quid tu, inquit, non uides, quod solent docere grammatici, locum, tempus et personam? propone enim tibi ante oculos captum in palatio imperatoris precibus ambiri, reginae fide cogi, temporis necessitate constringi, ut clausos carcere liberaret, exiliis datos restitueret, bona adempta rehiberet: haec quanti putas constare episcopo debuisse, ut pro his omnibus non aliquantulum de rigore propositi relaxaret? uerumtamen quia occasione huius exempli male usuros esse aliquos arbitraris, illi uero felices erunt, si a disciplina exempli istius non recedant. uideant enim, quia Martino semel

1 reluctare *V* || castis *F* corr. 4 edente *V* et 2 optimi libri *Giselini*: sedente *AFv* || constitit *B* 7 cenula *AF*, coenula *v* || absumpti *AV*: assumpti *Fv* || colligit *V* 10 salomonem *V*, sapientiam salomonis *FM*

11 sed *AFQV*: sed si *v* 12 expetit *F* 13 meruit *V*: sed et meruit *AFv* 15 Et postumianus *V* || galle te loquente *F* 16 illud ubi *AFv*

17 adstitisse *V* 18 fort. ministrauit ei. uereor 20 inserentur *Q* || tum] et *V* || non uides — personam om. *F* pr. m. 21 dicere *V* 24 datos *FV*: dampnatos *A* || bona ad. rehiberet om. *AF* et alii 25 redhiberet 2 codd. *Gisel.* || putas *v* || stare *F* pr. m. 28 aliquos om. *Vv* 29 exempli istius *BMV*: exempli istius uiri *FQv*, istius uiri exempli *A*

tantum in uita iam septuagenario non uidua libera, non uirgo
lasciuens, sed sub uiro uiuens, ipso uiro pariter supplicante, re-
gina seruiuit et ministravit edenti, non cum epulante discubuit:
nec ausa participare conuiuium, sed deferebat obsequium. disce 5
igitur disciplinam: seruiat tibi matrona, non imperet, et ser-
uiat, non recumbat: sicut Martha illa ministravit Domino, nec
tamen est adscita conuiuio: immo praelata est ministranti, quae
uerbum potius audiebat. sed in Martino ista regina utrumque
compleuit: et ministravit ut Martha, et audiuit ut Maria. quodsi 6
quis hoc uti uoluerit exemplo, per omnia teneat: talis causa sit
talisque persona, tale obsequium, tale conuiuium, et in omni
uita semel tantum.

Praclare, inquit Postumianus, nostros istos, ut Martini 8
non egrediantur exemplum, tua constringit oratio, sed profiteor
tibi quia haec surdis auribus audientur. nam si Martini seque- 2
remur uias, numquam causas de osculo diceremus et uniuersis
scaenae opinionis opprobriis careremus. ceterum, sicut tu soles
dicere, cum edacitatis argueris, Galli sumus: ita nos in hac
parte numquam nec Martini exemplo uel tuis disputationibus
corrigemur. uerumtamen haec nobis iam dudum agentibus, quid 3
tu tam obstinate, Sulpici, taces? Ego uero, inquam, non solum
modo taceo, sed olim de istis tacere disposui. nam quia quan-
dam uiduam uagam, nitidulam, sumptuosam obiurgauerim la-
sciuius uicitantem, itidemque uirginem adulescenti cuidam mihi

1 uita *ABFMQV*: uita sua *v* 2 sub uiro uiuens *om. V* 3 mini-
stravit edenti *V*: ministravit. Haec edenti (edente *A*) *AFQ*, ministravit.
haec edenti adstitit *v* 4 ausa *V*: ausa est *AFv* || participari conuiuio *v*
5 nec imperet *F* || et *om. F in rasura* 6 deo *V* 7 adscita — prae-
lata est *om. V* 8 audiuit *A* 10 teneat *V*: teneat exemplum *AFv*
13 et postumianus (*minio*) praclare inquam *V* || nostros *om. V*
14 egrediantur *V* 16 numquam — diceremus et *om. V et cod. Trudo-*
nensis (Giselini), in alio Gis. libro eadem erasa sunt || uniuersis *F*,
sed is in *titura*, uniuersa *A* 17 scaenae *F*, sed c *erasa* || opinionis** *F*,
opinionis et *A* || obprobriis *A* || ceterum *V*: uerum *AFv* 19 nec *V*:
uel *AFv* 20 corrigemur *V*: corrigendi (— dos *corr.*) fatemur *Fv*, corri-
gendi. fatemur teuthones sumus *A* 21 sulpicii *V*; additum *minio in*
codem (post taces) seuerus sulpicius || ego uero *V*: egone *ABFQ*, ego *v*
|| inquam *B et corr. F: om. V*, inquit *AQ* 22 disui *V* 24 uiuentem
2 *codd. Gisel.* || mihi caro *om. V*

- caro indecentius adhaerentem, cum quidem ipsam frequenter
audissem alios etiam, qui talia agerent, increpantem, tanta
mihi omnium feminarum cunctorumque monachorum odia con-
ciui, ut aduersum me utraeque legiones iurata bella susceperint.
4 unde quaeso taceatis, ne etiam quod uos loquimini ad meam 5
referatur inuidiam. tota nobis istorum memoria relinquatur: ad
5 Martinum potius reuertamur. tu Galle, ut adgressus es, coeptum
opus explica. Tum ille, iam quidem uobis, inquit, tanta nar-
raui, ut satisfacere studiis uestris meus sermo debuerit: sed quia
uoluntati uestrae non obsecundare mihi non licet, quantum ad-10
6 huc diei superest loquar. nam certe dum stramen illud, quod in
lectos nostros paratur, aspicio, subuenit in memoriam etiam de
7 stramine, in quo Martinus iacuerat, factam esse uirtutem. res
ita gesta est. Claudiomagus uicus est in confinio Biturigum ad-
que Turonorum. ecclesia ibi est celebris religione sanctorum nec 15
minus gloriosa sacrarum uirginum multitudine. praeteriens ergo
8 Martinus in secretario ecclesiae habuit mansionem. post disces-
sum illius cunctae in secretarium illud uirgines intruerunt: ad-
lambunt singula loca, ubi aut sederat uir beatus aut steterat,
9 stramentum etiam, in quo iacuerat, partiuntur. una earum post 20
dies paucos partem straminis, quam sibi pro benedictione colle-
gerat, energumeno, quem spiritus erroris agitabat, de ceruice
suspendit. nec mora, dicto citius eiecto daemone persona cu-
rata est.
- 9 Per idem fere tempus Martino a Treueris reuertenti fit obuiam 25
uacca, quam daemon agitabat: quae relicto grege suo in homi-
nes ferebatur et iam multos noxie petulca confoderat. uerum ubi

1 adherenti V 2 alios — increpantem] de eius amore profitentem V solus
|| quia talia BM 3 consciui V, concitauit AFv 4 ut om. F || utrequae
legionis V || suscipere F 5 quod BV: hoc quod AFv 6 uobis AFv ||
memoria V: mentio AFv 8 ille] gallus V 10 mihi non licet AFQV:
nefas mihi est Gisel. ex suis 11 dies AFQ 14 Claudiomagus BMV: Clau-
diomachus AF, Claudiomachus v 15 turonum F || ecclesiam V 16 mul-
titudine BMV: multitudo AFv 18 cunctae — illud om. V || irruunt AB
|| alambunt A 20 stram. F corr. e sacramentum || iacuerat cod. Vor-
stii: iacuerunt V, quieuerat AFv 22 inergumino V 23 curata V et
cod. Vorstii: purgata AFv 27 noxiae V, noxie F, sed e in ras.
|| petula F, petulans M

nobis coepit esse contigua, ii qui eam eminus sequebantur, prae-
dicere magna uoce coeperunt ut caueremus. sed postquam ad nos 2
toruis furibunda luminibus propius accessit, Martinus eleuata
[obuiam] manu pecudem consistere iubet: quae mox ad uerbum
1 illius stare coepit immobilis, cum interea uidit Martinus dorso 3
illius daemonem supersedentem: quem increpans, discede, in-
quit, funeste, de pecude et innoxium animal agitare desiste.
paruit nequam spiritus et recessit. nec defuit sensus in bucula, 4
quin se intellexeret liberatam: ante pedes sancti recepta quiete
10 prosternitur, dein iubente Martino gregem suum petiit seque
agmini ceterarum oue placidior immiscuit. hoc illud fuit tempus, 5
quo inter medias flammis positus non sensit incendium, quod
mihi non arbitror esse referendum, quia hoc plenius iste Sul-
picius, licet in libro suo praeteritum, in epistula tamen postea,
15 quam ad Eusebium, tunc presbyterum, modo episcopum fecit,
exposuit: quam tu, Postumiane, aut credo legisti, aut si in-
cognita tibi est, cum libuerit, in promptu ex illo armario habes:
nos ab illo omissa referemus.

Quodam tempore, cum dioeceses circuitet, uenantium agmen 6
1 incurrimus. canes leporem sequebantur: iamque multo spatio
uicta bestiola, cum undique campis late patentibus nullum esset
effugium, mortem imminentem iam iamque capienda crebris fle-
ribus differebat. cuius periculum uir beatus pia mente miseratus
imperat canibus, desisterent sequi et sinerent abire fugientem.
2 continuo ad primum sermonis imperium constiterunt: crederes
uinctos, immo potius adfixos in suis haerere uestigiis. ita lepu-
sculus persecutoribus alligatis incolumis euasit.

Operae pretium autem est, etiam familiaria illius uerba, spi- 10
ritualiter salsa, memorare. quem recens tonsam forte conspe-

1 hii A, hi FVv || praedicare 2 codd. Gis. 4 obuiam om. V, cf.
tamen uit. Mart. 13, 8 || iubet om. F pr. m. iussit F corr. 5 uidit V:
uidet AFv 6 descende BM 10 deinde v || petiit ABMV: petit Fv
14 libro suo praeterito V 15 tum AF 18 referimus AFv
19 Quodam BV: Quodam autem AFv || cum V: dum AFv || iocisis V
1 circumiret A || agmini Q et 2 libri Gisel. 24 ut desisterent AFv
25 continuo V: qui continuo AFv || imperium sermonis F, sed
imp. additum m. 2; sermonis eius imp. B 26 uestigis F 28 autem
V s. l. habet || spiritualiter salsa B: spiritaliter sancta V, spiritali sale

- xerat. euangelicum, inquit, mandatum ista conpleuit: duas habuit tunicas, unam earum largita est non habenti: ita ergo et 3 uos facere debetis. item cum subulcum algentem ac paene nudum in pellicia ueste uidisset, en, inquit, Adam [eiectus de paradiso] in ueste pellicea sues pascit: sed nos illo uetere deposito, 5 4 qui adhuc in isto manet, nouum Adam potius induamus. boues ex parte prata depauerant, porci etiam nonnulla suffoderant: pars cetera, quae manebat inlaesa, diuersis floribus quasi picta uernabat. speciem, inquit, gerit pars illa coniugii, quae a pecore depasta etsi non penitus gratiam amisit herbarum, nullam 10 tamen florum retinet dignitatem: illa uero, quam porci pecora immunda foderunt, fornicationis imaginem foedam protendit: ceterum illa portio, quae nullam sensit iniuriam, gloriam uirginitatis ostendit: herbis fecunda luxuriat, foeni in ea fructus exuberat et ultra omnem speciem distincta floribus quasi gemmis 15 micantibus ornata radiat. beata species et Deo digna: nihil enim 5 uirginitati est comparandum. ita et illi, qui coniugia fornicatione comparant, uehementer errant, et illi qui coniugia uirginitati 6 aequanda aestimant, miseri penitus et stulti sunt. uerum haec a sapientibus tenenda distinctio est, ut coniugium pertineat ad 20 ueniam, uirginitas spectet ad gloriam, fornicatio deputetur ad poenam, nisi satisfactione purgetur.
- 11 Miles quidam cingulum in ecclesia, monachum professus, abiecerat: cellulam sibi eminus in remoto quasi eremita uicturus erexerat. interea astutus inimicus uariis cogitationibus brutum 25 pectus agitabat, ut coniugem suam, quam Martinus in monasterio puellarum esse praeceperat, uoluntate mutata secum potius uellet habitare. adit ergo Martinum fortis eremita et quid

condita *v*, *F* corr. et aliquot libri *Giselini*, ut uidetur, spiritaliter (uel spiritaliter) sale condita *AMQ*

3 iterum *F* || humunculum *V* solus 4 pellicea *v* || eiectus de parad. om. *V* 5 oues pascit *V* 6 adhuc — induamus om. *V* || Adam om. *Q*

8 remanebat *F* 9 a *BV*: om. *AFv*, quā pecora depasta sunt *F* corr. m. 2 11 porci] add. in *F* m. 2 id est 12 foeda *A*, foedera *V* || praetendit *AFv* 14 luxuriatur *A* || faeni *V*, feni *A* 16 radiauit *V* 17 fornicationi — qui coniugia om. *V* 19 existimant *B* et 2 alii codd. apud de Prato 24 heremita *AFV*, item paulo post 28 adit *BM*: adiit *AFVv* || et quid *AMV*: quid *Fv*

haberet animi confitetur. ille uero uehementer abnuere, feminam uiro rursus, iam monacho, non marito, incongrua ratione misceri. postremo cum miles insisteret, adfirmans nihil hoc proposito esse nociturum: se solo coniugis uti uelle solacio, porro ne rursus se in sua reuoluerent, non esse metuendum: se esse militem Christi, illam quoque in eadem militiae sacramenta iurasse: pateretur episcopus sanctos et sexum suum fidei merito nescientes pariter militare. tum Martinus — uerba uobis ipsa dicturus ³ sum — dic mihi, inquit, si umquam in bello fuisti, si in acie ¹⁰ constitisti? at ille respondens, frequenter, inquit, in acie steti et in bello frequenter interfui. ad haec Martinus: dic mihi ergo: ⁴ numquid in illa acie, quae armata in proelium parabatur aut iam aduersus hostilem exercitum conlato comminus pede dstricto ense pugnabat, ullam feminam stare aut pugnare uidisti? tum ⁵ demum miles confusus erubuit, gratias agens errori suo se non fuisse permissum, nec aspera increpatione uerborum, sed uera et rationabili secundum personam militis comparatione correctum. Martinus autem conuersus ad nos, sicut eum frequens fratrum ⁶ turba uallauerat, mulier, inquit, uirorum castra non adeat, ¹⁵ acies militum separata consistat: procul femina in suo degens tabernaculo sit remota. contemptibilem enim reddit exercitum, si uirorum cohortibus turba feminea misceatur. miles in acie, ⁷ miles pugnet in campo: mulier se intra mitorum munimenta contineat. habet et illa gloriam suam, si pudicitiam uiro absente ¹⁸ seruauerit: cuius haec prima uirtus et consummata uictoria est, non uideri.

1 ueh. cepit abnuere *F corr.* . 3 insisteret *V et cod. Vorstii*: instaret *AFv* 5 in sua (*i. e. in coniugii iura*) *AFMQV*: in sua uitia *v* 6 in eadem *V*: in eadem eiusdem *AFv* 7 sanctos *Giselinus*: scs *AFV*, et sic uel sanctus *plerique* || et *B et pr. m. F*: om. *AV*, eos *M et corr. F*; cf. de Prato ad h. l. || suum om. *F* 10 ad ille *V* 11 in bello *V*: bello *AFv* 12 et fin illa *v* || armata in *F partim in litura m. 2* || proelium *ABM*: proelio *FFv* || mittebatur *A pr. m.* || aut iam *AFQV*: aut cum iam *v* 13 hostile (*om. exercitum*) *V* || conlato *V*: collocato *AM*, conlocata (*-to corr.*) *F*, collocatus *Q* || cominus *v* || dstricto *libri et v*, sed stricto *F* 14 pugnabas *FQ* || tum *BMV*: tunc *AFv* 19 ita dicebat mulier inquit *V* 20 in suo om. *F pr. m.* 22 choortibus *V* 23 pugnat *V* 24 illam *V* 25 casta (*caste corr.*) seruauerit *A* || confirmata *V*

12 Illud uero, Sulpici, meminisse te credo, quo affectu nobis, cum et tu coram adesses, illam uirginem praedicarit, quae ita se penitus ab omnium uirorum oculis remouisset, ut ne ipsum quidem ad se Martinum, cum eam ille officii causa uisitare uellet, admiserit. nam cum praeter agellum illius praeteriret, in quo se ante complures annos pudica cohibuerat, audita fide illius adque uirtute deuertit, ut tam inlustis meriti puellam religioso officio episcopus honoraret. nos consequentes gauisuram illam uirginem putabamus, siquidem hoc in testimonium uirtutis suae esset habitura, ad quam tanti nominis sacerdos depositus proposito rigore uenisset. uerum illa fortissimi uincula propositi ne Martini quidem contemplatione laxauit. ita uir beatus accepta per aliam feminam excusatione laudabili ab illius foribus, quae se uidendam salutandamque non dederat, laetus accessit. o uirginem gloriosam, quae ne a Martino quidem passa est se uideri! o Martinum beatum, qui illam repulsam non ad contumeliam suam duxit, sed magnificans illius cum exultatione uirtutem inusitato in his dumtaxat regionibus gaudebat exemplo! ergo cum haut longe ab illa uillula nos manere nox imminens coegisset, xenium beato uiro eadem illa uirgo transmisit: fecitque Martinus, quod ante non fecerat — nullius enim ille umquam xenium, nullius munus accepit —: nihil ex his, quae uirgo uenerabilis miserat, refutauit, dicens benedictionem illius a sacerdote minime respuendam, quae esset multis sacerdotibus praefereunda. audiant, quaeso, uirgines istud exemplum, ut fores suas, si eas malis obsistere uolunt, etiam bonis claudant, et, ne ad se improbis sit liber accessus, non uereantur excludere etiam sacerdotes. totus hoc mundus exaudiat: uideri se a Martino

1 illud V, illū A || sulpicii V 2 praedicarit BMV: praedicaret AFv || ita om. F 5 praeter in F *erasum est*, per M 6 ante V: iam ante AFv || cohibuerat V: cohibebat AFv 7 deuertit AFV: diuertit Fv 9 in om. F in *rasura* 10 esset habitura AMV: esse (om. F 1 m.) habituram Fv 11 proposito B || fortissima B || uincta F 12 nec F (sed u. 15 idem ne) 14 uidendam se AFv 16 o om. V || illum repulsum F corr. 18 inusitatum — exemplum FQ 19 aut V 20 senium V, item paulo post 21 ante FV: antea Av 22 nihil AFQV: nihil uero v 26 malis obsistere uolunt BV: mali obsidere uoluerint AFv 27 reuereantur F corr. 28 exaudiat AFQV: audiat v

uirgo non passa est. non utique illa quemcumque a se reppulit sacerdotem, sed in eius uiri conspectum puella non uenit, quem uidere salus uidentium fuit. quis autem hoc praeter Martinum 9 sacerdos non ad suam iniuriam rettulisset? quos aduersum sanctam uirginem motus quantasque iras mente concepisset? haereticam iudicasset et anathemandam esse decreuisset. quam uero 10 illi beatæ animæ illas uirgines praetulisset, quæ erebris occurribus ubique se praebent obuias sacerdoti, quæ conuiuia sumptuosa disponunt, quæ una pariter discumbunt! sed quo me 11 ducit oratio? paululum iste liberior sermo reprimendus est, ne in aliquorum forsitan incurrat offensam: etenim infidelibus obiurgationis uerba non proderunt, fidelibus autem satisfaciet exemplum. uerum ego ita uirtutem huius uirginis praedico, ut tamen nihil illis, quæ ad Martinum uidendum ex 12 longinquis regionibus saepe uenerunt, arbitrer derogandum, siquidem hoc beatum uirum frequenter affectu etiam angeli frequentarint.

Ceterum hoc, quod dicturus sum, Sulpici, hoc te — me autem 13 intuebatur — teste perhibeo. Quodam die ego et iste Sulpicius 14 pro foribus illius excubantes iam per aliquot horas cum silentio sedebamus, ingenti horrore et tremore, ac si ante angeli tabernaculum mandatas excubias duceremus, cum quidem nos, clauso cellulae suae ostio, ibi esse nesciret. interim conloquentium mur- 2 mur audimus et mox horrore quodam circumfundimur ac stupore,

1 qualemcumque *cod. Vorstii* 3 uiuentium *F* || hoc *V*: hoc alius *AFv* 6 anathemandam *V*: anathematizandam *AFv*; cf. *Salmas. ad Tertull. de pallio p. 225* 9 discumbunt *V* et *cod. Vorstii*: accumbunt *AFv* 12 fidelibus *V* || satisfaciet *ABF*: satisfacit *V*, satisfaciât *v* 16 frequentauerunt *B*, uisitarunt *A* 18 hoc *V*: id *AFv* || Sulpici *V* et *cod. Lazii* (*sed V* sulpicii): Postumiane *AFv* || te *V*: tibi *AFv*, isto tibi *F* *corr.* (*al. te ante teste habent*) 19 teste *BMV*: teste recte *AFv*. Post perhibeo additum est in marg. *V* manu saec. IX—X: hic demitte usque ad finem libri istius. id est usque ad crucem † et notam asteriscum, quæ nota exstat ad calcem capitis 14; de qua adnotatione de Prato bene hoc monuit: Sane Paulinus ipse hoc dialogo quæ sequuntur omnia omisit, non tamen Fortunatus, qui locum de Antichristo tantum silentio inuoluit.

20 illius *om. V* 21 honore *AFQ* 22 mandatis *F pr. m.* || nos *BV*: post ostio habent *AFv* || clausos *V* 24 audimus *BMV*: audiuius *AFv* || horrere *F pr. m.* || ac stupore *V*: ac obstupescences *AF*, ac obstupentes *v*

esset oratio, nox ipsa cogebat hucusque prolatum finire sermonem. uerum quia de Martini uirtutibus nequaquam explicari uniuersa potuerunt, haec uos hodie audisse sufficiat, cras reliqua dicemus. ita pariter accepta hac Galli sponsione surreximus.

DIALOGVS TERTIVS.

1 Lucescit hoc, Galle: surgendum est. nam, ut uides, et Postumianus instat et hic presbyter, qui hesterno auditorium amisit, exspectat, ut quae de Martino nostro in hodiernum diem explicanda distuleras, debitor sponsionis euoluas. non ignarus quidem 10 iste omnium, quaecumque memoranda sunt, sed dulcis et grata cognitio est etiam nota relegenti, siquidem natura ita comparatum sit, ut meliore quis conscientia se nosse congaudeat, quae multorum testimoniis non esse incerta cognoscat. nam [et] hic a prima adulescentia Martinum secutus nouit quidem omnia, sed 15 libenter cognita recognoscit. fatebor enim tibi, Galle, Martini mihi saepius auditas esse uirtutes, quippe qui de eo etiam litteris multa mandauerim: sed per gestorum admirationem semper mihi noua sunt, quae de illo licet audita saepius reuoluuntur. proinde additum nobis Refrigerium auditorem eo inpensius gratulamur, 20 quo promptius Postumianus iste, qui haec Orienti inferre festinat, quasi sub testibus consignatam abs te accepturus est ueritatem. haec me loquente, Gallo iam ad narrandum parato, inruit turba 4 monachorum, Euagrius presbyter, Aper, Sabbatius, Agricola:

1 prolatum *V*: pertractum *Lazius*, protractum *AFv* 3 haec — sufficiat *om. V* 4 et sulpicius ita *V* || hac *BMV*: *om. AFv* 6 Explicit liber tertius *A*, Explicit liber tertius de uita S^ci Martini Dialogus secundi (sic) *F*; Finit I^r ts (i. e. tractatus) incipit sequenti die de eadem re *V*

7 hoc *V*: o *AFv*; est phrasis comica lucescit hoc iam, u. *Plauti Amph. I, 3, 45. Ter. Heaut. III, 1, 1* 8 hesternum *BM* || auditorium amisit *ABFMQV* (sed *Q* admisit): auditorio est admissus *v* 10 euoluas *om. A*, exsoluas *pauci dett.* 11 iste est *F corr. m. 2* 12 ita *om. V*, ista *A*

13 melior *V* || congaudeat *AFMQV*: gaudeat *v* 14 cognoscit *AF^r* || et *om. V* 15 sequutus *V* 18 sed — sunt] *AV*: ut — sint *F in ras. m. 2* 19 saepius audita *F* 23 ad loquendum *A* 24 Aper *om. V*, at cf. p. 199, 10 || sabbatius *V*: sebastianus *AFv*

et post paululum ingreditur presbyter Aetherius cum Calupione
 diacono et Amatore subdiacono: postremus Aurelius presbyter,
 dulcissimus meus, longiore uia ueniens anhelus occurrit. Quid, 5
 inquam, tam subito et insperati tam ex diuersis regionibus tam
 mane concurritis? Nos, inquiunt, hesterno cognouimus, Gallum
 istum per totum diem Martini narrasse uirtutes, et reliqua in
 hodiernum diem, quia nox oppresserat, distulisse: propterea ma-
 turauius frequens auditorium facere de tanta materia locu-
 turo. interea nuntiatur multos saecularium stare pro foribus, nec 6
 ingredi audentes, sed ut admitterentur rogantes. tum Aper, ne-
 quaquam, inquit, istos nobis admisceri conuenit, quia ad audien-
 dum curiositate potius quam religione uenerunt. confusus ego 7
 illorum uice, quos non admittendos esse censebat, aegre tandem
 obtinui, ut Eucherium ex uicariis et Celsum admitterent consu-
 larem, ceteri sunt repulsi. tum Gallum media in sede compo-
 nimus: qui cum diu nobili sua uerecundia silentium tenuisset, 8
 tandem ita exorsus est.

Conuenistis, inquit, ad me audiendum, uiri sancti et disertī, 2
 sed religiosas potius quam doctas aures, ut arbitror, adtulistis,
 audituri me fidei testem, non oratoris copia locuturum. quae
 autem hesterno dicta sunt, non reuoluam: illa qui non audierunt,
 ex scripturis cognoscent. noua Postumianus expectat nuntiaturus 2
 Orienti, ne se in comparatione Martini praeferat Occidenti. ac
 primum gestit animus, quod Refrigerius in aurem suggerit, ex-
 plicare: res in Carnutena gesta est ciuitate. 3

1 presbyter *V*: presbyter noster *AFv* || Etherius *v* || calupione *BV*:
 calyppione *A*, calyppiono *F*, Callipione *v*, Calliopio *Barthius* 3 lon-
 giori *A* || occurrit *BMV*: cucurrit *AFv* 4 et *V*: et tam *AFv*, tam *B*
 || tam (*ante ex*) *deletum in V eadem manu* 5 Et illi nos *V* || inquit
AFV 8 de tanta materia *V et cod. Vorstii*: tantam materiam *AFv*
 10 rogantes *BV*: orantes *AFv* 11 inquit istos *AF*: quidem istos
V, istos inquit *v* 12 ergo *F pr. m.* 13 tandem *ed. Parisina*:
 tamen *libri* 14 admitteret *B* 15 repulsi sunt *F* || in media *A*
 17 tamen *F pr. m.* 18 uiri sancti *V*: et sancti *AFv* 19 uti *v*
 20 fidei testem *V*: fidei testes *AF*, fide teste *Q*, fide testis *v* 22 scrip-
 turis *V*: scriptore *B*, scriptis *AFv* || cognoscent *BV*: recognoscent *AFv*
 24 explicare *BFV*: explicari *Av* 25 carnutena *V*: carnutum *B*, car-
 notena *AFv*

Paterfamilias quidam duodecennem filiam ab utero mutam Martino coepit offerre, poscens ut linguam ligatam meritis suis
 4 sanctis uir beatus solueret. ille cedens episcopis, qui tum forte
 latus illius ambiebant, Valentino adque Victricio, inparem se
 esse tantae moli, sed illis quasi sanctoribus nihil impossibile fa-
 5 tebatur. at illi pias preces una cum patre supplici uoce iungentes
 orare Martinum ut sperata praestaret. nec cunctatus ultra —
 utrumque praeclarum, et ostendendo humilitatem nec differendo
 pietatem — iubet circumstantis populi multitudinem submoueri:
 episcopis tantum et puellae patre adsistentibus in orationem suo
 6 illo more prosternitur. dein pusillum olei cum exorcismi prae-
 fatione benedicit, adque ita in os puellae sanctificatum liquorem,
 7 cum et linguam illius digitis teneret, infudit. nec fefellit sanctum
 uirtutis euentus. patris nomen interrogat: mox illa respondit.
 proclamat pater cum gaudio pariter et lacrimis Martini genua
 15 complexus, et hanc primam se filiae audisse uocem cunctis stu-
 pentibus fatebatur. ac ne cuiquam id incredibile forte uideatur,
 perhibeat uobis praesens Enagrius testimonium ueritatis: nam
 res ipso praesente tum gesta est.
 3 Paruum illud est, quod nuper Arpagio presbytero referente cog-
 2 noui, sed non praetermittendum uidetur. Auitiani comitis ux-
 orem misisse Martino oleum, quod ad diuersas morborum causas
 necessarium, sicut est consuetudo, benediceret: ampullam ui-
 tream istiusmodi fuisse, ut rotunda in uentrem cresceret ore pro-
 ducto, sed oris extantis concauum non repletum, quia ita moris
 25 sit uascula complere, ut pars summa umbonibus obstruendis li-

1 paterfamilias quidam *V*: pater filiam *AF*, paterfamilias *v* || duodecennem *ed. Ald.* || filiam ab u. mutuam *MV*: ab u. mutam puellam *AFv*

3 scis *AV*: scs *Fv* || uir beatus *V*: *om. AFv* || solueret *V*: absolueret *AFv* 4 ualentino *V*: ualentiano *F pr. m.* ualentiniano *AF²v*

7 orauere *F corr.* 9 circumstantes *V* 11 ille *Q* || more *om. F pr. m.* || pusillum *M* 13 infundit *A* 14 respondet *ed. Ald.* 16 et] dicit *V*, *haud scio an recte, si uerba sic distinguas*: dicit hanc pr. se f. audisse uocem: cunctis stup. fatebatur 17 fatetur *coni. de Prato*

20 Paruum *BM*: Parum *AFVv* || arpagio *AFV*: Harpagio *v* 22 ad uersas *V* 23 ampullam *BFV*: ampullulam *AFv* 24 rotundam *B*, rotundum *coni. de Prato* 25 ita *BV*: id *AF* 26 uascula *AFV*: uascula illa *v* || complere *AFV*: compleri *v* || summa umbonibus *de Prato*: summabonibus *V*, summa *om. AFv*

bera relinquantur. testabatur presbyter uidisse se oleum sub Mar-
tini benedictione creuisse, quoad exundante copia superne dif-
fluere: eademque, dum ad matremfamilias uasculum referretur,
ferbuisse uirtute: nam inter manus pueri portantis ita semper 4
exundasse oleum, ut omne illius uestimentum copia superfusi
liquoris operiret: matronam ita usque ad summum labrum plenum
uasculum recepissee, ut presbyter hodieque fateatur, obdendi pessuli,
quo claudi diligentius seruanda consuerunt, in uitro illo spatium
non fuisse. mirum et illud, quod huic — me autem intuebatur — 5
memini contigisse. uas uitreum cum oleo, quod Martinus bene-
dixerat, in fenestra paululum editiore deposuit: puer familiaris
incautior linteum superpositum, ampullam ibi esse ignorans, ad-
traxit. uas super constratum marmore pauimentum decidit. cunc-
tis metu exterritis benedictionem Dei perisse, ampulla perinde
incolumis est reperta, ac si super plumas mollissimas decidisset.
quae res non potius ad casum quam ad Martini est referenda 6
uirtutem, cuius benedictio perire non potuit.

Quid illud, quod factum a quodam est, cuius nomen, quia
praesens est et prodi se uetuit, supprimitur: cui quidem tem-
pori hic etiam Saturninus interfuit. canis nobis inportunior obla- 7
trabat. in nomine, inquit, Martini iubeo te obmutescere. canis
— haesit latratus in gutture: linguam abscisam putares — obmu- 8
tuit. ita parum est ipsum Martinum fecisse uirtutes: credite
mihi, quia etiam alii in nomine eius multa fecerunt.

Auitiani quondam comitis noueratis barbaram nimis et ultra 4
omnia cruentam feritatem. hic rabido spiritu ingressus Turonum

2 quod ad *F*, quod *V* || diffueret *MV*: deflueret *AFv*; apte com-
parauit de Prato *Lucret. III, 436* et *Cic. Brut. § 316* 3 eademque —
ferbuisse uirtute *V* (sed feruuisse corr. in feruisse): eandemque — seruasse
uirtutem *codd. rell. et v* 4 reportantis *BM* 6 ita usque *ABFMV*: ita-
que *v* 7 fatetur *v* 8 consueuerunt *v* 9 miror *V* || huic] adhuc *F* sed in
ras. m. 2 10 uas om. *F pr. m.* 11 editiore om. *V* 12 ampullam *A*
|| ignorans *BV*: ignarus *AFv* 14 benedictionem dei perisse *V*: ne bene-
dictio deperisset *AFv* || ampullula *AF* 18 quod — quodam est om. *A*,
est a quodam *Fv* 19 prodi se *F* corr. e prodisse || supprimitur *V*
20 interfuit — inportunior om. *V* 21 canis *ABV*: cani *Fv*; muta-
uimus uerborum distinctionem 22 abscisam *BV*: ut abscisam *AF*, ut
abscissam *v* 24 alii etiam *A* 26 omnia *BMV*: omnes *AFv* || rabido
AM: rauido *V*, rabulo *B*, rapido *Fv* || turonus *A*

ciuitatem, sequentibus eum miserabili facie ordinibus catenatis,
 diuersa perdendis parari iubet genera poenarum, disponit po-
 2 stero die adtonita ciuitate ad opus triste procedere. quod ubi
 Martino conpertum est, solus paulo ante mediam noctem ad
 praetorium bestiae illius tendit. sed cum profundae noctis silentio 5
 quiescentibus cunctis nullus foribus obseratis pateret ingressus,
 ante limina cruenta prosternitur. interea Auitianus graui somno
 sepultus angelo ingruente percellitur: seruus, inquit, Dei ad tua
 3 limina iacet et tu quiescis? qua ille uoce percepta lecto suo tur-
 batus excutitur, conuocatisque seruis trepidus exclamat, Mar- 10
 tinum esse pro foribus: irent protinus, claustra reserarent, ne
 4 Dei seruus pateretur iniuriam. sed illi, ut est omnium natura
 seruorum, uix prima limina egressi, inidentes dominum suum
 quod somnio fuisset inlusus, negant quemquam esse pro foribus,
 ex suomet ingenio coniectantes neminem nocte posse uigilare, 15
 nedum illi crederent, in illo noctis horrore iacere ante aliena
 limina sacerdotem: idque Auitiano facile persuasum est. rursum
 soluitur in soporem: sed mox ui maiore concussus exclamat Mar-
 tinum stare pro foribus: sibi ideo nullam quietem animi corpo-
 5 risque permitti. tardantibus seruis ipse usque ad limina exteriora 20
 progreditur: ibi Martinum ut senserat deprehendit. percussus
 6 miser tantae uirtutis manifestatione, quid, inquit, mihi hoc,
 domine, fecisti? nihil te loqui necesse est: scio quid desideres,
 uideo quid requiras: discede quantocius, ne me ob iniuriam tuam
 caelestis ira consumat: satis soluerim hucusque poenarum. crede 25
 7 quia non leuiter apud me actum est, ut ipse procederem. post
 discessum autem sancti aduocat officiales suos, iubet omnes cu-
 stodias relaxari et mox ipse proficiscitur. ita fugato Auitiano lae-
 tata est ciuitas et liberata.

2 disponit *V*: disponens *AFv* || postera *v* 3 triste *V*: tam triste *AFv*

5 pertendit *M* || profundo *B* 6 nullis *F pr. m.* 9 et *om. V*

12 natura seruorum *om. V* 13 prima limina uix *A (sed add. uix m. 2)*

14 somnio *de Prato*: somno *libri* 15 suimet *F corr.* 16 necdum

V || illius noctis *F* 17 est *om. AFv* 19 sibi *q. F, sed q. erasum*

20 usque *om. AF* 21 adpraehendit *V* 22 manifestatione uirtutis

AFv 23 te loqui *AFV*: loqui te *v* 27 sancti martini *V*, martini (*om.*

sancti) *F* || custodia *v* 29 est ciuitas et liberata *AFV*: est se ciuitas

liberatam *duo codd. Gisel. et v*

Haec cum multis Auitiano referente conperta sint, tum nuper 5
 Refrigerius presbyter, quem coram uidetis, a Dagrido, fideli
 uiro ex tribunis, sub inuocatione diuinæ maiestatis audiuit, qui
 sibi hoc ab ipso Auitiano relatum esse iurabat. ceterum nolo mi- 2
 remini me hodie facere, quod hesterno non feci, ut ad singulas
 quasque uirtutes nomina testium personasque subnectam, ad quas
 si quis fuerit incredulus, quia adhuc in corpore sunt, recurrat.
 exegit id infidelitas plurimorum, qui in aliquibus, quæ hesterno 3
 memorata sunt, nutare dicuntur. accipiant ergo testes adhuc in-
 columnes adque uiuentes, quibus, quia de fide nostra dubitant,
 magis credant. sed si adeo infideles sunt, profiteor quia nec illis
 sunt credituri. miror autem quemquam, qui uel tenuem sensum 4
 religionis habeat, tantum piaculi uelle committere, ut putet quem-
 quam de Martino posse mentiri. facessat a quoquam, qui sub Deo 5
 uiuit, ista suspicio: neque enim Martinus hoc indiget, ut men-
 daciis adseratur. sed totius sermonis fidem, Christe, apud te
 deponimus, nos nec alia dixisse nec alia dicturos, quam quæ
 aut ipsi uidimus aut quæ manifestis auctoribus uel plerumque
 ipso referente cognouimus. ceterum etsi dialogi speciem, quo ad 6
 lenandum fastidium lectio uariaretur, adsumpsimus, nos pie
 praestruere profitemur historiae ueritatem. haec me extrinsecus
 inserere nonnullorum incredulitas non sine meo dolore compulit.
 sed redeat ad nostrum sermo consessum: in quo cum me tam stu- 7
 diose audiri uideam, fatear necesse est Aprum fecisse constanter,
 qui repulit infideles, eos tantum iudicans audire debere qui
 crederent. efferor, si quid creditis, spiritu et prae dolore totus 6

1 sint *ABFV*: sunt *v* 2 adagrido *V*: abagarido *AFMQ*, auagrio *B* ab
 euagrio *cod. Trudon. Gislini et v* 3 magestatis *F* 5 externo *V* 8 ex-
 git *V*: exigit *AFv* 9 nutare *F in ras. m.* 2 12 quandam *F* 13 uellet
 c. ut putent *V* 15 suspitio *AF* || nam neque *B* 16 sed *V*: sed tamen
AFv || sermonis *V*, sed *nis s. l.* || Christe apud te *BV*: apud te Christe *AFv*
 17 deponimus *B*: depromimus *AFVv*, sed *in V o m. post.* 19 quod *V*
 20 lenandum *BFQV*: leuiandum *A*, relenandum *v* 21 praestruere
AQV et pr. m. F: praestare *F corr. et v* 22 compulit *Mercerus*: com-
 pulerat *F* (sed *at corr. ex it*), compulerit (*uel comp.*) *AVv*; *cf. uar. lect.*
ad p. 205, 5 23 consensum *ABFMV* || tam *F in ras.* 24 fatear
de Prato: fateor *Vv*, fatebor *ABF* 25 repulit *Av* 26 si quid *BMV*:
 siquidem *AFv* (siquidem, credite, *ed. Aldina*, si quidem cernitis *Casp.*
Barthius)

insanio: non credunt Martini uirtutibus Christiani, quas daemones fatebantur?

- 2 Monasterium beati uiri duobus a ciuitate erat milibus disparatum: sed si quotiens uenturus ad ecclesiam pedem extra cellulae suae limen extulerat, uideres per totam ecclesiam energumenos 5 rugientes, et quasi adueniente iudice agmina damnanda trepidare, ut aduentum episcopi clericis, qui uenturum esse nescirent, daemoniorum gemitus indicaret. uidi quendam adpropiante Martino in aëra raptum manibus extensis in sublime suspendi, ut nequaquam solum pedibus adtingeret. si quando autem exorcizandum 10 daemonum Martinus operam recepisset, neminem manibus adtractabat, neminem sermonibus increpabat, sicut plerumque per clericos rotatur turba uerborum, sed admotis energumenis ceteros iubebat abscedere, ac foribus obseratis in medio ecclesiae 4 cilicio circumtectus, cinere respersus, solo stratus orabat. tūc 15 uero cerneres miseros diuerso exitu perurgueri: hos sublatis in sublime pedibus quasi de nube pendere, nec tamen uestes defluere in faciem, ne faceret uerecundiam nudata pars corporum: at in parte alia uideres sine interrogatione uexatos et sua crimina confitentes. nomina etiam nullo interrogante prodebant: ille se Ionem, 20 iste Mercurium fatebantur. postremo cunctos diaboli ministros cum ipso cerneres auctore cruciari, ut iam in Martino illud fateamur inpletum quod scriptum est: quoniam sancti de angelis iudicabunt.
- 7 Pagum quendam in Senonico annis singulis grando uexabat. 25 compulsi extremis malis incolae a Martino auxilium poposcerunt:

23 I ad Cor. 6, 2 et 3.

1 credunt *BMV*: credent *AFv* 3 dissep[aratum] *V*, fort. sep[aratum], ut *V* habet *Dial. I, 8, 1* 4 ad *F* in ras. 5 uideris *V* || inaerguminos *V* 6 damnata *F* corr., damnanda — clericis *om. V* 7 clerici *A* || qui *F* corr. e quē ut uidetur 8 indicarent *F* corr. et *B* || appropinquante *M* 9 aera *AFQV*: aere *v* 10 exorcizandorum *V* 11 recipisset *V* || adtractabat *F*, *om. V* 13 turba *V*: turbo *AFv*; turba uerborum iam legitur apud *Cic. de orat. III, § 50* et *Quintil. inst. orat. 8, 2, 17* 16 sublatis *F* pr. m. 17 uestis deflueret *F* 18 in faciem *BV*: super faciem *AFv*; receptam lectionem firmavit de *Prato coll. Hilarii lib. c. Constantium 8* et *Hieron. ep. 108, 13* 18 ad in *V*, atque in *F* 19 uideris *V* || confidentes *V* 21 fatebantur *F* pr. m. et *V*: fatebatur *AFv* || diabuli *V* 25 uexabat *BV*: uastabat *AFv*

missa per Auspiciū praefectorium uirum satis fida legatio, cuius agros specialiter grauior quam ceterorum adsuerat procella populari. sed facta ibi oratione Martinus ita uniuersam penitus libera-
uit ab ingruenti peste regionem, ut per uiginti annos, quibus postea mansit in corpore, grandinem in illis locis nemo pertulerit. quod ne fortuitum esse et non potius Martino praestitum
putaretur, eo anno, quo ille defecit, rursum incubuit rediuiua tempestas: adeo sensit et mundus uiri fidelis excessum, ut cuius uita iure gaudebat, eiusdem mortem lugeret. ceterum si ad haec
probanda quae diximus testes etiam infirmior auditor exegerit, non unum ego hominem, sed milia multa producam, et totam in testimonium uirtutis expertae Senonum aduocabo regionem. et
tamen tu, Refrigeri presbyter, credo, meministi, nuper nobis super hoc cum Romulo Auspicii illius filio, honorato et religioso uiro, fuisse sermonem: qui haec nobis tamquam inconperta referebat, et cum futuris prouentibus per adsidua damna trepidaret, ut ipse uidisti, magno secum maerore lugebat, Martinum non in haec tempora reseruatum.

Sed ut ad Auitianum recurram — qui cum in omnibus locis cunctisque in urbibus ederet crudelitatis suae infanda monumenta, Turonis tantum innocens erat: et illa bestia, quae humano sanguine et infeliciū mortibus alebatur, mitem se adque tranquillum beato uiro praesente praestabat —: memini quodam die ad eum uenisse Martinum: qui ubi secretarium eius ingressus est, uidit post tergum ipsius daemonem mirae magnitudinis adsidentem. quem eminus, ut uerbo, quia ita necesse est, parum Latino loquamur, exsufflans, Auitianus se exsufflari existimans, quid me, inquit, sancte, sic accipis? tum Martinus, non te, inquit,

1 uirum in *F* *erasum* || legatio *ABFV*: legatione *v* 2 adsueuerat *AFv* 4 ingruente *BF* (*non item V*) 5 pertulit *V* 6 esset non *V* 7 defecit *BV*: defunctus est *AFv* || rursus *v* 9 eiusdem *ABFMV*: etiam eiusdem *v* 10 exigeret *FQ* 11 hominem ego *A* || multa millia *v* 12 expertam *M*, *perperam* probante *de Prato* 14 romulo *V* corr. *e* rumulo 18 hae *V* 19 cum omnibus *V* 20 in urbibus *MV*: in *om. AFv* 22 tranquillam *F* 25 uidet *ABF* 26 ita *BMV*: et *AF*, *om. v* || est *om. BM* 27 exsufflans] *add. in V sup. lin. eadem m. in eum* || existimans ait *V* 28 accipis *BMV* (*sed V* accepis): aspicias *AFv*

- 3 sed eum, qui ceruici tuae taeter incumbit. cessit diabolus et reliquit familiare subsellium: satisque constat post illum diem Auitianum mitiorem fuisse, seu quod intellexerit egisse se semper adsidentis sibi diaboli uoluntatem, seu quod immundus spiritus ab illius consensu per Martinum fugatus priuatus est potestate 5 grassandi, cum erubesceret minister auctore nec ministrum auctor urgueret.
- 4 In uico Ambatiensi, id est castello ueteri, quod nunc frequens habitatur a fratribus, idolium noueratis grande opere constructum. politissimis saxis moles turrita surrexerat, quae in conum 10 sublimis procedens superstitionem loci operis dignitate seruabat.
- 5 huius destructionem Marcello, ibidem consistenti presbytero, uir beatus saepe mandauerat. post aliquantum tempus regressus in- 6 crepat presbyterum, cur adhuc idolii structura consisteret. ille causatus uix militari manu et ui publicae multitudinis tantam mo- 15 lem posse subuerti, nedum id facile putaret per imbecillos clerici- 7 cos aut infirmos monachos quiuisset curari. tum Martinus recurrens ad nota subsidia nocte tota in oratione peruigilat: mane orta tempestas aedem idoli usque ad fundamentum prouoluit. uerum haec Marcello teste dicta sint. 20
- 9 Aliam eius non dissimilem in simili opere uirtutem Refrigerio adstipulante perhibebo. columnam immensae molis, cui idolum superstabat, parabat euertere, sed nulla erat facultas, qua id 2 daretur effectui: tum ad orationem suo more conuertitur. uisam

1 incumbit cessit *BMV*: incubuit ita recessit *AFv* 2 post illum diem *V*: ab illo die *AFv* 3 intellexerat *F*, immo *expectares* intellexit 5 consensu *ABF'M* 6 auctore *V*: auctorem *AFv* 8 uico *BV*: uico autem *AFv* || ambaciensi *F* (ambiac. corr.), ambaciacensi *A*, ambiacensi *al.* || castello *AFMQV*: castello illo *v* || quod — a fratribus *om. V*; at *u. Paulinum quem adfert de Prato*: Vicus erat, ueteris quondam uestigia castris, Nunc famulis habitata Dei Christique ministris 9 idolium (*i. e. templum idoli, εἰδωλεῖον*) *Casp. Barthius*: idolum libri 10 molis *V* || quae in conum sublimis *B et cod. Trudon. Gisellini*: quae in tronum (thronum corr.) sublimis *V*, quae in quo collectio summitatis thronum sublimis (— mē *F*) *AFQ* 12 distructionem *V* || uir beatus saepe *om. V* 14 idoli libri || structa consisterent *V* 15 tantum *A* 16 imbecilles *Fv* 17 tunc *AF* 18 praesidia *M* || nocte tota *V*: noctem totam *AFv* || orationibus *v* 19 eadem *V* 20 sunt *AFMQ* 22 perhibebo *BQV*: perhibeo *AFv* 24 affectui *A*

certum est parilem quodammodo columnam ruere de caelo, quae
 impacta idolo totam illam inexpugnabilem molem soluit in pul-
 uerem: parum scilicet, si inuisibiliter caeli uirtutibus uteretur,
 nisi ipsae uirtutes uisibiliter seruire Martino humanis oculis cer-
 nerentur.

Idem autem Refrigerius mihi testis est, mulierem profluuiis
 sanguinis laborantem, cum Martini uestem exemplo mulieris
 illius euangelicae contigisset, sub momento temporis fuisse
 sanata.

Serpens flumen secans in ripam, in qua constiteramus, adna-
 bat: in nomine, inquit, Domini iubeo te redire. mox se mala
 bestia ad uerbum sancti retorsit et in ulteriorem ripam nobis in-
 spectantibus transmeauit. quod cum omnes non sine miraculo
 cerneremus, altius ingemescens ait: serpentes me audiunt, et ho-
 mines non audiunt.

Pisces Paschae diebus edere consuetus paulo ante horam refec-
 tionis interrogat, an haberetur in promptu. tum Cato diaconus, 2
 ad quem monasterii administratio pertinebat, doctus ipse piscari,
 negat per totum diem sibi ullam cessisse capturam, sed neque
 alios piscatores, qui uendere solebant, quicquam agere quiuisset.
 uade, inquit, mitte linum tuum, captura proueniet. contiguum 3
 flumini, ut Sulpicius iste descripsit, habebamus habitaculum.
 processimus cuncti, utpote feriatis diebus, uidere piscantem, om-
 nium spebus intentis, non incassa futura temptamina, quibus
 piscis Martino auctore Martini usibus quaereretur. ad primum 4
 iactum in rete permodico immanem esocem diaconus extraxit et
 ad monasterium laetus accurrens, nimirum ut dixit poeta nescio

2 expugnabilem V 4 oculis V et cod. Ven. (apud de Prato): etiam
 oculis AFv 6 testes V 10 fluium A || secans V et cod. Vorstii:
 secabat et AFv || in ripam scripsi: in ripa V, ripam F, ripae Av || ad-
 natat V: adnatat AFv 11 cui ait (sic minio) in nomine V 12 in-
 spectantibus BMV: expectantibus AFv 14 ingemescens F'V: inge-
 miscens AFv || et homines n. audiunt om. V 18 ministratio F 21 con-
 tiguum—habitaculum BFMV: contigua—habitacula Av 23 omnium
 aciebus B 24 incassa BFV: incassum Av 26 in rete FMV: in reti
 A, reti v || ..esohasce in rasura F, isocem M, ut est apud Plinium
 N. H. IX. 15, § 44 et Isid. Etym. XX, 2, 30 || et om. BM 27 nec
 mirum V

quis — utimur enim uersu scholastico, quia inter scholasticos fabulamur —

captiumque suem mirantibus intulit Argis.

- 5 uere Christi iste discipulus, gestarum a Salvatore uirtutum, quas in exemplum sanctis suis edidit, aemulator, Christum in se monstrabat operantem, qui sanctum suum usquequaque glorificans
6 diuersarum munera gratiarum in unum hominem conferebat. testatur Arborius ex praefecto, uidisse se Martini manum sacrificium offerentis uestitam quodammodo nobilissimis gemmis, luce micare purpurea, et ad motum dexteræ conlisarum inter se
10 fragorem audisse gemmarum.
- 11 Veniam ad illud, quod propter temporum notam semper occuluit, sed nos celare non potuit: in quo illud est miraculi, quod
2 facie ad faciem cum eo est angelus conlocutus. Maximus imperator, alias sane bonus, deprauatus consiliis sacerdotum post
15 Priscilliani necem Ithacium episcopum Priscilliani accusatorem ceterosque illius socios, quos nominari non est necesse, ui regia tuebatur, ne quis ei crimini daret, opera illius cuiuscumque modi
3 hominem fuisse damnatum. interea Martinus multis grauibique laborantium causis ad comitatum ire compulsus procellam ipsam
20 totius tempestatis incurrit. congregati apud Treueros episcopi tenebantur, qui cotidie communicantes Ithacio communem sibi causam fecerant. his ubi nuntiatum est inopinantibus adesse Martinum, totis animis labefactati mussitare et trepidare coeperunt.
4 et iam pridie imperator ex eorum sententia decreuerat, tribunos
25 summa potestate armatos ad Hispanias mittere, qui haereticos

3 Statii Theb. 8, 751.

1 scolastico — scolasticos *AF* 4 iste Christi *de Prato ex suis libris* (*non item ex V*) 5 Christum *BMV*: Christumque *AF* (*sed in F q. erasum*), Christum quoque *v* 7 in unum h. conferebat *om. A* || testabatur *AF* 10 lucem m. purpuream *FQV* || et ad motum *V*, et motu *M* (*de V errauit de Prato*) || dexteræ *AMV*: dextrae *Fv* 12 illū quod praeter *A* || notam temporum *AFv* 13 illud fuit *B* 14 occuluit *BV* (*sed V* occuluit): occultauit *AFv* 15 post — accusatorem *om. F pr. m.* 16 itachium *AF* et sic deinceps, sed *F* aliquotiens ithach.
17 nominare *F* || necesse non est *A* 21 treuerus *V* 24 totis animis *om. F pr. m.* || labefactati *AFMQV* (*sed F* *ati in ras.*): labefacti *v* || mussitare *AF^h*, mussare *BM* 25 pridem *BM*

inquirent, deprehensis uitam et bona adimerent. nec dubium 5
erat, quin sanctorum etiam magnam turbam tempestas ista depopulatura esset, paruo discrimine inter hominum genera: etenim
tum solis oculis iudicabatur, ut quis pallore potius aut ueste
quam fide haereticus aestimaretur. haec nequaquam placitura 6
Martino episcopi sentiebant, sed male consciis illa uel molestissima
erat cura, ne se ab eorum communione adueniens abstinere, non defuturis
qui tanti uiri constantiam praemissa auctoritate sequerentur. ineunt cum imperatore consilium, ut missis obuam 7
magistri officialibus urbem illam propius uetaretur accedere, nisi
se cum pace episcoporum ibi consistentium adfore fateretur. quos
ille callide frustratus profitetur, se cum pace Christi esse uenturum.
postremo ingressus nocturno tempore adiit ecclesiam tantum orationis gratia.
postridie palatium petit. praeter multas, 8
quas euoluere longum est, has principales petitiones habebat:
pro Narsete comite et Leucadio praeside, quorum ambo Gratiani
partium fuerant, pertinacioribus studiis, quae non est temporis
explicare, iram uictoris emeriti: illa praecipua, ne tribuni cum 9
iure gladiatorum ad Hispanias mitterentur. pia enim erat sollicitudo
Martino, ut non solum Christianos, qui sub illa erant occasione
nexus, sed ipsos etiam haereticos liberaret. uerum primo 10
die adque altero suspendit hominem callidus imperator, siue ut
rei pondus inponeret, siue quia obnoxius episcopis inplacabilis
erat, seu quia, ut plerique tum arbitrabantur, auaritia repugnabat,
siquidem in bona eorum inhauerat. fertur enim ille uir 11
multis bonisque actibus praeditus aduersus auaritiam parum con-
suluisse, nisi regni necessitate, quippe exausto a superioribus

1 ne dubium *V* 2 quin *F* corr. e quod || magnam *V*: maximam *AFv*
3 crimine *V*, decimine *A* 4 oculis *om. F pr. m.* || ut *V*: cum *AFv*
10 magistri *ABFMQV*: magistris *F* corr., magisterii *Giselinus ex*
mis; cf. Chron. II, 41, 2. 48, 5 11 secum pacem *F pr. m.* 12 est
frustratus. profitetur *ABFMQ* || uenturum esse *F* 13 adit *BM* 14 gra-
tia — multas *om. F pr. m.* || postera die *F²* || petiit *AF²* 15 quas *V*
habet s. l. 16 qui *F* corr.; e quorum 17 huius temporis *ed. Ald.*
18 praecipua (*sc. petitio*) *V*: illa praecipue *A*, illa praecipua (*ua F in*
ras.) *Fv* 19 sollicitudo *om. F pr. m.* 21 ipsos *om. F pr. m.* 23 quia
V in ras. habet || obnoxius *epis scripsimus*: bonis id sibi *V*, obnoxius sibi *M*,
omissis *B*, nimis sibi *AFv*; *cf. infra c. 12, 2* 27 nisi *AFQV*: nisi si *BM*,
nisi fortasse *v* || necessitas *ABFMQV* || exausto *V* || a *ABMV*: *om. Fv*

principibus reipublicae aerario, paene semper in expectatione adque procinctu bellorum ciuiliū constitutus facile excusabitur quibuslibet occasionibus subsidia imperio parauisse.

- 12 Interea episcopi, quorum communionem Martinus non inibat, trepidi ad regem concurrunt, praedamnatos se conquerentes, actum esse de suo omnium statu, si Theogniti pertinaciam, qui eos solus palam lata sententia condemnauerat, Martini armaret auctoritas: non oportuisse hominem recipi moenibus: illum iam non defensorem haereticorum esse, sed uindictam: nihil actum morte
- 2 Priscilliani, si Martinus exerceat illius ultionem. postremo prostrati cum fletu et lamentatione potestatem regiam implorant ut utatur aduersus unum hominem ui sua. nec multum aberat, quin cogeretur imperator Martinum cum haereticorum sorte miscere. sed ille, licet episcopis nimio fauore esset obnoxius, non erat nescius Martinum fide, sanctitate, uirtute cunctis praestare mortali-
15 bus: alia uia sanctum uincere parat. ac primo secreto accersitum blande appellat: haereticos iure damnatos more iudiciorum publicorum potius quam insectationibus sacerdotum: non esse causam, qua Ithacii ceterorumque partis eius communionem putaret esse damnandam. Theognitum odio potius quam causa
20 ecisse discidium, eundemque tamen solum esse, qui se a communione interim separarit: a reliquis nihil nouatum. quin etiam ante paucos dies habita synodus Ithacium pronuntiauerat culpa
4 non teneri. quibus cum Martinus parum moueretur, rex ira accenditur ac se de conspectu eius abripuit. mox percussores his, pro
25 quibus Martinus rogauerat, diriguntur.
- 13 Quod ubi Martino compertum est, iam noctis tempore palatium inrupit. spondet, si parceretur, se communicaturum, modo uti

1 principibus *om. B* || expectatione *BMV*: expeditione *AFv* 2 bellorum *om. F pr. m.* || constitutis *F corr.* 4 non ibat *F corr. in* non adibat 5 conquirentes *F* 6 sit deheognitis *V*, si theognisti *AFv*
12 utatur *om. V* 15 uirtute *V*: ac uirt. *AF*, et uirtute *v* 16 alia *V*: alia longe *AFv* || accersitum *AFv* (accers. secreto *A*) 20 theognitum *V*: theognistum *AFv* 22 separaret *AF* 25 eius *om. F pr. m.* || abripit *ABM* || mox *V*: et mox *AFv* 27 compertum est iam n. tempore *A corr. F et V*: comp. iam n. tempore est *F pr. m. et v* 28 irrumpit *F*, sed pit in ras. (ex irrumpit?) || spondit *F corr.* || modo *BV*: tantummodo *M*, dummodo *AFv* || ut *om. B*

et tribuni iam ad excidium ecclesiarum ad Hispanias missi retra-
herentur. nec mora, Maximus indulget omnia. postridie Felicis 2
episcopi ordinatio parabatur, sanctissimi sane uiri et uere digni,
qui meliore tempore sacerdos fieret. huius diei communionem
Martinus iniit, satius aestimans ad horam cedere quam his non
consulere, quorum ceruicibus gladius imminabat. uerumtamen 3
summe episcopis nitentibus, ut communionem illam subscrip-
tione firmaret, extorqueri non potuit. postero die se inde prori-
piens cum reuerteretur in uiam et maestus ingemesceret, se uel
ad horam noxiae communioni fuisse permixtum, haut longe a
uico, cui nomen est Andethanna, qua uasta solitudine siluarum
secreta † patiuntur, praegressis paululum comitibus ille subsedit,
causam doloris et facti accusante ac defendente inuicem cogita-
tione peruoluens. adstitit ei repente angelus: merito, inquit, Mar- 4
tine conpungeris, sed aliter exire nequisti. repara uirtutem, re-
sume constantiam, ne iam non periculum gloriae, sed salutis
incurras. itaque ab illo tempore satis cauit cum illa Ithacianae 5
partis communione misceri. ceterum cum quosdam ex energu-
menis tardius quam solebat et gratia minore curaret, subinde
nobis cum lacrimis fatebatur, se propter communionis illius mal-
lum, cui se uel puncto temporis necessitate, non spiritu miscuisset,
detrimentum sentire uirtutis. sedecim postea uixit annos: nullam 6
synodum adiit, ab omnibus episcoporum conuentibus se remouit.
Sed plane, ut experti sumus, inminutam ad tempus gratiam
multiplicata mercede reparauit. uidi postea ad pseudoforum mo- 14

1 ad V: in AFv 2 mora BMV: mora intercessit AFv 3 uere V:
plane AFv 4 sacerdos V || huius die V, huiusmodi BM 5 satis V

7 summe V: summa ui AFv 8 firmaret sed extorqueri AFQ 9 re-
uerteretur in uiam et V: reuertens in uia (uiam FQ) AFQv || ingemi-
sceret Av et corr. F 11 ande + thanna A, andetanna F || uasta solitudine
AFQV: uastas solitudines v 12 patiuntur libri corrupte, sed cod. Vorstii
petuntur; fort. patescunt 14 angelus] additum in V s. l. manu eadem: et
ait 17 incurras V, item F (sed hic as in ras.): incurreris Av || ab illo t. satis
cauit cum om. V || ithachianae AF¹² 18 communione quam mixtus est
ceteris cum quosdam ex inerguminis traditus V 22 sedecim V || nullam
omnino synodum A 25 multiplicata BMV (sed V — atam): multiplici
AFv || postea ABFMQV: praeterea v || pseudoforum libri fere omnes:
pseudothyrum Giselinus; illud firmat etiam Fortunatus: Namque ad pseudo-
forum cellae dum accederet aeger etc. || monasteriū F (sed ū m. 2 in ras.)

nasterii ipsius adductum energumenum; et prius quam limen adtingeret, fuisse curatum.

- Testantem quendam nuper audiui, cum in Tyrreno mari cursu illo, quo Romam tenditur, nauigaret, subito turbinibus exortis
 2 extremum uitae omnium fuisse discrimen. in quo cum quidam 5
 Aegyptius negotiator necdum Christianus magna uoce clamauerit
 'Deus Martini eripe nos', mox tempestatem fuisse sedatam, seque
 optatum cursum cum summa placati aequoris quiete tenuisse.
 3 Lycontius ex uicariis uir fidelis, cum familiam illius lues ex-
 trema uexaret et inauditae calamitatis exemplo per totam domum 10
 corpora aegra procumberent, Martini per litteras inplorauit auxi-
 4 lium. quo tempore uir beatus † rem esse promisit difficilem inpe-
 trari: nam spiritu sentiebat, domum illam diuino numine uer-
 berari: tamen non prius destitit septem totos dies totidemque
 noctes orando et ieiunando continuans, quam id quod exorandum 15
 5 receperat inpetraret. mox ad eum Lycontius diuina expertus bene-
 ficia peruolauit, nuntians simul et agens gratias, domum suam
 omni periculo liberatam. centum etiam argenti libras obtulit,
 6 quas uir beatus nec respuit nec recepit, sed priusquam pondus
 illud monasterii limen adtingeret, redimendis id captiuis con- 20
 tinuo deputauit. et cum ei suggereretur a fratribus, ut aliquid
 ex eo in sumptum monasterii reseruaret, omnibus in angusto esse
 uictum, multis deesse uestitum: nos, inquit, ecclesia et pascat
 et uestiat, dum nihil nostris usibus quaesisse uideamur.
 7 Succurrunt hoc loco illius uiri magna miracula, quae facilius 25
 admirari possumus quam referre. agnoscitis profecto quod dico:
 multa sunt illius, quae non queant explicari. uelut istud est,

1 ad limen *v* 3 nuper quendam *AF* || tyrreno *AFV*: Tyrrheno *v*
 5 omnibus *ed. Ald.* || in *om. V* 6 clamaret *A* 8 obtatum *F* ||
 placati *V*: placidi *AFv* 9 lyconcius *F* 12 remeare permissus difficili
 inpetratione *V*, rem esse permensus difficilis impetrari *B*, rem esse per-
 mensus difficilem impetrat *A*, rem esse promisit difficilem impetrari
Fv; fort. rem esse promisit difficilem inpetratu (uel difficili inpetratione)
 13 nomine *V* 14 distitit *V* 18 optulit *F* 19 accepit *ed. Ald.*
 || pondus illud priusquam *F* 21 aliquid *V* 22 sumptu *A*, sumptus *F*
 || in angusto *ABMV*: ..angustum *F*, enim angustum *v* 23 et *om. F* in
 loco eraso 24 dum *BV*: dummodo *AFv* || uisibus *A* 26 possimus *B*
 27 queant *ABFMV*: queunt *v* || ueluti *AFv* || est illud *F*, sed illud
 in *ras. m. 2*; ipse malim istud sine est

quod nescio an ita, ut gestum est, a nobis possit exponi. quidam 8
e fratribus — nomen non ignoratis, sed celanda persona est, ne
sancto uiro uerecundiam fecerimus — quidam ergo cum ad forna-
culam illius carbonum copiam repperisset, et admota sibi sellula
diuaticatis pedibus super ignem illum nudato inguine resideret,
continuo Martinus factam sacro tegmini sensit iniuriam, magna
noce proclamans, quis, inquit, nudato inguine nostrum incestat 9
habitaculum? hoc ubi frater audiuit et ex conscientia quod incre-
pabatur agnouit, continuo ad nos cucurrit exanimis, pudorem
10 suum non sine Martini uirtute confessus.

Quodam itidem die, dum in area, quae parua admodum ta- 15
bernaculum illius ambiebat, in illo suo, quod nostis omnes,
sedili ligneo resedisset, uidit duos daemones in excelsa illa, quae
monasterio supereminet, rupe consistere, inde alacres ac laetos
15 uocem istiusmodi adhortationis emittere: heia te Briccio, heia
te Briccio. credo cernebant miserum eminus propinquantem, con-
scii quantam illi rabiem spiritus suscitassent. nec mora, Briccio 2
furibundus inrupit: ibi plenus insaniae euomit in Martinum mille
conuicia. obiurgatus enim pridie ab eo fuerat, cur, qui nihil um-
20 quam ante clericatum quippe qui in monasterio ab ipso Martino
nutritus habuisset, equos aleret, mancipia compararet. nam illo
tempore arguebatur a multis non solum pueros barbaros, sed
etiam puellas scitis uultibus coemisse. quibus rebus infelicissimus 3
insano felle commotus et, ut credo, praecipue daemonum illorum
25 agitatus instinctu, Martinum ita adgressus est, ut uix manibus
temperaret, cum quidem sanctus uultu placido, mente tranquilla
infelicitis amentiam per mitia uerba cohiberet. sed ita in eo nequam 4
spiritus redundabat, ut ne sua quidem illi, quamuis uana admo-

4 copia V || amota F pr. m. 5 deuaticatis V 7 proclamans ait V ||
inquit *uncinis inclusit de Prato* 8 frater V: ille frater AFv 10 suum om. A

11 Quodam] *hoc caput et sequens om. V, F hic om. et habet in fine dialogi;*
nec Paulinus rem quae narratur tetigit || dum] immo eum 13 residisset F

15 adhortationis A: exortationis F, sed ex in ras. m. 2 || Briccio M:
briccio (bis) AFQ, brichio B; heia te B. *semel habent BM* || 16 credo
om. A 17 rabiem sui spiritus M 18 insaniam F || euomit ABFQ:
euomuit v 19 conuicia AF, et sic item infra || umquam om. A 20 qui]
add. fuisset in F m. 2 21 nam AFQ: nam iam v 22 arg. a m. quod —
coemisset AFQ || barbaros om. FQ (non s. p. barbaros — coemisse BM,
ut uidetur, et Giselini libri meliores) 27 nequam spir. in eo F

dum, mens subesset: trementibus labiis incertoque uultu decolor
 prae furore rotabat uerba peccati, se asserens sanctiorem, quippe
 qui a primis annis in monasterio inter sacras ecclesiae disciplinas
 ipso Martino educante creuisset: Martinum uero et a principio,
 quod ipse diffiteri non posset, militiae actibus sorduisse, et nunc
 per inanes superstitiones et fantasmata uisionum ridicula prorsus
 5 inter deliramenta senuisse. haec cum multa adque alia etiam,
 quae reticere melius est, acerbiora uomuisset, egressus tandem
 furore satiato, quasi qui se penitus uindicasset, rapidis ea parte
 qua uenerat gressibus recurrebat, cum interea, credo per Martini
 orationes fugatis ab illius corde daemonibus, reductus in paeni-
 tentiam. mox reuertitur adque ad Martini se genua prosternit:
 ueniam poscit, fatetur errorem nec sine daemone se fuisse tandem
 6 sanior confitetur. non erat apud Martinum labor iste difficilis, ut
 ignosceret supplicanti. tunc et ipsi et nobis omnibus sanctus expo-
 suit, qualiter illum a daemonibus uidisset agitari: se conuiciis non
 moueri, quae magis illi, a quo essent effusa, nocuissent. exinde
 7 cum idem Brictio multis apud eum magnisque criminibus persaepe
 premeretur, cogi non potuit ut eum a presbyterio submoueret, ne
 suam persequi uideretur iniuriam, illud saepe commemorans: si
 Christus Iudam passus est, cur ego non patiar Brictionem?
 16 Ad haec Postumianus, audiat, inquit, istud exemplum noster
 iste de proximo. qui cum sit sapiens, immemor praesentium, im-
 memor futurorum: si fuerit offensus, insanit in sua se non habens
 potestate: saeuit in clericos, grassatur in laicos, totumque terra-
 rum orbem in suam commouet ultionem: in qua per triennium
 iugiter dimicatione consistens nec tempore nec ratione sedatur.
 2 dolenda hominis et miseranda condicio, etiamsi hac sola insa-
 nabilis mali peste premeretur. uerum ista ei patientiae et tran-

6 fantasmata *AF*: phant. *v* 8 egressus — uindicasset *F* post recur-
 rebat *habet* 9 rapidis — gressibus recurrebat *ABM*: rapidus — recur-

rebat *Fv* || ea parte qua *AFM*: ex qua parte *v* 11 poenitentiam, mox
distinctum est in edd. claudicante logica ratione. Sententia est: in eo erat
 ut recurreret, cum interea reductus est in paenitentiam. Mox reuertitur *etc.*

13 poscit *BM*: poscens *AFv* 14 sanior fatebatur *A* 15 ipse *F pr. m.*
 18 briccio *AF* || apud in *F erasum* 19 premeret.. *F* 21 briccionem
AF 22 etiam istud *M* 23 *malim* cum est sapiens 24 leniter (*uel* leuiter)
 offensus 2 *codd. apud de Prato et ed. Ald.* 27 oratione *F* 29 malo *F pr. m.*

quillitatis exempla referre saepius, Galle, debueras, ut nesciret irasci et sciret ignoscere. qui si istum ipsum breuiter insertum sermonem meum in se prolatum forte cognouerit, sciat non magis ore inimici quam amici animo me locutum, quia, si fieri posset, optarem ut Martino potius episcopo quam Phalari tyranno similis diceretur. sed istum, cuius commemoratio parum suauis 4 est, transeamus et ad Martinum nostrum, Galle, redeamus.

Tum ego, cum iam adesse uesperum occiduo sole sentirem, 17 dies, inquam, abiit, Postumiane: surgendum est: simul tam studiosis auditoribus cena debetur. de Martino autem exspectare non debes, ut ulla sit meta referenti: latius ille diffunditur, quam ut ullo ualeat sermone concludi. ista interim de illo uiro portabis 2 Orienti, et dum recurris diuersasque oras, loca, portus, insulas urbesque praeterlegis, Martini nomen et gloriam sparge per populos: in primis memento non praeterire Campaniam: etsi maxime cursus in deuio sit, non tamen tibi tanti sint uel magnarum morarum ulla dispendia, quin illic adeas inlustrem uirum ac toto laudatum orbe, Paulinum: illi, quaeso te, primum sermonis nostri, quod uel hesterno confecimus uel hodie diximus, uolumen 30 enolue: illi omnia referes, illi cuncta recitabis, ut mox per illum sacras uiri laudes Roma cognoscat, sicut primum illum nostrum libellum non per Italiam tantum, sed per totum etiam diffudit Illyricum. ille Martini non inuidus gloriarum sanctarumque in 5 Christo uirtutum piissimus aestimator non abnuet praesulem nostrum cum suo Felice componere. inde si forte ad Africam transfretabis, referes audita Carthagini: licet iam, prout ipse dixisti, uirum nouerit, tamen nunc praecipue de eo plura cognoscat, ne solum ibi Cyprianum martyrem suum, quamuis sancto illius sanguine consecrata, miretur. iam si ad laeuam Achaiae sinum pau- 6

1 saepe *F* || ut nesciret *BM* et 2 *codd.* *Gisel.*: ut sciret *AFv* 3 magis non *AF* 5 falari *AF* 6 memoratio *F* 8 Tum ego *V s. l.* in quo minio praemisum est: et sulphicius || ergo *F pr. m.* || uesperam de Prato inuito *cod. V* 9 simul tamen *V* 10 caena *AF*, coena *v* 11 referenti *V*: referendi *AFv* 12 ista mei: ita *v* 13 et *V*: sed *AFv* || diuersas *A*, in *F* que erasum est || oras *M*: horas *V*, regiones *AFv* 14 spargere *V* 19 quod *AV*: quo *F*, quem *v* 20 refers *V* 22 totam *v* 26 Kartag. *A*, chartag. *FV* || licet iam prout scripsi: licet etiam prout *V*, licet etiam pridem ut *AF*, licet iam pridem ut *v* 28 quauis *V* 29 leuam aciem (*ex* Achaicum?) sinum *V*

- lulum deuexus intraueris, sciat Corinthus, sciant Athenae, non sapientiore in academia Platonem nec Socraten in carcere fortior: felicem quidem Graeciam, quae meruit audire Apostolum praedicantem, sed nequaquam a Christo Gallias derelictas, quibus donauerit habere Martinum. cum uero ad Aegyptum usque peruenieris, quamquam illa suorum sanctorum numero sit et uirtutibus superba, tamen non dedignetur audire, quam illi uel uniuersae Asiae in solo Martino Europa non cesserit.
- 18 Ceterum cum Hierosolyma inde petiturus uentis rursum uela commiseris, negotium tibi nostri doloris iniungo, ut si umquam inlustris illius Ptolemaidis litus accesseris, sollicitus inquiras, ubi sit consepultus noster ille Pomponius, nec fastidias uisitare ossa peregrina. multas illic lacrimas tam ex affectu tuo quam ex nostris funde uisceribus, ac licet inani munere solum ipsum flore purpureo et suaue redolentibus sparge graminibus. dices tamen illi, sed non aspere, non acerbe, compatiens alloquio, non exprobrantis elogio: quod si uel te quondam uel me semper audire uoluisset, et Martinum magis quam illum, quem nominare nolo, fuisset imitatus, numquam a me tam crudeliter disparatus ignoti pulueris syrte tegetetur, naufragi sorte praedonis passus in medio mari mortem et uix in extremo nactus litore sepulturam. uideant hoc opus suum, quicumque in ultione illius mihi nocere uoluerunt, uideant gloriam suam et uel nunc aduersum me grassari desinant uindictati.
- 5 Haec cum maxime flebili uoce gemeremus, omnium lacrimis per nostra lamenta commotis, cum magna quidem Martini admiratione, sed non minore ex nostris fletibus dolore discessum est.

1 diuexus *F* || chorintus *V* 2 socraten in *AV*: socratē (*om.* in) *F*, Socratem in *v* 5 donauerat *F* *pr. m.* 6 et uirtutibus sit *AFv* 7 quam *BV*: qua *AF*, quia *F* *corr.* et *v* 9 hierosolymam *AFv* || rursum *A* et *cod. Vorstii*: cursum *FMV*, cursim *F* *corr.*, cursum *v* 14 inani] in omni *V* || florem *V* 15 spargere *V* || dicis *V* 16 compat. eloquio *F* 20 syrte *BV*: regione *AFv* 21 nactus *V*: nactus *AFv* || uoluerint *V*, uolunt *B* 23 nos *BM*; me grassari *om.* *V* 26 ammiratione *F*, admiratione *A* 27 Explicit | dialogus de uita beati martini episcopi | et confessoris per seuerum sulpicium | monachum massiliensem *V*, Explicit dialogus secundus de uita sancti martini *F*, in *A* nulla est subscriptio.

APPENDIX.
SEPTEM EPISTVLAE QVAE
SVLPICII SEVERI
NOMEN FERVNT.

I. Epistula Sancti Seneri Presbyteri ad Claudiam sororem suam de ultimo iudicio.*)

Lectis epistolis tuis multo modo per motum affectum lacrimis tenere 1
non potui: nam et gaudio flebam, quod te secundum Domini Dei
5 nostri praecepta uiuere ex sermone ipso litterarum tuarum poteram
agnoscere, et prae desiderio tui non poteram non dolere, quod per
summam a te iniuriam alienabar, si litteras non misisses. tali ergo
sorore non fruerer? testor autem salutem tuam: persaepe ad uos
uenire uolui, sed usque adhuc impeditus sum, obsistente eo qui con-
10 senuit obsistere. nam et festinabam desiderio meo in tuo aspectu sa-
tisfacere, et opus Domini nostri inter nos obiter uidebamur acturi,
cum alter alterum consolando, calcata a nobis mole saeculi, uiuere-
mus. sed iam ego ueniendi diem tempusque non statuo, quia quoties-
cumque statui, implere non potui: Domini opperiar uoluntatem spero-
15 que quod meis uotis et orationibus tuis de nostra nos fructum faciat
capere praesentia.

Ceterum quod a me in omnibus epistolis, quas ad te miseram, 2
uitae ac fidei tuae praecepta desiderasti, iam per adsiduitatem scrip-
torum meorum uerba consumpsi: nihil nouum tibi rescribere modo
20 possum, quod ante non scripserim. et sane propitio Deo iam non
indiges admoneri, quae fidem inter principia consummans deuotam in
Christo exhibes caritatem. unum tamen moneo, ne transcurra repe-

*) *Primum edita a Baluzio in Miscell. I, 329 sqq. ex codice collegii SS. et indu. Trinitatis Cantabrigiensis (B, 2, 35). C = codex Cantabrigiensis: b = editio Baluzii.*

5 ex b: et C 6 pro desiderio b 7 iniuriam a te malebat Clericus
13 ego om. b 14 operiar Cb, opperiar Clericus 15 capere fa-
ciat b 16 praesentia C (ut coniecit Baluzius): perseuerantia b 18 de-
siderasti scripsi: desiderans Cb

tas, ne contempta desideres, ne manum aratro inserens retrorsum conuersa respicias, quo utique in te redeunte uitio ordinem suum necesse est sulcus amittat, nec sane mercedem suam cultor accipiet. alioquin nec partem consequitur, si ex parte cessauerit. nam sicut a peccato ad iustitiam fugiendum est, ita ei, qui iustitiam fuerit ingressus, ne peccato pateat praecauendum. scriptum enim est, iusto, in qua die exerrauerit, iustitiam non profuturam. in hoc igitur consistendum est, in hoc laborandum, ne qui peccata euasimus, praemia parata perdamus. stat enim aduersum nos paratus inimicus, ut nudatum fidei umbone mox feriat. non abiiciendus est itaque clipeus, ne latus pateat: non remittendus est gladius, ne hostis incipiat non timere: porro cum armatum uiderit, abibit. nec ignoramus durum esse atque difficile aduersus carnem et saeculum cotidie dimicare. sed si aeternitatem cogites, si caelorum regna consideres, quae utique nobis Dominus licet peccatoribus praestare dignabitur, quae tandem condigna passio est, qua tanta mereamur? luctamen autem nobis in hoc mundo parui temporis est; nam etsi mors non succedat, senecta succedet. labuntur anni, fluunt tempora, et, ut spero, Dominus Iesus tanquam desideratos sibi celeriter uocabit.

- 20
3 O quam felix ille noster excessus, cum a labe peccati melioris uitae conuersatione purgatos sede sua nos Christus excipiet. occurrent martyres et prophetae, iungentur apostoli, gaudebunt angeli, laetabuntur archangeli, uictusque satanas cruento licet ore pallebit, quippe qui etiam nostra, quae sibi in nobis praeparauerat, peccata perdiderit. uidebit gloriam concessam per ueniam, merita honorata per gloriam: nos triumphabimus hoste superato. ubi tunc mundi istius sapientes uidebuntur? ubi auarus, ubi adulter, ubi impius, ubi ebriosus, ubi maledicus recognoscentur? quid miseri pro sua defensione dicturi sunt? 'nesciuimus te, Domine, te in mundo esse non uidimus: prophetas non misisti, legem saeculo non dedisti: patriarchas non uidimus, sanctorum non legimus exempla. Christus

1 Luc. 9, 62. 6 Ezech. 18, 24.

3 accipiat *b* 5 ita et qui *Ob* 6 iustus *C* 9 aduersus *b* 10 umbonē *C* 11 clipeus *b* 13 atque *C*: ac *b* 16 quae tanta *C* 17 nobis *om. b* 23 iungentur *C*: tanguntur *b* 24 archangeli *C* 28 ridebuntur *b*

tuus in terra non fuit, Petrus tacuit, Paulus noluit praedicare, Euangelista non docuit. martyres non fuerunt quorum exempla sequeremur: futurum iudicium tuum nemo praedixit, uestire pauperem nemo mandauit, prohibere libidinem nemo praecepit, repugnari auaritiae nemo persuasit: inscientia lapsi sumus, quae fecimus nescientes'.

His e contrario ex illo sanctorum choro uel primus Noe iustus 4 proclamabit: 'Ego, Domine, et superuenturum propter peccata hominum diluuium praedicaui, et post diluuium exemplum de me praebui bonis, cum malis pereuntibus non perirem, ut isti cognoscerent et 10 quae esset innocentibus salus et quae poena peccantibus.' Post hunc Abraham fidelis obsistet. 'Ego' inquit 'Domine, fidem qua humanum in te crederet genus media fere mundi illius aetate fundauit: ego pater gentium, cuius exempla sequerentur, electus sum: ego Isaac adhuc paruulum non dubitaui, Domine, offerre tibi pro uictima, ut isti 15 recognoscerent nihil non Domino praestari debere, cum me ipsum ne filio quidem unico intellexerent pepercisse: ego terram meam et cognitionem meam te, Domine, iubente deserui, ut istis quoque esset exemplum nequitias mundi et saeculi peccata deserere: ego, Domine, te licet corporea sub imagine primus agnoui, nec dubitaui credere 20 quem uidebam, licet in alia mihi substantia uidereris, ut isti intellexerent non secundum carnem, sed secundum spiritum iudicare'. Huic Moyses beatus obsecundabit: 'Ego legem, Domine, istis omnibus te iubente tradidi, ut quos libera fides non tenebat, lex saltim dicta cohiberet: ego dixi 'non adulterabis', ut licentiam fornicationis 25 inhiberem: ego dixi 'diliges proximum tuum', ut caritas abundaret: ego dixi 'Domino soli seruias', ne isti idolis immolarent uel templa esse paterentur. ego ne falsa testimonia dicerentur edixi, ut istis aduersus omne mendacium praecluderem ora. ego facta dictaque a mundi exordio, operante in me spiritu tuae uirtutis, ex 30 posui, ut istis cognitio praeteritorum doctrinam tribueret futurorum. ego te uenturum, Domine Iesu, praedicaui, ut istis non inopinatum esset agnoscere quem uenturum ante praedixeram'.

24 Exod. 20, 14. 25 Leuit. 19, 18. 26 Deuter. 6, 13.

1 euangelistica b 4 fort. cohibere 5 sumus C: suum b 6 iustus Noe b 9 cum nos: ut Cb || perirent b 11 malim obsistet et 'ego' inquiet 17 domine om. b 19 corporea scripsi: corpore Cb 23 saltem b 24 cohibet b

- 5 Post hunc adstabit dignus Domini sui David semine: 'Ego te, Domine, per omnia nuntiaui, ego nomini tuo tantum seruiendum esse clamaui: ego dixi 'beatus uir qui timet Dominum', ego dixi 'exultabunt sancti in gloria', ego dixi 'desiderium peccatorum peribit', ut isti te agnoscerent et peccare desinerent. 5 ego cum regia praeditus essem potestate, cilicio supertecto, puluere subiecto, depositis insignibus magnificentiae meae procubui uestimentis, ut istis mansuetudinis atque humilitatis daretur exemplum. ego inimicis meis, qui interficere me cupierunt, peperci, ut misericordiam meam isti probarent imitandam'. Post hunc Isaias dignus Dei 10 spiritu non tacebit. 'Ego, Domine, te per os meum loquente praemonui 'uae iis qui iungunt domum ad domum', ut modum cupiditati inponerem. ego iram tuam peccantibus uenisse testatus sum, ut istos a malefactis suis si non spes praemiorum, saltim suppliciorum formido cohiberet'. 15
- 6 Post hos aliosque complures, qui doctrinae nobis officia praestiterunt, ipse Dei filius haec loquetur: 'Ego certe excelsa sede sublimis, caelum palma, terram pugillo continens, intra extraque diffusus, cunctorum quae gignuntur interior atque omnibus quae mouentur exterior, inaeestimabilis, naturae potestate infinitus, inuisibilis 20 aspectu, incomprehensibilis adtactu, ut inter uos ad edomandam duritiam cordis uestri et perfidiam doctrinis salutaribus molliendam uestrum minimus existerem, nasci carne dignatus sum depositaque Dei gloria habitum formae seruilis adsumpsi, ut communicata uobiscum infirmitate corporea, rursum in consortium gloriae meae per obedientiam praecepti salutis adhiberem. aegris infirmisque omnibus sanitatem, auditum surdis, uisum caecis, uocem mutis, claudis pedum officia restitui, ut uos signis caelestibus permouerem, quo facilius in me atque in iis, quae praedicaueram, crederetis. ego uobis caelorum regna promisi, ego etiam, ut inunitatis haberetis exemplum, latronem, qui me sub mortis suae tempore fatebatur, in paradiso collocaui, ut uel illius fidem, qui remitti sibi meruerat peccata, 30

3 Ps. 111, 1. 4 Ps. 149, 5. || Ps. 111, 10. 12 Ies. 5, 8.
18 cf. Ies. 40, 12.

6 superiecto b 7 uestimentis *glossema uidetur* 10 istis proba-
rem b || esayas C 12 hiis C, his b 14 saltem b 19 gignentur C
21 edomandum Cb 26 salutaris b 29 hiis C, his b 32 uel om. b

sequeremini. atque ut exemplo meo pro vobis et ipsi pati possetis, pro vobis ego passus sum, ne dubitaret homo pro se pati quod Deus pro homine pertulisset. ego me post resurrectionem, ne fides uestra confunderetur, ostendi. ego in Petro Iudaeos monui, ego in Paulo gentibus praedicaui: nec paenitet: est fructus bonorum. opus meum boni intellexerunt, perfecerunt fideles, iusti impleuerunt, consummauerunt misericordes: et magna pars martyrum, magna sanctorum est. in eodem certe et isti corpore, in eodem fuerunt mundo. cur nullum in vobis bonum opus, gens uiperae stirpis, inuenio? paenitentiam malorum uestrorum nec sub ultima die uestri finis egistis. quid autem attinet quod me labiis adoratis, si factis et operibus denegetis? ubi nunc uestrae diuitiae, ubi honores, ubi potentia, ubi uestrae sunt uoluptates? nullam nouam in uos mando sententiam: habetis iudicium quod ante praedixi.

15 Tunc illud miseris Euangelista recitabit: 'ite in tenebras exteriores, ubi erit fletus et stridor dentium'. o miseri, quos ista non permouent: uidebunt suam poenam et aliorum gloriam. utantur saeculo, dum aeternitate illa, quae sanctis praeparata est, non fruantur: affluant diuitiis, auro incubent, dum ibi egentes, ibi inopes deprehendantur: sint in saeculo diuites, dum in aeternitate sint pauperes, de quibus scriptum est: 'diuites eguerunt et esurierunt'. consequentia autem de bonis scriptura subiecit: 'inquirentes autem Dominum non deficientur omni bono'.

Itaque, soror, licet nos isti irrideant, licet nos stultos infelicesque 25 commemorent, felicius gaudeamus opprobriis, quibus nobis gloria, illis poena cumulatur. nec rideamus illorum stultitiam, sed potius infelicitatem doleamus, quia inter illos pars magna nostrorum est, quos si lucri facere possimus, augetur in nobis gloria. sed agant se ut uolunt, sint nobis tanquam gentiles et publicani: nos uero saluos 30 incolumesque tueamur. si illi nunc nobis dolentibus gaudent, nos postea in illorum dolore gaudebimus. uale, soror carissima et in Christo dilectissima.

15 Matth. 22, 13. 25, 30. 21 Ps. 33, 11. 22 ibid.

1 positis *Cb* 7 martyrum *Baluzius*: maturum *C* 22 consequenter *b* 23 deficientur *nos*: deficient *Cb* 28 lucrificare *b* 29 publicani *C* 32 Explicit epistola seueri presbyteri ad claudiam sororem suam. Incipit epistola sancti seueri ad eandem de uirginitate *C*

II. EPISTOLA S. SEVERI AD CLAVDIAM SOROREM DE VIRGINITATE *)

A = Excerpta in actis concilii Aquisgranensis (a. 816).

C = codex Cantabrigiensis.

H = textus Lucae Holstenii in Appendice Codicis Regularum (Paris. 1663)
p. 8 sqq. ubi epistula sic inscripta est: 'Athanasii exhortatio ad sponsam Christi'.

R = codex Reginensis Romanus num. 140.

V = codex Vindobonensis, Theol. 664.

ed. Vall. = textus Vallarsii in Append. opp. S. Hieronymi XI, p. 127 sqq.

b = ed. Baluzii.

Ex *H* non notauimus nisi eas scripturas quae discrepant a lectionibus codicis Reginensis; cf. Praefat.

*) Epistola sancti Seueri presbyteri ad eandem de uirginitate *C* ut uidetur, ITEM AD VIRGINES *R*, S. Athanasii exhortatio ad sponsam Christi *H*, inscriptione caret *V*

II. Epistula S. Seneri ad Claudiam sororem de uirginitate.

Quantam in caelestibus beatitudinem uirginitas sancta possideat, 1
 praeter scripturarum testimonia ecclesiae etiam consuetudine edocemur,
 qua discimus peculiare illis subsistere meritum, quarum specialis est
 consecratio. nam cum uniuersa turba credentium paria gratiae dona
 percipiat et isdem omnes sacramentorum benedictionibus glorientur,
 istae proprium aliquid prae ceteris habent, cum de illo sancto et in-
 maculato ecclesiae grege quasi sanctiores purioresque hostiae pro uo-
 luntatis suae meritis a sancto spiritu eliguntur et per summum sacer-
 dotem Dei offeruntur altario. digna reuera Domino hostia tam pre-
 tiosi animalis oblatio, et nulla magis ei quam imaginis suae hostia
 placitura. de huiusmodi enim Apostolum praecipue dixisse reor:
 Obsecro autem uos, fratres, per misericordiam Dei ut
 exhibeatis corpora uestra hostiam uiuentem, sanctam,
 Deo placentem. possidet ergo uirginitas et quod alii habent et
 quod alii non habent, dum et communem et peculiarem obtinet gra-
 tiam, et proprio, ut ita dixerim, consecrationis priuilegio gaudet.
 nam et Christi sponsas uirgines dicere ecclesiastica nobis permittit

13 Rom. 12, 1.

3 Quantum *R* 4 ecclesiae iam *V* 5 qua *AV*: quia *CH*, qui *R* ||
 discimus *CH*: addiscimus *AVb*, addiscimur *R* || illis — quarum *V*: illi —
 cuius *ACHR* || est specialis *C* 6 dona gratiae *C* 7 percipiant *V*
 || hisdem *CRV*, eisdem *H* || omnium *V* 8 ista ad *A* || habendum de *AR*
 || cum *R*: dum *CV* 11 digna — placentem *om. A* || hostia *om. RV*
 12 nulla magis ei *RV*: nullius magis *C* || quam *R corr. ex* quia, quum
V || suae imaginis *C* 13 eiusmodi *R* 14 per miser. Dei *om. RV*
 15 uiuentem *RV*: uiuam *C* 17 dum communem *A* || pec. habet gra-
 tiam *V*

auctoritas, dum in sponsarum modum quas consecrat Domino uelat, ostendens eas uel maxime habituras spirituale conubium quae subterfugerint carnale consortium. et digne Deo per matrimonii comparationem spiritualiter copulantur quae eius dilectionis causa humana conubia spreuerunt. in his quam maxime illud impletur Apostoli: ⁵ 2 qui autem adhaeret Domino, unus spiritus est. grande est enim et immortale, paene ultra naturam corpoream, sopire luxuriam et concupiscentiae flammam adolescentiae facibus accensam animi uirtute restinguere, spirituali conatu uim genuinae oblectationis excludere, uiuere contra humani generis morem, despiciere solacia coniugii, dulcedinem contemnere liberorum, et quaecumque praesentis uitae esse commoda possunt, pro nihilo spe futurae beatitudinis computare. magna haec, ut dixi, et admirabilis uirtus est et non inmerito pro magnitudine laboris sui ingenti praemio destinata. Dabo inquit spadonibus, dicit Dominus, in domo mea et ¹⁵ in muro meo locum nominatum meliorem a filiis et filiabus; nomen aeternum dabo eis et non deficiet. de quibus spadonibus Dominus in euangelio repetit dicens: sunt enim spadones, qui se ipsos castrauerunt propter regnum caelorum. Magnus quidem est pudicitiae labor, sed maius est praemium, ²⁰ temporalis custodia, sed remuneratio aeterna. de his enim et beatus Iohannes Apostolus loquitur quod sequantur agnum quo-

6 I Cor. 6, 17. 15 Isai. 56, 5. 18 Matth. 19, 12. 22 Apoc. 14. 4

1 dum sponsarum modo *C* || quas *AR*: quam *V*, eas *C* || domino consecrat *C* || uelat *AH*: ualeat *R*, et uelat *C*, uoueat *V* 2 ostendens — Apostoli *om. R* || spiritale *ΔCR* 4 copulantur spiritualiter *V* 5 completur *C* 6 adhaeret deo *C* || est spiritus *C* || grande — custoditur (*pag. 228, 5*) *om. A* 7 enim *V*: *om. CR* || mortalem *V* || et paene *H* || sopire *RV*: superare *C*, frenare *ed. Vall.* 8 flammam *RV*: palmam | *C*, spasmearum *b* || facibus aestuantem *ed. Vall.* 9 spirituali *V*: et spiritali *CR* || oblationis *R* 10 et uiuere *C* || morem *RV*: legem *C* 11 coniugii *C*: coniugum *RV* || et *om. R* 12 possint *C* 14 magnitudinis *R* || destinatur *C* 15 dabo, inquit (*sc. propheta*) spadonibus, dicit (*dicit om. R*) dominus *RV*: dabo inquit Dominus spadonibus meis *H*, dabo spadonibus dicit deus et *C* 16 a *HV*: et *CR* || filiabus Israel *H* 17 eis *RV*: illis *C* || et *CRV*: quod *H*; hoc quidem est in *Vulgata* 'quod non peribit', sed in *LXX*: καὶ οἱ ἐκλείπει || deficient *RV* 18 enim | autem *V* 20 est quidem *CR* || est (*post maius*) *om. H* 21 aeterna est *C* || etenim *V* 22 apostolus Iohannes *C* || quod *CR*: qui *V* || secuntur *HV*

cumque ierit. quod ita intellegendum puto, nullum eis locum in caelesti aula claudendum et cuncta eis diuinarum mansionum habitacula reseranda.

Sed ut inlustrius uirginitatis meritum clareat et quam Deo digna sit manifestius possit intellegi, illud cogitetur, quod Dominus et saluator noster Deus, cum propter humani generis salutem hominem dignaretur adsumere, non alium quam uirginalem elegerit uterum, ut uirtutem huiusmodi plurimum sibi complacere monstraret: et ut pudicitiae bonum utrique sexui intimaret, uirginem habuit matrem uirgo ipse permansurus: in se uiris et in matre feminis praebeuit uirginitatis exemplum, quo demonstraretur in utroque sexu beatam et integram diuinitatis habitare plenitudinem meruisse, dum totum in matre fuit quicquid habitabat in filio. sed quid ego satago excellens ac sublime pudicitiae meritum reuelare et gloriosum bonum uirginitatis ostendere, cum de hac re plerosque perorasse non nesciam et eius beatitudinem manifestissimis rationibus comprobasse, et nulli sapienti uenire in dubium possit eam rem maioris esse meriti, quae sit amplioris laboris? quisquis enim pudicitiam aut nullius praemii aut parui existimat, certum est illum aut ignorare aut non uoluntarium eius ferre laborem. unde illi semper castitati derogant qui eam aut non habent aut habere coguntur inuiti.

1 puta *R* || locum eis nullum *V* 2 et *RV*: sed *C* 4 digna deo sit *V*, digna sit deo *C* 5 intellegi possit *C* || recogitetur *RV* || dominus saluator noster (*sine* Deus) *V* 6 hominem *CR*: carnem *V* 7 uterum elegerit *C* || ut *CRV*: et *H* 8 uirtutem *V*: *om.* *CR* || complacere *CRV*: placere *Hb* || et ut *CRV*: et *H* 9 utrisque *V* || intimaret. Virginem *b* || matrem habuit *C* 10 uirgo ipse permansurus *V*: uirgo mansurus *CR* || uiris sed *Clericus* 11 quod *CR* || demonstratur *C* || beatam et integram diu. habitare plenit. *V*: beatam integritatem diuinitatis haberi (haberi et *H*) plenitudinem *HR*, beatam integritatem diuinitatis habere plenitudinem *C* 13 totum *RV*: tantum *C* || habitabat *R*: habebat *C*, habitaret *V*, habebatur *H* et *ed Vall.* || quod *V* || satago *H* 14 meritum pudicitiae *V* || gloriosum *V*: gloriosae *CR* 15 uirginitatis bonum *HV* 16 nonne etiam *R* || orationibus *V* 17 sapientium *V* || in dubium uenire *b* (*non C*) || posse *R* 18 quisque *V* 20 uoluntarie *C* || eius *om.* *R* || referre *V* || unde *R*: inde *CV* 21 castitatem qui etiam derogant *R*

4 Nunc itaque quoniam, paucis licet, tam laborem quam meritum integritatis ostendimus, ne res quae et grandi uirtute constat et ingenti praemio destinatur, carere fructu suo possit, diligentius excubandum est. quanto enim quaecumque species pretiosior fuerit, tanto maiore sollicitudine custoditur. et quoniam multa sunt quae bono proprio carent, nisi aliarum rerum iuuentur auxilio, ut est mellis species, quae nisi cerarum custodia et fauorum cellulis conseruetur et, ut uerius dixerim, nutriatur, naturalem gratiam perdit et subsistere per se ipsa non potest, sicut et uini species, quod nisi in boni odoris uasis et reparatis crebrius picibus foueatur, genuinae uim suauitatis amittit: adtentius prouidendum est, ne forte et uirginitati aliqua sint necessaria, sine quibus nequaquam fructum adferre sufficiat, et tantus nihil proderit labor, dum uane prodesse creditur, quod absque rebus necessariis possidetur. nisi enim fallor, ob caelestis regni praemium pudicitiae seruatur integritas, quod sine aeternae uitae merito neminem consequi posse satis certum est. aeternam uero uitam nonnisi per omnium diuinorum praeceptorum custodiam promereri posse scriptura testatur dicens: si uis ad uitam uenire, serua mandata. uitam ergo non habet nisi qui cuncta legis mandata seruauerit, et qui uitam non habuerit, caelestis regni non potest esse possessor, in quo non mortui, sed uiui quique regna-

18 Matth. 19, 17.

1 licet paucis *V*, tam paucis licet *R* 2 uirginitatis *V* || quae et *R*: quae *CHV* 3 diligentius *om. V*. || excubendum *R* 4 quantum *CRV* || species quaecumque *V* || fuerit *CR*: est *V* 5 maiori *V* || multae *R* 6 careant proprio *V* || ut est — amittit (*u. 11*) *om. A* 9 ipsa *R*: ipsam *CH*, ipsam naturalis *V* || nisi in boni od. uasis *V*: si non boni od. uasis (uas *R*) *CR*, nisi boni od. uas sit *H* 10 reparati *R* || crebris *C* || genuinae uim suauitatis *R*: genuinae uini suauitatis *C*, genuinae uitis suauitatem *V*, genuinam uini suauitatem *b* 11 prouidendum *V*: praeuidentum *AB*, ergo prouid. *CH* || et in uirginitate *R* 12 sint aliqua *V*, alia sint *H* || fructus *V* 13 uanū *R* 14 rebus *ARV*: uiribus *C* || possideatur *V* || nisi — certum est *om. A* || fallor enim *CR* 16 uitae aeternae *C* || posse *om. V* || satis *om. C* || aeterna uero uita *C* 17 omnium *V*: omnem *ACR* 18 promereri posse scriptura testatur dicens *AH* (*sed om. A* dicens): promereri posse (*om. V*) scriptura dicente *RV*, promereri potest scriptura dicente *C* || si uis inquit *A* || ad *AH*: in *CRV* 19 peruenire *C*, ingredi *A* || cuncta *om. A* 20 mandata legis *C* 21 in quo — ante omnia (*u. 3*) *om. A*

bunt. nihil ergo uirginitas sola proficiet, quae caelestis regni gloriam sperat, nisi et illud habuerit cui perpetua uita promittitur, per quam caelestis regni praemium possidetur. ante omnia ergo pudicitiam integritatemque seruantibus et eius remunerationem a Dei aequitate sperantibus mandatorum sunt custodienda praecepta, ne gloriosae castitatis et continentiae labor in irritum deducatur. supra mandatum uel praeceptum esse uirginitatem sapiens ex lege nullus ignorat, Apostolo dicente: de uirginibus autem praeceptum Domini non habeo, consilium autem do. cum ergo obtinendae uirginitatis
 10 consilium dat, non praeceptum statuit, supra mandatum eam esse professus est. quicumque ergo uirginitatem seruant, maius quam praeceptum est faciunt. tunc enim proderit amplius fecisse quam iussum est, si quod iussum est feceris. nam quomodo plus fecisse gloriaberis, si minus aliquid non facias? cupiens diuinum implere
 15 consilium ante omnia serua mandatum: uolens uirginitatis praemium consequi uitae amplectere merita, ut sit cuius remunerari castitas possit. nam ut uitam praestat obseruatio mandatorum, ita eorum e contrario generat praeuaticatio mortem. et qui per praeuaticationem in mortem fuerit deputatus, uirginitatis coronam sperare non poterit,
 20 neque pudicitiae praemium expectare constitutus in poena.

Tres enim species sunt uirtutum, per quas caelestis regni possessio 5 introitur. prima pudicitia est, secunda mundi contemptus, tertia uero iustitia, quae ut conexae plurimum se possidentibus praestant, ita diuisae prodesse difficile possunt, dum unaquaeque earum non prop-

8 I Cor. 7, 25.

2 illud *RV*: aliud *C* 3 ergo omnia *H* 5 sunt custodienda *ARV*:
 est custodia *C*, custodia est *b* 6 in interitum *V*, in *om. R* 6 et 10 su-
 per *V*; supra — non facias (*u. 14*) *om. A* 6 uel praeceptum *uidetur*
glossema 7 ex lege *CV*: et legens *R* 10 statuit *R*: *om. CV* || man-
 datum *RV*: mandatum uel praeceptum *H*, mand. et praeceptum *C*
 11 ergo *om. R* || maius *CR*: magis *HV* 13 iustum *V* || facias *R*,
 feceris — minus aliquid *om. H* 14 aliquod *V* || non *om. RV* || facias
RV: feceris *C* || cupies *R* 15 mandatā tam (*corr. tum*) *R* | uirgini-
 tatem *R* 16 amplectere meritum uitae *C* || ut sit cuius *ARV*: ut tua *CH*
 || castitas remunerari *C* 17 eorum e contrario *ACR*: e contr. eorum
HV 18 praeuaticatio generat *V* 19 in morte *AC* || deputatus *H* et
ed. Vall.: *om. ACRV* 21 tres — — fac bonum (*p. 231, 2*) *om. A* || uir-
 tutum *V*: *om. CHR* || regni caelestis *C* 22 est pudicitia *CH*

ter se tantum, sed propter aliam efflagitatur. in primis ergo quae-
ritur pudicitia, ut facilius subsequatur mundi contemptus, quia ab
illis mundus contemni leuius potest qui matrimonii nexibus non tenen-
tur. mundi uero contemptus exposcitur, ut iustitia conseruetur, quam
implere difficile possunt qui saecularium bonorum cupiditatibus et
mundanarum uoluptatum negotiis implicantur. quisquis ergo pudi-
citiae primam speciem possidet et secundam, quae est mundi con-
temptus, non obtinet, paene sine causa possidet primam, quando
secundam non habet, propter quam prima quaesita est. et si primam
et secundam habeat, cui tertia, quae est iustitia, desit, frustra la-
borat, quoniam superiores duae propter tertiam praecipue requiruntur.
quid enim prodest propter mundi contemptum pudicitiam habere, et
propter quod eam habeas non habere? uel cur res mundi contempnas,
si iustitiam, propter quam pudicitiam, propter quam mundi contemptum
habere te conuenit, non custodias? quia ut prima species propter se-
cundam est, ita prima et secunda propter tertiam: quae si non
fuerit, nec prima nec secunda proficiet.

- 6 Dicis forsitan: 'doce me ergo quid sit iustitia, ut eam, si cogno-
uerim, facilius implere sufficiam'. Dicam breuiter, ut ualeo, et uer-
borum utar simplicitate communium, quia causa de qua agimus talis
est, quae disertioribus facundiae sermonibus nequaquam debeat obscu-
rari, sed simplicioribus eloquentiae narrationibus pandi. res enim
omnibus in commune necessaria communi debet sermone monstrari.
Iustitia ergo non aliud est quam non peccare, non peccare autem est
legis praecepta seruare. praeceptorum autem observatio duplici genere
custoditur, ut nihil eorum quae prohibentur facias, et cuncta quae

1 aliam CRV: alias b || efflagitatur R: flagitatur CV 2 sequatur
V, obsequatur R 3 a matr. nexibus V, matrimoni in nexibus R 5 dif-
ficile implere C 6 quisque RV || ergo om. V || pudicitiae (pudicitiam V)
primam speciem possidet RV: poss. prim. sp. pudicitiae H, pudicitiae poss.
prim. sp. C 11 duae propter iustitiam praecipue requiruntur R, duae
requiruntur propter tertiam V 12 enim om. V 13 habeat R || cur res
mundi H: cur mundum V, cui rei mundum CR 14 propter quam mundi
RV: et propter quam mundi C, et mundi H 15 conueniat R 16 ita prima
R: ita et prima CV || et secunda — nec prima om. V || tertiam CH: iusti-
tiam R 18 ergo me R 19 dicam tibi breuiter C || ualeam V 20 causa
talis quae V 21 defortioribus R || debet H || obsecrari R 22 simpli-
cioris CV 23 omnibus om. R 24 non est aliud H, aliud non est V
25 autem H: uobis R, uero CV (?) 26 facias — iubentur om. R pr. m.

iubentur implere contendas. hoc est quod dicit: recede a malo et fac bonum. nolo enim putes in hoc constare iustitiam ut malum non facias, cum et bonum non facere malum sit et in utroque legis praeuaricatio committatur, quoniam qui dixit 'recede a malo', ipse dixit 'et fac bonum'. si a malo recesseris et non feceris bonum, transgressor es legis, quae non tantum in malorum actuum abominatione, sed et in bonorum operum perfectione completur. neque enim hoc solum tibi praecipitur ut uestitum suis non spoliis indumentis, sed et ut spoliatum operias tuis, neque ut habenti panem non auferas suum, sed et non habenti tuum libenter impertias, neque solum ut pauperem suo non pellas hospitio, sed ut pulsum et non habentem recipias tuo. praeceptum enim nobis est flere cum flentibus. quomodo cum illis flemus, si in nullo eorum necessitatibus participamus, nec aliquod eis in his propter quas lacrimantur causis praebemus auxilium? neque enim fletuum nostrorum Deus infructuosum quaerit humorem, sed quia lacrimae doloris indicium sunt, uult te ita alterius angustias sentire ut tuas. et quomodo tibi, in tali tribulatione si esses, subueniri cuperes, ita alteri ipse subuenias propter illud: quaecumque uultis ut faciant uobis homines bona, ita et uos facite illis. nam cum flente flere et nolle, cum possis, flenti conferre, subsannationis, non pietatis indicium est.

1 Ps. 33, 15. 12 Rom. 12, 15. 19 Matth. 7, 12.

1 dicit RV: dicit psalmista C 2 in hoc putes C 4 committatur ARV: continetur C || et ipse dixit fac H et ed. Vall. 6 abominatione CV, dominatione R 7 sed etiam A || neque enim — quae iubentur (p. 232, 23) om. A 8 sed et ut H et corr. R: ut et R pr. m., sed ut C, sed V 9 spoliatos C || panem suum auferas (om. non) V 10 sed et non V: sed ut non CH, sed non ut R || neque ut solum C 11 malum sed et ut 12 est nobis C 14 ne aliquid R || propter quae V || prebeamus C 16 indicium doloris R 17 quomodo in tribulatione tali si esses tu V 18 subuenire C || ipse om. H (habet R) || subuenies R 19 quae V 20 ita et uos f. illis CR: ita (om. V) et uos f. illis similiter HV || et nolle V: et nihil R, si nihil C 21 conferre, conferas C; post conferre in R additum est: ostendens eas uel maxime habituras (scr. habituras) spiritale conubium quae subterfugerint carnale consortium. et digne deo per matrimonii comparationem spiritaliter copulantur. quae eius dilectionis causa humana conubia spreuerunt in his quam maxime illud impletur || indicium est non pietatis V

denique Saluator noster cum Maria et Martha Lazari sororibus fleuit et immensae misericordiae adfectum lacrimarum contestatione monstrauit. et uerae pietatis indicia mox opera subsequuta sunt, cum suscitatus Lazarus, cuius causa lacrimae fundebantur, sororibus redditur. hoc fuit pie cum flentibus flere, occasionem fletus auferre. sed ⁵ quasi potens, inquires, fecit. uerum nec tibi aliquid impossibile imperatur: impleuit omnia qui quod potuit fecit.

- 7 Sed ut dicere coeperamus, non sufficit Christiano a malis se abstinere, nisi etiam bonorum operum officia perfecit, quod illo uel maxime testimonio comprobatur, quo comminatur Dominus aeterni ignis ¹⁰ reos fore, qui quamuis mali nihil gesserint, non fecerint omne quod bonum est, dicens: Tunc dicet rex his qui ad sinistram sunt: discedite a me, maledicti, in ignem aeternum, quem praeparauit pater meus diabolo et angelis eius. esuriui enim, et non dedistis mihi manducare; sitiui, ¹⁵ et non dedistis mihi potum et cetera. non dixit: discedite a me, maledicti, quia homicidium, quia adulterium aut quia furta fecistis: non enim quia malum fecissent, sed quia bonum non fecerant, condemnantur et aeternae gehennae suppliciis addicuntur, nec quia quae prohibita sunt admisissent, sed quia quae praecepta erant ²⁰ implere noluerunt. unde animaduertendum est quam spem habere possint qui adhuc aliquid eorum faciunt quae prohibentur, cum etiam illi aeterni ignis rei sint qui non fecerunt quae iubentur. nolo enim

12 Matth. 25, 41.

1 marta et lazari *R* 3 et ueritatis *R* || suscitatur *R* 4 fundebantur *RV*: funduntur *C* || sororibus uiuus redditur. et hoc fuit pie flere cum flentibus *C*. 5 fletus benigne auferre *V* 6 quasi *CRV*: quis *b* || fecit *H et ed. Vall.*: *om. CRV* || uerum *RV*: sed *C* || ne tibi *V* || imperatur *CR*: imperet non sufficit mala cauere nisi bona quoque studeamus agere *V* 8 coeperam *V* || sufficit *HV*: sufficere *CR* || se *om. V* 9 perficere *R* || quod *RV*: *om. C* 11 quod bonum est *CH*: bonum *RV* 12 dicet *HV*: dicit *CR* 15 sitiui — potum *V*: *om. CR* 16 et reliqua *C* 17 quia homicidium fecistis quia adulterium perpetrastis *V et ed. Vall.* || furtum *V* 18 non enim — fecissent *RV*: *om. C* || bona non fecerunt *C* 19 et aeternae *HV*: et *om. R*, hi aeternis *C* || non quia *C* 20 sunt *R*: fuerant *CV*: erant *ed. Vall.* || erant *RV*: fuerant *C* 21 enim aduertendum *R*, aduertendum *CH* 23 illi *om. H* || aeterni ignis *V et ed. Vall.*: *om. CR* || sint *C*: sunt *RV* || fecerint *RV*

tibi in hoc blandiaris, si aliqua non feceris, quia aliqua feceris, cum scriptum sit: qui uniuersam legem seruauerit, offendant autem in uno, factus est omnium reus. Adam enim semel peccauit et mortuus est: et tu te uiuere posse existimas illud saepe committens, quod alium, dum semel perpetrasset, occidit? an grande illum commisisse crimen putas, unde merito poena damnatus sit acriore? uideamus ergo quid fecerit: contra mandatum de fructu arboris edit. quid ergo? propter arboris fructum Deus hominem morte multauit? non propter arboris fructum, sed propter mandati contemptum. ergo non agitur de qualitate peccati, sed de transgressione mandati. et qui dixit Adae ut de arboris fructu non ederet, ipse tibi praecipit ut non maledicas, non mentiaris, non detrahas, non detrahentem auscultes, ut omnino non iures, ut non concupiscas, non inuideas, non sis tepidus, non sis auarus, ut nulli malum pro malo reddas, ut inimicos tuos diligas, ut maledicentibus benedicas, ut pro calumniantibus et pro persecutoribus tuis ores, ut percutienti maxillam alteram praeebeas, ut in iudicio saeculari non litiges, ut si quis tua auferre uoluerit, gratanter amittas, ut nec iracundiae nec zeli nec liuoris malum intra pectus admittas, ut crimen auaritiae fugias, ut omnis superbiae ac iactantiae malum caueas, et humilis ac mitis Christi uiuas exemplo, malorum consortia in tantum uitans, ut cum fornicatoribus aut auaris aut maledicentibus aut inuidis aut detrac-

2 Jac. 2, 10.

1 si aliqua non f. quia (qui A) aliqua feceris AR: quia aliqua feceris om. C, si aliquid eorum feceris quia aliquid non feceris V; sequitur deinde in V glossema: Audiant qui quaedam mala cauere negligunt quibusdam bonis confidentes quae agunt || cum] quod V 2 sit ed. Vall. et A: est CRV || offenderit C 3 semel enim peccauit adam V

4 posse om. H || existimans C 5 cum ed. Vall. || an grande — blandiris (p. 234, 8) om. A 6 merito poena damnatus sit acriori H et ed. Vall.: merito ac iure damnandus sit R, merito ac digne sit damnatus V, merito ac iure (iuste b) damnatus est C 7 quid fecerit contra mandatum. De fructu distinguit Holstenius 10 agitur iam de V || mandati CR: praeepti V 11 fructu R 12 praecipit C: praeecepit RVb || nec detrahentes C

15 ut inimicos — benedicas RV: om. C; additum in V: et aduersantibus benefacias 16 pro om. C 17 in om. V 18 amittas RV: remittas C, dimittas ed. Vall. 20 iactantiae ac superbiae C || humilis et mitis C, mitis ac hum. V 21 exemplo uiuas C || deuitans C 22 detractatoribus C, detractatoribus b

toribus aut ebriosis aut rapacibus nec cibum capias. quem si in aliquo contempseris, si pepercit Adae, parcat et tibi. immo illi magis parcendum fuerat, qui adhuc rudis et nouellus erat, et nullius ante peccantis et propter peccatum suum morientis retrahebatur exemplo. tibi uero post tanta documenta, post legem, post prophetas, post euangelia, post Apostolos si delinquere uolueris, quomodo indulgeri possit ignoro.

- 8 An tibi de uirginitatis praerogatiua blandiris? memento Adam et Euam uirgines deliquisse, nec integritatem corporis profuisse peccantibus. uirgo quae peccat Euae, non Mariae comparanda est. non negamus in praesenti tempore paenitentiae remedium, sed hortamur magis praemium sperare debere quam ueniam. turpe est enim delicti indulgentiam postulare quae palmam uirginitatis expectant, et illicitum aliquid incurrere quae se etiam a licitis castrauerunt: licitum quippe est matrimonii inire consortium. et ut laudandae sunt quae propter Christi amorem et caelestis regni gloriam copulam contempserint nuptiarum, ita damnandae sunt quae propter incontinentiae uoluptatem, cum Deo se uouerint, remedio apostolico abutantur. ergo, ut diximus, quae conubia deserunt, non illicita, sed licita spernunt. eiusmodi autem si iurent, si maledicant, si detrahant, si detrahentes patiantur audire, si malum pro malo reddant, si cupiditatis in alienis aut auaritiae in propriis crimen incurrant, si zeli aut liuoris uenena possideant, si contra legalia et apostolica instituta indecens aliquid aut loquantur aut cogitent, si in carne placendi studio comptae et ornatae procedant, si alia, ut adsolet, illicita faciant,²⁵

1 nec cibum *R*: uel cibum non *V*, cibum non *C* 2 parcat et tibi? *b*
 || magis *om. V* 3 ante *om. V* 4 retrahebatur *R*: trahebatur *C*, terre-
 batur *V* 6 indulgere *R* 8 blandiris *RV*: plaudes *C* || memor esto *V*
 10 uirgo — castrauerunt (*u. 14*) *om. A* || ena *R* 11 remedium peni-
 tentiae *C* 12 enim *CRV*: enim illis *H* 13 expectat *CRV* 14 se *V*
post licitis habet || castrauerunt *CR*: castrauere *H*, castrauit *V* 15 con-
 sortium inire *V* || et ut — ut diximus (*u. 19*) *om. A* 16 gloriam *CR*:
 desiderium *V* || contempserunt *C* 17 dam. sunt *V*: dam. non sunt *CR*
 || innocentiae uoluntatem *R* 18 cum deo se uouerint *V*: nondum deo
 deuotae *CR* 19 connubia *Hb* || spernuntur *C* 20 iurant *R* || de-
 trahunt cupidos *C* 21 patiantur *ARV*: pa | antur *C* (*omissa syllaba ti*
initio noui uersus), probantur *b* 22 aut *ARV*: uel *C* || incurrant cri-
 men *C* || aut *ARV*: si *C* 23 leg. instituta et apostolica *V* 24 loquun-
 tur aut cogitant *b* 25 compte et ornate *V* || si alia (alia quae *R*) ut

quid proderit eis spreuisse quod licuit et exercere quod non licet? si
 nis prodesse tibi, quod licita contempsisti, uide ne quid eorum quae
 non licent facias. stultum enim est timuisse quod minus est, et non
 timere quod maius est [aut ab iis non uitari quae prohibentur, spre-
 uisse uero ea quae conceduntur]. dicit enim Apostolus: innupta
 cogitat quae Domini sunt, quomodo placeat Deo, ut sit
 sancta et corpore et spiritu: quae autem nupta est,
 cogitat quae sunt huius mundi, quomodo placeat uiro.
 nuptam uiro placere adserit, cogitando quae mundi sunt, innuptam
 uero Deo, eo quod nulla cura illi sit saeculi. dicat ergo mihi, quae
 uirum non habet et tamen quae mundi sunt cogitat, cui placere desi-
 derat? nonne incipiet illi nupta praeponi? quia illa cogitando quae
 mundi sunt complacet uel marito, ista uero nec marito, quem non
 habet, potest placere nec Deo. sed nec illud silentio praeterire nos
 conuenit, quod dixit: innupta cogitat quae Domini sunt,
 quomodo placeat Deo, ut sit sancta et corpore et spi-
 ritu. [quae Domini sunt, inquit, cogitat; non quae saeculi, non
 quae hominum, sed quae Dei sunt cogitat.] quae sunt ergo Do-
 mini? dicat Apostolus: quaecumque sunt sancta, quae-
 cumque iusta, quaecumque amabilia, quaecumque
 bonae famae, si qua uirtus, si qua laus disciplinae.

5 I Cor. 7, 34. 19 Phil. 4, 8.

adsolet inlicita *AR*: si aliqua quae ut adsolet, illicita sunt *H*, et alia quae
 assolent inlicita *V*, et alia quae fieri solent inlicite *C*

2 licita *CRV*: licite *A*, licitum *H* 3 est enim *C* 4 aut ab — conce-
 duntur, quae desunt in *A*, ut *glossema inclusimus*; nam uix credendum
 est epistolae auctorem, quisquis fuit, alias optime scribentem hic tam
 barbaramente locutum esse || ab his uetari *V* || prohibentur spreuisse uero ea quae
V: prohibentur quae (si *H*) subterfugerint quae *CR* 6 Dei *C* 7 et cor-
 pore *V*: corpore *ACR*, ut est in *Vulgata*, at *textus graecus habet*: καὶ
 σώματι καὶ πνεύματι || quae autem nupta — et corpore et spiritu (*u. 17*) *RV*
 (item ex parte *A*): om. *C*; haec spuria esse censet is qui curauit editionem
 Parisiensem apud Migne 8 huius om. *A* 9 nuptam uero uiro *V*, nup-
 tam — sit saeculi om. *A* || placere uiro *H* 10 illi cura *V*, cura illa *R*
 11 tamen ea quae *V* 12 incipiat *A* || quia illa *AR*: quae *V*
 15 dixerit *A* || Dei *A* 16 sancta corpore *AR* 17 Quae Domini
 sunt — quae Dei sunt cogitat om. *AR* || Domini *V*: Dei *C* 19 dicat
ARV: dicit *C* || sunt *AR*: om. *CV* || quaecumque sunt iusta *A*,
 om. *C*

ista sunt Domini, quae sanctae et uere apostolicae uirgines die noctue sine ullo temporis interuallo meditantur et cogitant. Domini est etiam regnum caelorum, Domini est resurrectio mortuorum, Domini est immortalitas, Domini est incorruptio, Domini est splendor solis qui sanctis promittitur, sicut in Euangelio scriptum est: tunc iusti fulgebunt sicut sol in regno Patris eorum: Domini sunt plures iustorum in caelestibus mansiones, Domini est fructus tricesimus et sexagesimus atque centesimus. haec quae cogitant et quibus possint ea operibus promereri, quae Domini sunt cogitant. Domini est etiam lex noui et ueteris testamenti, in qua oris eius eloquia sancta refulgent: quae si quae uirgines sine intermissione meditantur, quae Domini sunt cogitant, et impletur in eis illud propheticum: fundamenta aeterna super petram solidam et mandata Dei in corde mulieris sanctae.

- 9 Sequitur, 'quomodo placeat Deo', Deo, inquam, non hominibus, 'ut sit sancta et corpore et spiritu'. non dixit, ut sit sancta membro aut corpore tantum, sed ut sit sancta corpore et spiritu. membrum enim una corporis pars est, corpus uero omnium compago membrorum est. cum ergo dicit ut sit sancta corpore, omnibus membris eam sanctificari debere testatur, quia non proderit ceterorum sanctificatio membrorum, si inueniatur uel in uno corruptio. etiam non erit sancta corpore, quod ex omnibus constat membris,

5 Matth. 13, 43. 13 Eccl. 26, 24 15 I Cor. 7, 34.

1 sunt D. quae *om.* A || et uere *nos*: uere C, et reuere R, et uerae et HV 2 sine u. t. interuallo AR: *om.* CV || Dei est etiam C, etiam *om.* R; Domini — mulieris sanctae (*u.* 14) *om.* A 4 D. est immortalitas, D. est incorruptio *scripsi*: domini est immortalitatis incorruptio RVb, domini est immortalis incorruptio C et *ed.* Vall. (Domini immortalitas; incorruptio Domini est; splendor etc. H) 5 sicut — patris eorum *om.* CR 7 iustorum RV: iterum C, sanctorum H 8 centesimus et sexag. atque tricesimus V || atque RV: et C || quae R: igitur V, *om.* CH || cogitent V 9 ea operibus R: ea *om.* CH, operibus deum V || et quae V || cogitent V 10 in qua oris V: in quibus oris H, in quibus C || elogia C 11 si quae HV: siq; R, si C 12 completur H || in illis V || propheticum illud C 13 petram solidam RV: terram solidata C 14 dei V: domini CR 16 sit sancta corpore AR, sancta corpore sit C 18 uero *om.* R 19 est *om.* C || sancta sit C 20 debere sanctificari A || testantur C 21 sanctificatio ceterum C 22 etiam CRV: et iam AH, *om.* b

quae uel unius fuerit coinquinatione polluta. sed ut quod dico manifestius et lucidius fiat, esto sit quaecumque omnium membrorum sanctificatione purgata et lingua tantummodo peccet, quia aut blasphemet aut falsum testimonium dicat, numquid liberabunt omnia membra unum, an propter unum iudicabuntur et cetera? ergo si nec aliorum membrorum sanctificatio proderit, cum in uno sit uitium, quanto magis, si diuersorum flagitio peccatorum omnia corrumpantur, unius nihil proderit integritas!

Unde quaeso te, uirgo, ne in sola tibi pudicitia blandiaris neque ¹⁰ in unius membri integritate confidas, sed secundum Apostolum solide conserua corporis sanctitatem. Munda ab omni inquinamento caput, quia crimen est illud post chrismatis sanctificationem aut croci aut alterius cuiuslibet pigmenti suco uel puluere sordidari, aut auro uel gemmis uel qualibet alia terrena specie comi, quod iam caelestis ¹⁵ ornatus splendore refulget. grandis quippe diuinae gratiae contumelia est mundani et saecularis ornamenti praelatio. Munda frontem, ut humana, non diuina opera erubescat, et illam confusionem recipiat, quae non peccatum sed Dei gratiam parit, scriptura dicente: est confusio adducens peccatum, et est confusio addu- ²⁰ cens gratiam. Munda collum, ut non aurea reticula capillus

19 Eccl. 4, 25, 26.

I quoinquinatione *R* || sed ut — integritas (*u.* 8) *om.* *A* 3 purgata} *add. in V glossena*: Esto hunc habet sensum quasi diceret. Consentiamus ut ita sit. uidelicet ut nihil iniqui contrahat || quia aut *nos*: quia ut *R*, qua aut *H*, aut *CV* 4 falsum test. *R*: test. falsum *C*, falsum *om.* *V*

5 sine aliorum *R* 6 immo cum in uno est 7 flagitiis *V* 8 proderit *R* et *ed. Vall.*: proficiet *C*, proficiat *V* 9 ne — neque *CV*: neque — ne *AR* 10 confundaris *A* || solide *V*: soli *R*, soli deo *ACH* 11 omni inquinamento *AR*: omnibus inquinamentis *C*, omni iniquitate *V* 12 chrismatis *CR*, chrismatis *V* || aut croci aut alt. *om.* *A* 13 pigmenti *R* || suco *CRV*: fuco *AHb*; illud magis quadrat ad oppositum puluere || uel gemmis *AR*: aut *g.* *C*, *om.* *V* 14 uel *om.* *R* || qualibet alia terrena specie *A*: cuiuscumque terrenae specie (speciei *H*) *R*, cuiuslibet (cuiuscumque *C*) terrenae creaturae specie *CV* || comi *RV*: componi *A*, *om.* *C* || quod — refulget *RV*: *om.* *C*; quod iam — praelatio (*u.* 16) *om.* *A* 16 et saecularis *om.* *V* || fontem *R* 17 confusione *V* 18 Dei gloriam *A* || scriptura *RV*: scriptura diuina *C*; scriptura — gratiam (*u.* 20) *om.* *A* 19 et *RV*; *om.* *C* 20 gratiam *RV*: gratiam dei *C* || non ut *V* || aurea reticula capillus portet et *H* et *ed. Vall.*: aurea texta pilis portet *R*, auro texta capillis (lapillis *V*) portet *CV*, aurea ex capillis portet *A*

portet et suspensa monilia, sed illa potius ornamenta circumferat, de quibus scriptura dicit: misericordia et fides non deficiant a te. suspende autem illa in corde uelut in collo tuo. Munda oculos, dum eos ab omni concupiscentia retrahis et ab intuitu pauperum numquam auertis et ab omnibus fucis liberos ea qua a Deo facti sunt sinceritate custodis. Munda linguam a mendacio, quia os quod mentitur occidit animam: munda eam a detractone, a iuramento, ab adulatione, a periurio. nolo praeposterum ordinem putes, quod prius a iuramento quam a periurio linguam dixi debere mundari, quia tunc periurium facilius effugies, si in toto non iures, ut impleatur in te illa sententia: cohibe linguam tuam a malo, et labia tua ne loquantur dolum. et memor esto dicentis Apostoli: benedicite et nolite maledicere. sed et illud crebrius recordare: uidete ne quis malum pro malo alicui reddat neque maledictum pro maledicto, sed e contrario benedictes, quia in hoc uocati estis, ut benedictionem hereditate possideatis. et illud: si quis autem in lingua non offendit, hic perfectus est. nefas est enim ut labia illa, quibus Deum confiteris, rogas, benedicis et laudas, alicuius polluantur sorde peccati. nescio qua conscientia ea lingua quis Deum rogat, qua aut mentitur aut maledicit aut detrahit. labia sancta exaudit Deus et ipsis annuit cito precibus, quas lingua immaculata pronuntiat. Munda aures,

2 Prou. 3, 5 sec. LXX. 6 Sap. 1, 11. 11 Ps. 33, 14. 12 Rom. 12, 14. 14 I Thess. 5, 15 et I Petr. 3, 9. 17 Jac. 3, 2.

1 potius illa *C* 2 fides *CR*: ueritas *AV*, ut habet *Vulgata*, sed in *LXX* est: ἐλεημοσύνη καὶ πίστις || deficient *C* 3 autem *om. V* || in corde uelut *H et ed. Vall.*: *om. ACRV* 4 retraes *R* 5 auertes *R* || et ab omnibus — custodias *om. A* || liberos — sinceritate *HV (item R sed hic liberas eas):* liberos ad ea quae sunt a deo facta *C* 6 custodias *CH* 7 munda eam *H et ed. Vall.*: *om. ACRV* 8 ab adulatione *om. A et ed. Vall.* || nolo *CR*: Nam *V*; nolo — sententia (*u. 11*) *om. A* || putes *om. V* 9 lingua d. d. mundare *R* 10 in toto *CR*: omnino *V* || ut *ed. Vall.*: *om. CRV* 12 docentis *V* (Apostolum dicentem *A*) 13 sed illud *R*; sed — perfectus est (*u. 18*) *om. A* 14 reddat alicui *C* 16 benedictionem hereditate *corr. R* (hereditatem *pr. m.*): benedictione hereditatem *V* benedictionem hereditatis *C* 17 illud *V* || in lingua *RV*: in uerbo *C*, uerbo *b* 18 offendit *KV*: offendit fratrem *C* 19 deum *V*: dominum *ACH* 20 ea *ARVb*: et *CH* || dominum *AC* 21 labia enim *A* || dominus *C* 22 quas *ACR*: quas ei *V*

ut nonnisi sermonibus sanctis et ueris auditum praebeant, ut numquam obscena aut turpia aut saecularia uerba suscipiant aut aliquem de altero audiant derogantem, propter illud quod scriptum est 'saepi aures tuas spinis et noli audire linguam nequam', ut cum eo habere partem possis, de quo dicitur: quoniam auditu et visu iustus erat, hoc est, nec oculis nec auribus delinquebat. Munda manus, ne porrectae ad accipiendum sint, ad dandum autem collectae, nec ad ferendum paratae, sed ad omnia misericordiae et pietatis opera satis promptae. Munda pedes, ne latam et spatiosam pergant uiam, quae ducit ad splendida saeculi et pretiosa conuiuia, sed arduum magis et angustum gradientur iter, quod tendit ad caelum, quia scriptum est: iter rectum facite pedibus uestris. agnosce tibi a Deo artifice non ad uitia, sed ad uirtutes membra formata: et cum uniuersos artus mundaueris ab omni sorde peccati et toto fueris sanctificata corpore, tunc tibi castitatem intellegas profuturam, et cum omni fiducia palmam uirginitatis expecta.

Quid sit sanctam esse corpore breuiter quidem, sed plene exposuisse me arbitror: nunc quod sequitur et spiritu, nosse debemus, hoc est, ut quod opere nefas est fieri, nec fas sit cogitatione concipere. illa enim est sancta tam corpore quam spiritu, quae nec mente nec corde delinquit, sciens etiam cordis esse inspectorem Deum, et idcirco satisagit, ut omni modo etiam animum cum corpore mundum

3 Eccl. 28, 28. 5 II Pet. 2, 8. 7 Eccles. 4, 36 12 Prou 4, 26.

1 sanctis modestis et *V* || ueris *H* et *ed. Vall.*: seriis *CRV*; et ueris *om. A* 2 obscoena *edd.* || aut non aliquem *C* 3 derogantem *ARV*: detrahentem *C* 4 ut cum — munda (*u. 7*) *om. A* 6 nec oculis nec auribus *V* 7 sint ad accipiendum *V* || ad d. aut. collectae *om. A* 10 pergant uiam *AR*: uiam p. *C*, uiam pergant et *V* 11 sed ad arduum *C* 12 tendat *V* || quia — uestris *om. A* 13 uirtutem *AH*, non ad uitia sed ad uirtutem (*sic*) *add. in R m. 2* 14 actus *C* 15 totus *R corr. manu* 3 in tota || tibi tunc *V* 16 omni *om. C* 17 expectes *ed. Vall.*

18 Quid — defendi (*p. 241, 15*) *om. A* || sancta *C* 20 operi *R* || fieri nefas est *V*, fieri *om. R* || nec fas sit cogit. concipere *H*: nec cogitatione concipere *CR*, nec concipiamus cogitatione *V* 21 est *om. R 1 m.* || sancta corpore et spiritu *V* 22 corde *R*: carne *CV*, corpore *ed. Vall.* || deliquit *V* | etiam *RV*: enim *C* || cordis *V* post deum habet || speculatorem *C* 23 satisagit *H*

habeat a peccato, sciens scriptum esse: omni custodia serua cor-
 tuum, et iterum: diligit Deus sancta corda, accepti sunt
 autem ei omnes in maculati, et alibi: beati mundo corde,
 quoniam ipsi Deum uidebunt: quod de illis dici arbitror, quos
 conscientia in nulla redarguit culpa peccati, de quibus et Iohannem in
 epistola dixisse reor: si cor nostrum nos non reprehendit,
 fiduciam habemus ad Deum, et quaecumque petierim-
 us accipiemus ab eo. nolo existimes te crimen fugisse peccati,
 si uoluntatem non sequatur effectus, cum scriptum sit: quicumque
 uiderit mulierem ad concupiscendam eam, iam moe-
 chatus est in corde suo. nec dicas 'cogitauī quidem, sed non
 perfecī', quia etiam concupiscere nefas est quod fieri nefas est. unde
 et beatus Petrus praecipit dicens 'animas uestras castifican-
 tes': qui si nullam animae constuprationem nosset, nec castificari
 eam desiderasset. sed et illum locum quo continetur 'hi sunt qui
 se cum mulieribus non coinquinauerunt, uirgines
 enim permanserunt, hi secuntur agnum quocumque
 ierit', adtentius considerare debemus et animaduertere, si solius in-
 tegr̃tatis ac pudicitiae merito isti diuino comitatu copulentur et per
 omnia caelorum tabulata discurrant, an et alia sint quibus adiuta
 uirginitas tantae beatitudinis gloriam consequatur. sed unde hoc scire
 poterimus? de sequentibus nisi fallor, in quibus scriptum est: hi
 empti sunt ex hominibus primitiae Deo et agno, et in
 ore eorum non est inuentum mendacium, sine macula

1 Prou. 4, 23. 3 Matth. 5, 8. 6 I Joh. 3, 21 sq. 9 Matth.
 5, 28. 13 I Pet. 1, 22 17 Apoc. 14, 4, 22 ibid. 4, 4 sq.

1 serua *CRV*: custodi *b* 2 iterum *CRV*: Ita enim *b* || dominus *CR*
 3 omnes *RV*: om. *C* 5 et ad iohannem *R* 6 epistola sua *F et ed.*
Vall. || non repr. nos *C* 8 peccati om. *V*, ante crimen habet *C* 9 affec-
 tus *R* || qui *V* 10 concup. eam *RV*: concupiscendum *C* || mechatus *CRV*
 11 est *R*: est eam *CV* || nec *CRV*: Ne *b* 12 quia *CRV*: quoniam *b*
 || quod f. nefas est *V*: om. *R*, quod f. crimen est *C* 13 praecepit *R*
 || castificate *C* 14 quia si *V*, quasi *R* || animam *R* 15 eam *CR*:
 iam *V* || locum illum *H* 16 cum mulieribus non se *V* || quoinquina-
 uerunt *R* 19 ac om. *R* || ipsi *H* 20 tabulata *RV*: tabernacula *C*
 || sunt *V et ante rasuram R* || adiuta *V*: auita *R*, adiuncta *CH* 21 con-
 sequantur *R* 22 de sequentibus — scriptum est *deest in V* 23 ex *CR*:
 de *V* || hominibus *HV*: omnibus *CR* 24 eorum *V*: ipsorum *CR*

enim sunt ante thronum Dei. uides ergo quod non in uno tantum membro dominicis referantur inhaerere uestigiis, sed illi qui praeter uirginitatem ab omni contagione peccati immaculatam gesserint uitam. idcirco uel maxime uirgo nuptias spernit, ut, dum securior est, facilius, quod etiam a nubentibus quaeritur, ab omni se delicto custodiat et uniuersa legis mandata perficiat. nam si non nubat et ea nihilominus faciat, a quibus et nuptae esse iubentur immunes, non nupsisse quid proderit? quamquam enim nulli Christianorum peccare liceat et omnes quicumque spiritualis lauacri sanctificatione purgantur, immaculatam decurrere conueniat uitam, ut ecclesiae, quae sine macula, sine ruga, sine aliquo eiusmodi esse describitur, possint uisceribus intimari: multo magis hoc uirginem implere necesse est, quam nec mariti nec filiorum nec alterius necessitatis causa prohibet quo minus diuinam scripturam perficiat, nec aliqua, si peccet, poterit excusatione defendi.

O uirgo, serua propositum tibi magno praemio destinatum. prae-12 clara est apud Dominum uirginitatis et pudicitiae uirtus, si non aliis peccatorum et malorum lapsibus infirmetur. agnosce statum tuum, agnosce locum, agnosce propositum. Christi sponsa diceris: uide ne quid indignum ei, cui desponsata uideris, admittas. cito scribet repudium, si in te uel unum uiderit adulterium. quaecumque ergo humanorum sponsaliorum pigneribus subarratur, statim a domesticis, a familiaribus, ab amicis sponsi sollicite et diligenter requirit [et ser-

10. Ephes. 5, 27.

1 enim HV: om. CR || ante thronum dei C: om. RV || in uno tantum CH: in uno uirgines tantum RV 3 contagione H et ed. Vall.: cogitatione CRV || gesserunt V 4 spernat C 7 immunes esse iubentur V 8 quamquam enim H: quamquam RV, et quamquam C 9 omnis R || spiritalis CR 10 immaculata d. c. uita R 11 eiusmodi R: huiusmodi crimine V, uitio huiusmodi C; cf. ep. ad Ephes. 5, 27: ut exhiberet ipse sibi gloriosam ecclesiam, non habentem maculam aut rugam, aut aliquid huiusmodi (ἡ τι τῶν τοιούτων) 11 possit R 12 magis tamen hoc H 14 aliqua si RV: si qua C 16 destinato R || praeclara — infirmetur om. A 18 maculorum (sic) C 19 agnosce propos. agnosce locum V || ne om. R 20 disponsata R || scribit C et pr. m. R; cito — tu quae (p. 242, 5) om. A 21 uideat C 22 sponsa aliorum C || pigneribus CRV: pignoribus Hb || subarratur R: obarratur Vb, abarratur C 23 et CR: ac b, et dilig. om. V || et a seruulis R, et seru. ed. Vall. post ab amicis habet; nos ut glossema inclusimus

uulis], quales iuuenis habeat mores, quid potissimum diligat, quid accipiat, quo usu uiuat, qua se consuetudine regat, quibus utatur dapibus, in quibus praecipue rebus delectetur et gaudeat. quae cum didicerit, ita se in omnibus temperat, ut sponsi moribus suum obsequium, sua iucunditas, sua diligentia, sua uita concordet. et tu, 5 quae Christum sponsum habes, a domesticis et familiaribus eius sponsi tui mores interroga, et strenue ac sollerter inquire in quibus praecipue delectetur, qualem compositionem in te uestium diligat, cuiusmodi concupiscat ornatum. dicat tibi eius familiarissimus Petrus, qui ne nuptis quidem corporalem permittit ornatum, sicut in epistola sua 10 scripsit: 'Mulieres similiter subiectae sint suis uiris, ut si qui non credunt uerbo, per mulierum conuersationem sine uerbo lucrifiant, considerantes in timore Dei castam conuersationem uestram: quarum sit non extrinsecus capillatura aut circumdatio auri aut indumenti 15 uestimentorum cultus, sed qui absconsus cordis est homo in incorruptibilitate quieti et modesti spiritus, quod est in conspectu Dei locuples. Dicat et alius Apostolus beatus Paulus, qui ad Timotheum scribens eadem de fidelium feminarum disciplina testatur: Mulieres similiter in habitu 20 ornato cum uerecundia et sobrietate ornantes se, non in tortis crinibus aut auro aut margaritis aut ueste pretiosa, sed quod decet mulieres, promittentes castitatem per bonam conuersationem.

11. I Pet. 3, 1 sqq. 20. I Tim. 2, 9.

1 quod potiss. *V* 2 quas consuetudines *V* 3 in quibus *om. R*, in *om. H* || praecipue *RV*: maxime *C* || rebus *om. V* || quaecumque didicerit *RV* 4 se *om. V* || temperet *R*, obtemperat *V* 5 sua iucunditas] *add. in C*: sua dilectio || tu *RV*: tu quoque *C* 7 solerter *AHb* 8 delectetur et *V*, delectatur *C* || in te compositionem *C* || cuiusmodi — ornatum *ARV*: *om. C* 10 ne *H*: nec *ACRV* || corporalem *AR*: corp. sed spiritualement (spiritalement) *C* *CV* || sicut et *V* 11 scripsit *ACR*: scribit *Vb* 11 sint *ed. Vall. et A*: *om. CRV* || suis uiris *ARV*: uiris suis *CH* || ut et *A* 12 si qui *ARV*: si *C* || mulierem *V et 1 m. R* 13 lucrificent *V* || dei *om. C* 15 capillaturae *R* || indumenta *R* 16 est cordis *AC* 18 quod est *CRV*: qui est *Ab* 19 beatus *om. V* || scribens epistolam *V et ed. Vall.*; qui — testatur *om. A* || eandem — disciplinam *C* || de *R*: *om. CV* 21 ornatum (ornatu *corr.*) *R* || non intortis *H* 22 uel ueste *A*

Sed tu forsitan dicis: cur haec idem Apostoli non iusserunt? quia 13 non necessarium iudicabant, ne talis uirginibus commonitio potius iniuria quam emendatio uideretur. sed nec eas umquam tantae temeritatis fore credidissent, ut ne nuptis quidem concessa carnalia ornamenta et terrena praesumerent. re uera ornare se et componere uirgo debet: nam quomodo sponso suo placere poterit, nisi composita et ornata processerit? ornatur plane, sed interioribus ornamentis et spiritualiter, non carnaliter componatur, quia Deus non corporis, sed animae decorem in illa desiderat. ergo et tu quaecumque animam tuam 10 a Deo diligere et inhabitari concupiscis, omni eam diligentia compone et spiritualibus indumentis exorna. nihil in ea dedecorum, nihil foedum appareat. resplendeat auro iustitiae et gemmis refulgeat sanctitatis ac pretiosissimo pudicitiae margarito coruscat: pro bysso et serico misericordiae et pietatis tunica uestiatur, secundum quod scriptum est: induite ergo uos sicut electi Dei, sancti et dilecti, uiscera misericordiae, benignitatem, humilitatem et cetera. et non decorem cerussae aut alterius pigmenti quaerat, sed innocentiae ac simplicitatis candorem habeat, roseum uerecundiae colorem et purpureum ruborem pudoris possideat. caelestis 10 ablatur nitro doctrinae et lomentis spiritalibus emundetur. nulla in ea malitiae, nulla delicti macula relinquatur. et ne quando

15. Col. 3, 12.

1 tu AV: om. CR || dicas ed. Vall. || haec om. C || idem RV: iisdem H, om. C || non iusserunt AR: uirginibus non iusserunt CHV

4 crediderunt ed. Vall. || ne ed. Vall. et H: nec ACRV || nuptae concessa A 7 spiritaliter ACRV 8 carnaliter ARV: corporaliter C || dominus C 10 diligis R || compone AH: compte C, come V (?) b, comenda R 11 spiritalibus ACR || ornamentis V || in ea indecorum C, indecorum in ea R 12 et om. AR 13 ac ARV: et C || margarito pudicitiae C (pretiosissima pudic. margarita ed. Vall.) 13 coruscet RV, coruscet et pietatis tunica uestiatur C 15 uos ergo CV || dilecti ACR: dilecti dei V 16 benignitatem om. V et ed. Vall. || humilitatis V 17 et om. C; et non — concupiscit (p. 244, 4) om. A || decorem cerussae H: cerussae (sine decorem) R, resine speciem V, decorem C post pigmenti habet

18 ac simplicitatis R: simplicitatisque CV 19 purpureum ruborem pudoris V: purpureum ruboris pudorisque R, pudorem ruboris pudorisque C

19 caelesti R || 20 mitro R || lomentis Cotelerius: lamentis RV, lumentis C, lauamentis ed. Vall. 21 delicti ed. Vall. et V: doli C, diaboli R

male redoleat odore peccati, unguento suauissimo sapientiae et scientiae perfundatur.

- 14 Huiusmodi Deus quaerit ornatum et animam taliter compositam concupiscit. memento te Dei filiam dici, secundum quod ait: audi, filia, et uide. sed et tu ipsa, quotienscumque Deum patrem nominas, Dei te filiam esse testaris. ergo si Dei filia es, uide ne quid eorum facias, quae Deo patri incongrua sunt, sed age omnia quasi filia Dei. cognosce quomodo huius saeculi nobilium filiae se gerant, quibus adsuescant moribus quibusue se disciplinis instituant. tanta in quibusdam uerecundia est, tanta grauitas, tanta modestia, ut ceterorum hominum ritum intuitu humanae ingenuitatis excedant, et ne quam honestis parentibus suis per lapsum suum infamiae inurant notam, alteram sibi quodam modo inter homines consuetudinis studeant facere naturam. et tu ergo originem tuam respice, genus intueri, gloriam nobilitatis aduerte. agnosce te non hominis tantum, sed et Dei filiam et diuinae natiuitatis nobilitate decoratam. ita te exhibe, ut in te caelestis natiuitas appareat et ingenuitas diuina clarescat. sit in te noua grauitas, honestas admirabilis, stupenda uerecundia, mira patientia, uirginalis incessus et uerae pudicitiae habitus, sermo semper modestus et suo in tempore proferendus, ut quisquis te uiderit, admiretur et dicat: 'quae haec nouae inter homines grauitatis patientia est? quae pudoris uerecundia, quae honestatis modestia, quae maturitas sapientiae? non est ista humana institutio nec disciplina mortalis. caeleste mihi aliquid in terreno corpore redolet. puto quod ha-

4, Ps. 44, 11.

1 malo *V* et *ed. Vall.* || suauissimo *CV*: suauissimae *Rb* 3 ornam-
mentum *V* 4 quod ait *ARV*: illud *C* 6 filia dei *CV* 7 patri *ARV*:
om. *C* || sint *CH* 8 cognosce — ergo (*u. 14*) om. *A* || filiae se nobili-
tum (*sic*) *V* || se om. *R*, *C* ante saeculi habet 9 se om. *V* || in om. *R*
11 ne quam *RV*: nequaquam *C* 12 per lasciuiam infamiae *V* || in-
famiae om. *R* || notam inurant *C* 13 studeant facere *R*: fecere *ed. Vall.*
et *V*, facientes *C* 14 et tu origine tua te crede non hominis tantum
mediis omissis V 15 non hominis tantum (tantum esse *C*) sed — decora-
tam *CV*: non hominis sed Dei filiam — decoratam *H*, non hominibus sed
et (*et om. A*) dei diuinitatis nobilitate decoratam *AR* 17 appareat *ed.*
Vall. et V: sc̃a pareat *R*, pareat *ACH*, pateat *b* || et *R*: ut *AV*, et ut *C*
19 uere *RV* || habitus et sermo *AR* 20 quisque *R* 21 nouae *ARV*:
noua *C* 23 sapientiae *ARV*: om. *C* || institutione disciplina *R* 24 re-
dolet *ARV*: refulget *C* || puto enim quod habitat *A*

bitet in quibusdam hominibus Deus'. et cum te Christi famulam esse cognouerit, maiore stupore tenebitur et cogitabit qualis ille sit dominus, cuius talis ancilla est.

Si uis ergo esse cum Christo et partem habere cum Christo, Christi 15 tibi exemplo uiuendum est, qui ab omni malitia et nequitia ita fuit extraneus, ut ne inimicis quidem uicem redderet, quin potius et pro ipsis oraret. nolo enim eas animas Christianas existimes, quae aut fratres aut sorores non dico oderunt, sed quae proximos toto corde et conscientia coram Dei testimonio non diligunt, cum Christianis 10 Christi similitudine inimicos etiam amare necesse sit. si sanctorum cupis habere consortium, a malitiae et nequitiae cogitatu pectus emunda. nemo te circumueniat, nemo fallaci sermone seducat. non-nisi sanctos et iustos et simplices et innocentes et puros caelestis aula suscipiet: nullum apud Deum habet malitia locum. ab omni nequitia 15 et dolo mundum esse necesse est qui cupit regnare cum Christo. nihil tam contrarium, nihil tam execrabile Deo quam aliquem odisse, aliquem uelle laedere, nihil tam probabile quam omnes amare. quod Propheta sciens testatur docens: qui diligitis Dominum, odite malum.

20 Vide ne in aliquo humanam gloriam diligas, ne et tua inter illos 16 portio computetur, quibus dictum est: quomodo uos potestis

18. Ps. 96, 10. 21. Joan. 5, 44.

1 Christi famulam *ARV*: filiam Christi *C* 2 maiori *CV* || tenebitur *CH*: teneatur *ARV* || cogitabit *H*: cogitet *ACRV*, cogitat *C* *corr.* || sit ille *D*. cuius talis et ancilla *A* 4 ergo *om. A* || esse cum Christo et *AH*: *om. CRV* || partem habere *RV*: habere partem *CH* (cum Christo p. habere *A*) 5 et nequitia *CH*: *om. ARV* || ita *om. R* 6 externus *V* || ut ne — emunda (*u. 12*) *om. A* || ne *ed. Vall. et H*: nec *CRV* 7 enim ut eas *C* || existimes esse *C* 9 conscientia *R*: conscientia munda *V*, conscientiae *C* || Dei *H*: Deo *CRV* || testimonio *om. V* || cum — necesse sit *deest in V* 11 malitia *R* 12 nemo fallaci *CRV*: nemo te fallaci *AH* 13 et iustos *CH*: *om. ARV* 14 suscipit et *A*, suscipiat *R*, *sed corr. 1 m.* || locum habet malitia *C* || nequitiae *V* 15 necesse est esse *V et ed. Vall.* || nihil — Domini (*p. 246, 4*) *om. A* 16 aliquem *R*: alterum *CV* 17 uelle *R*: uelle uel *C*, uel *V* 18 sciens *RV*: prospiciens *C* 19 malum num *R* (malignum *corr. m. 2*) 20 ne in aliquo *R*, ne aliquam *C* || necet *R (sed c punct.)*, et *om. V* 21 portio inter illos *C* || quomodo potestis querere gloriam dei gloriam ab hominibus quae-rentes *V*

credere, gloriam ab inuicem quaerentes? et de quibus per Prophetam dicitur: auge eis mala, auge mala gloriosis terrae, et alibi: confundimini a gloriatione uestra, ab obprobrio in conspectu Domini. nolo enim illas respicias, quae saeculi, non Christi sunt uirgines, quae propositi sui et professionis immemores gaudent in deliciis, in opibus delectantur et corporeae nobilitatis origine gloriantur: quae si pro certo Dei filias se esse crederent, numquam post diuinos natales nobilitatem admirarentur humanam nec gloriarentur in patre quolibet honorato: si patrem Deum se habere sentirent, nobilitatem carnis non amarent. quid tibi, o stulta, in generis nobilitate blandiris et conplaces? duos homines [in exordio] fecit Deus, ex quibus totius humani generis silua descendit: mundanam nobilitatem non naturae aequitas praestitit, sed cupiditatis ambitio. certe omnes per diuini lauacri gratiam aequales efficimur, et nulla inter eos potest esse discretio, quos natiuitas secunda generauit, per quam tam diues quam pauper, tam liber quam seruus, tam nobilis quam ignobilis Dei efficitur filius, et terrena nobilitas splendore caelestis gloriae obumbratur et nusquam omnino iam comparet, dum qui retro in saecularibus honoribus in pares fuerant, caelestis et diuinae nobilitatis gloria aequaliter uestiuntur. nullus ibi

2. Is. 26, 15 secundum LXX. 3. Jerem. 12, 13 sec. LXX.

1 ab R: ad C 3 alibi RV: om. C || confundimini R: confundemini V, confundentem C, confundantur b || a om. V || glorificatione C 4 et ab obprobrio C 5 quae AR: nec quae C, nec V || sui immemore professionis recordantur sed gaudent V 6 et corp. — credunt (p. 247, 6) om. A 7 corpore R || nobilitatis in origine C, nobilitatis hac (ac corr.) in uirginitate R || pro certo CV: procerte R, profecto H et ed. Vall. || filias esse se V, filia esse R 8 crederent Numquam R 9 humanam. Nam nec R 10 nobilitatem c. n. amarent ed. Vall. et H: om. CRV 11 o stulta om. H, o om. R || in generis nobil. H: om. CRV || blandiris et CH: plaudis et V, plaudissent R 12 fecit ab exordio deus H, in exordio om. R, nos inclusimus || deus fecit V 13 praestat C 14 certe — efficimur RV: om. C || gratiam V: gramen R (abiit gram in gram) 15 inter nos V || discretio potest esse C 16 generaret V 18 caelestis gloriae CR: caelesti V 18 obumbratur RV: adumbratur CH || et om. C || nusquam R corr. ex numquam 20 caelestis et R: caelesti C, caelesti gloria obumbrantur et V || diuinae nobilitatis gloria HV: diuinae gloriae nobilitate CR || uestiuntur aequaliter C || nullus iam ignobilitati H

iam ignobilitatis locus, nec degener quisquam est, quem diuinae natiuitatis sublimitas ornat, nisi apud illos, qui non putant humanis caelestia praeponenda. aut si putant, quam uanum est ut se illis in minoribus praeferant, quos sibi in maioribus pares sciunt, et quasi
 5 infra se positos in terra existiment quos sibi aequales in caelestibus credunt. tu autem, quaecumque Christi, non saeculi uirgo es, omnem praesentis uitae gloriam fuge, ut eam quae in futuro promittitur consequaris.

Contentionum uerba et animositatis causas deuota, discordiarum 17
 10 quoque et litium occasiones subterfuge. nam si iuxta Apostoli doctrinam seruum Domini litigare non oportet, quanto magis Dei ancillam, cuius quo uerecundior est sexus, animus debet esse modestior. linguam a maliloquio cohibe et ori tuo frenum legis inpone, ut tunc, si forte, loquaris, quando tacere peccatum sit. caue ne quid
 15 quod in reprehensionem ueniat dicas. lapis emissus est sermo prolatus: quapropter diu antequam proferatur cogitandus est. beata quippe labia sunt, quae numquam quod reuocare uelint emittunt. pudicae mentis sermo etiam debet esse pudicus, qui aedificet semper magis quam aliquando destruat audientes, secundum quod praecepit Apostolus dicens: omnis sermo malus ex ore uestro non procedat, sed si quis bonus ad aedificationem fidei, ut

10. II Tim. 2, 24. 20. Eph. 4, 29.

1 locus RV: locus est C || est quisquam V || quem CR: et V 2 sublimitas non ornat illos qui putant humana caelestibus V 3 quāmanum R || se HV: si R, sese C 4 sciunt H: scient R, censeant V, sentiant C 5 positus R || in caelestibus aequales C, in om. R 6 credunt R: crediderunt CV || omnis V 7 in saeculo futuro V 9 causam V || deuota V: euota CR, uita ed. Vall., deuota disc. quoque om. A 10 occasionem C 11 quanto m. ancillam domini non expedit V 12 quo om. V || sexus et animus V 13 frenum AH et corr. R: freno R 1 m. frenos CV || ut ARV: et C 14 tunc loquaris si forte loqueris V, si om. A; nos commate post si forte posito (cf. p. 249, 1) loci interpunctionem emendauimus; uidendum tamen, ne uerba caue ne — dicas loci structura non intellecta ex interpolatione irrepserint || sit om. b || caue — audientes om. A 17 labra C || reuocare iterum R, reuocare postea V 18 etiam om. b 19 destruat aliquando V || secundum id (hoc ed. Vall.) quod A || praecipit apost. V (Apostolus dicit A) 20 de ore C, ex ore deleuit m. 2 in R 21 sed si — inferri (p. 248, 10) om. A || bonus est ad C || ut om. V

det gratiam audientibus. pretiosa Deo lingua est, quae non-
nisi de diuinis rebus nouit uerba construere, et sanctum os, unde cae-
lestia semper eloquia proferuntur. absentium obtrectatores quasi ma-
lignos scripturae auctoritate deterre, quia etiam hoc inter uirtutes
perfecti hominis Propheta commemorat, si ante conspectum iusti ma-
lignus ad nihilum deducatur qui contra proximum non probanda pro-
tulerit. non licet enim tibi alterius uituperationem patienter audire,
quia nec ab aliis optas recipi tuam. iniustum quippe est quicquid contra
Christi euangelium uenit, si alteri quod tibi ab alio fieri molestum
est patiaris inferri. semper linguam tuam de bonis loqui adsuesce,¹⁰
et auditum tuum ad bonorum magis laudem quam ad malorum uitu-
perationem accomoda. uide ut omnia quaecumque bene facis propter
Deum facias, sciens eius rei tantum te a Domino recepturam esse
mercedis, quantum eius timoris et dilectionis causa perfeceris. sancta
magis esse quam uideri stude, quia nihil prodest aestimari quod non¹⁵
sis, et duplicis peccati reatus est non habere quod creditur et quod
non habeas simulare.

- 18 In ieiuniis magis quam in epulis delectare, illius uiduae memor,
quae non discedebat de templo ieiuniis et obsecrationibus Deo ser-
uiens die ac nocte. et si uidua et quidem Iudaea talis fuit, qua-
lem nunc uirginem conuenit esse Christi? diuinae magis lectionis
conuiuium dilige, et spiritualibus te saturari dapibus concupisce, et
illos potius quaere cibos, quibus anima magis quam corpus reficiatur.
carnis et uini species quasi caloris fomenta et libidinis incitamenta

1 non sine diuinis *R* 4 etiam *om. R* || inter] in *V* || perfecti ho-
minis uirtutes *C*, uirtutis perfectionis (*om. hominis*) *R* 5 connumerat *V*

7 enim *RV*: *om. CH* || alterius tibi *V* || uituperationes *C* || patienter
om. V 9 euang. Christi *V* 10 linguam tuam semper *C* 11 ad lau-
dem bonorum magis *A*, magis ad bon. laudem *C* || quam malorum *V*

12 accomoda *CH*: comoda *ARV* || omnia *om. V* || bona facis *V*,
benefacis *R corr. ex* beneficias || propter Dominum *A* 13 tantum *ARV*:
tantam *C* 14 mercedis quantum *A*: mercedem quam *CRV* 15 ui-
dearis *C* || quia — simulare *om. A* 16 crederis *V* 18 in *utroque loco*
om. V 19 de] a *V* || obsecrationibus *ARV*: orationibus *C* || seruiens
Domino nocte ac die *A* 20 et si — Christi (*u. 21 om. A*) || et assidua
(*corr. ex* si iudaea) et quidem talis *V* || uiduae quidem *R*, uidua quidem *H*
|| fuerit *R*, erat *H* || qualis *V* 21 conuenit uirg. esse *V*, esse uirg. con-
uenit *C* || lectionis *ARV*: dilectionis *C* 22 tu *V* || saturari *AR*: sa-
tiari *CV* || et *om. C* 23 require *C* || reficiatur *AR*: reficitur *CV*

fuge. et tunc, si forte, uino exiguo utere, cum stomachi dolor et nimia corporis compellat infirmitas. iracundiam uince, animositatem cohibe, et quicquid illud est quod post factum paenitentiam ingerit, uelut proximi criminis abominationem declina. satis tranquillam et quietam
 5 esse conuenit mentem et ab omni perturbatione furoris alienam, quae Dei habitaculum esse desiderat, quod per Prophetam testatur dicens: Super quem requiescam alium nisi super humilem et quietum et trementem uerba mea? Omnium operum et cogitationum tuarum speculatorem Deum crede, et caue ne quid, quod
 10 diuinis oculis indignum sit, aut opereris aut cogites. cum orationem celebrare desideras, talem te exhibe, quasi sis cum Domino locutura. cum psalmum dicis, cuius uerba 'dicis agnosce, et in conpunctione
 15 magis animi quam in tinnulae uocis dulcedine delectare. lacrimas enim psallentis Deus magis quam uocis gratiam comprobatur, sicut Propheta dicit: seruite Domino in timore et exultate ei cum tremore. ubi timor et tremor est, ibi non uocis elatio est, sed animi flebilis et lacrimosa deiectionis. omnibus actibus tuis diligentiam adhibe, quia scriptum est: maledictus homo qui facit opera Domini neglegenter. Crescat in te cum annis gratia, crescat
 20 cum aetate iustitia, et fides eo perfectior uideatur esse quo senior es, quia Iesus, qui nobis uiuendi reliquit exemplum, proficiebat non

7. Is. 66, 2. 15. Ps. 2, 11. 18. Jer. 48, 10.

1 et tunc — infirmitas *om. A* || sic forte *V* || utere ut stomachi dolor et animae corporisque expellatur infirmitas *V* || dolor et nimia *R*: dolore nimio *C* 3 uelut proximi criminis *AH*: uelut *om. R*, pro maximo crimine proximi criminis *CV* 4 abominatione *V* || quietam et tranquillam conuenit esse *C* 5 et *om. b* || perturbatione *R* 6 quod per — uerba mea *om. A* || quod *V*: qui *CR* || dicens *ed. Vall. et V*: et dicit *CR* 8 quietam *R* || sermones meos *C* || Omnium — cogites (*u. 10*) *A* post comprobatur (*u. 14*) habet 9 Deum *om. R* || quid quod *CV*: quidquam quod *H*, quicquam (*add. m. 2* quod) *R* 11 quasi *V*: quasi quae *ACR* || cum Deo *C* 12 uerba dicis *AH*: u. diceris *R*, u. loqueris *V*, [u. loquaris *C*

14 sicut — neglegenter (*u. 19*) *om. A*. Quae deinceps in *A* sequuntur, non sunt nisi paucae sententiae breuiatae. 16 non ibi *V*, non ubi *R* 17 dilectio *R*; post deiectionis in *V* additum est: Dicat et tibi deus. Audiui uocem orationis tuae et aspexi lacrimas tuas 18 adhibe *RV*: exhibe *C* || homo *om. C* || opera domini *CRV*: opus dei *H*, *Vulg. habet* opus Domini, *sed LXX: τὰ ἔργα κυρίου* 19 gratiam *R* 20 es *om. C* 21 Iesus *R*: Iesus dominus *V*, dominus Iesus *C*, Dominus noster Iesus *H*

aetate tantum corporea, sed et sapientia et gratia spirituali coram Deo et hominibus. omne tempus in quo te non meliorem senseris, hoc te aestima perdidisse. Coeptum uirginitatis propositum ad finem usque conserua, quia non inchoasse tantum, sed perfecisse uirtutis est, sicut in euangelio Dominus ait: qui perseuerauerit usque in finem, hic saluus erit. caue ergo ne cui uel concupiscendi occasionem tribuas, quia sponsus tuus Deus zelans est: criminosior est enim Christi adultera quam mariti. Esto ergo omnibus uiuendi forma, esto exemplum, praecede et in actu quos in castitatis sanctificatione praecurris. uirginem te in omnibus exhibe: nihil corruptionis obiciatur capiti tuo. cuius corpus integrum est, sit et inuiolabilis conuersatio. et quoniam in exordio epistolae praefati sumus te Dei sacrificium factam, quod utique sanctitatem suam etiam aliis inperit, ut quisquis ex eo digne sumpserit, sanctificationis et ipse sit particeps, ita ergo et per te quasi per diuinam hostiam sanctificentur et ceterae, cum quibus te tam sanctam in omnibus exhibeas, ut quisquis uitam tuam uel auditu uel uisu contigerit, sanctificationis uim sentiat et tantum sibi intellegat gratiae ex tua conuersatione transfundi, ut, dum te imitari concupiscit, Dei sacrificio et ipse sit dignus.

4. Matth. 10, 22.

1 sed et *ed. Vall. et V*: sed *CR* 2 meliorem te non *V* 3 coeptum (*s. ceptum*) *ARV*: conceptum *C* 4 uirtutes *ed. Vall.*, sed *lectionem* uirtutis *A quoque firmat* 6 ergo *om. H* || cuiquam *C* || uel *om. b* 7 quia *RV*: quoniam *C* || est deus zelans *V* 8 enim *om. C* || post quam mariti sequuntur in *HV* (*glossemate carent CR*): Vnde pulchre Romana ecclesia apostolico sine dubio, cuius sedem obtinet, spiritu animata, tam seueram nuper de huius modi sententiam statuit, ut uix uel penitentia dignam iudicaret, quae sanctificatum Deo corpus libidiosa coinquinatione uiolasset (dignas iudicaret quae.. uiolassent *V*) || ergo *ACRV*: igitur *b* || uiuendi forma *AR*: forma uiuendi *CV*

10 corruptionis obiciatur capiti tuo *CH*: corruptionis subiciatur tuum *R*, subiciatur corruptioni tuae *V* 11 est sit et *RV*: est sit *C*, est; at et tua sit *H* || conuersio *R* 12 quoniam *RV*: quoniam ut *C*, quoniam, sicut *H* || praefatus sum *V* 13 factum *H* || ut *R et corr. C*: et *C'V* 14 quisque *V*, quis *R* || digne ac paulo post sanctificationis *om. V* 15 et ceterae *om. V* 16 cum quibus *CH*: cumque *RV* || tam sanctam *R*: ita *HV*, *om. C* || quisque *RV* 17 uel auditu uel uisu cont. *V*: aut aud. aut uisu c. *C*, aut auditu contigerit aut uisu *R* 18 et *om. V* 17 tantum *C*: in tantum *ARV* || gratiam *AH*: gratiae *CRV* 19 dignus. Amen *V*, dignus. FINIT AD VIRGINES *R*.

III. Epistula Seneri ad Sanctum Paulum episcopum *).

Postquam omnes coquos tuos coquinae tuae renuntiasse cognoui,
credo quia dedignarentur officium uilibus praebere pulmentariis, pue-
5 rulum tibi ex nostra misimus officina, doctum satis pallentem coquere
fabam et ignobiles betas aceto et iure condire uilemque pultem esu-
rientium faucibus inferre monachorum, piperis nescium, laseris igna-
rum, familiarem cymini et adprime callidum herbis suaue redolen-
tibus clamosum urgere mortarium. unum habet uitium, quod horto-
10 rum omnium non est ciuilis inimicus: ita, si admissus fuerit, pro-
xima quaeque metet gladio nec exsaturabitur umquam caede malua-
rum. in praebendis autem sibi lignis calumniosus tibi non erit: obuia
quaeque comburet, metet nec dubitabit inferre tectis manus et anti-
quos asseres laribus amouere. hunc igitur cum his moribus adque uir-
15 tutibus donatum tibi non seruum, sed pro seruo filium cupimus, quia
non erubescis minimorum esse pater. ego tibi pro hoc seruire uoluis-
sem, sed si uoluntas facti portio est, tu modo facito ut inter prandia
cenasque felices mei memineris, quia rectius est uestrum esse manci-
pium quam dominum ceterorum. ora pro me.

*) Hanc et sequentes epistolas primum edidit D'Achery in Spicilegio
V, 532 sqq.

4 praebere] bere *P in ras.* (*P = Palat. Vatic. 829 saec. IX*) 6 aceto
ex iure *P* || esuriensium *P* 13 dubitauit *P*

III. Alia epistula.

1. Sacrae religionis fidus interpres uniuersa conponit, ut peccatis ulterius locus esse non possit: nam quid aliud tanta morum sanctitate promittis, nisi ut uitam beatam submotis erroribus agitemus? in quo laudem maximam tuis uideo conuenire uirtutibus, quod inperitam mentem piis hortationibus inmutaris et ad optimam traxeris rationem. ceterum non ita mirabile uideretur, si eruditos animos infusa sapientia confirmasses: est enim prudentibus uiris cum deuotione cognatio nec est cito conueniens credulitati rusticitas. sic illi, qui figuras animantium de lapidibus ducunt, difficilioris operis negotium gerunt, si durissima saxa ferramentis incutiunt, illi uero, qui mollioris materiae tentamenta susceperint, manus suas iuuari sentiunt facilitate fingendi, consentaneumque putatur, ut arduus labor opificis honore maximo censeatur: ita tibi, domine, praedicatio singularis est exhibenda, quod inpolitos agrestesque sensus culpa caligine liberatos et humana sentire feceris et diuina cognoscere.

2. Non minus ille Xenocrates in laude est, philosophorum longe doctissimus, qui seueris exhortationibus fecit ut luxuria uinceretur. nam cum Polemo quidam uino languidus ex antelucano conuiuio publice uagaretur illudque temporis esset, quo ad gymnasium Xenocratis confluerent auditores, ingressus et ipse est et in numero studiosorum eo habitu, quo de cena prodierat, inpudenter adsedit; nam caput eius florens corona contexerat: neque est ueritus se omnibus uideri dissimilem, quia re uera caput, quod est domicilium sanitatis, usus

1 Incipit epistulae... P 2 Sacrae P: Sanctae *edd.* 4 agitemus P

5 uides *uel* uidemus *de Prato* 9 crudelitati P || *fort.* si illi 12 tentamenta P || fingendi P *et Clericus:* pingendi *ed. d'Achery* 17 senocrates P || philosophorum P 20 illutque P || quod ad gypnasium senocrates P 22 quod de P || 22 et 24 caput P 24 quia P: qui *ed. d'Achery*

longae potionis inuenterat. tunc grauiter innummuranribus ceteris, quod
 in multitudinem litteratorum intempestius auditor inrepserat, ne
 minimum quidem magister ille commotus est, sed potius de disciplina
 morum legibusque modestiae instituit disputare: tantumque ualuit
 5 docentis auctoritas, ut petulantis illius animus ad amorem pudoris
 inpelleretur. et primo quidem Polemo coronam capite conturbatus de-
 posuit discipulumque professus est: ad extremum ita se ad officium
 grauitatis inflexit seque totum formauit ad uerecundiam, ut prioris
 uitae consuetudinem emendatio gloriosa texisset. hoc ipsud nos in tuis
 10 praeceptionibus admiramur, quod nullis minis, nullis omnino terro-
 ribus ad cultum Dei uaesanos animos conuertisti, ut confusa mens
 illud crederet esse rectissimum, cum omnibus bene beateque uiuere,
 quam cum paucis iniusta sentire.

V. Alia epistula.

15 Licet domnus et germanus meus de uestra petierit honestate ut
 Tutum uelitis esse tutissimum, tamen mihi fas fuit eundem litteris
 commendare, ut conduplicata petitione tutior habeatur: huic enim
 nocuerit puerilis culpa et error aetatis incertae, ut annorum suorum
 initia macularet: sed qui necdum sciret quid bonis moribus deberetur,
 20 prope sine culpa peccauit. nam se ubi ad bonam mentem considera-
 tionemque conuertit, intellexit uitam scenicam consilio meliore dam-
 nandam: huic autem plena non posset euenire purgatio, nisi diuini-
 tatis accessu delicta dilueret, si quidem catholicae religionis remedio
 conmutatus usum sibi loci turpioris negauit seque ab oculis populari-
 25 bus uindicauit.

2 litterarum tempestius *P* || neminium *P* 5 animus — inpelleret
P, animum — impelleret *edd.* 6 exposuit *P*, *em. d'Achery* 9 texit-
 set *P*: correxisset *edd.* 12 rectius malebat *d'Achery*

14 Incipit alia *P* 15 domnus *P*: dominus *edd.* 16 tutum *P* et *edd.*
 || uellitis *P* 22 diuinitatis *P* *corr. m. 1* in diuinatis

Domini ut supra.

Quomodo itaque et diuinæ leges et publicæ fidele corpus et sanctificatos animos non permittunt inhonestas exhibere delicias et vulgares edere uoluptates, maxime cum castæ deuotionis quodammodo uideatur iniuria, si quis sacro baptismo renouatus in ueterem lasciuiam reuocetur, oportet laudabilitatem uestram bonis fauere propositis, ut is, qui beneficio Dei pium munus indeptus est, in foueam theatralē cadere non cogatur. uestrum tamen omnium iudicium non recusat, si alias iniungatis congruas pro necessitate communis patriæ functiones.

10

VI. Ad Saluium.

1. Forensis elatio fori debet exercitatione feruere; conuenit enim lacertis industriae cotidie depugnantis motus habere terribiles: at cum sonora facundia receptui cecinit et in otiosa nemora adque amoena diuorsoria semigrauit, fremitus inertis oportet abiciat et desinat inefficacia minitari. scimus etenim palmigeros biiuges ubi e circo recesserint, quietissime stabulari: illos non iugis formido, non ambiguae palmae sollicitant, sed demum pacatis adfixi praesepibus timere iam nesciunt hortatorem, seditiosae contentionis dulcia ducentes obliuia. sed et stipendiis consummatis tropaea suspendere iuuat militem gloriosum et patienter gerere senectutem.

2. Ac tibi cur cordi sit terrificare miseros aratores, non plane intellego, et ruricolos meos cur uelis exhibitionis urgere formidine, non agnosco: quasi uero illos nesciam consolari et a pauore retrahere et

2 fidilae *P* 7 his qui *P* 14 rectui *P* 15 diuorsorias emigrauit
P, d. remigrauit *Clericus* || insertis *P*, inertes *edd.* 19 seditiose *P*
 20 iubet *P*, iuuat *edd.* 22 ac tibi tur (*uel* cur) *P*, At tibi igitur
d'Achery, An tibi ig. *alii*

docere non tantum esse timoris quantum ipse praetendis. fateor, dum nos campus exciperet, me saepe armis eloquentiae tuae fuisse conterritum, sed frequenter ut poteram recidiua uulnera reponebam. tecum sane condidici, quo iure coloni quoue ordine repetantur, cui ⁵conpetat actio, cui non conpetat exitus actionis. Volusianenses ais te uelle reducem ac frequenter iratus ingeminas te rusticos ex mea turricula retracturum: et is qui, ut ego spero adque desidero, mihi antiqua necessitudine sis copulatus, correpturum te homines meos conuentione neglecta temere minitaris. quaero de insigni prudentia ¹⁰tua, utrum ius aliud habeant aduocati, aliud ex togatis, an aliud aequum Romae sit, aliud Matari.

3. Te interim nescio Volusiani fundi umquam fuisse dominum, si quidem Dionysius fertur eius possessionis iura seruasse, neque heredes illius defecisse, qui dum uiueret, rei naualis in plurimos uenales ¹⁵aculeos intendebat. fuit ea tempestate Porphyrius quidam Zibberino satus, neque tamen recte Zibberini filius nominatus. idem generis quaestionem militia conuelabat, et ut nubem a fronte repelleret, officiosa gratia et laetis obsequiis fungebatur. multum mecum fuit et domi et in foro, cum me et apud patrem defensore et apud iudicem ²⁰patrono saepius uteretur. aliquando etiam Dionysium conprimebam, quod Porphyrio non deberet uiginti iugerum causa nauicularia iurgia commouere.

4. En causa est cur insignis prudentia tua meis minitetur actoribus, ut cum dominus loci non sis, passim colonorum meorum facias ²⁵mentionem. et si te Porphyrii denuntias successorem, uiginti iugerum noris angustias ne ab uno quidem cultore posse tractari: aut si te memorem custodemque propriae dignitatis piget heredem nominare Porphyrii, certum manifestumque est illum posse proponere, qui proponendi habeat facultatem, ut aduersum eos experiatur, qui nihil ³⁰ex eadem terra possideant. ceterum si diligenter inspicias, mihi potissimum deferri potest intentio repetendi. quare, domine praedicabilis frater, quiescas oportet et mecum redeas in gratiam et ad priua-

2 armis eloq. tuae *P*: eloquentia tua *edd.* 6 reducem *P*: reducere *edd.*

8 antiquae *P* || correpturum *P*: confecturum *edd.* 10 *fort.* aliud sit tog. 11 est *libri* || matari. te interim nescio uolusiani *P*: Mataritae. Interim nescio Volusium *edd.* 13 dionisius *P* 14 illius] alio (i in ras.) *P* || nuenales *P* *deleta* n, uenemales *edd.* 15 porfyrius *P* 16 situs *P* 21 pyrfyrio *P* 25 pyrfyrii *P*

tum digneris uenire conloquium. desinas, quaero, inertes et trepidos conturbare et iactantiam tuam procul exerceas, et existimes me laetari tua superbia, non offendi: nec nudi enim nec ineruditi sumus. saltem te mitem faciat Maximinus.

VII. *Alius epistolae initium.*

5

Animorum quidem fides et religio manet, sed haec declaranda est indicio litterarum, ut caritatis augmentum salutatione succrescat. sicut enim fertilis ager fructus copiosos adtollere non potest, si cultura cessauerit, et terrarum bonitas perit desidia quiescentis, sic amorem gratiamque animi puto posse torpescere, nisi qui absentes¹⁰ sunt epistulari praesentia uisitentur.

3 nudi *P*: duri *edd.* 4 saltem *edd.* 6 Alia animorum *P et edd.* *Apparet* Alia (sc. epistula) *titulum esse* 7 caritatis.... *P* 8 fructos *P* || si. cultra *P*¹ 10 absente *P* 11 *sequitur in P (item in edd.) spatium interiecto*: Deo gratias amen.

I. INDEX SCRIPTORVM.

A = Appendix, D = Dialogi, E = Epistolae, M = uita Martini; loci,
quibus nulla littera praefixa est, sunt ex Chronicis.

Testamentum uetus.			
Genesis.....	I, 19, 10	Isaias	5, 8..... A 1, 5
Exodus.....	I, 19, 10		26, 15..... A 2, 16
20, 14.....	A 1, 4		40, 12..... A 1, 6
Leuiticus.....	I, 20, 1		56, 5..... A 2, 2
19, 18.....	A 1, 4	Jerem.	66, 2..... A 2, 18
Deuteron. 6, 13.....	A 1, 4		12, 13..... A 2, 16
Judicum liber.....	I, 29, 5	Ezech.	48, 10..... A 2, 18
Regum libri.....	I, 20, 6 sq. 46, 5		18, 24..... A 1, 2
III, 6, 1.....	I, 40, 1	Testamentum nouum.	
Paralipp.....	I, 7, 6. 46, 5	Matth.	5, 8..... A 2, 11
Psalms.	2, 11..... A 2, 18		5, 28..... A 2, 11
	8, 3..... M 9, 6		7, 12..... A 2, 6
	33, 11..... A 1, 7		10, 22..... A 2, 18
	33, 14..... A 2, 10		13, 43..... A 2, 8
	33, 15..... A 2, 6		19, 12..... A 2, 2
	44, 11..... A 2, 14		19, 17..... A 2, 4
	96, 10..... A 2, 15		22, 13..... A 1, 7
	111, 1..... A 1, 5		25, 30..... A 1, 7
	111, 10..... A 1, 5		25, 40..... M 3, 4
	149, 5..... A 1, 5		25, 41..... A 2, 7
Prou.	3, 5..... A 2, 10		27, 42..... E 1, 3
	4, 23..... A 2, 11	Joh.	5, 44... A 2, 16
	4, 26..... A 2, 10		14, 4..... A 2, 2
Sap.	1, 11..... A 2, 10	Acta Ap.	13, 21..... I, 36, 6
Eccles.	4, 25 sq..... A 2, 10		28, 4..... E 1, 5
	4, 36..... A 2, 10	ad Rom.	12, 1..... A 2, 1
	26, 24..... A 2, 8		12, 14..... A 2, 10
	28, 28..... A 2, 10		

ad Rom.	12, 15.....	A 2, 6	I Petri	3, 9.....	A 2, 10
I ad Cor.	6, 2.....	D III, 6, 5	II Petri	2, 8.....	A 2, 10
	6, 17.....	A 2, 1	I Joh.	3, 21 sq.	A 2, 11
	7, 25.....	A 2, 4	Apoc.	13, 3.....	A 29, 6
	7, 34.....	A 2, 8		14, 4 sq.....	A 2, 11
ad Eph.	4, 29.....	A 2, 17			
	5, 27.....	A 2, 11			
ad Phil.	4, 8.....	A 2, 8	(Eusebii) chronica I, 36, 3.....	42, 1	
ad Col.	3, 12.....	A 2, 13		46, 5. II, 5, 7. 6, 1	
I ad Thess.	5, 15.....	A 2, 10	Hieron. ep. 22.....	D I, 9, 2	
I ad Tim.	2, 9.....	A 2, 12	Hilarii ep.	II, 40, 5	
II ad Tim.	2, 14.....	A 2, 17	Sall. Jug. 18, 8.....	D I, 3, 3	
Jac.	2, 10.....	A 2, 7	Statii Theb. 8, 751.....	D III, 10, 4	
	3, 2.....	A 2, 10	Ter. Andr. I, 1, 41.....	D I, 9, 3	
I Petri	1, 22.....	A 2, 11	Verg. Aen. 1, 729.....	II, 8, 3	
	3, 1 sqq.....	A 2, 12			

II. INDEX NOMINVM ET RERV.

Aaron frater Moysis I, 14, 3. I, 17, 2 et 6. I, 19, 2; a populo compulsus uitulum aureum facere I, 19, 4; se- ditio in eum orta I, 21, 1	tatum I, 5, 2; tentatio diuina I, 7, 2; mors I, 7, 7
Abdon iudex Israelitarum I, 26, 7	Acatius Arrianus II, 38, 3. 42, 6
Abel I, 2, 3	Achab rex Israelitarum I, 43, 1. 44, 1 sqq.
Abenner magister militiae Saulis regis I, 37, 2 sq.	Achaia D III, 17, 6
Abessalon arma contra patrem sumit I, 38, 3	Achaz rex Judae I, 47, 5. 49, 5
Abilense oppidum (Abila) II, 47, 4	Achias propheta I, 41, 2. 42, 5
Abimelech rex Gerarorum I, 8, 2	Achior II, 15, 6 sqq.
Abimelech filius Gedeon, iudex Israeli- tarum I, 26, 1 sq.	Adami creatio I, 2, 2; moritur I, 2, 5; eius peccatum A 2, 7 sq. cf. D II, 10, 3
Abimelech sacerdos a Saule interfec- tus I, 35, 4 sq.	Adrianus imperator II, 31, 3 sq. quarta sub eo persecutio II, 31, 6
Abiron I, 21, 1	Aeduatorum pagus M 14, 1
Abiud I, 19, 2; filius Roboam, rex Judae I, 42, 1	Aegyptius rex in mari rubro cum exer- citu deletus I, 15, 6; Aegyptiaca seruitus Israelitarum I, 13, 2 sqq.
Abraham I, 5—7; nomen eius immu-	Aegyptiorum plagae I, 14, 4
	Aegyptius negotiator D III, 14, 2

- Aegyptus I, 5, 3. 8, 2. 10, 7. 20, 3.
 25, 3. 41, 3. 47, 4. 49, 4. II, 4, 4
 et 6. 9, 5. 14, 3 sq. 36, 5. 46, 1.
 D III 17, 7; inopia septennis I, 11,
 7 sq. multa monasteria in Aegypto
 D I, 10, 1
 Aetherius presbyter D III, 1, 4
 Aethiopes I, 49, 4. 50, 6. II, 11, 7.
 D I, 26, 2
 Aethiopia II, 9, 5. 13, 4. 14, 3
 Africa II, 41, 2. D I, 3, 1. 24, 5. III,
 17, 5
 Agape II, 46, 2
 Agnes D II, 13, 5
 Agricola presbyter D III, 1, 4
 Ailon iudex Israelitarum I, 26, 7
 alae scholares M 2, 2
 Alcimus dux aduersus Judam II, 23,
 5 sq.
 Alexander Aristobuli filius rex Hebrae-
 orum II, 26, 4
 Alexander Balas rex Syriae II, 24,
 1 sqq.
 Alexander Magnus Persis imperium
 adimit II, 3, 4. 17, 1; adit templum
 Hierosolymitanum II, 17, 2; mori-
 tur II, 17, 3
 Alexandra regina Iudaeorum II, 26, 4
 Alexandria II, 18, 7. 36, 1. 42, 6. D
 I, 3, 2. 6, 1. 9, 6. 23, 6
 Allophyli I, 24, 4. 26, 3. 27, 1 et 3
 sqq. 28, 1 et 3 sqq. 30, 4. 31, 1.
 32, 1. 33, 3 et 5. 34, 3. 35, 10. 36,
 1 sq. 37, 3 et 5. 38, 5. 50, 4
 Alpes II, 32, 1. M 5, 4
 Amalech gens I, 25, 5; subacta I, 33,
 9 sq.
 Amalecites I, 17, 2
 Aman II, 13, 2 sqq.
 Amassia rex Iudae I, 46, 3 sqq.
 Amator presbyter D III, 1, 4
 Ambatiensis uicus D III, 8, 4
 Ambianensium ciuitas M 3, 1
 Ambri rex Israelitarum I, 43, 1
 Ambrosius episc. Mediolanensis II, 48,
 4; consules et praefectos subinde ad
 conuiuium inuitabat D I, 25, 6
 Ammon filius Loth I, 6, 7
 Ammonitae I, 26, 3 et 5. 33, 2. 37, 6.
 47, 5. II, 4, 2
 Amorraei I, 21, 5
 Amos (Amon) rex Iudae I, 51, 5
 anachoretæ in Aegypti eremo D I, 15,
 2; anachoreta in Sina monte, nullo
 uestis usu, saetis corporis sui tectus
 D I, 17, 3
 Anannias socius Danielis II, 1, 2. 3, 8.
 5, 2 sqq.
 Anatolius M 23, 2 sqq.
 Andethanna uicus D III, 13, 3
 angeli Loth ab iniuria vindicant I, 6,
 5 sq. matrimoniis mortalibus com-
 mixti I, 2, 7; angelus Gedeoni ap-
 paret 1, 25, 2; Dauidi I, 38, 7 sq.
 in exercitu Senacherim stragem edit
 I, 51, 2
 Anna mater Samuelis I, 30, 2
 Annon rex Ammonitarum I, 37, 6
 anomoeusia Arrianorum II, 40, 3
 Antichristus II, 7, 5. 28, 1. 29, 6.
 33, 3. M 24, 3. D II, 14
 Antiochia II, 38, 3. 45, 8
 Antiochus (I Soter) II, 19, 3
 Antiochus (II) Theos II, 19, 3
 Antiochus (III) Magnus II, 18, 1; a
 Romanis uictus II, 19, 4
 Antiochus (IV Epiphanes) obses Ro-
 manis datus II, 19, 4 sq. regnum Sy-
 riae occupat II, 19, 5; Hierosoly-
 mam deuastat et in Iudaeos saeuit
 II, 18, 7. 19, 6. 20, 3; Iudaeos et
 ethnicos ad unum ritum deducere
 tentat II, 21, 4; moritur II, 22, 6
 Antiochus (V) Eupator II, 22, 6. 23,
 1 sqq.
 Antipater Ascalonites procurator Ju-
 daeae II, 26, 6
 Antium II, 29, 1
 Antonii duo monasteria in Aegypto D
 I, 17, 1

- Antoninus Pius imperator II, 32, 1
 Aod dux Hebraeorum I, 24, 4
 Aper presbyter D III, 1, 4. 5, 7
 Apis Aegyptiorum deus II, 14, 5
 apocalypsis Johannis II, 31, 1
 Apollonius dux Antiochi Epiphanis II, 21, 2
 aqua e petra I, 17, 1. 21, 3; a. amara dulcescit I, 16, 3; aquae penuria I, 16, 2. 17, 1. 21, 3
 Aquileia M 20, 9
 Aquitani II, 41, 3; episcopi II, 47, 1; D I, 27, 2
 Aquitanica (provincia) II, 48, 2
 Arabes I, 47, 3
 Arabia II, 15, 2
 Arbitio (Arbetio) consul II, 39, 8
 Arborius uir praefectorius M 19. D III, 10, 6
 arca Noë I, 3, 2
 arca foederis capta I, 30, 5; Hebraeis reddita I, 31, 3; in Sion translata I, 37, 4
 Archelaus tetrarcha Judaeor. II, 27, 4
 Arelatense concilium II, 39, 2
 Ariminensis synodus II, 41 sqq. 44, 6 sqq. 45, 5
 Ariminum II, 41, 1 45, 8
 Aristobulus primus rex Judaeorum II, 26, 3
 Aristobulus filius Alexandri II, 26, 4 sq. uinctus Romam missus II, 26, 6
 arma prima inter mortales I, 5, 4; armorum usus Hebraeis a Philistaeis ademptus I, 33, 5
 Armenia II, 26, 5. D I, 26, 2
 Armenius Priscillianista II, 51, 2
 Arpagius presbyter D III, 3, 1
 Arphaxad rex Medorum II, 15, 1
 Arriana haeresis } II, 35—44. M 6, 4
 Arrii }
 Arridaeus Philippus II, 17, 3
 Arses rex Persarum II, 16, 8
 Artaxerxes (I Longimanus) II, 9, 1 et 8 sq. 12, 2
 Artaxerxes II (Mnemon) II, 10, 3. 11, 1 et 4. 12, 1 sqq. 13, 9
 Artaxerxes (III) Ochus II, 13, 9. 14, 4 sq. 16, 7 sq.
 Asab rex Judae I, 42, 2 sq.
 Asarius Priscillianista II, 51, 4
 Ascalonensium oppidum I, 31, 3
 Asenet Josephi uxor I, 11, 9
 Aser I, 9, 3
 Asia II, 19, 4. 38, 2. D III, 17, 7
 Asiani reges II, 25, 4
 Asphanes (Asphanez) eunuchus II, 1, 3
 Assur Niniuae conditor I, 48, 1
 Assyrii I, 48, 1. 49, 3 sq. 50, 4 sqq. 51, 2 et 4. 52, 5
 Astyages ultimus Medorum rex II, 7, 6. 8, 1
 Athanasius Alexandriae episcopus II, 36 sq. 39
 Athenae D III, 17, 6
 auaritia episcoporum Seueri tempore I, 23, 5
 Augurinus (P. Minucius) consul II, 9, 7
 Auitianus comes D III, 3, 1. 4, 1 sqq. 8, 1
 Aurelius imperator II, 32, 1
 Aurelius diaconus gladio peremptus II, 51, 4
 Aurelius (Aurilius *cod.* V) diaconus, Martini amicus E 3, 3. D III, 1, 4
 Auspicius praefectorius uir D III, 7, 1
 Auxentius Arrianus Mediolani episcopus II, 39, 6; Martinum Mediolano exturbat M 6, 4
 Azahel rex Syriae I, 46, 2
 Azarias sacerdos I, 47, 4; alius eiusdem nominis II, 1, 2. 3, 8
 Azotii I, 31, 3
 Azotus oppidum I, 31, 1
 Baalis idolum I, 26, 5. 43, 1 et 7
 Baasa rex Israelitarum I, 42, 5
 Babylon s. Babylonia I, 54, 5. II, 5, 6. 11, 1. 17, 2 et 4; a Nebroth exstructa I, 4, 3

- Babylonica Judaeorum captiuitas I, 54, 6
 Babylonii II, 4, 5. 5, 7; Persis subiecti II, 8, 1
 Bacchides dux aduersus Judaeos II, 23, 5 sq.
 Baguas spado II, 14, 5 sq. 16, 3; Ochum interficit II, 16, 8
 Balac I, 21, 5
 Balthasar (Belsazar) rex Babyloniae II, 6
 Basan I, 21, 5; rex Sidoniorum I, 43, 1
 basilica martyrum II, 38, 4
 Bassula Martini parens E 3, 1
 Bathuel I, 7, 5
 Belgicus quidam monachus D I, 8, 5. 9, 2
 Beli historia apocrypha II, 8, 3
 bellum primum inter mortales I, 5, 4; b. ciuile in Beniamitas I, 28, 7. 29, 1
 Benjamin I, 10, 3. 12, 1 et 3
 Benjamin tribus I, 28, 7. 29, 5. 33, 1. 41, 4. II, 12, 5
 Beniamitae ad interuentionem caesi I, 29, 5
 Bersabee I, 38, 1 et 9
 Bethel I, 10, 3. 41, 6
 Bethlehem oppidum, parochia episcopi Hierosolymitani D I, 8, 1
 Bethsamae oppidum I, 31, 5
 Bitterense concilium II, 39, 2
 Bituriges D II, 8, 7
 Blembi (Blemmyes ?) D I, 22, 1; *cf. etiam adn. ad* D I, 15, 3
 Bosporus D I, 26, 2
 Brictio a daemone obsessus in Martinum conuicia effundit D III, 15; crimina in eum apud Martinum prolata *ib.* 15, 7
 Britanni II, 41, 3
 Britanniae II, 49, 5. 51, 3
 Britannius episcopus II, 49, 4
 Burdigala opp. II, 48, 2
 Burdigalensis synodus aduersus Gnosticos II, 49, 7 sqq.
 caelum sedes angelorum I, 2, 7
 Caesar (dictator perpetuus) D I, 3, 6
 Caesaraugustana synodus damnat Gnosticos II, 47
 Caesarea II, 38, 3
 Cain I, 2, 3. 4, 1
 Calupio diaconus D III, 1, 4
 Cambyses rex Persarum II, 9, 5. 14, 3
 Campania D III, 17, 3
 captiuitas Israelitarum sub rege Mesopotamiae I, 24, 3, sub Ammonitis I, 24, 4, sub rege Chananaeorum et Madianitis I, 24, 5 sq. sub Ammonitis et Philistaeis I, 26, 3. 27, 1, sub Assyriis I, 54, 6, sub Babyloniis I, 53, 4. 54, 7. II, 11, 9
 Caralis II, 39, 4
 Cariathiarim oppidum I, 31, 6. 36, 4. 37, 4
 Carnotum oppidum D II, 4, 5
 Carnutena ciuitas D III, 2, 3
 Carthago D I, 3, 2. 23, 5. III, 17, 5
 catechumenus II, 39, 5
 catholica fides saeculo quarto II, 39, 4
 Cato Uticensis D I, 3, 6
 Cato diaconus D III, 10, 1
 Celsus consularis D III, 1, 7
 celtice loqui D I, 27, 4
 Cethura uxor Abrahae I, 7, 6
 Chaldaei II, 4, 3; uicti a Persis II, 3, 2; eorum regio I, 5, 1, imperium II, 3, 2
 Chaldaei s. magi I, 14, 4. II, 2, 1. 6, 4
 Chaleb I, 20, 7. 21, 6
 Cham I, 4, 2. I, 4, 7
 Chanaan ab Israelitis expugnata I, 24 sq.
 Chananaei I, 5, 2. 7, 3 et 5. 10, 4. 21, 5. 24, 1 sqq.
 Charrae oppidum I, 5, 1
 Chebron I, 7, 3. 37, 1 et 3
 Choreb in eremo I, 17, 1
 Christianae fidei profuit, quod Judaei sub imp. Adriano aditu Hierosolymae exclusi sunt II, 31, 4
 Christiani cum Judaeis confusi II,

- 30, 7. 31, 4; diuisi in clericos et laicos II, 35, 2; Christianis incendium Romae sub Nerone imputatum II, 29, 2 sqq. Christianorum et Iudaeorum religiones ab isdem auctoribus profectae II, 30, 7; Christianorum persecutiones, *u. s.* persecutio
 Christus sub Herode natus II, 27, 2; quando crucifixus II, 11, 8. 27, 5; cur ab Iudaeis non receptus I, 24, 7; Christi crux ab Helena reperta II, 34, 1; Christi figura II, 3, 7; Danielis praesagium de Christo II, 7, 5; Ch. Martino apparuit M, 3, 3; Christum se simulauit iuuenis in Hispania M 24, 1; Antichristum opprimet D II, 14, 3
 Chus filius Cham I, 4, 3
 Cilicia II, 15, 2
 cilicii utebantur paenitentes 1, 44, 2
 circumcisionis lex Abrahae imposita I, 6, 3
 Cis pater Saulis I, 33, 1
 ciuitas prima condita I, 2, 3; ciuitatum aedificandarum opus durum Israelitis in Aegypto impositum I, 13, 2
 Clarus presbyter, discipulus Martini M 23; E 2, 5
 Claudiomagus uicus D II, 8, 7
 clericorum superbia tempore Sulpicii Seueri D I, 21; eorum inuidia in Sulpicium D I, 26, 3
 concilium *v.* synodus
 Condacensis (Condatensis *al.*) dioecesis E 3, 6
 Constantinopolis II, 45, 1
 Constantinus primus christianus imperator II, 33, 1. 35, 2. 36, 4
 Constantius imperator M 2, 2; Arrianis fauet II, 38, 4 sqq. 39. 41. 43
 Cordubensis episcopus II, 46, 8
 Corinthus D III, 17, 6
 coruus cur in arcam non redierit I, 3, 3
 coturnices a caelo missi I, 16, 4. 20, 4
 Crassus (C. Licinius) consul II, 18, 7
 creatio mundi I, 2, 1
 Creta II, 24, 3
 crux Christi ab Helena reperta II, 34, 1
 Cyprianus martyr D I, 3, 2. III, 17, 5
 Cyrenaeorum ora extrema D I, 3, 6
 Cyrenensis eremita D I, 4 sq. I, 23, 5
 Cyrus rex Persarum II, 3, 3. 5, 7. 8, 1 et 3. 9, 4
 Dagon idoli templum I, 31, 1 sq.
 Dagridus (? Agaridus *al.*) D III, 5, 1
 Damascus II, 15, 3
 Damasus Romae episcopus II, 48, 1 et 4
 Dan I, 9, 3. 41, 6
 Daniel propheta II, 1 sqq. 6, 4. 7, 5. 8, 4. 11, 8; leonibus obiectus II, 7, 3
 Darius Codomannus II, 16, 8. 17, 1
 Darius Hystaspis II, 9, 6
 Darius Medus II, 6, 6. 7, 1 sq. 7, 6. 9, 4
 Darius Nothus II, 9, 9. 10, 1
 Dathan I, 21, 1
 Dauid in regem unctus I, 34, 2, iterum I, 37, 1, tertium I, 37, 3; pugna cum Goliath I, 34, 5; nuptiae cum Melchol I, 34, 7; praeputia ex Allophylis refert I, 38, 8; a Saule insidiis petitus I, 34, 6. I, 35; in deserto agens I, 35, 6; imperium suscipit I, 37, 3; eius adulterium I, 38; populum censet I, 38, 6; moritur I, 38, 8
 Debbora iudex, typus ecclesiae I, 24, 5
 decalogus promulgatus I, 17, 6 sq.
 Deciana tempora E 2, 9
 Decius imperator II, 32, 2
 Defensor episcopus in Gallia M 9, 4
 Delfinus II, 48, 1
 (Delila) uxor Samsonis II, 28, 1
 Demetrius Nicator II, 24, 3 sqq. 25, 1
 Demetrius Soter II, 19, 5. 23, 3 sqq. occiditur II, 24, 1
 Desiderius M praef. § 1

- diluvium I, 3, 2
 Dina filia Jacobi I, 9, 3. 10, 2
 Diocletianus imperator II, 32, 4
 Dionysius Mediol. episcopus II, 39, 4;
 pulsus II, 39, 6
 Doec Syrus I, 35, 5
 Domitianus imperator II, 31, 1

 Edom regio I, 9, 5. 21, 4
 Eglom rex Moabitarum I, 24, 4
 Ela rex Israelitarum I, 42, 5
 Elchana (Elcana) pater Samuelis I,
 30, 2
 Eliacim rex Judae I, 53, 2
 Elias propheta I, 43, 2 sqq. 44, 2. 45,
 1; translatus I, 45, 3; Eliam se pro-
 fessus iuuenis M 24, 1
 Eliezer I, 13, 5
 Elim in eremo I, 16, 4
 Elisaus u. Helisaus
 Elusana plebs (ab Elusone in Gallia)
 II, 48, 2
 Elymus (Elymais) oppidum II, 22, 5
 Emerita opp. II, 46, 8
 Enoch filius Cain I, 2, 3; Enoch filius
 Jared I, 2, 5
 Enos I, 2, 5
 Ephesus II, 38, 3
 Ephrem filius Josephi I, 11, 9
 episcoporum auaritia tempore Seueri
 I, 23, 5; episcopi Martini insecta-
 tores M 27, 3
 eremus in Aegypto D I, 10 sq. locus
 cultus in eremo D I, 13, 2 sqq.
 Esaianum supplicium E, 2, 10
 Esau natus I, 8, 1; discors cum fratre
 I, 8, 3 sq. diuitiis potens I, 10, 4;
 regionem Edon incolit I, 9, 5, cf. I,
 21, 4
 Esdra scriba legis II, 10, 3. 12, 2;
 plebem corruptam reformat II, 10, 5
 Esebon (Eseban?) iudex Israelitarum
 I, 26, 7
 Estheris historia II, 12 sqq.
 Euae creatio I, 2, 2; peccatum A2, 8
 Euagrius Arrianus II, 42, 6; alius
 eiusdem nominis D III, 1, 4. 2, 8
 Euanthius D II, 2, 3
 Eucherius D III, 1, 7
 Euchrotia II, 48, 2; gladio percussa
 II, 51, 3
 Eudoxius Arrianus II, 42, 6
 Euilmarodac rex Babyloniae II, 6, 1
 Euodius praefectus II, 50, 7; M 20, 4
 Europa D III, 17, 7
 Eusebius Vercell. episcopus ab Arria-
 nis relegatus II, 39, 4
 Eusebius presbyter, postea episcopus,
 Sulpicii amicus D II, 9, 5
 Ezechias rex Judae I, 50 sq.
 Ezechiel propheta II, 3, 9

 Faltim I, 35, 10
 Faran I, 20, 5
 Fares I, 11, 3
 Felicissimus II, 51, 2
 Felix episcopus D III, 13, 2. 17, 5
 Festus (Cestius?) Florus praeses Ju-
 daeorum II, 29, 4
 Foegadius episcopus II, 44
 forenses leges I, 18
 fortunatae insulae D I, 26, 2
 Fufius Geminus consul II, 11, 8. 27, 5

 Gabaa oppidum I, 29, 2
 Gabaonitae Israelitis subiecti I, 23, 1
 Gabaath (Gabaon) I, 23, 2
 Gad I, 9, 3; propheta I, 35, 4
 Gader turris I, 10, 3
 Galba imperator II, 30, 1
 Galgala I, 33, 3
 Galli edacitatis nimiae notati D I,
 4, 6. 8, 5. 9, 2; eorum uanitatis
 studium D I, 11, 6
 Galliae II, 41, 2. D I, 21, 6; ab Arria-
 nis pressae II, 40, 4. M 6, 4; ab Hi-
 lario Arriana haeresi liberatae II,
 45, 7; prima intra Gallias martyria
 II, 32, 1; in G. barbari sub Juliano
 Caesare irruerunt M 4, 1

- Gallice et celtice loqui D I, 27, 4; *cf.* *Diefenbachii Celtica* II, 1, 84 sqq.
- Gallici episcopi II, 41, 3
- Gallinaria insula M 6, 5
- Gallus discipulus Martini D I, 1 sqq.
- Gaudius episcopus II, 41, 4
- Gedeon iudex Israelitarum I, 25
- Georgius Arrianus II, 38, 3. 42, 6
- Gerara I, 8, 2
- Gersam (?) I, 13, 5
- Geth (Gai?) I, 22, 5
- Gethaei I, 31, 3
- gigantum ortus I, 2, 7
- Gnosticorum haeresis II, 46, 1; damnata II, 47. 49 sq. latius propagata II, 51, 7
- Godolia I, 54, 7. II, 4, 1; interfectus II, 4, 3
- Goliath a David prostratus I, 34, 3 sqq.
- gomor, mensurae hebraicae genus I, 16, 8
- Gomorra urbs I, 5, 4. I, 48, 1
- Gorgias dux Antiochi II, 21, 5
- Gotholia I, 46, 1
- Gothoniol dux Israelitarum I, 24, 3
- Graecia D III, 17, 6
- Graecorum edacitas D I, 8, 5
- Gratianus imperator D III, 11, 8; Gnosticos damnat II, 47, 6; in eius aula cuncta venalia II, 49, 3
- Gregorius praefectus Galliae II, 49, 2
- Gurdonicus homo D I, 27, 2
- Hebraei *passim in chron. libris*
- Hector M 1, 3
- Helchias sacerdos I, 52, 1
- Helena mater Constantini basilicas Hierosolymis constituit II, 33, 5; crucem Christi reperisse fertur II, 34, 1 sqq.
- Heli sacerdos I, 28, 8. 30, 1 sqq. quando uixerit I, 29, 7; moritur I, 30, 6
- Helisaeus propheta I, 45, 3 sq.
- Helpidius (Elpidius?) rhetor, Prisciliani magister II, 46, 2. 47, 2
- Her ("Hq LXX) filius Judae I, 11, 1
- Heraclia II, 38, 3
- Herodes Antipas II, 27, 4 sq.
- Herodes Ascalonita II, 27, 1 et 4
- Hieremias propheta I, 54, 2 sqq. II, 4, 4
- Hieronymus presbyter ecclesiae Bethlehemitanae D I, 8, 1; eius eruditio D I, 8, 3. 9, 5; iudicium de Origenis scriptis D I, 7, 3; de monachis sententia iniqua D I, 8, 4 sqq. 21, 5; odia clericorum et haereticorum in eum D I, 9, 4
- Hierosolyma I, 1, 3. 41, 5. 42, 1. II, 6, 2. 8, 2. D I, 8, 1. II, 14, 2. III, 17, 8; obsidetur a Senacherim I, 50, 4 sq. a Nabuchodonosor capta et uastata I, 53, 4; iterum ab eo capta et incensa I, 54, 5; eam restituit Nehemias permissu Artaxerxis secundi II, 11, 4 sq. ab Antiocho Epiphane uastata II, 18, 7. 19, 6; obsidetur a Vespasiano II, 30, 2; a Tito capta et excissa II, 30, 4 sqq. ecclesiis Christianis ab Helena adornatur II, 33, 4
- Hilarius Pictauorum episcopus ab Arrianis in exilium pulsus II, 39, 7. M 6, 4; in synodo Seleuciensi II, 42, 2 sqq. in Gallias relegatus II, 45, 4; M 6, 7; Gallias liberat haeresi Arriana II, 45, 5 sqq. moritur II, 45, 9; tentat Martinum diuino ministerio uincire M 5, 1
- Hispania II, 40, 5. 41, 2. M 24, 1; inficitur Gnosticorum haeresi II, 46, 1; Hispaniae proconsulem habere desierunt uicario accepto II, 49, 3 *cf. ibid.* §. 7
- Hispaniae D III, 11, 4 et 9. 13, 1
- Holofernes princeps militiae Ochi II, 14, 6 sqq. ab Judith obtruncatur II, 16, 4

- Homerus M 26, 3
 Hosea *u.* Osee
 Hosius *u.* Osius
 Hyginus Cordubensis episcopus II, 46, 8. 47, 3
 Hyrcani II, 26, 2
 Hyrcanus rex Hebraeorum II, 26, 4 sqq.
 Jabin rex Chananaeorum I, 24, 5
 Jacob nascitur I, 8, 1; benedictus a patre I, 8, 3; fugit in Mesopotamiam I, 8, 5; matrimonium cum Lia et Rachel I, 9, 1 sq. redit in terram Canaan I, 9, 4; nomen ei immutatum I, 9, 7; filios in Aegyptum mittit I, 12, 1; ipse in Aegyptum descendit ibique moritur I, 12, 5 sqq.
 Jair iudex Israelitarum I, 26, 3
 Japhet I, 4, 2 et 7
 Jared I, 2, 5
 Jason frater Oniae II, 18, 2 sqq.
 ibex D I, 16, 3
 Idacius *u.* Ydacius
 Idumaei I, 46, 4
 Jehu *u.* Jeu
 Jepta iudex Israelitarum I, 26, 4; filiam immolat I, 26, 6
 Jericho oppidum I, 21, 5; direptum et incensum I, 22, 4
 Jeroboam rex Israelitarum I, 41, 2 sqq. moritur I, 42, 4
 Jeroboam filius Joac rex Isr. I, 47, 2
 Jesus (= Josua) dux Israelitarum I, 17, 2. 20, 7. 21, 6; penes Jesum Naue filium Moyse mortuo summa rerum I, 22, 1; eius res gestae I, 22 sqq. eius mors I, 23, 8. 29, 8
 Jeu rex Israelitarum I, 45, 5. 46, 1
 Jezabel I, 43, 1 et 9. 44, 1
 Illyricum II, 40, 4. 41, 2; D III, 17, 4
 imperatores quando Christiani esse coeperint II, 33, 1
 Indi II, 11, 7
 India II, 13, 4
 Instantius Priscilliani haeresi addictus II, 46, 7. 47, 2 sqq. 49, 8; in insulam relegatus II, 51, 3
 insulae fortunatae D I, 26, 2
 Joab I, 37, 2 et 6. 38, 3 et 6
 Joachas rex Israel I, 46, 3
 Joachas rex Judae I, 53, 1
 Joachim rex Judae I, 53, 2 sqq. II, 1, 2
 Joachim maritus Susannae II, 1, 5
 Joas rex Israel. I, 46, 4
 Joas rex Judae I, 46, 1 sq.
 Joatham rex Judae I, 47, 5
 Job uir iustus et constans I, 13, 6
 Johannes Apost. in Pathmum relegatus ibi apocalypsin conscripsit II, 31, 1
 Johannes Hyrcanus dux Hebraeorum II, 26, 2
 Johannes (Lycopolita) D I, 22, 1
 Johannes Priscillianista II, 51, 4
 Johannes pseudopropheta M 24, 3
 Jonas propheta I, 48, 2 sqq.
 Jonathan Saulis f. I, 33, 5 sq. eius cum David amicitia I, 35, 2
 Jonathan dux Judae II, 23, 5 sqq. insignibus regiis donatus II, 24, 2; a Tryphone interfectus II, 25, 2
 Joram rex Israel. I, 45, 2 et 5
 Joram rex Judae I, 45, 2
 Jordanes flumen I, 21, 6. 22, 3. 25, 7
 Josaphat rex Judae I, 42, 7
 Joseph natus I, 9, 3; a fratribus uenditus I, 10, 7; in carcerem coniectus I, 11, 4; ad summam dignitatem euectus I, 11, 7 sqq. moritur I, 12, 8
 Josias rex Judae I, 52
 Josua *u.* Jesus
 Jotham *u.* Joatham
 Jothor sacerdos, Moysis socer I, 13, 5. 17, 3 sq.
 Irad I, 2, 4
 Isaac I, 7 sq.
 Isachar filius Jacobi I, 9, 3
 Isaias propheta I, 47, 3. 50, 6. 51, 3
 Isauria II, 41, 1

- Isbaal (*al. Isboseth*) regis Saul filius I, 37, 2
 Ismael filius Abrahae I, 6, 3
 Ismael dux coniurationis contra Godoliam II, 4, 1 sq.
 Israel unde Jacob dictus I, 9, 7
 Israelitae in Aegypto I, 13; eorum numerus I, 15, 2; egressus ex Aegypto I, 15; mare rubrum transeunt I, 15, 3; in eremo I, 16; ibi leges accipiunt I, 17, 6 sqq. eorum captiuitates *u. s. u.* captiuitas
 Italia II, 40, 4. 41, 2; M 2, 1. D III, 17, 4
 Ithacius episcopus II, 47, 3 sqq. decretum a Gratiano contra Priscillianistas impetrat II, 47, 6; ex Hispania proturbatur II, 49, 1 sq. 49, 4; Priscillianum apud imp. Maximum accusat II, 50, 1 sqq. eius mores mali II, 50, 2; ab eo eiusque parte acta in synodo Treuerensi D III, 11 sqq. episcopatu detrusus II, 51, 5
 Ithaciana pars D III, 13, 5
 Juda tribus I, 35, 4. 41, 4. 42, 7; ductum gerit I, 24, 1. 28, 7. 29, 5
 Judaea I, 30, 4. 31, 4. 37, 1. 48, 2. II, 8, 2; Aegyptiorum regi stipendiaria facta I, 53, 2; a Nabuchodonosore occupata I, 53, 3 sq. sub Persarum imperio per praesides regitur II, 9, 2; prouincia Romanorum facta II, 26, 6
 Iudaei cur Christum non receperint I, 24, 7; inter Christianos degentes eorum mores non recipiunt II, 3, 6; post rebellionem contra Godoliam factam in Aegyptum emigrant II, 4, 6; gentilium conubiis permixti II, 10, 4; eis Aman perniciem parat II, 13, 3; eorum uario tempore uarius status II, 15, 7; Syriae regibus tributarii II, 17, 5. 25, 3; tempore Antiochi Epiphanis gentilium more uiuunt II, 18, 6. 19, 8; per sacerdo-
 tes reguntur II, 17, 5; a senatu populi Ro. socii atque amici appellati II, 23, 4; rebelles Nerone imperante II, 29, 4, item Adriano II, 31, 3; ob illatas Christo manus a Tito puniti II, 30, 8
 Judas filius Jacobi I, 9, 3. 10, 7. 11, 1
 Judas Maccabaeus religionis iudaicae defensor II, 21 sqq.
 iudicium apud Israelitas imperium I, 24 sqq. idem in regium mutatum I, 32, 3
 Judith actus II, 14 sqq. Holofernem obtruncat II, 16, 4
 Julianus Caesar M 2, 2. 4, 1
 Julius Romae episcopus II, 36, 7
 Iuppiter M 22, 1. D II, 13, 6. III, 6, 4
 iurisiurandi ritus Hebraeus I, 7, 4
 iustitiae falsae exemplum D I, 22
 Kainan I, 2, 5
 Laban I, 8, 4. 9, 1 et 4
 Lamech interfector I, 2, 4
 Lamech pater Noë I, 2, 6
 Laodicia II, 38, 3
 Lasthenes Cretensium dux II, 24, 3
 Latronianus gnosticus II, 51, 3
 Lazarus A 2, 6
 leges forenses Israelitarum praecipuae I, 18
 Leonida (—des) Origenis pater II, 32, 2
 Leontius Arrianus II, 42, 6
 Leprosum (?) uici Gallici nomen M 14, 3
 Leucadius praeses D III, 11, 8
 Leui filius Jacobi I, 9, 3. 10, 2
 Leui tribus in sacerdotium segregata I, 20, 2. 23, 4. 41, 6
 Leuitae I, 19, 6. 29, 2. 31, 5. 50, 2
 Leuitici libri summa I, 20, 1
 lex in Sinai lata I, 16, 6 sq.
 Lia filia Laban I, 9, 1
 Liberius Romae episcopus ab Arrianis exilio datus II, 39, 7 sq.

librariorum negligentia I, 40, 2
 Licinius imperator II, 33, 2
 Liger fluvius M 10, 4
 Lollianus consul II, 39, 8
 Loth I, 5, 2; in Sodomis consedit I, 5, 3; in captiuitatem ductus I, 5, 4; Sodomis egressus I, 6, 5; eius uxor in molem conuersa I, 6, 6; incestus cum filiabus I, 6, 7
 Lucas apostolorum actus edidit II, 28, 1
 Lucifer Carali episcopus ab Arrianis relegatus II, 39, 4; erga lapsos paenitentes iniquus II, 45, 8
 lunae ac soli diuini honores a Iudaeis dati I, 52, 3
 Lupicinus M 8, 1
 Lycontius D III, 14, 3
 Lysiae ducis Antiochi Epiphanis bella cum Iudaeis II, 20, 5 sqq.
 Lysimachus sacerdos Iudaeorum II, 18, 5
 Macedonia II, 3, 4
 Macedonius magister officiorum II, 48, 5. 49, 3
 Macerinus (T. Geganius) consul II, 9, 7
 Madia terra I, 13, 5
 Madianitae I, 21, 5; dominantur Israelitis I, 24, 6; ab iis bello superati I, 25, 7
 magi duo Persarum imperium obtinent II, 9, 6
 Magnentius a Constantino uictus II, 38, 4
 Magnus episcopus II, 50, 7
 Malael I, 2, 5
 Manasse filius Iosephi I, 11, 9
 Manasse rex Iudae culturas impias exercet I, 51, 4
 Mane rex Israelitarum I, 49, 2
 manna I, 16, 5 sqq.
 Marathonia pugna II, 9, 7
 Marcellus Sabellianus haereticus II, 36, 2 sqq. 37, 1 sqq.

Marcellus presbyter D III, 8, 5
 Marcus episcopus apud Hierosolymam II, 31, 6
 Marcus gnosticus, magister Priscilliani II, 46, 2
 Mardocheus II, 12, 5 sqq.
 mare rubrum Israelitis peruium factum I, 15, 5
 Maria II, 37, 4. D II, 13, 5
 Maria Lazari soror A 2, 6. D II, 7, 5
 Martha Lazari soror A 2, 6. D II, 7, 5
 Martini origo et pueritia M 2; catechumenus factus M 2, 3; ad militiam scriptus ib. 2, 5; pauperem uestit ib. 3. D II, 1; per somnum uidet Christum M 3, 3; baptismum consecutus est ib. 3, 5; militiae missionem accipit M 4; exorcista factus M 5, 2; cf. *ibid.* 17. D II, 9. III, 6 et 8; eius modus exorcizandi D III, 6; in latrones incidit M 5, 4; Arrianis resistens uirgis caesus M 6, 4; Mediolani sibi monasterium statuit M 6, 4; uirtutes ab eo editae M 7 sq. 11—15. D II, 3 sq. D III, 2—10. 14; episcopus Turonicae ecclesiae M 9 sqq. monasterium extra Turonum ciuitatem sibi statuit ib. 10, 3; templa profana diruit ib. 13—15. D III, 8, 7. 9, 1; curationes ab eo factae M 16—19, D II, 2, 3. III, 14; angelorum consortio saepe usus M 21; a diabolo tentatus M 24, 4. cf. ib. 6. 21 sq. E 3, 16; Maximii imperatoris conuiuio adhibitus M 20; ab eo honoratus D II, 6; eius uxor ei conuiuium praebet D II, 6, 4; Valentiniani maioris spiritum molit D II, 5, 5; incendio periclitatus E 1, 10; haereseos iniuste accusatus II, 50, 4. D III, 11, 3 sqq. clericorum in eum odium D I, 25, 3. 26, 3; a Brictione uexatus D III, 15; paulo ante obitum pacem clericis Condacensis dioecesis restituit E 3, 6; eius

- mors E 2, 6. 3, 9; funus E 3, 18;
 Martini laus M 25 sqq. D I, 25 sq.
 eius dicta D II, 10; sententia de An-
 tichristo D2, 14
 martyria gloriosis mortibus quaesita
 II, 32, 4; quando primum intra Gal-
 lias uisa II, 34, 1
 Massilia D I, 1, 3
 Mataris oppidum A 6, 2
 Mathusalam filius Enoch I, 2, 6; filius
 Maüiahel I, 2, 4
 Matthatias sacerdos armis Iudaeorum
 religionem defendit II, 20
 Maüiahel I, 2, 4
 Maximianus imperator II, 32, 4
 Maximinus imp. II, 32, 2 A 6, 4
 Maximus imperium rapit II, 49, 5 (cf.
 M 20, 2 sq.) Priscillianistas ad syn-
 odum Burdigalensem deduci iubet
 II, 49, 7; Martino spondet se nihil
 cruenti in eos constituturum II,
 50, 6; Priscillianum sociosque eius
 capite damnat II, 50, 7 sq. foeda
 episcoporum in eum adulatio M 20,
 1; Martinum honorat M 20, 5; D II,
 6, 3 sqq. Aquileiae a Valentiniano
 captus et interfectus est M 20, 9;
 eius laus D II, 6, 2; femina eius pia
 et fidelis D II, 6, 3 sqq. Martino in-
 dulget D III, 11 sq. eius auaritia D
 III, 11, 11
 Medi II, 6, 5. 11, 7; uicti a Persis II,
 3, 3. 15, 1; eorum imperium ad
 Persas translatus II, 8, 1
 Mediolanensis synodus II, 39, 3
 Mediolanum II, 48, 4. M 6, 1; ibi
 Martinus monasterium sibi statuit
 M 6, 4
 Melchisedech I, 5, 6
 Melchol filia Saulis, uxor Davidis I,
 34, 7. 35, 10
 Memphis II, 46, 2. D I, 15, 3 (? cf. *adn.*)
 Memphitica regna D I, 23, 6
 Menelaus sacerdos Iudaeorum II, 18,
 4 sq.
 Menophantus Arriannus II, 38, 3
 Mercurius M 22, 1. D II, 13, 6, III,
 6, 4
 Mesopotamia I, 7, 5. 8, 4
 Mesopotamiae rex Hebraeos subigit I,
 24, 3
 Micheas propheta I, 44, 6
 Minerua M 22, 1
 Misael II, 1, 2. 3, 8
 Mitridaticum bellum II, 26, 5
 Moab I, 6, 7
 Moabitae I, 35, 4. II, 15, 5; iis Israe-
 litae seruiunt I, 24, 4; a Dauid sub-
 acti I, 37, 5
 monachi ab Hieronymo grauiter repre-
 hensi D I, 8, 5 sq. monachi in eremo
 Aegypti D I, 9, 7 sqq.
 Moyses I, 13—21; a filia Pharaonis
 seruatus I, 13, 3; dux Israelitarum
 ex Aegypto I, 14 sqq. miracula in
 eremo edita I, 16 sq. accipit leges
 forenses et caerimoniales a Deo I,
 18 sq. seditiones aduersus eum I, 21;
 moritur I, 21, 6
 mundus quando creatus I, 2, 1
 mures adfigunt Philistaeos I, 31, 2
 Mursa II, 38, 3; pugna apud M. contra
 Maxentium II, 38, 3
 Nabad (Nadab?) cum Moyse montem
 Sinam conscendit I, 19, 1
 Nabad rex Israelitarum I, 42, 4
 Nabuchodonosor rex Babylonius II,
 6, 2. 8, 2; Iudaeam occupat I, 53, 3;
 Hierosolymam capit atque incendit
 et Iudaeos in captiuitatem abducit
 I, 54; eius somnium II, 2 sq. insa-
 nia II, 5; quam diu regnauerit II,
 5, 6; num alius eiusdem nominis
 apud Persas regnauerit II, 14, 2
 Nabuthae I, 44, 1
 Nabuzardan I, 53, 6
 Nachor Abrahae frater I, 7, 5
 Narbo D I, 1, 3. 3, 1
 Narcissus Arrianus II, 38, 2

Narses comes D III, 11, 8
 Nathan propheta I, 38, 2
 Naue I, 22, 1
 Nebroth Babylonis conditor I, 4, 3
 Nechao rex Aegypti I, 52, 5. 53, 1
 Neemias II, 11, 1
 Nemausi synodus D II, 13, 8
 Nephthalin I, 9, 3
 Nero imperator, primus Christianorum persecutor II, 28, 1 et 3; incendii Romae inuidiam in Christianos uertit II, 29; creditus uenturus ante Antichristum II, 28, 1. 29, 6; D II, 14; mortuus II, 29, 5
 Neroniana tempora E 2, 9
 Neronopolis II, 38, 3
 Nicaea II, 35, 4
 Nicaena synodus Osio auctore confecta II, 40, 5; contra Arrianos II, 35, 4; eius decreta ab Arrianis deprauata II, 40, 1
 Nicanor II, 21, 6. 23, 5
 Nilus D I, 10, 1. 13, 1; Nilo contigua multa monasteria D I, 10, 1. 17, 6
 Nimrod u. Nebroth
 Ninive opp. I, 51, 2, ab Assure conditum I, 48, 1
 Niniuitarum paenitentia I, 48
 Nitria D I, 15, 3. 23, 6
 Noë uir iustus I, 2, 6; in arca seruatus I, 3, 2; arcam egressus I, 3, 5 sq. eius semen I, 4, 2
 Ochozias rex Israelitarum I, 44, 6. 45, 1
 Ochozias rex Judae I, 45, 3 et 5
 Ochus u. Artaxerxes
 Oida prophetissa I, 52, 3
 ὁμοούσιον et ὁμοιούσιον II, 40, 2
 Onan (Ὀνάν LXX) I, 11, 1
 Onias a sacerdotio remotus II, 18, 1 sqq.
 orbis diuisio inter Noë posteros I, 4, 7
 Or mons I, 21, 5
 Oriens II, 40, 4. 46, 1
 Origenes II, 32, 2; tractator scripturarum sacrarum D I, 6, 1; inter epi-

scopos et monachos Alexandriae certamina de eius scriptis D I, 6; eius errores deformes D I, 6, 5; de Jesu sententia D I, 7, 1; eius adsertores addicti D I, 7, 2 sqq.
 Osee rex Israelitarum I, 49, 2 sq.
 Osius Cordubensis episcopus II, 40, 5
 Otho imperator II, 30, 1
 Othoniel u. Gothoniell
 Ozias rex Judae I, 46, 5. 47, 1 sqq.
 Ozias dux Hebraeorum aduersus Holofernem II, 15, 10
 Pache duo reges Israelitarum eiusdem nominis I, 49, 2
 Palaestina II, 31, 3
 palmae in eremo D I, 13, 5 sq.
 Pannoniae II, 38, 2. M 2, 1
 paradisi I, 2, 2
 Parisii M 18, 3
 Parthi II, 11, 7. 26, 6. D I, 26, 2
 Pascha instituitur I, 15, 1; celebratum I, 50, 2. 52, 4. II, 30, 4; Paschae diebus (= 'zur Osterzeit') D III, 10, 1
 passio VII fratrum (Maccabaeorum) II, 20, 4
 Paternus episcopus Arrianus II, 45, 7
 Pathmus insula II, 31, 1
 Patricius fisci patronus, accusator Priscilliani II, 51, 2
 Paulinus episcopus Treuerorum II, 37, 7; in exilium actus II, 39, 3; moritur II, 45, 9; a Martino in oculorum ualitudine curatus M 19, 3; eius laus M 25, 4; studiosus erat Sulpicii Seueri D I, 23, 4. D III, 17, 3
 Paulus apostolus I, 36, 3. II, 28, 1 et 4 sq. D II, 13, 6; gladio interemptus II, 29, 3; uipera morsus E 1, 5
 Paulus primus eremita D I, 17, 1
 Paulus (L. Aemilius) consul II, 18, 7
 pax ecclesiae post Constantinum II, 33, 3

- Persae II, 6, 4. 20, 5. D I, 26, 2; ad eos summum imperium delatum II, 3, 3. 8, 1; ab Alexandro iis ereptum II, 3, 4. 17, 1
 Persarum reges II, 9, 4 sq. regum mos proprius II, 13, 5
 persecutiones Christianorum, prima sub Nerone II, 28 sq. secunda sub Domitiano II, 31, 1; tertia sub Traiano II, 31, 2; quarta sub Adriano II, 31, 6; quinta sub Aurelio II, 32, 1; sexta sub Severo II, 32, 1; septima sub Decio II, 32, 3; octava sub Valeriano II, 32, 3; nona acerbissima sub Diocletiano et Maximiano II, 32, 4 sq. decimam exercuit Antichristus II, 33, 3
 Persis II, 17, 4. 22, 5
 Petefres praepositus Pharaonis I, 10, 7
 Petrocoriorum ciuitas II, 45, 7
 Petrus apostolus D II, 13, 6; Romae episcopus II, 28, 4 sq. in crucem sublatus II, 29, 3; mare pedibus supergressus E 1, 6
 Phalaris tyrannus D III, 16, 3
 Pharae Aegypti rex I, 10, 7; eius filia Moysen seruat I, 13, 3
 Pharisaei II, 30, 5
 Philistaei cf. Allophyli
 Photinus haereticus II, 36, 2 sqq. eius haeresis II, 37, 4
 Phrygia II, 42, 2. 45, 9
 Phylistiim terra I, 15, 3 cf. Allophyli
 Pictana ciuitas M 5, 1
 Plato D III, 17, 6
 Polemo A 4, 2
 Pompeius M. Iudaeos bello adgreditur II, 26, 5 sqq.
 Pomponius D III, 18, 1
 Pontus II, 26, 5
 Porphyrius Zebberini filius A 6, 3
 Postumianus amicus Sulpicii Seueri D I, 1 sqq.
 Potamius Priscillianista II, 51, 4
 Priscillianus Gnosticorum haereseos propagator et eius socii II, 46—51; capitis damnatus II, 50, 8; D III, 11, 2
 Procula II, 48, 3
 Ptolemaeus Philometor rex Aegypti II, 24, 1 et 3
 Ptolemaeus dux contra Iudaeos II, 21, 5
 Ptolemais II, 25, 2; D III, 18, 1
 Puteus iuramenti I, 8, 2
 Rachel uxor Jacobi I, 9, 1 sqq. moritur I, 10, 3
 Raphidim I, 17, 2
 Rebecca uxor Isaaci I, 7, 5; gemellos peperit I, 8, 1
 Refrigerius presbyter D II, 14, 5. III, 1, 3. 5, 1. 9, 1
 regium nomen liberis populis inuisum I, 32, 3
 religiones omnes Antiochus Epiphanes ad unam redigere tentat II, 21, 4
 Rhodanius Tolosanorum episcopus II, 39 7. 45, 9
 Rhodus II, 24, 1
 Roboam rex Israelitarum I, 41
 Roma II, 23, 3; incendium sub Nerone II, 29, 1
 Romana urbs D I, 24, 4
 Romanorum imperium II, 3, 5; a R. Iudaei amicitiam petunt II, 23, 4; R. senatus et populus II, 18, 7. 23, 4
 Romulus Auspicii filius D III, 7, 5
 Rubellius consul II, 11, 8. 27, 5
 Ruben filius Jacobi I, 9, 3; a fratris caede abhorret I, 10, 7
 Rufinus (L. Passienus) consul II, 27, 2
 Rufus episcopus II, 50, 7; episcopatu deiectus M 24, 2
 Rusticius Turonensis M 9, 1
 Sabaeae seditio I, 38, 4
 Sabaria Pannoniorum oppidum M 2, 1
 Sabbatius monachus D III, 1, 4 (M 23, 7)

- Sabelliana haeresis II, 37, 4
 Sabellius II, 37, 4. 42, 4
 Sabinus (C. Calvisius) consul II, 27, 2
 sacerdotium summum apud Judaeos
 avaritia et dominandi cupidine affectatum II, 17, 5 et II, 18; quando desierit perpetuum esse II, 18, 3
 Sadoc sacerdos I, 38, 8
 Salem Sicimorum opp. I, 10, 1
 Salina regina II, 26, 4
 Salmanassar rex Assyriorum I, 49, 3
 Salomon rex Israelitarum I, 38, 8—41, 1. D II, 6, 6
 Saluianus episcopus Gnosticorum haeresi addictus II, 46, 7. 47, 2; obit II, 48, 6
 Saluius A 6
 Samaria I, 44, 1. 3. 5. 47, 2. 49, 1. 50, 3; unde appellata II, 49, 3
 Samaritae = custodes I, 49, 4
 Samson natus I, 27, 2; eius res gestae I, 27, 3 sqq. captivitas I, 28; mors I, 28, 6
 Samuel sacerdos natus I, 30, 1; Hebraeis praest I, 32; ab eo Saul unctus I, 33, 1 et 3; a Saule consultus I, 34, 1. 36, 1; caligo de eius temporibus I, 36, 5
 sanguinis esus et effusio prohibita I, 4, 1
 Sara uxor Abrahae I, 5, 1. 7, 1; eius nomen mutatum I, 6, 2; obit I, 7, 3
 Sarapta opp. I, 43, 4
 Sardicensis synodus II, 36, 5
 Sardinia II, 39, 4
 Saturninus Arelatensium episcopus Arianus II, 40, 4. 45, 6; Saturninus alius D III, 3, 6
 Sana Chananaea I, 11, 1
 Saul rex Israelitarum I, 33, 1 sqq.; eius loco David ungitur I, 34, 2; Davidi insidias struit I, 34, 6. I, 35; moritur I, 36, 2; quamdiu regnaverit I, 36, 3
 L. Scipio Asiaticus II, 19, 4
 scriptores saecularium litterarum cur nihil ex historia sacra attigerint II, 14, 7
 Scythia II, 9, 4
 Sedechias Judae rex I, 53, 5. 54, 1 sqq. II, 5, 6
 Selam filius Judae I, 11, 1
 Seleucia Isauriae opp. II, 42, 1
 Seleuciensis synodus II, 42
 Seleucus I (Nicanor) II, 17, 4. 19, 2
 Seleucus (II) Callinicus II, 19, 3
 Seleucus (III) Ceraunus II, 19, 3
 Seleucus (IV) Philopator II, 19, 4 sq.
 Sella interfector Zachariae regis I, 49, 1
 Sem filius Noë I, 4, 2 et 7
 Sem pater Assuris I, 48, 1
 Semigar iudex I, 24, 4; alius eiusdem nominis iudex post Samson I, 28, 7. 29, 7
 Sennacherium rex Assyriorum I, 50, 4. 51, 1
 Senonum regio D III, 7, 1 et 4
 Seon rex Amorraeorum I, 21, 5
 Sepphora Moysis uxor I, 13, 5. 17, 3
 Seron Syriae praefectus II, 21,
 Seruatius Tungorum episcopus II, 44
 servitus Israelitarum u. captivitas
 Seth I, 2, 5
 Seuerus imperator II, 32, 1
 Sichem in terra Chananaeorum I, 5, 2
 Sichem filius Emor I, 10, 2
 Sicimi I, 10, 1. 26, 1
 Simeon filius Jacobi I, 9, 3. 10, 1. 12, 3
 Simon accusator Oniae sacerdotis II, 18, 1
 Simon (Thasi) dux Iudaeorum II, 25, 2 sqq.
 Simonis magi cum Petro et Paulo congressio II, 28, 5
 Sina mons I, 17, 5. D I, 17, 1
 Singidunum II, 38, 3
 Sion I, 37, 4
 societas cum externis perniciose I, 24, 2

- Socrates M 1, 3. D III, 17, 6
 Sodoma opp. I, 5, 3 sq. eius confa-
 gratio I, 6, 6. 48, 2
 soli et lunae diuini honores ab Judaeis
 dati I, 52, 3
 somnium Pharaonis I, 11, 6; Nabu-
 chodonosoris II, 2 sq.
 Stephanus Arrianus II, 38, 3
 Stilico consul II, 9, 7. 27, 5
 Suedianus (Sogdianus) rex Persarum
 II, 9, 9
 Sulpicius Senerus Martinum uisit M
 25; eius liber de uita Martini stu-
 diose lectus E I, 1 et ubique per-
 uulgatus D I, 23, 3 sqq. monacho-
 rum odia in eum D II, 8, 3
 Susannae historia II, 1, 5 sqq.
 Sychem u. Sichem
 Syene (Syenae) D I, 16, 1
 Sylinancis insula II, 51, 3 sq.
 Symeon u. Simeon
 synodus in Aegypto II, 36, 5, Arela-
 tensis II, 39, 2, Ariminensis II, 41,
 Bitterensis II, 39, 2, Burdigalensis
 II, 49, 7 sqq. Caesaraugustana II,
 47, Mediolanensis II, 39, 3, Nicaena
 II, 35, 4. II, 36, 1 sq. 40, 1 et 5;
 Sardicensis II, 36, 5 sqq. Seleu-
 ciensis II, 42
 Syri I, 37, 6. 44, 5 sq. 45, 5. II, 22,
 2. 23, 1 et 6
 Syria I, 42, 2. 44, 3. II, 31, 3; D I,
 26, 2; a David subacta I, 37, 5,
 Persis subiecta II, 9, 2
 Syriae reges post Alexandrum II, 19
 Syrtis D I, 3, 2
 tabernaculi aedificatio I, 19, 9
 Taetradus uir proconsularis M 17
 Tarquinius Superbus II, 9, 4
 Tarraca Aethiopum rex I, 50, 6
 Taurus praefectus praetorio II, 41, 3.
 43, 3. 44, 1
 templum Hierosolymitanum extrui-
 tur I, 40; reaedificatur II, 9, 1. 10,
 1 sq. purgatur et restituitur II, 22,
 1; eius excidium II, 30, 6 sqq.
 Tertullus Priscillianista II, 51, 4
 Thamar uxor Her filii Jacobi I, 11, 1;
 eius partus mirabilis I, 11, 3
 Thamni I, 42, 6
 Thara I, 5, 1
 Tharsi I, 48, 3
 Thebais superior D I, 9, 6. 23, 6
 Thecla D II, 13, 5
 Theodorus episcopus Heracliae Arria-
 nus II, 38, 3
 Theodosius Arrianus II, 42, 6
 Theodulus Arrianus II, 42, 6
 Theognitus (al. Theognistus) D III,
 12, 1 et 3
 Thola iudex Jsraelitarum I, 26, 3
 Tiberianus Priscillianista II, 51, 4
 Ticinum M 2, 1
 Titus filius Vespasiani II, 11, 8. 30, 2;
 Hierosolymam expugnat, urbem et
 templum excindit II, 30, 4 sqq.
 Tobias I, 49, 5
 Tolosa E 3, 3
 Traianus imperator II, 31, 2
 Treueri II, 37, 7. 49, 4. E 3, 3. D II,
 9, 1; Treueris puella a Martino cu-
 rata M 16, 2
 Treuerorum oppidum II, 49, 6. 50, 5;
 episcoporum synodus apud Treueros
 D III, 11, 3 sqq.
 tribus Judaeorum sub Moyse dinu-
 meratae I, 20, 2; tribus decem in
 captiuitatem per Salmanassarem de-
 ductae I, 49, 4, numquam in so-
 lum patrium sunt regressae II,
 11, 7
 trionymam solitarii Dei unionem Sa-
 bellius asserebat II, 42, 4
 Tryphon praefectus II, 25
 Tungri II, 44, 1
 Turoni E 2, 6. D I, 25, 6. II, 8, 7. III,
 8, 1; eorum ciuitas D III, 4, 1
 Turonica ecclesia M 9, 1
 turris Babylonica exstructa I, 4, 6

Tyriae opes II, 21, 7	Voluentius proconsul Hispaniarum II, 49, 1
Tyrrenum mare D III, 14, 1	Volusianenses A 6, 2; Volusianus fundus ib. 3
Valens Arrianus II, 36, 7. 38, 3 sqq. 44, 3 et 7	Vr I, 17, 2
Valentinianus imperator M 20, 8 sq. D II, 5, 5	Vranus Arrianus II, 42, 6
Valentinus episcopus D III, 2, 4	Vri (Vrias) I, 38, 1 et 9
Valerianus imperator II, 32, 3	Vrsatius Arrianus II, 36, 7. 38, 3. 44, 4
Vangionum ciuitas M 4, 1	usiae uerbum II, 43, 2
Vastis femina Artaxerxis Mnemonis II, 12, 3	Xenocrates A, 4, 2
Venus M 22, 1	Xerxes II, 9, 8 sq.
Vercellae II, 39, 4	Ydacijs Emeritae episcopus II, 46, 8. 47, 3 sqq. 51, 6
Vespasianus imperator II, 11, 8. 29, 4. 30, 2 sq.	Zabulon I, 9, 3
uicarius Hispaniarum II, 49, 3 et 7	Zacharias Johannis pater D I, 27, 4
Victricius episcopus D III, 2, 4	Zacharias propheta I, 47, 3
Vincentius praefectus D I, 25, 6	Zacharias rex Israelitarum I, 47, 1
uirginitatis laus D II, 10, 4 sqq.	Zambri I, 42, 5 sqq.
Vitellius imperator II, 30, 2	Zara I, 11, 3
uitulus aureus ab Jsraelitis conflatus I, 19, 4	Zibbirinus A 6, 3

III. INDEX VERBORVM ET LOCVTIONVM.

Absiste (<i>i. e. noli</i>) quaerere D I, 2, 4	adhibere in honorem et gratiam II, 1, 4
absoluere = soluere: quaestiones M 25, 6; matrem (Martinus) gentilitatis absoluit errore M 6, 2; M 12, 5; absolutis omnium animis (<i>i. e. mala suspicione liberatis</i>) II, 42, 5; abs. somnium = soluere, interpretari I, 11, 6; II, 2, 4	adpetere = ad amorem illicitum (ad stuprum) tentare I, 11, 4. II, 1, 5. II, 13, 8
absolutio iudicii, <i>i. e. diremptio s. decisio</i> I, 39, 3	adpropiare D III, 6, 2
accentus (? <i>cf. adn.</i>) ardoris M 19, 1	adquiescere alicui = gratificari, morem gerere I, 11, 4. II, 1, 5
accusatiuus <i>graeccus</i> : puluere caput adque ora conspersi D II, 3, 9	in aequum descensum = in proelium (<i>si uera est lectio</i>) II, 21, 2
actibus multis bonisque praeditus uir D III, 11, 11	albitudo I, 16, 4
	alius <i>pro</i> alter I, 11, 5
	altarium I, 10, 3. I, 19, 1. D II, 2, 1. A 2, 1
	ambitus = pompa II, 34, 5

- amphibalus, indumentum sacerdotale D II, 2, 1
 anathemare D II, 12, 9
 annonaria res I, 11, 7
 annotatus est xxxviii annos imperium tenuisse I, 46, 5
 anteriores reges *i. e.* superiores I, 52, 3
 attiguus D I, 13, 8
 audientiam regis poposcit II, 45, 3;
 episcopis audientiam (*i. e.* causae cognitionem) reservare II, 49, 9
 auditorium amittere D III, 1, 1
- benedicere aliquem I, 4, 1. 6, 7. 8, 2 sq. 40, 3 *etc.*
 benedictio, *i. e.* res usu et contactu alicuius personae sanctificata: una earum partem straminis, quam sibi pro benedictione collegerat, energumeno . . de cervice suspendit D II, 8, 9; nihil ex his, quae uirgo uenerabilis miserat, refutavit dicens benedictionem illius a sacerdote minime respuendam M II, 12, 6
 bigerria uestis, *i. e.* grossa et villosa D II, 1, 8
 breuiare I, 1, 5
- calumnia = reprehensio I, 2, 2
 captare = decipere D II, 1, 4
 captiuus: plerique abnuentes iniuriosa custodia, fame etiam uexati captiuam (*i. e.* inuitam) conscientiam dedere II, 45, 2
 circumcisio II, 31, 4
 coartare = cogere M 23, 3
 cogitatus A 2, 15
 coinquinatio A 2, 9 et 19
 comitatus, *i. e.* aula principis D II, 5, 5; D III, 11, 3
 communicare alicui D III, 11, 3
 compendiosa lectio I, 1, 1
 comperta stupro *i. e.* cognita I 38, 1
 compunctio animi A 2, 19
 compungi D III, 13, 4
- concedere: perfidiae paucorum cuncti concesserant II, 45, 2; Osium in eandem perfidiam concessisse opinio fuit, *i. e.* eam amplectum esse II, 40, 5
 concubio sociari I, 11, 1
 concupiscentia A 2, 1 et 10
 congaudere E 2, 11
 coniugia = uxores I, 40, 4
 conregnare II, 33, 5
 consensus (= ascensus) in astra E 2, 71
 conseptus M 11, 1; D III, 18, 1
 conserere (= miscere) mores noxios I, 2, 8
 conserte fabulari D I, 1, 5
 conspiciabilis (*i. e.* 'leibhaftig sichtbar') M 21, 1
 conspirant decreta subuertere II, 37, 2
 constupratio animae A 2, 11
 consuetudinarius D I, 14, 2
 consulere (*i. e.* 'massregeln ergreifen') I, 18, 4 et 5; *cf.* I, 11, 8. I, 16, 7
 contemptibilis M 9, 3; D II, 11, 6
 continuus = contiguus II, 22, 2, *nisi ibi sic* (arx contigua templo) *scribendum est*
 corripere (*i. e.* tentare s. corrumpere) aliquem pecunia I, 28, 1
 culturas impias exercuit I, 51, 4 (*contrarium*: cultum Dei exercuit I, 52, 3)
 cum *omissum post* uix: uix hoc bellum extinctum uidebatur, aliud rursum exortum (*sc. est*) I, 38, 4; *item* M 7, 3. D I, 22, 4
 cur = quod I, 35, 5. 38, 6. 44, 6 (*bis*). II, 1, 6. 2, 2. 15, 8. M 22, 3. 23, 4. D I, 10, 4. II, 4, 5. 5, 8. III, 8, 5
 damnari gladio II, 51, 4
 dari exilio II, 39, 7. D II, 7, 3; in insulam datus (est) II, 51, 4; morti dare II, 1, 6
 deesse: pauper non deerit uestiendus (= uestitum iri) D II, 1, 7
 deficere = uita defungi D III, 7, 3

- defungi = uita defungi I, 38, 9. II, 17, 2. 19, 2 *et sic saepius defunctus pro mortuus, ut* I, 26, 1 *etc.*
- degeneres naturae suae originisque I, 2, 7
- deputare = assignare, destinare ad aliquid, *ut* deputari gladio, leonibus *et similia* I, 53, 4. II, 7, 3. M 7, 6. 10, 4. E 2, 10. D III, 14, 6
- dignus alicuius rei M praef. § 1. 9, 3
- disparare D III, 18, 3
- dispositio = imperium, gubernatio: monasterium magnae dispositionis D I, 18, 2
- dissimulare = neglegere: d. imperium I, 13, 3. II, 1, 4; ad eum uenire dissimulans D I, 14, 4; dissimulatum se a clerico querens D II, 1, 4
- dissoluere (*i. e.* soluere) poenas I, 50, 1
- dolere: se magis illi dolere, qui Christi misericordia esset indignus M 5, 5; cum oculum grauiter dolere coepisset M 19, 3
- domnus E 2, 6 *ad quem l. cf. de Prato* dum 'während' cum coniunctiuo II, 5, 7. M 12, 1 (dum iter ageret). M 15, 1. 18, 3. 26, 4
- edictum mittere = emittere II, 19, 7
- elegantia uultus II, 1, 2
- elogium exprobrantis (*oppos. compatiens* alloquium) D III, 18, 2
- epistulam facere (= dare) ad aliquem D II, 9, 5
- erigere se contra aliquem = insurgere, seditionem mouere I, 21, 1
- erroris (*i. e.* insaniae s. diaboli) spiritus I, 35, 3. 36, 1
- erudiri *constructum ut* doceri: ut ex his humana mens erudiretur naufragiorum casus E 1, 7
- euectionis, *i. e.* cursus publici, copiam dare II, 42, 2
- exilio dari II, 39, 7; exilio deduci II, 45, 2
- explicare (= absolvere) opus I, 40, 2; coepta II, 11, 5
- exsufflare D III, 8, 2
- extra solitum II, 11, 3
- facie ad faciem cum eo est angelus conlocutus D III, 11, 1
- facilis et promptus in absoluendis quaestionibus M 25, 6
- falerae (phalerae) sermonum D I, 27, 3
- falli: de hoc illud ferebatur, quod ei lupa solita esset adstare cenanti, nec facile umquam bestia falleretur (falleret?) quin illi ad legitimam horam refectionis occurreret D I, 14, 1 (*aliud simile huius elocutionis exemplum nondum inuenimus*)
- fatigare aliquem alicuius rei D I, 4, 5. 5, 2
- fatigatio = uexatio s. cauillatio D I, 4, 5
- fidem (*i. e.* impletionem) promissorum consequi I, 43, 5
- forsitan cum indicatiuo iunctum A 2, 13
- forte = fortassis D II, 13, 4
- fructificare = fruges ferre D I, 13, 3
- fungi uita = defungi I, 41, 6. 47, 4; fungi diem *sc.* supremum I, 7, 7. 36, 1. 47, 1. 49, 5. 53, 1 *etc.*
- funus = cadauer II, 34, 5
- genetiuus casus structurae insolentiores*: degeneres naturae suae I, 2, 7; instructissimus rerum diuinarum II, 42, 3; inuidus alicuius rei M 27, 3. D III, 17, 5; liber mandati I, 4, 1; promptus disserendi II, 46, 3; modestus animi I, 33, 1; uecors animi I, 35, 10; *genetiuus causae*: orauit ad Dominum ut quis esset uel cuius meriti sepultus ostenderet M 11, 4
- gregare = adgregare I, 19, 6
- grossior uestis D I, 21, 4

- hesterno (sc. die) D III, 1, 1. 2, 1. 5, 1
 humanis rebus excedere = mori M 7, 2;
item humanis rebus eximi II, 29, 5
 humilitas, *nostrum* 'Demuth' M 2, 7.
 10, 2
 idolum D III, 8, 4
 illudere puellam = stuprare I, 29, 3
 imperare *sequente infinitivo actiui* M
 12, 3
 imperialia impendia II, 1, 4; imperiali
 auctoritate II, 49, 3
 impietatis (= Unglaube) errorem re-
 linquere M 13, 9
 incassus *adiectivum* D III, 10, 3
 incedere = exoriri: grauis annonae ino-
 pia incesserat I, 8, 2
 incensum (= tus) Deo obtulit I, 47, 4
 incunctanter = non cunctatus D I,
 13, 7
 indipisci I, 51, 5. 53, 1. II, 6, 1. 19, 5.
 25, 1
 indutus uestem E 1, 12
 infantulus = puer miser D I, 11, 1
infinitivus graecus: uenit a finibus
 terrae audire Salomonem D II, 6, 6
 infirmantes = aegroti M 18, 5. E 2, 12
 inlucubrata (i. e. parum elaborata) at-
 que inpolita scripta E 3, 3
 inquietudo M 10, 3
 insensibile simulacrum II, 8, 5
 inspector cordis Deus A 2, 11
 instar: ad utris instar tensa uitalia D
 II, 2, 5
 instructissimus diuinarum rerum II,
 42, 3
 inuidus alicuius rei M 27, 3. D III,
 17, 5
 ire: interiebant (?) *sic cod.* II, 30, 3
 iter agere I, 16, 2. II, 11, 4. M 12, 1.
 D II, 3, 1
 iterato (= iterum) unctus I, 33, 2
 iuramentum I, 8, 2
 iurata bella D II, 8, 3
 iustificare = absolueret I, 18, 9
 iustitia = uitae integritas I, 2, 5 et 6.
 I, 13, 6
 iustus = pius et innocens I, 3, 1. 25, 2
 lamae I, 33, 5
 laudabilitas uestra *in appellatione* A 5
 liber alicuius rei I, 4, 1
 litare = litare diis II, 33, 2
 longo ante I, 24, 2
 loqui aliquem (*pro* de aliquo) D I, 27,
 4; *cf. etiam* I, 1, 3. 26, 7; D II, 4, 3
 ludibrium = stuprum I, 29, 3
 maestitudo E 2, 2
 martyrium i. e. passio s. mors pro reli-
 gione II, 32, 2
 matrimonia = uxores I, 24, 2 *cf. con-*
ingia
 merito benedictionis = per benedictio-
 nem I, 12, 7; m. fidei = per fidem
 I, 23, 3; merito obsequiorum caris-
 simus regi II, 11, 1; quo merito =
 quam ob causam I, 47, 3
 ad militiam scribi M 2, 5
 modicum = paulisper II, 14, 8
 mollities maris DI, 4, 2
 mors = pestilentia I, 38, 7; morti dare
 i. e. capitis damnare I, 1, 6
 multum obtestatus I, 9, 4; multum
 abnuere II, 7, 2; multum uigilare
 II, 46, 4; multum increpitus I, 29, 3.
 33, 4; multum dissimilis I, 50, 1;
 multum a patre degenerans I, 51, 4;
 multa diuersus I, 4, 6; multa cunc-
 tati I, 28, 2; multis (sc. donis) do-
 nati I, 12, 4; multis increpare ali-
 quem II, 10, 4. I, 19, 6; multis con-
 firmat I, 44, 4; multis disseruit I,
 55, 1; quid multis (sc. morer? *cf.*
 D I, 20, 8) = quid multa? D I, 15, 5;
 nec multum (?) post I, 7, 2 et E 2, 5,
sed alias semper nec multo post, *ut* I,
 21, 2 et 3. 50, 6. 53, 1. II, 18, 5 *etc.*
 mundiales (i. e. ethnici) historici I, 1,
 4. II, 14, 6

natiuitas II, 25, 5. 27, 4

nec — uel (*pro* nec — nec) D II, 8, 2,
ut *item* ex *cod. Veronensi restituere*
debiui p. 157, 16 nihil eos neque
emere uel uendere *et p. 157, 18*
aurum . . neque habent aut habere
cupiunt.

nisi non esset = sed non est: huius
uitia ut plenius exponerem res ad-
monebat, nisi non esset huius operis
tum uasta ingredi II, 28, 2

notari alicuius rei D I, 9, 2

obarrare = obligare, oppignerare E 3,
2 *cf. lexica s. u. arra s. arrha*

obsequium funeris E 3, 18

orbis = mundus II, 35, 3

origo = fons libri alicuius I, 10, 4

participare: Daniel paternarum tradi-
tionum memor, ne ex mensa regis
gentilium cibis participaret II, 1, 3.
II, 12, 6; a rege in amicitiam recep-
tus mensaque et consiliis participa-
tus I, 53, 6; aliorum necessitatibus
participare A 2, 6

participium in dus pro futuro pas-
sui usurpatum, uelut I, 11, 5 unum
eorum poenas capite luiturum, alium
absoluendum pronuntiauit: I, 4, 4.
6, 1 (*bis*). 6, 5. 26, 5. 30, 2. 40, 3.
43, 5. 48, 3. 52, 2. II, 3, 5. 4, 4.
15, 7. 33, 3. 47, 3. 50, 6. M praef.
§ 2. M 16, 4. 22, 4. D I, 13, 6. II, 5, 7

partitudo I, 9, 3

pensatio diurna *sc. ciborum et potus*
II, 8, 3

pensius aliquid spectatum habere I,
35, 9

perfidia = mala in Deum fides 'Un-
glaube' s. apostasia I, 25, 6 (Hebraei
pro solita perfidia), II, 37, 6. 38, 2.
40, 5. 41, 6 et 7 (*opp. fides*). 45, 2.
5, 7. 46, 7. 48, 2. M 6, 4; = ido-
latria I, 27, 1. 42, 2

perimbecillus II, 17, 3

perinuissus I, 32, 3

perpetuari ad hominum memoriam M
1, 4

piacula profiteri (*i. e. haeresim*) II,
39, 4; publice haeresis piacula prae-
dicabant II, 40, 1 *cf. et § 3 ibid.*

populus Christianus I, 1, 3

postulatio = querela *s. obiurgatio de*
aliqua re I, 41, 6

potius *ante* quam *omissum* D I, 27, 4

praeceptus est = iussus est I, 22, 7

praecinere futura II, 2, 1

praecisum (= concisum, breue) opus
I, 10, 4. 19, 3. II, 27, 3

praedicator gentium Paulus E 1, 6

praefigurare II, 3, 5

praescientia I, 48, 3

praesumere inlicita = audere I, 47, 4

praesumptio = audacia I, 33, 4

praeter regionem *i. e. per* reg. I, 9, 5.
15, 3. 21, 4 II, 48, 2

principium = principatus I, 8, 1

processu uoluminis I, 2, 1

profanare = idolis sacrificare II, 20, 1
promouere *absolute* (*pro* prom. ag-
men) I, 21, 4

promptus disserendi II, 46, 3

protentae patentibus campis acies ui-
sebantur I, 15, 5

psalmus = uersus psalterii M 9, 6

pseudoforus D III, 14, 1

quamquam *in sententia exceptiua cum*
coniunctiuo modo (*iunctum* I, 2, 1.
24, 5. 29, 8. 30, 3. 36, 3. II, 5, 6.
E 2, 7

quando = umquam: ne quando quidem
auditum est D I, 3, 4

quia *cum coniunctiuo* I, 36, 6. II,
12, 2 (*ex con.*) M praef. § 5. M 1, 7.
12, 2. D II, 8, 3; — quia = quod
'dass' *post* scire, uidere, credere *et*
similia I, 43, 3. D I, 7, 1. 12, 5.
27, 4. D II, 4, 6. 7, 4. 8, 1. D III,
3, 7. 4, 6. 5, 3

quin: nec ignorare iam poterant quin
ob illius uiri iniuriam tenerentur
D II, 3, 8

quod *post uerba sentiendi et dicendi*
M 16, 4. DI, 22, 2. A 1, 1; *cf.* quia

raeda fiscalis D II, 3, 2

refectionis (*i. e.* prandii) hora D I,
14, 1. III, 10, 1

regnare Persis (= apud Persas, *ut est*
II, 14, 2) II, 14, 1

resolui *de moriente dictum* D 3, 9

rotalis machina D I, 13, 2

sacerdos = episcopus II, 31, 4. 46, 8.
47, 4. D II, 12, 2. III, 13, 2

sacramentum dare *i. e.* iurare I, 7, 4
sacrilegium = idololatria I, 19, 6. 43,
6 et 9. 50, 1. 52, 2. 53, 2

saeculum = mundus *s.* orbis terrarum
I, 4, 2; saeculi iudex *i. e.* munda-
nus I, 31, 6

sciniphes (*σκινη*) I, 14, 4

scitis uultibus puellae D III, 15, 2

si *pro an, ut Graecum et*, D I, 2, 2.
II, 11, 3

signa = miracula I, 14, 2 sq. 45, 3 *et*
sic saepe alias

siquidem *cum coniunctiuo* I, 21, 3.
43, 5. II, 3, 6. 5, 7. 28, 1. 33, 7.
E 1, 8. D I, 12, 1. II, 6, 6. 12, 11.
III, 1, 2; *postpositum* (= enim) I,
27, 3. 33, 4. 35, 4; siquidem *cum*
I, 7, 4. II, 3, 5

si quotiens = si quando M 21, 5. D
III, 6, 1

sollicitus = sollicitatus II, 18, 3

sopor: per soporem = per somnum I,
8, 5. 39, 1. II, 2, 5. M 5, 3

stipare = stipatim *s.* dense effluere D
II, 2, 6

storacina uirga D I, 19, 2

stupro comperta I, 38, 1

subarrare A 2, 12 *cf.* obarrare

subsannatio A 2, 6

substantia = οὐσία I, 7, 6

succedere = prouenire D I, 13, 7

superlatiuus pro comparatiuo: Ro-
manum (imperium) omnibus ante
regnis ualidissimum II, 3, 5 (*cf. de*
hoc graecismo Bernhardy griech.
Synt. p. 438)

superstitiones suscipere II, 18, 7

ea tempestate, qua tempestate (*pro*
eo tempore) I, 2, 7. 4, 3. 5, 2 *etc.*

in toto = omnino A 2, 10

tractator (= interpret) scripturarum
sacrarum peritissimus D I, 6, 1

tractu eodem = temporis tractu I, 23, 8
transferri = in caelum transferri I,
2, 6. 45, 3

transgressor legis A 2, 6

tribulatio A 2, 6

tripeccia, sellula rusticana D II, 1,
4; *cf. francogall.* trépied

triumphatum saeculum D 2, 7

ualidum flumen I, 22, 3

uel — uel = et — et I, 45, 4. 53, 4. M
1, 7

uexatio = persecutio I, 1, 3

uirtus = facultas, potentia, robur I,
14, 2 et 4. 22, 7. 25, 2. 28, 1 sqq.
etc. uirtutes = miracula I, 25, 3.
43, 7 *et saepe alias*

uisceribus misericordiae affluere E 3, 11

unctus in regem I, 45, 5

unguedo M 19, 4

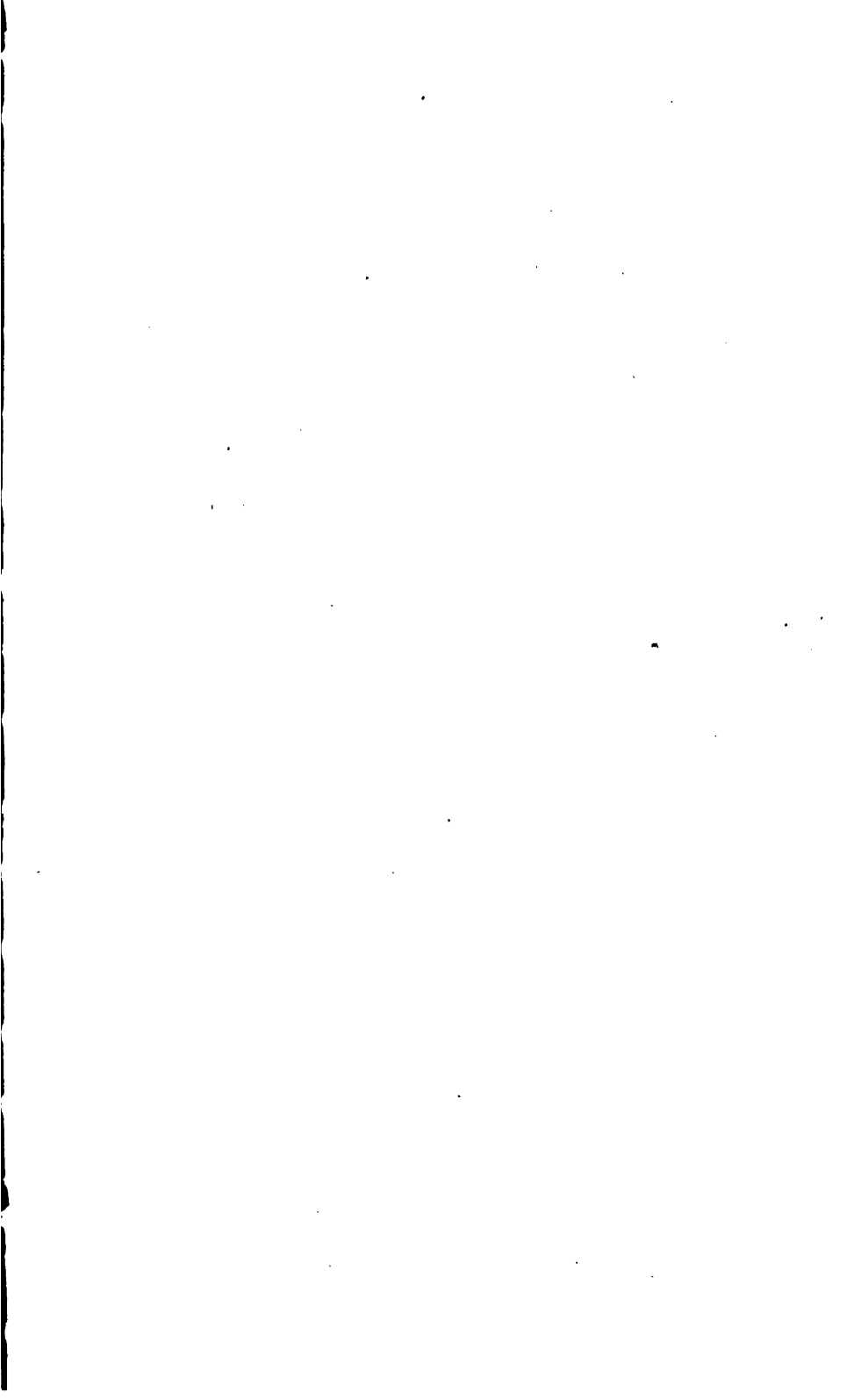
urbanas aures D I, 27, 2

usque = usque ad: usque Abraham I,
4, 7; usque Aethiopiam II, 13, 4

ut: iniustum est ut *etc.* II, 31, 6;
apud me decidi ut soloecismis non

erubescerem M praef. § 5; ut *omis-*
sum I, 7, 2 et 4. 12, 6. 15, 1. 26,
4 et 5. 27, 2. 41, 4. II, 4, 4. 10, 1.
21, 6 *et saepe alias*

ut puta *codex pro utpote* I, 52, 3.

CORPUS
SCRIPTORUM ECCLESIASTICORUM
LATINORUM

EDITUM CONSILIO ET IMPENSIS
ACADEMIAE LITTERARUM CAESAREAE
VINDOBONENSIS

VOL. II.

M. MINUCII FELICIS OCTAVIUS ET IULII FIRMICI MATERNI
LIB. DE ERRORE PROFANARUM RELIGIONUM
EX RECENSIONE C. HALMII

VINDOBONAE
APUD C. GEROLDI FILIUM BIBLIOPOLAM ACADEMIAE
MDCCCLXVII.

^{an}M. MINUCII FELICIS OCTAVIUS, ^{us} ^x ^z

^fIULII FIRMICI MATERNI

¹LIBER DE ERRORE PROFANARUM RELIGIONUM

RECENSUIT

ET COMMENTARIO CRITICO INSTRUXIT

CAROLUS HALM

VINDOBONAE

APUD C. GEROLDI FILIUM BIBLIOPOLAM ACADEMIAE

MDCCCLXVII.

TYPIS CAROLI GEROLD FILII.

P r a e f a t i o.

Aurei libelli, qui inscribitur Octavius, unum exemplum ad aetatem nostram peruenit, quod exstat in codice Parisino n. 1661, Arnobii septem libris aduersus nationes adnexum. inuenitur ille quidem etiam in codice Bruxellensi, sed hunc apographum esse Parisini dudum ab hominibus litteratis intellectum est. editionem autem principem, quae Fausto Sabaeo Brixiano curante Romae a. 1543 prodiit, ex codice Parisino fluxisse ex ipsis eius lectionibus satis apparet: de qua re quoniam dubitatio subnata est, praeter lectiones Parisini scripturas quoque editionis principis in commentarium criticum recipiendas existimauius, praesertim cum hae ipsae cum lectionibus siue potius emendationibus Fuluii Vrsini, qui secundam editionem Romanam a. 1583 curauit, saepe confusae sint. codicis autem Parisini lectiones in usum nostrum iterum exscripsit Andreas Laubmann, sodalis quondam seminarii philologici Monacensis, qui tanta diligentia in suo negotio uersatus est, ut de nullo iam loco dubitari

possit quid in codice unico scriptum inueniatur. tam diligenti cura eo magis opus esse uidebatur, quo corruptior libellus ad nos perlatus est. multi philologi de eo emendando optime meruerunt, ex quibus praeter ceteros nominandi sunt Fuluius Vrsinus Italus, Jo. Meursius Francogallus, Jo. Dauisius Anglus, Cornelius Valerius Vonck Batauus, Jo. a Wower et Christ. Aug. Heumann Germani. sed quamquam multi loci corrupti priorum ingeniis certo correcti sunt, larga tamen emendandi copia et nobis relicta erat et post nostram amicorumque curam posteris relinquetur. quoniam autem a scripturis, quae in nouissimis libelli exemplaribus circumferuntur, persaepe discessimus, haud abs re uisum est de compluribus locis, quorum lectio adhuc incerta aut falsa uidebatur, in hac praefatione paulo accuratius disputare nostrasque rationes breuibus argumentis confirmare. ad quam rem priusquam adgrediamur, amicis Dombarto et Vænero, in primis autem Vahlenio maximae gratiae publice agenda sunt, quod, quae ipsi in libello emendauerant, ea promptissimis animis mecum communicare uoluerunt. Vahlenius autem ea re nondum contentus cum in plagulis corrigendis labore sociato, tum in uniuersa libelli recensione iudicio suo nos egregie adiuuit.

Sed ut a loco uexatissimo ordiamur, in corrupta codicis scriptura cap. 5, § 5 *'cum tantum absit ab exploratione diuina humana mediocritas, ut neque quae supra nos caelo suspensa sublata sunt neque quae.. demersa sunt, aut scire sit datum ut scrutare (i. e. aut scrutari) permissum aut stuprari religiosum'* id quod uulgo ex Jos. Scaligeri coniectura scribitur aut

ruspari religiosum, propterea propagare noluimus, quod hoc uerbum obsoletum idem quod praecedens *scrutari* significat. magis arridebat coniectura a Chr. Ad. Klotzio proposita *aut disputare religiosum*, si ullam probabilitatem ex ductum similitudine haberet: sed rem acu, ni fallimur, tetigit Dombartus, qui in illo *stuprari* nihil aliud quam *susplicari* latere sagaciter perspexit. sic aptissime tres gradus cognitionis humanae per descensum a maiore ad minus proponuntur: scientia, scrutatio, coniectura.

In eiusdem capituli § 7 (p. 8, 1) haec est codicis scriptura: *sidera licet ignis accenderit et caelum licet sua materia suspenderit, licet terram fundauerit pondere.., unde haec religio, unde formido?* in his ad uerba *licet t. fundauerit pondere* sananda uaria a criticis tentata sunt, sed nihil prolatum, quod magnam haberet probabilitatem. Franciscus Oehlerus locum integrum putabat, ex antecedente colo uerba *sua materia* cogitatione repetenda esse statuens. at recte monet Vahlenius, uocabulum *materia* quidem ex altero enuntiato ad alterum facile suppleri posse, non item *sua materia*, quod in altero membro caeli materia, in altero terrae intellegenda sit. quae res cum ita se habeat, eo auctore *licet terram sua* (sc. materia) *fundauerit pondere* scripsimus. Idem uocabulum ex optima Rigaltii emendatione restituimus in his uerbis cap. 28, 7: *nisi quod uos et totos asinos in stabulis cum uestra uel sua Epona consecratis.* cum in codice scriptum sit *cum uestra uel Epona*, facile negotium erat *uel* delere, sed difficile intellectu, qui tale uocabulum nulla causa cogente addi potuerit. nec placet commentum a Boissonadio in Anecd. Graec. uol. V

p. 6 propositum: *cum uestra Hippona uel Epona*; nam Rigaltium uerum uidisse docet locus consimilis Tertulliani in Apolog. c. 16: *uos tamen non negabitis et iumenta omnia et totos cantherios cum sua Epona colite a uobis*. necessario autem supplemento accepto iam haec est sententia in Minucii loco: nisi quod uos et totos asinos in stabulis cum uestra (i. e. dea quam colere uos non pudet) uel sua Epona (i. e. siue illa potius dea, quae ad asinorum stabula pertinet) consecratis.

Cap. 6, 1 haec leguntur in codice: *Cum igitur aut fortuna certa aut incerta natura sit, quanto uenerabilius ac melius antistites ueritatis maiorum excipere disciplinam, religiones traditas colere etc.* in his uerbis Dombartus uetus uitium sanauit, qui primus intellexit fortunam non potuisse certam nominari. hoc enim epitheton cum omnino alienum est a fortuna instabili, tum contrarium uerbis proxime antecedentibus (p. 9, 5): *adeo aut incerta nobis ueritas occultatur et premitur, aut, quod magis credendum est, uariis et lubricis casibus soluta legibus fortuna dominatur*. quae autem appellatio conuenit solutae legibus fortunae? *caecae*, opinor, ut optime correxit Dombartus. in uerbis autem quae statim sequuntur notandum est lectionem *antistites ueritatis*, quamuis eam sensu carere manifestum sit, in nouissimis Octauii exemplis adhuc circumferri, cuius loco iam Joannes a Wower bene correxit *antistitem ueritatis*. sententia est: quanto melius est maiorum disciplinam excipere quasi principem et obsidem ueritatis. — Paulo post c. 6, 1 uulgo legitur: *Inde adeo per uniuersa imperia.. uidemus singulos sacrorum ritus gentiles habere et deos colere municipes*,

ut *Eleusinos Cererem, Phrygas Matrem, Epidaurios Aesculapium, Chaldaeos Belum, Astarten Syros, Dianam Tauricos, Gallos Mercurium, uniuersa Romanos*, ubi interpretantur *uniuersa* sc. *sacra*, substantiuo ex uerbis illis longe diiunctis *sacrorum ritus* repetito. cum tamen membrum *deos colere municipes* proxime antecedit, potius expectares: *uniuersorum* sc. gentiliu deos *Romanos colere*, ut est p. 10, 3 *uniuersarum gentium sacra suscipiunt*. aptius tamen uisum est *numina* ante *uniuersa* supplere (nisi malis hoc ordine *uniuersa numina*, quoniam codex *uniuersam* prima manu habet), quod uoc. propter litterarum similitudinem facillime omitti potuit. nec ferendum uidebatur quod deinceps legitur: *sic eorum potestas et auctoritas totius orbis ambitus occupauit*, quo in loco, quod rei ueritas suadebat, *ambitum* correximus; leue uitium in cod. ortum est ex adsimilatione cum terminatione antecedentium substantiuorum *auctoritas totius orbis*.

In uerbis quae exstant c. 7, 4 *ut Parthos signa repetamus, dirarum inprecationes Crassus et meruit et inrisit* minus nos mouit insolentia constructionis in duobus illis accusatiuis (cf. Verg. Aen. VII, 606 *Parthosque reposcere signa*) quam temporis praesentis usus, qui intellegere non possumus, quo modo in tali relatione de re tempore Augusti facta Minucius *repetamus* scribere potuerit. quare emendauimus *repeteremus*, ut est in contraria sententia: *ut Trasymenus Romanorum sanguine et maior esset et decolor, spreuit auguria Flaminius*. pariter cap. 30, 3 cum Vrsino scripsimus *merito ei.. a parentibus infantes immolabantur, blanditiis et osculo comprimente uagitum, ne flebilis hostia immolaretur*: quo quidem in loco Minucium unius litterae adiectione

recte dicentem quam unius detractioe soloece loquentem facere maluimus, codex enim non *immoletur*, sed *immolaetur* habet.

Cap. 8, 4 hanc lectionem traditam et uulgatam '*templa ut busta despiciunt, deos despuunt, rident sacra, miserentur miseri, si fas est, sacerdotum, honores et purpuras despiciunt ipsi seminudi* etc.' tolerare nequiuimus, sed audacter scripsimus: *miserentur miseri ipsi, si fas est, sacerdotum*. nam nisi pronomen *ipse* adieceris, sententiam imperfectam uideri quiuvis intellet qui uerba illa in sermonem suum uertere uoluerit. nec aliter ea uersa inuenimus; sic enim fere interpretantur: *sie beklagen selbst beklagenswerth, wenn es erlaubt ist, die Priester*. ratio autem emendandi in hoc quidem libello non nimium audax uidebitur; nam, ut iam supra aliquot exemplis demonstrauius, in codice Parisino complura uocabula ad sententiam necessaria ob similitudinem potissimum litterarum terminationumue librarii neglegentia omissa deprehenduntur. sic iam ab aliis, ut minora omittamus, recte hi loci suppleti sunt c. 5, 1 *utpote cum.. repudiaris alterum, [alterum] comprobabis*; 8, 1 *hanc religionem tam uetustam, [tam] utilem, tam salubrem dissoluere* (pariter necessarium uidetur c. 19, 10 sic emendare: *Cleanthes enim mentem [modo], modo animum, modo aethera, plerumque rationem deum disseruit*); c. 23, 6 *illic [Vulcanus] Iouis fulmen cum Aeneae armis in incude fabricatur*, quamquam in hoc loco supplementum iam ab Vrsino factum nouissimi editores necessarium esse nescio qua caecitate intelligere noluerunt; c. 38, 1 *ne quis [nos] existimet aut daemoniis.. cedere aut nostrae religionis pudere*, ubi adiectio pronominis iam propter uerbum *pudere* pror-

sus necessaria uidebatur. similiter ipsi scripsimus c. 31, 8: *sic nos denique non notaculo corporis.. dinoscimus, sic [nos] mutuo amore diligimus.., sic nos fratres uocamus.* eadem est causa loci c. 40, 2 itaque.. *et de prouidentia fateor et [de] Deo cedo et de sectae iam nostrae sinceritate consentio*, quem Vrsinus addito de secundo loco optime emendauit hac sententia: quod Deum (unicum) attinet cedo, i. e. ueram esse uestram sententiam ac religionem adgnosco. c. 24, 2 codex mance sic habet: *quorum ritus si percenseas, ridenda quam multa etiam miseranda sunt.* hic uulgo ex Gelenii emendatione legitur: *ridenda quam multa, multa etiam miseranda sunt*; nobis tamen fortius uisum est ipsum illud *quam multa* cum Heumanno repetere. Cap. 11, 7 scripturam codicis non integram 'uellem tamen sciscitari, *utrumne cum corporibus et corporibus quibus, ipsisne an innouatis resurgatur*' Dauisius sic suppleuit ut scriberet: *utrumne sine corpore an cum corporibus* etc. nobis tamen praestare uisum est locum ita redintegrare: *utrumne cum corporibus an sine corporibus, et corporibus quibus*, quia sic lacunae origo facilius intellegitur. nec integer est, ut iam alii uiderunt, locus qui paulo post (§ 8) legitur '*quis unus ullus ab inferis uel Protesilai sorte remeauit, horarum saltem permissio commeatu*', quia *horarum* per se ipsum id significare non potest, quod sententia requirit '*horarum aliquot commeatu*'. Verba quae codex c. 18, 8 habet '*hic (deus) non uideri potest, visu clarior est, nec conprendi potest nec aestimari, sensibus maior est*' ex Cypriani libro de idolorum uanitate c. 5, 5, qui Minucii locum ad uerbum exscripsit (*hic nec uideri potest, visu clarior est, nec comprehendi, tactu purior*

est, nec aestimari, sensu maior est) supplenda esse dum Canterus et Vrsinus perspexerunt, quamquam recentissimi editores locupleti Cypriani testimonio non magis quam sano criticorum iudicio fidem habebant: illud tamen dubitandum uidetur, rectene locus sic suppletus sit: *nec comprehendí potest, tactu purior est*, cum orationis concinnitas hoc potius flagitare uideatur, ut uerbum *potest*, quo caret Cyprianus, adiectione necessaria recepta deleatur, siue illud ex *purior est* utcumque deprauatum siue ex mera interpolatione adiectum est. — In eiusdem capitis § 4 aegre credas Minucium scripsisse: *ita in hac mundi domo cum caelum terramque perspicias prouidentiam, ordinem, legem, crede esse uniuersitatis dominum* etc. nam nec placent accusatiui *prouidentiam ordinem legem* ad plane diuersos *caelum terramque* adiecti, nec locutio ipsa *cum caelum terramque perspicias*, quoniam uerbum perspicendi tale est, quod de re sub sensus cadente non usurpatur. nimium tamen temerarium uidetur uerba *caelum terramque* cum Lindnero ut glossema exterminare, quamquam illud quidem recte intellexit uerbum *perspicias* ad solos accusatiuos *prouidentiam ordinem legem* pertinere. uerisimilius est, id quod Vahlenio in mentem uenit, participium *lustrans* uel *perlustrans* post *terramque* intercidisse, quare lacunae signum posuimus; cf. c. 17, 4 *cum oculos in caelum sustuleris et quae sunt infra circaque lustraueris*. Non minus probabile uidetur, quod idem monuit, c. 13, 3 in illis uerbis ‘*hoc fonte defluxit Arcesilae et multo post Carneadis et Academicorum plurimorum in summis quaestionibus tuta dubitatio*’ nomen *Pyrronis* desiderari, ut ex responso Octauii p. 54, 16, quo loco haec ipsa uerba respiciun-

tur, satis certo apparet. Eodem auctore item in loco aperte corrupto c. 34, 4: *'loquitur Plato: partes orbis nunc inundare (inundari?) dicit, nunc alternis vicibus ardescere'* signum lacunae posuimus, cum probabilius uideatur *similiter* uel *idem* ante *loquitur* intercidisse quam locum resecando aut transmutando emendandum esse. Praeclare idem de scriptura loci c. 23, 11 meruit, cum in his uerbis *'deus enim ligneus.. suspenditur, caeditur, dolatur, runcinatur: et deus aereus uel argenteus de immundo uasculo.. conflatur, tunditur malleis et in incudibus figuratur: et lapideus caeditur, scalpitur et ab impurato homine leuigatur'* in tertio quoque membro *lapideus deus* scribendum esse uidit; facile enim apparet, quanto opere loci sarcasmus nomine dei ter repetito augeatur. Cap. 30, 4 illud quidem constat Minucium non scripsisse: *Romanis* (ritus fuit) *Graecum et Graecam, Galum et Gallam sacrificii uiuentes obruere*, sed quid restituendum sit ualde dubitatur. nobis quidem, cum nulla ex uariis emendationibus, quae propositae sunt, magnam ueritatis speciem prae se ferre uideretur, satius uisum est parua adiectione facta locum sic uulgare: *sacrificii loco uiuentes obruere*. Cap. 33, 3 haec est lectio uulgata: *nam et ipsi (Iudaei) deum nostrum, idem enim omnium deus est, quamdiu eum caste, innoxie religio- seque coluerunt, quamdiu praeceptis salubribus obtemperauerunt, de paucis innumeri facti* etc. in his uerba *nam et ipsi* etc. sana esse aegre credas; haec enim structura *'nam et ipsi deum nostrum.. quamdiu eum.. coluerunt'* impeditissima est et fere intolerabilis; quidni enim Minucius potius plane sic scriberet: *nam quamdiu deum nostrum caste coluerunt?* quo accedit quod

illud *et ipsi* in hac quidem orationis conformatione non habet quo apte referatur. at Minucium sic non scripsisse testis est ipse codex Parisinus, qui non habet '*quamdiu eum*', sed '*quamdiu enim eum.. caste coluerunt*'. hinc efficitur ab his uerbis nouam sententiam ordiri, ad priora autem '*nam et ipsi deum nostrum*' uerbum, quo enuntiaturum absoluatur, desiderari: quod quale fuerit certo diuinari non potest, sed scripsimus '*nam et ipsi deum nostrum.. experti sunt*', ut locus saltem commode legi et recte intellegi posset. tali supplemento adhibito iam illud *et ipsi* suo loco positum uidetur: et ipsi deum experti sunt, ut omnes qui eum religiose coluerunt nec ab eius disciplina defece-
runt. cum autem tot indiciis manifestis comprobatum esse uideatur in compluribus nostri libelli locis unum pluraue uocabula librariorum negligentia praetermissa esse, iam nemo mirabitur, quod nos quoque ad illos infinitiuos, qui p. 8, 9 sqq. (c. 5 § 9) quasi in aëre pendentes leguntur, uerbum a quo suspensi sint cum Heumanno desiderare.

Cap. 14, 1 emendationem palmarem G. F. S. Stieberi Onoldini ex programme obliuione obruto in lucem protraximus; is enim acutissime intellexit ineptam lectionem PISTORUM ortam esse ex genuina XPI-STORUM, i. e. *christianorum*. hunc libellum, quamquam eius titulus in editionibus Bernh. Luebkerti et Eduardi de Muralto indicatur, nullus eorum, qui Octauium ediderunt, uidetur uidisse, non magis quam J. C. Bremeri epistolam criticam super aliquot Minucii locis (Quedlinburgi 1780. 4°), quam ne nobis quidem, quamquam in uiginti fere bibliothecis publicis quaesiuimus, inuenire contigit.

Non minus obscurus fuerat locus c. 16, 1: *nec dissimulabo principio ita Natalis mei errantem, uagam, lubricam nutasse sententiam, ut sit nobis ambigendum, utrum tua eruditio turbata sit an uacillauerit per errorem.* ut par erat, complures critici in illo *tua eruditio* offensi sunt; nam nec *tua* hic locum habet nec *eruditio* aptum uidetur subiectum praedicatorum *turbata sit* et *uacillauerit*. sed quod maius est, ut acute monuit Vahlenius, contrarium eius quod sequitur *an uacillauerit per errorem* desideratur. hac re perspecta non minus sagaciter excogitauit locum sic emendandum esse: *utrum uersutia turbata sit* (scil. eius sententia) *an uacillauerit per errorem.* iam apparet cur deinde § 2 Octauius illud inferat: *sed in Natali meo uersutiam nolo, non credo: procul est ab eius simplicitate subtilis urbanitas.* quam scripturam in his uerbis codex habet '*ab eius subtilitate simplicitate s. u.*', in ea lectionem et ueram et corruptam uno loco coniunctam esse iam uetus ille Gelenius recte docuerat; tamen nuper J. Kayserus ex coniectura nescio cuius pessime edidit '*procul est ab eius subtilitate simplici tam subtilis urbanitas*': tam difficile uidetur uel certissima quibusdam persuadere. In eiusdem capituli § 3 (p. 20, 8), ubi in his '*ut qui rectam uiam nescit, ubi, ut fit, in plures una diffinditur, quia uiam nescit, haeret anxius nec singulas audet eligere nec uniuersas probare*' aliis praeceuntibus uerba *quia uiam nescit* obelo notauimus, fere paenitet Vahlenii emendationem '*quam uiam ineat haeret anxius*' non recepisse; nam perspicuum est facile fieri potuisse ut librarius aliquis, cum simile recurreret, ad idem uerbum, quod modo scripserat, aberraret. similis est causa duorum

locorum Firmici Materni, c. 12 § 8, ubi codex plane inepte habet: *ab Apolline ex Marsyae casibus crudelium tormentorum casibus discat*, nec multo melius c. 3, 3: *mortem ipsius (Attidis) dicunt, quod semina collecta conduntur, uitam rursus, quod iacta semina annuis uicibus reconduntur*.

Cap. 18, 6 in his uerbis 'omitto Persas de equorum hinnitu augurantes principatum, et Thebanorum permortuam fabulam transeo' emendatio Meursii et Rigaltii, quam nos quoque secuti sumus 'Thebanorum par, mortuam fabulam' ab omnibus fere recepta est, petita illa ex Cypriani libro de idol. uanit. 5, 2, qui antecedentem quoque sententiam fere ad uerbum repetiit. nunc tamen me monet Vahlenius, uetustissimum codicem Veronensem nunc deperditum in loco Cypriani non habere lectionem 'Thebanorum germanitas rupta' sed 'Thebanorum fratrum german. rupta', unde Vahlenius ipse haud improbabiler coniecit locum Minucii sic potius corrigendum uideri: *Thebanorum fratrum intermortuam fabulam*. Nec eam lectionem idem codex Veronensis in Cypr. l. c. 2, 2 quae in editionibus exstat habet 'Alexander Magnus insigni uolumine ad matrem suam scribit', sed 'Alexander magnus Macedo etc.' qua scriptura iam locus Minucii c. 21, 3 (p. 29, 18) glossematis suspicione liberatur et ibi quoque lectio *Alexander ille magnus Macedo* reducenda est.

Cap. 19, 9 haec leguntur in codice: *Aristoteles uariat et adsignat tamen unam potestatem: nam interim mentem, mundum interim deum dicit, interim mundo deum praeficit. Aristoles [pro Aristoteles an pro Heraclides?] ponticus uariat alias mundo alias*

*menti diuinæ tribuens principatum. Herachides ponticus quoque deo diuinam mentem quamuis uarie adscribit. Theophrastus et Zenon et Chrysippus et Cleanthes sunt et ipsi multiformes, sed ad unitatem prouidentiae omnes reuoluuntur. hunc locum graue uitium traxisse cuius intuenti primo aspectu facile apparebit, sed illud comma 'aristoles ponticus — — tribuens principatum' non, ut plerisque cum Heraldo et Meursio uisum est, uelut glossema expellendum, sed suo loco motum esse nostra demum aetate C. Roeren in Minucianis Coloniae a. 1859 editis recte perspexit. hoc apparet ex Ciceronis loco quem Minucius expressit, de deorum nat. I. § 35: *Nec uero Theophrasti inconstantia ferenda est: modo enim menti diuinum tribuit principatum, modo caelo, tum autem signis sideribusque caelestibus.* disputationem autem Minucii in lectione uulgari non integram esse uel hinc intellegi poterat, quod post illa uerba '*Theophrastus et Zenon et Chrysippus et Cleanthes sunt et ipsi multiformes*' trium posteriorum philosophorum sententiae de deo nominatim adferuntur, Theophrasti solius praetermittitur, ut quasi inhonoratus dimissus esse uideatur. illud quoque in uulgata lectione offensionem habet, quod Theophrastus cum Stoicis, de quibus Cicero l. c. inde a § 36 proprie agit, ut eiusdem sectae philosophus uno tenore coniungitur. nec tamen C. Roeren loci emendationem consummasse putandus est, cum sic eum scribendum esse proposuit: *Theophrastus uariat, alias mundo, alias menti diuinæ tribuens principatum et Zenon etc.* sed rectius Vahlenius intellexit orationem sic potius continuandam esse: *Theophrastus etiam (pro et) uariat.. tribuens principa-**

tum. Zenon et Chrysippus etc. deprauationem autem loci hinc ortam esse probabile uidetur, quod cum quae de Theophrasto scripta erant, interciderent, ex margine suppleta et in alienum locum nomine philosophi (*aristoles ponticus*) ex uicinia addito inlata sunt.

Quod c. 20, 3 in codice scriptum est: *ut temere crederint etiam alia (talìa recte Vonckius) monstruosa mira miracula, Scyllam multiplicem, Chimaeram multiformem* etc., iam primus editor Sabaeus recte intellexit *mira* (ante *miracula*) ex mera dittographia ortum esse, cuius simile est uitium cap. 36, 5 in hac codicis lectione: *aves sine patrimonio uiuunt et in diem pascua pascuntur*, quo in loco Vrsinus uidit illud *pascua* non corrigendum sed resecandum esse. eodem uitio laborantem locum Firmici Materni (cap. 28, 11: *hinc seueritas poenae, hinc animaduersionis metu metuenda sententia*) ipsi correximus molesto illo *metu* sublato.

Disputatio, quae a Minucio cap. 21—23 instituitur, magna laborat confusione, sed haec non auctori ipsi imputanda, sed inde orta est, quod in codice archetypo duas schedas inter se transpositas esse apparet. hoc optime perspexit J. G. Lindnerus (cf. eius excursus III, p. 317 sq. ed. 2), sed nemo sanum eius iudicium secutus est praeter Russwurmium in interpretatione germanica Octauii, quae Hamburgi a. 1824 prodiit. Minucius probat illos, qui dii putentur, homines fuisse et post mortem consecratos esse. *Lege*, inquit (p. 29, 9), *historicorum scripta uel scripta sapientium: eadem mecum recognosces*. iam primum adfert philosophorum testimonia (p. 29, 13—21), deinde, ut ordo est in cod. Parisino, subito transit ad sacra et mysteria (p. 31, 10 sqq.): *considera denique* [quasi

iam multa antecesserint] *sacra ipsa et ipsa mysteria*, tum loquitur de forma et habitu deorum, denique (p. 32, 22 sqq.) de commentis poetarum, quae pars concluditur his uerbis: *his atque huiusmodi figmentis.. corrumpuntur ingenia puerorum et.. adolescunt et in isdem opinionibus miseri consenescent, cum sit ueritas obuia sed requirentibus* (p. 33, 18 sqq.). iam ex uulgari ordine Minucius sic perrexisse fertur (p. 29, 21): *Saturnum enim principem huius generis et examinis omnes scriptores uetustatis Graeci Romanique hominem prodiderunt.* haec inter se non cohaerere cuius accuratius intuenti non potest non manifestum esse; nunc enim demum sequitur altera illa pars disputationis cap. 21 inceptae, i. e. testimonia historicorum de diis hominibus. legimus ibi (p. 29, 18): *Alexander.. insigni uolumine ad matrem suam scripsit, metu suae potestatis proditum sibi de diis hominibus a sacerdote secretum: illic Vulcanum facit omnium principem et postea Iouis gentem.* quis non uidet cum his uerbis continuanda esse quae de Saturno (p. 29, 21; ex uulgari ordine c. 22, 9) traduntur: *Saturnum enim principem huius generis et examinis omnes scriptores.. prodiderunt.* quodsi haec uerba et quae sequuntur (usque ad p. 31, 7) cum Lindnero transposueris, omnia optime inter se cohaerent recteque procedunt: iam enim deorum humanitas comprobatur primum ex scriptis sapientium et historicorum (p. 29, 9 — p. 30, 16) et ex ipsorum, qui dii putantur natiuitate (p. 30, 17 — p. 31, 7), deinde ex mortis indiciis, quae sacris ipsis et mysteriis prodantur (p. 31, 10 sqq.), tum ex formae et habitus dedecore (p. 32, 5 sqq.), denique ex com-

mentis poetarum, qui deos humana facientes et patientes fingant (p. 32, 22 sqq.). nunc demum oratio in codice ad uerum ordinem redit in illis uerbis (p. 33, 22): *quis ergo dubitat hominum* [sic correximus eius loco quod cod. habet *horum*] *imagines consecratas uulgus orare et publice colere etc.* a quibus noua pars disputationis, idolorum irrisio, orditur. ut autem prima partium, quas modo enumerauimus, sententia generali concluditur (p. 31, 6 *unde manifestum est homines illos fuisse etc.*), sic extrema quoque illis uerbis p. 33, 18: *his atque huiusmodi figmentis.. corrumpuntur ingenia puerorum etc.* sed relinquitur magna difficultas; uerba enim corrupta, quae p. 31, 7 leguntur '*et despicias Isidis — Osiris tumultum*' non quadrant, siue uerborum ordinem sequare in codice traditum siue rectius a Lindnero constitutum. putaueram aliquando ante haec uerba nonnulla intercidissee, sed uerius uidetur quod Vahlenius de loco ad me rescripsit: 'Cum manifestum uideatur a uerbis *Considera denique sacra* (p. 31, 10) nouam disputationis partem initium capere, ut illis quae antecedunt '*unde manifestum est homines illos fuisse*' etc. (p. 31, 6) prior concluditur, fere apparet inter hanc prioris conclusionem et exordium sequentis nihil in medio interponi potuisse. quod autem Minucius inde a cap. 21 ex sapientium et historicorum probauerat, deos qui putarentur homines fuisse, idem iam ex mysteriis deorum (non solius Isidis) demonstrat. idem est argumentationis cursus apud Lactantium, cui Minucii libellum ob oculos uersatum esse facile intellegitur. in *Div. Inst.* I. c. 17: *Claram est igitur homines fuisse illos, qui dñi*

putantur, et eorum memoriam post mortem esse consecratam... Consideremus, si placet, aerumnas infeliciū deorum. Isis filium perdidit etc. quodsi tibi persuaseris, uerba illa, quae de Iside apud Minucium leguntur, alienum locum occupasse, haud scio an probabilior ratio uerbi *despicias* manifesto corrupti emendandi inueniri possit. mihi quidem illud colon post uerba *haec tamen.. Romana sunt* p. 31, 18 collocandum et totus locus sic scribendus esse uidetur: *haec tamen, Aegyptia quondam, nunc et sacra Romana sunt, et desipias Isidis ad hirundinem, sistrum et ad sparsis membris inanem tui Serapidis siue Osiris tumulum:* quae sic interpretor: ‘*Diese einst ägyptischen sacra sind jetzt auch in Rom eingebürgert, und du magst den tollen Unfug treiben bei der Schwalbe, der Klapper der Isis und bei dem leeren Grabe deines Serapis*’ etc. de uocabulo autem *desipere* cf. p. 35, 10 *in ista desipere*, et de sarcasmo in illo *tui Serapidis* p. 4, 23’.

Cap. 23, 12 haec leguntur in exemplis nouissimis: *et deus aereus (Kayserus aureus) uel argenteus de immundo uasculo, ut saepius factum, Aegyptio regi conflatur, tunditur, malleis et incudibus figuratur.* haec ita narrantur, quasi Amasis qui significatur (cf. Herodot. II, 172) operarius fuerit et ipse deum in incude fabricatus sit. sed rectius de loco Gatakerus iudicauit, qui cum uidisset uerba *ut saepius factum. Aegyptio regi* inter se cohaerere, eius loco quod est *saepius* aut *legimus* aut *scimus* scribendum esse proposuit. propius tamen ad scripturam traditam accedit coniectura a Vonckio in lectt. Latt. p. 56 proposita *ut accepimus factum A. regi.* hac recepta totus

locus uerbis rectius distinctis sic scribendus esse uidebatur: *et deus aereus uel argenteus de immundo uaculo, ut accepimus factum Aegyptio regi, conflatur, tunditur malleis et in incudibus figuratur. de datiuo autem Graeco factum Aegyptio regi cf. c. 19, 6 Anaxagorae.. dicitur, c. 23, 4 Iouem narrat Briareo liberatum, c. 25, 6 Romanis inpiatum est.*

Cap. 25, 3 *mox* (ciuitas Romana) *alienas uirgines.. sine more rapuit, uiolauit, inludit, et cum earum parentibus, id est cum soceris suis bellum miscuit, propinquum sanguinem fudit. quid inreligiosius, quid audacius, quid ipsa sceleris confidentia tutius?* in his uerbis *tutius* tolerare nequiuius; nam corruptum esse uocabulum ex ipsis uersionibus huius extremi coli facile intellegitur; alius enim sic interpretatur: *was war schirmender als gerade der Trotz des Frevels?* alius autem: *was ist sicherer als die Dreistigkeit des Frevels?* illud quidem certum uidetur ablatiuum *ipsa sceleris confidentia* non a comparatiuo pendere, sed idem ualere quod *propter* (*per*) *ipsam scel. confidentiam*: sed incertius quid lateat in illo *tutius*. recepimus emendationem Dombarti *turpius*, sed haud scio an praefendum sit *taetrius*, quod nobis in mentem uenit. Non minus incerta est loci perdifficilis qui paulo post (§ 7) legitur scriptura: *neque enim potuerunt (Romani) in ipsis bellis deos adiutores habere, aduersus quos arma rapuerunt (rapuerant?) et quos postulauerant, detriumphatos colere coeperunt.* lectio a nobis recepta, quamquam eam ueram esse praestare nolumus, saltem sententiae accommodata uidebitur: *set quos prostrauerant, detriumphatos colere coeperunt.* Paulo post § 10 (p. 36, 25) haec est codicis scrip-

tura: nisi forte apud istos maior castitas uirginum aut religio sanctior sacerdotum, cum paene in pluribus uirginibus et quae inconsultius se uiris miscuissent.. sit incestum uindicatum. hic particulam et inep- tam esse dudum intellectum est, sed ei quod uulgo ex Vrsini coniectura circumfertur 'ut quae' Vahlenii emendationem 'set quae' praeferre non dubita- uimus. Similis est causa loci c. 37, 9, qui sic uul- gari solet: *rex es? et tam times quam timeris*, neglecta uerissima Rigaltii emendatione '*rex es? sed tam times*', quam necessariam esse sententia contraria euincitur: *diues es? sed fortunae male creditur*. nunc accessit codicis ipsius testimonium, in quo illud *es* et secunda manu correctum est, cum prima habeat *esset*, id est *es set*.

C. 28, 7. *item boum capita et capita ueruecum et immolatis et colitis, de capro etiam et homine mixtos deos et leonum et canum uultus deos dedicatis*. Minucium dicere non potuisse ethnicos leonum et canum uultus ut deos dedicasse iam Gelenius uidit, sed eius loco quod ille correxit *uultu* praestare ui- sum est *uultibus* emendare, i. e. deos dedicatis qui leonum aut canum uultus prae se ferunt; cf. Ter- tull. Apol. c. 16: *sed illi debuerant adorare statim biforme numen, quia et canino et leonino capite com- mistos.. deos receperunt*. Contrarium uitium codex habet p. 23, 2, ubi scriptura *sensibus* iam in ed. principe in *sensus* correcta est. haesit idem uitium adhuc in exemplis uulgatis c. 27, 1, ubi codicis scriptura '*dum inspirantur* (sc. daemones) *interim ua- tibus*' hanc sententiam habere existimatur: '*dum a daemonibus uates inspirantur*', quasi ullum exem-

plum uerbi medii aut deponentis *inspirare* adhuc inuentum sit. Heumannus recte, ni fallimur, *inspirant* correxit, sed dubites utrum cum eo *inspirant uatibus* an cum Dombarto *inspirant uates* scribendum sit. hoc praetulimus, quoniam Cyprianus l. c. 4, 3 uerba Minucii sic expressit: *hi afflatu suo uatum pectora inspirant*. exempla uerbi inspirandi cum datiuo iuncti admodum rara sunt, sed non adferuntur nisi talia, in quibus *inspirare* sensu proprio dictum est, ut in Quintil. instt. oratt. X, 3, 24: *inspirantes ramis arborum aurae uolucrumque cantus*.

C. 33, 1 Octavius demonstrat deum omnia scire omniumque rerum curam agere, in qua disputatione exempla uulgata hoc habent: *reges tantum regni sui per officia ministrorum uniuersa nouere: deo indicibus opus non est: non solum in oculis eius, sed et in sinu uiuimus*. in his uerba: '*reges .. nouere*' non uno nomine uitiosa esse apparet; primum enim *tantum*, quae est infelix emendatio lectionis deprauatae *tamen*, sententiae non conuenit; nam non illud quaeritur, uniuersumne regni sui statum solum an singularum quoque partium reges nouerint, sed hoc unum dicendum erat regibus ad regni sui partes noscendas alieno ministerio opus esse. sed ut *tantum* ulla ratione per sententiam ferri possit, certe a uocabulo *uniuersa*, ad quod solum pertineret, tanto interuallo non poterat disiungi. deinde locutio ipsa *regni* — *uniuersa nosse* uix latina est, saltem alias Minucius aptius dicere solet. sed non opus erat in his uerbis nouam emendandi uiam quaerere, cum iam dudum Meursius quid sententia flagitaret optime perspexisset: *reges statum regni sui per officia*

ministratorum diuersa nouere (immo nouerunt, ut est in cod.). totus locus corruptus est, cum scriptura regestaru leui uitio abisset in regestam. in iis autem quae sequuntur codicis uestigia propius secuti scripsimus: deo indicis opus non est: non enim solum in oculis eius sed in sinu uiuimus; Parisinus enim sic habet: non in solum oculis eius sed in in (alterum in erasum est) sinu uiuimus.

Initium capitis 34 difficillimum nobis non magis contigit ut emendaremus quam res feliciter prioribus cesserat; sed in uerbis non minus obscuris, quae paulo post sequuntur *'quis ignorat omnia quae orta sunt occidere, quae facta sunt interire? caelum quoque cum omnibus quae caelo continentur ita ut coepisse desinere fontium dulcis aqua maria nutrire in uim ignis abiturum Stoicis constans opinio est'* praesto erat acutissima Dombarti coniectura: *caelum quoque cum o. quae c. continentur, ita ut coepit, si desierit fontium dulcis aqua maria nutrire, in uim ignis abiturum* (sc. esse) *Stoicis constans opinio est: in qua emendatione si non omnia uerba praestari possunt, multo saltem probabilior uidebitur quam commenta ab aliis adhuc excogitata.* ob oculos autem habuit Minucius hunc Ciceronis de deor. nat. locum II, § 118: *ex quo euenturum nostri (Stoici) putant.. ut ad extremum omnis mundus ignesceret, cum umore consumpto neque terra ali posset neque remearet aer, cuius ortus aqua omni exhausta esse non posset.*

Cap. 38, 2 gratia habenda est A. Laubmanni diligentiae, qui primus uidit ineptam lectionem *'auram boni floris naribus ducere, non occipitio capillisue solemus haurire'* in codice non esse genuinam, sed se-

cunda manu inlatam; prima manus leue uitium *auram bona* (i. e. *bonā*) *floris* habet. Paulo post § 4 in codicis scriptura leuiter deprauata '*quieti (qui et cod.), modesti, dei nostri liberalitate securi spem futurae felicitatis fide praesentis eius maiestatis animamur*' non dubitauimus acutam Vahlenii emendationem '*spem.. animamus*' Dausianae '*in spem.. animamur*' praeferre. quid autem illi cogitauerint, qui locum sic euulgare non dubitauerunt '*qui et modesti.. spem futurae felicitatis.. animamur*', nos nescire ingenue fatemur. et tamen ad sententiam sanandam non opus erat nisi unius litterae adiectione et alterius transmutatione, cuius quidem exemplum simile habetur in eiusdem capituli § 6, ubi codex *inuidemur* pro *inuidemus* habet.

Peculiare codicis uitium notandum est in cap. 40, 1, ubi nescio quo casu aut librarii neglegentia illa uerba '*eadem tranquillitate qua uiuimus*', quae iam in cap. 38, 4 occurrunt, repetita sunt. in manifesta uitii causa iam Vrsinus ea ex alieno loco expulerat, sed Fr. Oehlerus reliquis editoribus, qui fere omnes Vrsinum secuti sunt, sapientior sibi uisus coniectura qua haud scio an nulla ineptior excogitari potuerit '*ea de tranquillitate quam uidimus*' locum sollicitauit sententiamque suam Kaysero probauit.

Paulo post c. 40, 1 leuissimo codicis uitio tota loci sententia obscurata erat in his uerbis: *Caecilius erupit: Ego Octauio meo plurimum quantum, sed et mihi gratulor nec expecto sententiam. uicimus et ita † ut improbe usurpo uictoriam. nam ut ille mei uictor est, ita ego triumphator erroris.* longum est referre quid priores excogitauerint, ut mendum in illo '*ut improbe*' auferrent: non uiderunt *ut ex uel* ortum esse, qua

particula restituta hanc aptissimam nacti sumus sententiam: si uel improbus (i. e. impudens) uidear, mihi quoque uictoriam adscribo. res autem notissima est, *uel* duabus litteris cum uirgula per *l* ita in codicibus scribi solere, ut saepe uix ab *ut* distingui possit. Non ita facile nobis res cessit in eiusdem capituli § 2 in his uerbis: *de quibus crastino, quod iam sol occasui declinuis est, ut de toto congruentius promptius requiremus*: in quibus illud quidem intellexeramus uerba *ut de toto congruentius* sensu carere, sed probabilis emendatio in mentem non uenerat. eam nobis Vahlenius suggessit, qui egregie emendauit: *ut de toto congruentes promptius requiremus*, ut haec sit sententia: de his, quae ad perfectam institutionem necessaria sunt, crastino facilius et expeditius requiremus, ut qui de toto, h. e. de ueritate religionis christianae inter nos consentiamus. iuuat adscribere, quemadmodum interpretes in uerbis corruptis utcumque intellegendis se torserint; unus enim ea sic uertit: *diese sollen, so wie das Ganze (!), für den morgenden Tag der Gegenstand einer angemesseneren (!) und geschickteren (!) Untersuchung sein*; alter autem: *darüber wollen wir morgen, so wie über das Ganze (!), übereinstimmendere und genauere (!) Untersuchung anstellen*; nouissimus denique interpres: *dies möge in-dess für morgen aufgespart bleiben, damit wir es seinem ganzen Inhalt nach (!) und mit frischen Kräften (!) untersuchen können*. miratus esset utique Minucius, si sic se interpretantes audisset. Denique breuiter monemus, nos in compluribus locis uulgarem interpungendi rationem mutasse, qua re recto cuiusque loci intellectui haud male nobis uidemur consu-

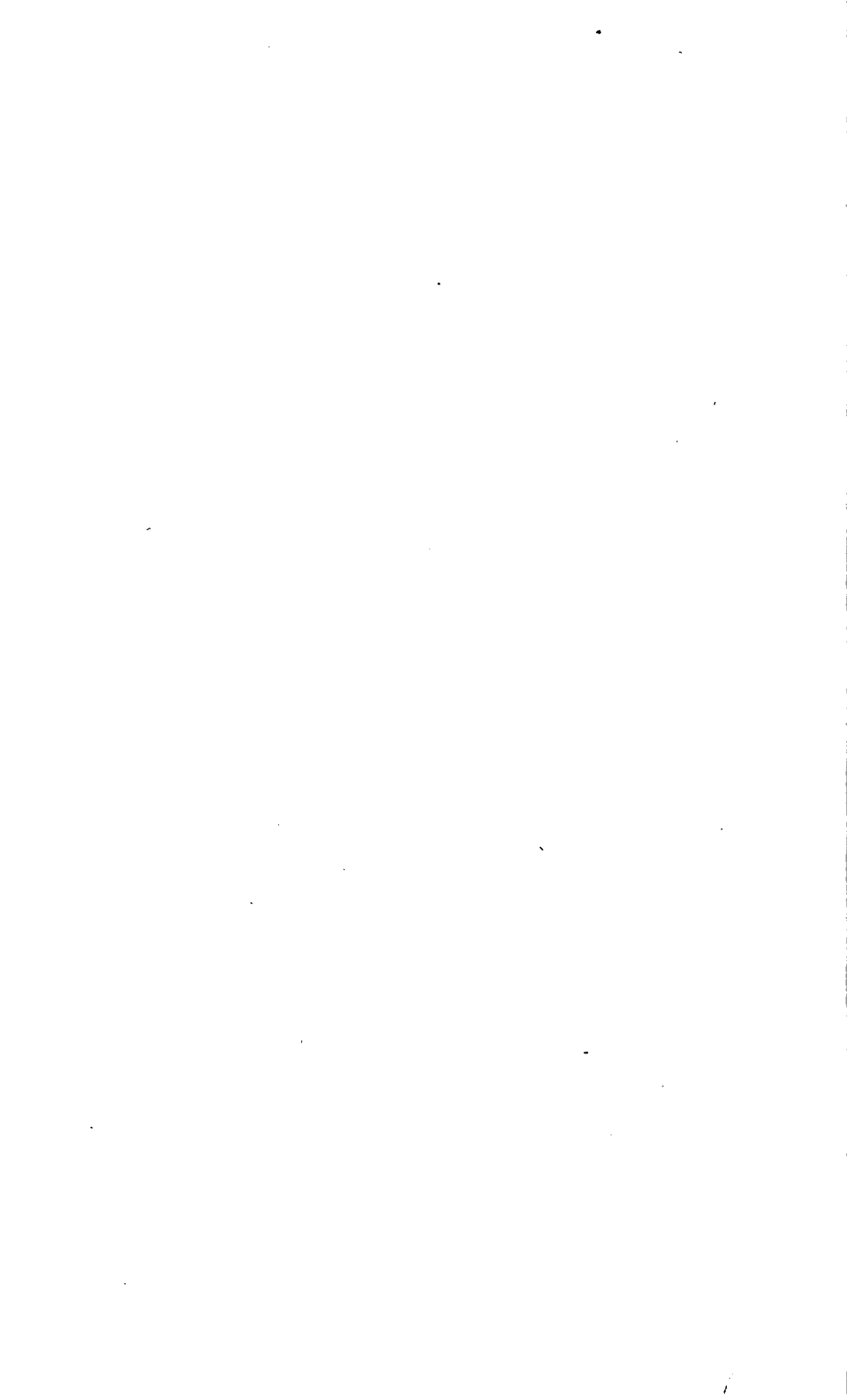
luisse, sed p. 12, 17 operarum errore comma post *seminudi* puncti loco positum est.

Superest ut de altera huius uoluminis parte pauca dicamus. cum enim Minucii libellus nimis exiguo ambitu esse uideretur, quam ut proprio uolumine in nouo corpore scriptorum ecclesiasticorum commode edi posset, Firmici Materni librum de errore profanarum religionum subiungendum existimauimus. is primum a Flacio Illyrico a. 1562 ex codice quondam Mindensi editus est, excusus Argentinae apud Paulum Machaeropoeum sumptibus Johannis Oporini. codex ille diu delituerat, donec Conrado Bursiano ante hos decem annos contigit ut librum, qui iam pro deperdito habebatur, in bibliotheca Vaticana inter codices Palatinos iterum inueniret. atque ille quidem tot nouas lectiones ex codice diu desiderato protulit, ut editio, quae eius cura a. 1856 Lipsiae prodiit, pro uera principe libelli habenda sit. sed infelici casu complures codicis Palatini chartae tam male adfectae sunt, ut quid scriptum sit uix ex singulis litteris diuinari possit. etiam peius alii loci se habent, in quibus uetere scriptura prorsus extincta a manu recentiore noua eaque partim aliena superinducta sunt. in aliquot eiusmodi locis, quorum scripturas a se dispectas Bursianus ipse incertas esse indicauerat, me petente Augustus Wilmanns codicem denuo inspexit: ex cuius relationibus cum hoc constitisset, operae pretium uideri, ut totus codex iterum legeretur, mandatu academiae Vindobonensis Aug. O. Fr. Lorenz, cuius enarratio Mostellariae Plautinae

nuper apud Weidmannos prodiit, eius conferendi negotium suscepit. ita coniunctis laboribus effectum est, ut aliquot saltem nouae scripturae, quae fere prorsus euanuerant, in lucem protraherentur, unus autem locus obscurissimus (p. 96, 7 sq.) praeclare emendaretur.

Scribebam Monachii mense Aprili a. 1867.

Carolus Halm.

M. MINVCH FELICIS OCTAVIVS.

***P* = codex Parisinus num. 1661.**

***r* = editio princeps Romana a. 1543.**

M. MINVCII FELICIS

O C T A V I V S.

Cogitanti mihi et cum animo meo Octaui boni et fidelissimi 1
 contubernalis memoriam recensenti tanta dulcedo et adfectio ho-
 minis inhaesit, ut ipse quodammodo mihi uiderer in praeterita
 redire, non ea quae iam transacta et decursa sunt, recordatione
 reuocare: ita eius contemplatio quantum subtracta est oculis, tan- 2
 tum pectori meo ac paene intimis sensibus implicata est. nec in- 3
 merito decedens uir eximius et sanctus inmensum sui desiderium
 nobis reliquit, utpote cum et ipse tanto nostri semper amore fla-
 grauerit, ut et in ludicris et seriis pari mecum uoluntate conci-
 neret eadem uelle uel nolle: crederes unam mentem in duobus
 fuisse diuisam. sic solus in amoribus conscius, ipse socius in erro- 4
 ribus: et cum discussa caligine de tenebrarum profundo in lucem
 sapientiae et ueritatis emergerem, non respuit comitem, sed quod

1 Arnobii Liber vii explicit incipit liber viii feliciter P 4 recensenti
P partim in litura, sed sic prima m. || tantum Wopkens; cf. eius Aduer-
saria critt. in Min. Fel. in Miscell. obseruatt. X, p. 11 sqq. (Amstel. 1739)
 5 inhesit P et sic saepius 8 pene Pr 9 decedens Dauisius: discedens
 Pr 11 et in seriis Heumann, cuius emendationes in Min. exstant in
Miscell. Lips. nouis uoll. V, VII et VIII 12 eadem uellet uel nollet r,
 et eadem uel uellet uel nollet Heumann; Wopkensius uerba ut insiticia
 delenda censebat; at de infinitiuo explicatiuo haud inepte comparare
 possis 26, 10: praestigias edunt, uel quae non sunt uideri, uel quae sunt non
 uideri; censor quoque in *Zeitschr. für Philos. u. kath. Theol. fasc. 18 p. 160*
(Coloniae 1836) codicis lectionem tuetur 13 indiuisam Casp. Barthius;
 'aut scribendum in duos aut eiciendum diuisam' Vsener || ipsis Orelli
 apud Ed. de Muralto p. IX; conscius ipse, socius distinguunt alii minus
 recte; nam, si uera est lectio, solus — conscius et ipse socius uicissim sibi
 respondent

- 5 est gloriosius, praecurrit. itaque cum per uniuersam conuictus nostri et familiaritatis aetatem mea cogitatio uolueretur, in illo praecipue sermone eius mentis meae resedit intentio, quo Caecilium superstitiosis uanitatibus etiamnunc inhaerentem disputatione grauissima ad ueram religionem reformauit.
- 2 Nam negotii et uisendi mei gratia Romam contenderat, relictam domo, coniuge, liberis, et quod est in liberis amabilius, adhuc annis innocentibus et adhuc dimidiata uerba temptantibus, loquellam ipso offensantis linguae fragmine dulciorem. quo in aduentu eius non possum exprimere sermonibus, quanto quamque inpatienti gaudio exultauerim, cum augeret maxime laetitiam meam amicissimi hominis inopinata praesentia. igitur post unum et alterum diem, cum iam et audiditatem desiderii frequens adsiduitatis usus implesset et quae per absentiam mutuam de nobis nesciebamus, relatione alterna comperissemus, placuit Ostiam petere, amoenissimam ciuitatem, quod esset corpori meo siccandis umoribus de marinis lauacris blanda et adposita curatio: sane et ad uindemiam feriae iudiciariam curam relaxauerant. nam id temporis post aestiuam diem in temperiem semet autumnitas dirigebat. itaque cum diluculo ad mare inambulando litore pergeremus, ut et aura adspirans leniter membra uegetaret et cum eximia uoluptate molli uestigio cedens harena subsideret, Caecilius simulacro Serapidis denotato, ut uulgus superstitiosus solet, manum ori admouens osculum labiis inpressit.
- 3 Tunc Octavius ait: Non boni uiri est, Marce frater, hominem domi forisque lateri tuo inhaerentem sic in hac inperitiae uulgaris caecitate deserere, ut tam luculento die in lapides eum patiaris impingere, effigiatos sane et unctos et coronatos, cum

1 gloriosius *P* corr. *m.* 2 ex glorius || praecurrit *r* 3 quo *r*: quod *P* 8 annis *om.* *Vrsinus*, animis probabilius *Vahlen coll. Lactant. inst. diu. I, 21 et VI 20* 9 loquellam *r*, loquela — dulciore *Vrsinus* 14 multo *Anonymus in Miscell. Obseru. I, 2, 3 (1732) et Heumann*, mutam (uel multam) *G. F. S. Stieber in Obseruatt. critt. in quaedam Virgilii et Minucii F. loca (Onoldi 1791)* 15 hostiam *Pr* 16 corporis mei *Heumann* 17 humoribus *r* 19 autumnus aestus *J. de Rhoer* 21 ut deleuit *Heumann* 22 uoluntate *Pr*, sed uoluptate corr. in praefat. ed. *Romanae* || mollis *Vrsinus* || harena *P* 1 manu 23 superstitiose *Heumann*, superstitiosus *F. O. Menckenius*; ipse malim superstitiosum, *coll. 18, 11* audio uulgus 24 praessit *P*, em. *Vrsinus* 28 unctos et coronatos]

scias huius erroris non minorem ad te quam ad ipsum infamiam
 redundare. cum hoc sermone eius medium spatium civitatis 2
 emensi iam liberum litus tenebamus. ibi harenas extimas, uelut 3
 sterneret ambulacro, perfundens lenis unda tendebat, et ut sem-
 per mare etiam positis flatibus inquietum est, etsi non canis spu-
 mosisque fluctibus exibat ad terram, tamen crispis tortuosisque
 ibidem erroribus delectati perquam sumus, cum in ipso aequoris
 limine plantas tingeremus, quod uicissim nunc adpulsum no-
 stris pedibus adluderet fluctus, nunc relabens ac uestigia retra-
 hens in sese resorberet. sensim itaque tranquilleque progressi 4
 oram curui molliter litoris iter fabulis fallentibus legebamus. hae
 fabulae erant Octavi disserentis de navigatione narratio. sed ubi 5
 eundi spatium satis iustum cum sermone consumpsimus, eandem
 emensi uiam rursus uersis uestigiis terebamus, et cum ad id loci
 uentum est, ubi subductae nauculae substratis roboribus a ter-
 rena labe suspensae quiescebant, pueros uidimus certatim gesti-
 entes testarum in mare iaculationibus ludere. is lusus est testam 6
 teretem iactatione fluctuum leuigatam legere de litore, eam te-
 stam plano situ digitis comprehensam inclinem ipsum atque hu-
 milem quantum potest super undas inrotare, ut illud iaculum uel
 dorsum maris raderet [uel enataret], dum leni impetu labitur, uel
 summis fluctibus tonsis emicaret [emergeret], dum adsiduo saltu
 subleuatur. is se in pueris uictorem ferebat, cuius testa et pro-
 curreret longius et frequentius exsiliret.

sic codex, quod propterea monendum est, quod quidam cum Lindnero, Heraldii adnotatione perperam intellecta, putabant in cod. exstare unguines ordinatum; at ea lectio pertinet ad Arnob. I, c. 39.

2 ciuitatis ut glossema del. *Dauisius*, itineris coni. *Heumann* 3 are-
 nas r || uelud P et sic saepius 4 tundeat *Vrsinus*, radebat *Vsener* || sem-
 per P corr. ex super 6 *crispis P || tortuosisque P. *Daniel* (in ed. *Wo-*
ueri): tororisque P, sed rasura corr. torosisque, ut est in r 7 ibidem]
 itidem uel undarum coni. *Oehler*, probabilis *Vsener* identidem 9 alli-
 deret *Vrsinus* (pedibus adluderet, fluctus nunc relabens — resorberet *prae-*
distinctum in aliquot edd. recentt.); cf. *Catulli epithal.* 64, 67 11 hec
 P corr. m. 2 in hec 16 tabe *Dombart* || uidimus *Vsener*: uidemus Pr
 21 uel enataret Pr, uel innataret *Wopkens*, nec enataret *Dauisius*, et
 uelut nataret *Dombart*; nos *Bursiano* auctore (*Literar. Centralblatt* 1863
 p. 497) uel enat. *inclusimus* || laeni P 22 emergeret del. *Wowerus* (et
 mergeret *Vrsinus*) 24 esiliret r

- 4 Igitur cum omnes hac spectacula uoluptate caperemur, Caecilium nihil intendere neque de contentione ridere, sed tacens, 2 anxius, segregatus dolere nescio quid uultu fatebatur. cui ego: Quid hoc est rei? cur non agnosco, Caecili, alacritatem tuam 3 illam? et illam oculorum etiam in seriis hilaritatem requiro. tum 5 ille: Iam dudum me Octavi nostri acriter angit et remordet oratio, qua in te inuectus obiurgauit neglegentiae, ut me dissimulanter 4 grauius argueret inscientiae. itaque progrediar ulterius: de toto et integro mihi cum Octauio res est. si placet, ut ipsius sectae homo cum eo disputem, iam profecto intellet facilius esse in contu- 10 bernalibus disputare quam conserere sapientiam: modo in istis ad tutelam balnearum iactis et in altum procurrentibus petrarum obicibus residamus, ut et requiescere de itinere possimus et in- 6 tentius disputare. et cum dicto eius adsedimus, ita ut me ex tribus medium lateris ambitione protegerent: nec hoc obsequi fuit 15 aut ordinis aut honoris, quippe cum amicitia pares semper aut accipiat aut faciat, sed ut arbiter et utrisque proximus aures darem et disceptantes duos medius segregarem.
- 5 Tum sic Caecilius exorsus est: Quamquam tibi, Marce frater, de quo cum maxime quaerimus non sit ambiguum, utpote 20 cum diligenter in utroque uiuendi genere uersatus repudiari alterum, alterum conprobaris, in praesentiarum tamen ita tibi informandus est animus, ut libram teneas aequissimi iudicis nec in alteram partem propensus incumbas, ne non tam ex nostris disputationibus nata sententia quam ex tuis sensibus prolata ui- 25 2 deatur. proinde si mihi quasi nouus aliqui et quasi ignarus partis utriusque considas, nullum negotium est patefacere, omnia in

3 dolere *Ursinus*: dolore *Pr*, doloris *Heumann* 5 requiro? *edd. rec.* (requiro obelo notauit *Heum.*) 6 et *P* in litura 8 toto integro *P* 1 manu; an toto per glossemam inuectum est? 9 ut de ipsius secta hodie cum eo disp. *Heumann*; ipse malim istius (uel ipse istius) sectae, scil. in quam tam acriter inuectus est; lectionem ipsius sensu carere opinatur etiam censor in *Zeitschr. f. Phil. u. kath. Theol.* 18, 162 11 sapientiam modo *P*: sapientium modo *Rigaltius* 13 requiescere *P* (erasa littera a) 15 obsequii *P* corr. et r 16 aut ordinis obelo notauit *P. Daniel* (apud *Wowerum*) 20 id de quo *Heumann* || utpote qui *Vrsinus* 21 alterum, alterum r: alterum semel habet *P* 25 sententia *P* corr. m. 1. ex sentia || ex tuis *P* corr. m. 2. ex exuis 26 proinde mihi, si *Vsener* || aliquis r 27 utrisque r

rebus humanis dubia, incerta, suspensa magisque omnia uerisimilia quam uera. quo minus mirum est nonnullos taedio inuestigandae penitus ueritatis cuilibet opinioni temere succumbere quam in explorando pertinaci diligentia perseuerare. itaque indignandum omnibus, indolendum est audere quosdam, et hoc studiorum rudes, litterarum profanos, expertes artium etiam sordidarum, certum aliquid de summa rerum ac maiestate decernere, de qua tot omnibus saeculis sectarum plurimarum usque adhuc ipsa philosophia deliberat. nec inmerito, cum tantum absit ab exploratione diuina humana mediocritas, ut neque quae supra nos caelo suspensa sublata sunt, neque quae infra terram profunda demersa sunt, aut scire sit datum aut scrutari permissum aut suspicari religiosum, et beati satis satisque prudentes iure uideamur, si secundum illud uetus sapientis oraculum nosmet ipsos familiariter nouerimus. sed quatenus indulgentes insano atque inepto labori ultra humilitatis nostrae terminos euagmur et in terram proiecti caelum ipsum et ipsa sidera audaci cupiditate transcendimus, uel hunc errorem saltem non uanis et formidulosis opinionibus implicemus. sint principio omnium semina natura in se coeunte densata, quis hic auctor deus? sint fortuitis concursibus totius mundi membra coalita, di-

1 omnia *deleuit Wowerus* 2 minus *Vrsinus*: magis *Pr* || tedio *P*
 3 temere potius succumbere *Wowerus* 4 exploranda *Vrsinus* || itaque *P*:
 atqui *Dombart* 5 indolendumque *Rigaltius*, et indol. *Dombart*, immo
 indol. *Wowerus* (*coll. Cypr. epist. 1, 6*: illud mirandum est, immo indignandum potius et dolendum), indignandum omnibus, indolendum sapientibus est censor in *Z. f. Phil. u. kath. Theol. 18, 163*, indign. omnibus, omnibus indol. est *Vahlen* || audire *r* || hoc *P*: horum *r* 6 rude *P* ||
 artium nisi sordidarum *Vrsinus* (a. etiam nisi sord. *Heumann*) 7 ac del. *Heumann*, ac maiestate dei *Ch. Wirth*, quondam sodalis seminarii philosophici *Monacensis*; apparet facile dei (dī) ante decernere intercідere potuisse 8 qua *P* 1. m. corr. e quo. || plurimum *Wopkens*, idem totis omnibus s. proponens, at cf. *Davis. ad hunc locum* 9 filosofia *P* || ab exploratione rerum diuinarum *Heumann* 11 profundo *Bursian coll. 1, 4*
 12 datum ut scrutare *Pr* || suspicari *Dombart*: stuprari *P*, struprari *r*, ruspere (uel ruspari) *Jos. Scaliger et uulgo, parum apte, cum iam scrutari, quod antecedit, idem fere significet*; disputare *Chr. Ad. Klotz* 13 et om. *r* 14 ueteris sapientis *Vsener* 17 uel *Heumann* aut delendum aut in uelim mutandum uidebatur 18 formidulosis *P*: formidulosis *edd.*
 || implicemus. sint principio *P*: implicamus. Sint principia *r* 19 hic *P*: his *Heumann*

gesta, formata, quis deus machinator? sidera licet ignis accenderit et caelum licet sua materia suspenderit, licet terram *sua* fundauerit pondere et mare licet confluerit e liquore, unde haec
8 religio, unde formido? quae superstitio est? homo et animal omne quod nascitur, inspiratur, attollitur, elementorum ut
5 uoluntaria concretio est, in quae rursum homo et animal omne diuiditur, soluitur, dissipatur: ita in fontem refluunt et in semet omnia reuoluuntur, nullo artifice nec iudice nec
9 auctore. sic congregatis ignium seminibus soles alios atque alios semper splendere, sic exalatis terrae uaporibus nebulas sem-
10 per adolescere, quibus densatis coactisque nubes altius surgere, isdem labentibus pluuias fluere, flare uentos, grandines increpare, uel nimbis collidentibus tonitrua mugire, rutilare fulgora, fulmina praemicare: adeo passim cadunt, montes inruunt, arboribus incurrunt, sine dilectu tangunt loca sacra et profana, homines
15 noxios feriunt et saepe religiosos. quid tempestates loquar uarias et incertas, quibus nullo ordine uel examine rerum omnium impetus uoluitur? in naufragiis bonorum malorumque fata mixta, merita confusa? in incendiis interitum conuenire insontium nocentiumque? et cum tabe pestifera caeli tractus inficitur, sine
20 discrimine omnes deperire? et cum belli ardore saeuitur, meliores
11 res potius occumbere? in pace etiam non tantum aequatur nequitia melioribus, sed et colitur, ut in pluribus nescias, utrum
12 sit eorum detestanda prauitas an optanda felicitas. quod si mun-

1 accenderit, caelum *malim* 2 terram fundauerit pondere *P*, terram fundauerint pondera *Rigaltius*, terra se fundauerit pondere *Casp. Barth*, terram fundauerit pondus *Vrsinus*; nos sua (sc. materia) ex *coni. Vahlenii addidimus* 3 et mare et licet *P ante rasuram* || confluerit *Dauisius*: inflexerit *Pr* 4 quae *P*: atque *Heumann* 5 inspiratur et alitur *Vrsinus* || ut uol. concretio sit *Dauisius* (ego pro ut *malim* uelut) 6 fortuita concr. *Heumann* || concretio *P corr. e* concreto 7 resoluitur *Heumann* 8 reuoluuntur omnia *idem* || indice *Vonck lectt. lat. p. 52* 9 soles uidemus alios *Heumann*, quod utique *expectares* || atque *bis habet P* 10 exalatis *Pr*: exhalatis *edd.* 11 coalescere *Vsener* 12 iisdem *edd.* 13 uel collidentibus (*om. nimbis*) *Dauisius* || fulgora *P*: fulgura *r* 14 promicare *Heusinger*, praecipitare *Crusius* 15 delectu *r* 17 ordine uel discrimine *Heumann* 18 mixta erita *P¹* 21 ardor saeuit *Heumann* 23 sed attollitur *Vrsinus*, sed ita colitur *Wopkens lectt. Tull. p. 226.*

dus diuina prouidentia et alicuius numinis auctoritate regeretur,
 numquam mereretur Phalaris et Dionysius regnum, numquam
 Rutilius et Camillus exilium, numquam Socrates uenenum. ecce 13
 arbusta frugifera, ecce iam seges cana, iam temulenta uindemia
 5 imbrī corrumpitur, grandine caeditur. adeo aut incerta nobis ue-
 ritas occultatur et premitur, aut quod magis credendum est, ua-
 riis et lubricis casibus soluta legibus fortuna dominatur.

Cum igitur aut fortuna caeca aut incerta natura sit, quanto 6
 uenerabilius ac melius antistitem ueritatis maiorum excipere disci-
 10 plinam, religiones traditas colere, deos, quos a parentibus ante
 inbutus es timere quam nosse familiaris, adorare, nec de numi-
 nibus ferre sententiam, sed prioribus credere, qui adhuc rudi
 saeculo in ipsis mundi natalibus meruerunt deos uel faciles ha-
 bere uel reges? inde adeo per uniuersa imperia, prouincias, op-
 15 pida uidemus singulos sacrorum ritus gentiles habere et deos co-
 lere municipes, ut Eleusinos Cererem, Phrygas Matrem, Epidau-
 rios Aesculapium, Chaldaeos Belum, Astarten Syros, Dianam
 Taurios, Gallos Mercurium, *numina* uniuersa Romanos. sic 2
 eorum potestas et auctoritas totius orbis ambitum occupauit, sic
 20 imperium suum ultra solis uias et ipsius Oceani limites propaga-
 uit, dum exercent in armis uirtutem religiosam, dum urbem mu-
 niunt sacrorum religionibus, castis uirginibus, multis honoribus
 ac nominibus sacerdotum, dum obsessi et citra solum Capitolium
 capti colunt deos, quos alius iam spreuisset iratos, et per Gallo-
 25 rum acies mirantium superstitionis audaciam pergunt telis iner-
 mes, sed cultu religionis armati, dum captis hostilibus moenibus

2 diopisius *P* 4 iam cana seges *Heumann*, iam seges flaua *P. Daniel*
 5 adeo ut *r* 7 fortuna caeca *Dombart*: fortuna certa *Pr* 9 antistitem
Wowerus: antistites *Pr* 11 estimere *P*¹: estimere *P corr.* existimere *r* ||
 nosse *P*: cognosce *r* || adorare quam addubitare *ensor in Zeitschr. f. Phil.*
und kath. Theol. 18, 164 12 quia adhuc *r* 13 in ipsis *Gelenius*: in ipsius
Pr || mundi *P corr.* e mundus || faciles *Pr*: patres *Perizonius*, familiares
Jo. Scheffer (Miscell. obseru. uol. IX); cf. tamen *Davis*. 14 opida *P*
 16 ut *r*: et *P* || Martem *r*, Magnam Matrem *Gelenius* 17 esculapium
 chaldaeos *P* 18 Tauricos *Sabaeus in praefat. ed. Rom., et sic Vrsinus*
quoque uel Taurus || numina *addidi* || uniuersam *P*, sed in *erasa* 19 ambi-
 tum *scripsi*: ambitus *Pr* 20 propagarunt *Heumann* 22 multis agminibus
 sacerdotum *Vsener* 26 captis *Ouzelius*: capti in *P*, captis in *r* (*sed capti*
corr. in praefat.), captis ui *Dauisius*

adhuc ferociente uictoria numina uicta uenerantur, dum undique hospites deos quaerunt et suos faciunt, dum aras extruunt inter-
 3 dum etiam ignotis numinibus et manibus. sic dum uniuersarum gentium sacra suscipiunt, etiam regna meruerunt. hinc perpetuus uenerationis tenor mansit, quae longa aetate non infringitur,
 sed augetur: quippe antiquitas caerimoniis atque fanis tantum sanctitatis tribuere consuevit quantum adstruxerit uetustatis.
 7 Nec tamen temere (ausim enim interim et ipse concedere et sic melius errare) maiores nostri aut obseruandis auguriis aut extis consulendis aut instituendis sacris aut delubris dedicandis
 2 operam nauauerunt. spectata de libris memoriam: iam eos deprehendentes initiassent ritus omnium religionum, uel ut remuneraretur diuina indulgentia, uel ut auerteretur imminens ira aut iam tu-
 3 mens et saeuens placaretur. testis mater Idaea, quae aduentu suo et probauit matronae castitatem et urbem metu hostili libe-
 15 rauerat: testes equestrium fratrum in lacu, sicut se ostenderant, statucae consecratae, qui anheli spumantibus equis atque fuman- tibus de Perse uictoriam eadem die qua fecerant nuntiauerunt: testis ludorum offensi Iouis de somnio plebei hominis iteratio; et Deciorum deuotio rata testis est: testis et Curtius, qui equi-

2 interdum etiam *Heraldus*: dum etiam *P*, etiam *r* 3 et inanibus *Her- raldus*; *probabilius Vsenero* et manibus *glossema uidetur* 4 meruerunt *r*: merunt *P*, merent *Dauisius*, inierunt *Meursius* || hic *r* 5 quae *Vsener*: qui *Pr* 6 antiquitus *Vsener* || caerimoniis *Pr* 7 adstruxerit *P* corr. 1 m. exadstruxerit, abstruxerat *r*, adstruxerat *Gelenius*; ipse malim adstruxit 8 id ipse *Vonck Lectt. lat. p. 53* || concedere esse melius *Vrsinus* 9 nostri ut obseruandis *Pr* 11 de libris *Pr*: librorum *J. Fr. Gronouius (ad Statii Silu. 56)*; *Wopkensio* aut de his rebus corrigendum aut de libris ut ditto- graphia ex praecedente delubris delendum uidebatur || memoriam *r*: memoria *P*, memorias *Rigaltius* 13 aut iam *P* (add. ut s. l.): aut ut iam *r* et edd. 14 *Idaea Vrsinus*: *dea (ex idea) *P*, dea *r* 16 equestres *Heumann* || in lacu *del. Casp. Barth (Aduers. 43, 25)* || sicut se *Vrsinus*: sic *P*, sed c in ras., se ut *Scheffer*, se sicut *Oehler* 17 anheli *Gelenius*: anhelis *Pr*; cf. *Florus I, 28 (II, 12) § 15*: Castorem et Pollucem fuisse creditum uulgo.. a Macedonia uenisse, quod adhuc anhelarent etc. 18 persae *P* || qua uicerant *Meursius*, at u. *Wopkens in Misc. Obs. X p. 19* || nunciauerunt *P* 19 offensi Iouis *Rigaltius*: offensio Iouis *Pr*, offenso Ioue *Gelenius* || somnio *Gelenius*: somno *Pr* || plebei *Pr*: plebei uulgo || iterato *r* 20 Deciorum *r*: decuriorum *P*; nobis totum colon, quo aegre repetitionis figura interrumpitur, ut glossema suspectum est || equi *Wowerus*, equi et sui *Bursian* (qui eques sui olim deuo-

tis sui uel mole uel honore hiatum profundae uoraginis coaequa-
uit. frequentius etiam quam uolebamus deorum praesentiam con-
tempta auspicia contestata sunt. sic Allia nomen infaustum, sic
Claudi et Iuni non proelium in Poenos, sed fendale naufragium est,
et ut Trasymenus Romanorum sanguine et maior esset et deco-
lor, spreuit auguria Flaminius, et ut Parthos signa repeteremus,
dirarum inprecationes Crassus et meruit et inrisit. omitto uetera
quae multa sunt, et de deorum natalibus, donis, muneribus ne-
glego carmina poetarum, praedicta etiam de oraculis fata transi-
lio, ne uobis antiquitas nimium fabulosa uideatur. intende tem-
plis ac delubris deorum, quibus Romana ciuitas et protegitur et
ornatur: magis sunt augusta numinibus incolis, praesentibus, in-
quilinis quam cultu, insignibus et muneribus opulenta. inde adeo
pleni et mixti deo uates futura praecerpunt, dant cautelam peri-
culis, morbis medellam, spem adflictis, opem miseris, solacium
calamitatibus, laboribus leuamentum. etiam per quietem deos
uidemus, audimus, agnoscimus, quos impie per diem negamus,
nolumus, peieramus.

Itaque cum omnium gentium de dis immortalibus, quamuis
incerta sit uel ratio uel origo, maneant tamen firma consensio, ne-
minem fero tanta audacia tamque inreligiosa nescio qua pruden-
tia tumescentem, qui hanc religionem tam uetustam, tam uti-
lem, tam salubrem dissoluere aut infirmare nitatur. sit licet ille
Theodorus Cyrenaeus, uel qui prior Diagoras Melius, cui atheon

tione hiatum *Heumann*); *ipse conieci*: qui sui uel mole uel h., ut haec sit
sententia: qui sui equo insidentis uel mole uel frugum copia honoris gratia
super eum iniecta (u. *Liu.* 7, 6, 5 et *Val. Max.* 5, 6) hiatum coaequauit

1 honore *Pr*: onere *Wowerus* et *Vonck* *L. L.* p. 53 || coequauit *Pr*
4 praelium *P'r* 5 thrysimenus *P* (thrasymenus teste *Ed. de Muralto*),
Thrasimenus *r* || sanguinē *P* ante rasuram 6 flaminis *r* || phartos *P*, a
Parthis *Heusinger* || repeteremus nos: repetamus *Pr* 7 inpraecationes
grassus *P* 8 et om. *Heum.* || muneribus; neglego ante *Dauisium* in-
terpungebatur 13 cultu *r*: cultu. *P*, cultus uulgo || insignia *r* || et
del. *Vsener* || inde deo *Heumann*, at cf. p. 9, 14 15 medelam *r* || sola-
tium *P* corr. m. 2 et *r* 17 impiae *P* 18 nolumus *P*, ut con. *Vrsinus*:
uolumus *r* 18 eieramus *J. Fr. Gronouius Obs. in eccl. scriptt.* 7 19 dis
P add. i s. l., diis *r* 22 tam (ante utilem) add. *Gelenius* 24 theodorus
cyreneus *P*, em. in *r* || Diagoras *r*: dargoras *P* add. sup. a littera i || Me-
lius *r*: milesius *P*, incertum auctorisne ipsius errore an librarii || ἀθεόν
Heumann, at u. *Weissenborn* ad *Liu.* I, 1, 11

cognomen adposuit antiquitas, qui uterque nullos deos adseuerando timorem omnem, quo humanitas regitur, uenerationemque penitus sustulerunt: numquam tamen in hac impietatis disciplina
 3 simulatae philosophiae nomine atque auctoritate pollebunt. cum Abderiten Protagoram Athenienses uiri consulte potius quam
 profane de diuinitate disputantem et expulerint suis finibus et in contione eius scripta deusserint, quid homines (sustinebitis enim me impetum susceptae actionis liberius exerentem) homines, inquam, deploratae, illicitae ac desperatae factionis grassari in
 4 deos non ingemescendum est? qui de ultima faece collectis impetioribus et mulieribus credulis sexus sui facilitate labentibus
 plebem profanae coniurationis instituunt, quae nocturnis congregationibus et ieiuniis sollemnibus et inhumanis cibis non sacro quodam, sed piaculo foederatur, latebrosa et lucifuga natio, in publicum muta, in angulis garrula: templa ut busta despiciunt,
 15 deos despuunt, rident sacra, miserentur miseri ipsi, si fas est, sacerdotum, honores et purpuras despiciunt, ipsi seminudi, pro mira stultitia et incredibilis audacia! spernunt tormenta praesentia, dum incerta metuunt et futura, et dum mori post mortem timent, interim mori non timent: ita illis paurem fallax spes
 20 solacio rediuiuo blanditur.

9 Ac iam, ut fecundius nequiora proueniunt, serpentibus in dies perditis moribus per uniuersum orbem sacraria ista taeter-

4 philosophiae *P* || pollebit sc. ille (*p. 11, 23*) *Dauisius* 5 Abderitem *r* || Protagoram *r*: pitagorā *P* || uiri consulte *P*: inconsulte *Vrsinus*; post uiri *Vsenero* epitheton intercidiisse uidetur 6 de diuinitate *om. r* 7 concione *edd.* || scribita *P* || deriserint *r* 9 illicitae *P*, ut con. *Vrsinus*: inclitae *r*, inquinatae *P. Daniel*, deploratae malitiae (uel inscitiae) ac desp. *Vonck lectt. lat. p. 54* 10 ingemescendum *edd.* || fece *P* 11 labentibus *P* 12 constituunt *Vsener* || quae *Pr*: qui *Heumann* 13 sollemnibus *r* || humanis *Lindner* 14 foederatur *Vahlen*: foederantur *Pr* || lucifuga *Heumann et iam ante P. Daniel (apud Wowerum)*: lucifugax *Pr* 14 in publico *r* 16 miserantur *Vrsinus* || ipsi *addidimus* 18 mira *P corr. ex miram, ut uidetur; ac sane expectares*: pro miram stultitiam et incredibilem audaciam || incredibilis *P, sed rasura factum* incredibili 19 metuunt futura *Vsener* 20 paurem *P*: paor et *r*; pa-uorum fallax *Anonymus in Miscell. Obseru. I, p. 27*; paurem fallens *Dombart coll. 3, 4*; praua et fallax spes *Wopkens*, paure fallax spes solacia red. *Dauisius* 21 solatio rediuiuo *r*, solaciā rediuiua *P* 23 sacra *Heumann* || teterrima *Pr (p. 13, 23 P recte taeter)*

rima impiae coitionis adolescent. eruenda prorsus haec et execranda consensio. occultis se notis et insignibus noscunt et amant² mutuo paene antequam nouerint: passim etiam inter eos uelut quaedam libidinum religio miscetur, ac se promisce appellant³ fratres et sorores, ut etiam non insolens stuprum intercessione sacri nominis fiat incestum. ita eorum uana et demens superstitio sceleribus gloriatur. nec de ipsis, nisi subsisteret ueritas, maxime nefaria et honore praefanda sagax fama loqueretur. audio eos turpissimae pecudis caput [asini] consecratum inepta nescio⁴ qua persuasione uenerari: digna et nata religio talibus moribus! alii eos ferunt ipsius antistitis ac sacerdotis colere genitalia et⁵ quasi parentis sui adorare naturam: nescio an falsa, certe occultis ac nocturnis sacris adposita suspicio! et qui hominem summo supplicio pro facinore punitum et crucis ligna feralia eorum caerimonias fabulatur, congruentia perditis sceleratisque tribuit altaria, ut id colant quod merentur. iam de initiandis tirunculis fabula tam detestanda quam nota est. infans farre contectus, ut decipiat incautos, adponitur ei qui sacris inbuatur. is infans a tirunculo farris superficie quasi ad innocuos ictus prouocato caecis⁶ occultisque uulneribus occiditur. huius, pro nefas! sitienter sanguinem lambunt, huius certatim membra disperitiunt, hac foederantur hostia, hac conscientia sceleris ad silentium mutuum pignerantur. haec sacra sacrilegiis omnibus taetriora. et de conuiuio⁷ notum est; passim omnes locuntur, id etiam Cirtensis nostri⁸ statatur oratio. ad epulas sollempni die coeunt cum omnibus liberis, sororibus, matribus, sexus omnis homines et omnis aetatis. illic post multas epulas, ubi conuiuium caluit et incestae libidinis

1 haec execranda *Vsener* 3 pene *Pr* || uelud *P* 6 promiscue *r* 7 maxime nefaria *P*. *Daniel*: maxima et uaria *Pr* 8 praefandas *P*, sed s erasa 9 asini obelo notauit *Dauisius* ut insertum ex cap. 28 11 antistitis *P* 13 apposita suspitio *r* || qui *om.* *r* 15 fabulatur *r*: fabulantur *P*; fabulantur — tribuunt *Wowerus*, at cf. 28, 10 18 imbuitur *Vrsinus* 23 haec] ecce *malim* || tetriora *P*: tetriora *edd.* 24 locuntur *P*: loquuntur *r* 25 sollempni *r* || cum coniugibus, liberis *Jac. Gronouius* (cf. *Holdeni edit.*) 26 sorororib. *P* || hominis *Pr* 27 aepulas ubi conuiuium *P* || caluit *r*: caruit *P*, incaluit *P. Daniel et Heumann*; cf. *Sulp. Seu. chron. II, 13*: cum... conuiuium calere coepisset etc. || incaestae liuidinis (lib. corr.) *P*

- ebriatis feruor exarsit, canis, qui candelabro nexus est, iactu of-
fulae ultra spatium lineae, qua uinctus est, ad impetum et saltum
7 prouocatur. sic euerso et extincto conscio lumine inpudentibus te-
nebris nexus infandae cupiditatis inuoluunt per incertum sortis,
etsi non omnes opera, conscientia tamen pariter incesti, quoniam 5
uoto uniuersorum adpetitur quicquid accidere potest in actu sin-
gulorum.
- 10 Multa praetereo consulto: nam et haec nimis multa sunt,
quae aut omnia aut pleraque [omnium] uera declarat ipsius pra-
2 uae religionis obscuritas. cur etenim occultare et abscondere quic-10
quid illud colunt magnopere nituntur, cum honesta semper pu-
blico gaudeant, scelera secreta sint? cur nullas aras habent, tem-
pla nulla, nulla nota simulacra, numquam palam loqui, num-
quam libere congregari, nisi illud, quod colunt et interprimunt,
3 aut puniendum est aut pudendum? unde autem uel quis ille aut 15
ubi deus unicus, solitarius, destitutus, quem non gens libera,
4 non regna, non saltem Romana superstitio nouerunt? Iudaeorum
sola et misera gentilitas unum et ipsi deum, sed palam, sed tem-
plis, aris, uictimis caerimoniisque coluerunt, cuius adeo nulla uis
nec potestas est, ut sit Romanis numinibus cum sua sibi natione 20
5 captiuus. at iam Christiani quanta monstra, quae portenta con-
fingunt! Deum illum suum, quem nec ostendere possunt nec ui-
dere, in omnium mores, actus omnium, uerba denique et occultas
cogitationes diligenter inquirere: discurrentem scilicet atque ubi-
que praesentem molestum illum uolunt, inquietum, inpudenter 25
etiam curiosum, siquidem adstat factis omnibus, locis omnibus
intererrat, cum nec singulis inseruire possit per uniuersa distric-
tus nec uniuersis sufficere in singulis occupatus.

1 ebriatis *Meursius*: ebrietatis *Pr*, ebrietate *Gelenius*, ebrietatibus *Davisius* || carnis *Pr*, em. *Sabaeus in praefat. ed. Rom.* 5 oporae *P*, opere *Heumann* 9 pleraque omnia *Wopkens*; nos omnium obelo notare maluimus 13 uota simulacra *Heinsius Aduers. I*, 18; at u. *Heum. VII*, p. 255 14 congregari sustinent *Cellarius* 16 gentes liberae *Heumann* 19 cerimonisque *P corr. ex erimonisq.* 20 numinibus *Wowerus*: nominibus *P*, hominibus *r* 21 at iam *Scheffer*: at (ad 1 m.) etiam *P*, at *Wowerus*, at enim *Heumann* || quanta monstra *Davisius*: quantā nfa (n in quantam mutata in m) *P*, quatenam monstra *r* 24 inquirere, discurrentem *uulgo distinguitur* 25 imprudenter *de Rhoer* 26 astat *r* 27 districtus *r*: destrictus *P*

Quid? quod toto orbi et ipsi mundo cum sideribus suis mi-
 nantur incendium, ruinam moliantur, quasi aut naturae diuinis
 legibus constitutus aeternus ordo turbetur aut rupto elementorum
 omnium foedere et caelesti compage diuisa moles ista, qua conti-
 netur et cingitur, subruatur. nec hac furiosa opinione contenti
 aniles fabulas adstruunt et adnectunt: renasci se ferunt post mor-
 tem et cineres et fauillas et nescio qua fiducia mendaciis suis inui-
 cem credunt: putes eos iam reuixisse. anceps malum et gemina
 dementia, caelo et astris, quae sic relinquimus, ut inuenimus,
 interitum denuntiare, sibi mortuis et extinctis, qui sicut nascimur
 et interimus, aeternitatem repromittere! inde uidelicet et execran-
 tur rogos et damnant ignium sepulturas, quasi non omne corpus,
 etsi flammis subtrahatur, annis tamen et aetatibus in terram re-
 soluatur, nec intersit, utrum ferae diripiant an maria consumant
 an humus contegat an flamma subducat, cum cadaueribus omnis
 sepultura, si sentiunt, poena sit, si non sentiunt, ipsa conficiendi
 celeritate medicina. hoc errore decepti beatam sibi ut bonis et
 perpetem uitam mortuis pollicentur, ceteris ut iniustis poenam
 sempiternam. multa ad haec subpetunt, ni festinet oratio. iniu-
 stos ipsos magis nec laboro, iam docui: quamquam, etsi iustos
 darem, culpam tamen uel innocentiam fato tribui sententia est
 plurimorum, etiam uestra consensio est. nam quicquid agimus,
 ut alii fato, ita uos deo addicitis: sic sectae uestrae non sponta-
 neos cupere, sed electos. igitur iniquum iudicem fingitis qui sor-
 tem in hominibus puniat, non uoluntatem. uellem tamen scisci-

1 toti *Balduinus* 4 compage r: compagetur P, sed tur punctatum,
 compactura *Oehler* || diuulsa *Crusius* *Probab. crit. c. XI et Burmann ad*
Valer. Flacc. I, 139 || quae continetur *Dauisius*, qua continemur et cingi-
 mur *Meursius*, ut similiter est apud *Arnob. 1, 2*; at cf. *Wopkensis lectt.*
Tull. p. 228 7 fauillas P, e cinere et fauilla *Heumann* 10 mortuis et
 extinctis *Vrsinus*: et om. Pr, morte ext. *Heumann*; Vsenero mortuis glos-
 sema uidetur 13 aetatis ui *Heinsius* 17 baeatam P | ut P: et r
 18 mortuis r: mortui P 20 ipsos, magis nec laboro alii praeue distin-
 guunt, alii nec laboro in parenthesi ponunt; at, ni fallimur, haec senten-
 tia est: iniustos ipsos magis esse ne laboro quidem docere, sed iam docui
 21 sententia est *Vrsinus* (sed ille sine est): sententiis Pr, culpam.. fato
 tribui sententiis plurimorum noui: et haec u. *Vahlen* (tribuit sententia plur.
 et haec uestra etiam cons. est *Heumann*) 22 etiam *Gelenius*: et haec Pr;
 an eadem? 23 addicitis *Gelenius*: dicitis Pr, dicatis *Dauisius*

- tari, utrumne cum corporibus *an sine corporibus*, et corporibus quibus, ipsisne an innouatis resurgatur? sine corpore? hoc, quod sciam, neque mens neque anima nec uita est. ipso corpore? sed iam ante dilapsum est. alio corpore? ergo homo nouus nascitur, non prior ille reparatur. et tamen tanta aetas abiit, saecula innumera fluxerunt: quis unus ullus ab inferis uel Protesilai sorte remeauit, horarum saltem**permisso commeatu, uel ut exemplo crederemus? omnia ista figmenta male sanae opinionis et inepta solacia a poetis fallacibus in dulcedinem carminis lusa a uobis nimium credulis in deum uestrum turpiter reformata sunt.
- 12 Nec saltem de praesentibus capitis experimentum, quam uos inritae pollicitationis cassa uota decipiant: quid post mortem impendat, miseri, dum adhuc uiuitis, aestimate. ecce pars uestrum, et maior, melior, ut dicitis, egetis algetis, opere fame laboratis, et Deus patitur dissimulat, non uult aut non potest opitulari suis: ita aut inualidus aut iniquus est. tu, qui immortalitatem postumam somnias, cum periculo quateris, cum febribus ureris, cum dolore laceraris, nōdum condicionem tuam sentis? nondum agnoscis fragilitatem? inuitus miser infirmitatis argueris nec fateris. sed omitto communia. ecce uobis minae, supplicia, tormenta, et iam non adorandae sed subeundae cruces, ignes etiam quos et praedicitis et timetis: ubi deus ille, qui subuenire

1 an sine corporibus *addidi*; utrumne sine corpore an cum corporibus *Vrsinus* 2 surgatur *r* 7 saltem trium *Dauisius coll. Hygini fab. 103*, saltem paucarum *Broukhusius ad Propert. I, 19, 10* || uel ut *r*: uelud *P* 9 in dulcedinem *Wopkens*: in dulcedine *Pr*; cf. *Iustini hist. Phil. 4, 1, 17* 10 nimium *Gelenius*; nimirum *Pr* 11 salitem *P ante rasuram* 12 pollicationis *P* 13 aestimatis *Cellarius* 14 et maior et melior *Gelenius*, maior et melior *Vahlen (coll. Cypr. de cath. eccl. unit. c. 20 confessorum pars maior et melior)*; at cum et maior idem sit quod eaque maior, ἀσυνδέτως cum ui rhetorica adiectum uidetur melior, ut nos dicimas 'und zwar der grössere, der bessere', in incerto tamen relinquimus, annon duorum adiectiuorum alterum alterius sit glossema || opere *Pr*: ope re *Wowerus*, pauperie *Dauisius*, at est sententia: opere faciendo atterimini nec tamen habetis unde uiuatis; cf. 36, 8 uires. sine laboris exercitatione torpescunt, quo loco hic de quo agitur respicitur 17 periculo *P*: querquera *L. Carrio (Emend. II, 18)*, querquero *Gelenius* 18 non tum — non tum *r* || sentis *P corr. e senis*

reniuescentibus potest, uiuentibus non potest? nonne Romani sine 5
uestro deo imperant regnant, fruuntur orbe toto uestrique domi-
nantur? uos uero suspensi interim atque solliciti honestis uolup-
tatibus abstinetis, non spectacula uisitis, non pompis interestis,
5 conuiuia publica absque uobis, sacra certamina, praecerpotos cibos
et delibatos altaribus potus abhorretis. sic reformidatis deos quos
negatis. non floribus caput nectitis, non corpus odoribus honesta- 6
tis: reseruatis unguenta funeribus, coronas etiam sepulcris de-
negatis, pallidi trepidi, misericordia digni, sed nostrorum deorum.
10 ita nec resurgitis miseri nec interim uiuitis. proinde si quid sa- 7
pientiae uobis aut uerecundiae est, desinite caeli plagas et mundi
fata et secreta rimari: satis est pro pedibus aspicere maxime in-
doctis, inpolitibus, rudibus, agrestibus, quibus non est datum in-
tellegere ciuilia, multo magis denegatum est disserere diuina.
15 Quamquam si philosophandi libido est, Socraten, sapientiae 13
principem, quisque uestrum tantus est, si potuerit, imitetur. eius
uiri, quotiens de caelestibus rogabatur, nota responsio est: quod
supra nos, nihil ad nos. merito ergo de oraculo testimonium 2
meruit prudentiae singularis. quod oraculum, idem ipse persensit,
20 idcirco uniueris se esse praepositum, non quod omnia comperisset,
sed quod nihil se scire didicisset: ita confessae imperitiae summa
prudentia est. hoc fonte defluxit Arcesilae et multo post Carne- 3
adis et Academicorum plurimorum in summis quaestionibus tuta
dubitatio, quo genere philosophari et caute indocti possunt et

1 non *P s. l. sed eadem manu* 7 capud *P*¹ 9 sed *Pr*: et *J. Fr.*
Gronouius (*Obseru.* 7), uel *Dauisius*; *Wopkens* tuctur sed explicans:
sed nostrorum uerorumque deorum, quorum misericordia prodesse uobis
queat 12 et seculorum secreta *Vonck Spec. crit. p. 140* 15 filosofandi *P*
|| Socratem *r* 16 quisquis *Gelenius*; at eodem sensu quisque dictum
uidetur, ut persaepe apud *Cyprianum*, si optimos libros audias, inue-
nitur; de pleonasmo autem cf. p. 19, 26 19 quod idem (*del.* oraculum)
Vrsinus || persensit *Ouzelius*: praesensit *Pr* 20 uniueris se esse *Wo-*
werus: uniueris esse *Pr*, uniueris sese *Dauisius* 21 confessa imperitia
Vrsinus, confessio imperitiae *Heumann coll. 38, 1, recte ut uidetur*
22 arcesile *P* || nec multo post *Vsener* || carneadis *P corr. e carneatis*;
Carneadis et Pyrronis et Acad. probabiliter *Vahlen coll. 38, 5* 23 pluri-
morum *Pr*: Pyrrhonicorum *Dauisius*, iuniorum *Heumann*, at u. *Wopk.*
lectt. Tull. 1, 2 p. 10 et infra 38, 5: omnis Academicorum multitudo
24 philosophari] sic hoc loco *P*

- 4 docti gloriose. quid, Simonidis melici nonne admiranda omnibus et sectanda cunctatio? qui Simonides, cum de eo, quid et quales arbitraretur deos, ab Hierone tyranno quaereretur, primo deliberationi diem petiit, postridie biduum prorogauit, mox alterum tantum admonitus adiunxit. postremo cum causas tantae morae tyrannus inquireret, respondit ille, quod sibi quanto inquisitio tardior pergeret, tanto ueritas fieret obscurior. mea quoque opinione quae sunt dubia, ut sunt, relinquenda sunt, nec tot ac tantis uiris deliberantibus temere et audaciter in alteram partem ferenda sententia est, ne aut anilis inducatur superstitio aut omnis religio destruat¹⁰ur.
- 14 Sic Caecilius et renidens (nam indignationis eius tumorem effusae orationis impetus relaxauerat): Ecquid ad haec, ait, audet Octavius, homo Plautinae prosapiae, ut Christianorum praecipuus, ita postremus philosophorum? Parce, inquam, in eum plaudere: neque enim prius exultare te dignum est concinnitate sermonis, quam utrimque plenius fuerit peroratum, maxime cum non laudi, set ueritati disceptatio uestra nitatur. et quamquam magnum in modum me subtili uarietate tua delectarit oratio, tamen altius moueor, non de praesenti actione, sed de toto genere disputandi, quod plerumque pro disserentium uiribus et eloquentiae potestate etiam perspicuae ueritatis condicio mutetur. id accidere pernotum est auditorum facilitate, qui dum uerborum lenocinio a rerum intentionibus auocantur, sine dilectu adsentiantur dictis omnibus nec a rectis falsa secernunt, nescientes inesse

1 Simonidis melici *r*: simonides melchi *P* 2 Simonides *Wouero glossema uidebatur* 3 quereretur *P* 4 petit postridie *P*, em. in *r* || praerogauit *Vrsinus* 5 adiunxit *P*, sed *x* in *ras.* trium ductuum; an ex adiunxit? 12 renidens *r*: renitens *P* 13 ecquid *Vrsinus*: et qui *P*, et quid *r* 14 Christianorum *Stieber*: pistorum *P* (ex scriptura *XPISTORVM* uel *XPIORVM*), ictorum (i. e. iuris consultorum) *Jac. Gronovius apud Holdenium*; 'philosophi opponuntur christianis, qui ut rudes litterarum omnium atque expertes (cf. 5, 4) uulgo despicerentur, quorumque religio tamquam stultitia atque amentia suo quasi nomine quodam et communi ludibrio publice rideretur'. 15 filosoforum *P* 17 utrinque *r* || penitus *J. Fr. Gronovius* 18 laudi sed *Gelenius*: laudis et *P*, laudi sed et *r*; laude sed ueritate *Cellarius* || immo annitatur, ut datius laudi habeat unde pendet 24 dilectū *P*, delectu *r*

et in incredibili uerum et in uerisimili mendacium. itaque quo
 saepius adseuerationibus credunt, eo frequentius a peritioribus
 arguuntur: sic adsidue temeritate decepti culpam iudicii sui
 transferunt ad incerti querellam, ut damnatis omnibus malint
 5 uniuersa suspendere quam de fallacibus iudicare. igitur nobis
 prouidendum est, ne odio identidem sermonum omnium labore-
 mus ita, ut in execrationem et odium hominum plerique simpli-
 ciores efferantur. nam incaute creduli circumueniuntur ab iis quos
 bonos putauerunt: mox errore consimili iam suspectis omnibus ut
 10 improbos metuunt etiam quos optimos sentire potuerunt. nos pro-
 inde solliciti, quod utrimque omni in negotio disseratur et ex al-
 tera parte plerumque obscura sit ueritas, ex altero latere mira
 subtilitas, quae nonnumquam ubertate dicendi fidem confessae
 probationis imitetur, diligenter quantum potest singula pondere-
 15 mus, ut argutias quidem laudare, ea uero quae recta sunt, eligere,
 probare, suscipere possimus.

Decedis, inquit Caecilius, officio iudicis religiosi: nam periniu- 15
 rium est uires te actionis meae intergressu grauissimae disputa-
 tionis infringere, cum Octavius integra et inlibata debeat sin-
 gula, si potest, refutare. Id quod criminaris, inquam, in commune, 2
 nisi fallor, compendium protuli, ut examine scrupuloso nostram
 sententiam non eloquentiae tumore, sed rerum ipsarum soli-
 ditate libremus, nec auocanda, quod quereris, diutius intentio,
 cum toto silentio liceat responsionem Ianuari nostri iam ge-
 25 stientis audire.

Et Octavius: Dicam equidem, ut potero pro uiribus, et adniten- 16
 dum tibi mecum est, ut conuiciorum amarissimam labem uerbo-

1 et incredibili *Pr, em. Balduinus* || uerisimile *P* 3 iudicii sui scripsi:
 iudicis *Pr*, iudicii *Wowerus*, iudices *Meursius*; cf. *Wopkens in Misc. Obs.*
X, 28 et Heumann VII, 268 4 quaerellam *P*, querellam *r* || damnatis
 opinionibus *Lindner*, ampliatis omnibus *Meursius* || mallint *P* 6 indi-
 dem *Dombart*; cf. *Handii Tursell. 3, 177* 8 efferuntur *Davisius*, at
 efferantur recte tuitus est *Heum. coll. Liuii 5, 27, 10*; add. *Liuii 33, 29, 1*
 || nam dum incaute *Heumann* || ab his *P* et *edd.* 11 omni in nos: omni
Pr, in omni *Vrsinus* 12 ex altera mira *Vrsinus*, ex altera lateat mira
Wowerus 19 debeat *Wopkens*: habeat *Pr* 20 refutare *Heraldis*: repu-
 tare *P*, reputari *r* 23 quaereris *P* || tuto silentio *Heumann* 26 ut
 potero *Wowero*, contra *Heumanno* pro uiribus delendum uidebatur
 27 conuiciorum *P corr. in conuiciorum*

rum ueracium flumine diluamus. nec dissimulabo principio ita Natalis mei errantem, uagam, lubricam nutasse sententiam, ut sit nobis ambigendum, utrum uersutia turbata sit, an uacillauerit per errorem. nam interim deos credere, interim se deliberare uariavit, ut propositionis incerto incertior responsionis nostrae intentio fundaretur. sed in Natali meo uersutiam nolo, non credo: procul est ab eius simplicitate subtilis urbanitas. quid igitur? ut qui rectam uiam nescit, ubi, ut fit, in plures una diffunditur, [quia uiam nescit] haeret anxius nec singulas audet eligere nec uniuersas probare: sic cui non est ueri stabile iudicium, prout infida suspicio spargitur, ita eius dubia opinio dissipatur. nullum itaque miraculum est, si Caecilius identidem in contrariis ac repugnantibus iactetur, aestuet, fluctuetur. quod ne fiat ulterius, conuincam et redarguam. quamuis sint diuersa quae dicta sunt, una ueritate confirmata probataque nec dubitandum ei de cetero est nec uagandum. et quoniam meus frater erupit, aegre se ferre, stomachari, indignari, dolere, inlitteratos, pauperes, inperitos de rebus caelestibus disputare, sciat omnes homines sine dilectu aetatis, sexus, dignitatis rationis et sensus capaces et habiles procreatos nec fortuna nactos, sed natura insitos esse sapientiam: quin ipsos etiam philosophos, uel si qui alii artium repertores in memorias exierunt, priusquam sollertia mentis parerent nominis

1 flumine *Meursius*: in lumine *Pr*, lumine *Gelenius*; cf. *Davis*. ad h. l. 2 mutasse r 3 uersutia turbata sit (sc. *Natalis sententia*) *Vahlen*: tua eruditio turbata sit *Pr* 5 declarauit *Wopkens* || incertior *Vrsinus*: certior *Pr*, non certior *Vonck* L. L. p. 55 6 Natale *Heumann* 7 simplicitate *Gelenius*: subtilitate simplicitate *Pr* 8 ut fit *Gelenius*: ut sit *Pr* || diffunditur *Gelenius*: diffunditur *Pr*; cf. *Verg. Aen.* 6, 540 9 quia *P*, sed a erasa, hinc qui r; quia uiam nescit obelo notauit *Wopkens*, quam uiam ineat haeret anxius *Vahlen* || heret *P* 11 suspitio r 13 aestuet *Meursius*: aestu et *Pr* 14 conuincam *P* || redarguam. quamuis] sic in *P* distinctum est; redarguam quamuis *uulgo* || quamuis diuersa quae dicta sunt una ueritate confirmata prouataq. sint nec *P*; uerbum sint, quod alieno loco positum esse apparet, *Jac. Gronouius* post diuersa transposuit 15 de cetero erit *malim* 17 stomachari *P* 18 sciet r || delectu r 19 procreatos esse *Meursius* 20 nactos r || indeptos esse *Wowerus*, indutos esse *Wopkens*, insitam habere *Lindner*; nec fortuna datam, sed natura insitam esse sapientiam *Dauisius* 21 philosophos *P* 22 exierunt *P*, sed i s. l. m. 2

claritatem, habitos esse plebeios, indoctos, seminudos: adeo diu-
 tes facultatibus suis inligatos magis aurum suspicere consuesse
 quam caelum, nostrates pauperes et commentos esse prudentiam
 et tradidisse ceteris disciplinam. unde apparet ingenium non dari
 5 facultatibus nec studio parari, sed cum ipsa mentis formatione
 generari. nihil itaque indignandum uel dolendum, si quicumque 6
 de diuinis quaerat, quae sentiat proferat, cum non disputantis
 auctoritas, sed disputationis ipsius ueritas requiratur. atque etiam,
 quo imperitior sermo, hoc inlustrior ratio est, quoniam non fuca-
 10 tur pompa facundiae et gratiae, sed, ut est, recti regula susti-
 netur.

Nec recuso, quod Caecilius adserere inter praecipua conisus est, 17
 hominem nosse se et circumspicere debere, quid sit, unde sit,
 quare sit: utrum elementis concretus an concinnatus atomis, an
 15 potius a Deo factus, formatus, animatus. quod ipsum explorare 2
 et eruere sine uniuersitatis inquisitione non possumus, cum ita
 cohaerentia, conexa, concatenata sint, ut nisi diuinitatis rationem
 diligenter excusseris, nescias humanitatis, nec possis pulchre ge-
 rere rem civilem, nisi cognoueris hanc communem omnium mundi
 20 ciuitatem, praecipue cum a feris beluis hoc differamus, quod illa
 prona in terramque uergentia nihil nata sunt prospicere nisi pa-
 bulum. nos, quibus uultus erectus, quibus suspectus in caelum
 datus est, sermo et ratio, per quae Deum adgnoscamus, sentimus,
 imitamur, ignorare nec fas nec licet ingerentem sese oculis et
 25 sensibus nostris caelestem claritatem: sacrilegii enim uel maximi 3
 instar est, humi quaerere quod in sublimi debeas inuenire. quo
 magis mihi uidentur qui hunc mundi totius ornatum non diuina
 ratione perfectum uolunt, sed frustis quibusdam temere cohae-
 rentibus conglobatum, mentem, sensum, oculos denique ipsos non
 30 habere. quid enim potest esse tam apertum, tam confessum tam- 4
 que perspicuum, cum oculos in caelum sustuleris et quae sunt

1 claritate P 1 m. || adeo Pr: at uero Vrsinus; at u. indicem uerbb.

2 suscipere r 6 quaecunque r 7 quaerat quae sentiat Lindner: quae
 om. Pr 9 fucatur r: fugatur P 12 connixus r 14 aelementis P
 || athomis Pr 17 connexa r 20 belluis r 21 sunt Heumann:
 sint Pr 22 Nobis Heumann 23 datus et sermo Wopkens, an datus
 est et sermo? || deum P: dominum r 24 fas est Heumann; at cf.
 c. 30, 6 25 maximi r: maxime P

- infra circaque lustraueris, quam esse aliquod numen praestantis-
 5 simae mentis, quo omnis natura inspiretur, moueatur, alatur,
 gubernetur? caelum ipsum uide, quam late tenditur, quam ra-
 pide uoluitur, uel quod in noctem astris distinguitur, uel quod in
 diem sole lustratur: iam scies, quam sit in eo summi moderato-
 ris mira et diuina libratio. uide et annum, ut solis ambitus fa-
 6 ciat, et mensem uide, ut luna auctu, senio, labore circumagat.
 quid tenebrarum et luminis dicam recursantes uices, ut sit nobis
 operis et quietis alterna reparatio? relinquenda uero astrologis
 prolixior de sideribus oratio, uel quod regant cursum nauigandi,
 10 uel quod arandi metendique tempus indicant, quae singula non
 modo ut crearentur, fierent, disponderentur, summi opificis et per-
 fectae rationis eguerunt, uerum etiam sentiri, perspicui, intelli-
 7 gendi sine summa sollertia et ratione non possunt. quid, cum ordo tem-
 porum ac frugum stabili uarietate distinguitur, nonne auctorem
 suum parentemque testatur uer aequae cum suis floribus et aestas
 cum suis messibus et autumnus maturitas grata et hiberna oliuitas
 necessaria? qui ordo facile turbaretur, nisi maxima ratione consi-
 8 steret. iam prouidentiae quantae, ne hiemps sola glacie ureret
 aut sola aestas ardore torreret, autumnus et ueris inserere medium
 20 temperamentum, ut per uestigia sua anni reuertentis occulti et
 9 innoxii transitus laberentur. mari intende, lege litoris stringitur:
 quicquid arborum est uide, quam e terrae uisceribus animatur:
 aspice oceanum, refluit reciprocis aestibus: uide fontes, manant
 uenis perennibus: fluuios intueri, eunt semper exercitis lapsibus.
 25 10 quid loquar apte disposita recta montium, collium flexa, porrecta
 camporum? quidue animantium loquar aduersus sese tutelam
 multiformem? alias armatas cornibus, alias dentibus saeptas et
 fundatas ungulis et spicatas aculeis aut pedum celeritate liberas
 11 aut elatione pinnarum? ipsa praecipue formae nostrae pulchri-
 30

9 astrologis *P* corr. *m.* 1 ex astrologis 10 uel quae — uel quae *r*
 11 indicant *P. Daniel*: inducant *Pr*; cf. *Davis*. 13 perspicis *P*, sed s
 erasa 15 ac *P*: hac *r* 16 testatur? Ver uulgo; rectius uerba distin-
 xit *Heumann* 20 interserere *Heumann* 22 lauerentur *P* 23 quam
 deleuit *Heum.* || animantur *Vsener* 26 arrecta *Meursius*, erecta *Peri-*
zonius, ardua *Wopkens* 28 septas *Pr* || et munitas *Dalecampius* (aut
 fund. ungulis aut spicatas a. *Dauisius*) 30 praecipuae *r*

tudo Deum fatetur artificem: status rigidus, uultus erectus, oculi in summo uelut in specula constituti et omnes ceteri sensus uelut in arce compositi.

Longum est ire per singula. nihil in homine membrorum est, 18
 5 quod non et necessitatis causa sit et decoris, et quod magis mi-
 rum est, eadem figura omnibus, sed quaedam unicuique linea-
 menta deflexa: sic et similes uniuersi uidemur et inter se singuli
 dissimiles inuenimur. quid nascendi ratio? quid cupido gene- 2
 randi? nonne a Deo data est, et ut ubera partu maturescente lac-
 10 tescant et ut tener fetus ubertate lactei roris adolescat? nec uni- 3
 uersitati solummodo Deus, sed et partibus consulit. Britannia sole
 deficitur, sed circumfluentis maris tepore recreatur: Aegypti sic-
 citatem temperat Nilus amnis, Euphrates Mesopotamiam pro im-
 bribus pensat, Indus flumen et serere Orientem dicitur et rigare.
 15 quod si ingressus aliquam domum omnia exculta, disposita, or- 4
 nata uidisses, utique praeesse ei crederes dominum et illis bonis
 rebus multo esse meliorem. ita in hac mundi domo cum caelum
 terramque**perspicias prouidentiam, ordinem, legem, crede
 esse uniuersitatis dominum parentemque ipsis sideribus et totius
 20 mundi partibus pulchriorem: ni forte, quoniam de prouidentia 5
 nulla dubitatio est, inquirendum putas, utrum unius imperio an
 arbitrio plurimorum caeleste regnum gubernetur; quod ipsum
 non est multi laboris aperire cogitanti imperia terrena, quibus

12—14 secundum Cic. de deor. nat. II, §. 130

2 sensus *r*: sensib; *P* || uelud *P* 3 dispositi *Heumann* 6 linea-
 menta *Pr*: lineamenta *edd. posteriores* 9 data sunt *Davisius* 10 foec-
 tus *r* 11 consuluit *Heumann* || bryttania *P* 13 amnis *del. Wowerus* ||
 colet eufrates *P*; colet nos auctore *Bursiano deleuimus*; uulgo locus ex
 sententia *Davisii* sic interpungebatur: colit Euphrates Mesopotamiam,
 pro imbribus pensat Indus flumen et serere etc. *Glossema iam Heraldus odo-*
rauerat, sed perperam uerba pro imbribus pensat exulare iusserat 17 cum
 perspicias prouidentiam *Lindner deletis uerbis* caelum terramque; cum
 c. t. perspicies prouidentiam ordinem legem uides, crede *Heumann*; nos
Vahlenio auctore lacunae signum posuimus, cum potius participium ut
perlustrans intercidiisse uideatur 19 sideribus *P*¹ 20 nisi forte *Heu-*
mann 22 plurium *Gulielmus Meyer, sodalis philologici seminarii Mona-*
censis 23 malim terrena, a quibus; cf. *Cypr. de uan. idol.* 5: ad diuinum
 imperium etiam de terris mutuemur exemplum

6 exempla utique de caelo. quando umquam regni societas aut cum fide coepit aut sine cruore desiit? omitto Persas de equorum hinnitus augurantes principatum, et Thebanorum par, mortuam fabulam, transeo. ob pastorum et casae regnum de geminis memoria notissima est. generi et soceri bella toto orbe diffusa sunt, et tam 5
7 magni imperii duos fortuna non cepit. uide cetera: rex unus apibus, dux unus in gregibus, in armentis rector unus. tu in caelo summam maiestatem diuidi credas et scindi ueri illius ac diuini imperii totam potestatem, cum palam sit parentem omnium Deum nec principium habere nec terminum, qui natiuitatem omnibus 10 praestet, sibi perpetuitatem, qui ante mundum fuerit sibi ipse pro mundo: qui uniuersa, quaecumque sunt, uerbo iubet, ratione dispensat, uirtute consummat. hic non uideri potest, uisu clarior est, nec comprehendi [potest], tactu purior est, nec aestimari, sensibus maior est, infinitus, inmensus et soli sibi tantus, 15 quantus est, notus: nobis uero ad intellectum pectus angustum est, et ideo sic eum digne aestimamus, dum inaeestimabilem 9 dicimus. eloquar quemadmodum sentio: magnitudinem Dei qui se putat nosse, minuit: qui non uult minuere, non nouit. nec nomen 10 Deo quaeras, Deus nomen est. illic uocabulis opus est, cum 20 per singulos propriis appellationum insignibus multitudo dirimenda est: Deo, qui solus est, Dei uocabulum totum est. quem si patrem dixero, carnalem opineris, si regem, terrenum

2 desiit *Vrsinus* (ex *Cypriano* l. c. 5, 2): discessit *Pr* 3 thebanorum permortuam *Pr*, em. *Meursius* et *Rigaltius* ex *Cypriano* l. c.: sic Thebanorum germanitas rupta 6 fortuna duos *Heumann* probabiliter; cf. *Lucan.* I, 109 et *Flor.* II, 13 (IV, 2) §. 14: sic de principatu laborabant, tamquam duos tanti imperii fortuna non caperet || coepit *r* || rex unus est apibus *Cypr.* l. c. 8 s. maiestatem *Vahlen*: s. potestatem *Pr*, summam (om. potestatem) diuidi *Dausius*; cf. *Cypr.* l. c. 8: neque enim illa sublimitas potest habere consortem, cum sola omnem teneat potestatem 11 prestat *P* 12 iubeat — dispenset — consummet *Dausius*

14 compraeendi *r* || tactu purior est addiderunt *Canterus* (V. L. I, 7) et *Vrsinus* ex *Cypriano* 5, 5; huius coli loco potest, quo recte caret *Cyprianus*, perperam irrepsisse aut ex purior est deprauatum esse uidetur 16 uero *P* corr. e uerbo 20 dei *Vrsinus*; at u. *Cypr.* 5, 7, quamquam ibi quoque aliquot edd. genetium habent 22 'quia solus est dicit in simili loco *Lactantius* I D. I, 6, 5 cf. I, 11' *Vahlen* 23 terrenum opineris si regem carnalem susp. *Pr*; adiectiua terrenum et carnalem inuicem transposuit *Wopkens*

suspiceris, si dominum, intellegis utique mortalem. aufer addi-
tamenta nominum et perspicies eius claritatem. quid quod omnium 11
de isto habeo consensum? audio uulgus: cum ad caelum manus
tendunt, nihil aliud quam 'Deum' dicunt et 'Deus magnus est' et
5 'Deus uerus est' et 'si Deus dederit.' uulgi iste naturalis sermo
est an Christiani confitentis oratio? et qui Iouem principem uo-
lunt, falluntur in nomine, sed de una potestate consentiunt.

Audio poetas quoque unum patrem diuum atque hominum prae- 19
dicantes, et talem esse mortalium mentem qualem parens om-
nium diem induxerit. quid Mantuanus Maro? nonne apertius, pro- 2
ximius, uerius principio ait caelum ac terras et cetera
mundi membra spiritus intus alit et infusa mens agitat,
inde hominum pecudumque genus et quicquid aliud
animalium? idem alio loco mentem istam et spiritum deum no-
15 minat. haec enim uerba sunt:

deum namque ire per omnes

terrasque tractusque maris caelumque profundum,
unde homines et pecudes, unde imber et ignes.

quid aliud et a nobis Deus quam mens et ratio et spiritus praedica- 3
tur? recenseamus, si placet, disciplinam philosophorum: deprehen-
des eos, etsi sermonibus uariis, ipsis tamen rebus in hanc unam
coire et conspirare sententiam. omitto illos rudes et ueteres, qui de 4
suis dictis sapientes esse meruerunt. sit Thales Milesius omnium
primus, qui primus omnium de caelestibus disputauit. is autem Mi-

11 secundum Aen. VI, 724 sqq. 16 Georg. III, 221 sq. 18 Aen.
I, 743. 20 sqq. ex Cic. de deor. nat. I, c. 10 sqq.

3 de histo *P ante rasuram* || audi *Vonck*, at cf. *Cypr. de id. uan. 9*:
dici frequenter audimus: o deus! et deus uidet etc. 5 dñs uerus *P corr. in*
dñs uerus (*pro dñs uerus*) 8 audi *Vrsinus* 10 diem induxerit *Dauisius*:
diem duxerit *P*, deus induxerit *r* 11 uerius? Principio *edd.* || ac *P*:
et *r* 13 quicquid alitur anim. *Vonck Spec. 140* 15 uerba *Vrsinus* (*sed*
hic sine causa eius uerba): uera *Pr* 18 unde hominum genus et pecudes
Vergilius Aen. 1, 743; in *Georg. 4, 223 sic pergit*: hinc pecudes, armenta,
uiros, genus omne ferarum etc. 19 aliud et *P*: aliud *r* || a] ad *P ante*
rasuram 20 disciplinas *Heumann* 21 uarios *malim* 23 Si Tha-
les *r* 24 primus omnium *obelo notauit censor in Z. f. Philos. u. kath.*
Theol. 18, 170 || disputabit *P¹* || is autem *Vahlen*: isdem *P*, idem *r*; is
rerum *Elmenhorst deletis uerbis milesius thales*

lesius Thales rerum initium aquam dixit, deum autem eam mentem
 quae ex aqua cuncta formauerit: [eo altior et sublimior aquae et
 spiritus ratio, quam ut ab homine potuerit inueniri, a deo tradi-
 tum]: uides philosophi principalis nobiscum penitus opinionem
 5 consonare. Anaximenes deinceps et post Apolloniates Diogenes aëra
 deum statuunt infinitum et immensum: horum quoque similis de
 6 diuinitate consensus est. Anaxagorae uero descriptio et motus in-
 finitae mentis deus dicitur, et Pythagorae deus est animus per uni-
 uersam rerum naturam commeans et intentus, ex quo etiam ani-
 7 malium omnium uita capiatur. Xenophanen notum est omne infi-
 nitum cum mente deum tradere, et Antisthenen populares deos
 multos, sed naturalem unum praecipuum, Speusippum uim [natu-
 8 ralem] animale, qua omnia regantur, Deum nosse. quid? Demo-
 critus, quamuis atomorum primus inuentor, nonne plerumque
 naturam quae imagines fundat et intellegentiam deum loquitur? 15
 Straton quoque et ipse naturam? etiam Epicurus ille, qui deos aut
 9 otiosos fingit aut nullos, naturam tamen superponit. Aristoteles
 uariet et adsignat tamen unam potestatem: nam interim mentem,
 mundum interim deum dicit, interim mundo deum praeficit. Hera-
 clides Ponticus quoque deo diuinam mentem quamuis uarie ad- 20

2 eo *P* distincte: et *r*, est *Vahlen*, eho *Rigaltius*, en *Holden*; nos colon
 cum *J. Fr. Gronouio* (*Obs. eccl. c. 7 p. 80*) ut *glossema inclusimus* (*Cel-
 larius uerba eodem Gronouio praeunte sic transposuit: opinionem conso-
 nare, sed altior etc.*) 3 poterit *Pr* || traditum *P*, tradita *r*, traditur *Vahlen*;
 lectione codicis genuina *glossematis suspicio augetur* 4 philosophi *P*
 5 anaxamenes *P* 7 Anaxagorae rerum descriptio et modus inf. mentis
 opus dicitur *Bouhier in Clerici Bibl. sel. XVI, 222* || motus *Meursius et*
Rigaltius: metus *P*, modus *r* || mentis opus (uel m. esse) dicitur *Lindner*
 10 capiatur *r*: capitatur *P*, carpatur *Vahlen coll. Cic. de d. nat. I, § 27*;
cf. Lactant. D. I I, 5, 17 || xenophanen *P*, Xenophanem *r* 11 antisthenen
P, Antisthenem *r* 12 zeuxippus *P*, speusippus *r*, em. *Gelenius* || uim
 animale *Dauisius* (*ad Cic. de d. nat. I, § 32*): uim naturalem animale
Pr, uim naturamue anim. *Wopkens* 13 qua *Pr*: quo *P corr. m. 2* || deum
 esse *Vrsinus*; at *cf. Madu. ad Cic. de finn. II, § 8* || Quid Democritus?
uulgo; ut nos, *distinxit primus Arntzenius* 14 athomorum *P'r* 18 de-
 signat *Vahlen coll. p. 28, 6 et Cic. de d. nat. I, § 33* || uni (uel unam mundo)
Wopkens 19 praeficit] additum in *Pr*: Aristoteles (Aristoteles *r*) ponticus
 uariet alias mundo alias menti diuinae tribuens principatum, quae uerba ut
glossema Vrsinus expulit; rectius *C. Roeren in Minucianis* (*Coloniae 1859*)
 ea deletio emblemate Aristoteles ponticus post Theophrastus (*p. 27, 1*) trans-
 ponenda esse intellexit *coll. Cic. de d. nat. I § 35* 20 quoque de deo *Pr*

scribit. Theophrastus etiam uariat, alias mundo, alias menti di- 10
 uinae tribuens principatum. Zenon et Chrysippus et Cleanthes sunt
 et ipsi multiformes, sed ad unitatem prouidentiae omnes reuoluun-
 tur. Cleanthes enim mentem, modo animum, modo aethera, ple-
 5 rumque rationem deum disseruit. Zenon, eiusdem magister, na-
 turalem legem atque diuinam et aethera interim interdumque ra-
 tionem uult omnium esse principium; idem interpretando Iuno-
 nem aëra, Iouem caelum, Neptunum mare, ignem esse Vulca-
 num et ceteros similiter uulgi deos elementa esse monstrando pu-
 10 blicum arguit grauiter et reuincit errorem. eadem fere Chrysip- 11
 pus: uim diuinam, rationalem naturam et mundum interim et
 fatalem necessitatem deum credit Zenonemque interpretatione
 physiologica in Hesiodi, Homeri Orpheique carminibus imita-
 tur. Babylonio etiam Diogeni disciplina est exponendi et disse- 12
 15 rendi, Iouis partum et ortum Mineruae et hoc genus cetera rerum
 uocabula esse, non deorum. nam Socraticus Xenophon formam dei 13
 ueri negat uideri posse et ideo quaeri non oportere, Ariston Stoicus
 comprehendere omnino non posse: uterque maiestatem Dei intelle-
 gendi desperatione senserunt. Platoni apertior de deo et rebus 14
 20 ipsis et nominibus oratio est et quae tota esset caelestis, nisi per-
 suasionis ciuilis nonnumquam admixtione sordesceret. Platoni ita-
 que in Timaeo deus est ipso suo nomine mundi parens, artifex
 animae, caelestium terrenorumque fabricator, quem et inuenire

1 Theophrastus etiam *Vahlen*: theophrastus et *P* || uariat — principa-
 tum] *hic om. P, cf. ad p. 26, 19* 2 *chrysippus Pr, item infra* 4 mentem
Pr: mundum *Dauisius*: ipse malim mundum modo (uel mentem modo), modo
 animum; *cf. Cic. l. c. § 37*: Cleanthes autem... tum ipsum mundum deum
 dicit esse, tum totius naturae menti atque animo tribuit hoc nomen, tum
 ultimum et altissimum... ardorem, qui aether nominetur, certissimum deum
 iudicat 5 disserit *Dauisius recte, ut uidetur; nam praesentia praeter*
 § 4 (de *Thaete*) et antecedunt et sequuntur 11 uim enim diuinam *Vonck*
L. L. p. 56 13 physiologica *Bursian*: physo. sogiae *P corr. in phylo-*
logiae, physiologiae r || *aesiodi homeri orfeique P* 14 disciplina eadem
 est exponenti et disserenti *malim* 15 cetera *Rigaltius*: ceterarum *Pr*
 16 nam *P*: fort. iam || *xenophon P* 17 *ariston stonicus P, Ariston stoicus r,*
Aristo Chius Gelenius; nos formam Ariston ex leui codicis corruptela
restituimus 18 comprehendendi *Pr* || *magistatem P* 20 et hominibus
Meursius, at u. Dauis. || fort. est, quae (sine et) 22 ipso suo *P corr.*
ex ipsuo; ipso Vrsinus

difficile prae nimia et incredibili potestate, et cum inueneris, in
15 publicum dicere impossibile praefatur. eadem fere sunt ista, quae
nostra sunt: nam et Deum nouimus et parentem omnium dicimus
et numquam publice nisi interrogati praedicamus.

20 Exposui opiniones omnium ferme philosophorum, quibus inlu-
strior gloria est, Deum unum multis licet designasse nominibus,
ut quiuis arbitretur, aut nunc Christianos philosophos esse aut phi-
2 losophos fuisse iam tunc Christianos. quod si prouidentia mundus
regitur et unius Dei nutu gubernatur, non nos debet antiquitas inpe-
ritorum fabellis suis delectata uel capta ad errorem mutui rapere 10
consensus, cum philosophorum suorum sententiis refellatur, quibus
3 et rationis et uetustatis adsistit auctoritas. maioribus enim nostris
tam facilis in mendaciis fides fuit, ut temere crediderint etiam talia
monstruosa miracula: Scyllam multiplicem, Chimaeram multi-
formem et Hydram felicibus uulneribus renascentem et Centauros 15
equos suis hominibus inplexos, et quicquid famae licet fingere,
4 illis erat libenter audire. quid illas aniles fabulas, de hominibus
aues et feras, † homines et de hominibus arbores atque flores?
quae si essent facta, fierent: quia fieri non possunt, ideo nec facta
5 sunt. similiter † ac uero erga deos quoque maiores nostri inprouidi, 20
creduli rudi simplicitate crediderunt: dum reges suos colunt reli-

1 inueneris *r*: inueniris *P*, corr. *m*. 2 in inuenires 2 profatur *Meur-*
sius || fere sunt (st) ista scripsi: fere et ista *Pr*, fere ista quae et nostra
sunt *Vrsinus* 5 opiones o. f. philosophorum *P* 6 deum — nomini-
bus delendum censebat *Heumann* 7 philosophos (bis) *P*, item *u*. 11
10 delectata uel obelo notauit *Dauisius*, delect. et *Heum.*, potuit etiam
uel capta ex glossemate addi (delectata uelut captos *Vonck* *L. L.* 56)
13 talia *Vonck* (*Spec.* 141): alia *Pr* 14 monstruosa miracula *r*: mon-
struosa mira miracula *P*; cf. simile uitium 36, 5 || chimera *Pr* 16 equos
[suis] hominibus *Wowerus*, idem equos semihominibus coniciens ||
licet *P*: libet *Heumann* 17 libentibus *Heumann* || illae a. fabulae
Heum. coll. p. 32, 5 18 homines *Pr*, omnes *Scheffer*, homines deleuit
Lindner, de feris homines *Dauisius*, nomen *Vonck* *L. L.* p. 56; contra
Anonymus in *Misc. Observv.* I uerba homines et de hominibus obelo no-
tauit; nobis in mentem uenit: de hominibus aues et feras, immo et de ho-
minibus arbores atque flores? 19 quia *P*: quae *r* || non *P s. l.* sed a *pr.*
manu 20 similiter ac uero *Pr* corrupte; similiter uero *Vrsinus*, simili
errore *Heumann*, similiter adeo *Vahlen* || improuide creduli *Heumann*
coll. c. 14, 6 incaute creduli 21 credulis *P* ante rasuram

giose, dum defunctos eos desiderant in imaginibus uidere, dum gestiunt eorum memorias in statuis detinere, sacra facta sunt quae fuerant adsumpta solacia. denique et antequam commercii 6 orbis pateret et antequam gentes ritus suos moresque miscerent, unaquaeque natio conditorem suum aut ducem inclytum aut reginam pudicam sexu suo fortiolem aut alicuius muneris uel artis repertorem uenerabatur ut ciuem bonae memoriae: sic et defunctis praemium et futuris dabatur exemplum.

Lege historicorum scripta uel scripta sapientium: eadem me- 21
cum recognoscas. ob merita uirtutis aut muneris deos habitos Euhemerus exsequitur, et eorum natales, patrias, sepulcra dinumerat et per provincias monstrat, Dictaei Iouis et Apollinis Delphici et Phariae Isidis et Cereris Eleusinae. Prodicus adsumptos in deos loquitur, qui errando inuentis nouis frugibus utilitati 2 hominum profuerunt. in eandem sententiam et Persaeus philosophatur et adnectit inuentas fruges et frugum ipsarum repertores isdem nominibus, ut comicus sermo est, Venerem sine Libero et Cerere frigero. Alexander ille Magnus insigni uolumine ad matrem 3 suam scripsit, metu suae potestatis proditum sibi de diis hominibus a sacerdote secretum: illic Vulcanum facit omnium principem, et postea Iouis gentem. Saturnum enim principem huius ge- 4

2 memoriam *Heumann* || in statuis *P*: instantius *r* 3 solatia *r* 6 se-
xune suo *Heumann* 7 uenerabatur aut ciuem *Vsener* 9 historicorum
P. Daniel et Vrsinus (cf. *Lact. D. I. V, 4, 6*): stoicorum *Pr* || scripta sa-
pientium *deleuit Cellarius seruata lectione* Stoicorum 11 Euhemerus
Gelenius: erueret *P*, eruerent *r* || exequitur *r* || naturales *r* 12 dicta
eiionis *P* (ei corr. in et) || delphici et phariae *r*: delfices fariae (corr. m. 2
delfi et pariae) *P* 13 Prodicus *Rigaltius* (coll. *Cic. de d. nat. 1, 42, 118*):
prodigum *P*, prodigiis *r* 14 arando *Vsenerus probabiliter* || frugi-
bus *spurium esse censebat Vrsinus coll. Cic. l. l., praesertim cum sequa-*
tur (Persaeus) adnectit inuentas fruges; ceterum *Ciceronis locum a Mi-*
nucio perperam intellectum esse apparet; nam Prodicus non inuen-
tores rerum quarundam, sed ipsa quae hominum uitae prodesse deorum
in numero habita esse dixit; cf. Sext. Empir. adu. Phys. c. 2: Προδίκος
ὁ Κεῖος ἡλίον φησι καὶ σελήνην καὶ ποταμούς καὶ κρήνας, καὶ καθόλου
πάντα τὰ ὠφελούντα τὸν βίον ἡμῶν οἱ παλαιοὶ θεοὺς ἐνόμισαν 15 pro-
fuerunt *P*: profuere *edd.* || perseus *Pr*; cf. *Cic. de d. nat. 1, 15, 38* ||
filosofatur *P* 16 et. adnectit *P* (et corr. ex ec) 17 iisdem *r* 18 Mag-
nus *Wowerus*: magnus macedo *Pr*; cf. *Cypr. de idol. uan. 2, 2* || illic
Rigaltius: illi *P*, ille *r* 21 gentem] *sequitur in codice (item in edd.*

neris et examinis omnes scriptores uetustatis Graeci Romanique hominem pròdiderunt. scit hoc Nepos et Cassius in historia, et 5 Thallus ac Diodorus hoc loquuntur. is itaque Saturnus Creta profugus Italiam metu filii saeuientis accesserat, et Iani susceptus hospitio rudes illos homines et agrestes multa docuit ut Graeculus et politus, litteras imprimere, nummos signare, instrumenta con- 6 ficere. itaque latebram suam, quod tuto latuisset, uocari maluit Latium, et urbem Saturniam idem de suo nomine et Ianiculum 7 Ianus ad memoriam uterque posteritatis reliquerunt. homo igitur utique qui fugit, homo utique qui latuit, et pater hominis et 10 natus ex homine: Terrae enim uel Caeli filius, quod apud Italos esset ignotis parentibus proditus, ut in hodiernum inopinato uisus 8 caelo missos, ignobiles et ignotos terrae filios nominamus. eius filius Iuppiter Cretae excluso parente regnauit, illic obiit, illic filios habuit: adhuc antrum Iouis uisitur et sepulcrum eius ostendi- 15 tur, et ipsis sacris suis humanitatis arguitur.

9 Otiosum est ire per singulos et totam seriem generis istius explicare, cum in primis parentibus probata mortalitas in ceteros ipso ordine successionis influxerit, nisi forte post mortem deos fingitis, et perierante Proculo deus Romulus, et Iuba Mauris uo- 20 lentibus deus est, et diui ceteri reges, qui consecrantur non ad 10 fidem numinis, sed ad honorem emeritae potestatis. inuitis his denique hoc nomen adscribitur: optant in homine perseuerare, fieri se deos metuunt, etsi iam senes nolunt. ergo nec de mortuis dii, quoniam Deus mori non potest, nec de natis, quoniam 25 moritur omne quod nascitur: diuinum autem id est, quod nec 11 ortum habet nec occasum. cur enim, si nati sunt, non hodie quo-

omnibus) et despicias isidis ad hirundinem sistrum p. 31, 7 — cum sit ueritas obuia sed requirentibus p. 33, 21; *uerum ordinem primus indicauit Lindner*; cf. *excursum III in eius editione*

1 uetustae aetatis Vonck L. L. 56 2 scit P: scribit Pithoeus || et (ante Thallus) delendum uidetur 4 et iani P: etiam r 8 idem Vsener: dedit Pr, deinde Bursian, indito Dombart, dedit deleuit Gelenius 11 et terre enim et coeli r 14 craete P 15 illic adhuc Heumann 20 et P: ut Meursius || perierante Pr: peierante edd. posteriores; cf. Vsener in *Fleckeiseni Annal. philol.* 1865 p. 226 sq. || Iuba r: iuba P 22 inuitis denique Balduinus 23 optant homines p. Heumann 24 et etsi Heumann, etiam senes Vrsinus 25 potest Wowerus: posset P, possit r 27 hodie quoque scripsi: hodieque Pr; cf. *Cypr. l. c.* 2, 3

que nascuntur? nisi forte iam Iuppiter senuit et partus in Iunone defecit et Minerva canuit antequam peperit. an ideo cessauit ista generatio, quoniam nulla huiusmodi fabulis praeberetur adsensio? ceterum si dii creare possent, interire non possent, plures totis
 5 hominibus deos haberemus, ut iam eos nec caelum contineret nec aer caperet nec terra gestaret. unde manifestum est homines illos fuisse, quos et natos legimus et mortuos scimus. † et despicias Isidis ad hirundinem, sistrum, et ad sparsis membris inanem tui Serapidis siue Osiris tumulum.

10 Considera denique sacra ipsa et ipsa mysteria: inuenies exitus 22 tristes, fata et funera et luctus atque plactus miserorum deorum. Isis perditum filium cum Cynocephalo suo et caluis sacerdotibus luget, plangit, inquit, et Isiaki miseri caedunt pectora et dolorem infelicissimae matris imitantur: mox inuento
 15 paruulo gaudet Isis, exultant sacerdotes, Cynocephalus inuentor gloriatur, nec desinunt annis omnibus uel perdere quod inueniunt uel inuenire quod perdunt. nonne ridiculum est uel lugere quod colas uel colere quod lugeas? haec tamen Aegyptia quondam nunc et sacra Romana sunt. Ceres facibus accensis
 20 et serpente circumdata errore subreptam et corruptam Liberam anxia et sollicita uestigat: haec sunt Eleusinia. et quae Iouis sacra sunt? nutrix capella est et audio patri subtrahitur infans, ne uoretur, et Corybantum cymbalis, ne pater audiat uagitus, tinnitus eliditur. Cybelae Dindyma pudet dicere, quae ad- 4

4 creari *Gelenius* || possint *Pr*, em. *Gelenius* 6 aer r: aera *P*
 7 et despicias *P*, et dispicias *r*; uerba partim corrupta ex alio loco huc inuecta esse primus intellexit *Vahlen*, qui ea post uerba haec tamen Aegyptia quondam nunc et Romana sacra sunt (*uersu* 19) transponenda et sic corrigenda censet: et desipias Isidis ad hirundinem etc. h. e. et licet tibi iam desipere (cf. 24, 5 in ista desipere) ad Isidis hirundinem, sistrum, siue ad ea quae ad Isidis cultum pertinent 8 ad sparsis *Oehler*: adsparsis *P*, aspersis *r*, dispersis *Meursius* 9 Osiridis *r* 10 sacra ipsa et mysteria *Baldwinus* 12 cynecephalo *P*, item paulo post || et aliis sac. *r* 13 anquirit *matim* 20 circumlata *r* 21 at quae *Vrsinus* 24 tinnitus *Gelenius*: initus *Pr* || editur *Wowerus* || cybele *Pr*; de Cybele Dindymena *Gelenius*, Cybelen Dyndimenam *Meursius*; de adiectiuo Dindyma (sc. sacra) confert *Roeren Columellam de cultu hort. u. 220 et Ausonii ep. 25 ad Paul. 16*; adde glossam in cod. *Bernensi 224 fol. 209^a* Dindima: misteria

- ulterum suum infeliciter placitum, quoniam ipsa et deformis et uetula, ut multorum deorum mater, ad stuprum illicere non poterat, exsecuit, ut deum scilicet faceret eunuchum. propter hanc fabulam Galli eam et semiuiri sui corporis supplicio colunt. haec 5 iam non sunt sacra, tormenta sunt. quid? formae ipsae et habitus nonne arguunt ludibria et dedecora deorum uestrorum? Vulcanus claudus deus et debilis, Apollo tot aetatibus leuis, Aesculapius bene barbatus, etsi semper adulescentis Apollinis filius, Neptunus glaucis oculis, Minerua caesiis, bubulis Iuno, pedibus Mercurius alatis, Pan ungulatis, Saturnus compeditis. Ianus uero 10 frontes duas gestat, quasi et auersus incedat: Diana interim est alte succincta uenatrix et Ephesia mammis multis et uberibus exstructa et Triuia trinis capitibus et multis manibus horrida. quid ipse Iuppiter uester? modo inerbis statuitur, modo barbatus locatur; et cum Hammon dicitur, habet cornua, et cum Capitolinus, 15 tunc gerit fulmina, et cum Latiaris, cruore perfunditur, et cum Feretrius, † non auditur. et ne longius multos Ioues obeam, tot sunt Iouis monstra quot nomina. Erigone suspensa de laqueo est, ut uirgo inter astra ignita sit, Castores alternis moriuntur ut uiuant, Aesculapius ut in deum surgat fulminatur, Hercules ut ho- 20 minem exuat, Oetaeis ignibus concrematur.
- 23 Has fabulas et errores et ab inperitis parentibus discimus, et quod est grauius, ipsi studiis et disciplinis elaboramus, carminibus praecipue poetarum, qui plurimum quantum ueritati ipsi 2 sua auctoritate nocuerunt. et Plato ideo praeclare Homerum illum 25

1 suum *P*: sumi *r* || ipsa et *Heumann*: et ipsa *Pr* 2 ut] et *Gele-*
nus 3 faceret et eunuchum *P*, sed et *erasum* 4 Galli eam semiuiri *A. I.*
Cramerus ad Iuuenalis Schol. p. 49 6 et decora *Pr*, em. *Gelenius* 7 deus
Wowerus obelo notauit || laeuis *Gelenius* 11 et *P*: ut *r* 12 uberibus
Vrsinus: ueribus *P*, ueribus *r*, tuberibus *Scaliger* 13 tribia *P* || multis
 canibus *Meursius* 14 noster *r* || inbarbis *P corr. ex inbaruis*, imberbis *r*
 || locatur *del. Heumann* 16 tunc] manu *Withof in Encaeniis critt.*
 (1741) p. 213 17 non auditur *Pr*, non aditur *Wowerus*, opimis induitur
J. Fr. Gronouius, pompa aditur *Perizonius et Heumann (sed hic cum*
pompa), non audit *Dauisius*; cf. *Prelleri mythol. Ro.* p. 220 18 quod *P*
 19 ignita *r*: ignata *P* 21 aeteis *r*, henneis *P*; cf. *Cypr. l. c. 1, 3*
 22 didicimus *r* 23 ipsi studiis *Meursius*: ipsis studiis *Pr* 24 qui per-
 mirum quantum *r* || ipsa sua *Heraldus* 25 suauitate *Lindner* || no-
 cuerunt *P*: nocuere *edd.*

inclytum laudatum et coronatum de ciuitate, quam in sermone instituebat, eiecit. hic enim praecipuus bello Troico deos uestros, 3 etsi ludos facit, tamen in hominum rebus et actibus miscuit, hic eorum paria composuit, sauciauit Venerem, Martem uinxit, uulnerauit, fugauit. Iouem narrat Briareo liberatum, ne a diis ce- 4 teris ligaretur, et Sarpedonem filium, quoniam morti non poterat eripere, cruentis imbribus fleuisse, et loro Veneris inlectum flammantius, quam in adulteras soleat, cum Iunone uxore concumbere. alibi Hercules stercora egerit et Apollo Admeto pecus pa- 5 scit. Laomedonti uero muros Neptunus instituit, nec mercedem operis infelix structor accipit. illic *Vulcanus* Iouis fulmen cum 6 Aeneae armis in incude fabricatur, cum caelum et fulmina et fulgura longe ante fuerint, quam Iuppiter in Creta nasceretur, et flammam ueri fulminis nec Cyclops potuerit imitari nec ipse Iup- 15 piter non uereri. quid loquar Martis et Veneris adulterium de- 7 prehensum et in Ganymeden Iouis stuprum caelo consecratum? quae omnia in hoc prodita, ut utiis hominum quaedam auctoritas pararetur. his atque huiusmodi figmentis et mendaciis dulcio- 8 ribus corrumpuntur ingenia puerorum et isdem fabulis inhaerentibus adusque summae aetatis robur adulescunt et in isdem opinio- 20 nibus miseri consenescent, cum sit ueritas obuia, sed requirentibus.

Quis ergo dubitat hominum imagines consecratas uulgus orare 9 et publice colere, dum opinio et mens imperitorum artis concinnitate decipitur, auri fulgore praestringitur, argenti nitore 10 et candore eboris hebetatur? quodsi in animum quis inducat, 11 tormentis quibus et quibus machinis simulacrum omne formetur, erubescet timere se materiem ab artifice, ut deum faceret, inlustram. deus enim ligneus, rogi fortasse uel infelicis stipitis portio,

1 lautum *Andr. Schottus*; at cf. *Heum. VII, 457* et de uoc. coronatum *Plat. de Rep. III, p. 398 A* || quam sermone *Vrsinus* 3 tamen hominum rebus *Vsener* 4 Martem r: matrem P 5 a Briareo *Vrsinus*; at cf. p. 26, 7; 34, 2; 36, 7 7 fleuisse *Gelenius*: fleuit Pr || loro *Heraldus*: thoro Pr, cesto *Gelenius* 9 Admeti *Cypr. l. c. 1, 3* 10 instruit *Heusinger coll. Nep. Them. 6, 4* 11 accepit Pr, em. *Gelenius* || *Vulcanus* suppleuit *Vrsinus* 14 cyclops P 16 ganimeden P, ganimedem r 17 ut uitiis P; ut iudiciis *Rigaltius* 18 hiis P || dulcibus *Heumann* 19 hisdem r 20 adusque P: aliisque r || iisdem r 22 hominum scripti: horum Pr 27 erubescet P || temere se materies.. illudum (corr. in praef. illudum) r || materiē P (8 in ras.), materiei *Vrsinus* 28 ligneus P

- 12 suspenditur, caeditur, dolatur, runcinatur. et deus aereus uel argenteus de immundo uasculo, ut accepimus factum Aegyptio regi, conflatur, tunditur malleis et in incudibus figuratur: et lapideus *deus* caeditur, scalpitur et ab impurato homine leuigatur, nec sentit suae natiuitatis iniuriam, ita ut nec postea de uestra ueneratione culturam: nisi forte nondum deus saxum est uel lignum
 13 uel argentum. quando igitur hic nascitur? ecce funditur, fabricatur, sculpitur: nondum deus est: ecce plumbatur, construitur, erigitur: nec adhuc deus est: ecce ornatur, consecratur, oratur: tunc postremo deus est, cum homo illum uoluit et dedicauit. 10
- 24 Quanto uerius de diis uestris animalia muta naturaliter iudicant! mures, hirundines, milui non sentire eos sciunt: rodunt, inculcant, insident, ac nisi abigatis, in ipso dei uestri ore nidificant: araneae uero faciem eius intexunt et de ipso capite sua fila
 2 suspendunt. uos tergetis, mundatis, eraditis et illos, quos facitis 15 protegitis, et timetis, dum unusquisque uestrum non cogitat prius se debere deum nosse quam colere, dum inconsulte gestiunt parentibus oboedire, dum fieri malunt alieni erroris accessio quam sibi credere, dum nihil ex his quae timent norunt. sic in auro et argento auaritia consecrata est, sic statuarum inanum consignata 20 forma, sic nata Romana superstitio: quorum ritus si percenseas, 3 ridenda quam multa, *quam multa* etiam miseranda sunt! nudi cruda hieme discurrunt, alii incedunt pilleati, scuta uetera circumferunt, pelles caedunt, mendicantes uicatim deos ducunt:

1 aereus *Gelenius*: ereus *P*, cereus *r*, aureus *Gataker* 2 ut accepimus *Vonk L. L. p. 56*: ut saepius *Pr*; iam *Gatakerus* ut legimus uel ut scimus *flagitauerat*; de re cf. *Herodot. 2, 1, 72* 3 in *addidit Meursius*; cf. *p. 33, 12. Arnob. I, 39*; in inc. (sine et) *Wowerus* 4 deus *addidit Vahlen* || sculpitur de *Muralto*, operarum ut uidetur errore || impurato *P*: imperito *r* 8 scalpitur *r* 10 illum *P*: ille *r* || uoluit *P*: uouit *Meursius*, coluit *Dauisius* 11 Quanto uerius *Vrsinus*: quanta uero *Pr*, quam uero *Dombart*; *Vrsini coniecturam ita probabat Heumannus, ut naturaliter delendum censeret* 12 milui (nam non s. eos sciunt) *Heumann* || rodunt *Wowerus*: norunt *Pr* 13 insultant (i. e. conspurcant) *Wowerus* 15 tergitis *r* || quos facitis et protegitis, timetis *Meursius* 18 malunt *P* 22 quam multa quam multa *Heumann*: quam multa *Pr*, quam multa, multa *Gelenius* 23 discurrunt alii, alii inc. *Heumann* || pilleati *P*: pileati *edd.* 24 pelues *Monachius* (ad *Polycarpi epist. II, 366*), peltas *Cuperus* || uicatim *Gelenius*: uicantes *Pr*

quaedam fana semel anno adire permittunt, quaedam in totum nefas uisere: est quo uiro non licet, nonnulla absque feminis sacra sunt, etiam seruo quibusdam caerimoniis interesse piacularare flagitium est: alia sacra coronat uniuira, alia multiuira, et magna religione conquiritur quae plura possit adulteria numerare. quid, qui sanguine suo libat et uulneribus suis supplicat, non profanus melius esset quam sic religiosus? aut cui testa sunt obscena demessa, quo modo deum non uiolat qui hoc modo placat, cum si eunuchos deus uellet, posset procreare, non facere? quis non intellegat male sanos et uanae et perditae mentis in ista desipere et ipsam errantium turbam mutua sibi patrocinia praestare? hic defensio communis furoris est furentium multitudo.

At tamen ista ipsa superstitio Romanis dedit, auxit, fundauit imperium, cum non tam uirtute quam religione et pietate polle-
rent. nimirum insignis et nobilis iustitia Romana ab ipsis imperii nascentis incunabulis auspicata est. nonne in ortu suo et scelere collecti et muniti immanitatis suae terrore creuerunt? nam asylo prima plebs congregata est: confluxerant perdit, facinerosi, incesti, sicarii, proditores, et ut ipse Romulus imperator et rector populum suum facinore praecelleret, parricidium fecit. haec prima sunt auspicia religiosae ciuitatis. mox alienas uirgines iam desponsatas, iam destinatas et nonnullas de matrimonio mulierculas sine more rapuit, uiolauit, inludit, et cum earum parentibus, id est cum soceris suis bellum miscuit, propinquum sanguinem fudit. quid inreligiosius, quid audacius, quid ipsa sceleris confidentia turpius? iam finitimos agro pellere, ciuitates proximas euertere cum templis et altaribus, captos cogere, damnis alienis et suis

2 quo uiro ire non licet *Dauisius*, at facile suppleas adire ex praecedentibus | licet *Gelenius*: licet et *Pr* 5 adulteria quam partus numerare *Vahlen coll. Lact. D. Inst. I, 17*: etiamne haec habet aliquid numinis, cuius plura numerantur adulteria quam partus? 7 nonne *Vahlen coll. p. 18, 1. 22, 5. 23, 8 etc.* | testa *Gelenius*: exta *Pr*; cf. *Plin. N. H. 35 § 165*: Samia testa Matris deum sacerdotes qui Galli uocantur uirilitem amputare etc. 8 non uiolat *Perizonius*: uiolat *Pr* 10 in ista] ita *Heumann* 12 Sic defensio *Wopkens* 13 At enim *Heumann*, at cf. 26, 7 at nonnumquam tamen || ausit *P* 15 inperii *P* 18 facinerosi *P*: facinorosi *edd.* 21 uirginis *P* || iam desponsatas obelo notauit *Vsener* 24 id est cum soceris *Wouero immerito glossema uidebatur* 26 turpius *Dombart*: tutius *Pr*, atrocius *Heumann*; possis etiam taetrius 27 rapta congerere *Heumann*

sceleribus adolescere cum Romulo regibus ceteris et posteris du-
 5 cibus disciplina communis est. ita quicquid Romani tenent, co-
 lunt, possident, audaciae praeda est: templa omnia de manubiis,
 id est de ruinis urbium, de spoliis deorum, de caedibus sacerdo-
 tum: hoc insultare et inludere est, uictis religionibus seruire, cap-
 6 tivas eas post uictorias adorare. nam adorare quae manu ceperis,
 sacriligium est consecrare, non numina. totiens ergo Romanis in-
 piatum est quotiens triumphatum, tot de diis spolia quot de gen-
 tibus sunt tropaea. igitur Romani non ideo tanti, quod religiosi,
 7 sed quod inpune sacrilegi. neque enim potuerunt in ipsis bellis
 deos adiutores habere, aduersus quos arma rapuerunt, sed quos
 prostrauerant, detriumphatos colere coeperunt. quid autem isti
 dii pro Romanis possunt, qui nihil pro suis aduersus eorum arma
 ualuerunt? Romanorum enim uernaculos deos nouimus: Romulus,
 8 Picus, Tiberinus et Consus et Pilumnus ac Volumnus dii. Cloa-
 cinam Tatius et inuenit et coluit, Pauorem Hostilius atque Pallo-
 rem, mox a nescio quo Febris dedicata: haec alumna urbis istius
 superstitio, morbi et malae uoletudines. sane et Acca Larentia
 et Flora, meretrices propudiosae, inter morbos Romanorum et
 9 deos computandae. isti scilicet aduersus ceteros, qui in gentibus
 colebantur, Romanorum imperium protulerunt: neque enim eos
 aduersum suos homines uel Mars Thracius uel Iuppiter Creticus
 uel Iuno nunc Argiua, nunc Samia, nunc Poena, uel Diana Tau-
 rica uel Mater Idaea uel Aegyptia illa non numina, sed portenta
 10 uuerunt. nisi forte apud istos maior castitas uirginum aut religio 25

1 posteris *Dauisius*: postremis *Pr*, postumis *Wowerus*, post reges
Wopkens et *Vonck L. L. 57* 5 seruire et capt. *Wowerus* 7 a Romanis
Krsinus 8 quod de *P* || gentibus sunt (st) *nos*: gentibus et *Pr*, et *del.*
Heum. 9 tropea *P*¹, trophea *P*²*r* 11 fort. rapuerant || sed quos *nos*:
 et quos *P* *pr. m. corr. ex* et quod 12 prostrauerant *Dombart* et *ensor in*
Z. f. Philos. u. kath. Theol. (18, 171): postulauerant *Pr* 15 teuerinus *P*,
Tyberinus r || Volumnus *Rigaltius*: polumnus *P*, Picumnus *r*; *Cyprianus*
 2, 5 neutrum nomen habet, sed solum Pilumni 17 haec almae urbis
Heumann 18 laurentia *Pr*, em. *Vrsinus*; cf. *Liuii I, 4* 19 inter
 probra Rom. *Heumann* 23 uel Diana *Gelenius*: nunc diana *Pr*; cf.
Cypr. 2, 9: Mars Thracius et Iuppiter Creticus et Iuno uel Argiua uel
 Samia uel Poena et Diana Taurica etc. || tauriga *P* 24 deum mater
 Idaea *Cyprianus* || idea *P* || sed et portenta *P*, sed et *erasum* 25 casti-
 tatis *r*

sanctior sacerdotum, cum paene in pluribus uirginibus, set quae
 inconsultius se uiris miscuissent, Vesta sane nesciente, sit ince-
 stum uindicatum, in residuis impunitatem fecerit non castitas tu-
 tior, sed impudicitia felicior. ubi autem magis a sacerdotibus 11
 5 quam inter aras et delubra conducuntur stupra, tractantur leno-
 cinia, adulteria meditantur? frequentius denique in aedituorum
 cellulis quam in ipsis lupanaribus flagrans libido defungitur. et 12
 tamen ante eos Deo dispensante diu regna tenuerunt Assyrii,
 Medi, Persae, Graeci etiam et Aegyptii, cum Pontifices et
 10 Aruales et Salios et Vestales et Augures non haberent nec pullos
 cauea reclusos, quorum cibo uel fastidio res publica summa
 regeretur.

Iam enim uenio ad illa auspicia et auguria Romana, quae summo 26
 labore collecta testatus es et paenitenter omissa et obseruata
 15 feliciter. Clodius scilicet et Flaminius et Iunius ideo exercitus 2
 perdidit, quod pullorum solistimum tripudium exspectandum
 non putauerunt. quid Regulus? nonne auguria seruauit et captus 3
 est? Mancinus religionem tenuit, et sub iugum missus est et de-
 ditus. pullos edaces habuit et Paulus, apud Cannas tamen cum
 20 maiore populi Romani parte prostratus est. Gaius Caesar, ne ante 4
 brumam in Africam nauigia transmitteret, auguriis et auspiciis
 renitentibus, spreuit: eo facilius et nauigauit et uicit. quae uero 5
 et quanta de oraculis prosequar? post mortem Amphiarus uen-
 tura respondit, qui proditum iri se ob monile ab uxore nesciuit.

1 set quae *Vahlen*: et quae *Pr*, ut quae *Vrsinus* 2 Vesta sane nesciente
obelo notauit Heumann 4 magis quam a sacerdotibus *Heumann* 5 in-
 terras et *P pr. m.* || condicuntur *Vrsinus* 10 et (*ante Vest.*) *om. r*
 11 ciuo *P* || res summa *Vrsinus*, rei p. summa *Wouerus* 14 es *Gelenius*:
 est *Pr*; cf. *cap. 7* || penitenter *P*, poenitenter *r* 15 Claudius *Meursius*
 16 solistimum *Gelenius*: sollemnisimum *P*, solemnissimum *r* 17 ar-
 guria *P*, auspicia *Cyprianus l. c. 3, 6* 18 habuit Paulus et apud *Wopkens*
 ut *Cyprianus 3, 6*; habuit et Paulus apud Cannas, tamen *uulgo*; *uerbo-*
rum distinctionem correxit Meursius 19 pop. Ro. *P. Daniel*: reip. *Pr* ||
 Caius *r* 21 nauigio *Dauisius*, at u. *Cypr.* 22 retinentibus *Vrsinus*,
 at u. *Cypr. 3, 6* || spreuit *P* || felicius *Heumann*, at u. *Buenem. ad*
Lactant. D. I. 6, 24, 2 23 euentura *malim*, cf. *tamen Lact. de mortt.*
persec. 10 24 proditum iri se *P corr. ex* prodituis rise; proditus est
 ipse *r* || nesciuit ire sias *P*, nescius. Tiresias *r*

- 6 Tiresias caecus futura uidebat, qui praesentia non uidebat. de
 . Pyrro Ennius Apollinis Pythi responsa confinxit, cum iam Apollo
 uersus facere desisset: cuius tunc cautum illud et ambiguum de-
 fecit oraculum, cum et politiores homines et minus creduli esse
 coeperunt. et Demosthenes, quod sciret responsa simulata, *φι-
 λιστιζεν* Pythiam querebatur.
- 7 At nonnumquam tamen ueritatem uel auspicia uel oracula te-
 tigerunt. quamquam inter multa mendacia uideri possit indu-
 striam casus imitatus, adgrediar tamen fontem ipsum erroris et
 prauitatis, unde omnis caligo ista manauit, et altius eruere et ¹⁰
 aperire manifestius. spiritus sunt insinceri, uagi, a caelesti uigore
 8 terrenis labibus et cupiditatibus degrauati. isti igitur spiritus,
 posteaquam simplicitatem substantiae suae onusti et inmersi ui-
 tiis perdiderunt, ad solacium calamitatis suae non desinunt per-
 diti iam perdere et deprauati errorem prauitatis infundere et alie- ¹⁵
 9 nati a Deo inductis prauis religionibus a Deo segregare. eos spi-
 ritus daemonas esse poetae sciunt, philosophi disserunt, Socrates
 nouit, qui ad nutum et arbitrium adsidentis sibi daemonis uel de-
 10 clinabat negotia uel petebat. magi quoque non tantum sciunt
 daemonas, sed etiam quicquid miraculi ludunt, per daemonas fa- ²⁰
 ciunt: illis adspirantibus et infudentibus praestigias edunt, uel
 11 quae non sunt uideri, uel quae sunt non uideri. eorum magorum
 et eloquio et negotio primus Hostanes et uerum Deum merita
 maiestate prosequitur et angelos, id est ministros et nuntios Dei
 sed ueri, eius uenerationi nouit adsistere, ut et nutu ipso et uultu ²⁵
 domini terriți contremescant. idem etiam daemonas prodidit ter-
 12 renos, uagos, humanitatis inimicos. quid Plato, qui inuenire Deum

1 caecus *suspectum Davisio* 2 phyrro *P* || pyti *P*, Pythii *r* || con-
 finxit *P* 3 illuc *r* 5 philippi zaeno phytiam *P*, Philippizin pytiam *r*
 6 quaerebatur *P* 7 tetigerunt *P*: tetigere *edd.* 11 insingeri *P* || et
 uagi *Vrsinus*, ut habet *Cypr.* 3, 8 12 laubibus *P pr. m.* 15 perdit
 perdere *Vrsinus cum Cypriano* 19 appetebat *P. Daniel et Elmenhorst*,
 gerebat *Heumann* 20 miraculis *P. Daniel* 21 praest. edunt et effi-
 ciunt uel quae n. sunt uideri *Vahlen* 22 magnorum *P ante rasuram* (quo-
 rum tamen praecipuus Hostanes *Cypr.* 4, 1) 23 primus sosthenes *Pr, em.*
Gelenius 25 sed et ueri *P, sed et erasum* || eius *Vrsinus*: eiusq. *Pr*;
cf. Cypr. 4, 2: Hostanes et formam ueri Dei negat conspici posse et ange-
 los ueros sedi eius dicit adsistere 27 inueniri *P 1 m. corr. in inuenire*

negotium credidit, nonne et angelos sine negotio narrat et daemones? et in Symposio etiam suo naturam daemonum exprimere conitur? uult enim esse substantiam inter mortalem immortalemque, id est inter corpus et spiritum mediam, terreni ponderis et caelestis leuitatis admixtione concretam, ex qua monet etiam † nos procupidinem amoris, et dicit informari et inlabi pectoribus humanis et sensum mouere et adfectus fingere et ardorem cupiditatis infundere.

Isti igitur impuri spiritus, daemones, ut ostensum a magis, a 27
 10 philosophis et a Platone, sub statu is et imaginibus consecratis delitescunt et afflatu suo auctoritatem quasi praesentis numinis consequuntur, dum inspirant interim uates, dum fanis immorantur, dum nonnumquam extorum fibras animant, auium uolatus gubernant, sortes regunt, oracula efficiunt, falsis pluribus inuoluntatibus nam et falluntur et fallunt, ut et nescientes sinceram ueritatem et quam sciunt, in perditionem sui non confitentes. sic a caelo deorsum grauunt et a Deo uero ad materias auocant, uitam turbant, somnos inquietant, inrepentes etiam corporibus occulte ut spiritus tenues morbos fingunt, terrent mentes, membra distorquent, ut ad cultum sui cogant, ut nidore altarium uel hostiis pecudum saginati, remissis quae constrinxerant, curasse uideantur.

1 angelos esse in negotio Vsener || aut daemones *Dauisius* 3 conitur *P*: conitur *edd.* 5 laeuitatis *P* || monet etiam nos procupidinem *P*, manare in nos procupidinem *r*, manet etiam in nos porro cupidus *Meursius*, monet etiam nasci pruriginem amoris *Dauisius*, monet etiam nos promere cupidinem *Vonck*, fort. monet etiam in nobis promi cupidinem; ex quo mouent (sc. daemones) etiam nos per cupidinem amoris censor in *Z. f. Phil. u. kath. Theol.* 18, 173 6 illabi *Gelenius*: labi *Pr* 9 daemones spurium esse existimabat *Vrsinus* (cf. *Cypr.* 4, 3: hi ergo spiritus sub statu is atque imaginibus consecratis delitescunt), sed locus sic intelligendus esse uidetur: isti spiritus, qui, ut ostensum est a magis, daemones sunt || ostensum magis *Pr*, em. *Gelenius* 10 a philosophis inclusit *Heumann* || consecrati *Pr*, em. *Balduinus ex Cypriano* 11 delitescunt *P* 12 inspirant i. uates *Dombart*: inspirantur i. uatibus *Pr*, inspirant i. uatibus *Heumann*; cf. *Cypr.* l. c. hi afflatu suo uatum pectora inspirant || sanis *Gelenius* 15 ut in *P* s. l. sed 1 m. 17 ad materiam *Ouzelius* 18 somnos *Vrsinus* (ex *Cypr.* 4, 4): omnes *Pr* || occultae *P* 19 ut sunt spiritus *Vonck* *L. L.* 58 20 alterium uel hostis *P* pr. m. 21 remissis *P*¹ (ut *Cypr.* habet): remissius *P* corr. 2 m. et r

3 tur. hinc sunt et furentes, quos in publicum uidetis excurrere,
 uates et ipsi absque templo, sic insaniunt, sic bacchantur, sic ro-
 tantur: par et in illis instigatio daemonis, sed argumentum dispar
 4 furoris. de ipsis etiam illa, quae paulo ante tibi dicta sunt, ut
 Iuppiter ludos repeteret ex somnio, ut cum equis Castores uide- 5
 5 rentur, ut cingulum matronae nauicula sequeretur. haec omnia
 sciunt pleraque pars uestrum ipsos daemonas de semetipsis confi-
 teri, quotiens a nobis tormentis uerborum et orationis incendiis
 6 de corporibus exiguntur. ipse Saturnus et Serapis et Iuppiter et
 quicquid daemonum colitis, uicti dolore quod sunt eloquuntur, 10
 nec utique in turpitudinem sui, nonnullis praesertim uestrum ad-
 7 sistentibus, mentiuntur. ipsis testibus, esse eos daemonas, cre-
 dite fassis: adiurati enim per Deum uerum et solum inuiti miseris
 corporibus inhorrescunt et uel exiliunt statim uel euanescent gra-
 datim, prout fides patientis adiuuat aut gratia curantis adspirat. 15
 sic Christianos de proximo fugitant, quos longe in coetibus per
 8 uos lacescebant. ideo inserti mentibus imperitorum odium nostri
 serunt occulte per timorem: naturale est enim et odisse quem ti-
 meas, et quem metueris infestare, si possis. sic occupant animos
 et obstruunt pectora, ut ante nos incipiant homines odisse quam 20
 nosse, ne cognitos aut imitari possint aut damnare non possint.
 28 Quam autem inicium sit, de incognitis et inexploratis iudicare,
 2 quod facitis, nobis ipsis paenitentibus credite. et nos enim idem
 fecimus et eadem uobiscum quondam adhuc caeci et hebetes sen-
 tiebamus, quasi Christiani monstra colerent, infantes uorarent, 25

1 hinc sunt *Dauisius*: hi sunt *Pr*, de his sunt *Heumann* 2 uacchan-
 tur *P*¹ 7 pleraque pars *Dauisius*: plerique pars *P*, plerique *r* et *cod. Brux.*
 || ipso daemonas de semet ipsos *P pr. m. sed corr. m.* 2 8 orationis incen-
 tiuis *Vsener* 12 credite fassis *Anonymus in Miscell. Obseru. IV, 423*: cre-
 dite fassis *P pr. m. sed fassis erasum*, de se uerum confitentibus credite *P*
corr. et r; cf. *Cypr.* hi tamen adiurati per Deum... statim cedunt et faten-
 tur etc. 13 miseris *Gelenius*: miseri *Pr* (*Cypr.* obsessa corpora); cf. *Wopk.*
p. 43 16 quos longe a coetibus per uos lacescant *Vahlen coll. Lact. I. D. 4,*
c. 27 in. 18 timens *P littera n punctata*, times *r*; timeas iam habet apo-
 graphum *Parisini Bruxellense* 19 quem oderis *Freinshemius ad Curt.*
VIII, 10, 1. coll. Cic. de off. II, 7 || infestares si *P pr. m.* 22 quam a. ini-
 cium *P*: Quantum longe uitium *r* || de incognitis *Carrio Emend. 2, 18*: de
om. Pr, in incogn. *Meursius* 23 penitentibus *P*, poenit. *r* 24 fecimus
Wopkens: fuimus *Pr*; cf. *infra p. 41, 15* || haebet s̄ee es *P*, sed s̄ee expunctum

conuiuia incesta miscerent, nec intellegebamus ab his fabulas istas
semper uentilari et numquam uel inuestigari uel probari, nec
tanto tempore aliquem existere qui proderet, non tantum facti
ueniam, uerum etiam indicii gratiam consecuturum: malum
5 autem adeo non esse, ut Christianus reus nec erubesceret nec
timeret, et unum solummodo, quod non ante fuerit, paeniteret.
nos tamen cum sacrilegos aliquos et incestos, parricidas etiam 3
defendendos et tuendos suscipiebamus, hos nec audiendos in totum
putabamus, nonnumquam etiam miserantes eorum crudelius sae-
10 uiebamus, ut torqueremus confitentes ad negandum, uidelicet ne
perirent, exercentes in his peruersam quaestionem, non quae uerum
erueret, sed quae mendacium cogeret. et si qui infirmior malo 4
pressus et uictus Christianum se negasset, fauebamus ei, quasi
eierato nomine iam omnia facta sua illa negatione purgaret. ad- 5
15 gnoscitisne eadem nos sensisse et egisse, quae sentitis et geritis?
cum si ratio, non instigatio daemonis iudicaret, urgendi magis,
non ut diffiterentur se Christianos, sed ut de incestis stupris, de
inpiatis sacris, de infantibus immolatis faterentur. his enim et 6
huiusmodi fabulis idem daemones ad execrationis horrorem impe-
20 ritorum aures aduersus nos referserant. nec tamen mirum, quo-
niam fama, quae semper insparsis mendaciis alitur, ostensa ueri-
tate consumitur. sic est negotium daemonum; ab ipsis enim rumor 7
falsus et seritur et fouetur. inde est quod audire te dicis, caput
asini rem nobis esse diuinam. quis tam stultus, ut hoc colat?
25 quis stultior, ut hoc coli credat? nisi quod uos et totos asinos in
stabulis cum uestra uel sua Epona consecratis et eosdem asinos
cum Iside religiose decoratis, item boum capita et capita uer-

1 ab his *Pr*: anilis *Vsener*, ab his *del. Heumann* 2 uenditari *Heumann* 3 extitisse *malim* 4 iudicii *r* 5 reus esse nec *Vsener* 6 solummodo *P* || peneteret *P* 7 aliquos *delebat Heumann* 9 miserantes *Heumann* 10 ut urgeremus *r* 11 perient *P* 12 si quis *r* 13 praesus *P*, oppressus *Heumann* 14 Agnoscitisne *r* 15 gessisse *Anonymus Parisiensis* || et agitis *Heumann* 16 arguendi *r*; ipse cum *Cellario malim*: essent urgendi 20 referserant *Vahlen*: referserunt *Pr* || quoniam *Vahlen*: cum omnium *Pr*, cum hominum *Rigaltius* 22 sic est *Pr*, sit et *J. Fr. Gronouius Obseru. c. 7* 26 sua addidit *Rigaltius coll. Tertull. Apol. 16*: uos tamen non negabitis et iumenta omnia et totos cantherios cum sua Epona coli a uobis || Hippona *r* 27 decoratis *Rigaltius*: deuoratis *Pr*, deuotatis *Meursius*, adoratis *Heinsius Syll. epist. IV, 260* || uerbecum *P pr. m.*

- necum et immolatis et colitis, de capro etiam et homine mixtos
 8 deos et leonum et canum uultibus deos dedicatis. nonne et Apim
 bouem cum Aegyptiis adoratis et pascitis? nec eorum sacra dam-
 natis instituta serpentibus, crocodillis, beluis ceteris et auibus et
 piscibus, quorum aliquem deum si quis occiderit, etiam capite
 9 punitur. idem Aegyptii cum plerisque uobis non magis Isidem
 quam ceparum acrimonias metuunt, nec Serapidem magis quam
 10 strepitus per pudenda corporis expressos contremescunt. etiam ille,
 qui de adoratis sacerdotis uirilibus aduersum nos fabulatur, temp-
 tat in nos conferre quae sua sunt. ista enim inpudicitiae eorum
 forsitan sacra sint, apud quos sexus omnis membris omnibus pro-
 stat, apud quos tota inpudicitia uocatur urbanitas, qui scortorum
 licentiae inuident, qui medios uiros lambunt, libidinoso ore in-
 guinibus inhaerescunt, homines malae linguae etiam si tacerent,
 11 quos prius taedescit inpudicitiae suae quam pudescit. pro nefas!¹⁵
 id in se mali facinoris admittunt, quod nec aetas potest pati
 mollior nec cogi seruitus durior.
- 29 Haec et huiusmodi propudia nobis non licet nec audire, etiam
 pluribus turpe defendere est: ea enim de castis fingitis et pudicis,
 2 quae fieri non crederemus, nisi de uobis probaretis. nam quod re-³⁰
 ligioni nostrae hominem noxium et crucem eius adscribitis, longe
 de uicinia ueritatis erratis, qui putatis Deum credi aut meruisse
 3 noxium aut potuisse terrenum. ne ille miserabilis, cuius in ho-
 mine mortali spes omnis innititur; totum enim eius auxilium cum
 4 extincto homine finitur. Aegyptii sane hominem sibi quem colant³⁵
 eligunt: illum unum propitiant, illum de omnibus consulunt, illi
 uictimas caedunt. at ille, qui ceteris deus, sibi certe homo est,
 uelit nolit: nec enim conscientiam suam decipit, si fallit alienam.
 5 etiam principibus et regibus, non ut magnis et electis uiris, sicut

2 uultibus nos: uultus *Pr*, uulta *Gelenius*, cf. *Tertull. Apol.* 16 ||
 Apim r: apen *P*, fort. Apin, ut habet cod. *Riccard.* in *Plin. N. H.* 8, 46,
 § 184 4 crocodillis *edd.* || beluis ceteris *obelo notauit Vonck L. L.* 58
 6 uobis *Vrsinus*: uobiscum *Pr*, uostrum *Bursian* (*Lindnerus* cum pleris-
 que *obelo notauit*) 8 crepitus *Vrsinus*; at cf. *Petron. Sat.* 117: strepitu
 obsceno.. uiam implebat 10 inpudicitiae *P add. s. l. ci: deleuit Heu-*
mann; ipse malim inpudica 11 omnis *del. Heumann* || praestat r
 15 tedescit *P* || proh r 16 pessimi facinoris r || nec et aetas r 23 nec
P, nae *edd.* 27 at *Vahlen*: et *Pr* 28 conscentiam *P*

fas est, sed ut deis turpiter adulatio falsa blanditur, cum et praeclearo uiro honor uerius et optimo amor dulcius praebetur. sic eorum numen uocant, ad imagines supplicant, genium, id est daemonem eorum implorant, et est eis tutius per Iouis genium
 5 peierare quam regis. cruces etiam nec colimus nec optamus. uos 6 plane, qui ligneos deos consecratis, cruces ligneas ut deorum uestrorum partes forsitan adoratis. nam et signa ipsa et cantabra et 7 uexilla castrorum quid aliud quam inauratae cruces sunt et ornatae? tropaea uestra uictricia non tantum simplicis crucis faciem,
 10 uerum et adfixi hominis imitantur. signum sane crucis natura- 8 liter uisimus in naui, cum uelis tumentibus uehitur, cum expansis palmulis labitur: et cum erigitur iugum, crucis signum est, et cum homo porrectis manibus Deum pura mente ueneratur. ita signo crucis aut ratio naturalis innititur aut uestra religio
 15 formatur.

Illum iam uelim conuenire, qui initiari nos dicit aut credit de 30 caede infantis et sanguine. putas posse fieri, ut tam molle, tam paruulum corpus fata uulnerum capiat? ut quisquam illum rudem sanguinem nouelli et uixdum hominis caedat, fundat, exhaustiat?
 20 nemo hoc potest credere nisi qui possit audere. uos enim uideo 2 procreatos filios nunc feris et auibus exponere, nunc adstrangulatos misero mortis genere elidere: sunt quae in ipsis uisceribus medicaminibus epotis originem futuri hominis extinguant et parricidium faciant, antequam pariant. et haec utique de deorum uestrorum 3
 25 disciplina descendunt: nam Saturnus filios suos non exposuit, sed uorauit. merito ei in nonnullis Africae partibus a parentibus infantes immolabantur, blanditiis et osculo comprimente uagitu, ne flebilis hostia immolaretur. Tauris etiam Ponticis et Aegyptio 4 Busiridi ritus fuit hospites immolare, et Mercurio Gallis humanas

1 ut de eis P 3 nomen malebat Luebkert || inuocant Gelenius
 4 eorum Vahlen: eius Pr, uerba id est daemonem eius Wowerus obelo notauit 5 nec oramus Vrsinus; 'at nec colimus nec optamus dicit respondens Caecili uerbis (c. 9, 4) ut id colant quod merentur.' Vahlen 7 labara Vrsinus 9 tropea P, trophea r 12 crucis signum est deleuit Vonck L. L. p. 58 16 de deleuit Heumann 19 exhaustiat P, 20 audere Gelenius: audire Pr || uideo modo procreatos Heinsius Aduers. 3, 2 21 nunc in aqua strangul. Heumann coll. Tertull. Apolog. 9 23 epotis r: et potis P 26 ei Gelenius: et P 28 immolaretur Vrsinus: immolaetur P, immoletur r 29 Gallis Wopkens: gallos Pr, Gallos constat Heumann

- uel inhumanas uictimas cadere, Romanis Graecum et Graecam, Gallum et Gallam sacrificii loco uiuentes obruere, hodieque ab ipsis Latiaris Iuppiter homicidio colitur, et quod Saturni filio dignum
 5 est, mali et noxii hominis sanguine saginatur. ipsum credo docuisse sanguinis foedere coniurare Catilinam, et Bellonam sacrum
 6 suum haustu humani cruoris imbuere, et comitalem morbum hominis sanguine, id est morbo grauiore sanare. non dissimiles et qui de harena feras deuorant inlitas et infectas cruore uel membris hominis et uiscere saginatas. nobis homicidium nec uidere fas nec audire, tantumque ab humano sanguine cauemus, ut nec edulium
 10 pecorum in cibis sanguinem nouerimus.
- 31 Et de incesto conuiuio fabulam grandem aduersum nos daemonum coitio mentita est, ut gloriam pudicitiae deformis infamiae aspersione macularet, ut ante exploratam ueritatem homines a
 2 nobis terrore infandae opinionis auerteret. sic de isto et tuus 15 Fronto non ut adfirmator testimonium fecit, sed conuicium ut orator adpersit: haec enim potius de uestris gentibus nata sunt.
- 3 ius est apud Persas misceri cum matribus, Aegyptiis et Atheniensibus cum sororibus legitima conubia, memoriae et tragoediae uestrae incestis gloriantur, quas uos libenter et legitis et auditis; 20 sic et deos colitis incestos, cum matre, cum filia, cum sorore 4 coniunctos. merito igitur incestum penes uos saepe deprehenditur, semper admittitur. etiam nescientes, miseri, potestis in inlicita prouere: dum Venerem promisce spargitis, dum passim liberos

1 uel inhumanas *glossema uidetur* || cedere *P* || Romanis *Vonck Lectt. Lat. 58: romani Pr* 2 sacrificii *P*, sacrifici *r*, sacrificio *Wowerus*, sacrificiis *Rigaltius*, in sacrificiis *Vonck et Wopkens*, sacri uice *Jac. Gronouius*; nos loco *addidimus* 5 uellonam *P* || seruum suum *r* 6 austu *P* 7 non dissimile est, cum *Heumann coll. Tertull. Apol. 9* 8 harena *P*: arena *edd.* || infectas *r*: infactus *P* 9 uideret *P*, sed t *erasa* || nec audire *obelus notauit Heumann* 12 demonum *P* 13 coitio *Vrsinus*: cotio *P*, contio *P corr. manu 2 et r* 14 aspersione *Wowerus*: auersione *Pr* 15 terror *Heumann* 16 fronto non ut adfirmator *P corr. 1 manu ex fronte non ut adfirmor* || conuitium *Pr* 17 aspersit *r* || sentibus *Vonck L. L. p. 59 coll. Sedulii Pasch. III, 249* || nota sunt *Heumann* 18 Atheniensibus *Wowerus*: Athenis *Pr* (Aegypti et Athenis *Lindner*) 19 conubia *P corr. ex conubia, connubia edd.* || comoediae et tragoediae *Vrsinus* 24 promiscus *P ante rasuram, promiscue r*

seritis, dum etiam domi natos alienae misericordiae frequenter
 exponitis, necesse est in uestros recurrere, in filios inerrare. sic
 incesti fabulam neccitis, etiam cum conscientiam non habetis. at 5
 nos pudorem non facie, sed mente praestamus: unius matrimonii
 10 uinculo libenter inhaeremus, cupiditatem procreandi aut unam
 scimus aut nullam, conuiuia non tantum pudica colimus sed et
 sobria: nec enim indulgemus epulis aut conuiuium mero ducimus,
 sed grauitate hilaritatem temperamus: casto sermone, corpore
 castiore plerique inuiolati corporis uirginitate perpetua fruuntur
 15 potius quam gloriantur: tantum denique abest incesti cupido, ut
 nonnullis rubori sit etiam pudica coniunctio. nec deultima statim 6
 plebe consistimus, si honores uestros et purpuras recusamus, nec
 factiosi sumus, si omnes unum bonum sapimus eadem congregati
 quiete qua singuli, nec in angulis garruli, si audire nos publice
 20 aut erubescitis aut timetis. et quod in dies nostri numerus augetur, 7
 non est crimen erroris, sed testimonium laudis; nam in pulcro
 genere uiuendi et perstat et perseuerat suus et adcrescit alienus.
 sic nos denique non notaculo corporis, ut putatis, sed innocentiae 8
 ac modestiae signo facile dinoscimus: sic nos mutuo, quod doletis,
 25 amore diligimus, quoniam odisse non nouimus: sic nos, quod
 inuidetis, fratres uocamus, ut unius Dei parentis homines, ut
 consortes fidei, ut spei coheredes. uos enim nec inuicem agnoscitis
 et in mutua odia saeuitis, nec fratres uos nisi sane ad parricidium
 recognoscitis.

30 Putatis autem nos occultare quod colimus, si delubra et aras 32
 non habemus? quod enim simulacrum Deo fingam, cum, si recte
 existimes, sit Dei homo ipse simulacrum? templum quod ei
 extruam, cum totus hic mundus eius opere fabricatus eum capere
 non possit? et cum homo latius maneam, intra unam aediculam

2 incurrere *Pricaeus ad Apul. Metam. VII, p. 379* || in filias *Perizonius*
 3 fibulam *Wowerus et Vonck L. L. 59; cf. Heum. VIII, 125*
 5 cupiditatem *Heralduus*: cupiditate *Pr* 7 aepulis *P* 13 factiosi *He-*
raldus: fastidiosi *Pr* || bonum *deleuit Vrsinus; cf. Pauli ep. ad Phil. 2, 2*
et ad Rom. 15, 5 15 noster *Heumann* 17 perstat *Gelenius*: praestat
Pr || et perseuerat *Heumann* *glossema uidebatur* 18 non nota occulta
Vrsinus 19 nos *addidi* 20 amore *deleuit Heumann* 21 dei *spurius*
esse putabat Heumann || homines] omnes *Cellarius* 22 agnoscitis *P^{2r}*
 29 laxius *Vrsinus; at u. Cypr. l. c. 5, 6*: et cum homo latius maneam,
 intra unam aediculam uim tantae maiestatis includam?

2 nim tantae maiestatis includam? nonne melius in nostra dedi-
candus est mente? in nostro immo consecrandus est pectore?
hostias et uictimas Deo offeram, quas in usum mei protulit, ut
reiciam ei suum munus? ingratum est, cum sit litabilis hostia
3 bonus animus et pura mens et sincera conscientia. igitur qui
innocentiam colit, Deo supplicat, qui iustitiam, Deo libat, qui
fraudibus abstinet, propitiatur Deum, qui hominem periculo subripit,
opimam uictimam caedit. haec nostra sacrificia, haec Dei sacra
4 sunt: sic apud nos religiosior est ille qui iustior. at enim quem
colimus Deum, nec ostendimus nec uidemus. immo ex hoc Deum
credimus, quod eum sentire possumus, uidere non possumus. in
operibus enim eius et in mundi omnibus motibus uirtutem eius
semper praesentem aspicimus, cum tonat, fulgurat, fulminat, cum
5 serenat. nec mireris, si Deum non uides: uento et flatibus omnia
impelluntur, uibrantur, agitantur, et sub oculis tamen non uenit
uentus et flatus. in solem adeo, qui uidendi omnibus causa est,
uidere non possumus, radiis acies submouetur, obtutus intuentis
6 hebetatur, et si diutius inspicias, omnis uisus extinguitur. quid?
ipsum solis artificem, illum luminis fontem, possis sustinere, cum
te ab eius fulgoribus auertas, a fulminibus abscondas? Deum
oculis carnalibus uis uidere, cum ipsam animam tuam, qua uiuifi-
7 caris et loqueris, nec aspicere possis nec tenere? sed enim Deus
actum hominis ignorat et in caelo constitutus non potest aut
omnes obire aut singulos nosse. erras, o homo, et falleris: unde
enim Deus longe est, cum omnia caelestia terrenaque et quae extra

2 imo *Gelenius*, item *Heumann*, sed hic deleto nostro; at apte confert
Vahlen Cypr. de eccl. cath. unit. c. 9: non abluuntur illic homines, sed
potius sordidantur, nec purgantur delicta, sed immo cumulantur 3 et
uictimas dō (i. e. deo) *P sup. l. habet*, sed a 1 manu, et u. domino r
4 reiciam r || ingratum est *deleuit Heumann* || litalis malebat *Heinsius*
ad Ouid. Fast. 6, 629 5 conscientia *Vrsinus*: sententia *Pr* 6 Do-
mino supplicat r 8 optimam *Pr, em. Gelenius*; Deo (om. optimam) uic-
timam caedit *Vahlen* 14 mereris *P, em. in r* 15 oculis *Heumann*; sequi
noluimus, cum in Lactantii quoque I. D. 7, 9, 2 codd. meliores habeant:
deum, licet sub oculis non ueniret, de sua tamen ui — cerneremus 16 in
solem *Cellarius*: in sole *Pr*, solem *Gelenius* 18 Qui ipsum *Vrsinus*
20 fulguribus *Meursius*, at u. 5, 9 22 nec tueri *Vrsinus*, nec cernere
Dauisius; at u. *Wopkens p. 46 sq.*

istam orbis prouinciam sunt, Deo plena sint? ubique non tantum nobis proximus, sed infusus est. in solem adeo rursus intende: 8 caelo adfixus, sed terris omnibus sparsus est: pariter praesens ubique interest et miscetur omnibus, nusquam eius claritudo uiolatur. quanto magis Deus auctor omnium ac speculator omnium, 9 a quo nullum potest esse secretum, tenebris interest, interest cogitationibus nostris, quasi alteris tenebris! non tantum sub illo agimus, sed et cum illo, ut prope dixerim, uiuimus.

Nec nobis de nostra frequentia blandiamur: multi nobis uide- 33
10 mur, sed Deo admodum pauci sumus. nos gentes nationesque distinguimus: Deo una domus est mundus hic totus. reges statum regni sui per officia ministrorum diuersa nouerunt: Deo iudiciis opus non est: non enim solum in oculis eius, sed in sinu uiuimus. sed Iudaeis nihil profuit, quod unum et ipsi Deum aris atque tem- 2
15 plis maxima superstitione coluerunt. ignorantia laberis, si priorum aut oblitus aut inscius posteriorum recordaris. nam et ipsi 3 Deum nostrum, idem enim omnium Deus est, *experti sunt*: quamdiu enim eum caste, innoxie religioseque coluerunt, quamdiu praeceptis salubribus obtemperauerunt, de paucis innumeri facti, de
20 egentibus diuites, de seruiantibus reges: modici multos, inermi armatos, dum fugiunt insequentes, Dei iussu et elementis adniten- tibus obruerunt. scripta eorum relege, uel si Romanis magis gau- 4
des, ut transeamus ueteres, [Flauii Iosephi uel] Antonii Iuliani de

1 Deo plena *Vrsinus*: deo cognita plena *Pr*, Deo cuncta plena *P. Daniel et Meursius*; cf. *Hand. ad Wopkensis lectt. Tull. p. 314 not.* 2 in sole *Pr*, em. *Gelenius* 3 celo *P*, coelo *r* 4 ei *P* (ut eius *infra quoque u. 13 in P scriptum est*): enim *r* 8 sed cum *r et Heumann* || illo prope dixerim *Vrsinus* 11 statum — diuersa *Meursius*: tam — uniuersa *P*, tantum — uniuersa *r*, statum — uniuersum *conieceram, antequam Meursii emendationem cognoscerem* 12 nouerunt *P*: nouere *edd.* || iudiciis *r* 13 non enim solum in oculis *nos*: non in solum oculis *P*, Solum in o. *r*, Nec solum in oc. *Sabaeus in praefatione*, non solum in o. *uulgo* || sed in in sinu *P*, sed in *erasum*, sed et in sinu *edd.* 14 iudeis *P* 17 *experti sunt nos suppleuimus*; *adhuc locus sic scribebatur*: nam et ipsi Deum nostrum, idem enim o. Deus est, quamdiu eum caste.. coluerunt *etc.* (quamdiu enim eum habet *P*) 22 gaudes *P corr. e gaudis* 23 *iosepi P', iosepi P corr.*; Flauii Ios. uel *glossema esse intellexit Davisius* (relege, ut transeamus ueteres, uel Flauii Iosephi, uel si R. magis gaudes, Ant. Iuliani *Lindner*) || antonii *P*, sed ii in rasura ex antonini, ut uidetur

Iudaeis require: iam scies, nequitia sua hanc eos meruisse fortunam, nec quidquam accidisse quod non sit iis, si in contumacia
 5 perseuerarent, ante praedictum. ita prius eos deseruisse comprehendentes quam esse desertos nec, ut impie loqueris, cum Deo suo captos, sed a Deo ut disciplinae transfugas deditos. 5

34 Ceterum de incendio mundi, aut inprouisum ignem cadere aut
 2 † difficile, non credere uulgaris erroris est. quis enim sapientium dubitat, quis ignorat, omnia quae orta sunt, occidere, quae facta sunt, interire? caelum quoque cum omnibus quae caelo continentur, ita ut coepit, si desierit fontium dulcis aqua maria nutrire, in uim 10 ignis abiturum, Stoicis constans opinio est, quod consumpto umore
 3 mundus hic omnis ignescat. et Epicureis de elementorum confla-
 4 gratione et mundi ruina eadem ipsa sententia est. ** loquitur Plato: partes orbis nunc inundare dicit, nunc alternis uicibus ardere, et cum ipsum mundum perpetuum et insolubilem diceret esse 15 fabricatum, addidit tamen, ipsi artificii Deo soli et solubilem et
 5 esse mortalem. ita nihil mirum est, si ista moles ab eo, quo exstructa est, destruat. animaduertis philosophos eadem disputare quae dicimus, non quod nos simus eorum uestigia subsecuti, sed quod illi de diuinis praedictionibus profetarum umbram inter- 20
 6 polatae ueritatis imitati sint. sic etiam condicionem renascendi sapientium clariores, Pythagoras primus et praecipuus Plato, corrupta et dimidiata fide tradiderunt: nam corporibus dissolutis solas animas uolunt et perpetuo manere et in alia noua corpora

2 quicquam *P corr. et r* || iis *Heumann*: his *Pr* 3 conpraehendes *P*, compraehendes *r*, deprehendes *Heumann* 4 suo esse captos *r* 7 difficile *P corrupte*, dissilire *Jac. Gronouius*, dissici illo *Oehler*, possis etiam, cum uerba p. 15, 2 respiciantur, suspicari dirui illum; uerisimilius tamen uidetur quaedam intercidisse 10 coepit, si desierit *Dombart*: coepisse desinere *P*, coepisset, desinere? *r*; ipse malim ita ut coepisse, desinere, et si desierit etc. de re cf. *Cic. de deor. nat. II, 46, 118* || dulcis aqua maria nutrire *P*: dulci aqua marisue nutriri *r*; in edd. prioribus locus misere deprauatus legitur 11 consumpto humore *r* 13 eadem ista s. *Vsener* || loquatur *Vsener*, loquitur *Heumanno*, dicit *Vrsino delendum uidetur*; probabilius *Vahlen*: similiter loquitur Plato 14 inundari *Wopkens* || docet *Heumann* 16 addidit nos: addit *Pr* || ipsi et deo *Heumannus obelo notauit* || esse et mort. *Wowerus* 18 filosofos *P* 19 quae docemus nos, non quod *Heumann* 20 praedicationibus *Pr*, em. *Gelenius* 21 an imitati sunt? 22 pythagoras *P*

saepius commeare. addunt istis et illa ad retorquendam ueritatem, 7
 in pecudes, aues, beluas hominum animas redire. non philosophi
 sane studio, sed mimi conuicio digna ista sententia est: sed ad 9
 propositum satis est, etiam in hoc sapientes uestros in aliquem
 5 modum nobiscum consonare. ceterum quis tam stultus aut brutus 10
 est, ut audeat repugnare, hominem a Deo, ut primum potuisse
 fingi, ita posse denuo reformari? nihil esse post obitum, et ante
 ortum nihil fuisse? sicut de nihilo nasci licuit, ita de nihilo licere
 reparari? porro difficilior est, id quod non sit incipere, quam id
 10 quod fuerit iterare. tu perire et Deo credis, si quid oculis nostris
 hebetibus subtrahitur? corpus omne siue arescit in puluerem siue
 in umorem soluitur uel in cinerem comprimitur uel in nidorem
 tenuatur, subducitur nobis, sed Deo elementorum custodi reser-
 uatur. nec, ut creditis, ullum damnum sepulturae timemus, sed
 15 ueterem et meliorem consuetudinem humandi frequentamus. uide 11
 adeo, quam in solacium nostri resurrectionem futuram omnis
 natura meditetur. sol demergit et nascitur, astra labuntur et
 redeunt, flores occidunt et reuiuiscunt, post senium arbusta fron-
 descunt, semina nonnisi corrupta reuiuiscunt: ita corpus in sepul-
 20 cro, ut arbores in hiberno: occultant uirorem ariditate mentita. 12
 quid festinas, ut cruda adhuc hieme reuiuiscat et redeat? expe-
 ctandum nobis etiam corporis uer est. nec ignoro plerosque con-
 scientia meritorum nihil se esse post mortem magis optare quam
 credere: malunt enim extingui penitus quam ad supplicia repa-
 25 rari. quorum error augetur et in saeculo libertate remissa et Dei
 patientia maxima, cuius quanto iudicium tardum, tanto magis
 iustum est.

1 detorquendam *Balduinus* 2 abes ueluas *P pr. m.* 3 mimi conuicio
Vrsinus: mimico uitio *P*, inimico uitio *r*, mimi officio *Gelenius* 7 nihil
 esse — nihil fuisse *glossema esse putabat Heumann*; at sententia haec est:
 hominem (carnalem), ut nihil sit post obitum, ita et ante ortum nihil
 fuisse? quodsi de nihilo nasci licuit, eundem de nihilo licere reparari? cf.
Tertull. Apol. c. 48 9 difficilior esse *Dombart* 11 corpus omnino
Wopkens lectt. Tull. 1, 9 p. 65 12 humorem *P corr. et r* || nidore *P*,
em. in r 13 custodi *Wowerus*: custodia *Pr* 17 sol se mergit *Heu-*
mann || malim renascitur 18 redunt *P*, sed *corr. m. 2* 19 in se-
 pulcro *Heumann*: in saeculo *Pr* 20 in hiberno occultant *edd.*; nos in-
 terpunctionem addidimus || occultat *Wopkens* 24 suplicia *P* 25 auge-
 tur in saeculo *Wowerus*

- 35 Et tamen admonentur homines doctissimorum libris et carminibus poetarum illius ignei fluminis et de Stygia palude saepius ambientis ardoris, quae cruciatibus aeternis praeparata et daemonum iudiciis et de oraculis profetarum cognita tradiderunt. et ideo apud eos etiam ipse rex Iuppiter per torrentes 5 ripas et atram uoraginem iurat religiose: destinata enim sibi cum suis cultoribus poenam praescius perhorrescit. nec tormentis aut modus ullus aut terminus. illic sapiens ignis membra urit et refecit, carpit et nutrit. sicut ignes fulminum corpora tangunt nec absumunt, sicut ignes Aetnaei montis et Vesuii montis et ardentium 10 ubique terrarum flagrant nec erogantur: ita poenale illud incendium non damnis ardentium pascitur, sed inexesa corporum laceratione nutritur. eos autem merito torqueri, qui Deum nesciunt, ut impios, ut iniustos, nisi profanus nemo deliberat, cum parentem omnium et omnium dominum non minoris sceleris sit 15 ignorare quam laedere. et quamquam inperitia Dei sufficiat ad poenam, ita ut notitia prosit ad ueniam, tamen si uobiscum Christiani comparemur, quamuis in nonnullis disciplina nostra minor est, multo tamen uobis meliores deprehendemur. uos enim adulteria prohibetis et facitis, nos uxoribus nostris solummodo uiri 20 nascimur: uos scelera admissa punitis, apud nos et cogitare peccare est: uos conscios timetis, nos etiam conscientiam solam, sine qua esse non possumus: denique de uestro numero carcer exaestuatur, Christianus ibi nullus nisi aut reus suae religionis aut profugus. 25
- 36 Nec de fato quisquam aut solacium captet aut excuset euentum: sit sors fortunae, mens tamen libera est, et ideo actus hominis,

1 hominum *Gelenius* || libris *r*: *liris P* 2 de Stygia palude *ut glossa suspectum Davisio* 3 saepius ambientis ardoris] *sic P, quam scripturam tuentur interpretes coll. Verg. Aen. 6, 439 nouies Styx interfusa, ubi Servius: nouem circuli Stygis inferos, id est terram cingunt; Vsener tentauit: illius i. fluminis et in impios saeuientis ardoris* 4 iudiciis *P* 6 destinata *P* 8 rapiens *Meursius*; *at u. Rigaltium et locos ab Elmenhorstio collatos* 10 Aetnaei *Oehler: hennei P, Aetnae r* || montis *deleuit Vrsinus, utroque loco Wowerus* || lesui *P, Vesuii r* 12 inexesa *P* 15 minoris ** sceleris *P* 16 ledere *P* 18 inor *P, sed addita m s. l. prima (?) manu* 20 solummodo *P* 21 nascimur *Wowerus; at u. Tertull. Apol. 46: Christianus uxori suae soli masculus nascitur* 27 sors fortunae *Heumann: sortis fortunae Pr, sortis fortuna Lindner, Fortis Fortunae*

non dignitas iudicatur. quid enim aliud est fatum quam quod de 2
unoquoque nostrum Deus fatus est? qui cum possit praescire
materiam, pro meritis et qualitatibus singulorum etiam fata de-
terminat. ita in nobis non genitura plectitur, sed ingenii natura
5 punitur. ac de fato satis, uel si pauca pro tempore, disputaturi
alias et uberius et plenius. ceterum quod plerique pauperes dici- 3
mur, non est infamia nostra, sed gloria: animus enim ut luxu
soluitur, ita frugalitate firmatur. et tamen qui potest pauper esse 4
qui non eget, qui non inhiat alieno, qui Deo diues est? magis
10 pauper ille est, qui cum multa habeat, plura desiderat. dicam 5
tamen quemadmodum sentio: nemo tam pauper potest esse quam
natus est. aues sine patrimonio uiuunt et in diem pascuntur: et
haec nobis tamen nata sunt, quae omnia, si non concupiscimus,
possidemus. igitur ut qui uiam terit, eo felicior quo leuior incedit, 6
15 ita beatior in hoc itinere uiuendi, qui paupertate se subleuat, non
sub diuitiarum onere suspirat. et tamen facultates, si utiles puta- 7
remus, a Deo posceremus: utique indulgere posset aliquantum
cuius est totum. sed nos contemnere malumus opes quam con-
tingere, innocentiam magis cupimus, magis patientiam flagitamus,
20 malumus nos bonos esse quam prodigos, et quod corporis humana
uitia sentimus et patimur, non est poena, militia est. fortitudo 8
enim in infirmitatibus roboratur et calamitas saepius disciplina
uirtutis est. uires denique et mentis et corporis sine laboris exer-
citatione torpescunt: omnes adeo uestri uiri fortes, quos in exem-
25 plum praedicatis, aerumnis suis inclyti floruerunt. itaque et nobis 9
Deus nec non potest subuenire nec despicit, cum sit et omnium
rector et amator suorum, sed in aduersis unumquemque explorat

Vrsinus (aut se excuset! euentum sit sortis fortunae *Dauisius*); cf. c. 11, 16
igitur iniquum iudicem fingitis, qui sortem in hominibus puniat, non
uoluntatem.

1 non natiuitas *Ferrarius coll. uersu* 4 2 fatus *Sabaeus* (in praefat.
ed. Rom.): fatum *P* || praescire meritum (uel merita) *Heyne*, p. futura
Heumann 5 fort. satis, etsi pauca || disputatum *Heumann* 6 ube-
rius *Meursius*: uerius *Pr* 8 qui *Wowerus* et *Perizonius*: quis *Pr*
11 tamen *P*: tandem *r* 12 in diem pascuntur *Vrsinus*: in diem pascua
pascuntur *Pr*, in d. pecua pasc. *Gelenius*; cf. ad p. 28, 14 13 qui omnia
Perizonius; cf. *Wopk. lectt. Tull.* 2, 13 p. 201 15 itineri *P*¹ 18 con-
tingere *Oehler*: continere *Pr* 20 corporis humani *Heumann* 22 in
addidit *Vrsinus*, cf. *Pauli II ad Corinth.* 12, 9 27 sed aduersis *Heu-*
mann

et examinat, ingenium singulorum periculis pensitat, usque ad extremam mortem uoluntatem hominis sciscitatur, nihil sibi posse perire securus. itaque ut aurum ignibus, sic nos discriminibus arguimur.

- 37 Quam pulchrum spectaculum Deo, cum Christianus cum do- 5
lore concreditur, cum aduersum minas et supplicia et tormenta componitur, cum strepitum mortis et horrorem carnificis inridens inculcat, cum libertatem suam aduersus reges et principes erigit, soli Deo, cuius est, cedit, cum triumphator et uictor ipsi, qui aduersum se sententiam dixit, insultat! uicit enim qui quod 10
2 contendit obtinuit. quis non miles sub oculis imperatoris audacius periculum prouocet? nemo enim praemium percipit ante experimentum. et imperator tamen quod non habet, non dat: non 3
potest propagare uitam, potest honestare militiam. at enim Dei miles nec in dolore deseritur nec morte finitur. sic Christianus 15
miser uideri potest, non potest inueniri. uos ipsi calamitosos uiros fertis ad caelum, Mucium Scaeuolam, qui cum errasset in regem 4
perisset in hostibus, nisi dexteram perdidisset. et quot ex nostris, non dextram solum, sed totum corpus uri, cremari sine ullis eiulatibus pertulerunt, cum dimitti praesertim haberent in sua 20
5 potestate! uiros cum Mucio uel cum Aquilio aut Regulo comparo? pueri et muliereculae nostrae cruces et tormenta, feras et omnes 6
suppliciorum terribulas inspirata patientia doloris inludunt. nec intellegitis, o miseri, neminem esse qui aut sine ratione uelit 7
poenam subire aut tormenta sine Deo possit sustinere: nisi forte 25
uos decipit, quod Deum nescientes diuitiis affluant, honoribus flo-
reant, polleant potestatibus. miseri in hoc altius tolluntur, ut decidant altius. hi enim ut uictimae ad supplicium saginantur, ut

2 uirtutem hominis *Heumann* 7 inripiens *Pr, em. Gelenius*; arripiens inculcat *Dauisius* 8 inculcat *P*: insultat *Wowerus*, exultat *Heumann*; ipse malim auscultat 9 erigens *Heumann*, an erigit et? 10 insultat *r*: stultat *P* 14 ad enim *P*¹ 15 nec in morte *Elmenhorst* 17 ut Mucium *Heumann* || sceuolam *P* | in rege *Heumann* 19 non dextram solum uri, sed totum corpus cremari *Heumann* 20 dimitti *P* 21 cum Atilio Regulo *Baldwinus* 23 inspiratas *Pithoeus*; at u. *Lactant. D. I. V, 13, 12*: uincuntur enim dolore (latrones), quia deest illis inspirata patientia 25 possit *r*: posse *P* 26 affluant *P*: affluant *edd.*; cf. *Cic. p. Sest. § 18. Lact. D. I. V, 21, 8* 27 miseri! in hoc *uulgo distinguitur* 28 supplicium *P*

hostiae ad poenam coronantur: in hoc adeo quidam imperiis ac dominationibus eriguntur, ut ingenium eorum perditae mentes licentia potestatis libere nundinentur. absque enim notitia Dei quae 8 potest esse solida felicitas, cum mors sit? somnio similis an-
 5 tequam tenetur, elabitur. rex es? sed tam times quam timeris, 9 et quamlibet sis multo comitatu stipatus, ad periculum tamen solus es. diues es? sed fortunae male creditur et magno uiatico breue uitae iter non instruitur, sed oneratur. fascibus et purpuris 10 gloriaris? uanus error hominis et inanis cultus dignitatis, fulgere
 10 purpura, mente sordescere. nobilitate generosus es? parentes tuos laudas? omnes tamen pari sorte nascimur, sola uirtute distinguimur. nos igitur, qui moribus et pudore censemur, merito malis 11 uoluptatibus et pompis uestris et spectaculis abstinemus, quorum et de sacris originem nouimus et noxia blandimenta damnamus.
 15 nam in ludis currulibus quis non horreat populi in se rixantis insaniam? in gladiatorii homicidii disciplinam? in scenicis etiam 12 non minor furor et turpitudine prolixior: nunc enim mimus uel exponit adulteria uel monstrat, nunc eneruis histrio amorem dum fingit, infligit: idem deos uestros induendo stupra, suspiria, odia
 20 dedecorat, idem simulatis doloribus lacrimas uestras uanis gestibus et nutibus prouocat: sic homicidium in uero flagitatis, in mendacio fletis.

Quod uero sacrificiorum reliquias et pocula delibata contemni- 38 mus, non confessio timoris est, sed uerae libertatis adsertio. nam
 25 etsi omne quod nascitur ut inuiolabile Dei munus nullo opere corrumpitur, abstinemus tamen, ne quis nos existimet aut daemoniis, quibus libatum est, cedere aut nostrae religionis pudere. quis 2

2 perditae mentis licentiae *Pr, em. Rigaltius* (ut interitum eorum perditae mentes licentia potestatis l. nundinentur *Io. Dan. ab Houen*) 4 mors *deleuit Gelenius*, res *Heraldus*, prorsus *Vonck L. L. 60*; at *Minucius ignorantiam dei dicit mortem* 5 es sed *Rigaltius*: esset *P pr. m.*, es et *P corr. m. 2*, esse *r* 10 nobilitates *P*, sed *s erasa* 15 currulibus *P*: curulibus *edd.* || inter se *Heumann* 17 furor et *Meursius*: furore *P*, furor *r*, furor est *Heraldus* 19 infligit *anonymus Parisiensis recte, ut uidetur*; cf. *Lact. D. I. VI, 20, 29*: histrionum.. motus quid aliud nisi libidines docent et instigant? || inducendo *Vonck (L. L. 60)* et *Heumann* 23 contemnim' *P*, sed im' in *ras. m. 2* 26 nos addidit *Heumann* 27 credere *Meursius*

autem ille qui dubitat, uernis indulgere nos floribus, cum carpa-
mus et rosam ueris et lilium et quicquid aliud in floribus blandi
coloris et odoris est? his enim et sparsis utimur mollibus ac so-
lutis et sertis colla conplectimur. sane quod caput non coronamus,
ignoscite: auram bonam floris naribus ducere, non occipitio ca- 5
3 pillisue solemus haurire. nec mortuos coronamus. ego uos in hoc
magis miror, quemadmodum tribuatis exanimi aut sentienti facem
aut non sentienti coronam, cum et beatus non egeat et miser non
4 gaudeat floribus. at enim nos exsequias adornamus eadem tran-
quillitate qua uiuimus, nec adnectimus arescentem coronam, sed 10
a Deo aeternis floribus uiuidam sustinemus: quieti, modesti, Dei
nostri liberalitate securi spem futurae felicitatis fide praesentis
eius maiestatis animamus. sic et beati resurgimus et futuri con-
5 templatione iam uiuimus. proinde Socrates scurra Atticus uiderit,
nihil se scire confessus, testimonio licet fallacissimi daemoneis 15
gloriosus, Arcesilas quoque et Carneades et Pyrrho et omnis Aca-
demicorum multitudo deliberet, Simonides etiam in perpetuum
conperendinet: philosophorum supercilia contemnimus, quos cor-
ruptores et adulteros nouimus et tyrannos et semper aduersus sua
6 uitia facundos. nos, qui non habitu sapientiam sed mente prae- 20
ferimus, non eloquimur magna sed uiuimus, gloriamur nos con-
secutos quod illi summa intentione quaesiuerunt nec inuenire po-
tuerunt. quid ingrati sumus, quid nobis inuidemus, si ueritas

1 carpamus *Steuetchius* (ad *Apul. Metam. X*, p. 382): capiamus *Pr*
3 mobilibus ac solutis *Vahlen coll. Tertull. Apol. c. 42* 5 bonam *scripsi*:
bona *P pr. m.* boni *P corr. m. 2 et r* || capillis sue olemus *P, em. in r*
7 exanimi aut sentienti facem *Vrsinus et Salmasius (Exerc. Plin. p. 963*
ed. Par.): exanimi aut non sentienti facem *Pr*, exanimi ut non sentienti *f.*
Heraldus; (exanimi, aut non sentienti ut sentienti coronam *Meursius*, exa-
nimi aut non sentienti facem aut sentienti coronam *Dauisius*) *cf. 11, 4. Si*
sentit mortuus, ait Salmasius, cur illi facem subijcitis? si non sentit, cur
coronam illi tribuitis, cuius odorem non potest percipere? 9 ad enim *P*
|| adoramus *r* 11 quieti, modesti *Rigaltius*: qui et modesti *P* 12 securi
in spem — animamur *Dauisius* 13 animamus *Vahlen*: animamur *Pr*;
cf. Tertull. Apolog. c. 19 16 Arcesilas *r*: arcaesilaus *P* || Pyrrho *r*
18 conperendinet *Sabaes*: conpraehendi nec *P* 20 qui addidit *Vrsinus ex*
Cypriani libro de bono patientiae c. 2 in. || raeferimus *P*, addita *p 2 manu*
22 sumam *P* 23 nobis *Vrsinus*; 'at hoc dicit: si ueritas nostro tempore
maturuit, quid nobis iniqui sumus, quominus fruamur bono nostro? *cf. Lac-*
tantii Div. Inst. III, 30, 7.' *Vahlen* || inuidemur *P*

diuinitatis nostri temporis aetate maturuit? fruamur bono nostro et recti sententiam temperemus: cohibeatur superstitio, impietas expietur, uera religio reseruetur.

Cum Octavius perorasset, aliquamdiu nos ad silentium stupe-³⁹
⁵ facti intentos uultus tenebamus, et quod ad me est, magnitudine admirationis euanui, quod ea, quae facilius est sentire quam dicere, et argumentis et exemplis et lectionum auctoritatibus adornasset, et quod maleuolos isdem illis quibus armantur, philosophorum telis retudisset, ostendisset etiam ueritatem non tantum-
¹⁰ modo facilem sed et fauorabilem. Dum istaec igitur apud me ⁴⁰ tacitus euoluo, Caecilius erupit: Ego Octauio meo plurimum quantum, sed et mihi gratulor nec expecto sententiam. uicimus et ita: uel improbe usurpo uictoriam. nam ut ille mei uictor est, ita ego triumphator erroris. itaque quod pertineat ²
¹⁵ ad summam quaestionis, et de prouidentia fateor et de Deo cedo et de sectae iam nostrae sinceritate consentio. etiam nunc tamen aliqua consubsidunt non obstrepentia ueritati sed perfectae institutioni necessaria, de quibus crastino, quod iam sol occasui decliuus est, ut de toto congruentes promptius requiremus. At ³
²⁰ ego, inquam, prolixius omnium nostrum uice gaudeo, quod etiam mihi Octavius uicerit, cum maxima iudicandi mihi inuidia detracta sit. nec tamen possum meritum eius uerborum laudibus repensare: testimonium et hominis et unius infirmum est: habet Dei munus eximium, a quo et inspiratus orauit et obtinuit adiutus.

1 innotuerit *Dauisius*; at u. *Wopkens* p. 54 2 recte sentientibus obtemperemus *Heumann* 3 seruetur *Vrsinus*, restauretur *Heumann* 4 aliquandiu *P corr. et r* 5 intenti *r* || est *deleuit Lindner*, ex *Heumann* 8 maleuolos *P corr. ex maleuolis* 9 retudisse *P* 10 fauorabilem *P* || istaec *r*: iste haec *P* 11 reuoluo, Caecilius sic erupit *r* || plur. quantum, sed et mihi *Vrsinus*: plur. quantum eadem tranquillitate qua uiuimus sed et mihi *Pr*; uerba aliena ex p. 54, 9 repetita sunt 13 uel improbe *scripsi*: ut improbe *P*, ut improbus *r*; sententia est: usurpo uictoriam, si uel impudens uidear 14 triumphator *P* || pertinet *Vrsinus* 15 de (ante deo) addidit *Vrsinus*, de Deo credo *Wowerus*, Deo credo *Heumann* 16 subsidunt *Heumann* 19 congruentes *Vahlen*: congruentius *Pr* || ad ego *P*¹ 20 uicem *Heumann coll. J. Fr. Gronou. ad Liu. I, 9 et 25* || Octavius mihi *r* 23 infirmum *P*, sed tertia i crasa 24 a quo inspiratus *Lindner*

Post haec laeti hilaresque discessimus, Caecilius quod credi- 4
derit, Octavius gaudere quod uicerit, ego et quod hic crediderit
et hic uicerit.

2 gaudens *Orelli*; *P. Daniel et Vrsinus* gaudere obelo notarunt || ego
quod et *Heumann*.

I. INDEX SCRIPTORVM.

Antonius Julianus	33, 4	Nepos	21, 4
Cassius (Hemina)	21, 4	Plato in ciuitate	23, 2
Chrysippus	19, 11	in Symposio	26, 12
Demosthenes	26, 6	in Timaeo	19, 4
Diodorus Siculus	21, 4	Thallus	21, 4
Ennius	26, 6	Vergilius Aen. 1, 743	19, 2
Euhemerus	21, 1	6, 724	19, 2
Flavius Josephus	33, 4	Georg. 4, 221	19, 2
Fronto Cirtensis	9, 6. 31, 2		

II. INDEX NOMINVM ET RERVM.

Abderites u. Protagoras	Aesculapius Epidaurius 6, 1; barbatus
abortiua 30, 2	22, 5; fulminatur 22, 7
Academici 13, 3. 38, 5	Aetnaeus mons 35, 3
Acca Larentia 25, 8	Africa 26, 4; 30, 3
Admetus 23, 5	Alexandri Magni ad matrem de diis
aedituorum cellulae 25, 11	hominibus epistola 21, 3
Aegyptia numina 25, 9. 28, 8; sacra	Allia 7, 4
22, 2. 28, 8; sacra Romam de-	(Amalthea) capella 22, 3
ducta 22, 2; Aegyptius rex (=	Amasis ex immundo uasculo deum
Amasis) 23, 12	fecit 23, 12
Aegyptii 25, 12. 28, 8; homines ut	amicitia pares aut accipit aut facit
deos colunt 29, 4; iis legitima cum	4, 6
sororibus conubia 31, 3	Amphiaraus 26, 5
Aegyptus 18, 3	Anaxagorae sententia de deo 19, 6
Aeneas 23, 6	Anaximenes deus 19, 5
aer deus Anaximeni 19, 5	ancilia 24, 4

angeli 26, 11
 animantium aduersus sese tutela multiformis 17, 10
 animarum in alia corpora commeatio 34, 6
 Antisthenis de diis sententia 19, 7
 apibus rex unus 18, 7
 Apis 28, 8
 Apollo Delphicus 21, 1; Pythius 26, 6; leuis (= inerbis) 22, 5; pastor 23, 5
 Apolloniatas u. Diogenes (M.) Aquilius 37, 5
 arae nullae Christianis 10, 2; 32, 1
 Arcesilas 13, 2. 38, 5
 Ariston Stoicus deum comprehendi non posse censebat 19, 13
 Aristotelis de deo sententia 19, 9
 Aruales fratres 25, 12
 asini caput uenerari Christiani insimulati 9, 4. 28, 7
 Assyrii 25, 12
 Astarte 6, 1
 asylum Romuli 25, 2
 Athenienses 8, 3; iis legitima cum sororibus conubia 31, 3
 atheos cognomen Diagorae 8, 2
 atomi 19, 8; cf. 5, 7
 augures 25, 12
 auguria 26
 auspicia Romana 26; non impune contempta 7, 4

Babylonius u. Diogenes
 Bellonae cruenta sacra 30, 5
 beluae numina 28, 7 sq.
 Belus 6, 1
 boum capita culta 28, 7
 Briareus 23, 4
 Britannia sole deficitur 18, 3
 Busiris 30, 4
 busta 8, 4

Caecilius Natalis 2, 4 et saepe
 Caelum 21, 7

C. Caesar felix spretis auguriis 26, 4; eius cum Pompeio bellum 18, 6
 calamitas disciplina uirtutis 36, 8
 Camillus exul 5, 12
 canis tamquam leno 9, 6
 Cannae 26, 3
 cantabra 29, 7
 canum uultibus dii dedicati 28, 7
 capella, Iouis nutrix 22, 3
 caper: deus de capro et homine mixtus = Pan 28, 7
 Capitolium obsessum 6, 2
 Carneades 13, 3. 38, 5
 castitas Christianorum 21, 5 sqq.
 Castores 27, 4; equestres fratres 7, 3; alternis moriuntur 22, 7
 Catilina 30, 5
 centauri 20, 3
 cepae sacrae apud Aegyptios 28, 9
 Ceres 21, 2; Eleusinia 6, 1. 21, 1; eius facies et serpentes 22, 2
 certamina sacra, i. e. ludi publici 12, 5
 Chaldaei 6, 1
 Chimaera multiformis 20, 3
 Christi supplicium 9, 4. 29, 2
 Christiana sacra per orbem diffusa 9, 1
 Christiani aras et delubra non habebant 10, 2. 32, 1; mortuos non coronabant 38, 3; initiari caede infantis insimulati 9, 5. 30, 1; pauperes dicti 36, 3; crimina in eos congesta 8 sqq. 28, 2 sqq. eorum multitudo 9, 1. 31, 7. 33, 1
 Chrysippi de deo sententia 19, 10 sq.
 Hesiodi, Homeri Orpheique carmina physiologice interpretatus 19, 11
 (Claudia Quinta) 7, 3
 (P.) Claudius (consul 249 a. Chr.) auspiciorum contemptor 7, 4. 26, 2
 Cleanthi quis deus 19, 10
 Cloacina dea 25, 7
 comitalis morbus hominis sanguine sanatus 30, 5
 congregationes nocturnae Christianorum 4, 8

- Consus deus 25, 7
 conuiuia incesta 9, 6. 28, 2. 31, 1
 corona capitis Christiani abstinebant 12, 6, 38, 2
 coronae sepulcrorum 12, 6. 38, 3
 coronare sacra 24, 4
 coronati lapides 3, 1
 coronatio hostiarum 37, 7; mortuorum 38, 3
 Corybantum cymbala 22, 3
 corporis dissolutio 34, 10
 Crassus a Parthis caesus 7, 4
 Creta 21, 5. 8; 23, 6
 cruciatus aeterni 35, 1
 crux num adorata 9, 4. 12, 4. 29, 6;
 cruces uariae 29, 6 sqq. crucis signum 29, 8
 Curtius eques 7, 3
 currules ludi = circenses 37, 11
 Cybelae sacra 22, 4. 24, 4; eorum origo 22, 4 *cf.* Mater magna
 Cyclops 23, 6
 Cynocephalus 22, 1

 daemones 26, 9 sqq.
 daemonia 38, 1
 Deciorum deuotio 7, 3
 Democritus atomorum inuentor 19, 8
 Deus inaeestimabilis et incomprehensibilis 18, 8; inuisibilis 18, 8. 32, 4
 sq. unus est mundi rector 18, 5 sqq.
 nec principium habet nec terminum 18, 7; Deus Christianorum 10, 5;
 Dei nomen 18, 10; magnitudo 18, 8;
 uirtus 32, 4; *cf.* dii
 Diagoras Melius 8, 2
 Diana alte succincta uenatrix 22, 5;
 Ephesia mammis multis exstructa 22, 5; Taurica 6, 1. 25, 9; Triuia triceps 22, 5
 Dictaeus Iuppiter 21, 1
 dii hospites 6, 2; incesti 31, 3; muncipes 6, 1; uernaculi Romanorum 25, 7
 Dindyma (*sc.* sacra) Cybelae 22, 4
 Diogenes Apolloniates aëra deum statuit 19, 5
 Diogenes Babylonius fabulas de diis allegorice interpretatur 19, 12
 Dionysius tyrannus 5, 12
 dirarum imprecationes 7, 4
 diuinum quid 21, 10 •
 dubitatio Academicorum 13, 3

 Eleusinia 22, 2
 Eleusinii Cererem colebant 6, 1
 Ephesia Diana 22, 5
 Epicurei 34, 3
 Epicuri de diis sententia 19, 8
 Epidaurii Aesculapium colebant 6, 1
 Epona stabulorum dea 28, 7
 ἐποστραχισμοῦ descriptio 3, 6
 equestres fratres = Castores 7, 3
 equi suis hominibus inplexi 20, 3
 Erigone 22, 7
 Euhemerus deorum natales, patrias, sepulcra dinumerat 21, 1
 eunuchi 24, 4
 Euphrates 18, 3
 expositio infantium 30, 2. 31, 4

 fana quaedam non omnibus adire licebat 24, 3; fanorum sanctitas 6, 3
 fatum 11, 5. 36, 1; quid sit 36, 2
 Febris numen 25, 8
 Feretrius Iuppiter 22, 6
 feriae (iudiciariae) ad uindemiam 2, 3
 (C.) Flaminius (consul 217 a. Ch.) auguriorum contemptor 7, 4. 26, 2
 Flora 25, 8
 flores sparsi et serti 38, 2
 formae et habitus deorum 22, 5
 Fortuna uariis et lubricis casibus dominatur 5, 13
 fratres et sorores Christiani se promisce appellabant 9, 2. 31, 8

 Galli 6, 2; Mercurium colebant 6, 1; humanas uictimas caedebant 30, 4
 Galli Cybeles sacerdotes 22, 4

- Gallus et Galla a Romanis sacrificii
 loco uiuentes obruti 30, 4
 Ganymedes 23, 7
 gemini = Romulus et Remus 18, 6
 per genium iurare 29, 5
 gladiatorii ludi 37, 11
 Graeci 25, 12
 Graeculus 21, 5
 Graecus et Graeca a Romanis sacrificii
 loco uiui obruti 30, 4

 Hammon Iuppiter cornutus 22, 6
 Heraclidis Pontici de deo sententia 19, 9
 Hercules concrematus 22, 7; stercora
 egerit 23, 5
 Hesiodus 19, 11
 Hiero tyrannus 13, 4
 histrio 37, 12
 Homerus 19, 11; Plato Homerum ob
 turpes de diis fabulas de ciuitate
 sua eiecit 23, 2
 homicidium Christianis nec uidere fas
 nec audire 30, 6
 homo a Deo factus 17, 1; homo Dei
 simulacrum 32, 1; hominum formae
 pulchritudo 17, 11; hominum sacri-
 ficia 30, 3 sq.
 hospites dei = peregrini 6, 2
 Hostanes magus 26, 11
 Hostilius rex 25, 8
 humanae uictimae 30, 4
 humandi consuetudo 34, 10
 Hydra 20, 3

 Ianiculum 21, 6
 Ianuarius u. Octauius
 Ianus 21, 5 sq. bifrons 22, 5
 Idaea mater = Cybele 7, 3. 25, 9
 ieiunia sollemnia Christianorum 8, 4
 igneum flumen 35, 1
 ignis sapiens 35, 3
 ignium sepulturae 11, 4
 ignota numina 6, 2
 immortalitas animae a philosophis
 adserta 34, 6

 imprecationes dirarum 7, 4
 incendium mundi 11, 1. 34, 1; inc.
 poenale 35, 3
 incesta gentium 31, 3 sq. cf. con-
 uuium
 incesti dii 31, 3
 Indus flumen 18, 3
 infans farre contextus 9, 5
 infantes Saturno immolati 30, 3
 infanticidium Christianis obiectum
 9, 5. 28, 2 et 5
 initiatio tirunculorum 9, 5
 Isiaci 22, 1
 Isis 22, 1. 28, 7. et 9; Isis Pharia
 21, 1
 Itali 21, 7
 Italia 21, 5
 iteratio ludorum = instauratio 7, 3
 Iuba Mauris deus 21, 9
 Iudaei unum deum colunt 10, 4. 33, 2;
 ob contumaciam a Deo puniti 33, 4
 iugum, crucis signum 29, 8
 (L.) Iunius (Pullus) contemptor auspi-
 ciorum 7, 4. 26, 2
 Iuno 23, 4; Iuno aër 19, 10; effeta
 21, 11; oculis bubulis 22, 5; Ar-
 giua, Samia, Poena 25, 9
 Iuppiter 7, 3. 19, 12. 21, 3 et 11.
 27, 4 et 6. 35, 2; Iuppiter caelum
 19, 10; Capitolinus 22, 6; Creti-
 cus 25, 9; Dictaeus 21, 1; Fere-
 trius 22, 6; Hammon 22, 6; La-
 tiaris 22, 6; idem homicidio cultus
 30, 4; princeps deorum 18, 11;
 multiformis 22, 6; Cretae natus
 23, 6; ibidem regnauit 21, 8; a
 Briareo liberatus 23, 4; cruentis
 imbribus fleuit 23, 4; per Stygem
 iurat 35, 2; Iouis antrum et se-
 pulcrum Cretae 21, 8; eius sacra
 22, 3; stuprum in Ganymedem
 23, 7; iusiurandum per Iouis ge-
 nium 29, 5
 iusiurandum per genium principis
 29, 5; per Stygem 35, 2

- Iacus Iuturnae 7, 3
 Laomedon rex 23, 5
 lapides effigiati, uncti, coronati 3, 1
 Larentia *u.* Acca
 Latiaris Iuppiter 22; 6. 30, 4
 Latium unde uocatum 21, 6
 leonum uultibus dii dedicati 28, 7
 Liber 21, 2
 Libera 22, 2
 Iorum Veneris 23, 4
 Iudi ex somnio repetiti 7, 3. 27, 4;
 currules, gladiatorii, scaenici 37,
 11 sq. scaenicorum turpitudine 37, 12
 lunae uices 17, 5
 Iupanaria 25, 11
 (Iuperci) 24, 3
 Iulus testarum in mare iaculationum
 3, 5

 magi 26, 10 sq. 27, 1
 Magna Mater 6, 2 *cf.* Cybele et Idaeia
 mater
 Mancinus 26, 3
 Manes 6, 3
 Mantuanus Maro 19, 2
 manubiae 25, 5
 maris tepor 19, 3
 Maro (Vergilius) 19, 2
 Mars uinctus et uulneratus 23, 3;
 Thracius 25, 9; Martis cum Venere
 adulterium 23, 7
 Mauri suos reges ut deos colebant 21, 9
 Medi 25, 12
 medius locus honoratissimus 4, 6
 Melius *u.* Diagoras
 mendicantes dii 24, 3
 Mercurius alatis pedibus 22, 5; Gal-
 lorum deus 6, 1
 Mesopotamia 18, 3
 metempsychosis 34, 7
 miles Dei 37, 3
 Milesius *u.* Thales
 mimus 34, 7; mimorum lasciuia 37, 12
 Minerva 21, 11; caesiis oculis 22, 5;
 eius ortus 19, 12

 miracula monstruosa 20, 3
 morbus comitialis hominis sanguine
 sanatus 30, 5
 Mucius Scaeuola 37, 3
 mulieres credulae 8, 4
 multiuira 24, 3
 mundus diuina ratione perfectus 17,
 3 sqq. mundi incendium 11, 1;
 34, 1
 municipes dei 6, 1
 mysteria 22, 1

 natales deorum 7, 5. 21, 1
 Natalis *u.* Caecilii
 Neptunus mare 19, 10; glaucis oculis
 22, 5; muros Laomedonti instituit
 23, 5
 Nilus amnis 18, 3
 nocturna sacra Christianorum 9, 7
 nummos signare Saturnus docuit 21, 5

 obscena Christianis obiecta 9, 6 sq.
 Oceanus 6, 2
 Octauius Ianuarius 1, 1 *et saepius*
 Octaei ignes 22, 7
 oracula 26, 5 sq. 27, 1; oraculum So-
 crati datum 5, 5
 ordo temporum ac frugum 17, 7
 Oriens 18, 3
 Orpheus 19, 11
 osculum simulacris dare 2, 4
 Osiris 22, 1
 Ostia 2, 3

 Pallor numen 25, 8
 Pan ungalatis pedibus 22, 5
 par Thebanorum = Eteocles et Poly-
 nices 18, 6
 Parthi 7, 4
 (Aemilius) Paulus 26, 3
 Pauor numen 25, 8
 pauper quis sit 36, 4
 paupertas Christianorum 36, 3
 Persae de equorum hinnitu principa-
 tum augurantes 18, 6; Persarum

- principatus 25, 12; eorum mos incestus 31, 3
 Persaei philosophi de diis sententia 21, 2
 Perses rex 7, 3
 Phalaris tyrannus 5, 12
 Pharia Isis 21, 1
 philosophi fuerunt ueteres Christiani 20, 1
 philosophorum de deo summo opinion-
 nes 19, 3 sqq. eorum supercilia 38, 5
 Phryges Magnam Matrem colentes 6, 1
 physiologica deorum interpretatio 19, 11
 Picus deus 25, 7
 pilleati sacerdotes 24, 3
 Pilumnus deus 25, 7
 pisces, numina Aegyptiorum 28, 8
 Plato inueniri deum posse negat 26,
 12; de ciuitate sua Homerum eiecit
 23, 2; eius de deo sententia 19, 13
 sq. de animarum immortalitate 34,
 6; de daemonum natura 26, 12, 27,
 1; de mundo 34, 4
 Plantina prosapia 14, 1
 pocula delibata 38, 1
 Poeni 7, 4
 poetae ueritati fabellis suis nocuerunt
 23, 1
 pomparum osiores Christiani 12, 5.
 37, 11
 Pompei et Caesaris bellum 18, 6
 pontifices 25, 12
 populares dii 19, 7
 Proculus 21, 9
 Prodicus de diis opinio 21, 2
 Protagorae scripta deusta 8, 3
 Protesilaus 11, 8
 prouidentia diuina negatur *cap.* 5, ad-
 seritur *cap.* 17 sq.
 pulli in auspiciis 25, 12; edaces 26, 2
 Pyrrho academicus 38, 5
 de Pyrrho rege oraculum 26, 6
 Pythagorae de deo sententia 19, 6;
 metempsychosis 34, 6
 Pythia *ῥαλλινίτις* 26, 6
 Pythius Apollo 26, 6
 regni societas intuta 18, 6
 Regulus 26, 3, 37, 5
 renascendi condicio 11, 2 sqq. 34, 6
 resurrectio animarum inrisa 11, 2 sqq.
 adserta 34, 6 sqq. eius similia in
 natura 34, 11
 ritus deorum Romanorum 24, 3
 Romae initia iniusta 25, 1
 Romani uniuersarum gentium sacra
 colebant 6, 1 et 3; eorum iniustitia
 25, 2 sqq. superstitio 24, 2, 25, 1
 Romulus 21, 9, 25, 2, 4, 7
 ruina mundi 34, 3
 Rutilii exilium 5, 12
 Sabinarum raptus 25, 3
 sacra uaria 24, 3
 Salii 25, 12, 24, 3
 Sarpedon 23, 4
 Saturnia urbs 21, 6
 Saturnus 21, 4 sq. 22, 5, 27, 6, 30, 4;
 in Africa infantes ei immolati 30, 3
 scaenici ludi 37, 12
 Scaeuola u. Mucius
 scurra Atticus (Socrates) 38, 5
 Scylla multiplex 20, 3
 sepulcra deorum 21, 1; Iouis 21, 8
 sepultura antiquissima inhumatio 34,
 10; sepulturae ignium a Christianis
 improbatæ 11, 3
 Serapis 22, 1, 27, 6, 28, 9; eius si-
 mulacrum 2, 4
 serpentibus sacra instituta 28, 8
 sertorum usus 38, 2
 Simonides melicus 13, 4, 38, 5
 sistrum Isidis 22, 1
 Socrates sapientiae princeps 13, 1;
 scurra Atticus dictus 38, 5; ueneno
 extinctus 5, 12; eius daemonium
 26, 9; de rebus caelestibus respon-
 sio 13, 1
 Socraticus 19, 3

- solistimum tripudium 26, 2
 spectaculis Christiani abstinebant 12, 5. 37, 11
 Speusippi de deo sententia 19, 7
 spiritus insinceri = daemones 26, 7 sqq.
 Stoici 21, 1. 34, 2
 Stratonis de deo sententia 19, 8
 Stygia palus 35, 1; per Stygem iusurandum 35, 2
 Syri Astarten colentes 6, 1

 Tatius rex 25, 7
 Tauri Dianam colebant 6, 1; hospites immolabant 30, 4
 templa de manubiis 25, 5; t. Christiani nulla habebant 10, 2. 32, 1; *cf. etiam fana*
 Terra 21, 7; terrae filii 21, 7
 testarum in mare iaculationum lusus 3, 5
 Thaletis Milesii de deo opinio 19, 4
 Thebanorum par = Eteocles et Polynices 18, 6
 Theodorus Cyrenaeus 8, 2
 Theophrastus unum deum statuit 19, 10
 Tiberinus deus 25, 7
 Tiresias uates caecus 26, 5
 tirunculorum (Christianorum) initiatio 9, 5
 Trasymenus 7, 4

 tripudium solistimum 26, 2
 Trivia Diana 22, 5
 Troicum bellum 23, 3
 tropaea 25, 6; eorum forma 29, 7

 Venus uulnerata 23, 3; Veneris lorum 23, 3; eius cum Marte adulterium 23, 7
 Vergilii de deo sententia 19, 2
 ueritas obuia requirentibus 23, 7
 uernaculi dii Romanorum 25, 7
 Vesta 25, 10
 Vestales 25, 12; impudicae 25, 10
 Vesuuus mons 35, 3
 uexilla 29, 7
 uictimae humanae 30, 4
 uindemiales feriae 2, 3
 uirgo inter astra 22, 7
 uncti lapides 3, 1
 unguenta funerum 12, 6
 unicus deus 10, 3
 uniura 24, 3
 Volumnus (*al.* Picumnus) 25, 7
 Vulcanus ignis 19, 10; princeps deorum 21, 3; claudus et debilis 22, 5; fulminis fabricator 23, 6

 Xenophanis deus 19, 7
 Xenophontis de deo sententia 19, 13
 Zenonis de deo opinio 19, 10 sq.

III. INDEX VERBORVM ET LOCVTIONVM.

- Absque 12, 5. 24, 3. 27, 3. 37, 8
 accedere: Saturnus Italiam accesserat 21, 5
 accessio alieni erroris fieri malunt 24, 2
 acrimoniae ceparum 28, 9
 adlescere 31, 7

 adeo *sensu peculiari* 6, 2 *et* 7, 6 (inde adeo *cf.* 11, 4 inde uidelicet). 16, 5. 34, 11. 36, 8. 37, 7
 adfectio = studium, amor: tanta dulcedo et adfectio hominis inhaesit 1, 1
 affirmator 31, 2

adhuc: usque adhuc 5, 4
adiurati per deum 27, 7
adludere fluctus *transitiue*: quod
(aequor) uicissim nunc adpulsum
nostris pedibus adluderet fluctus,
nunc relabens in sese resorberet 3, 3
adolescere: sic exalatis terrae uapori-
bus nebulas semper adolescere 5, 9;
tener fetus ubertate lactei roris ado-
lescit 18, 2; damnis alienis et suis
sceleribus adolescere cum Romulo
regibus ceteris . . disciplina commu-
nis est 25, 4; per uniuersum orbem
sacraria ista taeterrima impiae coi-
tionis adollescunt 9, 1
adposita curatio 2, 3; nocturnis sacris
adp. suspicio 9, 4
adsensionem alicui praeberere 23, 3
adsertio libertatis 38, 1
adseuerationes 'zuversichtliche Be-
hauptungen' 14, 5
adstrangulare: uos uideo procreatos
filios adstrangulatos misero mortis
genere elidere 30, 2
adsumi in deos 21, 2
adusque 31, 8
aedicula = sacellum 32, 1
aestuarere = dubitare 16, 4
aetatis robur 23, 8; per uniuersam
conuictus nostri aetatem 1, 5; no-
stri temporis aetate 38, 7
altera pars = alterutra 5, 1. 13, 5
alternis mori 22, 7; alternis uicibus
34, 4
altius moueor 14, 3; altius eruere
26, 7
ambitio: adsedimus ita, ut me ex tri-
bus medium lateris ambitione pro-
tegerent 4, 6
ambulacrum 'Spazierweg' 3, 3
anceps (= geminum) malum et gemina
dementia 11, 3
angit et remordet me Octauī oratio 4, 3
aniles fabulae 11, 2. 20, 4; anilis
superstitio 13, 5

animare spem 38, 4
arguere aliquem inscientiae 4, 3; ar-
gui infirmitatis 12, 3; ipsis sacris
suis (Iuppiter) humanitatis argui-
tur 21, 8; ut aurum ignibus, sic
nos discriminibus arguimur (i. e.
examinamur) 36, 9
audivitatem desiderii implere 2, 3
aura floris 38, 2
auspicari: insignis iustitia Romana
ab ipsis imperii nascentis incuna-
bulis auspicata est 35, 2
auspiciis renitentibus 26, 4
autumnitas 2, 3
blandiri sibi de aliqua re 33, 1; illis
pauorem fallax spes solacio rediuiuo
blanditur 'beschwichigt' 8, 5
bonus = beatus ('selig') 1, 1
caeca uulnera 9, 5
caedere pectora 22, 1; seges grandine
caeditur 5, 13
calescere: ubi conuiuium caluit 9, 6
cana seges 5, 13; cani fluctus 3, 3
carnales oculi 32, 6
cassa uota 12, 1
cautelam dare periculis 7, 6
cibi inhumani 8, 4
ciuilia (*opp. diuina*) intellegere 12, 7;
quae tota (Platonis oratio) esset cae-
lestis, nisi persuasionis ciuilis non-
numquam admixtione sordesceret
19, 13
coaequare 7, 3
cogere: exercentes . . quaestionem, non
quae uerum erueret, sed quae men-
dacium cogeret 28, 3
cogitatio: cum per uniuersam conuic-
tus nostri aetatem mea cogitatio
uolueretur 1, 5
cognomen adponere alicui 8, 2
coheredes spei 31, 8
coire et conspirare in unam sententiam
19, 3

- coitio (= coetus) impia 9, 1; daemorum coitio 31, 1
 colere innocentiam 32, 3
 commercium: antequam commercii orbis pateret 20, 6
 in compendium commune protuli 15, 2
 comperendinare 38, 5
 componere paria (pugnantium) 23, 3; quam pulchrum spectaculum Deo, cum Christianus aduersum minas et supplicia et tormenta componitur 37, 1
 computari inter deos 25, 8
 concatenata 17, 2
 concinere pari cum aliquo uoluntate 1, 3
 concretio elementorum 5, 8
 conflagratio elementorum 34, 4
 conscius in amoribus alicui 1, 4; conscius lumen 9, 7
 conserere sapientiam 4, 4
 consistere: qui ordo facile turbaretur, nisi maxima ratione consisteret 17, 7; nec de ultima statim plebe consistimus, si honores uestros recusamus 31, 6
 consortes fidei 31, 8
 consubsidere 40, 2
 contemplatio = imago 1, 2
 contremescere aliquid 28, 9
 conuiuia incesta miscere 28, 2
 crastino (sc. die) 40, 2
 crispae fluctuum errores 3, 3
 cruda hieme 24, 3. 34, 12
 cum animo suo recensere 1, 1; cum sermone spatium consumere 3, 5
 cupere sectae uestrae non spontaneos, sed electos 11, 6
 currules (i. e. circenses) ludi 37, 11
dativus graecus cf. ad p. 33, 5
 de: de marinis lauacris curatio 2, 3; de libris memoria 7, 2; ludorum de somnio hominis iteratio 7, 3; praedicta de oculis fata 7, 5; de oculis prophetarum cognita 35, 1; de oraculo testimonium meruit 13, 2; de matrimonio mulierculae (i. e. nuptae) 25, 3; templa omnia de manubiis 25, 3; de suis dictis sapientes esse meruerunt 19, 4; de harena ferae 30, 6; initiari de caede infantis 30, 1; de uestro numero carcer exaestuat 35, 6; requiescere de itinere 4, 5; de paucis innumeri facti 33, 3; de hominibus aues 20, 4; de capro et homine mixti dei 28, 7; de integro mihi cum Octauio res est 4, 4; Christianos de proximo fugitant 27, 7; non dubitandum ei de cetero est 16, 4
 declinui: quod iam sol occasui declinui est 40, 2
 decurrere: ea quae iam transacta et decursa sunt 1, 1
 deficitur sole Britannia 18, 3
 defungi: frequentius in aediuorum cellulis quam in ipsis lupanaribus flagrans libido defungitur 25, 11
 degrauare 26, 7
 delibata pocula 38, 1; delibatos altaribus potus abhorretis 12, 5
 demergit sol 34, 11
 denotare = animaduvertere 2, 4
 denuntiare interitum 11, 3
 desponsatae uirgines 25, 3
 despuere deos 8, 4
 destinatae uirgines = desponsatae 25, 3
 destruere: ne omnis religio destruat 13, 5
 determinat Deus fata 36, 2
 detinere memorias defunctorum in statuis 20, 5
 detriumphatos (deos) colere 25, 7
 dies: aues in diem (i. e. cotidie) pascentur 36, 5; caelum in noctem astris distinguitur..., in diem sole lustratur 17, 5
 diffinditur una uia in plures 16, 3
 dimidiata uerba temptare (*de infante*) 2, 1; corrupta et dimidiata fide 34, 6

Dindyma *sc. sacra* 22, 4
 disciplina uirtutis est calamitas 36, 8
 disserere diuina 12, 7
 dissimulanter (*i. e. 'indirect'*) 4, 3
 domi forisque 3, 1
 dominari *cum genetiuo* 12, 5
 dorsum maris 3, 6
 dulcedo hominis 1, 1; carminis 11, 9

 edulia pecora 30, 6
 efferrari 14, 6
 effigiati lapides 3, 1
 effusa oratio 14, 1
 eierare nomen Christiani 28, 4
 eloquium: magorum et eloquio et negotio primus Hostanes 26, 11
 emergere in lucem sapientiae de tenebrarum profundo 1, 4
 erigi imperiis 37, 7
 erogare: ignes Aetnaei montis.. flagrant nec erogantur (*i. e. absumuntur*) 35, 3
 errare longe de uicinia ueritatis 29, 2
 errores fluctuum 3, 3
 erubescet timere se (= quod timeat) materiam 23, 10
 erupit (*sc. uoce*) 40, 1; erupit aegre se ferre 16, 5
 euagari ultra terminos 5, 6
 euanescere: quod ad me est, magnitudine admirationis euanui 39, 1
 euoluere tacitum aliquid apud se 40, 1
 exaestuatur carcer de numero uestro 35, 6
 examen deorum (*cf. examen apium et similia*) 21, 4; nullo ordine uel examine (*i. e. indiscrete*) 5, 10
 exire in memorias 16, 5
 experimentum capere de praesentibus 12, 1
 exsultare impatienti gaudio 1, 2
 exsecare hominem = eunuchum facere 22, 4
 exstructa mammis multis Ephesia (Diana) 22, 5
 fabricari *passiue* 23, 13. 32, 1. 34, 4

fabula mortua 18, 6; fabulae aniles 11, 2. 20, 4; fabulae = sermones uel colloquia 3, 4
 facile (*i. e. feliciter*) nauigare 26, 4
 fallentes (*i. e. 'kürzend'*) iter fabulae 3, 4
 fama sagax 9, 3
 familiaris nosse aliquem 5, 5. 6, 1
 fateri uultu aliquid 4, 1; de prouidentia fateor 40, 2; forma nostra Deum fatetur artificem 17, 11
 fauorabilis 39, 1
 febribus uri 12, 3
 feralis naufragium 7, 4; crucis ligna feralia 9, 4
 ferociente adhuc uictoria 6, 3
 fides facilis in aliqua re 20, 3; ad fidem = ad probationem 21, 9
 figmenta male sanae opinionis 11, 9
 flagitium piacularare 24, 3
 flexa collium 17, 10
 forsitan *cum indicatiuo* 29, 6 (*aliter* 28, 10)
 fragmen: loquellam ipso offensantis linguae fragmine dulciorem 2, 1
 frequentare consuetudinem 34, 10
 frusta = atomi 17, 3
 fumantes equi 7, 3
 fundatae ungulis animantes 17, 10

 genitura 36, 2
 gentiles sacrorum ritus, *i. e. cuiusque gentis proprii* 6, 2
 gentilitas Iudaeorum 10, 4
 Graeculus et politus 21, 5
 grandines increpant 5, 9; seges grandine caeditur 5, 13
 grauant (daemones) a caelo deorsum 27, 2

 hibernum, *i. e. hib. tempus* 34, 11
 in hodiernum 21, 7
 homo (= humanitas): ut hominem exuat 22, 7; optant in homine perseuerare 21, 8

- honestare corpus odoribus 12, 6
 honore praefanda 9, 3
 humanitas = genus humanum 8, 2.
 26, 11
 humilitas nostra (*i. e.* hominum) 5, 6

 iaculationes testarum 3, 5
 iaculum *de testa iacta dictum* 3, 6
 id temporis 2, 3
 ignescere 34, 2
 ignis sapiens 35, 3; ignium sepul-
 turae 11, 3
 in publicum muta natio 8, 4; in pub-
 licum dicere 19, 14; in hodiernum
 21, 7; in aliquem modum (= quo-
 dammodo) 34, 8; in totum (= om-
 nino) 24, 3. 28, 3
 in pueris = inter pueros 3, 6, *et sic*
 in contubernaliis 4, 4, in genti-
 bus 25, 9, in hostibus 37, 3
 inambulando litore ad mare pergere
 2, 4
 incendia (incentiua?) orationis 27, 5
 inclinis 3, 6
 incertum sortis 9, 7, propositionum
 16, 2
 increpant grandines 5, 9
 inculcare (= conculcare?) 24, 1
 incumbere propensum in alteram par-
 tem 5, 1
 indolendum est 5, 4
 inerrare in aliquos 31, 4
 inexusus 35, 3
 infirmitates 36, 8
 infligere (infigere?) amorem 37, 12
 infigit sese oculis et sensibus nostris
 caelestis claritas 17, 2
 inhaerere lateri alicuius 3, 1; unius
 matrimonii uinculo 31, 5; dulcedo
 hominis inhaesit (animo) 1, 1
 inhorrescere 27, 7
 inhumani cibi 8, 4; inh. uictimae
 30, 4
 initiari de caede 30, 1
 inlibatus = integer 15, 1
 innocentes anni = innoxia aetas 2, 1
 innouare 11, 7
 inopinata praesentia 2, 2
 inopinato uisi 21, 7
 inpatiens gaudium 2, 2
 inperitia dei (*opp.* notitia) 35, 5
 inpiata sacra 28, 5; inpiatum est
 25, 6
 inpingere in lapides *intransitiue* 3, 1
 implicare errorem uanis opinionibus
 5, 6; eius contemplatio pectori meo
 implicata est 1, 2
 in praesentiarum 5, 1
 imprecationes dirarum 7, 6
 inprobe = inprudenter 40, 1
 inpuratus homo 23, 12
 inquirere in mores 10, 5; inquirere
 (anquirere?) causas 13, 4; Isis filium
 inquit 22, 1
 inrotare testam super undas 3, 6
 inruere: fulmina montes inruunt 5, 9
 insinceri spiritus 26, 7
 insitus: sciat omnes homines rationis
 et sensus capaces procreatos, nec
 fortuna nantos, sed natura insitos
 esse sapientiam 16, 5
 insparsis mendaciis 28, 6
 inspirata patientia 37, 5
 instigatio daemonum 28, 5
 insultare alicui 37, 1
 intende mari (= aspice mare) 17, 9,
 intende templis 7, 5 (*sed* 32, 8 in
 solem intende); nihil intendere 4, 1
 intentius disputare 4, 5
 intentio mentis resedit in aliqua re
 1, 5; dum uerborum lenocinio a
 rerum intentionibus auocantur 14,
 4; intentione summa quaerere 38, 6;
 ut propositionis incerto incertior
 responsionis nostrae intentio (*i. e.*
 propositio contraria) fundaretur
 16, 2
 intercessio 9, 2
 intererrare locis omnibus 10, 5
 intergressus 15, 1

- interpolata veritas 34, 5
 interpretare 10, 2
 intexunt araneae faciem dei (*in statua*) 24, 1
 intimi sensus 1, 2
 inundare: partes orbis nunc inundare (inundari?) dicit Plato, nunc alternis uicibus ardescere 34, 4
 inuolnere nexus infandae cupiditatis 9, 7; inuoluta falsis oracula 27, 1
 iudiciaria cura 2, 3
 labes: subductae nauiculae substratis roboribus a terrena labe suspensae quiescebant 3, 5; spiritus insinceri, a caelesti uigore terrenis labibus et cupiditatibus degrauati 26, 7; concuciorum amarissimam labem uerborum ueracium flumine diluere 16, 1
 labor lunae (*quo tempore non apparet*) 17, 5
 lactescunt ubera partu maturescente 18, 2
 lapsus: fluuii eunt semper exercitis lapsibus 17, 9
 latebrosa et lucifuga natio 8, 4
 latus: ex altera parte — ex altero latere 14, 7
 lauacra marina 2, 3
 leuamentum dare laboribus 7, 6
 lex: mare lege litoris stringitur 17, 9
 libere (*opp. occulto*) congregari 10, 2
 libram tenere aequissimi iudicis 5, 1
 librare *metaphorice* ('abwägen') 15, 2
 libratio 17, 5
 liniamenta deflexa 18, 1
 litabilis hostia 32, 2
 lubrici casus 5, 13
 lucifuga (*lucifugax cod.*) et latebrosa natio 8, 4
 luculentus dies 3, 1
 ludere: magi quicquid miraculi ludunt 26, 10
 ludicra et seria 1, 3
 machinator 5, 7
 manere = habitare 32, 1
 maturitas autumnus 17, 7
 maturuit veritas diuinitatis nostra aetate 38, 7
 mediocritas humana 5, 5
 meditari *passiue* 25, 1
 medium spatium = dimidium 3, 2
 memoriae (= annales) et tragoediae 31, 3; si qui in memorias exierunt = clari facti sunt 16, 5; cuius bonae memoriae 20, 6
 miscere bellum 25, 3; conuiuia incesta 28, 2; antequam gentes ritus suos moresque miscerent 20, 6; (Homerus) deos in hominum rebus et actibus miscuit 23, 3; pleni et mixti deo uates 7, 6
 modus: in aliquem modum 34, 8; magnum in modum = magno opere 14, 3
 moliri ruinam 11, 1
 monstruosa miracula 20, 3
 mugire tonitrua 5, 9
 municipes dei 6, 1
 naribus ducere auram bonam floris 38, 2
 natales mundi 6, 1
 natio = secta 8, 4
 natiuitatem deus omnibus praestat 18, 7; natiuitatis iniuria 23, 12
 natura, i. e. pars corporis nostri secretior 9, 4
 natus *cum infinitiue* 17, 2
 nec = ne — quidem 20, 4. 28, 3. 29, 1. 30, 6
 nectere caput floribus 12, 6; n. fabulam incesti 31, 4
 nescio an = uix 9, 4
 nidor altarium 27, 2; corpus omne siue.. in cinerem comprimitur uel in nidorem tenuatur 34, 10
 notaculum corporis 31, 8
 nouellus = infans 30, 1

nundinari ingenium 37, 7
nutauit lubrica sententia 16, 1

obices petrarum ('Steindamm') 4, 5
obire: deus in caelo constitutus non
potest omnes obire 32, 7; ne lon-
gius multos Ioues obeam 22, 6
obiurgare aliquem alicuius rei 4, 3
obstrepere ueritati 40, 2
obtinere = uincere 40, 3
obuia ueritas requirentibus 23, 7
odores = unguenta 12, 6
offensans lingua 2, 1
oliuitas hiberna 17, 7
orare imagines deorum 23, 9
osculum labiis pressit (inpressit?) 2, 4
otiosum est ire per singulos 21, 9

paenitenter omissa auspicia 26, 1
paenitentes 28, 1
palam est = manifestum est 18, 7
palmulis expansis nanis labens 29, 8
passim omnes loquuntur 9, 6
patere: antequam commerciis orbis
pateret 20, 6
patrocinia mutua sibi praestare 24, 5
pelles caedere 24, 3
penitus tollere 8, 2; p. extinguere 34,
12; p. consonare 19, 4
pensat Euphrates Mesopotamiam pro
imbribus 18, 3
pensitat deus ingenium singulorum
periculis 36, 9
perierare 23, 1 (*sed* 7, 6 *et* 29, 5
codex peierare)
periniurium 15, 1
perpetem uitam (= aeternitatem) sibi
polliceri 11, 5
perpetuitas 18, 7
petere (*opp.* declinare) negotia 26, 9
piaculare flagitium 24, 3
piaculum: non sacro quodam, sed pia-
culo foederantur 8, 4
pignerari ad mutuum silentium 9, 5
plaudere in aliquem 14, 2

plebs ultima 31, 6; plebs profanae
coniurationis 8, 4
plurimum quantum 23, 1. 40, 1
poenale incendium 35, 3
pompa facundiae 16, 6
porrecta camporum 17, 10
postuma immortalitas 12, 3
praecerpunt uates futura 7, 6; prae-
cerpti cibi 12, 5
praefanda honore 9, 3
praemicant fulmina 5, 9
principalis philosophus 19, 4
profane = impie 8, 3
profani litterarum 5, 4; plebs pro-
fanae (*i. e.* impiae) coniurationis
8, 4; profanus homo (*i. e.* 'gottlos')
35, 4
profugus (= apostata) 35, 6
profundum tenebrarum 1, 4
proiecti in terram caelum ipsum..
audaci cupiditate transcendimus
5, 6
prolixior turpitudine 37, 2
prolixius gaudere 40, 3
propudia 29, 1
propudiosae meretrices 25, 8
proruere in illicita 31, 4
prosapiae Plautinae homo, *i. e. h.* fa-
cetus festiuique sermonis 14, 1
prouincia orbis 32, 7
proximus: quid Mantuanus Maro?
nonne apertius, proximius, uerius
ait? 19, 2
publicus: lucifuga natio, in publicum
muta, in angulis garrula 8, 4; in
publicum dicere 19, 14; publicum
= 'die Oeffentlichkeit' 10, 2
pudenda corporis 28, 9
purpura fulgere 37, 10; honores et
purpuras despicere (recusare) 8, 4.
31, 6
qualitates 16, 2
quamquam *cum coniunctio* 14, 3.
26, 7

quantum potest 14, 7
 quatenus = quoniam 5, 6
 quati periculo 12, 3
 quicumque = quilibet 16, 6
 quisque = quicumque 13, 1

recensere memoriam alicuius cum
 animo suo 1, 1
 reciprocis aestibus refluit oceanus 17, 9
 recta montium 17, 10
 recursantes uices tenebrarum et lu-
 minis 17, 6
 redire in praeterita 1, 1
 rediuium solacium = sol. resurrec-
 tionis post mortem 8, 5
 reformare aliquem ad ueram religio-
 nem 1, 5; ista figmenta.. a uobis in
 deum uestrum reformata sunt 11, 9
 religio praua 10, 1; religiones tra-
 ditas colere 6, 1
 remordet me oratio 4, 3
 remunerari *passiue* 7, 2
 renitentibus auspiciis 26, 4
 reparari = resuscitari post mortem
 34, 12
 reparatio operis et quietis alterna 17, 6
 repetere Parthos signa 7, 4
 repromittere 11, 3
 res: quid hoc est rei? 4, 1
 residui = reliqui 25, 10
 retorquere ueritatem 34, 7
 rigidus status (hominis) 17, 10
 rotari: sic insaniunt, sic bacchantur,
 sic rotantur 27, 3
 rudis studiorum 5, 4
 runcinare 23, 11

sacraria = loca ad sacra peragenda 9, 1
 saeculum = mundus 34, 11 et 12
 scrupulosum examen 15, 2
 sed = at 33, 1; sed enim = at enim
 32, 7
 seges cana 5, 13
 senium lunae (*opp.* auctus) 17, 5;
 senium arbustorum 34, 11

sensus intimi 31, 4
 sepulturae ignium 11, 3
 simulata philosophia 'Scheinphilos-
 ophie' 8, 2
 sitienter sanguinem lambere 9, 5
 soliditas rerum (*opp.* eloquentiae tu-
 mor) 15, 2
 solitarius deus 10, 3
 sordescere mente (*opp.* purpura ful-
 gere) 37, 10
 spargere promisce uenerem 31, 4
 spatium ciuitatis emensi iam liberum
 litus tenebamns 3, 2
 spicatae aculeis animantes 17, 10
 statim = continuo: nec de ultima sta-
 tim plebe consistimus, si honores
 uestros recusamus 31, 6
 status rigidus (hominis) 17, 10
 strepitus per pudenda corporis expressi
 28, 9
 structor murorum 23, 5
 subsistere: nec de ipsis, nisi subsi-
 steret ueritas, maxime nefaria fama
 loqueretur 29, 5
 supercilia philosophorum 38, 5
 supplicare ad imagines 29, 5
 suspectus nobis in caelum datus est
 17, 2
 suspendere=in incerto relinquere 14, 5

tabe pestifera caelum inficitur 5, 10
 temperamentum autumnii et ueris
 (*contra hiemem et aestatem*) 17, 8
 temperies 2, 3
 temulenta uindemia 5, 13
 tenor hinc perpetuus uenerationis
 mansit 6, 3
 terriulae suppliciorum 37, 4
 tirunculi 9, 5
 tonsi fluctus 3, 6
 tormenta uerborum 27, 5
 tortuosi (torosi *cod.*) et crispis errores
 (undarum) 3, 3
 toto in casu datiuo 11, 1; in totum
 = omnino 24, 3. 28, 3

- transfuga disciplinae = desertor 33, 5
 triumphator erroris 40, 1
 tumor indignationis 14, 1; t. eloquentiae 15, 2
 uanitates superstitiosae 1, 5
 uariare: interim deos credere, interim se deliberare uariauit 16, 2
 uentilare fabulas 28, 2
 uestigare 22, 2
 de uicinia ueritatis longe errare 29, 2
 uindemia temulenta, 5, 13; ad uindemiam feriae = uindemiales 2, 3
 uirtus Dei, i. e. uis et potentia 32, 4
 uiscera terrae 17, 10
 uiuificari 32, 6
 ultima plebs 31, 6
 unus ullus 11, 8
 uoluitur cogitatio per aliquid 5, 1
 uolutari 5, 10
 uorare infantes 28, 2
 urbanitas *sensu hypocoristico* 28, 10;
 = astutia 16, 2
 uri febribus 12, 3; hiems glacie urit 17, 8
 usque adhuc 5, 4
 uterque: qui (*pro uulgari* quorum uterque . . sustulerunt 8, 2
 utpote cum 5, 1.
-

IVLII FIRMICI MATERNI

LIBER

DE ERRORE PROFANARVM RELIGIONVM.

P = codex Vaticanus inter Palatinos num. 165 saec. X.
a = editio princeps Argentoratensis a. 1562.

IVLII FIRMICI MATERNI

LIBER

DE ERRORE PROFANARVM RELIGIONVM.

*** quod in fabricatione hominis artifex effecit, ut antea dixi-^{Fol. 1.}
mus, annuis perditorum commonitionibus ** specialiter retexenda 1
sunt. in testificationem ueritatis manifestis rationibus exemplo-
rumque testimoniiis diuinationem probabimus per diabolum esse
5 inuentam et perfectam, ut per hoc spiritus maculata cogitatione
spe fluxae felicitatis, peruersa discretionem peruerteret miseros
homines perpetuis calamitatibus implicitos.

Quattuor elementa esse principia creaturarum nemo inuenitur 2
qui dubitet, id est ignem, aquam, aërem et terram. sed haec ele-
10 menta diuersa sunt uel in potestate contraria. in errore sunt itaque

*Primi quaternionis non supersunt in codice teste Wilmannsio nisi
quattuor folia interiora (siue folia pristina 3—6), primum et secundum
et his conexum septimum et octauum interciderunt; in priore pagina folii,
quod nunc est primum, uetus scriptura manu recentiore partim alio atra-
mento superinducto renouata, partim, ubi nihil iam tum legi poterat,
plane noua suppleta sunt; has scripturas littera p indicauimus, per
totum autem librum uocabula litterasue, quae in codice aut omnino fere
euanuerunt aut alia manu renouata sunt, ut incerta litteris inclinatis
exprimenda curauimus. 1 quod] quae coni. Bursian || artifex effecit
ut antea p (effecit P non uidetur habuisse) 2 commonitionibus (com-
mone ... P) ac excommunicationibus p ueteribus litteris prorsus deletis,
sed spatium breuius indicat a manu uetere aliud scriptum fuisse 3 in
testificationem ueritatis p, in testificationum u. a 6 fluxe P ut uidetur,
fluxe p, fluxa Oehler 8 nemo a: om. P, non Bursian || inuenitur Bur-
sian: inueniri P (sed ri m. 2), est a 9 quis p || id est — terram obelo
notauit Wowerus || aerem et p; malim aerem, terram*

gentes, quae cum elementis *tribuant* principatum, adhuc *deputant ignem* quasi summum deum, quasi cetera ex ipso habeant substantiam calore, nescientes quod omnia elementa ex ipsa sint sua contrarietate coniuncta et quod et ipsa habeant fabricatorem deum, qui singula suis locis ordinibusque constituens creauit, quod aut mente aut cogitatione colligimus aut certe quod oculis cernimus diuina uerbi sui societate compositum, aequata corporum *moderatione* in hoc toto.

- 2 Aegypti incolae aquarum *beneficia* percipientes aquam colunt, aquae supplicant, aquas *superstitiosa* uotorum continuatione uenerantur. sed in sacris suis, quae mysteria uocant, addunt tragica funera et funesta calamitatis metuendae certamina: incestum cum sorore adulteriumque commissum et hoc facinus seueris mariti animaduersionibus uindicatum. Isis soror est, Osiris frater, Tyfon maritus. is cum comperisset Isidem uxorem incestis fratris cupiditatibus esse corruptam, occidit Osirim artuatimque lacerauit et per omnes Nili fluminis ripas miseri corporis palpitantia membra proiecit. Isis repudiato Tyfone, ut et fratrem sepeliret et coniugem, adhibuit sibi Nephthum sororem sociam et Anubim uenatorem, cui ideo caninum caput inpositum est, quia lacerati corporis partes artificio canis uestigantis inuenit. sic inuentum Osirim Isis tradidit sepulturae. fuerunt sane hi aput Aegyptum reges pariter ac tyranni: sed Osiris iustus praeter illud quod cum sorore commisit, Tyfon furiosus, impotens ac superbus: ideo ille colitur, iste uitatur. haec est Isiaci sacri summa: in adytis habent idolum Osiridis sepultum, hoc annuis luctibus plangunt, radunt capita, ut miserandum casum regis sui turpitudine dehonestati defleant capitis, tundunt pectus, lacerant lacertos, ueterum uulnere ressecant cicatrices, ut annuis luctibus in animis eorum funestae ac

1 principatus *P* 2 ignem *manus rec. in marg. codicis et a: at P teste Bursiano (sed apographum quod misit Lorenz hanc lectionem admodum incertam reddit)*, aethera *Bursian* 8 toto *a: loco P* 10 aquae nos: aquis *P corr. ex aqua et edd. || consignatione coni. Jac. Gronouius* 11 quae mysteria uocant *Wouero ut glossema suspecta* 14 osyris *P et sic alias, sed semel recte c. 27 osiridis* 19 Nephtū *P, Nephtuni a operarum errore, Nephthen Wouerus || anube P, Annubem a* 22 fuerant *Pa, em. Bursian* 24 iste eiuratur *J. Fr. Gronouius* 25 aditis *a* 27 defleant. Capita tundunt. pectus lacerant. lacertos *P, em. a*

miserandae necis exitium renascatur: et cum haec certis diebus fecerint, tunc fingunt se lacerati corporis reliquias *quaerere* et cum inuenerint, quasi sopitis luctibus gaudent. o misera et caduca mortalitas! ut regibus tuis per annos singulos funestas mittas inferias, neglecto Deo summo, qui omnia diuina artificii moderatione composuit, et spem tuam perdis et uitam, nec ostensi tibi luminis splendore corrigeris nec | recuperatae libertatis quaeris insignia Fol. 2a nec spem redditae tibi salutis agnoscis nec ex paenitentia praetectorum criminum indulgentiam postulas. frustra tibi hanc aquam 5 quam colis putas aliquando prodesse: alia est aqua qua renouati homines renascantur. hanc aquam, quam colis per annos singulos, uis alia decoctis uenarum meatibus siccatur aut certe funestus regis tui sanguis inmaculat: illam quam despicias ignitam, uenerandi spiritus maiestate decoratur, ut ex ipsa per ueteres conscientiae cicatrices credentibus hominibus salutaris sanitas inrigetur. sed 6 in his funeribus et luctibus, quae uera sunt funera, quae facta sunt, quorum extant hodieque reliquiae — nam et sepulchrum Osiridis hodieque in Aegypto est et cremati corporis reliquiae cernuntur — defensores eorum uolunt addere physicam rationem, 20 frugum semina Osirim dicentes esse, Isim terram, Tyfonem calorem: et quia maturatae fruges calore ad uitam hominum colliguntur et diuisae a terrae consortio separantur et rursus adpropinquante hieme seminantur, hanc uolunt esse mortem Osiridis, cum fruges recondunt, inuentionem uero, cum fruges genitali terrae 25 fomento conceptae annua rursus coeperint procreatione generari. pone hanc ueram esse sacrorum istorum rationem, pone propter 7 fruges uota reddi numinibus: quid addis incestum, quid adul-

2 *quaerere addidi: om. P, repperiri (sic) additum m. rec. sup. lin. in P, inuenire Bursian; cf. p. 78, 10 et 13 sqq.* 5 *artifici P* 8 *paenitentia P: poenitentia edd. et sic semper* 9 *aqua quā P* 12 *funestis a* 13 *com-maculat a || illam quam despicias ignitam P, illa quam despicias ignita edd. at cf. c. 18, 6 illum quem despicias pauperem largus et diues est et u. Gron-Obseru. in scriptt. eccles. c. 14* 16 *uera Bursian: uerae P, uere a || fort. quia facta sunt* 18 *hodie quoque a* 21 *et Wowerus: ut Pa || homini a || colligunt. P* 22 *diuisae om. a (uocabulum in cod. rasura facta fere euanuit)* 24 *recondunt Reifferscheid: reddunt Pa, condunt J. Fr. Gronouius, recidunt Oehler || genitali Wowerus: genitalis Pa* 25 *fomento P ut con. Wowerus: frumento a || annua P: omnia a || ceperint P* 27 *adul-terum P*

terium, quid miserandae animaduersionis exitium? quid errantibus hominibus et simpliciter peccare cupientibus de sacris tuis malum monstras exemplum? physica ratio quam dicis alio genere celetur.

Fol. 2b. quid autem celari oportuit quod | omnibus notum est? cur
8 plangitis fruges terrae et crescentia lugetis semina? ad substan- 5
tiam generis humani haec omnia diuina summi Dei liberalitate
donata sunt: agenda sunt summo Deo gratiae propter hoc, nec
est summi Dei lugenda largitio. deflete potius quod erratis et
errorem uestrum restauratis semper luctibus plangite: nolite
annuis sacris quaerere funus alienum: uestris potius funeribus 10
9 parate solacia per annos singulos. o miser homo! inuenisse te
nescio quid gaudes, cum animam tuam ex istis sacris per annos
singulos perdas. nihil illic inuenis nisi simulacrum, quod ipse po-
suisti, nisi quod iterum aut quaeras aut lugeas. quaere potius
spem salutis, quaere exordium lucis, quaere quod te summo Deo 15
aut commendet aut reddat, et cum ueram uiam salutis inueneris,
gaude et tunc erecta sermonis libertate proclama: *εὐρίκαμεν*,
συγχαίρομεν, cum ab his calamitatibus post paenitentiam tuam
summi Dei fueris indulgentia liberatus.

3 Phryges, qui Pessinunta incolunt circa Galli fluminis ripas, 20
terrae ceterorum elementorum tribuunt principatum et hanc uo-
lunt omnium esse matrem. deinde ut et ipsi annum sibi sacro-
rum ordinem facerent, mulieris diuitis ac reginae suae amorem,
quae fastus amati adolescentis tyrannice uoluit ulcisci, cum luc-
tibus annuis consecrarunt, et ut satis iratae mulieri facerent aut 25
ut paenitenti solacium quaererent, quem paulo ante sepelierant
reuixisse iactarunt, et cum mulieris animus ex impatientia |
Fol. 3a. nimii amoris arderet, mortuo adolescenti *templa* fecerunt. *tunc*
quod irata mulier pro iniuria spretae fecerat formae, hoc ordi-
natos a se pati uoluere sacerdotes. sic annuis sacris *cum* honore 30
terrae *istius* funeris pompa componitur, et *cum* persuaderetur
hominibus quod colant terram, miseri *funeris* uenerantur exitium.

4 notā P 5 litterae terrae et cres *euauuerunt in P* || substantiam P:
sustentationem a 14 nihil quod *Oehler*; si quid mutandum, ipse malim:
nihil nisi quod 17 erectā P || *CYNXEPOΜΕΝ P* 20 Pessinuntā P,
Pessinuntem a 28 in fol. 3* multa uocabula exalbuerunt ac lectu diffi-
cillima sunt 29 ordinantes a 31 persuaderetur P: persuadetur *Wo-*
uerus, persuadeatur *Bursian*; cf. *Indicem III. s. u. modorum consecutio*

hic quoque, sacratissimi imperatores, ut error iste celetur, etiam 2
 haec sacra physica uolunt esse ratione composita: *amare* terram
 uolunt fruges, Attin uero hoc ipsum uolunt esse quod ex frugi-
 bus nascitur, poenam autem quam sustinuit hoc uolunt esse, quod
 5 *false* messor maturis frugibus facit: mortem ipsius dicunt, quod
 semina collecta conduntur, uitam rursus, quod iacta semina
 annuis uicibus † reconduntur. uellem nunc mihi inquirenti respon- 3
 deant, cur hanc simplicitatem seminum ac frugum cum funere,
 cum morte, cum fastu, cum poena, cum amore iunxerint? itane
 10 non erat aliud quod diceretur? itane non erat quod in agendis
 Deo summo pro frugibus gratiis faceret misera mortalitas? ut gra-
 tias pro renatis frugibus agas ululas, ut gaudeas plangis, nec te,
 cum ueram rationem *uideris*, hoc aliquando fecisse paenituit, sed
 hoc *agis ut* annuis luctibus occupatus uitam semper fugias, mor-
 15 tem requiras. dicant mihi: quid *hoc frugibus profuit*, ut fetus 4
suos annuis ululatibus *seminent*, ut *strati* funeris calamitatibus
 ingemescant, quod dicant physica ratione compositum? *lugetis*
et plangitis et luctus uestros *alia ratione celatis*. *nouit agricola*
quando terram aratro dimoueat, *nouit quando sulcis* | *frumenta* Fol. 3b.
 20 *committat*, nouit quando maturatas solis ardoribus colligat sege-
 tes, nouit quando tostas terat fruges: haec est physica ratio, haec
 sunt uera sacrificia, quae ab sanae mentis hominibus annuo labore
 complentur: hanc simplicitatem diuinitas quaerit, ut homines in
 colligendis fructibus ordinatis temporum legibus seruiant. cur
 25 huic ordini miserae mortis figmenta quaesita sunt? cur celatur
 lacrimis quod celari non debuit? unde confiteantur necesse est
 haec sacra non in honorem frugum, sed in honorem esse compo-
 sita mortis alienae. nam quod terram matrem esse omnium deo- 5
 rum dicunt qui huic elemento primas tribuunt partes, uere deorum

2 physica uolunt esse ratione composita P 3 atim (aut att in) P, ama-
 tum a || huc P 7 recidiuntur coni. Bursian, probabilius Reifferscheid
 redduntur; ipse tentauit renascuntur, ut est paulo post pro renatis frugibus;
 cf. simile uitium librarii ad p. 93, 5 || uelim Wower; at u. Burs. in
 praefat. p. VII 9 iunxerunt P, quod ferendum uidetur, si sic distin-
 guas: respondeant: cur etc. 12 planges P 15 fetus scripsi: fletus Pa
 16 ut strati P, sed litterae strae fere prorsus euanuerunt, seminant in
 tristitia, interfecti funeris a 17 ingemiscant edd. 27 non in honore P
 || composita P 29 hinc a || deorum istorum coni. Bursian

suorum mater est nec abnuimus aut recusamus, quia ab hac collectos deos suos aut lapideos faciunt semper aut ligneos. terram omnem circumfluunt maria et rursus inclusa Oceani ambientis circulo stringitur, caeli etiam rotunda sublimitate operitur, perflatur uentis, aspergitur pluuiis et timorem suum assidui motus tremoribus confitetur. quid uos maneat qui haec colitis considerate, cum dii uestri infirmitatem suam uobis cottidianis confessionibus prodant.

4 Assyrii et pars Afrorum aërem ducatum habere elementorum uolunt et hunc imaginata figuratione uenerantur: nam hunc eundem [id est aerem] nomine Iunonis uel Veneris uirginis — si tamen Veneri placuit aliquando uirginitas — consecrarunt. Iunonem sane, ne et hinc deesset incestum, Iouis uolunt ex sorore coniugem factam. effeminarunt sane hoc elementum nescio qua ueneratione commoti. num quia aër interiectus est inter mare et 15
Fol. 4a. caelum, effeminatis eum | sacerdotum uocibus prosequuntur? dic 2 mihi: hoc numen est, quod in uiro feminam quaerit, cui aliter seruire sacerdotum suorum chorus non potest, nisi effeminent uultum, cutem poliant et uirilem sexum per ornatum muliebrem dedecorent? uidere est in ipsis templis cum publico gemitu miseranda ludibria: uiros muliebria pati et hanc impuri et impudici corporis labem gloriosa ostentatione detegere. publicant facinora sua et contaminati corporis uitium cum maxima delectationis macula confitentur: exornant muliebriter nutritos crines et delicatis amicti uestibus uix caput lassa cervice sustentant. deinde 25 cum sic se alienos a uiris fecerint, adimpleti tibiaram cantu uocant deam suam, ut nefario repleti spiritu uanis hominibus quasi futura praedicant. quod hoc monstrum est quodue prodigium? negant se uiros esse et non sunt *mulieres*: mulieres se uolunt 3 credi, sed aliud qualiscumque qualitas corporis confitetur. considerandum est etiam, quale sit numen, quod sic impuri corporis

1 fort. matrem esse 5 pluuiis P 11 id est aerem glossam esse perspexit Wouerus 12 uirginitatis a 13 sane ne P: malim autem ne; nam sane ex uersu sequenti praeceptum uidetur || hinc P: huic a 14 effeminarunt Wower: Et feminarum Pa 15 num Wower: Nam Pa 17 hoc numen Bursian: hoc nomen P, hoccine a 19 per addidi || ornatū muliebrē P: ornatu muliebri (muliebre Burs.) edd. 23 detestationis coni. Wower 29 mulieres: mulieres Oehler: mulieres Pa

delectatur hospitio, quod impudicis adhaeret membris, quod polluta corporis contaminatione placatur. erubescite, o miseri, summatem: aliter uos deus fecit. cum cohors uestra ad tribunal iudicantis Dei accesserit, nihil uobiscum referetis quod Deus qui
 5 uos fecit agnoscat. abicite hunc tantae calamitatis errorem et studia profanae mentis aliquando deserite, nolite corpus quod Deus fecit scelerata diaboli lege damnare, calamitatibus uestris dum adhuc tempus patitur subuenite. misericordia Dei diues est, libenter ignoscit: relictis nonaginta nouem ouibus | amissam Fol. 4b.
 10 quaerit unam, et reuerso pater prodigo filio et uestem reddit et 4 parat cenam. nolo uos desperare faciat criminum multitudo: Deus summus per filium suum Iesum Christum dominum nostrum uolentes liberat et paenitentibus libenter ignoscit, nec multum exigit ut ignoscat: fide tantum et paenitentia potestis redimere quicquid
 15 sceleratis diaboli persuasionibus perdidistis.

Persae et Magi omnes, qui Persicae regionis incolunt fines, 5 ignem praeferunt et omnibus elementis ignem putant debere praeponi. hi itaque ignem in duas diuidunt potestates, naturam eius ad utrumque sexum transferentes et uiri et feminae simulacro
 20 ignis substantiam deputantes: et mulierem quidem triformi uultu constituunt monstrosam eam serpentibus inligantes. quod ideo faciunt, ne ab auctore suo diabolo aliqua ratione dissentiant, sed ut dea sua serpentibus pullulans macuosis diaboli insignibus adornetur. uirum uero abactorem bouum colentes sacra eius ad ignis 2
 25 transferunt potestatem, sicut propheta eius tradidit nobis dicens: *Μύστα βοοκλονίης, νιὲ δέξιε πατρὸς ἀγανοῦ*. hunc Mithram dicunt, sacra uero eius in speluncis abditis tradunt, ut semper obscuro tenebrarum squalore demersi gratiam splendidi ac sereni luminis uitent. o dira numinis consecratio! o barbarae legis fugi-

2 supinitatem *Wowerus*, insanitatem (uel stupiditatem) *Oehler* 10 reddidit *a*: reddidit *P* 11 coenam *a* 13 multa *a*, unde *Wowerus* multam 14 penitentiam *P* 16 Persiae *a* 17 et om. *a* 18 ignem *P*: Jouem *a* 19 ad utriusque sexus *Pa*, em. *Bursian* || simulacro *P*, ut con. *Oehler*: simulachra *a* 23 pullulans *Bursian*: pollulant *P*, polluta *a* 24 bonum *P*, boum *edd.* 26 *νιὲ δέξιε Bursian*: *CYNΑΕΞΙΕ P* (*Μιτράβω μυστάνυ ὁ κλονίης σύνδετε πατρός ἀγανού a*) || mitram *P* 29 uitent *P*: uideant *a* || dira *Bursian*: uera *P*, caeca *a*; possis etiam peruersa uel uana, ut est *p. 91*, 18 uanis consecrationibus || barbarae *P* teste *Reifferscheidio*: nefariae *edd.* an barbaricae? nam spatium, quod indicat *Lorenz*, maius est

enda commenta! deum esse credis, cuius de sceleribus confiteris. uos itaque qui dicitis in his templis rite ** Magorum ritu Persico, cur haec Persarum sola laudatis? si hoc Romano nomine dignum putatis, ut Persarum sacris, ut Persarum legibus seruiat**

Pol. 5a. ***quae armata clipeo lorica tecta [gladio et hasta] consecratur.* 5 *tertia etiam pars est quae in asperis secretisque siluarum agrorum ferarum societatem comprehendit.*

Ultima pars tripertitae istius diuisionis aestimat libidinum 3 uias quae praua desideria quaeque sopores cupiditatis monstrat in tenebris. ideo unam partem capiti adsignant ut hominis aliam 10 quodammodo renis esse uidentur. aliam in corde ponunt ut diuersarum cogitationum uarietatem quas multiplici intentione con-

2 rite *P*, rite sacrificari *a*, rite sacra fieri ritu *Bursian*; an sufficit fieri post rite *supplere*? 3 sola *P*: sacra *a* || Scio hoc *a* 4 ac Persarum sacris. At Persarum *a* || seruiat *P*, ut legit *Lorenz* in loco admodum obscurato: sequatur *a*, unde correctum est obsequatur; desunt deinde in *P* duo folia; u. ad pag. 75 5 quae] de priore pagina foli 5, quae omnium difficillima lectu est, haec nobis scripsit *Wilmanns*: 'Die sehr verzehrte und abgeschabte schrift auf dieser seite ist zum grossen theil von einer modernen hand des XV. jahrhunderts nachgezogen und so das alte vielfach gänzlich unkenntlich. Was nicht nachgezogen ist, konnte schon zum theil der nachzieher nicht mehr lesen. Ich habe auf der beifolgenden collation alles nachgezogene unterstrichen und die einzelnen unter oder neben seiner hand sichtbaren buchstaben der alten hand durch darübergesetzte buchstaben bezeichnet.' Nos in loco conclamato omnia, quae a manu recentiore renouata aut plane nouata sunt, litteris inclinatim exprimenda curauimus || quae] ut *a* || tecta] thoracae *a* || gladio et hasta] haec inepte suppleuit ed. princeps; at uestigia ueteris scripturae aliud scriptum fuisse declarant; post tecta *Lorenz* sibi uisus est litteras ... eis (ocreis?) dispicere, ut diuinare possis ocreis succincta; extremae tamen litterae ante consecratur uidentur te fuisse 6 tertia] altera con. *Bursian* (uerba tertia etiam pars uetus quoque manus uidetur habuisse) || agrorumque ed. *Burs.* fort. agrestium 7 societatem comprehendit manus rec. iis deletis quae a manu uetere scripta erant (agrestiumque ferarum sortita imperium *a*) 8 libidinum uias uetus quoque m. uidetur habuisse 9 quae] que *P* || quaeque praeposterae cupiditatis monstrant illecebras. Ideo *a* 10 capiti] m. rec. ante hoc uocab. in marg. addidit sopori (capitis *a*) || aliam et renis esse m. rec. uetustis litteris deletis (ut hominis iram quodammodo denotare uideatur *a*) 11 ponunt m. rec. statuunt *a*, cuius uerbi nullum uestigium in cod. est || ut (uel at) diuersarum *Pa*: ut iecoris m. rec. 12 concipimus in modum uetus quoque manus ut uidetur

*cupimus in modum siluarum tenere uideatur. tertia pars constru-
tur in iecore, unde libido nascitur et uoluptas. illic enim genita-
lium seminum collecta fecunditas naturalibus stimulis deside-
rium cupiditatis exagitat. quid ergo perficiat ista diuisio dili-
5 genter aspicite, ut facile commentum ratio ueritatis impugnet. si
diuiditur anima et substantia sua diuerso efficaciae genere sepa-
ratur et dissoluto ordine suo incipit esse quod fuerat. aliud enim
mens est, aliud ira, aliud libido. animam ergo separatio ista
dissoluit et patitur maximam ex ista partitione iacturam, nec in-
10 tegram sui speciem res ista custodit, quae per tres contrarias se-
parata diuiditur et, ut uerius dicam, fit ex ipsa diuisione mor-
talis. etenim quod potest diuidi corpus est: quod corpus, necesse
est esse mortale. ergo si anima diuiditur, corpus est: si corpus est,
necesse est sit res ipsa mortalis, egregia erroris istius ac prae-
15 clara comitantia. maximum nobis beneficium ex ista consequentia
confertur: commentis istarum nugarum animas uolunt | esse Fol. 5b.
mortalis.*

Sic sunt, sacratissimi imperatores, elementa a perditis homi- 6
nibus consecrata. sed adhuc supersunt aliae superstitiones, quarum
20 secreta pandenda sunt: Liberi et Liberae, quae omnia sacris sen-
sibus uestris specialiter intimanda sunt, ut et in istis profanis re-
ligionibus sciatis mortes esse hominum consecratas. Liber itaque
Iouis fuit filius, regis scilicet Cretici. hic cum fuisset adultera
matre progenitus, nutriebatur aput patrem studiosius quam de-
25 cebat. uxor Iouis, cui Iunoni fuit nomen, nouercalis animi furore
commota ad necem infantis omnifariam parabat insidias. profi- 2
ciscens peregre pater, quia indignationes tacitas sciebat uxoris, ne
quid ab irata muliere dolo fieret, idoneis, sicut sibi uidebatur,
custodibus tutelam credidit filii. tunc Iuno opportunum insidiarum
30 nancta tempus et ex hoc fortius inflammata, quia proficiscens

1 construitur P: constituitur a 2 enim Pa: itū m. rec. 3 stimulis
a: st..... m. uetus, surculis m. rec. 4 per.. cit m. uetus, perficit a 5 ut
cernatis quam facile a 6 sua P: eius a 7 et om. a 10 que m. uetus,
quo m. rec. || separatim a 11 et P non distincte || uerius P: uerum
edd. 12 quod corpus P: quod autem corpus est edd. 14 res et litteras
mor, quae prorsus euanuerunt, restituit ed. princ. 15 cō...ta P
16 nugarum a. u. Bursian: absurditatum animas uolunt a; scriptura in
P prorsus euanuit 28 mulier P 29 filio P 30 nancta P: tracta a

pater et sellam regni puero tradiderat et sceptrum, custodes primum regalibus praemiis muneribusque corrumpit, deinde satellites suos, qui Titanes uocabantur, in interioribus regiae locat partibus et crepundiis ac speculo adfabre facto animos ita pueriles inlexit, ut desertis regiis sedibus ad insidiarum locum puerilis animi desiderio duceretur. illic interceptus trucidatur et, ut nullum posset necis inueniri uestigium, articulatim membra concisa satellitum sibi diuidit turba. tunc, ut huic facinori aliud facinus adderetur, quia uehementer tyranni crudelitas timebatur, decocta uariis generibus pueri membra consumunt, ut humani cadaueris inauditis usque in illum diem epulis uescerentur. cor diuisum sibi soror seruat, cui Minerua fuit nomen, quae et ipsa sceleris fuit particeps, et ut manifestum delationis esset indicium et ut haberet unde furentis patris impetum mitigaret. reuerso Ioui filia ordinem facinoris exponit. tunc pater funesta calamitate cladis et acerbi luctus atrocitate commotus Titanas quidem uario genere excruciatos necat nec praetermissum est in ultione filii aut tormentum aliquod aut poena, sed per omnia poenarum genera bacchatus necem qualiscumque filii uindicauit, affectu quidem patris, sed tyrannica potestate. tunc, quia diutius pater ferre lugentis animi tormenta non poterat et quia dolor ex orbitate ueniens nullis solaciis mitigabatur, imaginem eius ex gypso plastico opere perfecit et cor pueri, ex quo facinus fuerat sorore deferente detectum, in ea parte plastae conlocat, qua pectoris fuerant liniamenta formata. post haec pro tumulo extruit templum et paedagogum pueri constituit sacerdotem: huic Silenus fuit nomen. Cretenses, ut furentis tyranni saeuitiam mitigarent, festos funeris dies statuunt et annum sacrum trieterica consecratione componunt, omnia per ordinem facientes quae puer moriens aut fecit aut passus est. uiuum laniant dentibus taurum, crudeles epulas annuis commemorationibus excitantes, et per secreta siluarum clamoribus dissonis eiulantes fingunt animi furentis insaniam, ut illud facinus non per fraudem factum sed per insaniam crederetur: praefertur

1 sellam *P*: solium *a* 7 particulatim *Pa*, em. Wakefield *Silu. crit.*
IV. p. 249 || consciassa *a* 12 quae *Bursian*: quia *Pa* 13 indicium *a*
15 acerui *P*, acerba *a* 18 aut penā *P* 19 neces *P* || qualitercumque *a* 23 cor pueri *Bursian*: corpore *P*, cor *a* 24 plastes *Bursian*,
idem plasti coniciens || lineamenta *edd.* 26 Selenus *P pr. m.*

cista, in qua cor soror latenter absconderat, | tibi-^{Fol. 6b.}arum cantu et cymbalorum tinnitu crepundia quibus puer deceptus fuerat mentiuntur. sic in honorem tyranni a seruiente plebe deus factus est qui habere non potuit sepulturam.

- 3 Fuit etiam alius Liber apud Thebas tyrannus magicæ artis po-
testate perspicuus. hic cum muliebres animos uenenis quibusdam
et carminibus occupasset, pro arbitrio suo crudelia facinora furen-
tibus imperabat, ut mente captas nobiles feminas et libidinum mi-
nistras haberet et scelerum. qui qualia fecerit scelera uel quantum
10 matri contra filium uel sororibus contra fratrem imperauerit faci-
nus, in scaenis cottidie a tragici carminis auctoribus traditur, ut
scelerati tyranni facinerosa crudelitas in animis audientium fu-
nestis semper relationibus renascatur. hunc Lycurgus sobria ui-
rorum coniuratione protectus regno exuit, pellit patria: neque
15 enim effeminatus consensum uirorum potuit diutius sustinere.
effeminatum enim eum fuisse et amatorum seruasse libidinibus
Graecorum gymnasiis decantatur. nec fuga eius Lycurgus tantum
est exilioque contentus, sed timens, ne fugiens et ab aliis recep-
tus ludibriosa scelerum suorum etiam in alia regione conderet
20 semina, succinctus ferro patriæ dedecus minaci persequitur edicto.
tunc Liber proiectis infulis, quas pampineis coronarum circulis
inligabat, cum semiuiro comitatu fugiens — soli enim eum secuti
sunt stuprorum et flagitiorum ac libidinum socii — per omnes oras
uicini maris | cum summa trepidatione desperationis errauit. illic^{Fol. 7a.}
25 inter ebrias puellas et uinolentos senes, cum adhuc eum scelerum
pompa præcederet, alter nigro amictu taeter, alter ostenso angue
terribilis, alter cruentus ore, dum uiua pecudis membra discerpit,
a Lycurgo comprehensus per proximam rupem, quæ immensum
præcipitium saxis inuiis fecerat, in mare præcipitatur, ut lacerum
30 corpus marinis diu iactatum fluctibus errantium populorum animos
ad sanitatis ac sobrietatis ordinem seuera animaduersione reuo-

11 scēnis *P*: scenis *edd.* 12 facinorosa *edd.* 15 effeminatus *P*: effoe-
minatus ille *a* 16 enim eum *Bursian*: cenatum enim eum *P*, enim *a*
19 contenderet *P* 21 cornarum *P* 23 stuprorum *P* 24 despera-
tionis *P*, item *p.* 87, 20 disp. 25 uinonettos *P* 26 præcederet et
P, et *deleuit Bursian* || teter *Pa* 27 pecodis *P*, pecoris *a* 29 ut *a*:
at *P*

caret. hunc finem Liberi Homerus, ut fugam et trepidationem detegeret et ut ostenderet mortem, ait:

*Διώνυσος δὲ φοβηθεὶς
δύσεθ' ἄλλος κατὰ κῆμα· Θέτις δ' ὑπεδέξατο κόλπῳ
δειδιότα· κρατερὸς γὰρ ἔχεν τρόμος ἀνδρὸς ὁμοκλή.*

9 imitatur te, Lyncurge, et sobrium institutum tuum sequitur nec a salutaribus tuis legibus exorbitat etiam consul noster Postumius. nam, sicut in libris annalibus inuenimus, Bacchanaliorum scelera Aebutio quodam adolescente deferente detecta sunt. erant adhuc in urbe Roma integri mores nec quisquam peregrinas superstitiones 10 dissolutis moribus appetebat. tunc nec senatus consuli nec leges rei publicae nec consul legibus defuit, sed inuestigatis omnibus qui huius sacri scelerata commenta tradebant contra omnes seuerio, immo Romano quaestionis examine capitalis poena de consilii sententia decreta est, nec tam diu uindictae gladii consulis conqui- 15 erunt, quam diu hoc malum fuisset radicitus amputatum. o digna Romani nominis animaduersio! o priscoe uirtutis laudanda constantia! nec ciuibus suis consul parcere uoluit, cum ob purgandam
Fol. 7b. patriam | peregrina uitia corriguntur.

7 Sequitur hanc sacri contagionem et imitatur ordinem funeris 20 a Cerere Hennensi muliere mors filiae consecrata. nam quicquid in Creta pater circa filium fecerat, hoc totum Ceres apud Hennam amissa filia impatientia materni doloris instituit: quod quatenus factum sit breui sermone perstringam. unicam Cereris filiam, quam Graeci Persefonam, nostri immutato sermone Proserpinam dicunt, 25 ad coniugale consortium plures petebant. mater sollicita de singulorum meritis iudicabat, et cum adhuc omnibus matris sententia uideretur incerta, diues rusticus, cui propter diuitias Pluton fuit nomen, temerario cupiditatis ardore, cum moras dilationis ferre

1 Il. 6, 135.

1 ut et fugam et trep. P 3 ΦΟΒΗΘΕΙC ΔΥCEN P 4 ΚΟΛΠῳ P 5 EXEN P: ἔχε edd. (ed. princ. uersus admodum corruptos habet)

6 institutum tuum P: tuum institutum edd. 8 libris P: Liuii J. Fr. Gronouius || bachanaliorum P 9 butio P, Ebutio a 13 seueros (ser- nos a) immo romanos Pa, em. Bursian 14 consilii P: senatus a 17 ro- mani nomini P, em. Bursian, Romano nomine a 18 cum] malim dum 22 circa P: ob a 23 quo quatenus P 26 sollicite a

non posset et cum praeposteri amoris coqueretur incendiis, prope Percum inuentam uirginem rapit. Percus est autem lacus in Hennae ciuitatis finibus satis amoenus et gratus, cuius amoenitas ex florum uarietatibus nascitur: nam per omnem annum uicissim sibi succedentibus floribus coronatur. illic inuenies quicquid hyacinthi turget in caulem, illic comam narcissi uel quod auream rosam desuper pingit, illic albae hederæ per terram molliter serpunt et cum purpureis uiolis suauiter rubens amaracus inuenitur, nec coronam istam alba deserunt lilia: prorsus aptus locus qui gratia sua puellares animos et inuitaret pariter et teneret. in hoc loco cum a Plutone uirgo prope uesperam fuisset inuenta, uirginitas et superimposita uehiculo scissis uestibus laceratis crinibus ducitur: nec resecati ungues contra amatorem rusticum aliquid profuerunt | nec clamor atque ululatus adiunxit nec ceterarum sol. 8a. strepitus puellarum. tunc una celeri cursu, cum de ciuitate nemo succurreret, facta ex ipso timore uelocior matri raptum uirginis nuntiat. contra raptorem indignata mater armatam manum ducit: nec Plutonium mulieris fefellit aduentus, sed ut retrorsit ad ciuitatem oculos et infinitos cuneos respexit uenire cum matre, festum cepit ex desperatione consilium: quadrigam qua uehiculum trahebatur per medium lacum dirigit: is erat profundis uoraginibus immersus. illic cum amata submersus uirgine miserandæ matri de morte filiae funestum spectaculum praebeuit. Hennenses ut possent maternis luctibus ex aliqua parte inuenire solacium, inferorum regem uirginem rapuisse finxerunt, et ut fides figmenta sequeretur, prope Syracusas eum per alium locum cum uirgine emersisse iactarunt. templum sane et raptori et uirgini accurate conlatis sumptibus faciunt et annua in templo uota decernunt: sed nullo genere matris dolor uincitur nec muliebris impatientiae tormenta curantur, sed credens uere filiam prope Syracusas esse uisam, Triptolemo duce uilico suo nocturnis itineribus ad Syracusanæ ciuitatis litus cum lugubri ueste ac sordido squalore peruenit. nec illic defuit qui credulam de calamitatibus suis

1 cum de praep. a. conquereretur a 2 Pergus Ouid. Metam. V, 386
 5 yacinthi P, at cf. c. 12, 2 6 aureum P 13 resecati M. Haupt (in Herme II, 8): reseruati Pa 16 ipso P corr. ex ipse 18 retrorsit P
 20 qua... trahebatur nos: qua... trahebat P, quae... trahebat a 22 immensus J. F. Gronovius 27 mersisse P 30 filia... uisa P 31 uilico a
 33 illic P (teste Lorenzo) et Oehler: illi a

falleret matrem: ait se Pandarus nescio qui uidisse non longe a
 Pachyno nauem raptorem ascendisse cum uirgine. persuasum est
 mulieri, quae, quoniam quolibet genere uiuere filiam cupiebat
 5 audire, infinitis donis remunerat ciuitatem. Syracusani liberali-
 Fol. 8b. tate mulieris prouocati | raptum uirginis consecrant et mitigantes 5
 dolorem matris pompam miseri funeris excolunt honore templo-
 rum. sed nec hoc sufficit matri, sed ascensa naue per peregrina
 litora filiam quaerit. sic fluctibus tempestatibusque iactata ad
 Atticae urbis locum peruenit: illic hospitio recepta incolis inco-
 gnitum adhuc triticum diuidit. locus ex patria et ex aduentu mu- 10
 lieris nomen accepit, nam Eleusin dictus est, quod illuc Ceres
 6 relicta Henna uenerat. sic quod ipsa dispensato quod adtulerat
 frumento colligendarum frugum tradiderat disciplinam, post mor-
 tem ob beneficium, quod ex frugum copia nascebatur, et sepulta
 in loco est pariter et consecrata et diuino cum filia appellata no- 15
 mine. amat enim Graecorum leuitas eos qui sibi aliquid contu-
 lerint uel qui consilio aut uirtute se iuuerint diuinis appellare
 nominibus, et sic ab ipsis beneficiorum gratia repensatur, ut deos
 dicant, deos esse credant, qui sibi aliquando profuerint. sic de
 Libero Nysa non dubitat nec de nouis ambigit Sparta sideribus: 20
 cremat et consecrat Herculem tristis Oeta et a uanis Cretensibus
 7 adhuc mortui Iouis tumulus adoratur. additur tamen, sacratis-
 simi imperatores, ad huius profani erroris augmentum quod hos
 binomines, id est Liberum et Proserpinam, maiore quasi aucto-
 ritate defendat: nam Liberum ad solem uolunt referre commenta 25
 Graecorum, Proserpinam uero Liberam dicentes lunam esse con-
 fingunt. quod quam absurdum et quam miserum sit ex ipsa ueri-
 tatis possumus ratione colligere. quis uidit puerum solem? quis
 Fol. 9a. fefellit? quis occidit? quis lacerauit? | quis diuisit? quis mem-

1 ait *P*: tunc ait *a* 3 quō (i. e. quoniam) *nos*: quo *Pa*, quia *Oehler*
 4 donis *Bursian*: dotis *P*, dotibus *a* 12 dispensato — frumento *J. Fr.*
Gronouius: dispensatio — frumenta *P* (Sicque tum ipsa dispensatio quod
 attulerat frumenta, tum quod colligendarum etc. *a*) 15 in eo loco *a* ||
 numine *Pa*, em. *Wowerus* 20 nisa *Pa* || spartha *P* 21 herculim *P* ||
 Oetas *Pa*, em. *Oehler* 24 binomines *Bursian*: hihomines *P*, homines *a* ||
 id est — Proserpinam obelo notauit *Wowerus* 26 libera *P* 29 multa
 uocabula litterae fol. 9^a et partim iam fol. 8^b in scriptura albitudine
 fere extincta alia manu renouata sunt

bris eius epulatus est? quis lunam rapuit? quis abscondit? quis 8
Plutonis coniugem fecit? sed et errorem istum physica rursum
uolunt ratione protegere: indiuisam mentem et diuisam, id est
τὸν ἀμέριστον καὶ τὸν μεμερισμένον νοῦν, hac se putant posse
ratione uenerari. dicite mihi, o miseri mortales, quid natura- 9
libus rebus additis funera? quid dei dispositionem crudelium
mortium atrocitate polluitis? quid opus erat tam duro crudelique
tormento? quid sibi uult ista persuasio, ut diuinis rebus funestae
calamitatis ordo societur? ut natura siderum, quam Deus summus
certis legibus fecit, mortalis calamitatis luctibus iungeretur? cui
rei prodest quod facitis? miscetis terrena caelestibus, caduca
superis, tenebrosa lucentibus, dolores ac luctus hominum diuinis
honoribus consecrantes.

Si conuocato omni genere humano sol habita contione loque- 8
retur, desperationem uestram hac forsitan oratione percuteret:
‘Quis uos, caduci homines et per dies singulos summo Deo uariis
generibus rebellantes, ad hoc tantum facinus impegit, ut profano
nefariae cupiditatis errore et mori me dicatis arbitrio et uiuere?
atque utinam usitato more uel uno genere uaesanae cogitationis
uestrae figmenta procederent, utinam sine contumelia mei scele- 9
ratae cogitationis uestrae grassaretur improbitas! nunc uos per
praecipitia iactantes mihi quoque non parcitis nec aliquam habet
uester sermo reuerentiam, sed cum dedecore meo in exitium ue-
strum mortemque properatis. | alii me aput Aegyptum undis Nili Fol. 95.
et rapidis uerticibus obstinato mentis furore submergunt, alii 2
amputatis uirilibus plangunt, alii crudeli morte caesum aut in
olla decoquunt aut septem ueribus corporis mei membra lacerata
subfigunt. qui paululum mihi placida fuerit oratione blanditus,
quadriugi currus aurigam me esse confingit. proicite aliquando
tanti furoris exitium et salutari persuasione conuerti ueram salu- 30
tis uiam quaerite. inimicus Dei est qui haec aut cogitauit aut
finxit, nec facinus eius simplex aut usitata poena comitatur, qui

3 diuisa P 4 *μΕΝΕΠΙCμΕΝΟΝ ΝΟΥ P* 5 o a: o dii P cf. p. 104, 21
|| miseri om. a 10 calamitas Pa, em. Bursian 15 forsan a 17 re-
uellantes adhuc tantum P 18 uestro arbitrio a 19 uesane P, uesanae
edd. 21 cogitationes P || uosmet a 25 uorticibus Wowerus 26 uiri-
bus P || in P: ut a 27 decoquent P || uerubus a 30 conuicti a; at
u. ind. III s. u. conuenire

- secreta profanis persuasionibus polluit, qui de praeclaro opere
 3 Dei tanta confingit. lugete mortuos uestros et ipsi simili morte
 morituri, mittite regibus uestris ut uultis inferias et orbitates
 eorum alio remediorum genere mitigate. lugete Liberum, lugete
 Proserpinam, lugete Attin, lugete Osirin, sed sine nostrae con-
 tumelia dignitatis. nolo me per tumulos eorum fauillasque du-
 catis, nolo ut errori uestro nomen meum fomenta subpeditet. ad
 initium diei a Deo factus sum, hoc mihi sufficit solum: quid me
 honesti muneris dignitate priuatis? aliud me Deus fecit, aliud esse
 iussit, et uos me pro libidine uestra diuiditis, pro arbitrii uestri¹⁰
 cupiditate laceratis. quicquid sum simpliciter pareo nec aliud uolo
 de me intellegatis nisi quod uidetis: hoc Deo gratum est, hoc
 Deus libenter amplectitur, hoc homines ad salutis uiam ducit, si
 proiectis erroribus Dei gratiam simpliciter ac fideliter hauriatis.
 4 Haec quidem, sacratissimi imperatores, ethopoeiaco mi sermone¹⁵
 dixisse sufficiat. at ego nunc sacrarum lectionum institutione for-
 matus perditos homines religioso sermone | conuenio. si dii sunt
 quos colitis, cur eos lugetis? cur eos annuis luctibus plangitis?
 si lacrimis ac luctu digni sunt, cur eos diuino honore cumulatis?
 unum itaque e duobus facite: aut nolite eos lugere, si dii sunt,²⁰
 aut si luctu eos dignos putatis ac lacrimis, deos eos appellare
 nolite, ne luctibus ac lacrimis uestris maiestas diuini nominis
 5 polluat. sed quia mens perditā et sceleratae cupiditatis laqueis
 implicata nulla potest ratione reuocari, persequar cetera, ut pu-
 blicatis omnibus atque detectis quae profana consecrauit impro-²⁵
 bitas misericordia Dei nomine domini nostri Iesu Christi lapsos
 erigat, fugientes ad se reuocet, dubitantes confirmet, errantes
 corrigat et quod est potissimum uitam morientibus donet.
 9 In plurimis orientis ciuitatibus, licet hoc malum etiam ad nos
 transitum fecerit, Adonis quasi maritus plangitur Veneris et per-³⁰
 cussor eius circumstantibus uulnusque monstratur. Mars enim in
 porci siluestris speciem formamque mutatus, ut sibi primas par-
 tes in amore Veneris uindicaret, incaute contra se ruentem percu-
 tit iuuenem. si deus erat Adonis, cur riuālis insidias nesciebat?

1 secreta P: sacra a 4 lugite ter P 11 deo pareo a 14 audia-
 tis a 18 lugitis P 19 ac P: et a 26 in nomine a || Iesu] ihu P
 27 confirmat P 30 percussor P 33 contra serentem a

si homo, cur cum superiore certabat? sed et alium audio cum Ve-
nere coniugale habuisse consortium: Vulcanus, nisi fallor, ab his
deorum cultoribus maritus Veneris esse perhibetur. o uanorum
hominum ridenda persuasio! inter duos maritos adulter positus ab
5 uno capitur, alterum uincit. sed uide: ut adulter deus maritum
uinceret, quod sibi corpus elegit! porcus esse maluit: qui si ha-
bebat mutandi corporis potestatem, leonis debuit potius speciem
formamque suscipere. | sed leonem dicunt qui naturas animalium Fol 10b.
norunt in illa agrestis animi feritate pudicitiae seruare uirtutem.
10 merito ab adultero leonis spernitur forma et libidinosi animalis
eligitur.

Hic iam euangelicae traditionis secreta tractemus. electo dae- 3
monio dominus porcorum gregem donat, nec inmerito: ut cum
libidinis animalibus per dura praecipitia fluctusque iactatus
15 per mortes porcorum uarias digna nece immundus spiritus car-
peretur. audio Cinyram Cyprium templum amicae meretrici do- 10
nasse — ei erat Venus nomen —, initiasse etiam Cypriae Veneri
plurimos et uanis consecrationibus deputasse, statuisset etiam ut
quicumque initiari uellet secreto Veneris sibi tradito assem unum
20 mercedis nomine deae daret. quod secretum quale sit omnes taciti
intelligere debemus, quia hoc ipsum propter turpitudinem mani-
festius explicare non possumus. bene amator Cinyras meretriciis
legibus seruiit: consecratae Veneri a sacerdotibus suis stipem
dari iussit ut scorto. Sebazium colentes Iouem anguem, cum ini-
25 tiant, per sinum ducunt: adhuc primi erroris uitia grassantur et
quicquid homines perdidit colitur et funesti anguis callida ac ma-
litiosa crudelitas adoratur. in sacris Corybantum parricidium co- 11
litur: nam unus frater a duobus interemptus est et ne quod indi-
cium necem fraternae mortis aperiret, sub radicibus Olympi mon-
30 tis a parricidis fratribus consecratur. hunc eundem Macedonum
colit stulta persuasio: hic est Cabirus, cui Thessalonicenses quon-

1 aliud a 8 leonum P 13 grege P 18 nauis a 19 assem unum
Wowerus: asse munū (sic potius quam manū) P, asse, manum a 23 ser-
uit Pa, em. Bursian 24 initiant P: initiantur a, haud scio an recte,
cf. Clem. Alex. Protrept. c. 2: Σεβάζου γοῦν μυστηρίων σύμβολον τοῖς
μυουμένοις ὁ διὰ κόλπων θεός· δράκων δέ ἐστιν οὗτος διελκόμενος τοῦ
κόλπου τῶν τελουμένων 26 hominem a 30 parricidiis P 31 gabirus
Pa, em. Wowerus

Fol. 11a. dam cruento ore, cruentis manibus supplicabant. | considerandum itaque est, quale sit numen quod parricidalis amentia, ut parricidium celaret, inuenit.

- 12 Quapropter quicumque haec sacra deuota mente ueneratur, cui-
cumque placet superstitionis istius metuenda contagio, aut malis
suis solacium quaerit aut facinora eorum tacita cogitatione con-
laudat hoc optans, hoc quaerens, hoc utique magnopere deside-
rans, ut et sibi liceat quod diis suis licuit, ut et se ad consortium
2 talis uitae morum similitudo perducatur. adulterio delectatur ali-
quis: Iouem respicit et inde cupiditatis suae fomenta conquirir: 10
probat, imitatur et laudat quod deus suus in cygno fallit, in tauro
rapit, ludit in satyro et, ut liberalis in flagitiis esse consuescat,
quod inclusam regiam uirginem auro largiter fluente corruperit.
puerorum aliquis delectatur amplexibus: Ganymedem in sinu Io-
uis quaerat, Herculem uideat Hylam inpatienti amore quaerentem, 15
Hyacinthi desiderio captum Apollinem discat, Chrysippum alius,
alius Pelopem uideat, ut per deos suos sibi licere dicat quicquid
3 hodie seuerissime Romanis legibus uindicatur. adulteria eorum
omnia enumerare difficile est, quis Amymonen, quis Alopen,
quis Menalippen, quis Chionen Hippothoenque corruperit: nempe 20
deus uester haec fecisse memoratur. ille, quem uolunt seueris ora-
culis errantium hominum peccata corrigere, Steropen amat,
Aethusam rapit, Zeuxippen stuprat, quaerit Prothoen et Arsinoae
adultera cupiditate blanditur. sed ex isto corruptarum mulierum
grege una puella amatorem deum et uitauit et uicit: Dafnen di- 25
Fol. 11b. uinans deus et futura praedicens nec inuenire potuit nec stu|prare.

- 4 muliebria patitur aliquis et effeminato corpori solacium quaerit:
uideat Liberum amatori suo post mortem etiam promissae libi-
dinis praemia imitatione flagitiosi coitus repensantem. si qui
monstruoso cupiditatis ardore in paternae necis armatur exitium, 30
a Ioue sumat exordium: qui fraternum desiderat sanguinem, Co-
rybantum sequatur institutum, et incestum desiderantibus a Ioue

1 ore *addidimus* 3 celaret] coleret *Wowerus* 15 inpatientiam
morē *P* 16 apolline *P* 19 quis amumonē quis alopē quis menalippe
quis chionē *P* 20 ipthoenque *P*, Hippogoemque *a* 23 aethyssam *P*,
em. Wowerus || zeuxippē *P* || prothoc (*sic*) et arsinoe *P* 25 dafnem *P*,
Daphnem enim *a* 26 stuprare *P* 29 repraesentantem *a* 30 mo-
struoso *P* 31 sumat exemplum *a* 32 sequitur *P*

sumantur exempla: cum matre concubuit, sororem duxit uxorem et, ut integrum facinus impleret incesti, filiam quoque animo corruptoris adgressus est. inferiores aliqui aemulo stridore persequitur et aduersarium cupit crudeli feritate torquere: ab Apolline ex Marsyae casibus crudelium tormentorum cruciatus discat. alienum aliqui desiderat et hoc cum morte domini conatur implere: uideat ut Hercules occiso Geryone Hiberas abegerit bones. si qui promiscua hominum caede gaudet, praeposteras Martis cupiditates diligenter inspiciat. semina paene omnium scelerum a diis suis peccantium turba colligit et, ut perditus animus impune facinus possit admittere, ex praecedentibus facinorum exemplis maiore se auctoritate defendit. si stupri praemia corruptor inquit, si uiam optat sollicitationis addiscere, in sinu corruptae mulieris aurum Iouis uideat. si publicus parricida commissam sibi regni custodiam nefaria prodere cupiditate desiderat, respiciat ad eos qui Saturnum filio prodiderunt. quatenus ius laedatur hospitii uel quatenus amicitiae iura turbentur uel quatenus mensae conciliatio sancta uioletur si qui ad iniuriam pronus quaerit, ecce ordinem scelerum de Tantali casibus discat. o facinorosae cupiditatis triste solacium! o hominum deflenda persuasio! o infelicis imitationis cruenta meditatio! scaenam de caelo fecistis et errantes animos per abrupta praecipitia crudeli calamitate duxistis, cum hominibus peccare cupientibus facinorum uia de deorum monstratur exemplis. sed in ista criminum lege, in ista confessione scelerum gratias agamus illis, qui etiam exitia et mortes deorum istorum nobis nescientibus prodiderunt, ut disceremus omnia per tot opstantes. fuit enim et apud ueteres, licet nondum terram inluminasset domini nostri Christi ueneranda dignatio, in spernendis superstitionibus religiosa constantia. Diomedes pudicus ac sobrius Venerem uulnerat, Martem uincit et percutit: Oti et

3 et 6 aliquis a 3 aemulos rigore Oehler; at cf. Firm. Mat. Mathes. lib. III, 1 p. 86: inuido stridore 5 cruciatus Bursian (facinus idem habet in uerborum contextu): casibus P, casus a 7 uidet P || Herculis Pa || iberas a || abigerit P 8 si quis a, item uersu 18, et p. 95, 18 10 diis P: piis a || colligit Pa 11 posset Pa || admitteret P 14 uideat Iouis a 19 ecce Bursian: esse Pa || facinorosae edd. 21 scaenam P, ut emend. Wowerus: coenam a 22 abrupta a 28 Iesu Christi a 29 Diomedis P 30 Oeti Pa, em. Wowerus

Efiatae edicto Mars belli potens temporali exilio damnatus ferrea catenarum uincla sustinuit: Sarpedonem filium mortuum in Troia Iuppiter plangit et mercedem fabricatorum murorum Neptunus a superbo rege non recipit: alterius regis Apollo greges pascit et Soli omnia uidenti alius occisarum boum nuntiat mortes: Castores sepelit Sparta, ardet apud Oeta Hercules et Aesculapius alibi fulminatur: Vulcanus a patre praecipitatus pedem frangit, Lycurgum fugiens Liber moritur: Venus in adulterio deprehensa detegitur et post dei nuptias | Anchisae hominis cubile sectatur: Saturnus regno timens deuorat filios et filium fugiens in Italia fugitius absconditur: ob amorem Catamiti Iuno spernitur et ad Endymionem Luna descendit et contra uoluntatem uxoris et filiae 9 Troianis auxilium ferens deceptus Iuppiter dormit. o flagitiosa confessio! o ** deflendique cultus! o durae seruitutis miseranda conditio! ad istorum cultum deorum sanctos homines et deo deuota mente credentes sacrilegum tyrannorum traxit imperium, et ut huic facinori aliud facinus adderetur, mors est decreta nolentibus. ad theatrum potius templa transferte, ut in scaenis religionum istarum secreta tradantur, et ut nihil praetermittat improbitas, histriones facite sacerdotes: alter dignior locus religionibus istis inueniri non poterit: illic amores deorum uilis turba decantet, illic casus mortesque saltentur, illic deorum templis ab impiis et facinerosis magistris melius mens perdita et adulterium docetur et facinus.

13 Discite etiam, sacrosancti imperatores, uenerandum Alexandriae numen unde sumpsit exordium, ut communi nostra fragilitate detecta ad ueritatis exordium mortalitatis nostrae sermo 25

1 fiatae P 4 recepit a 6 herculis et asculapius P 7 pede P 10 et filium P ut uidetur: Hic ex Creta a; in fol. 12^b et 13^a multa obscurata sunt et uix legi possunt || *** | tius P, quod recte Bursianus supplese uidetur, a Spartanis a, unde J. Fr. Gronouius a patre Iano 13 deceptus in P fere euanuit 14 miserabiles suppleuit ed. princ. in loco plane obscurato, sed monet Lorenz hoc uocab. pro spatio longius esse; hinc suppleas inpii uel nefandi 15 et Deum d. m. colentes a 22 saltentur scripsi: saltatores P, litteris sic a manu recent. renouatis (ex uetere scriptura teste Lorenzo nihil apparet nisi extrema littera, quae r fuerat); saltatores exhibeant con. Wowerus, salt. saltent Oehler; loci fere conclamati qui sequitur emendatio admodum incerta est || illic deorum in templis a, illis d. in templis Wowerus 26 sumpserit a || ut communi

reuocetur. cum in egipt..aerisa.....arescentibus frugibus mali-
tiosa famis anni.....sum religiosi patriarchae semine procrea-
tus iuuenis *Ioseph* interpretatus somnium regis totum quicquid
imminebat ostendit. *Ioseph* erat *Iacob* filius, qui ob pudicitiam
5 in carcerem missus, ereptus post interpretationem somnii fuit
particeps regni. | nam septem annorum collectis et seruatis fruc- Fol. 13a.
tibus alterius septennii egestatem diuinæ mentis prouidentia mi-
tigauit. huic post mortem Aegyptii patrio gentis suae instituto 2
templa fecerunt, et ut iustae dispensationis gratiam posteritas
10 disceret, ille modius quo esurientibus frumenta diuiserat, capiti
superpositus est. nomen etiam ut sanctius coleretur ex primo
auctore generis accepit. nam quia Sarrae pronepos fuerat, ex qua
nonagenaria Abraham indulgentia Dei susceperat filium, Serapis
dictus est graeco sermone, hoc est Σάρρας παῖς. sed hoc inuito 3
15 *Ioseph*, immo mortuo: neque enim ad hoc facinus religiosus ani-
mus et Deo summo dicatus adduci potuisset, ut erroris inlecebras
ex nomine suo superstitiosis hominibus ipse praeberet, praesertim
cum sciret haec esse in Dei sacrosanctis legibus, ne qui hominum
tale aliquid aut ueneraretur aut coleret. hic in Aegypto colitur,
20 hic adoratur, huius simulacrum neocororum turba custodit, et
ad memoriam uetustatis errans populus ordinem sacrorum in ho-

Bursian, qui ac communis in *P* sibi dispexisse uidetur: ac communi *a*, ac
(at?) ***unis inepta (non nostra) f**gilitate *P*, ut *Lorenz* testatur

1 cum in Aegypto glisceret (an saeuiret?) con. *Bursian*, cum in-
grueret *a* 2 famis *Jacobi* patriarchae *a* 3 interpretatusque *a* 4 innue-
bat *a* || er****cob. *P*, litteris post er (an es?) macula deletis; est *Jacobi*
a, est *Jacob* ed. *Burs.* || *Jacob* filius *Krabinger* (*Münchner gel. An-*
zeigen 1848 n. 177) obelo notauit, contra *Wowerus* erat (est) *Jacob* filius
delenda censuit 7 mentis *P*: manus *a* 9 num posteritas an poste-
riores in *P* legatur dubitat *Lorenz*; quod deinde sequitur disceret, sic in
P m. 2 scriptum est, cum aliud manum ueterem habuisse appareat
10 ille modius quo] quomodo *P* (?) *a*, quo modio *Wowerus*; cum tamen
Lorenz et *Wilmannio* testibus constare uideatur quomodo in *P* non ex-
stare, ipsi ille modius quo suppleuimus; obscuratae sunt autem ante esu-
rientibus duodecim fere litterae || esurientibus *P* satis distincte (testibus
Lorenz et *Wilmannio*): esurientibus et ementibus *a*, cui lectioni iam
spatium in cod. refragatur || capitis *P*, cupitis *a*, capiti is *Wowerus*, ipse
malim capiti eius 12 sarre *P*, Sarae *a* 13 *Sarapis* *Hildebrand* ad
Apul. p. 1017 14 Σάρρας παῖς *Bursian*: CAPIOCTOC *P*, Σάρρας
ἀπό *a* || inuitio *P* 20 neocororum *Pa*, em. *Wowerus*

norem integerrimi ac prudentissimi hominis constitutum contentiosa hodieque animositate custodit. sed et in ipso simulacro sicut in ceteris ex assiduis sacrificiis immundi daemonum spiritus colliguntur: nihil enim operantur uictimae et cruor ex assidua pecudum caede profusus nisi ut daemonum substantia, qui diaboli procreatione generantur, ex isto sanguine nutriatur. nam ista esse Porphyrius, defensor simulacrorum, hostis dei, ueritatis inimicus, sceleratarum artium magister, manifestis nobis probationibus prodidit. in libris enim, quos appellat *περὶ τῆς ἐκ λογίων φιλοσοφίας*, maiestatem eius praedicans de infirmitate confessus est. 10 in primis enim librorum partibus, id est in ipsis auspiciis † positus dixit: Serapis uocatus et intra corpus hominis conlatus 5 talia respondit. dicant nunc mihi perditii homines: quis potior est, qui uocat et imperat et includit, an qui uocatur et paret et cum uenerit in suscipientis hominis corpore potestate iubentis includitur? gratias agimus, Porphyri, libris tuis: deorum tuorum nobis substantiam prodidisti: didicimus per te quatenus dii tui hominibus iubentibus seruiant. Serapis tuus ab homine uocatur et uenit et cum uenerit statim iussus includitur et loquendi necessitas nolenti forsitan imperatur. sic aput nos deos uestros, 20 cum hominibus nocere coeperint, religiosi sermonis flagella castigant: sic in corpore hominum constituti dii uestri uerbo Dei spiritualium flammaram igne torquentur, et qui aput uos quasi dii coluntur, aput nos religiosae fidei medelas Christi gratia humano subiacentes imperio et tormenta repugnantes sustinent et uicti poenis ultricibus subiugantur.

2 hodie a 4 uictimae scripsi: **** me P, animae a et Burs., sed negat Lorenz sic legi posse; idem codice iterum inspecto rescriptis scripturam a me propositam ex litterarum uestigis certo confirmari || pecudum P 6 ita esse Wowerus 7 simulacrorum nos: s****r rü P (ut testatur Lorenz), Stoicorum a et edd. inepte, idolorum J. Fr. Gronouius || hostis.. magister P: hostis dei ueritatis in multis sceleratarum impietatum scriptis a; extrema primus Wilmannsius dispexit, cum artium mag. ste. in P scriptum esse cognosset; Reifferscheidius deinde loci emendationem consummauit, cum non in multis, ut est in editionibus, sed inimicus in P exstare uideret 9 AOTION P 11 auspiciis imposturae coni. G. Wolff (Porphyrii reliq. p. 111); Wowero uerba id est — positus glossema uidebantur; fort. auspiciis operis sui 12 collocatus a 13 quis a: qui P 16 Porphyri quod libris a 18 iuuentibus P, iuuentibus a, em. Bursian 22 spiritualium a 24 medelas P: medela a

Penates etiam qui sint explicare contendam, ne quid a me ¹⁴ praetermissum esse videatur. qui nihil aliud putant esse uitam nisi uescendi et potandi licentiam, hos sibi deos ex cupiditatis suae humilitate finxerunt, nutrimenta corporis quae ex cottidianis ⁵ epulis comparantur hoc nomine pro salute hominum consecrantes. quia per epulas corporis reficitur infirmitas, alimenta solum esse deum sancxerunt | nescientes diuini oraculi ueritatem. cum enim ^{Fol. 14a.} dominus Iesus Christus cum diabolo pro nostra salute sollicitus ² diuina maiestatis suae conluctatione certaret, ut de faucibus eius ¹⁰ quem gerebat hominem liberaret, hac eum responsione quassauit. nam cum diceret ei diabolus: 'si filius dei es, fac ut isti lapides panes fiant,' respondens ei dominus dixit: 'non in pane tantum uiuit homo, sed in omni uerbo Dei.' nescientes itaque substantiam generis humani cottidianas epulas ¹⁵ hoc nomine consecrarunt: nam omne quod uescuntur homines penus uocatur: hinc et cella penaria, hinc et dii penates ab abiectis et prostratis hominibus misera sunt cogitatione compositi.

Vesta autem quid sit discite, ne putetis antiquum aliquid aut ³ ²⁰ cum summo terrore religionis inuentum. ignis est domesticus, qui in focus cottidianis usibus seruit: quapropter cocos habeat, non miseras uirgines sacerdotes, quae contemnentes ignis ipsius fauillas aut prostituto corpore peccare coguntur aut in uirginitate perseuerantes perdunt honestam gloriosi nominis dignitatem. ²⁵ Palladii etiam quid sit numen audite: simulacrum est ex ossibus Pelopis factum, hoc Abaris Scytha fecisse perhibetur. iam quale sit considerate, quod Scytha barbarus consecrauit. estne aliquid apud Scythas humana ratione compositum et illa efferat

11 Matth. 4, 3.

1. POENATES P 2 praetermissum esse uitam P mance, sit praetermissum. Qui nihil aliud putant a; nos Bursiani supplementum recipimus 5 aepulis et u. 14 aepulas P, item alias 9 certaret et ut Pa, et del. Bursian 10 quem a: quae P 13 uiuet P 16 penus P et paulo post penates 18 composita a 21 coquos a 22 contemnentes Pa 23 prostituto Wowerus: constituto P, pro constituto a 25 immo quod sit 26 Abaris Jos. Scaliger (apud Wowerum): auaris P, auarus a, et sic item p. 98, 3 27 post sit in P uocab. erasum est quinque sexue literarum, cuius prima littera a (Abaris?) adhuc dispicitur

gens hominum et crudeli atque inhumana semper atrocitate gras-
 sata in constituendis religionibus rectum aliquid potuit inuenire?
 2 simulacrum hoc Troianis Abaris uendidit stultis hominibus uana
 Fol. 14b. promittens. uendebatur deus | ut prodesset emptori, et emptor
 suppliciter adorabat quicquid paulo ante uiderat subhastatum. 5
 substantia autem simulacri ipsius ex ossibus Pelopis est. si hu-
 mana uis, Abari, miseros homines ossa uenerari, purioris saltim
 et castioris hominis reliquias collige: accedat idolo quod facis ex
 hominis uirtutibus meritum. Pelops in deliciis amatoris fuit et
 diu prostituti pudoris damna sustinuit. sed nec adulto ei scelus 10
 defuit: eum cuius filiam petebat fraude proditoris occidit, pro-
 ditorem etiam ipsum periuriis adgressus est et ne promissa red-
 deret praemia, hunc eundem per abrupta praecipitia iactauit. en
 cuius electa sunt ossa ut deus fieret qui urbes et regna seruaret.
 3 sed nec seruauit aliquando nec profuit et quid se maneat ex 15
 urbium in quibus fuit casibus uidit: incensa est Troia a Graecis,
 a Gallis Roma et ex utroque incendio Palladium reseruatum est,
 sed reseruatum non propriis uirtutibus, sed humano praesidio:
 ab utroque enim loco homines liberarunt et translatum est ne
 humano flagraret incendio: tanto numini humana fuerunt prae- 20
 sidia necessaria et ne arderet humanum quaesiuit auxilium. dila-
 tum est Palladium ab incendio, non liberatum: stat sententia,
 manet poena, ignis imminet, ignis urguet, quem uitare non po-
 4 terit. iam parturit flamma caelestis, iam diuinæ animaduersionis
 monstratur aduentus, iam futurae cladis nuntiatur exitium: 25
 in hoc incendio Palladium latebras inuenire non poterit: ignis
 Fol. 15a. iste scrutatur abdita, quaerit absconsa | et quicquid errantes ho-
 mines uanis persuasionibus perdidit, rapida flammarum popula-
 tione complectitur. 'uenit enim', inquit, 'dies domini ut
 ardens clibanus'. audisti quid ueniat: nihil est quod ex te 30
 collectum in apothecis dominicis reponi possit: ardebis ut stipula,
 cuius inanis uilitas in cineres fauillasque seruatur, qua rapax

29 Malach. 4, 1 (3, 19).

1 hominum *Wouero glossa uidebatur* 2 inueniri *P* 7 auari *P*,
 om. *a* 11 eum *P*: is enim *a* || eum fraude *a* 12 periuriis *a*: per-
 iurus *P* 19 liberant *Pa*, *em. Bursian* 23 urget *a* 30 cliuanus *P*
 || audisti quid ueniat *P bis habet* 32 qua nos: que *P*, quam *a*

ignis uiolentia cogente spiritus pascitur. hic est exitus finisque 5
 uester, haec est poena quam pro deceptis hominibus Deus statuit:
 ut perpetuis ardeat flammis qui contra uoluntatem Dei miserum
 hominem aut decepit aut perdidit. uolo sane diligenter inquirere
 10 cuius Mineruae hoc uolunt esse signum: plures enim Mineruas
 fuisse constat nec aliquis in ista parte dissentit. singulare itaque
 genus, institutum, artem propositumque dicamus, ut ex his
 omnibus inueniri possit Palladium cuius Mineruae sit nomine
 consecratum.

15 Quinque Mineruas fuisse legentibus nobis tradit antiquitas. 16
 una est Vulcani filia, quae Athenas condidit, quam ex agrestibus
 locis ad urbanae conuersationis ordinem rustica turba comitata
 est. fuit alia in Aegypto Nili regis filia, textrinae artis magistra:
 tertia uero patre Saturno genita est, sed hanc uiraginem fuisse
 20 commemorant: nam numquam se intra feminei sexus uerecun-
 diam tenuit, sed arma semper strepitumque pugnarum et cruenta
 secuta est studia bellorum. quarta Iouis Cretici regis fuit filia,
 quae occisum patri detulit Liberum. | quinta Pallante patre et Fol. 15b.
 Titanide matre orta est, quae patris appellata nomine Pallas est 2
 20 ab hominibus nuncupata. haec parricidalis amentia furoris et
 uaesanae temeritatis instinctu patrem Pallantem crudeli morte
 iugulauit nec simplici patris morte contenta, ut diutius malis
 suis frueretur et ut de morte patris crudelius triumpharet, exu-
 25 iis corporis eius ornatae sunt**, ut parricidii facinus ex crudeli
 ostentatione publicaret. huius est Palladium, pro nefas, nomine
 consecratum, haec est Pallas quae colitur, haec est quae ponti-
 ficali lege seruatur, et cuius facinus seuerius damnari debuerat,
 eius imago suppliciter adoratur. adponite ignem, augete flam-
 30 meretur aliud parricida nisi ut perpetua imitatione flammaram

1 cogente nos: cogenti P, congeniti a, cogentis Bursian 16 strepituque
 P 19 Tritonide Jos. Scaliger; at u. Clem. Alex. Protr. 2 et Ampelium 9, 10
 21 uesanae P: uesanae edd. 23 exubiis P 24 ornatae sunt P; ornata
 est a, ornat scutum coni. Bursian; fort. ornatae sunt manus, ut Pallas
 in uasorum imaginibus repraesentatur brachium aegide tectum gerens,
 quam hostibus obuiam fert; cf. O. Mueller Denkmäler I, 10, 37. II, 21, 229
 25 proh a 29 discat Bursian: dicat P, dicatur a 30 mutatione a;
 fort. circumdatione

ante sententiam dei cottidie flammis ultricibus concremetur?
 3 busta sunt haec, sacratissimi imperatores, appellanda, non
 templa: rogi sunt potius dicendi miserorum: nam in honorem
 hominum perditorum aedes pro sepulchris miseranda hominum
 seruitus facit. hic crematorum corporum fauillae seruantur, hic 5
 cineres mortuorum inreligiosa lege conduntur, ut acerbarum mor-
 tium casus cottidiano uictimarum sanguine recrudescent, ut
 tristis lamentationis exitus renouatus annuis luctibus renascatur,
 ut sopitos fletus recentior ululatus exagitet, ut parricidia uel
 incesta uel mortes ex sacrorum ritu misera mens hominum et 10
 4 colere discat et facere. amputanda sunt haec, sacratissimi im-
 Fol. 16a. peratores, penitus atque delenda | et seuerissimis edictorum ue-
 strorum legibus corrigenda, ne diutius Romanum orbem prae-
 sumptionis istius error funestus inmaculet, ne pestiferae con-
 suetudinis conualescat improbitas, ne quicquid hominem dei cona- 15
 tur perdere diutius in terra dominetur. nolunt quidam et repug-
 nant et exitium suum prona cupiditate desiderant, sed subuenite
 miseris, liberate pereuntes: ad hoc uobis Deus summus commi-
 sit imperium, ut per uos uulneris istius plaga curetur. facinoris
 eorum periculum scimus, erroris notae sunt poenae, sed melius 20
 est ut liberetis inuitos quam ut uolentibus concedatis exitium.
 5 aegrotantes contraria delectant, et cum corpus hominis aduersa
 ualitudo possederit, contra salutem suam a laborantibus peruersa
 poscuntur. capta mens languoris uitio morborum semper aug-
 menta desiderat et medelas artificum aspernata contemnit, re- 25
 spuit remedium medicinae et in exitium suum prona animositate
 festinat. tunc, si malum morbi fortius creuerit, maiora remedia
 quaeruntur et pro salute hominis sollicita fortius se medicina com-
 ponit: asperi cibi, amari potus nolentibus ingeruntur et, si con-
 ualuerit malum, et ignis adhibetur et ferrum. sic homo recepta 30
 sanitate et salute sibi reddita quicquid aegrotantis corporis uitio
 inuitus passus est, hoc totum pro utilitate sua factum esse stantis
 animi iudicio confitetur.

5 facit a: fit P 6 aceruarum P 7 recrudescent Pa, em. Bursian
 14 commaculet a 15 ne om. a 16 ne diutius a 23 ualitudo a ||
 possiderit P 24 mortuorum P 25 aspernata P, ut con. Oehler: asper-
 natas a 26 remediū P, sed corr. in remedia 1 m. ut uidetur 28 me-
 dicinae opponit a 29 ingerentur a 30 Si homo a,

Accipite iam, sacrosancti principes, etiam nomina eorum qua 17
sunt ratione composita. lumen hoc, quod hominibus iussu Dei
fugatis tenebris diem reddit, quod per duodecim horarum spatia
cursus sui ordinem dirigit, Solem dici uoluerunt, non quia solus
5 est, ut quidam uolunt — quia illic et caelum est et luna et *alia* Fol. 16b.
plurima sidera quae uidemus, ex quibus quaedam *una serie* et
cohaerentia perpetua simulque *copulata* lucent, alia toto sparsa
caelo uagos *cursus suis* metiuntur erroribus —, sed ideo Sol ap-
pellatur, quia cum ortus fuerit obscuratis ceteris *sideribus* luceat
10 solus. Luna etiam — haec eadem Lucina — a nocturno lumine 2
nomen accepit: hanc etiam quidam Dianam dici uoluerunt, quod
per noctem lucens hominibus alterum paene diem faciat. mare
nantes a natando Neptunum dici uoluerunt, et ex hoc quod liben-
ter faciebant, substantiam nominis figurantes terrenam uim om-
15 nem atque naturam Ditem patrem dicunt, quia haec est natura
terrae, ut et recidant in eam omnia et rursus ex ea orta proced-
dant, quae res opulentiam terrae diuitiasque monstrauit. frugum 3
substantiam uolunt Proserpinam dicere, quia fruges hominibus
cum seri coeperint prosunt. terram ipsam Cererem nominant,
20 nomen hoc a gerendis fructibus mutuati. ex bellorum casibus
Mauors nomen accepit quasi magna uertat. Minerua similiter bel-
licum nomen est quasi aut minuat aut minetur. uenustas homi-
num Venus dicta est. Apollinis nomen ex humanis finxerunt ca-
sibus sermone Graeco, quasi omnia commissa sibi aut amittat
25 aut perdat. solem etiam quidam Apollinem dicunt, quia cottidie
in occasu constitutus splendorem luminis perdat: perdere autem
Graeci ἀπολεῖν dicunt. uidetis | ut uestros ementiticios et fictos Fol. 17a.
deos turbulentus error excogitauerit, ut superstitionibus anilibus 4

1 iam nos: etiam Pa || etiam P: om. edd. 5 illic P: ibi a
6 qued** P; in fol. 16b et 17a extrema uerba priorum septem uersuum
fere euauerunt charta pergamena admodum detrita 7 simulque a:
semelque P, an ex semelque? 10 Luna etiam haec eadem L. edd.
sine interpunctione; cf. Cic. de deor. nat. II, § 62: cum.. Luna a
lucendo nominata sit; eadem est enim Lucina 11 dici uoluerunt Dia-
nam a 12 mare nantes om. a 16 in ea P 19 proserpunt Oehler
20 a om. P || gerendis P, ut conl. Creuzer (ad Cic. de d. nat. II, c. 26):
serendis a || mutuatum a 24 ut aut a || omittat P 27 apollin (sic)
P, ἀπόλλειν a, em. Bursian || commentitos et ficticios a

et formae uobis *deorum traditae sint* et nomina. sed haec omnia ueritas *detexit et ratio sanae* mentis inuenit, ut inuestigatis omnibus *atque detectis* quae sacrilegus error absconderat ueritas in uita luceret. haec enim omnia cum essent male composita terrori primum fuere mortalibus, dehinc consumpta nouitate quasi ex 5 longa aegritudine conualescentibus hominibus natus est quidam ex admiratione contemptus. sic paulatim quod stupebat animus ausus est diligenter inquirere et statim in arcana fictarum ac uanarum superstitionum sagax misit ingenium. tunc ex assiduis tractatibus latentium ratione collecta peruenit ad causas, ut profanarum religionum miseranda commenta humanum genus primum 10 disceret, deinde contemneret, tertio recusaret.

- 18 Libet nunc explanare quibus se signis uel quibus symbolis in ipsis superstitionibus miseranda hominum turba cognoscat. habent enim propria signa, propria responsa, quae illis in istorum 15 sacrilegiorum coetibus diaboli tradidit disciplina. in quodam templo, ut in interioribus partibus homo introiturus possit admitti, dicit: 'de tympano manducaui, de cymbalo bibi et religionis secreta perdidici', quod graeco sermone dicitur: *ἐκ τυμπάνου βέβρωκα, ἐκ κυμβάλου πέπωκα, γέγονα* 20 *2 μύστης Ἀττεύς*. male, miser homo, de admissio facinore confiteris: pestiferum ueneni uirus hausisti et nefarii furoris instinctu letale | poculum lambisti: cibum istum mors sequitur semper et poena, hoc quod bibisse te praedicas uitalem uenam stringit in mortem et sedes animae contaminat et malorum continuatione 25 conturbat. alius est cibus, qui salutem largitur et uitam, alius est cibus, qui hominem Deo summo et commendat et reddit, alius est cibus, qui languentes releuat, errantes reuocat, lapsos erigit, qui morientibus aeternae immortalitatis largitur insignia. Christi panem, Christi poculum quaere, ut terrena fragilitate contempta 30

Fol. 17b.

1 nobis *Pa*, *em. Wowerus* || litterae orum traditae sint in *P* euanuerunt, deorum *om. a* 3 ueritas in uita *Bursian*: ueritatis semita *a* 8 inquireret *P* || hac uanarum *P* 15 quae *P*: quid *a* || in istis *a* 16 cetibus *P* 17 introiturus *Bursian*: moriturus *Pa*, oraturus *Lobeck Aglaoph. I, 24* 20 .. ΓΕΓΩΝΑ *P*, fort. καὶ γέγονα 21 μύστης Ἀττεύς *P*: μυστικός *a* 22 ausisti *P* 23 lambis *Pa*, *em. Oehler* 24 poena aeterna *a* 25 contaminata malorum te continuatione *a* 27 deo summo *P* (teste *Lorenzio*): summe deo *a*, summo deo *Oehler*

substantia hominis immortalis pabulo saginetur. quis est autem hic 3
 panis uel quod poculum in libris Salomonis sapientia magna uoce
 proclamat? ait enim: 'uenite, manducate de meis panibus
 et bibite uinum quod miscui': et Melchisedech rex
 5 Salem et sacerdos summi Dei reuertenti Abrahae cum pane et
 uino benedictionis optulit gratiam. Isaac etiam cum Iacob benedixisset,
 cum hoc idem Esau a patre suppliciter exigeret, respondit
 ei pater: 'dominum', inquit, 'illum feci tuum et omnes fratres
 10 eius feci seruos, tritico et uino confirmaui illum'. tunc Esau casus suos misera lamentatione defleuit,
 quia tritici et uini, id est futurae felicitatis perdidit gratiam.
 quod autem consecratis hominibus a Deo panis diuinus iste praestetur
 per Esaiam dicit spiritus sanctus: 'sic dicit dominus:
 15 ecce qui seruiunt mihi manducabunt, uos autem esurietis:
 ecce qui seruiunt mihi iocundabuntur, uos confundemini,
 uos interficiet dominus.' non solum panis iste a Deo
 summo sacrilegis et impiis denegatur, sed et Fol. 18a.
 poena promittitur et acerbae mortis decernuntur exitia, ut
 esuriens faucibus diuinae animaduersionis exitus ingeratur.
 20 5 cunctur etiam hoc idem tricesimi et tertii psalmi ueneranda
 responsa, ait enim per Dauid spiritus sanctus: 'gustate et
 uidete quoniam dulcis est dominus'. dulce est caeleste
 pabulum, dulcis Dei cibus: nec habet in se miserae famis
 triste tormentum et de medullis hominum procedentis ueneni
 25 uirus excludit. et haec ita esse sequentia oraculi responsa
 declarant, ait enim: 'timete dominum sancti eius, quia non
 est inopia eis qui metuunt eum. diuites egerunt et esurierunt,
 qui autem inquirunt Dominum non indigent
 30 omni bono.' qui sic in templo praetextatus incedis,
 qui fulges purpura, cuius caput aut auro premitur aut lauro,

3 Sal. Prou. 9, 5. 8 Genes. 27, 37. 13 Ies. 65, 13 et 15. 21 Ps.
 13, 9. 26 ib. u. 10 sq.

1 nominis *P* 2 quod poculum *P*: quod poculum de quo *edd.* 3 uenite et a 6 *malim* benedixisset et cum 7 a *om. P*; post patre *duae*
sue litterae erasae sunt 8 inquit *om. a* || tuum feci illum a
 pena *P*, ut semper || aceruq; *P* 24 procedentis nos: praecedentis *Pa*
 et *om. a* 30 fulgis *P* || auro aut lauro premitur a

errorem tuum turpis egestas insequitur et ceruicibus tuis onerosum paupertatis imminet pondus. illum quem despicias pauperem largus et diues est, sedile illi Abraham in sinu suo praeparat. tunc tu per interiecta spatia flammaram ad mitiganda conscientiae tuae uulnera tenuem ab eo stillantis aquae guttulam postulas nec tibi uolens Lazarus lenimentum doloris tui aut dare poterit aut impetrare. singulorum enim pari gratia merita pensantur: illi uita confertur propter huius saeculi mala, tibi propter 7 huius saeculi bona perpetua tormentorum poena decernitur. ut autem manifestius disceretur quinam ille esset panis, per quem 10 miserae mortis uincuntur exitia, ipse dominus sancto ac uenerando ore signauit, ne per diuersos tractatus spes hominum prauis 12 interpretationibus fallerentur. ait | enim in euangelio cata Iohannem: 'ego sum panis uitae: qui uenerit ad me non esuriet, qui in me crediderit non sitiet umquam.' 15 item in sequentibus hoc idem simili modo significat, ait enim: 'si quis sitit ueniat et bibat qui credit in me.' et rursus ipse, ut maiestatis suae substantiam credentibus traderet, ait: 'nisi ederitis carnem filii hominis et biberitis 18 sanguinem eius, non habebitis uitam in uobis.' quare 20 nihil uobis sit cum tympani cibo, o miseri mortales: salutaris cibi gratiam quaerite et immortale poculum bibite. Christus uos epulis suis reuocat ad lucem et graui ueneno putres artus et torpescencia membra uiuificat. caelesti cibo renouate hominem perditum, ut quicquid in uobis mortuum est diuinis beneficiis renas- 25 scatur. didicistis quid uos facere conueniat, eligite quod uultis: inde mors nascitur, hinc immortalis uita donatur.

19 ***χαῖρε νύμφε, χαῖρε νέον φῶς. Quid sic miserum hominem per abrupta praecipitas, calamitosa persuasio? quid illi falsae

14 Joh. 6, 35. 19 ib. 6, 53.

2 dispicias *P* 3 largus *P*: lautus *Wouerus* || diuis *P* || sedile *Bursian*: sed ille *P*, sed hoc spatium *a* 4 flammaram spacia ad mitigandas *a* 9 pena *P*, ut semper 10 diceretur *a* 13 in euangelio Iohannis *a* et sic *p.* 106, 10 et alias 19 filii *a* 21 tympanis *a* 21 et 24 ciuo *P*, item statim post ciui 21 o dii miseri *Pa*, cf. *p.* 89, 5 25 renascatis *P* 27 donatur. *ΑΕΝΥΝΦΕ ΧΑΙΡΕ ΝΥΝΦΕ P*, Dicis etiam, χαῖρε νύμφε *a*; 'apparet deesse aliquid quale est: Aliud profanae religionis syr-

spei polliceris insignia? nullum aput te lumen est nec est aliqui
 qui sponsus mereatur audire: unum lumen est, unus est sponsus:
 nominum horum gratiam Christus accepit. non poteris ad te
 alienae felicitatis transferre gloriam nec poteris caelestis luminis
 5 splendore decorari. in tenebras squaloresque proiectus es: illic
 sordes, squalor, caligo, tenebrae et perpetuae noctis dominatur
 horror. si uis ut tenuis saltem tibi splendor luminis luceat, erige 2
 uultus et demersos aperi oculos et desertis his ad eum te confer
 qui dixit: 'ego sum lux mundi,' cuius diuinis | praeceptis Fol. 19a.
 10 continetur ut in hac terrena conuersatione opus nostrum per dies
 singulos luceat: lucere autem non potest nisi immaculata nos con-
 scientiae ornamenta protexerint, nisi integra nos et incorrupta
 uita commendet: tunc orietur nobis ueri luminis gratia, tunc se
 nobis lucis auctor insinuat, tunc uerum lumen et accipere possu-
 15 mus et uidere. sed, ut sacrilegae uocis cónprimatur improbitas, 3
 qui sit uere sponsus sacrarum lectionum oraculis comprobabo, ut
 probetur sponsum esse Christum, sponsam ecclesiam, ex qua ue-
 nerando patri spiritales filii per dies singulos procreantur. in hac
 probatione arcana prophetarum ueneranda pandantur, adsistat
 20 nobis sanctorum oraculorum fides. Iohel diuino spiritu monente
 sic dicit: 'canite tuba in Sion, sanctificate ieiunium
 et indicite curationem, adgregate populum, sancti-
 ficate ecclesiam, excipite maiores natu, colligite
 paruulos lactantes, procedat sponsus de cubiculo
 25 suo et sponsa de thalamo suo.' hoc idem Hieremias si- 4
 mili ratione significat, ait enim cum Hierusalem truci minatur
 oraculo: 'et auferam de ciuitatibus Iudae et de qua-
 druuiis Hierusalem uocem laetantium, uocem sponsi
 et uocem sponsae.' processum sponsi etiam per psalmos
 30 praedicat spiritus sanctus: in octauo decimo psalmo hoc inueni-
 tur oraculum, ait enim: 'et ipse uelut sponsus egrediens

9 Joh. 8, 12. 20 Joel 2, 15 sq. 27 Jer. 7, 34. 31 Ps. 18, 6 sq.

bolum est, quod dicitur' *Bursian*; *ipse tentauit*: Inde *νύμφη χαῖρε, νύμφη χαῖρε, νέον φῶς*.

1 aliquis sponsus qui hoc mereatur a 3 hominum quorum a 4 lu-
 minis *Bursian*: numinis Pa 7 saltem a 8 aperi P: erige a 16 quis a
 || sit a: sic P 18 spirituales a 24 lactentes a 27 quadrubiis P

de thalamo suo exultabit uelut gigans uiam currere;
a summo caeli profectio eius et decursio eius usque
ad summum eius et non est qui lateat a calore eius.'

5 secretiora pandantur arcana: in apocalypsi qui sit sponsus inue-
nimus. | ita enim scriptum est: 'ueni, ostendam tibi nouam 5
nuptam uxorem agni. et duxit me in spiritu in
montem magnum et ostendit mihi ciuitatem sanc-
tam Hierusalem descendentem de caelo.' Intimandum
est quid etiam nobis de hac ipsa re tradat euangelica disciplina.
inuenimus enim in euangelio cata Iohannem ita esse signatum: 10
'uos mihi testes estis quoniam dixi eis qui missi
sunt ab Ierusalymis ad me, quia non sum Christus,
sed quoniam [missus sum ante ipsum: qui habet
enim sponsam sponsus est, amicus autem sponsi est
qui stat et audit eum et gaudio gaudet propter 15
uocem sponsi.' huius rei mysterium ostensum est, huius
sponsi aduentum sapientium uirginum chorus expectat, huic
praeferunt lumina peruigili cura sancta uirginitas: expectantibus
sponsum seruis felicitum praemiorum promittitur munus. inue-
nimus enim in euangelio cata Lucam: 'sint lumbi uestri 20
praecincti et lucernae ardentes et uos similes ho-
minibus expectantibus dominum suum quando ue-
niat a nuptiis, ut cum uenerit et pulsauerit ape-
riant illi. felices serui illi quos adueniens domi-
nus inuenerit uigilantes.' ecce uenerandorum responsorum 25
7 oraculis sponsus ostensus est. quid tibi tu in acerbis casibus con-
stitutus beatum nomen inponis? si uis liberatus lumen sequi
sponsi, proice errores et peruigili cura sollicitus praecedentia
uitae facinora religiosa denotione castiga. tunc te in nomine suo
cum uigilantem inuenerit sponsus, cum fidei tuae merita cogno- 30
uerit, dabit maximum praemium, dabit integrum munus: intra-
bis cum eo caeli thalamum, uidebis regiam mundi et, ut uerus

5 Apoc. 21, 9 sq. 11 Joh. 3, 28 sq. 20 Luc. 12, 35 sqq.

1 exultauit *P* || ut *a* 4 in apocalypsi id est in reuelatione *Pa*, glossam
deleuit *Wowerus* || quis sit *a* 8 Inuestigandum est *a* 12 Hierosoly-
mis *a* 16 misterium *P* 22 expectantes *P* 26 tibi tu *P*: tu tibi *edd.*
|| acerbis *P* 28 peruigil *P* || praecedentia *P* 31 pretium *P*

particeps esse possis, a piissimo ac iustissimo domino immortalitatis tibi gratia conferetur. |

Alterius profani sacramenti signum est θεὸς ἐκ πέτρας. Cur Fol. 20^a.
 hoc sanctum uenerandumque secretum ad profanos actus adul-
 5 terata professione transfertis? alius est lapis, quem deus in con-
 firmandis fundamentis promissae Hierusalem missurum se esse
 promisit: Christus nobis uenerandi lapidis significatione monstra-
 tur. quid tu ad commaculatas superstitiones furtiua fraude uene-
 randi transferis nominis dignitatem? lapidem tuum ruina sequi-
 10 tur et cadentium culminum funesta conlapsio: noster lapis Dei
 fundatus manu extruit, confirmat, erigit, munit et restaurati
 operis gratiam perpetuae immortalitatis splendore condecorat.
 ait enim de hoc Esaias iubente sancto spiritu: 'sic dicit Do-
 15 minus: ecce ego inmitto in fundamenta Sion lapi-
 dem pretiosum, electum, summum angularem, ho-
 noratum, et qui crediderit in eum non confundetur.'
 in psalmis etiam simile responsum est: ait enim spiritus sanctus
 in centesimo et septimo decimo psalmo: 'lapis quem repro-
 bauerunt aedificantes hic factus est in caput anguli:
 20 a domino factus est iste et est mirabilis in oculis
 nostris.' per multos prophetas spiritus sanctus nominis istius
 ordinem monstrat, ait enim Zacharias propheta: 'ecce ego ad-
 duco puerum meum, Ortus nomen ei est, quoniam
 lapis quem dedi ante faciem Hiesu: super lapidem
 25 ipsum unum septem oculi sunt.' sed ut manifestius con-
 stet, antiquiora uenerandarum lectionum secreta pandamus. in
 Deuteronomio ita comprehensum est: 'et scribes super lapi-
 dem omnem legem hanc.' Hiesus etiam Naue iussu diuini-

13 Jes. 28, 16 18 Ps. 117, 22 sq. 22 Zach. 3, 8 sq. 27 Deut.
27, 8.

2 confertur *P* 9 transferis *P*: transfers *edd.* cf. c. 22, 3 proferis et
 24, 3 feris 12 perpetuo *Oehler*, at conferri iubet *Bursian* p. 102, 29 et
 p. 120, 13 13 iuuenta *P*, innuenta *a* || spiritu sancto *a* 17 simili *P*
 18 decimo *om.* *Pa*, add. *Woverus* 20 a domino *P*: An nō *a* 23 ei
 nomen *a* 24 lapis quem dedi ante faciem Hiesu *Bursian* (*coll. Cypriani*
test. II, 16, p. 553): locus quem dedit unę facie hiesus *P*, lapis quem dedi
 coram Iesu *a* 26 antiquiora uenerandorum *P* 27 deuterio nomii *P*
 28 Iesus *a*

tatis hoc specialiter comprehendit, ait enim: 'et accepit lapidem magnum et statuit eum contra dominum. et
 Fol. 20^b. ait Hiesus ad populum: ecce lapis iste erit *mihi in testimonium quia* iste *audiuit* omnia *quae dicta* sunt a domino, quando loquutus est ad uos, et erit ⁵ iste uobis testimonium *in nouissimo dierum*, quando ⁴ recesseritis a domino uestro.' quod autem per hunc lapidem, id est per dominum nostrum Iesum Christum, et dii isti casuri sint et multitudo templorum aperte Danihel uenerandis oraculis explicauit: ait enim cum interpretaretur somnium regis: ¹⁰ 'et ecce imago, imago nimis magna, et contemplatio ipsius imaginis metuenda, et elata stabat contra te: cuius caput fuit ex auro bono, pectus et brachia eius argentea, uenter et femora aerea, pedes autem ex parte quidem ferrei, ex parte autem fictiles: ¹⁵ quoadusque abscisus est lapis de monte sine manibus concidentium et percussit imaginem super pedes ferreos et fictiles et comminuit eos minutatim et factum est simul ferrum et testa, et aeramentum et argentum et aurum facta sunt minuta quasi ²⁰ pallea, ut puluis in area aestate, et uentilauit illa uentus ita ut nihil remanserit in illis: et lapis qui percussit imaginem factus est mons magnus et imple- ²⁵ uit totam terram.' qui locus in terra est quem non Christi possederit nomen? qua sol oritur, qua occidit, qua erigitur ³⁰ semetipsum, qua uergit auster, totum uenerandi numinis maiestas impleuit, et licet adhuc in quibusdam regionibus idololatriae morientia palpitent *membra*, tamen in eo res est ut e Christianis omnibus terris pestiferum hoc malum funditus amputetur. de idololatrarum lapide, de quo dicunt *Θεὸς ἐκ πέτρας*, quod propheta- ³⁵ rum respondit oraculum? cui autem restitit uel cui parcit ⁴⁰ iste lapis? lapis autem hic sanctus, id est Christus, aut fidei |

1 Josua 24, 26. 11 Dan. 2, 31 sqq.

3 Iesus a || erit] in fol. 20^b et 21^a *cursor multa euenerunt* 6 nobis in testimonio a 10 oraculis a: oculis P 12 et elata P: et om. edd. 20 pallea et ut a 24 quis locus a || quem a: qui P 25 septentrio edd. 27 idololatrie P 30 idololatrarum Pa 31 resistit a, restitit Bursian; neu-

fundamenta sustentat aut in angulo positus duorum parietum Fol. 21a.
 membra aequata moderatione coniungit, id est ueteris et noui
 testamenti in unum colligit gentes aut certe corporis et animi
 diuersitatem .xiol... a homini immortalitate consociat aut legem
 5 promulgat aut contra peccantes testimonium perhibet aut, quod
 est potius, imaginem diaboli percutit, ut superato eo atque pro-
 strato et in cinerem fauillasque conuerso erecto sublimitatis suae
 uertice purum dominationis imperium sit. uos nunc, Constanti 7
 et Constans sacratissimi imperatores, et uenerandae fidei uestrae
 10 imploranda uirtus est, quae supra homines erigitur et a terrena
 fragilitate separatur, quae caelestium se rerum societate con-
 iungit, quae in omnibus actibus suis, prout potest, Dei summi
 sequitur uoluntatem: modicum tantum superest ut legibus uestris
 funditus prostratus diabolus iaceat, ut extinctae idololatriae pereat
 15 funesta contagio. ueneni huius uirus euauit et per dies singulos
 substantia profanae cupiditatis expirat. erigite uexillum fidei,
 uobis hoc diuinitas reseruauit: fauore eius eminentes prostratores
 estis omnium hostium uestrorum, quorum opera Romanum in-
 firmabatur imperium. signum uenerandae legis erigite, sancite,
 20 promulgate quod prosit. sit faustum felixque rei publicae quod
 inter aceros caesarum uictimarum hostium prostrauistis exer-
 citum. felices uos quoque: gloriae ac uoluntatis suae Deus fecit
 esse participes, idololatriae excidium et profanarum aedium rui-
 nam propitius Christus populo uestris manibus reseruauit. ille
 25 spiritualibus armis malos spiritus, | uos mala terrena uicistis. Fol. 21b.
 erigite tropaea uictoriae et praeferatur ingens titulus triumpho-
 rum: profanarum rerum strage gaudentes exultate fortius, exul-

trum in P exstare testatur Reifferscheid || parcit a, par sit Oehler, in P
 proerit uel perit scriptum uideri monet Reifferscheid 32 iste addidit a

2 coniungit add. a in loco prorsus obscuro; ex spatio in P apparet
 12—15 litteras scriptas fuisse 4 conciliata (uel ex collata) coni. Bursian,
 inuolata a 10 quae a: om. P 11 quae caelestium nos: quae om. P,
 coelestiumque a 13 tantum Wowerus: talium P (?) a 17 eius addidit
 Bursian, cuius fauore a 19 firmabatur P (?) a, em. Wowerus; ue-
 xabatur coni. Bursian 21 uictimarum addidi, hostiarum add. Bursian
 (quod tot aceros caesarum hostium a) 22 gloriae a, sed huius uocab.
 nullum uestigium in P esse testatur Lorenz 23 ruinam Bursian: ruina
 P, ruinas a 24 nostris a 25 spiritualibus a || armis a: om. P
 26 tropaea P, trophaea a || proferatur a

tate fidenter. felicitas uestra cum Dei uirtute coniungitur, pro salute hominum Christo pugnante uicistis.

- 21 Omnia symbola profanae religionis per ordinem suggerantur, ut probemus nequissimum hostem generis humani de sanctis haec uenerandisque prophetarum oraculis ad contaminata furoris sui
2 scelera transtulisse. inuenimus enim ita dici: *εὖοι, δίκραως δίμορφε*. deus iste uester non biformis est, sed multiformis: in multas enim species uenenati oris forma mutatur. ipse est basiliscus et scorpio, qui fidelium securis uestigiis premitur, ipse malitiosus anguis, cuius caput quaerit decepta mortalitas, ipse tortuosus draco, qui hamo ducitur, qui captius includitur: iste
10 deus uester Lernaei anguis crinibus adornatur. uiden ut percusso domino morientium anguium turba succedat? quid sic renascentibus hydrys pullulas? quid te fecunda scelerum sobole componis?
3 mortis tuae uiam didicimus, scimus quibus remediis artis tuae uenena uincantur. Christi inmortalem sanguinem bibimus, nostro sanguini Christi sanguis adiunctus est: hoc est salutare remedium scelerum tuorum, *hoc* cottidie a uitata dei plebe mortiferum virus excludit. quis deum istum quem plangunt cum cornibus uidit? quae sunt ista cornua quae habere se iactat? alia
20 sunt cornua, quae propheta sancto spiritu iubente commemorat, quae tu, diabole, ad maculatam faciem tuam putas te posse
4 transferre. unde tibi ornamenta quaeris et gloriam? cornua nihil aliud nisi uenerandum signum crucis monstrant: huius signi uno extenso ac directo cornu mundus sustentatur, terra constringitur,
Fol. 22a. et e duorum | quae per latus uadunt compagine oriens tangitur, occidens subleuatur, ut sit totus orbis tripartita stabilitate fir-

5 suis *P* 6 *εὖοι δίκραως Bursian* (idem *παῖ δίχ. coniciens*): *ΕΑΙΛΙ-ΚΕΡΩC P* (*ἐλλεικερὲς a*) 8 uenenati oris *P*: ueteratoris *a* 10 quatit *Oehler*; at confert *Bursian* *Genes. 3, 15 αὐτός σου τηρήσει κεφαλὴν, quod Cyprianus (testim. II, 9 p. 550) reddidit*: ipse tuum obseruabit caput || decepto *a* 12 lernei *P* || uiden ut *Bursian*: uident ut *Pa* 17 hoc addidi: quod *add. Bursian* 18 *a* uitata dei *scripsi*: afficiat ad *P*, afficiat *a* Dei *a*, *a* filiata dei *Bursian* 21 iuente *P*, annuente *a* 25 sustentat *P* 27 ut sit t. o. t. s. f. confixiq. operis immortalibus radicibus fundamenta teneantur *scripsi*: ut sic totus orbis tripartita (tripartita *a*) stabilitate firmatus confixi operis immortalis (immortalitatis *a*) radicibus fundamenta teneantur *Pa*; subleuatur: sic totus orbis t. s. firmatur cum fixi operis immortalitatis radicibus fundamenta teneantur *con-*

matus, confixique operis immortalibus radicibus fundamenta te-
neantur. hoc secretum nobis uenerandum prophetae oraculum
tradidit: inuenimus enim in Abacuc ita esse perscriptum:
'exit caelos uirtus eius et laude eius plena est terra
et splendor eius ut lux erit: cornua in manibus eius
erunt et illic constabilita est uirtus gloriae eius
et constituit dilectionem suam: ibit uerbum et prae-
cedet secundum gressus suos.' en ueneranda crucis cor-
nua, en sanctae uirtutis inmortale fastigium, en gloriosi operis
diuina conpago. tu, Christe, mundum ac terram extensis mani-
bus, tu caeleste sustentas imperium, tuis immortalibus adhaeret
humeris salus nostra, tu, domine, aeternae uitae baiulas signum,
tu uenerando instinctu hoc nobis denuntias per prophetas: ait
enim Esaias: 'ecce natus est nobis filius, imperium
super humeros eius et uocatum est nomen eius mag-
nae cogitationis nuntius.' haec sunt crucis cornua, quibus
omnia et subleuantur pariter et continentur, his cornibus bene
hominum utitur uita. ut Amalech uinceretur, extensis manibus
Moyses haec imitatus est cornua, ut facilius impetraret quod
magnopere postulabat, crucem sibi fecit ex uirga. ad haec cornua
festina celeritate properate, ad haec cornua humili ueneratione
confugite, his uos adfigant cornibus iustitia, aequitas, pudicitia,
misericordia, patientia, fides, ut ueneranda praeferentes insignia,
consecratae frontis maiestate gaudentes et sepulturae Christi par-
ticipes sitis et uitae.

Aliud etiam symbolum proferimus, ut contaminatae cogita-
tionis scelera reuelentur, cuius totus ordo dicendus est, ut aput
omnes constet diuinae dispositionis legem peruersa diaboli esse
imitatione corruptam. nocte quadam simulacrum in lectica supi-
num ponitur et per numeros digestis fletibus plangitur: deinde
cum se ficta lamentatione satiauerint, lumen infertur: tunc a sa-

4 Hab. 3, 3—5. 14 Jes. 9, 5.

Bursian (ut sic totus orbis.. immortalitatis radices fundamento teneatur
Oehler)

3 Abacuc a 7 constituet *Pa*, em. *Bursian* 14 uobis filiū *P*
18 nititur a 24 consecratae fontis *P*, em. *Bursian* (consecrati fon-
tis a) 26 contaminatae nos: contaminae *P*, conamine a 29 Note *P*

cerdote omnium qui flebant fauces unguentur, quibus perunctis sacerdos hoc lento murmure susurrat:

Θαρρεῖτε μύσται τοῦ Θεοῦ σωσμένον·

ἔσται γὰρ ἡμῖν ἐκ πόνων σωτηρία.

- 2 quid miseros hortaris gaudeant? quid deceptos homines laetari 5
compellis? quam illis spem, quam salutem funesta persuasione promittis? quid illos falsa pollicitatione sollicitas? dei tui mors nota est, uita non paret nec de resurrectione eius diuinum aliquando respondit oraculum nec hominibus se post mortem, ut sibi crederetur, ostendit, nulla huius operis documenta praemisit 10
nec se hoc facturum esse praecedentibus monstrauit exemplis.
3 idolum sepelis. idolum plangis, idolum de sepultura proferis, et miser cum haec feceris gaudes. tu deum tuum liberas, tu iacentia lapidis membra componis, tu insensibile corrigis saxum: tibi agat 15
gratias deus tuus, te paribus remuneret donis, te sui uelit esse 15
4 participem, sic moriaris ut moritur, sic uiuas ut uiuit. nam quod odore perunguntur fauces, quis non facinus istud dispecta uanitate contemnat? habet ergo diabolus christos suos et, quia ipse
Fol. 23a. antichristus est, ad infamiam | nominis sui miseros homines scelerata societate perducit. unguentum hoc reserua mortuis, reserua 20
morituris, ut quos laqueis tuis ceperis, eos uenenato unguento oblitos lugubri ac funesto semper mergas exitio.
23 Aliud est unguentum, quod Deus pater unico tradidit filio, quod filius credentibus diuina numinis sui maiestate largitur. Christi unguentum immortali compositione conficitur et spirita- 25
libus pigmentorum odoribus temperatur: hoc unguentum a mortalibus laqueis putres hominum artus exuit, ut sepulto primo homine ex eodem statim homine homo alius felicius nascatur: et ut hoc manifestius explicetur, sacrarum lectionum arcana pandenda sunt. ait enim Dauid, ut huius unguenti gratiam traderet: 30
'speciosus forma prae filiis hominum, diffusa est

31 Ps. 44, 3—10.

1 unguentur a 3 ΘΑΡΡΕΙΤΕ ΜΥΣΤΑΙ P 4 ΕCΤΕ P 5 ut gaudeant a 7 permittis P 8 non comparet a 9 respondet a 10 promisit a 12 proferis P: profers edd. cf. ad p. 107, 9 14 agat P: habet a, habeat Wowerus et Bursian 16 quod odore Bursian (sed idem quod olore praeferens): quo dolore P, quod unguento a 17 perunguntur a || dispecta P: despecta edd. inepte 24 nominis a 25 spiritualibus a

gratia in labiis tuis: propterea benedixit tibi deus in aeternum. accingere gladium tuum circa femur, potentissime specie et pulchritudine tua: intende, prospere procede et regna propter uirtutem et mansuetudinem et iustitiam, et deducet te mirabiliter dextera tua. sagittae tuae acutae, potentissime: populi infra te decident in corde inimicorum regis. sedes tua, Deus, in saeculum saeculi: uirga recta est uirga regni tui. dilexisti iustitiam, odisti iniquitatem: propterea unxit te Deus tuus oleum laetitiae a consortibus tuis: myrra et gutta et cassia a uestimentis tuis de aedificiis eburneis ex quibus te iucunditate adfecerunt.

Immortalis unguenti secreta peruidimus et diuinae nobis dispositionis ordo monstratus est: regnum perpetuum et caeli ³ ^{Fol. 23b.} ¹⁵ ²⁰ ²⁵ ²⁴ ¹⁹ ¹⁸ ¹⁷ ¹⁶ ¹⁵ ¹⁴ ¹³ ¹² ¹¹ ¹⁰ ⁹ ⁸ ⁷ ⁶ ⁵ ⁴ ³ ² ¹ ⁰ ⁻¹ ⁻² ⁻³ ⁻⁴ ⁻⁵ ⁻⁶ ⁻⁷ ⁻⁸ ⁻⁹ ⁻¹⁰ ⁻¹¹ ⁻¹² ⁻¹³ ⁻¹⁴ ⁻¹⁵ ⁻¹⁶ ⁻¹⁷ ⁻¹⁸ ⁻¹⁹ ⁻²⁰ ⁻²¹ ⁻²² ⁻²³ ⁻²⁴ ⁻²⁵ ⁻²⁶ ⁻²⁷ ⁻²⁸ ⁻²⁹ ⁻³⁰ ⁻³¹ ⁻³² ⁻³³ ⁻³⁴ ⁻³⁵ ⁻³⁶ ⁻³⁷ ⁻³⁸ ⁻³⁹ ⁻⁴⁰ ⁻⁴¹ ⁻⁴² ⁻⁴³ ⁻⁴⁴ ⁻⁴⁵ ⁻⁴⁶ ⁻⁴⁷ ⁻⁴⁸ ⁻⁴⁹ ⁻⁵⁰ ⁻⁵¹ ⁻⁵² ⁻⁵³ ⁻⁵⁴ ⁻⁵⁵ ⁻⁵⁶ ⁻⁵⁷ ⁻⁵⁸ ⁻⁵⁹ ⁻⁶⁰ ⁻⁶¹ ⁻⁶² ⁻⁶³ ⁻⁶⁴ ⁻⁶⁵ ⁻⁶⁶ ⁻⁶⁷ ⁻⁶⁸ ⁻⁶⁹ ⁻⁷⁰ ⁻⁷¹ ⁻⁷² ⁻⁷³ ⁻⁷⁴ ⁻⁷⁵ ⁻⁷⁶ ⁻⁷⁷ ⁻⁷⁸ ⁻⁷⁹ ⁻⁸⁰ ⁻⁸¹ ⁻⁸² ⁻⁸³ ⁻⁸⁴ ⁻⁸⁵ ⁻⁸⁶ ⁻⁸⁷ ⁻⁸⁸ ⁻⁸⁹ ⁻⁹⁰ ⁻⁹¹ ⁻⁹² ⁻⁹³ ⁻⁹⁴ ⁻⁹⁵ ⁻⁹⁶ ⁻⁹⁷ ⁻⁹⁸ ⁻⁹⁹ ⁻¹⁰⁰ ⁻¹⁰¹ ⁻¹⁰² ⁻¹⁰³ ⁻¹⁰⁴ ⁻¹⁰⁵ ⁻¹⁰⁶ ⁻¹⁰⁷ ⁻¹⁰⁸ ⁻¹⁰⁹ ⁻¹¹⁰ ⁻¹¹¹ ⁻¹¹² ⁻¹¹³ ⁻¹¹⁴ ⁻¹¹⁵ ⁻¹¹⁶ ⁻¹¹⁷ ⁻¹¹⁸ ⁻¹¹⁹ ⁻¹²⁰ ⁻¹²¹ ⁻¹²² ⁻¹²³ ⁻¹²⁴ ⁻¹²⁵ ⁻¹²⁶ ⁻¹²⁷ ⁻¹²⁸ ⁻¹²⁹ ⁻¹³⁰ ⁻¹³¹ ⁻¹³² ⁻¹³³ ⁻¹³⁴ ⁻¹³⁵ ⁻¹³⁶ ⁻¹³⁷ ⁻¹³⁸ ⁻¹³⁹ ⁻¹⁴⁰ ⁻¹⁴¹ ⁻¹⁴² ⁻¹⁴³ ⁻¹⁴⁴ ⁻¹⁴⁵ ⁻¹⁴⁶ ⁻¹⁴⁷ ⁻¹⁴⁸ ⁻¹⁴⁹ ⁻¹⁵⁰ ⁻¹⁵¹ ⁻¹⁵² ⁻¹⁵³ ⁻¹⁵⁴ ⁻¹⁵⁵ ⁻¹⁵⁶ ⁻¹⁵⁷ ⁻¹⁵⁸ ⁻¹⁵⁹ ⁻¹⁶⁰ ⁻¹⁶¹ ⁻¹⁶² ⁻¹⁶³ ⁻¹⁶⁴ ⁻¹⁶⁵ ⁻¹⁶⁶ ⁻¹⁶⁷ ⁻¹⁶⁸ ⁻¹⁶⁹ ⁻¹⁷⁰ ⁻¹⁷¹ ⁻¹⁷² ⁻¹⁷³ ⁻¹⁷⁴ ⁻¹⁷⁵ ⁻¹⁷⁶ ⁻¹⁷⁷ ⁻¹⁷⁸ ⁻¹⁷⁹ ⁻¹⁸⁰ ⁻¹⁸¹ ⁻¹⁸² ⁻¹⁸³ ⁻¹⁸⁴ ⁻¹⁸⁵ ⁻¹⁸⁶ ⁻¹⁸⁷ ⁻¹⁸⁸ ⁻¹⁸⁹ ⁻¹⁹⁰ ⁻¹⁹¹ ⁻¹⁹² ⁻¹⁹³ ⁻¹⁹⁴ ⁻¹⁹⁵ ⁻¹⁹⁶ ⁻¹⁹⁷ ⁻¹⁹⁸ ⁻¹⁹⁹ ⁻²⁰⁰ ⁻²⁰¹ ⁻²⁰² ⁻²⁰³ ⁻²⁰⁴ ⁻²⁰⁵ ⁻²⁰⁶ ⁻²⁰⁷ ⁻²⁰⁸ ⁻²⁰⁹ ⁻²¹⁰ ⁻²¹¹ ⁻²¹² ⁻²¹³ ⁻²¹⁴ ⁻²¹⁵ ⁻²¹⁶ ⁻²¹⁷ ⁻²¹⁸ ⁻²¹⁹ ⁻²²⁰ ⁻²²¹ ⁻²²² ⁻²²³ ⁻²²⁴ ⁻²²⁵ ⁻²²⁶ ⁻²²⁷ ⁻²²⁸ ⁻²²⁹ ⁻²³⁰ ⁻²³¹ ⁻²³² ⁻²³³ ⁻²³⁴ ⁻²³⁵ ⁻²³⁶ ⁻²³⁷ ⁻²³⁸ ⁻²³⁹ ⁻²⁴⁰ ⁻²⁴¹ ⁻²⁴² ⁻²⁴³ ⁻²⁴⁴ ⁻²⁴⁵ ⁻²⁴⁶ ⁻²⁴⁷ ⁻²⁴⁸ ⁻²⁴⁹ ⁻²⁵⁰ ⁻²⁵¹ ⁻²⁵² ⁻²⁵³ ⁻²⁵⁴ ⁻²⁵⁵ ⁻²⁵⁶ ⁻²⁵⁷ ⁻²⁵⁸ ⁻²⁵⁹ ⁻²⁶⁰ ⁻²⁶¹ ⁻²⁶² ⁻²⁶³ ⁻²⁶⁴ ⁻²⁶⁵ ⁻²⁶⁶ ⁻²⁶⁷ ⁻²⁶⁸ ⁻²⁶⁹ ⁻²⁷⁰ ⁻²⁷¹ ⁻²⁷² ⁻²⁷³ ⁻²⁷⁴ ⁻²⁷⁵ ⁻²⁷⁶ ⁻²⁷⁷ ⁻²⁷⁸ ⁻²⁷⁹ ⁻²⁸⁰ ⁻²⁸¹ ⁻²⁸² ⁻²⁸³ ⁻²⁸⁴ ⁻²⁸⁵ ⁻²⁸⁶ ⁻²⁸⁷ ⁻²⁸⁸ ⁻²⁸⁹ ⁻²⁹⁰ ⁻²⁹¹ ⁻²⁹² ⁻²⁹³ ⁻²⁹⁴ ⁻²⁹⁵ ⁻²⁹⁶ ⁻²⁹⁷ ⁻²⁹⁸ ⁻²⁹⁹ ⁻³⁰⁰ ⁻³⁰¹ ⁻³⁰² ⁻³⁰³ ⁻³⁰⁴ ⁻³⁰⁵ ⁻³⁰⁶ ⁻³⁰⁷ ⁻³⁰⁸ ⁻³⁰⁹ ⁻³¹⁰ ⁻³¹¹ ⁻³¹² ⁻³¹³ ⁻³¹⁴ ⁻³¹⁵ ⁻³¹⁶ ⁻³¹⁷ ⁻³¹⁸ ⁻³¹⁹ ⁻³²⁰ ⁻³²¹ ⁻³²² ⁻³²³ ⁻³²⁴ ⁻³²⁵ ⁻³²⁶ ⁻³²⁷ ⁻³²⁸ ⁻³²⁹ ⁻³³⁰ ⁻³³¹ ⁻³³² ⁻³³³ ⁻³³⁴ ⁻³³⁵ ⁻³³⁶ ⁻³³⁷ ⁻³³⁸ ⁻³³⁹ ⁻³⁴⁰ ⁻³⁴¹ ⁻³⁴² ⁻³⁴³ ⁻³⁴⁴ ⁻³⁴⁵ ⁻³⁴⁶ ⁻³⁴⁷ ⁻³⁴⁸ ⁻³⁴⁹ ⁻³⁵⁰ ⁻³⁵¹ ⁻³⁵² ⁻³⁵³ ⁻³⁵⁴ ⁻³⁵⁵ ⁻³⁵⁶ ⁻³⁵⁷ ⁻³⁵⁸ ⁻³⁵⁹ ⁻³⁶⁰ ⁻³⁶¹ ⁻³⁶² ⁻³⁶³ ⁻³⁶⁴ ⁻³⁶⁵ ⁻³⁶⁶ ⁻³⁶⁷ ⁻³⁶⁸ ⁻³⁶⁹ ⁻³⁷⁰ ⁻³⁷¹ ⁻³⁷² ⁻³⁷³ ⁻³⁷⁴ ⁻³⁷⁵ ⁻³⁷⁶ ⁻³⁷⁷ ⁻³⁷⁸ ⁻³⁷⁹ ⁻³⁸⁰ ⁻³⁸¹ ⁻³⁸² ⁻³⁸³ ⁻³⁸⁴ ⁻³⁸⁵ ⁻³⁸⁶ ⁻³⁸⁷ ⁻³⁸⁸ ⁻³⁸⁹ ⁻³⁹⁰ ⁻³⁹¹ ⁻³⁹² ⁻³⁹³ ⁻³⁹⁴ ⁻³⁹⁵ ⁻³⁹⁶ ⁻³⁹⁷ ⁻³⁹⁸ ⁻³⁹⁹ ⁻⁴⁰⁰ ⁻⁴⁰¹ ⁻⁴⁰² ⁻⁴⁰³ ⁻⁴⁰⁴ ⁻⁴⁰⁵ ⁻⁴⁰⁶ ⁻⁴⁰⁷ ⁻⁴⁰⁸ ⁻⁴⁰⁹ ⁻⁴¹⁰ ⁻⁴¹¹ ⁻⁴¹² ⁻⁴¹³ ⁻⁴¹⁴ ⁻⁴¹⁵ ⁻⁴¹⁶ ⁻⁴¹⁷ ⁻⁴¹⁸ ⁻⁴¹⁹ ⁻⁴²⁰ ⁻⁴²¹ ⁻⁴²² ⁻⁴²³ ⁻⁴²⁴ ⁻⁴²⁵ ⁻⁴²⁶ ⁻⁴²⁷ ⁻⁴²⁸ ⁻⁴²⁹ ⁻⁴³⁰ ⁻⁴³¹ ⁻⁴³² ⁻⁴³³ ⁻⁴³⁴ ⁻⁴³⁵ ⁻⁴³⁶ ⁻⁴³⁷ ⁻⁴³⁸ ⁻⁴³⁹ ⁻⁴⁴⁰ ⁻⁴⁴¹ ⁻⁴⁴² ⁻⁴⁴³ ⁻⁴⁴⁴ ⁻⁴⁴⁵ ⁻⁴⁴⁶ ⁻⁴⁴⁷ ⁻⁴⁴⁸ ⁻⁴⁴⁹ ⁻⁴⁵⁰ ⁻⁴⁵¹ ⁻⁴⁵² ⁻⁴⁵³ ⁻⁴⁵⁴ ⁻⁴⁵⁵ ⁻⁴⁵⁶ ⁻⁴⁵⁷ ⁻⁴⁵⁸ ⁻⁴⁵⁹ ⁻⁴⁶⁰ ⁻⁴⁶¹ ⁻⁴⁶² ⁻⁴⁶³ ⁻⁴⁶⁴ ⁻⁴⁶⁵ ⁻⁴⁶⁶ ⁻⁴⁶⁷ ⁻⁴⁶⁸ ⁻⁴⁶⁹ ⁻⁴⁷⁰ ⁻⁴⁷¹ ⁻⁴⁷² ⁻⁴⁷³ ⁻⁴⁷⁴ ⁻⁴⁷⁵ ⁻⁴⁷⁶ ⁻⁴⁷⁷ ⁻⁴⁷⁸ ⁻⁴⁷⁹ ⁻⁴⁸⁰ ⁻⁴⁸¹ ⁻⁴⁸² ⁻⁴⁸³ ⁻⁴⁸⁴ ⁻⁴⁸⁵ ⁻⁴⁸⁶ ⁻⁴⁸⁷ ⁻⁴⁸⁸ ⁻⁴⁸⁹ ⁻⁴⁹⁰ ⁻⁴⁹¹ ⁻⁴⁹² ⁻⁴⁹³ ⁻⁴⁹⁴ ⁻⁴⁹⁵ ⁻⁴⁹⁶ ⁻⁴⁹⁷ ⁻⁴⁹⁸ ⁻⁴⁹⁹ ⁻⁵⁰⁰ ⁻⁵⁰¹ ⁻⁵⁰² ⁻⁵⁰³ ⁻⁵⁰⁴ ⁻⁵⁰⁵ ⁻⁵⁰⁶ ⁻⁵⁰⁷ ⁻⁵⁰⁸ ⁻⁵⁰⁹ ⁻⁵¹⁰ ⁻⁵¹¹ ⁻⁵¹² ⁻⁵¹³ ⁻⁵¹⁴ ⁻⁵¹⁵ ⁻⁵¹⁶ ⁻⁵¹⁷ ⁻⁵¹⁸ ⁻⁵¹⁹ ⁻⁵²⁰ ⁻⁵²¹ ⁻⁵²² ⁻⁵²³ ⁻⁵²⁴ ⁻⁵²⁵ ⁻⁵²⁶ ⁻⁵²⁷ ⁻⁵²⁸ ⁻⁵²⁹ ⁻⁵³⁰ ⁻⁵³¹ ⁻⁵³² ⁻⁵³³ ⁻⁵³⁴ ⁻⁵³⁵ ⁻⁵³⁶ ⁻⁵³⁷ ⁻⁵³⁸ ⁻⁵³⁹ ⁻⁵⁴⁰ ⁻⁵⁴¹ ⁻⁵⁴² ⁻⁵⁴³ ⁻⁵⁴⁴ ⁻⁵⁴⁵ ⁻⁵⁴⁶ ⁻⁵⁴⁷ ⁻⁵⁴⁸ ⁻⁵⁴⁹ ⁻⁵⁵⁰ ⁻⁵⁵¹ ⁻⁵⁵² ⁻⁵⁵³ ⁻⁵⁵⁴ ⁻⁵⁵⁵ ⁻⁵⁵⁶ ⁻⁵⁵⁷ ⁻⁵⁵⁸ ⁻⁵⁵⁹ ⁻⁵⁶⁰ ⁻⁵⁶¹ ⁻⁵⁶² ⁻⁵⁶³ ⁻⁵⁶⁴ ⁻⁵⁶⁵ ⁻⁵⁶⁶ ⁻⁵⁶⁷ ⁻⁵⁶⁸ ⁻⁵⁶⁹ ⁻⁵⁷⁰ ⁻⁵⁷¹ ⁻⁵⁷² ⁻⁵⁷³ ⁻⁵⁷⁴ ⁻⁵⁷⁵ ⁻⁵⁷⁶ ⁻⁵⁷⁷ ⁻⁵⁷⁸ ⁻⁵⁷⁹ ⁻⁵⁸⁰ ⁻⁵⁸¹ ⁻⁵⁸² ⁻⁵⁸³ ⁻⁵⁸⁴ ⁻⁵⁸⁵ ⁻⁵⁸⁶ ⁻⁵⁸⁷ ⁻⁵⁸⁸ ⁻⁵⁸⁹ ⁻⁵⁹⁰ ⁻⁵⁹¹ ⁻⁵⁹² ⁻⁵⁹³ ⁻⁵⁹⁴ ⁻⁵⁹⁵ ⁻⁵⁹⁶ ⁻⁵⁹⁷ ⁻⁵⁹⁸ ⁻⁵⁹⁹ ⁻⁶⁰⁰ ⁻⁶⁰¹ ⁻⁶⁰² ⁻⁶⁰³ ⁻⁶⁰⁴ ⁻⁶⁰⁵ ⁻⁶⁰⁶ ⁻⁶⁰⁷ ⁻⁶⁰⁸ ⁻⁶⁰⁹ ⁻⁶¹⁰ ⁻⁶¹¹ ⁻⁶¹² ⁻⁶¹³ ⁻⁶¹⁴ ⁻⁶¹⁵ ⁻⁶¹⁶ ⁻⁶¹⁷ ⁻⁶¹⁸ ⁻⁶¹⁹ ⁻⁶²⁰ ⁻⁶²¹ ⁻⁶²² ⁻⁶²³ ⁻⁶²⁴ ⁻⁶²⁵ ⁻⁶²⁶ ⁻⁶²⁷ ⁻⁶²⁸ ⁻⁶²⁹ ⁻⁶³⁰ ⁻⁶³¹ ⁻⁶³² ⁻⁶³³ ⁻⁶³⁴ ⁻⁶³⁵ ⁻⁶³⁶ ⁻⁶³⁷ ⁻⁶³⁸ ⁻⁶³⁹ ⁻⁶⁴⁰ ⁻⁶⁴¹ ⁻⁶⁴² ⁻⁶⁴³ ⁻⁶⁴⁴ ⁻⁶⁴⁵ ⁻⁶⁴⁶ ⁻⁶⁴⁷ ⁻⁶⁴⁸ ⁻⁶⁴⁹ ⁻⁶⁵⁰ ⁻⁶⁵¹ ⁻⁶⁵² ⁻⁶⁵³ ⁻⁶⁵⁴ ⁻⁶⁵⁵ ⁻⁶⁵⁶ ⁻⁶⁵⁷ ⁻⁶⁵⁸ ⁻⁶⁵⁹ ⁻⁶⁶⁰ ⁻⁶⁶¹ ⁻⁶⁶² ⁻⁶⁶³ ⁻⁶⁶⁴ ⁻⁶⁶⁵ ⁻⁶⁶⁶ ⁻⁶⁶⁷ ⁻⁶⁶⁸ ⁻⁶⁶⁹ ⁻⁶⁷⁰ ⁻⁶⁷¹ ⁻⁶⁷² ⁻⁶⁷³ ⁻⁶⁷⁴ ⁻⁶⁷⁵ ⁻⁶⁷⁶ ⁻⁶⁷⁷ ⁻⁶⁷⁸ ⁻⁶⁷⁹ ⁻⁶⁸⁰ ⁻⁶⁸¹ ⁻⁶⁸² ⁻⁶⁸³ ⁻⁶⁸⁴ ⁻⁶⁸⁵ ⁻⁶⁸⁶ ⁻⁶⁸⁷ ⁻⁶⁸⁸ ⁻⁶⁸⁹ ⁻⁶⁹⁰ ⁻⁶⁹¹ ⁻⁶⁹² ⁻⁶⁹³ ⁻⁶⁹⁴ ⁻⁶⁹⁵ ⁻⁶⁹⁶ ⁻⁶⁹⁷ ⁻⁶⁹⁸ ⁻⁶⁹⁹ ⁻⁷⁰⁰ ⁻⁷⁰¹ ⁻⁷⁰² ⁻⁷⁰³ ⁻⁷⁰⁴ ⁻⁷⁰⁵ ⁻⁷⁰⁶ ⁻⁷⁰⁷ ⁻⁷⁰⁸ ⁻⁷⁰⁹ ⁻⁷¹⁰ ⁻⁷¹¹ ⁻⁷¹² ⁻⁷¹³ ⁻⁷¹⁴ ⁻⁷¹⁵ ⁻⁷¹⁶ ⁻⁷¹⁷ ⁻⁷¹⁸ ⁻⁷¹⁹ ⁻⁷²⁰ ⁻⁷²¹ ⁻⁷²² ⁻⁷²³ ⁻⁷²⁴ ⁻⁷²⁵ ⁻⁷²⁶ ⁻⁷²⁷ ⁻⁷²⁸ ⁻⁷²⁹ ⁻⁷³⁰ ⁻⁷³¹ ⁻⁷³² ⁻⁷³³ ⁻⁷³⁴ ⁻⁷³⁵ ⁻⁷³⁶ ⁻⁷³⁷ ⁻⁷³⁸ ⁻⁷³⁹ ⁻⁷⁴⁰ ⁻⁷⁴¹ ⁻⁷⁴² ⁻⁷⁴³ ⁻⁷⁴⁴ ⁻⁷⁴⁵ ⁻⁷⁴⁶ ⁻⁷⁴⁷ ⁻⁷⁴⁸ ⁻⁷⁴⁹ ⁻⁷⁵⁰ ⁻⁷⁵¹ ⁻⁷⁵² ⁻⁷⁵³ ⁻⁷⁵⁴ ⁻⁷⁵⁵ ⁻⁷⁵⁶ ⁻⁷⁵⁷ ⁻⁷⁵⁸ ⁻⁷⁵⁹ ⁻⁷⁶⁰ ⁻⁷⁶¹ ⁻⁷⁶² ⁻⁷⁶³ ⁻⁷⁶⁴ ⁻⁷⁶⁵ ⁻⁷⁶⁶ ⁻⁷⁶⁷ ⁻⁷⁶⁸ ⁻⁷⁶⁹ ⁻⁷⁷⁰ ⁻⁷⁷¹ ⁻⁷⁷² ⁻⁷⁷³ ⁻⁷⁷⁴ ⁻⁷⁷⁵ ⁻⁷⁷⁶ ⁻⁷⁷⁷ ⁻⁷⁷⁸ ⁻⁷⁷⁹ ⁻⁷⁸⁰ ⁻⁷⁸¹ ⁻⁷⁸² ⁻⁷⁸³ ⁻⁷⁸⁴ ⁻⁷⁸⁵ ⁻⁷⁸⁶ ⁻⁷⁸⁷ ⁻⁷⁸⁸ ⁻⁷⁸⁹ ⁻⁷⁹⁰ ⁻⁷⁹¹ ⁻⁷⁹² ⁻⁷⁹³ ⁻⁷⁹⁴ ⁻⁷⁹⁵ ⁻⁷⁹⁶ ⁻⁷⁹⁷ ⁻⁷⁹⁸ ⁻⁷⁹⁹ ⁻⁸⁰⁰ ⁻⁸⁰¹ ⁻⁸⁰² ⁻⁸⁰³ ⁻⁸⁰⁴ ⁻⁸⁰⁵ ⁻⁸⁰⁶ ⁻⁸⁰⁷ ⁻⁸⁰⁸ ⁻⁸⁰⁹ ⁻⁸¹⁰ ⁻⁸¹¹ ⁻⁸¹² ⁻⁸¹³ ⁻⁸¹⁴ ⁻⁸¹⁵ ⁻⁸¹⁶ ⁻⁸¹⁷ ⁻⁸¹⁸ ⁻⁸¹⁹ ⁻⁸²⁰ ⁻⁸²¹ ⁻⁸²² ⁻⁸²³ ⁻⁸²⁴ ⁻⁸²⁵ ⁻⁸²⁶ ⁻⁸²⁷ ⁻⁸²⁸ ⁻⁸²⁹ ⁻⁸³⁰ ⁻⁸³¹ ⁻⁸³² ⁻⁸³³ ⁻⁸³⁴ ⁻⁸³⁵ ⁻⁸³⁶ ⁻⁸³⁷ ⁻⁸³⁸ ⁻⁸³⁹ ⁻⁸⁴⁰ ⁻⁸⁴¹ ⁻⁸⁴² ⁻⁸⁴³ ⁻⁸⁴⁴ ⁻⁸⁴⁵ ⁻⁸⁴⁶ ⁻⁸⁴⁷ ⁻⁸⁴⁸ ⁻⁸⁴⁹ ⁻⁸⁵⁰ ⁻⁸⁵¹ ⁻⁸⁵² ⁻⁸⁵³ ⁻⁸⁵⁴ ⁻⁸⁵⁵ ⁻⁸⁵⁶ ⁻⁸⁵⁷ ⁻⁸⁵⁸ ⁻⁸⁵⁹ ⁻⁸⁶⁰ ⁻⁸⁶¹ ⁻⁸⁶² ⁻⁸⁶³ ⁻⁸⁶⁴ ⁻⁸⁶⁵ ⁻⁸⁶⁶ ⁻⁸⁶⁷ ⁻⁸⁶⁸ ⁻⁸⁶⁹ ⁻⁸⁷⁰ ⁻⁸⁷¹ ⁻⁸⁷² ⁻⁸⁷³ ⁻⁸⁷⁴ ⁻⁸⁷⁵ ⁻⁸⁷⁶ ⁻⁸⁷⁷ ⁻⁸⁷⁸ ⁻⁸⁷⁹ ⁻⁸⁸⁰ ⁻⁸⁸¹ ⁻⁸⁸² ⁻⁸⁸³ ⁻⁸⁸⁴ ⁻⁸⁸⁵ ⁻⁸⁸⁶ ⁻⁸⁸⁷ ⁻⁸⁸⁸ ⁻⁸⁸⁹ ⁻⁸⁹⁰ ⁻⁸⁹¹ ⁻⁸⁹² ⁻⁸⁹³ ⁻⁸⁹⁴ ⁻⁸⁹⁵ ⁻⁸⁹⁶ ⁻⁸⁹⁷ ⁻⁸⁹⁸ ⁻⁸⁹⁹ ⁻⁹⁰⁰ ⁻⁹⁰¹ ⁻⁹⁰² ⁻⁹⁰³ ⁻⁹⁰⁴ ⁻⁹⁰⁵ ⁻⁹⁰⁶ ⁻⁹⁰⁷ ⁻⁹⁰⁸ ⁻⁹⁰⁹ ⁻⁹¹⁰ ⁻⁹¹¹ ⁻⁹¹² ⁻⁹¹³ ⁻⁹¹⁴ ⁻⁹¹⁵ ⁻⁹¹⁶ ⁻⁹¹⁷ ⁻⁹¹⁸ ⁻⁹¹⁹ ⁻⁹²⁰ ⁻⁹²¹ ⁻⁹²² ⁻⁹²³ ⁻⁹²⁴ ⁻⁹²⁵ ⁻⁹²⁶ ⁻⁹²⁷ ⁻⁹²⁸ ⁻⁹²⁹ ⁻⁹³⁰ ⁻⁹³¹ ⁻⁹³² ⁻⁹³³ ⁻⁹³⁴ ⁻⁹³⁵ ⁻⁹³⁶ ⁻⁹³⁷ ⁻⁹³⁸ ⁻⁹³⁹ ⁻⁹⁴⁰ ⁻⁹⁴¹ ⁻⁹⁴² ⁻⁹⁴³ ⁻⁹⁴⁴ ⁻⁹⁴⁵ ⁻⁹⁴⁶ ⁻⁹⁴⁷ ⁻⁹⁴⁸ ⁻⁹⁴⁹ ⁻⁹⁵⁰ ⁻⁹⁵¹ ⁻⁹⁵² ⁻⁹⁵³ ⁻⁹⁵⁴ ⁻⁹⁵⁵ ⁻⁹⁵⁶ ⁻⁹⁵⁷ ⁻⁹⁵⁸ ⁻⁹⁵⁹ ⁻⁹⁶⁰ ⁻⁹⁶¹ ⁻⁹⁶² ⁻⁹⁶³ ⁻⁹⁶⁴ ⁻⁹⁶⁵ ⁻⁹⁶⁶ ⁻⁹⁶⁷ ⁻⁹⁶⁸ ⁻⁹⁶⁹ ⁻⁹⁷⁰ ⁻⁹⁷¹ ⁻⁹⁷² ⁻⁹⁷³ ⁻⁹⁷⁴ ⁻⁹⁷⁵ ⁻⁹⁷⁶ ⁻⁹⁷⁷ ⁻⁹⁷⁸ ⁻⁹⁷⁹ ⁻⁹⁸⁰ ⁻⁹⁸¹ ⁻⁹⁸² ⁻⁹⁸³ ⁻⁹⁸⁴ ⁻⁹⁸⁵ ⁻⁹⁸⁶ ⁻⁹⁸⁷ ⁻⁹⁸⁸ ⁻⁹⁸⁹ ⁻⁹⁹⁰ ⁻⁹⁹¹ ⁻⁹⁹² ⁻⁹⁹³ ⁻⁹⁹⁴ ⁻⁹⁹⁵ ⁻⁹⁹⁶ ⁻⁹⁹⁷ ⁻⁹⁹⁸ ⁻⁹⁹⁹ ⁻¹⁰⁰⁰ ⁻¹⁰⁰¹ ⁻¹⁰⁰² ⁻¹⁰⁰³ ⁻¹⁰⁰⁴ ⁻¹⁰⁰⁵ ⁻¹⁰⁰⁶ ⁻¹⁰⁰⁷ ⁻¹⁰⁰⁸ ⁻¹⁰⁰⁹ ⁻¹⁰¹⁰ ⁻¹⁰¹¹ ⁻¹⁰¹² ⁻¹⁰¹³ ⁻¹⁰¹⁴ ⁻¹⁰¹⁵ ⁻¹⁰¹⁶ ⁻¹⁰¹⁷ ⁻¹⁰¹⁸ ⁻¹⁰¹⁹ ⁻¹⁰²⁰ ⁻¹⁰²¹ ⁻¹⁰²² ⁻¹⁰²³ ⁻¹⁰²⁴ ⁻¹⁰²⁵ ⁻¹⁰²⁶ ⁻¹⁰²⁷ ⁻¹⁰²⁸ ⁻¹⁰²⁹ ⁻¹⁰³⁰ ⁻¹⁰³¹ ⁻¹⁰³² ⁻¹⁰³³ ⁻¹⁰³⁴ ⁻¹⁰³⁵ ⁻¹⁰³⁶ ⁻¹⁰³⁷ ⁻¹⁰³⁸ ⁻¹⁰³⁹ ⁻¹⁰⁴⁰ ⁻¹⁰⁴¹ ⁻¹⁰⁴² ⁻¹⁰⁴³ ⁻¹⁰⁴⁴ ⁻¹⁰⁴⁵ ⁻¹⁰⁴⁶ ⁻¹⁰⁴⁷ ⁻¹⁰⁴⁸ ⁻¹⁰⁴⁹ ⁻¹⁰⁵⁰ ⁻¹⁰⁵¹ ⁻¹⁰⁵² ⁻¹⁰⁵³ ⁻¹⁰⁵⁴ ⁻¹⁰⁵⁵ ⁻¹⁰⁵⁶ ⁻¹⁰⁵⁷ ⁻¹⁰⁵⁸ ⁻¹⁰⁵⁹ ⁻¹⁰⁶⁰ ⁻¹⁰⁶¹ ⁻¹⁰⁶² ⁻¹⁰⁶³ ⁻¹⁰⁶⁴ ⁻¹⁰⁶⁵ ⁻¹⁰⁶⁶ ⁻¹⁰⁶⁷ ⁻¹⁰⁶⁸ ⁻¹⁰⁶⁹ ⁻¹⁰⁷⁰ ⁻¹⁰⁷¹ ⁻¹⁰⁷² ⁻¹⁰⁷³ ⁻¹⁰⁷⁴ ⁻¹⁰⁷⁵ ⁻¹⁰⁷⁶ ⁻¹⁰⁷⁷ ⁻¹⁰⁷⁸ ⁻¹⁰⁷⁹ ⁻¹⁰⁸⁰ ⁻¹⁰⁸¹ ⁻¹⁰⁸² ⁻¹⁰⁸³ ⁻¹⁰⁸⁴ ⁻¹⁰⁸⁵ ⁻¹⁰⁸⁶ ⁻¹⁰⁸⁷ ⁻¹⁰⁸⁸ ⁻¹⁰⁸⁹ ⁻¹⁰⁹⁰ ⁻¹⁰⁹¹ ⁻¹⁰⁹² ⁻¹⁰⁹³ ⁻¹⁰⁹⁴ ⁻¹⁰⁹⁵ ⁻¹⁰⁹⁶ ⁻¹⁰⁹⁷ ⁻¹⁰⁹⁸ ⁻¹⁰⁹⁹ ⁻¹¹⁰⁰ ⁻¹¹⁰¹ ⁻¹¹⁰² ⁻¹¹⁰³ ⁻¹¹⁰⁴ ⁻¹¹⁰⁵ ⁻¹¹⁰⁶ ⁻¹¹⁰⁷ ⁻¹¹⁰⁸ ⁻¹¹⁰⁹ ⁻¹¹¹⁰ ⁻¹¹¹¹ ⁻¹¹¹² ⁻¹¹¹³ ⁻¹¹¹⁴ ⁻¹¹¹⁵ ⁻¹¹¹⁶ ⁻¹¹¹⁷ ⁻¹¹¹⁸ ⁻¹¹¹⁹ ⁻¹¹²⁰ ⁻¹¹²¹ ⁻¹¹²² ⁻¹¹²³ ⁻¹¹²⁴ ⁻¹¹²⁵ ⁻¹¹²⁶ ⁻¹¹²⁷ ⁻¹¹²⁸ ⁻¹¹²⁹ ⁻¹¹³⁰ ⁻¹¹³¹ ⁻¹¹³² ⁻¹¹³³ ⁻¹¹³⁴ ⁻¹¹³⁵ ⁻¹¹³⁶ ⁻¹¹³⁷ ⁻¹¹³⁸ ⁻¹¹³⁹ ⁻¹¹⁴⁰ ⁻¹¹⁴¹ ⁻¹¹⁴² ⁻¹¹⁴³ ⁻¹¹⁴⁴ ⁻¹¹⁴⁵ ⁻¹¹⁴⁶ ⁻¹¹⁴⁷ ⁻¹¹⁴⁸ ⁻¹¹⁴⁹ ⁻¹¹⁵⁰ ⁻¹¹⁵¹ ⁻¹¹⁵² ⁻¹¹⁵³ ⁻¹¹⁵⁴ ⁻¹¹⁵⁵ ⁻¹¹⁵⁶ ⁻¹¹⁵⁷ ⁻¹¹⁵⁸ ⁻¹¹⁵⁹ ⁻¹¹⁶⁰ ⁻¹¹⁶¹ ⁻¹¹⁶² ⁻¹¹⁶³ ⁻¹¹⁶⁴ ⁻¹¹⁶⁵ ⁻¹¹⁶⁶ ⁻¹¹⁶⁷ ⁻¹¹⁶⁸ ⁻¹¹⁶⁹ ⁻¹¹⁷⁰ ⁻¹¹⁷¹ ⁻¹¹⁷² ⁻¹¹⁷³ ⁻¹¹⁷⁴ ⁻¹¹⁷⁵ ⁻¹¹⁷⁶ ⁻¹¹⁷⁷ ⁻¹¹⁷⁸ ⁻¹¹⁷⁹ ⁻¹¹⁸⁰ ⁻¹¹⁸¹ ⁻¹¹⁸² ⁻¹¹⁸³ ⁻¹¹⁸⁴ ⁻¹¹⁸⁵ ⁻¹¹⁸⁶ ⁻¹¹⁸⁷ ⁻¹¹⁸⁸ ⁻¹¹⁸⁹ ⁻¹¹⁹⁰ ⁻¹¹⁹¹ ⁻¹¹⁹² ⁻¹¹⁹³ ⁻¹¹⁹⁴ ⁻¹¹⁹⁵ ⁻¹¹⁹⁶ ⁻¹¹⁹⁷ ⁻¹¹⁹⁸ ⁻¹¹⁹⁹ ⁻¹²⁰⁰ ⁻¹²⁰¹ ⁻¹²⁰² ⁻¹²⁰³ ⁻¹²⁰⁴ ⁻¹²⁰⁵ ⁻¹²⁰⁶ ⁻¹²⁰⁷ ⁻¹²⁰⁸ ⁻¹²⁰⁹ ⁻¹²¹⁰ ⁻¹²¹¹ ⁻¹²¹² ⁻¹²¹³ ⁻¹²¹⁴ ⁻¹²¹⁵ ⁻¹²¹⁶ ⁻¹²¹⁷ ⁻¹²¹⁸ ⁻¹²¹⁹ ⁻¹²²⁰ ⁻¹²²¹ ⁻¹²²² ⁻¹²²³ ⁻¹²²⁴ ⁻¹²²⁵ ⁻¹²²⁶ ⁻¹²²⁷ ⁻¹²²⁸ ⁻¹²²⁹ ⁻¹²³⁰ ⁻¹²³¹ ⁻¹²³² ⁻¹²³³ ⁻¹²³⁴ ⁻¹²³⁵ ⁻¹²³⁶ ⁻¹²³⁷ ⁻¹²³⁸ ⁻¹²³⁹ ⁻¹²⁴⁰ ⁻¹²⁴¹ ⁻¹²⁴² ⁻¹²⁴³ ⁻¹²⁴⁴ ⁻¹²⁴⁵ ⁻¹²⁴⁶ ⁻¹²⁴⁷ ⁻¹²⁴⁸ ⁻¹²⁴⁹ ⁻¹²⁵⁰ ⁻¹²⁵¹ ⁻¹²⁵² ⁻¹²⁵³ ⁻¹²⁵⁴ ⁻¹²⁵⁵ ⁻¹²⁵⁶ ⁻¹²⁵⁷ ⁻¹²⁵⁸ ⁻¹²⁵⁹ ⁻¹²⁶⁰ ⁻¹²⁶¹ ⁻¹²⁶² ⁻¹²⁶³ ⁻¹²⁶⁴ ⁻¹²⁶⁵ ⁻¹²⁶⁶ ⁻¹²⁶⁷ ⁻¹²⁶⁸ ⁻¹²⁶⁹ ⁻¹²⁷⁰ ⁻¹²⁷¹ ⁻¹²⁷² ⁻¹²⁷³ ⁻¹²⁷⁴ ⁻¹²⁷⁵ ⁻¹²⁷⁶ ⁻¹²⁷⁷ ⁻¹²⁷⁸ ⁻¹²⁷⁹ ⁻¹²⁸⁰ ⁻¹²⁸¹ ⁻¹²⁸² ⁻¹²⁸³ ⁻¹²⁸⁴ ⁻¹²⁸⁵ ⁻¹²⁸⁶ ⁻¹²⁸⁷ ⁻¹²⁸⁸ ⁻¹²⁸⁹ ⁻¹²⁹⁰ ⁻¹²⁹¹

bere persuadet. o quam miseris, quam luctuosis se laqueis inuol-
 uit caduca calliditas! quis deum tuum liberat? cui hoc praestitit
 quod laborat? disce, disce quod nescis, disce quod non uides:
 2 Christus filius Dei ut humanum genus a mortis laqueis liberaret,
 uere omnia ista sustinuit, ut captiuitatis durae iugum tolleret, 5
 ut hominem patri redderet, ut mitigata offensa hominem cum Deo
 prospera conciliatione componeret, ut promissae resurrectionis
 fructum proprio monstraret exemplo. fecit filius Dei quod ante pro-
 miserat: clusit ianuas sedis infernae et durae legis necessitatem
 calcata morte prostrauit: per triduum recensita ab eo iustorum 10
 turba collecta est, ne diutius contra eos mortis dominaretur impro-
 bitas: ne iustorum meritum ex longa desperatione concideret,
 fregit claustra perpetua et ferreae fores Christo iubente conlapsae
 sunt: ecce terra contremuit et fundamentorum suorum stabilitate
 Fol. 24a. concussa praesentis Christi numen agnouit: | ante praefinitum 15
 tempus praecipitat diem mundi rotata uertigo et sol non com-
 plecto diurnarum horarum spatio properato cursu uergit in noctem:
 ecce ueli fastigia summa finduntur et obscurioribus tenebris or-
 bem terrarum caligo noctis abscondit. omnia elementa Christo
 pugnante turbata sunt, tunc scilicet cum primum contra mortis 20
 tyrannidem humanum corpus armauit. per triduum ista conflic-
 tatione pugnatum est, quamdiu mors superatis malitiae suae ui-
 3 ribus frangeretur. quid solita impatientia, homo religiose, homo
 Christi, desperas et deficis? tridui moram non feris? sollicitu-
 dinem ac desperationem tuam nouis precibus confiteris? hoc te 25
 facturum esse illo die spiritus sanctus ueneranda uoce significat,
 cum per Dauid dicit: 'aestimati sumus sicut oues occi-
 sionis. exsurge: quare obdormis, domine? exsurge
 et ne disperdas usque ad finem. quare faciem tuam
 auertis? obliuisceris inopiam nostram et tribula- 30
 tionem? quoniam humiliata est in puluere anima
 nostra, haesit in terra uenter noster. exsurge, do-

27 Ps. 43, 23—27.

5 uere *om. a* 6 mitigatā offensā *P* 9 clausit *a* 10 recensita
Muenter: recens ita *Pa* 11 dānaretur *P, em. in a* 13 iuuenta *P*
 15 nomen *P* 17 spatium *P* 24 feris *P*: fers *edd. cf. ad p. 107, 9*
 30 abertis *P*

mine, opem fer nobis et libera nos propter nomen
 tuum.' ecce post triduum lucidior solito dies oritur et reddita 4
 soli praeteriti luminis gratia: omnipotens deus Christus splendidi-
 oribus solis radiis adoratur: exultat salutare numen et trium-
 5 phales currus eius iustorum ac sanctorum turba comitatur. tunc
 elato gaudio clamat elata mortalitas: 'ubi est, mors, acu-
 leus tuus?' tunc praecurrens salutare numen aperiri sibi cae-
 lestes ianuas praecipit: aperite, aperite et immortalia claustra
 conuellite: Christus deus calcata | morte ad caelum hominem Fol. 24b.
 10 quem susceperat reuocat. hoc a uenerando propheta sancta uoce
 praecanitur et ex ore prophetico uox iubentis auditur: ait enim
 spiritus sanctus, ut nobis licentiam Christi iubentis ostenderet:
 'tollite portas, principes, uestri, et extollite uos,
 portae aeternae, et introibit rex gloriae.' hoc angelis 5
 15 nescientibus imperatur: neque enim scire potuerunt, quando uer-
 bum Dei descendit ad terram: ideo et ipsi sollicita interrogatione
 respondent: 'quis est iste rex gloriae?' quibus quaerenti-
 bus perspicua Christus numinis sui maiestate respondet: 'domi-
 nus fortis et potens, dominus potens in proelio.' co-
 20 gnoscitur statim a custodibus caeli filius Dei et quicquid illos ante
 fefellit agnoscunt: uident prostrati hostis exuuias et recordati
 primae dispositionis ordinem etiam ipsi cum ascendentibus iterata
 pariter uoce conclamant: 'tollite portas qui praeestis illis
 et extollite uos, portae aeternae, et introibit rex
 25 gloriae.' reuerso filio promissa pater regni sceptrum restituit et 6
 sellam regni aequa potestate concedit, ut imperet, ut regnum
 teneat, ut perpetua numinis sui maiestate dominetur. audi quid
 de illo Danihelem spiritus sanctus iusserit dicere: 'uidebam
 in uisu nocte et ecce in nubibus caeli quasi filius

6 ad Cor. I, 15, 55. 13 Ps. 23, 7. 17 ib. u. 8. 23 ib. u. 9.
 28 Dan. 7, 13 sq.

2 lucidiora solito P 8 precepit P 9 conbellite P 10 que susci-
 perat P 12 potentiam a 13 principes a: principis P || uestri P:
 uestras a; in recepta quoque lectione uestri, ut distinctione indicatum est,
 pendet a uoc. portas || uos addidit Bursian (cf. infra u. 24), extollimini
 Cypr. testim. II, 29 14 aeternales a 14 et 24 introiuit P 17 re-
 spondet Pa, em. Bursian 26 ut regnet ut teneat Pa, ut regna teneat
 Wouerus, ut regnum t. rectius nescio quis primum scripsit

hominis ueniens uenit usque ad ueterem dierum et
 stetit in conspectu eius et qui adsistebant optule-
 runt eum, et data est ei potestas regia et regnum et
 omnis claritas et omnes reges terrae seruiant ei et
 potestas eius aeterna, quae non auferetur et regnum
 Fol. 25a. eius non corrumpetur.' haec eadem nobis | sancta reuela-
 7 tione monstrantur, inuenimus enim in Apocalypsi ita esse per-
 scriptum: 'et conuersus sum et respexi ut uiderem
 uocem, quae mecum loquebatur, et uidi septem can-
 delabra aurea et in medio candelabrorum similem 10
 filii hominis uestitum poderem et erat praecinctus
 supra mammas zonam auream: caput autem eius et
 capilli erant albi uelut lana alba, ut nix, oculi eius
 ut flamma ignis et pedes eius similes aurichalco
 sicut de fornace ignea et uox eius ut sonus aquarum 15
 multarum, et habebat in dextera sua septem stellas
 et ex ore eius gladius ex utroque acutus et facies
 eius splendebat ut sol in uirtute sua: et cum uidis-
 sem, cecidi ad pedes eius tamquam mortuus, et in-
 posuit dexteram suam super me dicens: noli timere: 20
 ego sum primus et nouissimus et uiuus qui fueram
 mortuus et ecce sum uiuens in saecula saeculorum
 8 et habeo claues mortis et inferorum.' post resurrectio-
 nem etiam cum discipulis suis daret certa mandata, immortalium
 mandatorum ordinem ista lege conclusit: 'data est mihi om- 25
 nis potestas in caelo et in terra: ite ergo et docete
 gentes omnes, baptizantes eos in nomine patris et

8 Apoc. 1, 12—18. 25 Matth. 28, 18—20.

3 potestas regia et omnes reges terrae et regnum et omnis claritas ser-
 uient ei *P et edd. quem uerborum ordinem turbatum esse apparet: alia
 quaestio est, num necessaria uerborum transpositione totus locus sanatus
 sit, cum haec legantur in LXX: καὶ αὐτῷ ἐδόθη ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ τιμὴ καὶ
 ἡ βασιλεία, καὶ πάντες οἱ λαοί, φυλαί, γλώσσαι αὐτῷ δουλεύουσι*
 4 seruiuit a 5 auferetur a 8 sum addidit *Bursian* || et om. a
 11 filio a || uestitum pudorem *P*, uestitu podere a; at est in textu graeco:
 ἐνδεδυμένον ποδήρη 12 zona aurea a 14 aurichalco *P* 17 fort. ex
 ore eius exiens (uel exhibit) gladius 18 eius om. *P* || fort. cum uidissem
 eum 19 tāquā *P*: tanquam a 27 omnes gentes a

filii et spiritus sancti, docentes eos observare omnia quaecumque praecepi vobis.' quod autem Deus pater participem eum regni faciens regalis sellae ei concesserit sedes hoc docetur oraculo: 'dicit dominus domino meo: sede a dextris meis quoadusque ponam inimicos tuos sub pedaneum pedum tuorum. uirgam uirtutis tuae emit-
 5 tet dominus a Sion et dominaberis in medio inimicorum tuorum. tecum principium in die uirtutis tuae in claritate sanctorum: ex utero ante luciferum
 10 genui te. iurauit dominus nec paenitebit eum.' |

Hi sunt inimici Dei, sacratissimi imperatores, qui ueritatis or- Fol. 25b.
 dinem contraria lege conturbant, qui peruersae cupiditatis in-
 stinctu sacrilega nota concipiunt, qui profanae mentis furore aut
 lignum semper uenerantur aut lapidem. in isto loco positi ordi-
 15 nem debemus sanctae dispositionis aperire, ut quicquid nobis in-
 uestigantibus sanctum Dei uerbum prophetica tradidit disciplina
 ad refutandas profani erroris maculas specialiter explicetur, ne,
 si, ut nos diximus, commenti sunt qui sacrilegia errantibus tra-
 diderunt, sic a nobis ordo ueritatis curiosius requiratur. suspen-
 20 sis itaque paululum ceteris ad haec explicanda quae uera sunt
 transferatur oratio.

Vos, domini imperatores, sanctarum aurium uestrarum mihi 25
 commodate patientiam, ut totum clementiae uestrae quod pro-
 mittimus explicemus. cur Deus, id est filius Dei, homo passus
 25 est fieri breui ac uera pietati uestrae ratione monstrabitur. cum
 hominem primum, id est Adam, ad imaginem suam Deus fa-
 ceret, certam illi mandatorum dedit legem. is per feminam, id
 est Euam, deceptus diaboli persuasionibus promissae sibi gloriae
 perdidit dignitatem: lignum erat in paradiso quod promissorum
 30 a Deo praemiorum perdidit gratiam. de uirginis terrae limo homo 2
 factus est: nondum enim, ut ait scriptura, supra terram pluerat.

4 Ps. 109, 1—4.

6 mittit P 7 ex Syon a || dominaueris P 9 et ex a 10 peniteuit
 P, poenitebit a 11 hii P 12 instincto P 17 ne si, ut scripsi: ne
 sicut Pa, ne sicut, ut Bursian, ac si, ut tentauit parum feliciter Oehler;
 alii quaedam deesse suspicati sunt 18 commentiti Muenther 19 incu-
 riosius Bursian 23 patientia P 25 pietatis P

hic contemptis mandatis Dei humanum genus mortalitatis laqueis
 adflixit. oportebat hoc totum et reformari et corrigi et reformatio
 originis debuit reformare primordia. ex uirginis terrae limo factus
 Adam praeuocatione propria promissam perdidit uitam: per
 Fol. 26a. uirginem | Mariam ac spiritum sanctum Christus natus et in- 5
 mortalitatem accepit et regnum. arbor ligni pestiferum deceptis
 pabulum praebuit: lignum crucis uitam immortali conpage resti-
 tuit. contempsit Adam, oboediuit Deo Christus: sic diuina dis-
 3 positione quicquid Adam perdidit Christus inuenit. nam post
 multa tempora nouissimis temporum spatiis, id est nouissima 10
 paene saeculorum ebdomade, uerbum Dei humano se miscuit cor-
 pori, ut hominem liberaret, ut mortem uinceret, ut fragilitatem
 humani corporis cum diuina immortalitate coniungeret. quid enim
 faceret tanta turba sanctorum? quae illis spes salutis? quod me-
 ritorum praemium, si sub una eademque condicione sortis ine- 15
 luctabilibus mortalitatis laqueis etiam ipsa obligata teneretur?
 nihil Habel, nihil Enos, nihil Noe, nihil Sem, nihil Abraham,
 nihil Isaac, nihil Iacob de Dei sibi misericordia ac maiestate
 promitterent: irent etiam ipsi post tantum fidei meritum cum
 ceteris omnibus pariter addicti et omnes Dei sanctos unum mortis 20
 exitium exciperet nec haberet apud Deum praemium pietas, si
 4 una eademque omnes condicio mortis hauriret. sed Deus Abrahae
 clarius a caeli sideribus promiserat regnum. ideo ex genere Abra-
 hae descendens Maria uirgo Dei concepit, ut supradictorum ho-
 minum soboles immortalis societatis uinculo iungeretur, ut sic 25
 humanum genus per hominem pariter et deum aequata societatis
 conparatione coniunctum ad immortalitatis imperium oboedientiae
 merito perueniret. quia itaque, sacratissimi imperatores, curiosis
 Fol. 26b. auribus satisfacimus, reliqua persequamur, | ut uel sic polluta-
 rum aurium sordes purificans possit sermo purgare. 30
 26 Sequitur adhuc aliud symbolum, quod pro magno miserorum
 hominum credulis auribus traditur: ταῦτος δράκωντος καὶ τὰύ-

2 adflixit *probabiliter Wakefield, cf. 8, 5* laqueis implicata 3 refor-
 mari P 6 accepit P 1. m. recepit P m. 2 8 oboediuit *edd.* 11 ebdo-
 made P 20 additis a 21 exitū P 24 concepit Pa, *em. Bursian*
 25 ut *om. a*, et sic *Wowerus* 29 ut uel a: Ne uel P, anne uel *con. Bur-*
sian, ipse malim ut (sine uel); nam uidetur in cod. uitiata lectio ne et
uera ut, quae uox toties in uel (ut) abiit, in unum coniuncta 32 δράκων

σου δράκων πατήρ. aliquando nobis signa, diabole, maculati
 nominis prodidisti, aliquando infame nomen propria uoce confes-
 sus es: scio qui fueris, quid ausus sis: scio quid fecerit scelerum
 tuorum malitiosa persuasio. hoc erat quod Euae, cum eam per-
 5 deres, magnopere pollicebaris cum ei diceres: 'eritis quasi
 dii.' tunc iam parabas tibi ac tuis templa et delubra faciebas et
 uenenati oris inluuiem nefariis ceremoniis consecrabas. serpis in 2
 templis et occisarum hostiarum misero pasceres sanguine, nec
 uenenis tuis cruor defuit nec semiustae crematorum corporum
 10 partes, humanarum te etiam uictimarum frequenter sanguine cru-
 entasti et Latiaris templi cruore uel ara Karthaginis rabies tua et
 siccarum faucium uenena nutrita sunt. tu haec faciens homini-
 bus te miseris prodesse iactas, ut crudelitate tua perimas, per-
 suasione decipias, pollicitatione prosternas: sic tuis prospicis,
 15 parricida. fugite, o miseri homines, fugite et contagionem istam
 quantacumque potestis celeritate deserite: draco est qui colitur,
 latere non potest, proprietatem nominis sui ipse confessus est,
 confessum reum poena consequitur. audite quid sanctus propheta 3
 diuina instigatione denuntiet. oraculum hoc Esaiæ nobis fides
 20 tradidit, ait enim: 'in illa die superducet deus gladium
 sanctum et magnum et fortem super draconem, |
 serpentem magnum et tortuosum, et interficiet dra- Fol. 27a.
 conem.' uoluntas Dei perfecti operis substantia est: de nece
 draconis lata sententia est; quicquid Deus dixerit factum est.
 25 morituri draconis hoc solacium est, ut exitium suum frequens
 perditorum turba comitetur. si mortis eius diem quaeritis, tunc
 percussus est, cum hominem deum uidit, cum Christi nobis nu-
 men apparuit. post illum diem qui serpentis huius secutus fuerit 4

5 Gen. 3, 5. 20 Jes. 27, 1.

*ταύρου Wowerus; at recte monuit Bursian uitium potius Firmico quam
 librario adscribendum uideri*

. 9 semiustae Wowerus: se iniusto (an se musto?) P, se iniusto a
 11 Latiaris P, ut emend. Wowerus: saciaris a || Kartaginis P, Cartha-
 ginis a 16 quantacunque a 18 pēna P 23 perfecti operis nos: per-
 fectio operis Pa (perfectio operis subitanea est Bursian) || de nece Bur-
 sian: dene P, bene a 24 dixerit P: dixit a 26 diē queritis P (syllaba
 tis non satis distincta): dies quaeritur edd. (ultimam syllabam non esse
 tur in codice adseuerat Lorenz)

institutum, necesse est ut cum serpente moriatur. deos istos quos colitis ipse finxit, ipse composuit: si pertinaces animi uestri in isto errore permanserint, ardebitis etiam uos pariter cum diis uestris, ut quicquid auctores uestri diuina animaduersione meruerunt, etiam ad uestrum exitium ex societatis consortio transferatur. mihi credite, nihil praetermisit diabolus quod hominem miserum aut debilitaret aut perderet: ideo se per omnes formas multiplici diuersitate conuertit, ideo se diuersi generis calliditate composuit, ut uariis ac multiplicibus fraudibus homines inretitos interimat.

10

- 27** Sacra sua perditus carnifex, pro nefas, per lignum semper renouari disposuit, ut, quia sciebat ita fore ut ligno crucis adfixa uita hominis perpetuae immortalitatis compagine stringeretur, perituros homines ex ligni imitatione deciperet. in sacris Frygiis, quae matris deum dicunt, per annos singulos arbor pinea caeditur et in media arbore simulacrum iuuenis subligatur. in Isiacis sacris de pinea arbore caeditur truncus, huius trunci media pars subtiliter excauatur: illic de segminibus factum idolum Osiridis 15
Fol. 27b. sepelitur. | in Proserpinae sacris caesa arbor in effigiem uirginis
2 formamque componitur et cum intra ciuitatem fuerit inlata, quadraginta noctibus plangitur, quadragesima uero nocte comburitur. sed et illa alia ligna, quae dixi, similis flamma consumit: nam etiam post annum istorum lignorum rogi flamma depascitur. errasti, miser, et uehementer errasti: nihil tibi poterit ignis iste prodesse; frustra tibi ex ista flamma blandiris, hunc 25
 ignem commentis tuis semper renouans. ignis, qui de facinoribus tuis exigit poenas, perpetua tormentorum continuatione grassatur. diuini ac liberantis ligni ordinem disce, ut scias nulla tibi posse ratione succurri. de cataclysmo humanum genus arca lignea liberauit, Abraham ligna unci filii humeris inponit, de Aegypto 30
 recedentem dei plebem lignea uirga protegit, lignum dulcem saporem amarae myrrae fontibus reddidit, ligna uirga ex spiritali

3 errore *P corr. m. 2 ex erro* 5 ex *P*: hoc *a* 10 interimeret
Wowerus 13 stringeretur, ideo perituros *a* 18 illic *Oehler*: illis *Pa* ||
 seminibus *Pa*, *em. Wowerus* 23 istorum *Bursian*: ipsorum *Pa*
 26 renouas *Pa*, *em. Oehler* 28 liberandis *P* 30 de Abraham *P*, deinde
 Abr. *a*, deo iubente Abr. *coni. Bursian* 31 recedentem populum dei
 plebem *a* 32 myrrhae *edd.*

petra salutaris unda profertur, et ut Amalec uinceretur, circa uirgam Moyses expansis manibus extenditur: scalae lignae patriarcha incumbens angelum somniat et per eandem alios ascendere, alios cernit descendere, et lex Dei arcae creditur lignae, ut his omnibus quasi per gradus quosdam ad lignum crucis salus hominum perueniret. quapropter lignum crucis caeli sustinet machinam, terrae fundamenta corroborat, adfixos sibi homines ducit ad uitam. lignum diaboli ardet semper et moritur et ad ima tartari credentes homines cum fauillis suis ducit. illud etiam quale sit ratione tractetur. arborem suam diabolus consecrans interpesta nocte arietem in caesae arboris facit radicibus | immolari. *Fol. 28a.* quis tibi hoc, scelerate, persuasit? unde hoc pestifera cupiditate didicisti? semperne te contra Deum summum nefaria cupiditate componis? ideo te de caelo seuerum diuinitatis iudicium caduca humilitate praecipitat, ideo tibi Dei sententia perpetua poena decernitur, quod facinoribus tuis per dies singulos nouum semper additur facinus, quod hominem Dei fraudulenta conaris persuasionem decipere. uide quid sibi ludibriosus hostis inuenierit. Abrahae immolaturum filium iussu Dei aries subponitur et in uicinae arboris radicibus alligatur. liberaturus Deus summus ex Aegyptiorum tyrannide plebem suam arietem nocte iussit occidi et sanguine eius postes liniri praecepit: ipsum a certo numero hominum per nocturnas epulas confici iubet et sacrificio ipsi Paschae nomen inponit. sed hoc ad imaginem futurorum prouidentia diuinae maiestatis inuenit, ut per signa uerum Pascha nobis ostenderet. ideo cum de passione domini nostri diuino spiritu iubente propheta praecerneret, ait: 'sicut ouis ad uictimam ductus est et sicut agnus coram tondente se, sic non aperuit os suum. in humilitate iudicium eius sublatum est: natiuitatem eius quis enarrabit? quoniam auferetur a terra uita eius.' alius etiam propheta haec eadem simili respondit oraculo: 'domine, significa mihi et cognoscam: tunc uidi meditationes eorum. ego

27 Jes. 53, 7 sq. 32 Jer. 11, 18 sq.

1 Amalech *a* 4 lignae creditur *a* 9 fauillis *P* 19 filio *P*
 25 signum *P* 1 *m.* et *a*, sed signa in *P m.* 2 corr. 28 tondentē *P* || post
 se uidetur mutus deesse; cf. LXX 30 enarrauit *Pa*, em. *Bursian*

sicut agnus sine malitia perductus sum ad uictimam: in me cogitauerunt cogitatum dicentes: uenite, mittamus lignum in panem eius et eradamus 7a terra uitam eius.' agnum autem appellari dominum no-
 Fol. 28b. strum sancta nobis reuelatione monstratur. in Apocalypsi | enim 5
 ita inuenimus esse perscriptum: 'et uidi in medio throni et quattuor animalium et in medio seniorum agnum stantem quasi occisum, habentem cornua septem et oculos septem, qui sunt septem spiritus dei missi per orbem terrae: et uenit et accepit librum de dex-10
 tera sedentis in throno, et cum accepisset librum, quattuor animalia et uiginti quattuor seniores prostrauerunt se ante agnum habentes singuli aureas citharas plenas odoramentis supplicationum, quae sunt orationes sanctorum, et cantauerunt nouum 15
 canticum dicentes: dignus es accipere librum et aperire signa eius, quoniam occisus es et redemisti nos deo sanguine tuo ex omni tribu et lingua et populo et natione et nos regnum deo nostro sacerdot-20
 esque fecisti et regnabimus super terram.' Iohannes 20
 quoque filium Dei agni nomine appellat, ut et ipse propheticae pollicitationi respondeat: ait enim in euangelio: 'altero die uidet Iohannes Iesum uenientem ad se et ait: ecce agnus dei, ecce qui aufert peccata mundi.' pro salute hominum agni istius uenerandus sanguis effunditur, ut sanctos 25
 suos filius Dei profusione pretiosi sanguinis redimat, ut qui Christi sanguine liberantur, maiestate prius immortalis sanguinis consecrentur. neminem aput idola profusus sanguis munit, et ne cruor pecudum miseros homines aut decipiat aut perdat, polluit sanguis iste, non redimit, et per uarios casus homines premit in 30
 Fol. 29a. mortem: miseri sunt qui profusione sacrilegi sanguinis | cruen-

6 Apoc. 5, 6—10. 22 Joh. 1, 29.

3 pane P 6 ita] in fol. 28^a et 29^b complures litterae fere euanuerunt 14 cytharas P, cytheras et pateras coni. Bursian; habet textus graecus: κιθάρας καὶ ψάλια χρυσᾶς γεμούσας θυμιαμάτων 15 sunt add. Bursian, quae erant a 18 tuo et omni P 19 nos a: eos P, cf. Burs. ad h. l. 28 munit P: iuuerit a 29 pecodum P 31 morte P

tantur. tauribolium quid uel criobolium *scelerata* te sanguinis
 labe perfundit? lauentur itaque sordes istae quas colligis: quaere 28
 fontes ingenuos, quaere puros liquores, ut illic te post multas
 maculas cum spiritu sancto Christi sanguis incandidet. ut autem
 5 miseros homines ad sanam mentem reuocet, plena persuasio,
 maiore auctoritate opus est, ut curatis ac sanatis mentibus nul-
 lum praecedentis pestilentiae uestigium relinquatur. quid itaque 2
 sint idola uel quam habeant substantiam, prophetarum ore ac Dei
 diuina uoce monstratum est, quae omnia specialiter dicenda sunt,
 10 ut hoc non nostra temeritate prolatum, sed *diuino* magisterio
 nobis traditum *et* caelesti *agnoscatur* uoce signatum. quae sit
 substantia eorum, sapientiae ueneranda uoce monstratur, ait enim
 in libris Salomonis: 'omnia idola nationum aestimaue-
 runt deos, quibus neque oculorum usus est ad uidenden-
 15 dum neque nares ad percipiendum spiritum neque
 aures ad audiendum neque digiti manuum ad tra-
 ctandum, sed et pedes eorum pigri ad ambulandum:
 homo enim fecit illos et qui spiritum mutuatus est
 finexit illos: nemo autem sibi homo poterit domi-
 20 num fingere, cum sit enim mortalis, mortuum fingit
 manibus iniquis: melior est autem his quos colit,
 quoniam quidem ipse *uixit*, illi numquam.' quid am-
 plius quaerimus? sapientia nos diuina uoce conuenit et *quic-*
quid in arcanis Dei uiderat docuit et quod erat *salubre* mon-
 25 strauit, | ne fragilis et caduca mortalitas in exitium suum mor- Fol. 29b.
 temque properaret. hoc idem in Psalmis praemonet spiritus sanc- 3
 tus: inuenimus enim in psalmo centesimo tricesimo et quarto ita
 esse perscriptum: 'idola gentium argentum et aurum,
 opus manuum hominum: os habent et non loquuntur,
 30 oculos habent et non uident, aures habent et non
 audiunt, neque enim est spiritus in ore eorum: si-

13 Sap. 15, 15—17. 28 Ps. 134, 15—18.

1 tauribolum uel oribolium a 2 labentur P 8 sunt a || ore ac dei]
 'ita legendae uidebantur litterae fere prorsus extinctae: id quod restituit
 ed. princ. 'oracula ac' in codice scriptum non fuisse apparet.' Bursian
 12 eorum G. Laubmann: e... P, eius edd. 13 extimauerant P 19 ho-
 minum poterit dominum formare a 25 ne P: nec a 31 similes sunt

miles fiant illis qui faciunt ea.' si artifex, qui ad ostentationem ingenii simulacrum aut sculpsit aut fudit, diuina maledicti animaduersione percutitur, quid sperare debeat considerandum est qui quod alter uendidit deum dicit. Hieremias etiam cum praecepta Deo iubente plebi daret hac populum oratione conuenit: 'dicite autem in corde uestro: tibi oportet adorare, domine. angelus autem meus uobiscum est, ego autem exquiram animas uestras. 'lingua eorum polita a fabro, ipsa etiam inaurata et inargentata falsa sunt et non possunt loqui: et sicut uirgini ornatum amanti accepto auro fabricati sunt coronas supra capita deorum suorum. est autem quando subtrahent sacerdotes a diis suis aurum et argentum et erogant illud in semet ipsos; dabunt etiam ex ipso et prostitutis meretricibus, ornantque illos ut homines uestimentis, deos argenteos et aureos et ligneos.' addit etiam in sequentibus, ut omnem dubitationem trepidationis excutiat: 'supra corpus eorum et caput uolitant noctuae et hirundines et aues similiter: unde scietis quia non sunt dii: non ergo timueritis eos aurum enim quod circa se habent ad speciem, nisi aliqui exterserit aeruginem, non fulgebit: neque enim cum conflabantur sentiebant. pretio empti sunt in quibus spiritus non est, sine pedibus in humeris portantur.' addit etiam, ut confirmata mens fortius roboretur: 'scientes itaque ex his quia non sunt dii ne

6 ep. Hier. 5—10. 18 ib. 21—24. 26 ib. 28.

Pa, em. Bursian ex LXX, coll. Cypr. testim. III, 59 et epist. ad Fortun. 1, p. 515

5 iuente *P* 8 ego *Bursian*: lege *P*, legem *a*; in contextu Graeco est: αὐτός τε ἐξηγῶν || ab animas uestras *P*, ab animabus uestris *a* 9 *a add. Bursian* 10 uirgini hortatu amanti accepero *P, em. Bursian* 14 erogabunt *a*; in Graeco est: ὑπαγοόμενοι.. καταναλοῦσι 15 ornabuntque *a*; Graecus quoque textus habet: δώσουσι δὲ.. κοσμοῦσι τε 18 eorum *Bursian*: eius *Pa* 19 aues similiter et cattae coni. *Bursian*; textus graecus habet: ἐγίπτανται νυκτερίδες, χελιδόνες καὶ τὰ ὄρνεα, ὡσαύτως δὲ καὶ οἱ ἀλλοιοὶ 21 enim *Bursian*: eius *Pa* 22 aliquis *a* || eruginem *Pa* 23 conflabuntur sentiebunt *P, em. Bursian*

timueritis eos', et ut sacerdotum eorum miserum dedecus monstret, addit: 'in domibus eorum sacerdotes sedent habentes tunicas scissas et capita et barbas rasas, quorum capita nuda sunt: rugiunt autem clamantes 5 contra deos suos sicut in gehenna mortui.' quod autem 5 et reges et gentes haec de ipsis pronuntiaturi sunt, is idem propheta praesaga uoce significat, ait enim: 'scietur postea quia falsa sunt gentibus uniuersis et regibus, quia manifestum est quia non sunt dii et nullum dei opus est 10 in ipsis: regem regioni non suscitabunt neque pluuiam hominibus dabunt; iudicium quoque non discernent neque regionem liberabunt ab iniuria, quia nihil possunt: et cum inciderit in domo deorum ligneorum et inauratorum et inargentatorum ignis, 15 sacerdotes illorum liberabuntur, ipsi autem sicut trabes in medio comburentur, regi autem et bello non resistent. quomodo existimandum est uel recipiendum quia sunt dii? neque a furibus neque a latronibus se liberabunt dii lignei et aurati et inargentati, quibus hi qui fortes sunt aurum et argentum quo operti sunt auferunt illis.' Tollite, tollite securi, sacratissimi imperatores, ornamenta templorum: deos istos aut monetae ignis aut metallorum coquat flamma, donaria uniuersa ad utilitatem uestram dominiumque transferte. post excidia 25 templorum in maius Dei estis uirtute prouecti; uicistis hostes, propagastis imperium et, ut uirtutibus uestris gloria maior accederet, mutato ac contempto temporum ordine hieme, quod nec factum est aliquando | nec fiet, tumentes ac saeuientes undas cal- Fol. 30b. castis Oceani: sub remis uestris incogniti iam nobis paene maris 30 unda contremuit et insperatam imperatoris faciem Britannus expauit. quid amplius uultis? uirtutibus uestris uicta elementa cesserunt. quod autem Deus iubeat idola non fieri sacrosanctae legis 7

2 ep. Hier. 30 sq. 7 ib. 50—57.

9 opus sit a 10 plubiam P 19 inaurati malebat Burs. 21 auferent a 28 calcastis Oceani sub remis uestris: incogniti uulgo; rectius uerba distinxit Schefferus in Misc. Obseru. IX, 168 30 brittanus P 31 uultis amplius a

scita declarant: in Exodo enim sic inuenimus esse perscriptum: 'non facietis uobis deos argenteos neque deos aureos': et rursus in eodem libro uocem Dei iubentis inuenio: 'non facies tibi idolum nec cuiusquam similitudinem.' pudorem miseris indicit spiritus sanctus, quia cupit errantes reuocare, non perdere, et ait per Esaïam: 'confundemini confusionem qui fiditis super sculptilia, qui dicitis fusilibus: uos estis dii nostri.' dat etiam legem quam consecratus populus deuota perpetuitate custodiat et ita mandat: 'dominum Deum tuum adorabis et ipsi soli seruiēs':¹⁰ et in Deuteronomio similia Dei mandata noscuntur, ait enim: 'non erunt tibi dii alii absque me': addit etiam, ut animis eorum maiestatis suae pondus insinuet: 'uidete, uidete quia ego sum et non est deus praeter me: ego inter-
imam et uiuere faciam, percutiam et ego sanabo'¹⁵ et non est qui eripiat de manibus meis.' in Apocalypsi etiam hoc idem sancta reuelatione monstratur; ita enim scriptum est: 'et uidi alium angelum uolantem medio caelo, habentem euangelium aeternum, ut adnuntiaret super terram per omnes nationes et tribus et²⁰ linguas et populos, dicentem uoce magna: metuite potius dominum et date illi claritatem, quoniam uenit hora iudicii eius, et adorare eum qui fecit caelum et terram, mare et omnia quae in eis sunt.' |

Fol. 31a. Dominus quoque noster Iesus Christus paterna legis instituta cu-²⁵ stodiens hoc idem ueneranda constitutione promulgat, ait enim: 'audi Israel: dominus deus tuus deus unus est, et diliges dominum deum tuum de toto corde tuo et de tota anima tua et de tota uirtute tua: hoc primum est, et secundum simile huic: diliges proximum tibi'³⁰

2 Ex. 20, 23. 4 ib. 20, 4. 6 Jes. 42, 17. 10 Matth. 4, 10 et
Luc. 4, 8. 12 Deut. 5, 7. 13 ib. 32, 39. 18 Apoc. 14, 6 sq.
27 Marc. 12, 29—31. Matth. 22, 37—40.

1 scita P: scripta a 6 confundimini coni. Burs. ex LXX 7 confusione a || sculptilia Bursian (in adnot.): capitalia Pa, sculptilia Wo-
uerus 10 tuum a, item P, sed in hoc uoc. erasum est, om. ed. Burs.
27 deus (ante unus) P s. l. sed 1 m. 30 diligis P

tamquam te: in his duobus praeceptis tota lex pendet et prophetae.' sequitur autem hoc diuinum uenerandum-9 que praeceptum immortalis domini ac sancta conclusio: addit enim, ut manifestius uiam salutis ostendat, et ita loquitur: 'haec est autem uita aeterna, ut cognoscant te solum uerum dominum et quem misisti Iesum Christum.'

Sacrorum mandatorum ordinem scitis, quid sequi, quid fugere debeatis, ueneranda atque immortalis uoce didicistis. audite rursus quod maneat contemnentes exitium, quibus illos calamitatis-10 bus necessitas uenerandae legis adstrinxerit: clausulam enim uenerandorum mandatorum in haec uerba colligit: 'sacrificans 10 diis eradicabitur praeter domino soli.' si solum sacrilegum hominem metuenda poena percuteret, si peccanti soli minaretur seueritas legis, bene se ad sacrilegium obstinati furoris 15 temeritate firmaret: nunc stirpi minatur et soboli et hoc agit, ne qua pars nequissimi seminis relinquatur, ne quod profani generis uestigium maneat: 'sacrificans', inquit, 'diis eradicabitur.' considera quid agas, misera ac luctuosa persuasio: facinus tuum plurimos | damnat, plurimos perdit et per omnem substantiam ge- Fol. 21b. 20 neris tui fecunda poena diuiditur. cur autem contra sacrificantes sic saeuat ordinatae legis auctoritas in Deuteronomio manifesta significatione monstratur: ita enim inuenimus esse perscriptum: 'sacrificauerunt daemoniis et non Deo.' ne ad contaminatos ac pollutos te spiritus transferas, ne ab inferioribus speres 25 auxilium, ne his supplices, quibus Dei gratia imperare iam debes. ecce daemon iste quem colis, cum Dei et Christi eius nomen 11 audiuerit, contremescit, et ut interrogantibus nobis respondeat, trepidantia uerba uix colligit: adhaerens homini laceratur, uritur, uapulat et statim de commissis sceleribus confitetur. ne hunc

4 Joh. 17, 3. 10 Exod. 22, 19. 23 Deut. 32, 17.

5 agnoscant a 7 fugire P 10 clausula Pa, em. Bursian, nisi malis: clausula... colligitur 12 sacrilegiū P 15 nunc etiam stirpi a 17 dii P 19 perdet P 23 ne om. P, hic addidit Bursian, post spiritus a 24 pollutos P || ab inferioribus ne a 25 iam imperare a 26 daemon iste Bursian: demones te P, daemon est a, puncto post colis posito || nomen a: nomine P, nomina Bursian 27 contremiscit edd. 28 uix se colligit a

colas, ne hunc supplices, ne prostratus huic flectas genua inter-
dicto uenerandae legis iubetur. hinc seueritas poenae, hinc ani-
maduersionis metuenda sententia, quod Dei indulgentia libertate
concessa iugum potius eligis seruitutis. non desinit Deus summus
crimen hoc salutari uoce pulsare, sed misericordia eius errantes 5
homines corrigere frequenti comminatione festinat. audi per
Esaïam prophetam uox diuina quid dicat: 'adorauerunt deos
quos fecerunt digiti eorum et curuatus est homo
12 et humiliatus est uir et non laxabo illis.' etiam uos,
o profani homines, iratum numen adloquitur et adhuc errores 10
uestros sacra conuenit uoce: ait enim in sequentibus per eundem
prophetam: 'illis fudistis libamina et illis inposui-
stis sacrificia: super haec non indignabor? dicit do-
minus.' adhuc indignationem suam salutaris Deus dilatat, seue-
Fol. 32a. ritatem | suspendit, ne uos forsitan peccare paeniteat, ne sacri- 15
legae uoluntatis exitium aliquo genere relinquatis. ecce in ipso
indignationis impetu moderata rursus uoce persuadet et irarum
suarum comprimit stimulos, ait enim per Hieremiam prophetam:
'nolite ambulare post deos alienos ut seruiatis eis,
et ne adoraueritis, ne incitetis me in operibus ma- 20
13 num uestrarum ad disperdendos uos.' quid sic ad sa-
cilegium pronus aures tuas obstruis? quid sic obstinati furoris
ardore in exitium tuum mortemque festinas? liberum te Deus
fecit, in tua manu est ut aut uiuas aut pereas. quid te per ab-
rupta praecipitas? in lubrico itinere constitutus et in ipso lapsu 25
positus titubantia aliquando suspende uestigia. ecce sententia
promitur, ecce poena decernitur: diu criminibus tuis pepercit
diuina moderatio, diu facinus tuum cum dissimulatione respexit:
peruenis ad illud anceps ubi spes, ubi uota deficiunt. et ut mani-
festius instruaris, animaduersionis exitium discere. super hac re in 30

7 Jes. 2, 8 sq. 12 ib. 57, 6. 19 Jer. 25, 6.

1 hunc *P*: huic *a*; cf. *Burs. ad Sen. rhet. p. 61, 22* 2 iuberis *a* ||
seueritas poenae *Bursian*: seueritas poena *P*, seueritatis poena *a* 3 me-
tuenda *nos*: metu metuenda *Pa*, cf. *ad Minuc. Fel. 20, 3* || sententia,
Quid *a* 5 misericordiae *P* 9 Et iam uos *edd.* 14 seueritate *P*
15 ne—ne *P*: num—num *Bursian*: si—ut *a*; *noluimus lectionem codi-*
cis, cum uera esse possit, repudiare 21 sic—sic *P*: hic—hic *a*
23 ardere *P* 27 depromitur *a*

Apocalypsi totus ordo responsi est, ita enim scriptum est: 'si quis adorat bestiam et imaginem eius et accipit notam in fronte sua et in manu, bibet et ipse de uino irae dei, mixto in poculo irae eius, et punietur igne et sulphure sub oculis agni, et fumus tormentis eorum in saecula saeculorum ascendet, nec habebunt requiem die ac nocte quicumque adorant bestiam et imaginem eius.'

Sed et uobis, sacratissimi imperatores, ad uindicandum et puniendum hoc malum necessitas imperatur | et hoc uobis Dei ^{Fol. 32b.} summi lege praecipitur, ut seueritas uestra idololatriae facinus omnifariam persequatur. audite et commendate sanctis sensibus uestris, quid de isto facinore Deus iubeat. in Deuteronomio lex ista perscripta est, ait enim: 'quodsi rogauerit te frater tuus aut filius tuus aut uxor tua, quae est in sinu tuo, aut amicus tuus, qui est aequalis animae tuae, latenter dicens: eamus et seruiamus diis aliis, diis gentium, non consenties ei et non exaudies eum et non parces oculus tuus super eum et non celabis eum: adnuntiabis adnuntiabis de illo: manus tua erit super eum in primis interficere eum et manus omnis populi postremo, et lapidabunt eum et morietur, quoniam quaesiuit auertere te a domino tuo.' nec filio iubet parci nec fratri et per amata coniugis membra gladium uindicem ducit: amicum quoque sublimi seueritate persequitur et ad discerpenda sacrilegorum corpora omnis populus armatur: integris etiam ciuitatibus, si in isto fuerint facinore deprehensae, decernuntur excidia. et ut hoc prouidentia uestra manifestius discat, constitutae legis sententiam proferam. in eodem libro integris ciuitatibus poenam dominus hac uoce constituit, ait enim: 'aut si audieris in una ex ciuitatibus, quas dominus

1 Apoc. 14, 9—11. 14 Deut. 13, 6—11. 31 ib. 13, 13—19.

2 accipit a: accepit P 3 uota a || bibit P 4 mixta P || puniet a
5 sulphure P 11 idolatrię P 17 diis (ante aliis) om. a 19 parcat
Pa, em. Bursian || celebis P 22 postremo et Bursian: remouent P,
deinceps a; LXX: καὶ ἡ χεὶρ παντὸς τοῦ λαοῦ ἐπ' ἐσχάτῃ καὶ λιθοβολή-
σουσιν αὐτὸν etc. 23 abertere P 29 integris Bursian: in integris Pa

Deus tuus dat tibi inhabitare illic, dicentes: eamus
et seruiamus diis aliis, quos non nostis: interficiens
necabis omnes quique sunt in ciuitate caede gladii
et incendes ciuitatem igni et erit sine habitaculo,
non aedificabitur in aeternum, ut auertatur domi- 5
^{Fol. 33a.} nus ab indignatione irae suae: | et dabit tibi miseri-
cordiam et miserebitur tui et multiplicabit te, si
exaudieris uocem domini Dei tui et obseruaueris
3 praecepta eius.' misericordiae suae uobis, sacratissimi impe-
ratores, Deus summus praemia pollicetur et amplificationis ma- 10
ximae augmenta decernit: facite itaque quod iubet, complete
quod praecipit. auspicia uestra maioribus cumulata sunt donis:
in initio fidei positi diuini fauoris incrementa sensistis: numquam
uos manus Dei ueneranda deseruit, numquam uobis laborantibus
denegauit auxilium: strati sunt aduersantium cunei et rebellantia 15
ante conspectum uestrum semper arma ceciderunt, missi sunt
superbi sub iugum populi et Persica uota conlapsa sunt nec stare
diu contra uos potuit malis suis onerata crudelitas. Dei uirtutem
utriusque diuerso sensistis euentu: uobis caelestis uictoriae corona
4 conlata est, felicitate uestra nostra releuantur incommoda. haec 20
uobis Deus summus, sacratissimi imperatores, pro fide uestra
reddidit praemia, his uos interim remuneratos insignibus ad ar-
cana uenerandae legis inuitat. pura mente, deuota conscientia,
incorrupto animo clementia uestra caelum semper aspiciat, a Deo
semper expectet auxilium, Christi uenerandum numen imploret 25
et pro salute orbis terrarum ac uestra salutaris Deo spirituales
offerat uictimas. sic uobis feliciter cuncta prouenient, uictoriae,
opulentia, pax, copia, sanitas et triumphus, ut diuina maiestate
proiecti orbem terrae felici gubernetis imperio.

3 negabis *P* || qui sunt *a* 4 habitatore *a* 5 ut auertatur *P*, et
auertetur *a* 12 cumulata *P* 13 in *addidit Bursian* || positae *a*
15 rebellantia *P* 18 potuit *P m. 1*: poterit *P m. 2* et *a* || onerata *scripsi*:
ornata *P*, armata *a* 20 est *Bursian*: et *Pa* || incommodo *P* 25 numen
P corr. ex nomen 26 spirituales *a* 29 protecti *a*, *cf. p. 125, 25* || *sequi-*
tur in P subscriptio: IULII FIRMICI MATERNI U C DE ERRORE PROFANARU
RELIGIONU EXPLICIT.

I. INDEX SCRIPTORVM.

Homeri Il. 6, 135 sqq. . . . c. 6, 8	Zachar.	3, 8 sq. c. 20, 3
Porphyrius <i>περὶ τῆς ἐκ λο- γίων φιλοσοφίας</i> " 13, 4	Malach.	4, 1 (3, 19) . . . " 15, 4
Symbola ex mysteriis 2, 9. 18, 1. 19, 1. 20, 1. 21, 1. 22, 1. 26, 1	Psalm.	2, 1 sq. " 23, 3
		18, 6 sq. " 19, 4
		23, 7 sqq. " 24, 3
		33, 9 sqq. " 18, 5
Genes.		43, 23 sqq. " 24, 3
		44, 3 sqq. " 18, 5
		109, 1 sqq. " 24, 8
Exod.		117, 22 sqq. " 20, 2
		134, 15 sqq. " 28, 3
	Prou. Sal.	9, 5 " 18, 3
	Sap. Sal.	15, 5 sqq. " 28, 2
Deuter.	Dan.	2, 31 sqq. " 20, 4
		7, 13 sq. " 24, 6
	Matth.	4, 3 " 14, 2
		4, 10 " 28, 7
Josua		22, 37 sqq. " 28, 8
Jesaias		28, 18 sqq. " 24, 8
	Marc.	12, 9 sqq. " 28, 8
	Luc.	4, 8 " 28, 7
		12, 35 sqq. " 19, 6
	Joh.	1, 29 " 27, 8
		3, 28 sq. " 19, 5
		6, 35 " 18, 7
		6, 53 " 18, 7
		8, 12 " 19, 2
		17, 3 " 28, 9
Jerem.	I ad Cor.	15, 55 " 24, 4
	Apocal.	1, 12 sqq. " 24, 7
		5, 6 sqq. " 27, 7
Jerem. epist.		14, 6 sq. " 28, 8
		14, 9 sqq. " 28, 13
		21, 9 sq. " 19, 5
Joel		
Habac.		

II. INDEX NOMINVM ET RERV.

- Abaris 15, 1 sq.
 Abbacuc 21, 4
 Abel 25, 3
 Abraham 13, 2. 18, 3 et 6. 25, 3 sq.
 27, 3 sq.
 Adam 25, 1 sq.
 Adonis 9, 1
 Aebutius 6, 9
 Aegyptii 27, 5; aquam colebant 2, 1;
 templa Iosph fecerunt 13, 2
 Aegyptus 2, 1. 3, 6. 8, 2. 13, 3. 16,
 1. 27, 3
 aer ut elementorum princeps ab Assy-
 riis cultus 4, 1
 Aesculapius 12, 8
 Aethusa 12, 3
 Afri 4, 1
 agnus Christus 27, 7 sq. agnus pa-
 schalis 27, 5
 Alexandria 13, 1
 Alope 12, 3
 Amalech 21, 6. 27, 3
 Amynone 12, 3
 Anchises 12, 8
 animae tripartita diuisio 5, 3
 antichristus 22, 4
 Anubis 2, 2; eius caput caninum 2, 2
 Apollo 12, 2. 5. 8; unde dictus 17, 3;
 Apollo Sol 17, 3; Apollinis amores
 12, 2 sq.
 aquae cultus apud Aegyptios 2, 1
 arboris caesae symbolum 27, 1 sq.
 Arsinoe 12, 3
 Athenae a Minerua conditae 16, 1
 Attica urbs 7, 5
 Attis 3, 2. 8, 3. 18, 1

 Bacchanalia 6, 9
 Bacchi symbolum 21, 1
 Britannus 28, 6
- Cabirus 11
 Castores 12, 8
 cataclysmus 27, 3
 Catamitus 12, 8
 Ceres 7, 1 sqq. 17, 3; C. Hennensis
 mulier 7, 1
 Chione 12, 3
 Christianae terrae 20, 5
 Christus 12, 7. 13, 6. 18, 2 et 8.
 19, 1 et 3. 20, 1 et 5. 21, 3 et 5 sq.
 23, 3. 24, 2 sqq. 25, 2. 27, 8. 28,
 1 et 11. 29, 4; *cf. etiam* Iesus
 Christus
 Chrysippus Pelopis filius 12, 2
 cibus salutem largiens 18, 2
 Cinyras 10, 1
 Constans et Constantius imperatores
 20, 7; templa destruunt 28, 6;
 eorum expeditio maritima 28, 6;
 bellum cum Persis 29, 3
 cornu symbolum 21
 Corybantes 12, 4; eorum sacra 11
 Creta 7, 1
 Cretenses 6, 5. 7, 6
 Creticus rex Iuppiter 6, 1. 16, 1
 criobolium 27, 8
 Cypria Venus 10, 1
 Cyprinus 10, 1

 Dafne 12, 3
 Daniel 20, 4. 24, 6
 Dauid 18, 5. 23, 2 sq. 24, 3
 deorum amores spurci 11, 2; eorum
 nomina ut composita sint c. 17;
 dii gentium hominibus peccandi
 exemplum praebent 12
 Diomedes 12, 8
 Dis pater 17, 2
 diuinatio per diabolum inuenta 1, 1

- ecclesia sponsa 19, 3
 elementorum cultus c. 1 sqq.
 Eleusin 7, 5
 Eleusiniorum sacrorum tessera 18; 2
 Endymion 12, 8
 Enos 25, 3
 Ephialtes 12, 8
 Esaias 18, 4. 20, 2. 21, 5. 26, 3.
 28, 7 et 11
 Esau 18, 3
 Eua 25, 1. 26, 1

 Galli 15, 3
 Gallum flumen 3, 1
 Ganymedes 12, 2
 Geryon 12, 5
 Graeci 7, 1. 15, 3; Graecorum gym-
 nasia 6, 7; eorum leuitas 7, 6;
 commenta 7, 7

 Henna 7, 1 et 5
 Hennenses 7, 4; Ceres Hennensis mu-
 lier 7, 1
 Hercules 7, 6. 12, 2. 5. 8
 Hiberæ boues ab Hercule abactæ 12, 5
 Himerias 19, 4. 28, 4 et 12
 Hierusalem 19, 4. 20, 1
 Hiesus u. Iesus
 Hippothoe 12, 3
 Hyacinthus 12, 2
 Hylas 12, 2

 Iacob 13, 1. 18, 3. 25, 3
 Ianus 12, 8
 idola 28, 2
 Iesus Christus 4, 4. 8, 5. 14, 2. 20,
 4. 28, 8; cf. etiam Christus
 Iesus Naue 20, 3
 ignis cultus 5, 1
 Iohannes 27, 8
 Iohel 19, 3
 Ioseph 13, 1 sqq.
 Isaac 18, 3. 25, 3
 Isiaca sacra 3, 3. 27, 1; uerba sol-
 lemnia in sacris Is. 2, 9

 Isis 2, 1 sqq.
 Italia 12, 8
 Iuno 4, 1. 6, 1. 12, 8
 Iuppiter 4, 1. 6, 4. 12, 8; I. Sebazius
 10, 2; I. adulter 12, 2; corruptor
 12, 6; incestus 12, 4; parricida
 12, 4; rex Creticus 6, 1. 16, 1;
 eius tumulus Cretæ 7, 6

 Karthago 26, 2

 lapis Christus 20, 1 sqq.
 Latiare templum 26, 2
 Lazarus 18, 6
 Lernaëus anguis 21, 2
 Liber 6, 1. 7, 6 sq. 8, 3. 12, 3 et 8.
 16, 1; Liber Thebanorum 6, 6 sqq.
 Libera 6, 1. 7, 7
 ligni symbolum et mystica interpre-
 tatio 27, 1 sqq.
 Lucas 19, 6
 Lucina 17, 2
 lumen nouum, uox mystica in sacris
 (Mithriacis?) 19, 1
 Luna 12, 8; unde dicta 17, 2
 Lycurgus rex 6, 7 sqq. 12, 8

 Macedones 11
 Magi 5, 1 sq.
 Maria 9, 1. 12, 5 et 8
 Marsyas 12, 5
 Mater deum 27, 1
 Mauros unde dictus 17, 3
 Melchisedech 18, 3
 Menalippe 12, 3
 mens indiuisa et diuisa 7, 8
 Minerua 6, 3; unde dicta 17, 3; Mi-
 neruæ quinque 16, 1 sq. Mineruæ
 signum Palladium 15, 5
 Mithras 5, 2
 mortes hominum consecratae 6, 1. 7, 1
 Moyses 21, 6. 27, 3

 neocororum turba 13, 3
 Nephthus 2, 2

- Neptunus 12, 8. 17, 2
 Nilus flumen 2, 2. 8, 2
 Nilus rex 16, 1
 Noe 25, 3
 Nysa 7, 6

 Oceanus 3, 5. 28, 6
 Oeta 7, 6. 12, 8
 Olympus mons 11
 Osiris 2, 1 sqq. 8, 3. 27, 1
 Otus 12, 8

 Pachynum 7, 4
 Palladium 15, 1 sqq.
 Pallas Minerua 16, 2
 Pallas pater Mineruae 16, 2
 Pandarus 7, 4
 Pascha 27, 5
 Pelops 12, 2. 15, 1 sq.
 Penates 14, 1
 penus 14, 2
 Percus lacus in finibus Hennensibus 7, 1
 Persae ignem colebant 5, 1
 Persefona 7, 1
 Persica regio 5, 1; P. uota 29, 3;
 Persicus ritus 5, 2
 Pessinus 3, 1
 Phryges terrae tribuerunt principa-
 tum ex elementis 3, 1
 Phrygia sacra 27, 1; eorum inter-
 pretatio physica 3, 2
 pinus in sacris Phrygiis caesa 27, 1
 Pluton 7, 1 sqq.
 Porphyrius 13, 4 sq.
 Postumius consul 6, 9
 Proserpina 7, 1 et 7. 8, 3; unde dicta
 17, 3; eius sacra 27, 2
 Prothoe 12, 3

 Roma 15, 3; urbs Roma 6, 9
 Romanum nomen 5, 2; Romana seue-
 ritas 6, 9; Romanae leges 20, 1

 sacramenti profani signum 20, 1
 Salem 18, 3
 Salomon 18, 3. 28, 2

 Sarpedon 12, 8
 Sarra 13, 2
 Saturnus 12, 6 et 8. 16, 1
 Scythia, 15, 1; Scythae 15, 1
 Sebazius Iuppiter 10, 2
 Sem 25, 3
 Serapis 13, 2 et 4 sq.
 signa (symbola) profanae relig. 18 sqq.
 Silenus Bacchi paedagogus 6, 4
 Sol 12, 8. 17, 4; unde dictus 17, 1
 Sparta 7, 6. 12, 8
 sponsus Christus 19, 1
 Sterope 12, 3
 symbola u. signa
 symbolum in mysteriis Sebazii 26, 1
 Syracusae 7, 4
 Syracusana ciuitas 7, 4
 Syracusani 7, 5

 Tantalus 12, 6
 tauribolium 27, 8
 Terra mater deorum 3, 5; Terrae
 Phryges elementorum tribuerunt
 principatum 3, 1
 testamentum uetus et nouum 20, 6
 Thebae 6, 6
 Θεός ἐκ πέτρας, signum sacramenti
 in mysteriis Mithrae 20, 1
 Thessalonicenses 11
 Titanes 6, 2 et 4
 Titanis Mineruae mater 16, 2
 Triptolemus 7, 4
 Troia 12, 8. 15, 3
 Troiani 12, 8. 15, 2
 Tyfon 2, 1 sqq.

 Venus 4, 1. 9, 1 sq. 12, 8; V. Cypria
 10, 1; a Diomede uulnerata 12, 8;
 Veneris nomen 17, 3
 Vesta quid sit 14, 3
 unguenti symbolum 23, 1
 Vulcanus 9, 2. 12, 8. 16, 1

 Zacharias 20, 2
 Zeuxippe 12, 3

III. INDEX VERBORVM ET LOCVTIONVM.

Adimpleti tibi arum cantu 4, 2
 aniles superstitiones 17, 4
 animositate prona mens in exitum
 suum festinat 16, 5; populus ordi-
 nem sacrorum contentiosa hodieque
 animositate custodit 13, 3
 artuatim lacerare 2, 2

blandiri sibi 27, 2

comitantia = consequentia 5, 4
 conciliatio mensae sancta uiolata 12, 6
 condecorare 20, 2
 conlapsio 20, 1

considerandum est = considerare li-
 cet 11

consortium coniugale 7, 1. 9, 2

contaminatio corporis 4, 3; uerborum
 24, 1

contrarietas 1, 2

conuenire aliquem sermone = admo-
 nere: perditos homines religioso
 sermone conuenio 8, 4; sapientia
 nos diuina uoce conuenit 28, 2; Hie-
 remias hac populum oratione con-
 uenit 28, 4; iratum numen errores
 uestros sacra conuenit uoce 28, 12;
 salutari persuasione conueni ueram
 salutis uiam quaerite 8, 2

conuersatio: in hac terrena conuersa-
 tione 19, 2

coqui incendiis amoris 7, 1

demersos aperire oculos 19, 2; obscuro
 tenebrarum squalore demersi 5, 2
 dehonestatum caput, i. e. abrasum 3, 3
 deputant (gentes) aethera quasi sum-
 mum deum 1, 2; feminae simulacro
 ignis substantiam deputantes 5, 1;
 audio Cinyram.. initiasse Cypriae

Veneri plurimos et uanis consecra-
 tionibus deputasse 10
 ducatum habere aerem elementorum
 Assyrii uolunt 4, 1

ementiticius 17, 4

epulari *constructum ut* uesci: quis
 membris eius epulatus est? 7, 7

ethopoeiacus sermo 8, 4

exorbitare ab aliqua re 6, 9

exiit = liberat: hoc unguentum a
 mortalibus laqueis putres hominum
 artus exiit 23, 1

ferre: *in 2 pers. praes.* feris 24, 3,
 proferis 22, 3, transferis 20, 1

figuratio imaginata 4, 1

forsitan *sequente indicatio* 13, 5

fortius (= uehementius) inflammata
 6, 2; si malum morbi fortius cre-
 uerit 16, 5; exultate fortius 20, 7

genus = modus s. ratio: alio genere
 2, 8; aliquo genere 28, 12; nullo g.
 7, 4; quolibet g. 7, 4; uario g. *uel*
 uariis generibus 6, 3 et 4

homo dei 16, 4. 27, 4; homo Christi
 24, 3; *cf. ep. I ad Timoth. 6, 11 etc.*

hospitium: considerandum est quale
 sit numen, quod sic impuri corporis
 delectatur hospitio 4, 3

ignita aqua 2, 5

ille — iste (*pro ille — hic*) 2, 3

imaginata figuratio 4, 1

incandidare 28, 1

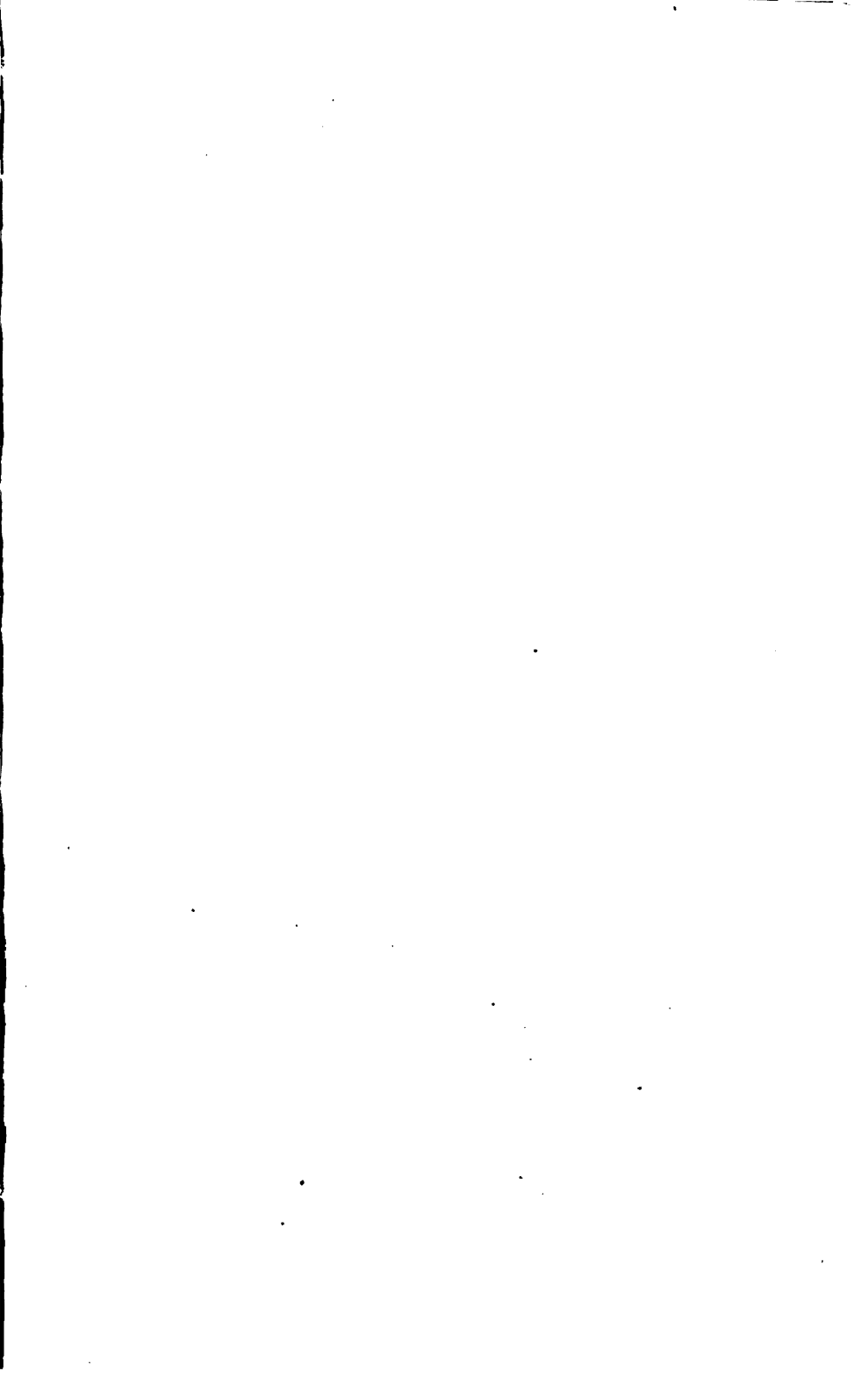
indignationes 6, 2

inmaculare 2, 5. 16, 4

immersus profundis uoraginib. lacus 7, 3

87

9

**This book is under no circumstances to be
taken from the Building**

DEC 1 0 1918		
DEC 2 0 1918		
DEC 2 1 1918		
DEC 2 2 1918		
DEC 2 3 1918		
DEC 2 4 1918		
DEC 2 5 1918		
DEC 2 6 1918		
DEC 2 7 1918		
DEC 2 8 1918		
DEC 2 9 1918		
DEC 3 0 1918		
DEC 3 1 1918		
DEC 3 2 1918		
DEC 3 3 1918		
DEC 3 4 1918		
DEC 3 5 1918		
DEC 3 6 1918		
DEC 3 7 1918		
DEC 3 8 1918		
DEC 3 9 1918		
DEC 4 0 1918		
DEC 4 1 1918		
DEC 4 2 1918		
DEC 4 3 1918		
DEC 4 4 1918		
DEC 4 5 1918		
DEC 4 6 1918		
DEC 4 7 1918		
DEC 4 8 1918		
DEC 4 9 1918		
DEC 5 0 1918		
DEC 5 1 1918		
DEC 5 2 1918		
DEC 5 3 1918		
DEC 5 4 1918		
DEC 5 5 1918		
DEC 5 6 1918		
DEC 5 7 1918		
DEC 5 8 1918		
DEC 5 9 1918		
DEC 6 0 1918		
DEC 6 1 1918		
DEC 6 2 1918		
DEC 6 3 1918		
DEC 6 4 1918		
DEC 6 5 1918		
DEC 6 6 1918		
DEC 6 7 1918		
DEC 6 8 1918		
DEC 6 9 1918		
DEC 7 0 1918		
DEC 7 1 1918		
DEC 7 2 1918		
DEC 7 3 1918		
DEC 7 4 1918		
DEC 7 5 1918		
DEC 7 6 1918		
DEC 7 7 1918		
DEC 7 8 1918		
DEC 7 9 1918		
DEC 8 0 1918		
DEC 8 1 1918		
DEC 8 2 1918		
DEC 8 3 1918		
DEC 8 4 1918		
DEC 8 5 1918		
DEC 8 6 1918		
DEC 8 7 1918		
DEC 8 8 1918		
DEC 8 9 1918		
DEC 9 0 1918		
DEC 9 1 1918		
DEC 9 2 1918		
DEC 9 3 1918		
DEC 9 4 1918		
DEC 9 5 1918		
DEC 9 6 1918		
DEC 9 7 1918		
DEC 9 8 1918		
DEC 9 9 1918		
DEC 10 0 1918		
DEC 10 1 1918		
DEC 10 2 1918		
DEC 10 3 1918		
DEC 10 4 1918		
DEC 10 5 1918		
DEC 10 6 1918		
DEC 10 7 1918		
DEC 10 8 1918		
DEC 10 9 1918		
DEC 11 0 1918		
DEC 11 1 1918		
DEC 11 2 1918		
DEC 11 3 1918		
DEC 11 4 1918		
DEC 11 5 1918		
DEC 11 6 1918		
DEC 11 7 1918		
DEC 11 8 1918		
DEC 11 9 1918		
DEC 12 0 1918		
DEC 12 1 1918		
DEC 12 2 1918		
DEC 12 3 1918		
DEC 12 4 1918		
DEC 12 5 1918		
DEC 12 6 1918		
DEC 12 7 1918		
DEC 12 8 1918		
DEC 12 9 1918		
DEC 13 0 1918		
DEC 13 1 1918		
DEC 13 2 1918		
DEC 13 3 1918		
DEC 13 4 1918		
DEC 13 5 1918		
DEC 13 6 1918		
DEC 13 7 1918		
DEC 13 8 1918		
DEC 13 9 1918		
DEC 14 0 1918		
DEC 14 1 1918		
DEC 14 2 1918		
DEC 14 3 1918		
DEC 14 4 1918		
DEC 14 5 1918		
DEC 14 6 1918		
DEC 14 7 1918		
DEC 14 8 1918		
DEC 14 9 1918		
DEC 15 0 1918		
DEC 15 1 1918		
DEC 15 2 1918		
DEC 15 3 1918		
DEC 15 4 1918		
DEC 15 5 1918		
DEC 15 6 1918		
DEC 15 7 1918		
DEC 15 8 1918		
DEC 15 9 1918		
DEC 16 0 1918		
DEC 16 1 1918		
DEC 16 2 1918		
DEC 16 3 1918		
DEC 16 4 1918		
DEC 16 5 1918		
DEC 16 6 1918		
DEC 16 7 1918		

form 410

BT-2

